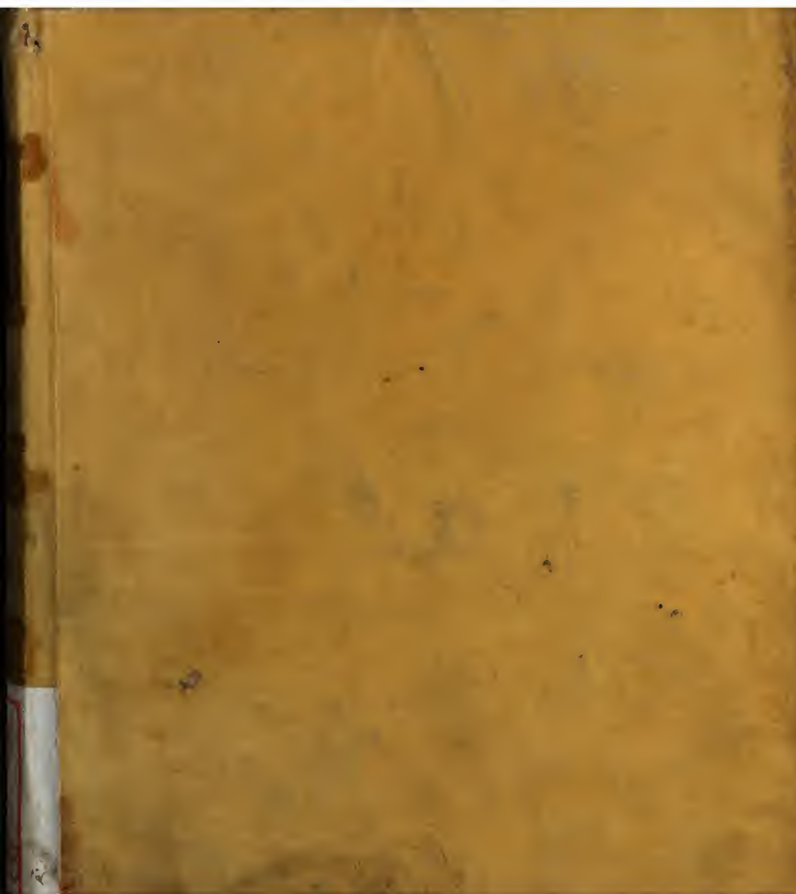

IX.

E

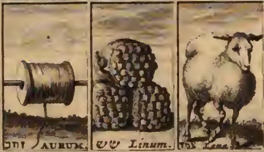
18 —

בגדי כהנים
DE VESTITU SACERDOTUM HEBRÆORUM.

AUCTORE
JOHANNE BRAUNIO
PALATINO.

מעיל Pallium.

אפוד Ephodum.

חשן Pectorale.

מצנפת וציץ Tiara & Corona

מכנסים Brachæ.

כתונת Tunica.

אבנט Balteus.

מגבעות Pileus.

AMSTELODAMI.
ANNO MDCLXXX X XVIII

בגדי כהנים

ID EST

VESTITUS
SACERDOTUM HEBRÆORUM.

SIVE

COMMENTARIUS AMPLISSIMUS

IN

EXODI CAP. XXVIII. ac XXXIX. & LEVIT. CAP. XVI.
Aliaque loca S. Scripturæ quam plurima.

LIBER PRIMUS.

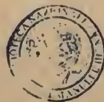
AUCTORE

JOHANNE BRAUNIO, Palatino.
S.S. Theologiæ Doctore & Professore.

Cum INDICIBUS locupletissimis & TABULIS æneis elegantissimis.

Altera Editio, priori auctior & emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud ABRAHAMUM a SOMEREN.

Anno CIↃ IↃC XCVIII.

Nobilissimis, Illustrissimis & Amplissimis Viris

JOHANNI van JULSINGA op Tackenborgh, Toparchæ in GarmerWolde, Ten Buur, Thesinge cum annexis. Reipub. Gron. Consuli & Senatori Seniori.

REMBERTO de IDDEKINGE, Reip. Groninganæ Senatori Societatis Indiæ Occidentalis Directori.

WIGBOLDO GRUYS in Uythuysen & Uythuystermeden, Nobili Toparchæ ac Civitatis Groninganæ Senatori.

EGBERTO CLANT. Dom: in Scheltkema Nyenstein, in Sandweer, Uythuysen & Cantes, cum annexis. Nobili & Hovelingio, Omland: inter Amisiam & Lauwers Senatori & Præsidi.

JOHANNI CLANT; Domino in Aduardt Omlandorum inter Amisiam & Lauwers Senatori.

HENRICO PICCARDT. Domino in Schlochteren Colham & Utriusque Harksteede, Trium Catarractarum Delfzylensium Præfecto Hæreditario, Omlandiæ Consiliario & Syndico.

Academiæ

GRONINGÆ & OMLANDIÆ

Curatoribus Magnificis, Sapientissimis, Literatissimis, Dominis & Fautoribus suis omni observantia Colendis

S. P. D.

JOHANNES BRAUNIUS.

SI ullus fuit, Viri Nobilissimi atque Amplissimi, cui, omni neglecta ambitione, amicorum commendatione, omnibusque remotis artibus, oblata fuit Professio, is ego sum; ut & in hoc, quemadmodum in toto meæ vitæ curriculo, singularis emicuerit Dei Providentia. Ante septendecim annos, cum de Professore Theologiæ Hebrææque Linguæ Nobiles atque Præpotentes hujus Reipublicæ Ordines, cum Nobilissimis atque Amplissimis Academiæ Curatoribus erant soliciti, nemini per totam hanc Regionem fui notus. Domi habitabam mecum, ab omni eruditorum turba longe remotus. Splendidissimam vestram Groningam, jucundissimum beatissimumque Omlandorum agrum vestramque Academiam Celeberrimam nunquam videram. Tamen, quo fato, quibusque causis nescio, vobis innotui. Nobiles enim atque Præpotentes, cum Urbani, tum & Omlandici, ut quilibet in suo Collegio, ita & in Ordinum Comitiis eodem die inter viros doctos alios, me Professioni non fore ineptum unanimi consensu existimarunt; eodemque die unoque voto eam mihi decreverunt. Notus autem factus sum, non sola amicorum commendatione, Sed viri Illustres, Patres Patriæ, solita sua in rebus agendis, (quoties

ties

ties de Reipublicæ ſalute, de Academiæ emolumento agitur) Sapientia, Prudentia atque cura, de me meiſque ſtudiis, laboribus, diligentia aut deſidia, deque mea aptitudine aut ineptitudine, quid mei valeant humeri, quid ferre recuſent, magna diligentia atque ſolicitudine inquiſiverunt. Traditum eſt Nobiliſſimis Ampliſſimiſque Curatoribus hoc meum *De Veſtitu Sacerdotum Hebræorum Opus*, me etiam, cum nondum ad umbilicum deductum fuerit, invito. Placuit quibuſdam ex vobis, Viri Nobliſſimi atque Ampliſſimi, in ſe laborem ſuſcipere, ut illud evolverent atque percurrerent, Sapienti prudentique ſuo examini atque limato judicio ſubjicerent. Qualeçunque hoc meum opus fuerit, non diſplicuit: immo placuit materia quam pertracto, atque modus agendi, ut vel inde conjecerint, me Profeſſioni Theologiæ Hebrææque Linguæ, in ſua Academia, non fore inutilem. Quamobrem hac ſola de me, ex hiſce meis laboribus, concepta opinione moti, me magna humanitate atque honorifice ad ſe invitarunt. Quomodo me jam, per ſeptendecim fere annos, inter vos geſſerim: utrum exſpectationi veſtræ, Academiæ voto & juventutis deſiderio ſatisfecerim, veſtro, viri Nobliſſimi atque Ampliſſimi, relinquo judicio. Me autem vobis non diſplicuiſſe, mihi certiſſime perſuadeo: Cum toto

hoc

hoc temporis ſpacio, ut me primum magna humanitate, amore, atque favore complexi eſtis, ita & benevolum animum paternamque curam variis modis abunde eſtis teſtati. Ardentiſſimis votis optaſſem, eſſe in me, quo vobis, viri Illuſtriſſimi, debitam gratiam, non ſolum agere, ſed & referre poſſem. Cum autem hoc opus, qualecumque ſit, vobis ita placuerit, ut vel eo ſolo moti me ad vos invitaveritis, meque tanto amore, benevolentia, ac benignitate exceperitis, atque hactenus foveritis, quilibet mecum agnoſcet illud nemini quam vobis deberi. Vobis itaque, viri Nobiliſſimi, Illuſtriſſimi, atque Ampliſſimi, hoſce meos labores meque totum, omniaque mea gratiſſimo animo, debitaque veneratione, offero, conſecro, & dedico.

Deum Optimum Maximum ſubmisſis precibus veneror ut vobis, omnibuſque qui vobis ſunt cariſſimi, omnia fauſta atque felicia, ad præſentem & futuram vitam abunde largiatur, Patriæ, Eccleſiæ atque Reipublicæ Literarię multos in annos incolumes conſervet. Valete, viri Nobiliſſimi, Illuſtriſſimi atque Ampliſſimi, veſtraque benevolentia atque favore me proſequi pergite, Dabam Groningę. Ipſis Cal. Aug. CIↃIↃCXCVII.

Eru-

Erudito atque humano

LECTORI

SALUTEM.

Præterierunt ſedecim ſæcula, & quod excurrit, ex quo Templum Dei deſtructum & totum Sacerdotium abolitum eſt. Auguſtiſſimum illud & ad miraculum magnificum ædificium jacet. Splendidiſſima marmora, pulcherrimæ columnæ fractæ atque dirutæ, Pretioſæ atque æternæ cedri in cineres redactæ ſunt. Aurum ſuperbum, argentum & æra mirifica arte elaborata, gemmæ inæſtimabilis pretii, opera Phrygionica acupicta artificioſiſſima, divinæ artis texturæ, altaria, menſæ, lampades, vaſa, & tota ſacra ſuppellex, uno verbo, quicquid ingenium humanum ab ipſo Deo edoctum excogitare & conficere potuit, ultima ſenſit fata, ſimul cum ipſis victimis, oblationibus, & ſacerdotibus. Stupendum iſtud Dei palatium, omniaque ejus ornamenta, vaſa, ſacrificia & ipſi Pontifices, cum fuerint imagines atque umbræ venturi Chriſti ſalvatoris noſtri, non debuerunt nec potuerunt exiſtere eo præſente. Quemadmodum enim umbræ neceſſaria naturæ lege diſſipantur ſimul ac ſol oritur, ut in radiante ejus luce neutiquam ſubſiſtere queant, ita & Chriſtus verus atque æternus Sol juſtitiæ *diſpellit pla-*

*   *ne-*

hoc operatus sit magnus gentium Apostolus Paulus. Nec mirum, cum a Spiritu Sancto actus egerit. Ideo hanc materiam prę reliquis dignissimam censui, cui indagandę me traderem. Quum autem jam ante aliquot annos varia habuerim quę in publicum ederem, non tantum aliquot Codices Talmudicos, sed & alia quorum quędam controversias, alia interpretationem Sacræ Scripturę spectabant, nonnulla etiam humaniores litteras, & cum satis diu multumque hęsitaverim, quid evulgari, quid supprimi a nobis debuerit, ob gravissimas causas, in animum tandem induxi nihil novi tractare, sed vetustissima tantum, ea scilicet quę ob antiquitatem omnem hominum cognitionem longe fugisse videbantur, pręsertim autem sanctum illud & Augustissimum כהונת יהוה SACERDOTIUM DEI. *Opus illud in quatuor omnino partes divisi. Prima pars erit hoc ipsum volumen, quod agit de* Vestibus sacris. II. De Tabernaculo in Deserto, & Templo Salomonis. De vasis sacris, *id est*, De Tota sacra supellectili. III. De Sacrificiis & oblationibus. *tandem* IV De ipsis Sacerdotibus. De eorum origine, institutione, Familia, Nativitate, Successione, Honore, Muneribus, Juribus, Privilegiis, Prærogativis, & id genus alia. *In his omnibus mihi observandam proposui eandem methodum, quam observavi in hac prima parte; ut primum exponam* sensum literalem *ex optimis & vetustissimis scriptis, non tantum Hebraeorum, sed & Graecorum ac Romanorum aliorumque,*

rumque, præsertim ex sacra Scriptura. Deinde examinabo sensum Typicum & Mysticum, *inquirendo in mysteria quæ hisce cærimoniis, quasi tot involucris velisque involuta sunt; Christum scilicet & ipsius Ecclesiam; Ejus munera ac in nos collata beneficia. Priorem hanc partem in duos iterum distinxi Libros, ut prior agat* de Vestitu in genere, *de vestium sacrarum* Origine, numero, genere, *de earum* materia, colore, Textura & ornamentis. *Alter* de vestibus singulis seorsum. *De* Brachis, Tunica, Balteo, Pileo *totius sacerdotum turbæ; De* pallio, Ephodo, Pectorali, Tiara *&* Corona *Pontificis Maximi; De* modo vestiendi *vestes sacras, de earum* Pretio, Usu; *ultimo de* Typis *&* Significatione. *Continet igitur hoc volumen amplissimum Commentarium in capita XXVIII. & XXXIX. Exodi ut & XVI. Levitici, aliaque; Scripturæ loca quam plurima. Incipiendum mihi esse existimavi a rebus exterioribus, quæ sensibus maxime sunt obviæ, ideoque a* Vestitu sacro, *atque inde pergendum esse ad ea quæ intus latent, & quæ Christum manifestius exhibent; scilicet ad* Templum, sacra Vasa, *ad* Sacrificia *&* Sacerdotes. *Quod si Deus mihi concesserit vitam atque otium, ut hæc obsolvam, omnia mysteria, etiam altissima, totam Theologiam Judaicam, Christianam & Gentilem, præcipuamque* Theologiam Typicam *me absolvisse credidero. Hoc quoque argumentum præ reliquis eo magis tractandum selegi, quod viderem illud hactenus parce admodum examinatum explicatumque fuisse.*

Non quidem inficior, apud viros doctos quædam reperiri De Templo, de Sacrificiis, de Sacerdotibus. de vestibus sacris *aliisque rebus quæ* Sacerdotium Dei *spectant: sed obiter tantum & quasi per transennam ea attigerunt auctores. Nemo enim data opera omnia ista examinavit satis accurrate, ut ex sacra Scriptura, & ex vetustissimis scriptoribus, Hebræarum rerum peritis, erueret verum sensum literalem, multo minus Typicum & Mysticum. Maxime autem neglecta sunt ea quæ de vestitu sacro dicenda erant. Quasi vestes sacræ essent res nullius momenti; aut potius quasi in verbo Dei quicquam revelatum esset dignum ut a nobis sperneretur, intactum præteriretur, oblivioni inscitiæque in æternum traderetur: cum tamen integra sacra Scriptura sit* θεόπνευστος, *a nobis sedulo perscrutanda, ut omnia Dei consilia summa cum fidelitate annunciarentur Ecclesiæ. Ingens quidem volumen* De ornatu Aharonis *conscripsit* Didacus del Castellio. *Sed nihilo per istum librum doctior evadet lector.* Johannes Hieronymus Sopranis *multa etiam congessit* De Vestitu sacro. *Sed Tropologiis & Allegoriis unice delectatur. Sensum literalem & verum sensum Mysticum vix prioribus attigit digitulis. De iisdem multa habet* Arias Montanus, *ut &* Lichtfootius *in suo Libro Anglico* De Templo & ministerio Templi. Samuel Lee *etiam Anglus, integrum volumen Anglice edidit:* De Templo & Sacerdotio; *nec non* Leo Judæ *aliique multi, qui priores auctores satis*

male

male exscripserunt, & multo pejus ediderunt. At quantum nos juvare potuerint omnes isti auctores, tu, erudite Lector, judicabis ubi omnia examinaveris. Quam misesere, quæso, ha lenus (ut jam aliquid dicam tantum de vestibus sacris) halucinati sunt interpretes, etiam doctissimi celeberrimique nostri seculi, in vertenda & exponenda sacra Scriptura, præsertim ubi de cærimoniis Sacerdotii agitur! Nihil morantur etiam doctissimi Viri, si ponant Xylinum aut Sericum pro Bysso & Lino; Sericum pro Lana. Viridem aut Flavum colorem pro Hyacinthino; Purpureum pro Coccino, & Coccinum pro Purpureo; immo si Mosi obtrudant colores, talemque vestimentorum materiam, aliaque de quibus Moses forte nunquam cogitavit, quæ istis temporibus ignota fuerunt, saltem de quibus Spir. Sanct. nusquam in verbo suo mentionem facit. Quam acriter quæso hactenus disceptatum est de Textura veterum? Quam misere desudatum in exponenda sola Tunica ἄῤῥαφῳ inconsutili Salvatoris nostri? De Textura vestium Sacerdotum quidem non erant soliciti, quamvis Moses docuerit eas fuisse textas, non minus quam tunica Christi texta dicitur ab Euangelistis. Si verba Mosis de sacro vestitu satis accurate perpendissent auctores, si intellexissent mentem ejus de Opere Textoris, proculdubio eorum quæstiones de Tunica Chisti cessassent, tam fœde disputatiunculis suis non lacerassent egregium istud vestimentum, cui etiam milites Romani pepercerunt. Cum autem hactenus nemo verum sensum Spiritus Sancti super

hac

hac materia assequutus fuerit, quot sane capita tot sententiæ. Magnus Hieronymus, ὁ πάνυ Salmasius *aliique bene multi, plenis buccis affirmare ausi sunt* ἀδύνατον *esse ut ejusmodi vestis in sola tela per texturam, absque sutura, absque acus opera absolveretur. Multi, ut sacram Scripturam suo ingenio exponerent, satis ingeniose effinxerunt novas etiam artes, quæ istis temporibus in rerum natura non fuerunt. Adeo verum est:* ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τ' ἄλλα ἕπεται: *Immo nonnunquam, ut sententiam suam tuerentur auctores, Sacræ etiam Scripturæ mens detorquenda erat, in sensus ab ea alienissimos, contra expressissima verba Spiritus Sancti: Nam tunica Christi, cum a Johanne dicatur* ἄρραφος inconsutilis, *Salmasio dicitur* Tunica consuta, *acus opera scilicet per suturas concinnata, sed absque fibulis. Nihil jam dicam de sententia* Casauboni, Ferrarii, Rubenii *& totius omnium scriptorum agminis. Quod autem hactenus nemo intellexit, quod summi viri impossibile factu pronunciarunt, id nos possibile esse luculentissimis exemplis probavimus. Sed ulterius progressi sumus, & ipsam præterea veterum artem texendi, qua ejusmodi vestimenta rotunda, manicata & undique clausa detexi solebant, docuimus. Non quod nostri quidem ingenii id fuerit fœtus, (tantam enim gloriam nobis non arrogamus) sed quod optimos vetustissimosque auctores Hebræos, Græcos aliosque exposuerimus, istamque artem texendi, jam plane deperditam, ex antiquitatis spissimis tenebris in lucem protraxerimus. Libuit etiam artem*

tem

tem istam non tantum ex veterum scriptis eruere, & nostris commentariis explicare, sed eandem simul tabulis æneis elegantissimis ad oculum demonstrare, ut in posterum a nemine amplius ignorari posset, nisi ab iis qui omnia ignorare, præclaraque inventa contemnere, sibi gloriæ ducunt. Addam ipsos etiam artifices, modo certa spes lucri non deesset, novas jam artes exercere posse, antea in Europa ignotas; Et fortassis non erit inutile inventum, modo socordia atque ignavia non negligatur. De Gemmis sacris *vix ullus commentatus est. Nonnulli de iis quidem mentionem fecerunt: sed ita ut earum nomina nec noverint plerumque nec recensuerint. Diceres eos nihil aliud fecisse, quam quod solent rerum pretiosarum ignari & parum curiosi, qui eas manibus quidem cum aliqua voluptate contrectant, colorum elegantiam, ignem & insignem splendorem totamque dotem mirantur, sed statim e manibus deponunt, nulli solliciti de earum nominibus, loco natali, natura, virtute & pretio. Tam arduum hactenus visum est de* Gemmis sacris *tractari, ut etiam materia ista recensita sit inter istas S. Scripturæ res, quæ explicari non posse existimantur.* Epiphanius *nonnulla* De Gemmis *commentatus est, illiusque commentaria summopere laudantur ab Augustino, tanquam eruditissima & docto Episcopo dignissima. Sed quoties deceptus fuerit doctissimus Epiphanius, manifestum erit omnibus iis, qui vel parum in istis rebus sunt versati. Scilicet maluit vir magnus in medium proferre ea quæ habuit, quam plane nihil*

hil

hil dixisse. Nihilominus tanta auctoritate valet apud doctos, ut vix ullus hactenus contra hiscere ausus fuerit? ideoque ejus expositiones avide tanquam indubitatas veritates arripiunt, & magna socordia in iis exponendis eum [illegible]πόδας *sequuntur.* Ludovicus de Dieu, *vir in linguis Orientalibus versatissimus, laboris indefessi, plura & quidem doctiora in lucem edidit de* Gemmis. *Sed librum istum nobis non contigit videre, nisi postquam nostra jam typis fuerunt mandata. Immo si vel maxime ejus commentaria a nobis lecta fuissent, eo tamen non minus dicenda fuissent, quæ de isto argumento diximus. Accuratiorem enim videbantur requirere indaginem & uberiorem expositionem.*

Quam male hactenus veram formam vestium sacrarum auctores intellexerint, patet ex picturis & tabulis, quas non solum Christiani, sed & ipsi Judæi ediderunt. Nihil jam dicam de vulgo pictorum, quibus non minus quam ipsis Poëtis:

Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas. *Sed inspiciantur tabulæ quæ auctores habent doctissimos viros,* Ariam Montanum, Arnoldum Andillensem *aliosq; & quæ passim in Bibliis occurrunt; præsertim etiam illæ quæ attribuuntur doctissimo* Bertramo, *olim Genevæ* Linguæ *Hebrææ Professori celeberrimo. Examinentur tandem* & *Tabulæ ipsius* Leonis Judæ, *& quas alii non ita pridem ex eo pejus effingi, multoque sordidius libris suis inferciri curarunt. Sane diceres viros istos vetustissimo-*

mo-

morum Judæorum, præsertim Talmudicorum scripta, sine quibus istam Corinthum adire nemini datum est, vix summis degustasse labris, & , quod imprimis faciendum erat, Sacram Scripturam nunquam cum attentione, & qua oportuit ἀκριβείᾳ legisse. Sed & eo usque audaces fuimus, ut non tantum Sacrarum vestium novam descriptionem concinnare & in publicum edere susceperimus, sed & erudito orbi ob oculos ponere ausi fuerimus omnia vestimentorum genera, in tabulis æneis, depicta; ut non tantum verbis, sed & picturis doceremus, utque simul eadem via errores nostri, si forte a nobis erratum est, manifestius deprehenderentur

Si hæc, quæ in hoc opere de vestibus sacris diximus, bene examinentur, constabit parum abesse quin pertractaverimus totam rem vestiariam, de qua fit mentio in sacra Scriptura. Nam præcipuas vestes, de quibus verbum Dei loquitur, attigimus: materiam, colores, texturam, ornamenta, formam, & ejusmodi alia, quæ huc spectant, sub incudem revocavimus. Et quamvis fortassis omne punctum non tulerimus, nec rem, uti dici solet, acu semper tetigerimus, tamen plura, & , nisi vehementer fallor, veriora ex veterum monumentis, præsertim ex Judæorum sapientia, ac, quod ante omnia fieri debuit, ex Sacra Scriptura, erruimus, quam reliqui auctores qui materiam istam hactenus attigerunt. Quid quid est, in magnis aliquid voluimus; & forte aliis viam monstravimus, qua propius ad veritatem accederent.

Modo tu, eruditissime Lector, conatibus nostris annuas,

nostrosque labores excipias tanta humanitate, quanto a nobis sunt editi in bonas literas amore atque studio, & modo dignos eos censeas, quod in dias exierint auras, facti non pœnitebit. Censuram tuam non reformido, immo humanissime a te peto, ut si quid tua animadversione dignum observasti, id me latere ne patiaris. Utilitatibus Reipublicæ Litterariæ inserviet, & ego id mihi gloriæ reputabo, si quis ex viris doctis me erroris monere dignatus fuerit, ubi errorem deprehenderit. Errare humanum est. Quis in opere satis grandi, & in quo tractandæ veniunt tot res, quæ non tantum acre judicium defæcatumque animum, sed & multiplicem eruditionem postulant, sibi ab errore cavere posset? Unicum tantum hoc peto, ut illud fiat eadem modestia atque humanitate, qua nos in notandis aliis usi sumus. Nam & hoc a nobis sæpius factum esse, negare non possumus. Non nunquam nostri sæculi lumina, viros incomparabiles, & immortalis gloriæ notare lapsusque monere coacti fuimus. Eorum manibus libentissime pepercissem, nisi existimassem scripta nostra erudiendo orbi evulganda esse, & nisi credidissem in boni viri officium peccari, ubi quis tacet, quando lector monendus est. Quo deinde graviorem auctorem habet error, eo magis monendus est lector, cum facilius se abripi patiatur a viris magnis, quam a semidoctis, qui nullius sunt famæ inter eruditos. Eandem igitur libertatem, qua nos usi sumus, aliis libentissime concedimus:

Scimus & hanc veniam petimusque damusque vicissim. *Cæterum fascino malevolorum hominum depellendo*

mul-

multum præfari, mihi semper visum est indicium humilis atque nimis meticulosi animi, gravioribus scriptoribus vix digni. Nihilominus justissimam habeo causam conquerendi, de sciolorum quorundam invidia atque malevolo animo. Nihil jam moror calumnias nugacissimasque nugas quorundam Philosophastrorum & Theologastrorum calumniantium, nos hoc opere non Theologum nos probasse, sed Literatorem & criticum tantum; quasi doctissimi etiam Theologi nullam bonarum Literarum & Criticæ sacræ possint & debeant habere notitiam. Sed maxime displicet quod isti homines sibi stolide persuadeant, omnem scaturiginem sapientiæ, jam esse exhaustam, nihilque in publicum a Theologis proferri debere præter dogmata fidei, sine quibus salus nostra consistere nequit. Sane diceres Doctissimi Philippi Melanchtonis, magni Erasmi Rotterodami, aliorumque tempora rediisse, de quibus viri eruditi toties conquesti sunt. Præsertim autem Erasmus in libello De ratione veræ Theologiæ, *ubi in hæc erumpit verba:* Jam si gentium, apud quas res gesta narratur, sive ad quas scribunt Apostoli, non situm modo, verum etiam originem, mores, instituta, cultum, ingenium ex historicorum litteris didicerimus, dictu mirum, quantum lucis, & ut ita dicam vitæ sit accessurum lectioni, quæ prorsus oscitabunda mortuaque sit oportet, quoties non hæc tantum, sed & omnium pœne rerum ignorantur vocabula. Adeo ut nonnunquam vel

impudenter addivinantes, vel sordidissimos consulentes dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, e gemma piscem, e citharœdo fluvium ex oppido fruticem, e sydere avem, ex brassica bracam. Abunde dictum videtur istis, si tantum adjecerint; est nomen gemmæ, aut est species arboris; aut est genus animantis, aut si quid aliud mavis. Atqui non raro ex ipsa rei proprietate pendet intellectus mysterii. *Cum iisdem plane Lemuribus & Lamiis hodie nobis confligandum est. Jam sæpius audivi ejusmodi homines, qui labores nostros solita sua impudentia atque inscitia, allatrare & traducere ausi sunt, etiam antequam vel apicem operis nostri viderint. Usque adeo sunt judices iniqui, ut non tantum altera, sed utraque parte inaudita, judicent. Scilicet de totius operis utilitate atque vanitate judicant ex solo argumento, scriptionisque genere. Vanus enim & inutilis visus est labor, si quis* De Sacerdotio Dei, *ideoque* De vestibus sacris *scribat. Cui inquiunt usui? Cui bono? Nonne hæc tuto ignorare possumus absque salutis dispendio? Quorsum igitur tot volumina? Tam magni libri? Hæc & ejusmodi alia multa blaterones isti in vulgus spargunt. Sane hujusmodi hominum maledicentissima lingua sæpe remoras injecit præclaris & piis conatibus virorum doctorum, magno Reipublicæ litterariæ & Ecclesiæ damno. Testis nobis est nostri sæculi* Samuel Bochartus, *qui Librum suum* De Paradiso *non alia de causa suppressit,*

quam

quam ob cavillas sciolorum, & propter eorum sinistrum judicium. Dici non potest quantum inde Ecclesia Christi detrimenti capiat. Et quamvis homunciones isti a viris doctis tanti fieri non debeant, ut propter eorum livorem & inscitiam Ecclesia optimaque studia laborarent, nihilominus tamen durum est, pro tritico lolium, pro suavi fructu laudis, & pro gratiarum actione, nihil nisi vituperationis contemptusque spinas atque tribulos metere. An dices, Eruditissime Lector, in ejusmodi hominibus vel micam inesse sapientiæ? vel nomen solidæ eruditionis eis unquam innotuisse? Si quis forte scripserit scombros metuentia & thus. *Si bonas horas perdiderit in vertendis quibusdam auctoribus, Anglis aut Gallis, & ex iis quidem non optimis & doctioribus, si controversias triviales millies recoctas exscripserit, orbique erudito apposuerit;* Si rancidulum quiddam balbo de nare locutus *fuerit. Si de Patriæ calamitatum causis, de pileis altis, de brachis laxioribus aut strictis, de colli loris, de puellularum dentatis fimbriis, & ejusmodi quisquiliis aliis multa ridicule effutiverit; si casus conscientiæ, quibus vetularum puellularumque mentes intricatiores redderentur, angerentur, & ad desperationem redigerentur, magna subtilitate & solicitudine effinxerit, si lamentabili sermone proposuerit: ut suspiria & gemitus infirmiorum pectoribus excuteret; si classicum cecinerit, aut classicum canentes sequutus fuerit; Si Theologicis discordiis, & domesticis dissidiis excitandis fovendisque operam locaverit; si fratres otiosis & odio-*

sis

sis disputatiunculis & argutiunculis fatigare, lacessere proscindereque noverit; si longum Catalogum hæresium & hæreticorum: etiam eorum qui sunt fratres, qui eandem habent fidem atque stationem, contexuerit, si magno gaudeat suadere tumultu Hanibalem jam ad portas esse; si pulmones excercuerit; si magna laterum contentione, & importunis clamoribus, ad raucedinem usque clamitaverit, ut proceribus persuaderet aliquid monstri ali, Ecclesiæ & Reipublicæ impendere ingens malum a novatoribus & novaturientibus; si impio inhumanoque ausu viros pios, doctos, pacis amantes, verboque Dei unice incumbentes, procerum iræ atque odio exponere omnibus viribus elaboraverit, ut tanquam hæretici proscriberentur, ex Ecclesia & Patria ejicerentur ac eliminarentur; Tandem si turpi inscitia, aut detestanda hyprocrisi politiora studia contemserit, nugivendorumque quisquilias laudaverit, οἷος ἀνήρ! Heu quantus vir fuerit! Quantus Theologus! Quantus scriptor! Dignus sane ut ad altiora promoveretur; non tantum ut templum gloriæ conscenderet, sed ut in ipso etiam adyto tanquam inscitiæ idolum ab imperita plebecula adoraretur. Sed scruta sua laudent scrutarii. Vescantur isti homines glandibus, & victitent lolio, etiam tam vili tritico. κεῖνός τ' ἐκεῖνα στεργέτω κἀγὼ τάδε. Sint ingrati hujus sæculi pusiones Deorumque minorum gentium inferiorisque eruditionis Ganymedes, per me licet. Nihilo tamen sunt doctiores, nec majorem gloriam consequuti erunt, nisi gloriam Acherunti. Et si vel

vel maxime sapientur a vulgo, a doctis tamen nunquam sapientum in censum referentur. Aliter sane sues aliter catuli olent. Eorum fortunam non equidem ego invideo, sed miror magis, viros, qui a parentibus, qui a Republica, qui ab Ecclesia, qui ab ipso Deo consecrati videntur bonis literis, solidæque eruditioni, ut indies tanquam fidi patres familiarum nova atque vetera ex ditissimo S. Scripturæ thesauro, ex Linguarum & Antiquitatis inexhausto fonte, ex fœcundissimo sanæ rationis horto, assidua lectione, seria longaque meditatione, ad ædificationem Ecclesiæ, & Reipublicæ tranquilitatem, depromerent, delectari tantum tricis, quisquilus, vitilitigiis, eruditionem solidioremque Theologiam, ipsum etiam verbum Dei respuere, negligere, illiusque amatores atque interpretes cane & angue pejus odisse, crudeliterque prosequi importunis suis clamoribus, & eristicis nugis. Miseros homines! se cum frustrantur, frustrari alios stolide existimant. *Sane illi, quibus cor modeste situm est, quamvis forte ad interiora severioris eruditionis non penetraverint, veram tamen sapientiam in alus venerantur, doctisque suam laudem non præripiunt, Sed quicquid isti homines, quorum mens tam læva est, de nostris lucubrationibus judicent, sive eas laudent, sive vituperent, ne ciccum interduim. Immo gratior nobis erit eorum contemptus, quam laudes. Turpe enim est a turpi laudarier. Istiusmodi hominum venenosis morsibus medela erit ipsa veritas, & eruditorum æquum judicium. Satius mihi erit vel tribus tantum placuisse doctis, quam ingenti turbæ imperitorum.*

*** *Mo-*

Modo viri boni officio non defuero, modo conscientiæ satisfecero, næ ego voti compos factus fuero, & si bonam famam mihi servasso sat ero dives.

Non si quid turbida Roma
Elevet, accedas: examenve improbum in illa
Castiges trutina: nec te quæsiveris extra

Sed si hoc genus scriptionis adeo ineptum, adeo inutile est, quid dicemus de summis totius orbis ingeniis, viris immortalis gloriæ, qui sunt πρῶτοι καὶ δεύτεροι καὶ τρίτοι! *Quid judicabimus de* Salmasiis, *de* Lipsiis, *de* Casaubonis *aliisque bene multis, qui (ut jam nihil dicam de* Templis, *de* Sacrificiis *& de* Sacerdotibus) *multa commentati sunt,* de vestimentis Græcorum & Romanorum, *& qui de iisdem rebus plura edidissent, prout id promiserant, nisi leto abrepti fuissent, magno Reipublicæ litterariæ damno. Quid dicemus de* Bayfiis, *de* Manutiis, *de* Ferrariis, *de* Rubeniis, *de* Doniis, *aliis, quorum præclara commentaria* De Toga Romana, *aliisque* veterum vestimentis, *hodie omnium doctorum manu versantur nocturna, versatur diurna, magna cum voluptate? Nonne* ἀποφώλιδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα! *inanes logi? vanæque cantilenæ, dignæ ut pueris in cunis vagientibus a vetulis præcinerentur? At, inquiunt, Viri isti non erant Theologi. Sed Theologos Theologica tractare decet. Quid dicent de Magno Bocharto, viro stupendæ eruditionis, qui scripsit de variis populis & nationibus, ut & de animalibus, de quibus fit mentio in*

Sa-

Sacra Scriptura? Quid juvat nosse gentium origines & transmigrationes? Quales populos intellexerit Moses? utrum Hispanos, Gallos, Germanos, Italos, Anglos Græcos, Afros, Pœnos, Ægyptios, Æthiopas, Assyrios, Armenos, Schytas, Messagetas, Arabas, Indos & Insulanos, an alios? Qualia animalia memorentur in verbo Dei? Nonne hæc omnia & sexcenta alia æque possumus ignorare absque salutis dispendio? Idtone indigna ut a Bocharto tractarentur? an Bochartus non fuit Theologus pariter atque vir pius? Tandem quid dicent de ipso Hieronymo, *viro doctissimo & sanctissimo? Nonne etiam* De vestibus Sacerdotum *scribere dignatus est, in docta sua Epistola ad Fabiolam? An non vir magnus ille erat Theologus? Nonne Theologica tractamus quoties Sacram Scripturam exponimus, cum hæc sit unica via, u posteritas tandem aliquando verbi Dei perfectam habeat versionem. Est autem, uti dixi, totum hoc volumen* De Vestitu Sacro *nihil aliud quam* Amplissimus Commentarius in Capita XXVIII. ac XXXIX. Exodi, & XVI. Levitici, *aliaque S. Scripturæ loca quam plurima. Nec est quod calumnientur optimorum studiorum istæ pestes, præter critica nihil in hoc opere contineri. Esto. Nonne cum summa laude critica tractantur, præsertim sacra? Is mihi semper visus est Reipublicæ Literariæ utilissimus, qui vel solis auctoribus profanis illustrandis incumbit. Hac enim ratione barbaries dispellitur, scientiæ disciplinæque eruuntur, optimaque*

ingenia excoluntur, quæ ſint utilia Patriæ, utilia agris, belli paciſque rebus agendis. Sed laude mihi ſemper viſus eſt digniſſimus, qui, præter iſta, auctoribus ſacris, qui ipſi Scripturæ facem accendit, aut potius qui lucentem iſtam lucernam ſub modio protrahit, menſæque imponit, ut toti Dei familiæ luceret. Sed an nihil præter Critica tractamus? An is qui verum ſenſum literalem verbi Dei exponit, Critica tantum tractat? Quis, inquam, intelliget myſteria quæ in S. Scriptura latent, nondum explanato vero ſenſu literali? Quomodo ad verum ſenſum, ſive literalem, ſive myſticum perveniemus, niſi hac via? Si iniqui iſti Cenſores, aliam viam faciliorem & breviorem noverint, per omnia Muſarum ſacra eos rogo, ut eam nobis oſtendant. Ipſum ſane ſenſum myſticum expoſuimus, quantum ex Analogia fidei, & ex verbo Dei id fieri poſſe credimus: & proculdubio plura diximus quam reliqui omnes qui hoc argumentum ante nos attigerunt. Oportuit certe homines iſtos præceps ſuum judicium ſuſpendiſſe, atque de opere noſtro non temere judicaſſe, antequam ipſis lectum fuit. Legant tantum ultimum caput, ſi non dignentur reliqua examinare, fatebuntur proculdubio nos etiam tractaſſe ea quæ ſunt maxime Theologica, cum ibi explicaverimus Typos & ſignificationes ſacri veſtitus. *Forte ſuis importunis nugacibuſque interrogatiunculis ſatisfactum animadvertent, nec amplius interrogabunt,* cui uſui? *Agnoſcent non de nihilo fuiſſe, quod Deus ejuſmodi præcepta dederit ſub Vet. Teſtamento. Evaneſcent eorum profana præjudi-*

cia

cia & impiæ cogitationes, quasi in verbo Dei multa essent revelata inutilia, quæ cum majori laude ignorantur quam sciuntur, & in posterum de Deo, ejusque consiliis nihil cogitabunt, quod non sit magnificum, quod non sit altis mysteriis plenum ac Deo dignum. Uno verbo fatebuntur, nisi omnium mortalium sint pertinacissimi, hæc omnia in S. Theologia ad tractandas controversias, pietatisque πρᾶξιν, magnum habere usum. Numquam enim cum majori fructu tractantur controversiæ & pitatis officia, quam ubi S. Scripturæ verus sensus est explanatus. Ubi veritas se ipsam ultro prodit, ut clare cuilibet pateat, absque disputantis argutiis, hominum animis sese facile insinuat, ut etiam pertinacissimi veritatis hostes atque nequissimi homines ad fidem & pietatem adducantur. Nam si operosa tantum argumentatione adversariis os obturetur, id propriæ imbecillitati ac disputantis strophis magis adscribunt, quam ipsi veritatis vi atque luci. Ubi autem S. Scriptura clare est explanata, fit ut non tantum solidissima argumenta ad probandam veritatem sese ultro offerant, sed eadem via simul infinitæ controversiæ præscindantur, &, si quædam remaneant sophistarum strophæ, facili negotio deteguntur, contradicentiumque argutiunculæ enervantur, ut etiam adversarii, antequam campum disputationis ineant, languescant, veritatis Vim splendoremque sustinere nequeant, immo plane concidant.

Nihil respondebo ad ineptias quas effutire solent, scilicet illa non esse tractanda quæ absque salutis dispendio igno-

 rari

rari possunt. Nam nec eorum odia, & in fratres dicteria, & calumniæ, immo nec eorum quidem controversiæ spinosique casus conscientiæ, aliæque nugæ tractari debent. An non omnia ista absque dispendio salutis ignorare possumus? Immo sane ad majorem tranquilitatem Ecclesiæ, & ad quietem conscientiæ pleraque ignorare deberemus. Uno verbo, omnes controversiæ, omniaque quæ mores, quæ praxim pietatis tractant, etiam doctissima, uno jactu ex Ecclesia ejicienda essent. Sola enim S. Scriptura, prout hodie vulgi manibus teritur, clare satis superque docet cum dogmata fidei, tum pietatis officia. Nec poterunt negare politiorum studiorum pestes, controversias aliaque quæ vitæ praxin spectant ad salutem necessaria, jam ante sæculum abunde esse exposita a viris doctis, ut secundum sinistra eorum judicia labores omnium Theologorum, qui hoc sæculo scripserunt, & qui in posterum scripturi erunt sint vanissimi, dignique ut a toto orbe exsibillarentur. Hoc unicum, ut tritum ita & verissimum, addam: Artem non habere inimicum nisi ignorantem, *& homine imperito nihil unquam fuisse injustius, quia quod ipse non fecit, nihil rectum putat. Cogita quæso, eruditissime Lector, quinam sint illi studiorum hostes, quorum iras & superba fastidia patimur? Sane non sunt illi* quibus ex meliori luto finxit præcordia Titan, *qui pleno pectore sapiunt, aut qui unquam quidquam viro docto dignum præstiterunt, sed qui corticem exterius lambunt, medullam solidæ eruditionis nunquam attingunt;*

qui

qui non nisi trivialia, & vix pueris, qui nondum manum ferulæ subduxerunt, digna tractare solent. Si forte quosdam secum rapiant viros qui sapiunt supra vulgus, &, quod imprimis dolendum est, etiam cordatos atque Reipublicæ proceres, quibus optimorum studiorum cura demandata est, id in proceribus excusari potest, cum magni viri aliis curis atque negotiis distracti, studia quæ ædificationi Ecclesiæ maxime inserviunt; a tritis & vulgi ineptiis distinguere nequent. Plerumque sane fit, ut magni viri de optimis literis, præsertim de studio Theologico, judicare non possint, nisi ex aliorum relatu. Beati sane, terque quaterque beati, si incidant in manus virorum qui solidam amant eruditionem! Beatæ sunt Scholæ, Ecclesiæ & Academiæ! Sed infelices sunt proceres, si suis consiliis comites habeant eos qui sunt optimorum studiorum hostes atque pernicies; sive oderint solidam eruditionem per ignorantiam, sive per invidiam, & propter nescio quas lateutes causas, forte ut imperium facilius excercerent in fratres, forte etiam ne aliquid didicisse viderentur eo demum tempore, quo omnem eruditionis fontem jam diu exhausisse videri volebant. Infelices sane sunt Scholæ, Ecclesiæ & Academiæ. Nam quid ex ejusmodi Scholis, Ecclesiis & Academiis prodire poterit, præter ingenia inculta, præter barbariem, inscitiam, & nugas? aut si quid inde prodit, quod non plane est contemnendum, id nihil faciet ad profectum, studiorumque culturam. sed talia tantum erunt quæ a doctis jam diu tradita fuerunt, ut non opus

sit

sit eadem ab illis iterum recoqui.

Hoc vellem omnes viros cordatos serio cogitare: aut studia Theologica plane esse negligenda, ideoque Theologos certis quibusdam tantum capitibus, libris formulisque alligandos esse; aut si omnia mysteria quæ in verbo Dei latent eruenda sint, etiam concedendam esse libertatem, ut, adhibitis omnibus adminiculis, quæ Deus ipse nobis tam benigne suggerit, totum Dei consilium in sacra Scriptura revelatum, tandem aliquando Ecclesiæ anunncietur.

Missum te facerem, Eruditissime Lector, nisi crederem rationem paucis reddendam esse tam longæ moræ, cum nostri commentarii ultra septenium sub prælo sudaverint. Sane habent sua fata Libelli. *Habuit hic liber, si unquam ullus, sua fata. Vix initium factum erat impressionis, quin in ipsis etiam cunis videretur opprimendus, luctuosissimo scilicet hoc septennali bello, quo Europa miserrime turbata fœdissimeque devastata est. Ut inter arma leges, ita sane & musæ silere solent. Nihil jam dicam quam gravia passi simus nos, in hoc nostro Batavorum Oppido, non tantum ab hostium solita vexatione, & militum insolentia; sed & ab ipsorum quorundam nostrorum civium furore atque inhumano odio. Quo factum est, ut omnino alia nobis meditanda agendaque essent, quam ut in excudendis libris multum occupati hæreremus. Non enarrabo quoties Bibliothecæ nostræ usu nobis interdictum fuerit: cum maximam partem libri nostri in Hollandia*

(quo

(quo deportati fuerunt ob metum hostilis deprædationis) laterent, quamdiu res in hac civitate adhuc incertæ erant; ut fere per integrum biennium totum opus oblivioni traditum, & quasi ad orcum relegatum fuerit. Ab imitibus nostris hospitibus hac civitate jam liberata, ad opus redire sedulo cogitavi, gressusque aliquot jam feci; Sed quot iterum obstacula? quot remoræ! Dixisses omnia conspirasse ut hoc opus æternis traderetur tenebris. Hinc nenegotia domestica, variæ lites causæque forenses, musarum pestes, quæ mihi multum temporis surripuerunt, non tam meis quam affinium utilitatibus. Illinc ministerii munera quæ etiam isto tempore plus solito aucta fuerunt, nec non privata Excercitia Theologica & Hebraica, quæ petitioni quorundam denegare non poteram. Nova iterum impedimenta attulerunt illustrissima totoque terrarum orbe celeberrima comitia, quæ in hac urbe habentur ad conciliandam pacem. Inde ob reficiendas ædes per annum & semestre Bibliotheca mea iterum carere debui. Nihil jam dicam, quod interea alia quædam ediderim ad defendendam Patriam contra iniquissimas nequissimorum hominum calumnias. Nihilominus inter ipsos armorum fragores, inter tot bellorum strepitus, inter militum clamores vexationesque, inter tot negotia quibus tantum non obrutus fui, a suscepto labore non recessi, quin omnibus viribus annisus sum ut, quod semel inceptum fuerat, ad finem perduceretur opus. Ideo nos perpetuo Typographum rogare, monere, hortari, immo orare & obtestari, ut, omnibus moris ruptis, in

excudendo opere pergeret. Sed lapidi plerumque loquutus fueram. Non plane opus deseruit, sed tam lente festinavit, ut sese vix movere videretur. Aliquando integro mense, nonnunquam trimestri, immo sæpe semestri unicum tantum folium excudebatur: ut etiam amicorum nonnulli vix sibi persuadere potuerint nos serio agere, in evulgando, hoc opere, quasi magno hiatu multa tantum promisissemus, sed nihil fuissemus præstituri. Quæ fata etiam habuerit ipse Typrographus, & quomodo, neglecta omni librorum & Typographiæ cura, aliis negotiis sese tradiderit, omnibus, qui eum noverunt, manifestum est: ut tandem de alio Typographo mihi dispiciendum esset, qui opus perficeret, adeo ut jam per semestre plus sit præstitum quam antea per sexennium.

Deinde dici non potest quam difficilis fuerit structura telæ Textoris, in qua vestimenta rotunda, undique clausa & manicata a veteribus detexi solebant. Incredibile est quantum laboris molestiæque præterea nobis creaverint tabulæ æneæ, quibus non tantum istam artem texendi, sed & vestimentorum sacrorum formam ad oculum demonstraremus. Nobis enim non erat datum ea ex aliis depingere, cum eadem forma nusquam exstent apud auctores. Omnia de novo erant conficienda, & ad mentem spiritus sancti, vetustissimorumque auctorum effingenda, ideoque via nobis ineunda erat minime trita, quamque ante nos nemo calcaverat. Nemo tam clare mentem suam unquam exprimet pictoribus, quin decies sint repetenda corrigendaque, ea quæ nobis clarissima

vi-

videntur, antequam quid intelligamus capiant & satis acurate exprimant, Præterea quod pictor utcumque expressit, id non satis accurate poterat assequi sculptor, præsertim cum tot minutiæ observandæ sint, & cum sculptoribus non potuerim esse præsens, sed eorum errata non nisi per Epistolas corrigere. Ut si cogitem quantum supersit difficultatis atque molestiæ in depingenda vera structura Tabernaculi, Templi, vasorum sacrorum, & quæ ulterius ad Sacerdotium Dei *requiruntur, sola ista difficultate ab opere fere absterear. Igitur si occurrant quædam in tabulis, quæ non ex asse cum nostra descriptione conveniunt, aut quæ ad nostram mentem non satis sunt expressa, id Eruditus & curiosus Lector mecum æqui bonique consulet; ex nostra descriptione ipse omnia emendabit: Pictorum enim Sculptorumque errata mihi imputari nolo. Erratorum etiam typographicorum plus satis reperies, eo magis cum opus excusum sit me absente. Sane Leopardus citius catulos pariet sine maculis, quam illiusmodi homines libros excuderent absque erratis, præsertim ubi auctor non est præsens qui omnia ad unguem castigaret, Sub calcem cujuslibet Libri hujus operis graviora errata correximus, leviora consulto præterimus. Cætera quæ nos fugerunt tu ipse corriges. Hisce fruere, eruditissime & humanissime lector, ubi animadvertero te nostris conatibus annuere, currenti calcar addideris, ut, modo Deus nobis vitam & otium concedat, quam primum id fieri poterit, primæ huic parti de* Sacerdotio Dei, *secundam quæ aget de* Tabernaculo & de Templo Salomonis *subjungam.* VALE.

Ad
LECTOREM
Eruditum & benevolum altera
PRÆFATIO

Abes hic, Lector Erudite atque Benevole, alteram hujus operis, jam per aliquot annos tantopere desideratam atque expetitam editonem, duobus integris Capitibus, (*De Vestium Sacrarum Textoribus, deque iis qui in Vestibus Conficiendis operabantur, vestiumque Sacrarum numero*; Libro scilicet primo, Cap. XVIII. Deinde *De* בגדי לבן *Vestibus albis Sacerdotis vaccam comburentis*, Libro secundo, Cap. XXIV.) aliisque rebus multis, cum quibusdam tabulis auctam atque emendatam. Solent enim secundæ curæ esse meliores. Placuisse hoc opus viris inter eruditos primi nominis, non est quod multis probem. Testantur eorum, præter ad me datas Epistolas humanissimas, omni laude refertissimas, opera publica, quibus omnia summopere laudant atque approbant. Vel hoc unicum mihi est Testimonium luculentissimum, quod tam brevi temporis spatio fuerit distractum, tantoque fervore atque desiderio, ut denuo excuteretur, docti, jam diu petierint. Adde, viros, non populari tantum scientia, sed qui solidam amant sapientiam, cum publice, tum privatim, suis calculis me incitare conatos fuisse, ut in hoc Scriptionis genere pergerem, ea, quæ de Tabernaculo, de Templo, de Sacrificiis, de Sacerdotibus Totoque Sacerdotio, dum majori, quam ab hinc aliquot annis, fruebar otio, me præstiturum, præcedente Præfatione promisi, publici quoque facerem juris. Nisi enim hæc placuissent. nihil in quod bonas collocarent horas a me exspectassent. Nihil dicam de pluribus In Germania, in Belgio & alibi, ab eo tempore editis libris, ubi Tabulas ex meis ubique desumptas videbis, Veteribus quasi deletis æternæque oblivioni traditis. Testantur id Biblia Weimarensia in Germania, aliaque in Belgio edita. Testatur id auctor non contemnendus Belga Goeræus, in suo quod edi-

edidit *De Republica Hebræorum* opere, & altero majori, uti vocat, **De Joodsche Outheeden.** Testatur idem doctissimus Leusdenius in *Philologo Hebræo*, secundæ Editionis; ac clarissimus Witzius in *Miscellaneis Sacris*, qui Tabulas De Summo Pontifice aliisque Sacerdotibus ex meis depingi suaque iis ornari curarunt, quamvis meo, tamquam sibi prorsus ignoto, suppresso nomine, quæ causa fuit, ut ridiculi quidam scioli magna ignorantia atque impudentia effutire ausi fuerint, mea ex illorum virorum operibus Tabulisque fuisse desumpta, quamvis opus meum lucem, triennio minimum ante eorum Conscriptiones viderit; notumque sit omnibus, me primum fuisse, qui hanc materiam, data opera, ex spissis Antiquitatis tenebris erui, demonstravi, hisceque Tabulis exhibui. Inficias tamen ire non possum, quod valde miror, Clarissimum *Witzium*, quamquam in *Miscellaneis*, *Libro* II. *Dissert.* II. *De Sacerdotio Aharonis & Christi.* pag. 484. meas addiderit Tabulas, tamen alibi in eodem opere, exhibuisse Sacerdotes minores alio prorsus habitu, nulla scilicet *Tunica* משבץ *tessellata*, nullo *balteo* floribus distincto, quales gestasse Sacerdotes a me ample atque clare demonstratum est: immo, quod magis miror, duabus eos induisse *tunicis*, altera interiori, altera exteriori, uti videre est pag. 412. & 416. Summum quoque Pontificem exhibuisse vestibus לבן *albis*, *balteo* prorsus alio, quam eum habuisse, a me probatum est. *Goereus* quoque in majori suo opere **De Joodsche Outheeden.** lib. III. pag. 270. Summi Pontificis Ephodo dedit *fibulas*, Hebræorum Antiquitati, in vestitu Sacro, ignotas. Quas autem habuerint viri docti rationes, ut ejusmodi Sacerdotum habitum fingere placuerit, vellem eos addidisse, ut solidæ Eruditionis curiosum Orbem melius quam hactenus a me factum est, edocuissent. Forte tanti non existimabant, ut Sacerdotes vero vestitu exhibuissent. Præstaret tamen, mea opinione, ut nihil diceretur, quam male; ut nullæ haberentur Tabulæ, quam adulteræ quibus veritatis avidus lector deciperetur. Humanissime itaque oro auctores, ut in posterum, aut rectas, cum veritate accurate convenientes adhibeant Tabulas, quibus lector edoceatur: aut ab iis prorsus abstineant, ne rerum indagatores, falsis conceptis opinionibus a vero se abduci patiantur. Non enim, uti existimo, imagunculæ tabulæque doctorum virorum operibus infarciri debent, ad operis ornatum, vel ad puerorum oblectamenta, vel ad Commendandum sculptoris ingenium

raramque artem, aut forte ad augendum lucrum, ſed ut veritas clárius eluceret, & ut hac via, mens per ſenſus externos a perverſis abſtrahatur opinionibus.

Plurima variaque porro mihi dicenda forent, ſi omnia, quæ hujus operis prior Editio paſſa eſt, ad incudem revocare liberet. Quanta imperitorum malevolorumque hominum ignorantia, livor & invidia inde mihi creaverint mala, cuilibet notum eſt. Montes quidem, ſi potuiſſent, mali in me ardentes conjeciſſent. Hinc Epiſtolæ clanculum, ſed & impudentes mendaceſque, in me conſcriptæ ſunt. Occulta arte atque aperto Marte potentiores in me concitantur. Nihil tamen mihi accidit non exſpectatum: πολλὰ διδάσκει γὰρ μ' ὁ πολὺς βίος. Jam diu novi, & id mihi ſemper fuit ſolatio, natos eſſe, inter mortales, alios qui egregia præſtent Reipublicæ Literariæ; alios qui bonorum diligentiorumque vituperent virtutes, nec non utiliſſimos laudatiſſimoſque labores; hiſce maxime temporibus, ubi non unus Ligurinus μῶμος. Perſtringendus depexenduſque mihi eſſet ante omnes obtrectator quidam malevolus, Strigibus Lamiiſque noctu volitantibus, quam honeſto viro ſimilior, qui nativum fœtum parenti, qui eum magna cura atque labore edidit, crudeliter ſuffurari, aliiſque nequiſſime ſupponere impie conatus eſt. Intactas tamen ejus criminationes, furta atque mendacia prætcribo; cum propriam habeat conſcientiam ſceleris carnificem: ut non dubitem, quin nequitiæ nunc ipſi diſpliceant auctori. Hoc unicum addam, ineptiſſimum Contemptorem laudes meas atque famam, magis quam vituperium promoviſſe: coactus enim fuit, ipſis nugoſis ſuis accuſationibus, fateri, hoc meum opus doctum habere parentem, dignum eſſe, ut a nobilioribus ingeniis ametur, legatur, ac in pretio habeatur.

Nihil eſt quod huic aliiſque obtrectatoribus magis diſplicuit quam præcedens Epiſtola ap Lectorem. Sed judicent ſolide eruditi, qui non pueriles nugas, non auram popularem, non famam minorum magiſtellorum, ſed ſeveriora ſtudia, opera præclara, ære perenniora amant, & ex animo deſiderant, eaque omnibus viribus commendare ſolent, quid in ea tanta ira atque indignatione dignum contineatur. Ferre non potuerunt, quod affirmare auſus fuerim (audax facinus!) hoc argumentum hactenus a nemine, data opera, ex imis Antiquitatis latibulis fuiſſe erutum, ſufficienterque pertractatum. Sed & magnum habetur

ſce-

ſcelus quod nugivendulis, qui, ut ſapientes haberentur a vulgo, non ab eruditis, vitam tranſigunt in vertendis libris, non optimis, ſæpe nullius utilitatis, qui crambem centies recoctam denuo recoquunt, ob oculis poſuerim, ſe magno conatu magnas agere nugas. Conſcribendi itaque fuerunt, & in lucem edendi, præter clanculas Epiſtolas ſurdaque verba, Libelli Virulentiſſimi, ad commovendos Deos majorum minorumque Gentium. Flectendi erant Superi & Acherunta movenda, contra tantum nugarum contemptorem, veræque Sapientiæ amatorem, laudatorem ac commendatorem.

Omnium primus qui in hoc meum opus bilem publice evomuit Lucifuga quidam fuit *Chriſtianus Liberius Germanus*, in ſua farragine, quam vocat *Biblophiliam*. Prodiit, poſt editum hoc meum opus, primo anno, octuageſimo nempe hujus ſeculi primo. Scatet libellus, præter injurias intolerandas, mendaciis & maledictis, ut ignorantiæ auctori luculentum reddat teſtimonium. Magna ira atque animi impotentia invehitur in viros primi nominis, auctores celeberrimos, Eccleſiæ & Academiarum Columina, quos in cenſum refert novatorum, quod partibus non ſtudeant, claſſicum canentes non ſequantur, quod malos negligant auctores, bonos ſolos legant atque commendent, quod ſecum nugas pro ſolida eruditione, umbram pro corpore, nubem pro Junone amplecti non ament; quod crambem toties recoctam, recoquere non velint, quod petant doctores, qui veram doceant Sapientiam, quæ hactenus latuit, non ſua auctoritate lectorem puerili credulitate ad quælibet credenda obſtringant, ac ſi vera Eruditio tota eſſet exhauſta, nihilque a nobis poſteriſque ut indies augeretur, in poſterum præſtari poſſet. Quicunque id exiſtimat, neſcit quid ſit ſcire; neſcit in profundiſſimo mari, pretioſiſſimos latere uniones: uno verbo, fundamenta ponit ſolida Scholæ inſcitiæ atque ignorantiæ. Hæc inter alia de me effutire ipſi placuit. *Vix* inquit, *quidquam agit aliud, quam ut ſplendidiſſima Theologorum lumina, Hieronymos, Epiphanios, Didacos Del Caſtellio, Ar. Montanos. Salmaſios, Caſaubonos, Leones Judæ, Lichtfootios &c. intollerando ſupercilio deſpiciat & exagitet*, & quæ ſermone maledicente addidit. At ſi accuſaſſe ſufficiat, quis innocens erit? Splendidiſſima iſta Theologorum lumina me umquam deſpexiſſe, tenebrio in æternum non probaſſet, ſi id probare ſuſcepiſſet. Splendidiſſima ego Lumina ex animo ſemper ſum ve-

ne-

nera'us,eaque venerabor dum Spiritus hos regit artus. Nunquam de iis in meis operibus ſum loquutus, quin debitum ipſis honorem exiſtimationemque teſtatus ſim. A magnis luminibus *Hieronymis*, *Epiphaniis*, *Ar. Montanis*, *Salmaſiis*, *Caſaubonis*, *Lechtfootiis* me multa didiciſſe, atque indies ab eis multa diſcere, lubentiſſime confiteor. Si tamen aliquoties coactus fui ab ipſis recedere, eorumque lapſus indicare, ne in errore ab eis deceptus lector remaneat; ſi dixi, eos de Veſtitu Sacro, data opera, non egiſſe, immo circa iſtam materiam viros magnos aliquoties dormitaſſe, nemo ſanæ mentis id mihi vertet vitio; rem enim ita ſeſe habere, nemo, niſi rerum ignorantiſſimus, negabit. Si tantus fuit vir *Liberius Germanus* lucifuga, cur errores meos non indicavit? cur mundum eruditum non melius edocuit? Facilius fuit carpere, contemnere, ſugillare, furorique imperitorum honeſtum exponere Virum, quam ſolidis rationibus eum erroris convincere. Solet genus imperitorum hominum affectare auctoritatem; eaque lubentius utitur, quam indubitata ratione. Nullus eſt labor ut ſua auctoritate lectorem ignorantem ac credulum aſtringeret; at ut firmiſſimis, ex ſana ratione, Antiquitate obſtruſa, Scripturaque Sacra, deſumptis argumentis edoceret atque convinceret veræ eruditionis avidum, hoc opus, hic labor eſt. Si eſſet in vivis criminator, omnes ejus in me cavillationes recenſerem, atque ad eas κτ πόδα reſponderem; ſed cum abierit ad plures, parco ipſius manibus. Non poſſum tamen ſilentio præterire craſſam ipſius ignorantiam, quod inter ſplendidiſſima Theologorum lumina ponat *Didacum Del Caſtellio.* Auſim adfirmare eum nunquam ab eo fuiſſe viſum, multo minus lectum. Non enim mihi poſſum perſuadere, eouſque proceſſiſſe viri inſcitiam, ut ejuſmodi hominem laudaſſet, ſi vel per tranſennam ipſius fabulas vidiſſet. Eſt ſane auctor non niſi ab inſcitiæ amatoribus deſidibuſque ventribus legendus. Unum dabo exemplum. Ubi ipſi agendum eſt de *Pallio S. Pontificis*, tribus verbis, ſatis imperite, abſolvit quæcumque ad rem credit dicenda. Inde illico alio magnis paſſibus excurrit; *De immaculata ſcilicet virginis Conceptione*, ad nauſeam uſque garrit, ut nihil minus quam ſacras Veſtes pertractaſſe credendus ſit. Hunc tamen criminator inter *ſplendidiſſima Theologorum* ponit *lumina.* Oſtendit ſane ſibi placere quicunque ineptias tractat, ſive eum legerit, ſive non legerit.

Ineptiat *Liberius Germanus* quantum poteſt, anſam tamen dedit

dit & alii criminatori, ut & suam in me effutiverit maledicentiam: is est, uti dicitur, *Tenzelius*, auctor Libri cujusdam Germano sermone conscripti, cui Titulus: Monatliche unteredungen / von allerhande Bucheren / und anderen annemlichen Geschichten. Is, qualiscunque sit auctor, Mense Januario anni CIↃIↃCXC. pag. 14. & 16. opus meum allegat, illud summopere laudat, quod & ab eo fit ad annum CIↃIↃCLXXXIX. Mense Julio. pag. 741. & 742. & alibi. Eo usque, ut rotundo ore dixerit, materiam istam *tam accurate a me esse pertractatam, ut ei nihil addi possit.* Tamen incredibili impudentia atque audacia in me invehitur; scilicet quod Lutheri aliquot ostendere ausus sim errores. Is enim voces quasdam male vertit. Ex *lino* fecit *sericum*, ex colore *cæruleo*, *flavum*. Ego vero demonstravi satis ample, temporibus Mosis, sericum apud Israelitas non fuisse notum, flavumque colorem, nisi in auro, in toto sacro vestitu nullum fuisse. Ipse narrator fateri coactus fuit; me voces illas recte exposuisse, male Lutherum. Non potuit tamen sibi temperare pecus Arcadicum, quin, ad me respiciens rauca voce rudat, *Sus Minervam*. Si peccavi ostendendo sphalmata quædam Lutheri, non minus sane peccavi, quod Calvino alisque viris magni nominis lapsus recensuerim. At non ego solus recedo a Lutheri versione, multi ex ipsis fratribus Lutheranis, fatente ipso auctore maledico, id diu ante me fecerunt. Grande itaque nefas, si quis cum Luthero aut Calvino in omnibus non consentiat. Quicunque hoc existimat, viam sternit levi puerilique credulitati, ignorantiæ, inscitiæ, & tandem lectisternium facit barbariei. Unde præteritorum seculorum spissæ tenebræ? nisi a ventribus pigris, ab imperitorum levi credulitate qui tamquam tot mancipia adstricta fuerunt aliorum placitis atque auctoritati. Quis igitur isti obtrectatori non dicet, ASINUS AD LYRAM.

Idem Narrator, eodem libro, Anno 1689. Mense Julio. pag. 741. & 742. postquam meum opus non leviter laudasset; postquam dixisset, illud hodie ab omnibus approbari, veteres errores inde emendari; Tabulas meas additas esse Bibliis Weimarensibus, & ejusmodi alia, immo *materiam istam tam accurate a me esse pertractatam; ut ei nihil addi possit*, ut laudes augeat, addit: *Cl. Bynæum libro suo De Calcibus Hebræorum, in Titulo posuisse Sum. Pontificem ex meis tabulis.* Ita fari ipsi placuit. Sed iterum vehementer errat. Verum est Clariss. *Bynæum* in Tituli Tabula ha-

bere Summum Sacerdotem ſtantem ante altare aureum, thymiamata facientem, cum thuribulo in manu dextra. Veſtitus quidem ibi eſt, ex meis tabulis; Sed falſum eſt, me ejuſmodi illi unquam dediſſe thuribulum. Ejuſmodi Pontificem S. cum thuribulo videbis etiam apud *Goeraum*, in opere belgico *de Rep. Hebraorum*, lib. 1. pag. 168. Ex *Goerao* & ſua habuerunt proculdubio Clar. *Witzius Miſcellan. Sacr. pag.* 485. Et ex eodem Clar. *Leuſdenus in Philologicis Diſſert.* 38. *pag.* 268. De Summo Pontificis Thuribulo, ſive veſtitus fuerit *octo veſtimentis aureis*, ante altare aureum, in loco ſancto, ſive amictus *veſtibus albis*, in loco ſanctiſſimo, a clariſſimis viris *Bynao*, *Witzio*, *Goerao*, ac *Leuſdenio*, omnibuſque quos hactenus vidi, toto cœlo diſto. Hoc thuribulum fuiſſe deſumptum ex vulgi tabulis, ut hactenus apud Vilalpandum, Ar. Montanum, apud alios auctores, & n Bibliis, cujuſmodi habere ſolent, adhunc uſque diem in Eccleſia Romana, notum eſt. At tale umquam uſum fuiſſe S. Pontificem, nunquam ſomniavi. Prorſus aliud eum habuiſſe in Templo, in meis ad Septimum ſigillum Exercitationibus, quæ, volente Deo, brevi ſubmittentur prœlo, jam manifeſto, ex Antiquitate Judaica, ac Talmudicis Traditionibus, damonſtravi. Peto itaque ne mihi affingantur quæ nunquam docui.

Quemadmodum *Germanus Liberius* Auctori Der Monatlichen Unterredungen / ita hic cavilandi anſam dedit, cuidam *Caſparo Baumio Haſſo.* Is in Libello quem edidit anno CIƆIƆCXCI. Cujus ſolus Titulus horret barbarie, ſcilicet *Actus Reflexus Carteſianorum.* Is, inquam, præter alia quæ hinc inde in me habet, pagina 554. eoſdem *Sermones menſtruos*, ſive Monatliche Underedungen / in meam, (Si Diis placet) allegat perniciem: poſtquam enim inepta multa, pro more, immo plauſtra convitiorum in caput omnium Carteſianorum & Coccejanorum conjeciſſet, præcipue in viros Clariſſimos Theologos, qui noſtri temporis ſunt πρῶτοι, δεύτεροι καὶ τρίτοι, præ quibus cavilator non eſt dignus ut figat palum in parietem, *Wittichios*, *Burmannos*, *Mommam*, *Gulichium*, *Groenewegen*, *Grandium*, *Allingam*, *quidni Coccejum*, *Carteſium*, tandem in me, invehitur: *Conf.* inquit, *Collocutiones Menſtruas*, Monatliche unterredungen / *judicio in D. Brauninm, ex anno.* 1690. At quid movit lepidum caput, ut *Collocutiones Menſturas* in me alleget, in ſua ineptiarum farrigine? cum ibi ne γρῦ quidem de Carteſianiſmo & Coccejaniſmo adverſus me habeant? Cum

Cum potius opus meum, uti jam supra ostendi, summopere laudibus extollant pluribus in locis, modo excipias ea quæ spectant quasdam Voces Lutheri? Multos, fateor, me legisse contra Cartesianos Coccejanosque jam per quadraginta annos, libellos ridiculos, rixis, nugis, vitilitigiis, crassis erroribus falsitatibusque repletissimos, tamen barbarum, maledicentem huic similem nunquam reperi. Si quis delectetur sordibus, fœtore, inscitia, barbarie, obscuritate, ineptiis, mendaciis, calumniis, hunc legat. Ex animo doleo juventutem Cassielanam, traditam esse (est enim, ut audio, ibi, uti vocatur, Scholæ Conrector) ejusmodi homini. O! infelices Juvenes, qui incidunt in manus eorum, qui stipendia trahunt, non ut rudiores poliant, ad solidam Eruditionem, virtutem bonosque mores forment; sed ut optima ingenia corrumpant, eaque ab omni elegantia, nitore, politiori sapientia, a virtute cultioribusque moribus alienos reddant. Opportet sane, quod toto corde, in bonum Reip. & Ecclesiæ, opto, ut alios nanciscantur doctores & Præceptores, qui magno labore atque molestia eos tandem doceant, dediscere nugas, falsitates, obscuritates, barbariem & calumniandi artem. Nihilominus non satis possum mirari, ejusmodi hominem habuisse Approbatorem Theologum. Sed & hoc novi, tam malam nullam esse causam, quæ, non reperiat suum Advocatum atque Patronum. Sed missum faciamus ejusmodi chartarum fœdatorem.

Inter viros celeberrimos, quibus placuit nonnulla ex hoc opere carpere, est clarissimus *Vitringa*, Academiæ Franekeranæ S. Theologiæ Professor, amicus integerrimus, quem ideo non minus omni honore, amore atque existimatione persequar. Licet enim inter amicos aliquando dissentire; Quæ ad ipsius difficultates responderim paucis: leges paragrapho DCXL. Placuit & clarissimo *Bynæo* me aliquoties convellere, in suo *De Calceis Hebræorum libello*. Ad eum quid notaverim, reperies hujus editionis paragraphis. XXXVII. XLVI. XLVIII. CCCXXXIII. Nullus est qui majori inhumanitate, rusticitate majorique crista & confidentia, data opera, me cavilaverit quam Bernhardus Anglus, vir Momo mordacior, in suis ad Josephum criticis, quæ lucem viderunt ante paucos annos. Ad ejus autem errores, injurias atque convitia meas leges Responsiones paragraphis. CCCXXII. CCCXXIII. usque ad CCCXXVI. Ita & CCCCXXXVII. CCCCXXXVIII. CCCCXCII. DCCXXVI. & sequentibus.

Antequam finiam te monere debeo; Lector benevole, atque erudite, pagina 393. in Tabula depictum stare *Eumenium Rhetorem*, in manu habentem pateram repletam *pisciculis*. Ita ab aliquot annis credebam rem se habere. Sed memoria videor deceptus: non enim, ut ab allis edoceor, nisi *unicus* pateræ impositus est *piscis*, carpæ, uti dicitur, similis.

Brevi, uti spero, typis aliud tradam opus, ubi varia habebis Philologico-Theologica, plurimam partem, uti puto, hactenus intacta, lectori curioso, ut existimo, non ingrata. Si Deus, quas hactenus mihi sua benignitate concessit vires, ad aliquot annos conservet, quæ de Hebræorum Sacerdotio promisi, quædam me præstiturum non despero. Deus Optimus Maximus vitæ rerumque nostrarum supremus arbiter tibi mihique ad veram scientiam, quæ est κατ' εὐσέβειαν promovendam, ad hujus vitæ tranquillitatem, æternamque beatitatem cumulate atque clementer omnia largiatur. VALE.

Ad

Ad Reverendum Doctissimumque

VIRUM

D. JOANNEM BRAUNUM

Cum suos de vestibus sacris commentarios in lucem emitteret.

GAllia nunc docti non laudet scripta Bayfi,
Ferrarium sileat Gens Patavina suum.
Schaldis ovans latos Rubeni non jactet honores,
Nescio quid, Brauni pagina, majus habet.
Hæc gemmis, auroque gravis. byssoque superbit,
Et nitet innumeris arcula synthesibus.
Materiam superavit opus, quo, pollice dextro
Hic rediviva micat Betsaleelis acus.
Non hic Santonicus glomeratur Bardocucullus,
Hic non virgari Gallica burra sagi.
Non trabea, prætexta, chlamis, non jussa Lacerna
Assyriam toties evacuare Tyrum.
Non latus clavus, signis ingentibus aptus,
Pænula nec canos apta fovere senes.
Vana nec Ausoniæ Gentis toga, gloria, nec quæ
Fibula rugosos mordet adunca sinus.
Hic nec anaxirides, Scythicæ nec tegmina braccæ,
Quæque tegunt pelles, hispida terga, Getas.
Non quæ cistiferos, ornavit candida Mystas
Vestis, nec Phariæ mystica palla Deæ.
Tenuia nec Serum, queis cultæ, vellera, lanæ
Ostentant potius, quam sua membra tegunt.
Nec torques, manicæ, redimicula, nec Saraballa
Gentis Achemeniæ luxuriantis opus.
Hic mitræ sublimis apex, veneranda Tiara,
Inscripta & sancti nomine Lamna Dei.
Hic Ephod, & summi vera internuncia cœli
Urim, fatidicis fulgida Luminibus,
Hic stola candenti verrens vestigia Limbo;
Cujus & in vario mira colore latent.
Pallia, queis cedunt pictorum pallia Regum,
Balteus, & stringens zona superba latus,

Qua tibi cultus adest, cunctis, Deus Alme, calendis
Thura litans sacros Grex pius ante focos
Hac promit Solymis Braunus quasi natus in ipsis,
Nec procul a Templo, per sua scripta sumus.
Sunt magni Conclave Dei, quo sancta supellex
Conditur, & sacri pompa ministerii.
Scilicet insanos abhorret Jova Lupercos,
Gutta quibus casti nulla pudoris inest.
Improbat & Salios, & turpia Numina Faunos,
Sacraque Belphegoris propudiosa Dei.
Casto casta placent, & puris vestibus ornat.
Pontifices summos, qui sua sacra colunt.
Has iterum mira Braunus contexuit arte,
Qua sibi perpetuum consuit ipse decus.
Artis Arachneæ laudatur nomine Dorcas
Idalias, Dorcas quæ superavit acus.
Dorcas, Niliacas quæ torto stamine matres,
Et fuso, Coas vincere docta nurus.
Texturæ sed Braune tuæ laudesque, decusque,
Pollicis & mollis fama volabit, ovans,
In mare purpureum violentus qua ruit Indus,
Quaque Tagus rutilas in mare volvit opes.
Et si non falsa fallunt præsagia mentis,
(Nec vero vates fallere Musa solet)
Te manet in doctæ, vestis, quæ Virginis arce
Ornat Palladios non temeranda Patres.
Donec nobilior candentes vestiat armos
Numinis æterna, purpura picta manu.
Angelicis cum tu tandem sociabere turbis,
Et duces lætos jam super astra choros.
Tunc tua cælesti radiabunt tempora vitta,
Pulsabisque levi sydera fulva pede,
Ornabuntque manus, sanctorum gloria, palmæ,
Palma prostratæ symbola certa necis.
Atque toga gemmis, auroque rigente, superba
Obvius in sponsi brachia sancta ruens,
Semper Nectareo Divum satiabere victu,
Et tua lætitiæ proluet ora liquor.

STEPHANUS LE MOYNE
In Academ. Lugduno Batav. S. S. Theol. Doct. & Professor.

In pereruditos

JOHANNIS BRAUNII,

DE VESTITU

Sacerdotum Hebræorum

Commentarios.

Qui veterum Grajorum habitus, veterumque Quiritum
Eruit, & tritum non prius ivit iter,
Rubenius, doctique fuit Ferrarius oris;
Et tenuit palmam victor uterque suam.
Defuit Hebræus: laceraque in veste Sacerdos
Stabat, & antiquus cesserat ille nitor.
Non linum, non byssus, & albi lana coloris.
Illum quæ tegeret, sordida lana fuit.
Vellera nulla suo Libye tingebat aheno
Nulla venenabat vellera prisca Tyros.
Si qua fuit vestis, nullo resplenduit auro:
Nulla Semiramia picta nitebat acu.
Pallia pileolique, & qui latus ambit utrumque
Balteus, & tunica, & bracca jacebat humi
Squalidus ex humeris Ephodi pendebat amictus;
Nec, qui munimen pectoris esset, erat.
Pectore de medio nullus pendebat iaspis.
Non hic chrysolithus, non radiabat onyx:
Non adamas, amethysthus, acre rubens hyacinthus
Quique in honore pari est, in pretioque lapis.
Aurea non capitis splendebat, ut ante, corona:
Cingebat sacras nulla tiara comas.
Viderat hoc alacer, quid enim non ille videret,
Braunius, Hebrææ rore rigatus aquæ?
Ille antistitibus vestes, solitumque nitorem
Reddit, & horrentem tergit ab ore situm

Fulget

Fulget apex, radiant velamina, splendet achates
Puniceusque nitet, purpureusque color.
Docta redit Babylon coccumque interluit auro:
Pontificique suus continuatur honos.
Quin & de tenebris amissam protrahit artem,
Lanificum digitis & moderatur opus.
Quin & sacrata vestis mysteria pandit
Omnia, venturi prascia signa Dei.
Vestibus hoc satis est. At tu doctissime Brauni,
Quæ tibi, quæ tanto palma parata viro?
Non tibi Rubenius, non se Ferrarius æquat
Quis tanto scriptis major es ipse tuis,
Hebræus quanto Grajum Latiumque Sacerdos
Antestt, & ornatus vincit honore sui.

PETRUS FRANCIUS.

EPI-

EPISTOLA

Summi Literatoris, & toto orbe celeberrimi Viri,

JOHANNIS FREDERICI GRONOVII

AD AUCTOREM

Reverendo & Eximio Viro *Johanni Braunio*
Johannes Fredericus Gronovius S.P.D.

Evolvi, & quantum hoc minime nobis vacuum tempus atque hec insolita mihi ex morbi reliquiis studendi pigritia permisit, exegi doctas chartas tuas. Legisti mique materiam tum elegantia & φιλοκαλίᾳ tua, tum humana qua parte locatus es in re, *ut canit Persius, dignissimam: & in ea sic elaborasti, ut ubique ingenii, eruditionis, industriæ micent velut stricturæ. Quare propitiam eis Lucinam opto, ut, quæ modo libavi, in ea me mox penitus ingurgitem & quasi Threicia amystide proluam. De Scarlato, quod lingue vulgares appellant, non possum conjecturæ tuæ non diffidere. Non est enim purpura, multo minus Tyria. Quod si quis magistrorum ea voce usus sit, is non ex Hebraismo eam, sed ex hodierno tot gentium sermone vernaculo accepit. Denique mitto ad te, quæ ad Plinium in hanc rem notavi, quibus si acquiesces, (me certe nondum illorum pœnitet) bene est: sin, salva amicitia, quod cuique placet, tenebimus. Si quid mihi credis, tunicam illam ἄῤῥαφον Domini gloriæ nunquam aliam sum imaginatus quam totam textilem, sine sutura aut acus opera. Memineram enim togas indumentum rotundum, & undique clausum, textas fuisse. Unde apud Titinnium:* quæ inter decem annos nequisti togam unam detexere. *Horatius lib.* 1. *ep.* 19. Exiguæque togæ simulet textore Catonem. *Ideo vix ulla apud melioris avi scriptores* Romanos sartoris *mentio, quod non ex sectis lanis, ut hodie, suebantur vestes, sed totas in tela parabant. Centones & pannucea suebantur: unde illud,* Sarcinatorem esse probum, facere centonem optime. *Refrigerabat tamen non nihil, quod videbam ambiguum fieri. an* [illegible]

γάνης δαίμονος ad tantum miraculi sufficerent, legeramque apud primum in litteris virum, a nemine hactenus non desudatum quærendo & investigando, quanam ratione tale detexi potuerit vestimentum, quod suturam non haberet; non posse enim per artem in tela hujusmodi vestimentum fieri. Huic terriculamento per te allatum remedium est, qui, qua sagacitate es atque fortuna, eruisti & insperantibus stupentibusque tam honesti, frequentis, docti sodalitii oculis subjecisti, tunicæ instar, indusium egregie manicatum, omne a barbarica tela, omne textorii operis, sine ullo vestigio τῆς ῥαφίδος, sine sarcinatricis manus suspicione. Cujus spectaculi & tunc omnes, qui aderamus, ingentem cepimus voluptatem, & ego nunc quoque libentissime recordor. Tam preclari inventi & εὕρετρον & μήνυτρον tibi semper debebimus, & hæc quæstio decisa erit una, haud quaquam dilutissima. Ex purpuris, quibus pretiosum polymitum, quod cum maxime artificis radio & pectine properas, cultius & conspectius habebitur. Vale vir Reverende ac disertissime, & incepta perage feliciter. Lugduni Batavorum a. d. V. Cal. Novembr. a CIƆ IƆ C LXXI.

INDEX

I N D E X

locorum S. Scripturæ,

quæ in toto hoc opere citantur & explicantur.

(a) 2 26

Le-

Ex Novo Testamento.

Index omnium Auctorum,

qui in toto hoc opere allegantur, aut notantur, aut explicantur & illustrantur.

Cunæus

TALMUD

Illius Codices qui allegantur, cum ex Babylonico, tum ex Jerusalemitano..

INDEX

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMI.

JOHANNIS BRAUNII
PALATINI.
DE
VESTITU
SACERDOTUM HEBRÆORUM
LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

DE ORIGINE VESTIUM SACRARUM.

Cur homines nudi naſcantur? Cur veſtiantur? Sacra quæ nudo corpore fiebant. Luperci & Lupercalia. Antonii Conſulis ſcelus, libertatem nudi inter Lupercos prodituri. Arcadum Lycæa. Moabitarum & Amonitarum ſacra. Baal Peoris turpitudo. Herculis Lindii & Perſarum ſacra cum execratione. Belphegor Machiavelli fabula. Septuag. βελφεγώρ. Priapus. Iupiter Stygius, Saturnus. Arabum ſacra nudo corpore. Baal Peoris cultores ſe detegunt. Fœdus ejus cultus crepitu ventris & ſtercoribus. Dii גלולים *ſtercorei. Iupiter* βροντῶος *&* πορδῶος. *Crepi. Nudi ſacerdotes, popæ & ſacrificantes. Koreiſchitæ nudi ſacra faciebant. Ita & Britanni. Laniones Hebræorum nudo corpore mactare vetitum. Dii veterum nudi. Veſtes ſacerdotales in uſu apud Ethnicos. Cinctus Gabinus: veſtium, quibus utebantur Hebræorum ſacerdotes, origo. De veſtibus Adami è foliis, & pellibus, an ſacerdotales? Veſtes ſacerdotum, cum ipſo Tabernaculo & ſacerdotio Levitico, initium ſumpſerunt.*

I. MIRAMUR ſæpe, cum cætera animantia fere omnia ſquamis, coriis, pilis, lana & plumis veſtita, cornibus, dentibus, unguibuſque armata naſcantur, per quæ tempeſtatum injuriis reſiſtant, hoſteſque procul a ſe depellant, hominem (animal nobiliſſimum juxta & tenerrimum, tot caſi-

bus tot tantisque inimicis perpetuo agitatum) solum inermem & nudum procreari. *Nudi* enim *ex utero matris*, id est ex terra, *exeunt, & nudi illuc redibunt*: ut cum Jobo, singularis patientiæ viro, loquar. At si consilium summi Numinis, atque sapientissimi creatoris propius introspiciamus, omnis admiratio è cordibus nostris facile evanescit. Θεῶ γὰρ γένος ἐσμέν. Ad imaginem ejus & similitudinem conditi, perfecta eramus ornati justitia & sanctitate, quam omnes creaturæ venerabundæ suspiciebant, atque ita imperio nostro tranquille parebant. Nullus syderum ardor, nullum frigus, nullus morbus, nullus denique hostis nos unquam impugnasset, si in nostra perstitissemus integritate, ita ut nec armis ullis, nec vestibus, ad corporis tutelam, nobis unquam opus fuisset. Nec ad ornatum quicquam præterea desiderabatur, sive corpus, sive mentem respicias; Quid enim pulchrius corpore humano? Quæ partium concinnitas major? Quæ structura admiratione dignior? Quæ forma elegantior? *Nil non laudabile videmus*, ut in re seria, serio cum ludibundo tamen Poeta loquar. Nullus serici splendor, nulla lini & Xylini subtilitas atque candor, nulla lanæ mollities, nullus auri atque argenti, gemmarumque fulgor, nulla tandem purpura, sive arte, sive natura pretiosa, corpus humanum vel tantillum ornatius reddere putuisset. Suum sibi innatum habebat decus atqne ornamentum. Sed quid mente præstantius? *divinæ est particula auræ*, in qua ipsa divinitas clarissime relucebat. Cum ergo nihil plane ad mentis corporisque ornatum & felicitatem desideraretur, utique mirum nemini videri debet, hominem nudum & inermem à creatore suo conditum fuisse; consilio enim & mente sola, omnia jucunde in profundissima pace & tranquillitate regebantur, omni vi atque crudelitate longissime remotâ. Peccati ergo luculentissimum testimonium est vestis pariter & arma. Signum sceleris & servitutis, ut, quotiescunque vestes nostras aspicimus, rebellionis nostræ in Deum admoneamur. Inde factum est, ut, quoties nos nudos contemplamur, corporis & mentis fœditatem animadvertamus, atque ad omne nefas proni, corpore facile abutamur.

II. Postquam igitur peccatum hominum corda tetra labe infecisset, ipsa honestas, quæ homines non tantum à brutis animantibus, sed & ab ipsis hominibus secernit, corpora hominum certis quibusdam tegumentis, plantarum & animalium spoliis obtegi voluit. Non tantum ut miserrima corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab æstu atque frigore, aliisque temporum injuriis defende-

derentur, sed ut simul cum corporis nuditate, mentis fœditas aliquo saltem modo occultaretur. Ideo politiores populi non minus amictum quam victum solicite quæsiverunt. Ab ipso primo peccatore & in Deum credente Adamo, per continuatam seriem, inter omnes populos, nec solum apud illam gentem, quæ Dei peculium erat, vestes semper in usu fuisse, constat. Vix ad hunc usque diem ulla reperta est gens, tam fera & tam barbara, etiam in calidioribus regionibus, quæ non speciem aliquam vestium habuerit. Et quamvis inter aliquot nationes, plurima pars hominum, nudi instar pecudum pervagentur, nihilominus eorum Reguli & principes vestibus quibusdam, sive avium aut ferarum spoliis, tegi student: usque adeo verum est, omnes mortales cum ipso Adamo, statim, post funestissimam in Deum rebellionem, didicisse, nuditatem mentis & dedecus corporis animadvertere. Quid mirum! cum primus noster parens, etsi solus cum uxore in toto terrarum orbe vixerit, vestibus sibi opus esse perspexerit. Hinc in sacris & profanis rebus vestibus uti consuevere omnes populi.

III. Fateor equidem impurum illum Dæmonem ita mentis aciem perstrinxisse quibusdam gentibus, etiam nobilissimis, ut honestatem atque decus in rebus sacris minus quam in ipsis profanis colerent; adeoque ipsam Religionem non tantum falsis opinionibus, sed & detestanda impuritate conspurcarunt, scortis & lupanaribus, magis quam Deo & templo, digno modo. Hinc factum est, ut ipsi terrarum principes populi aliquando, etsi alias nefas credidissent in publicum prodire nudos, tamen cum sacra faciebant, ut Deos suos stercoreos honorarent, omnibus vestimentis sepositis, colere eos, illisque sacrificia & victimas offerre, ausi sint nudo corpore. Et quemadmodum summum scelus visum fuisset ordinario vitæ cursu nudo corpore incedere, *flagitii enim principium est, nudare inter cives corpora*, uti loquitur gravissimus auctor Cicero *lib.* IV. *Quæst. Tuscul.* sic impium factum credidissent, si vestiti sacra fecissent coram Deo. Scilicet ut Deo Opt. Max. mentis & corporis ornatus placet, ita Dæmones omnem impuritatem atque dedecus summopere amant.

IV. Hinc plurima sacra & sacrificia olim fiebant nudo corpore, nec aliter fieri absque piaculo potuere. Ejusmodi fuere *lupercalia.* Nam lupercos nudos per plateas cursitasse, plus satis notum est. *Lupercalium mos*, inquit Val. Max. *lib.* II. *cap.* II. *à Romulo & Remo inchoatus est, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor,*

rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat sub monte palatino, hortatu Fastuli educatoris sui, quem Evander Arcas consecraverat: facto sacrificio, cæsisque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore provecti, divisa pastorali turba, cincti pellibus immolatarum hostiarum, jocantes obvios petiverunt. Ubi notandum est., quum Valerius dicit lupercos *immolatarum hostiarum pellibus cinctos* fuisse, id non esse ita intelligendum, ac si toto corpore pellibus tecti fuissent, ut quidam Veterum pellibus vestiri consuevere; sed ab ilibus tantum, nam ad ilia semper fuere nudi. Hæc clarius docet Plutarchus in Romulo, ubi lupercalia satis fuse describit, ad quem etiam lectorem remitto. Ἐκ δὲ τούτου τὰ δέρματα, inquit, τῶν αἰγῶν κατατεμόντες, διαθέουσιν ἐν περιζώμασι γυμνοὶ; τοῖς σκύτεσι τὸν ἐμποδὼν παίοντες. *Post hæc dissectarum caprarum pellibus cincti, nudi currentes scuticis obvios cædunt.* Sic etiam in Vita C. Cæsaris, τῶν δὲ εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γυμνοί, σκύτεσιν λασίοις τοὺς ἐμποδὼν ἐπὶ παιδιᾷ καὶ γέλωτι παίοντες. *Multi juvenes nobiles & principes nudi currunt per urbem, hirsutis scuticis obvios per jocum & risum cædentes.* Livius quoque Romanæ historiæ princeps, ejusdem turpitudinis mentionem facit. *Lib.* I. *cap.* V. *Ferunt*, inquit, *ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi juvenes Lycæum Pana venerantes per lusum atque lasciviam currerent.* Virgil. *Æneid. lib.* VIII.

Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos.

Sic Festus in voce *Crepos. Crepos*, inquit, *Romani Lupercos dicebant à crepitu pellicularum, quem faciunt verberantes. Mos enim erat Romanis in lupercalibus nudos discurrere, & pellibus obvias quasque fœminas ferire.*

V. Non tantum sacrificuli & viles popæ nudi aliquando erant, nec solum lascivi juvenes per urbes vagabantur, sed ipsi etiam ἄρχοντες *principes*, uti modo ex Plutarcho, *in vita C. Cæsaris*, audivimus. Quid? ipse Ἀντώνιος, inquit eodem loco, τῶν θεόντων τὸν ἱερὸν δρόμον εἷς ἦν. (καὶ γὰρ ὑπάτευεν) *Antonius, etiam quum consul esset, inter lupercos discurrebat.* Pudet sane hic meminisse, quod gravissimi auctores, Cicero, Suetonius, & Plutarchus de hoc monstro hominis ad hanc rem tradunt. Nequissimum hunc consulem, infami adultione, Cæsari regium diadema inter lupercos obtrudere conatum fuisse, pro concione, nudo corpore. Scilicet instar salacissimi proci in stabulo

ad genua impuri scorti provolutus erat, & quo facilius venereis artibus amicam in amorem alliceret, ut sese ei manciparet, suam populique Romani libertatem promptius pessundaret, (forsan ut postea coram sua Cleopatra) nudum se conspiciendum præbuit. Nudus etiam hæc scelera ausus erat, quasi Sacro Senatui populoque Romano omnem majestatem una cum uestibus suis detracturus, & consulatum secum ludibrio expositurus. Propudium hominis! Reipublicæ pestem, pacis atque otii omnisque felicitatis hostem! Audiamus Reipub. Romanæ libertatis acerrimum vindicem, fidelissimum Consulem & tranquilitatis custodem gravissimum Ciceronem, *Sedebat*, inquit, (*in divina* illa *philippica*, *volvitur à prima quæ proxima*) *in rostris collega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus, ascendis accedis, ad sellam. Ita eras Lupercus, ut te esse consulem meminisse deberes, diadema ostendis. gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum, & cogitatum scelus, &c.* & paulo post: *O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius?* Sed de hac infami adulatione & turpi lascivia, plura vide apud Plutarchum in vita C. Cæsaris, loco jam laudato.

VI. Nefariam istam Religionem apud Arcadas olim etiam obtinuisse, indeque ad Romanos allatam, cum Livio, loco citato, docet quoque Plutarchus *in vita C. Cæsaris.* ἦν μὲν γὰρ, inquit, ἡ τῶν Λουπερκαλίων ἑορτὴ, περὶ ἧς πολλοὶ γράφουσιν, ὡς ποιμένων τὸ παλαιὸν εἴη, καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδικοῖς λυκαίοις. *Erant enim Lupercalia, de quibus multi tradunt fuisse olim festum pastorum, conveniunt etiam cum Arcadicis Lycais.* Percutiebant autem Luperci pellibus, præcipue fæminas., ut iidem auctores docent, πεπεισμένας πρὸς εὐτοκίαν κυούσαις, ἀγόνοις δὲ πρὸς κύησιν ἀγαθὸν εἶναι, *credentes id multum facere ad facilem partum prægnantibus, & ad conceptum infœcundis.* Ideo etiam principes fœminæ, non tantum avide exspectabant donec percuterentur, sed ultro sese obtulerunt, manumque porrigebant, instar puerorum, ut à ludimagistro plagam acciperent. Et sane non tantum scuticis aut pellibus feriebant, sed etiam ferula, scilicet pellibus instar ferulæ plicatis: hinc Plutarchus πολλαὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει γυναικῶν ἐπίτηδες ὑπαντῶσαι παρέχουσιν ὥσπερ ἐν διδασκάλου, τὼ χεῖρε ταῖς πληγαῖς. *Multæ principes fœminæ ultro sese offerunt, ac manus ferientibus*

tibus ſicut in ludo literario cadunt. Prudentius lib. II. in Symmach. expreſſe mentionem facit *ferulæ*.

Inde Lupercales ferulæ , nudique petuntur
Diſcurſus juvenum.

Non eſt ergo cur miretur *Demſterus* ad Antiq. Rom. Roſini , lib. III. cap. II. Lupercis à Prudentio ferulas aſſignari, ex Plutarcho quo ſenſu dicatur, & rationem ſatis clare ediſcere potuiſſet, ſi attendiſſet.

VII, At nefanda iſta ſacra non tantum fiebant apud Arcadas & Romanos, ſed etiam apud Moabitas & Midianitas. De hiſce Moſes Num. cap. XXV. *Tum manebat Iſrael Schittimis, ubi cæpit populus ſcortari cum filiabus Moabitarum. Nam invitaverunt populum ad ſacrificia Deorum ſuorum ; comedebatque populus , ac incurvabat ſe diis illarum. Sic copulato Iſraele cum Baal-Pehor , accenſa eſt ira Domini in Iſraelem.* Habes hic Baal-Peoris ſacrificia, habes etiam ſcortationem populi Iſraëlitici. Hunc Baal-Peorem fuiſſe omnis turpitudinis Idolum, minime dubito , eo magis , cum tam expreſſe illius occaſione ſcortationis mentionem faciat Moſes. Hinc Iſidorus *Orig. l.* VIII. *Beel-Phegor interpretatur ſimulacrum ignominiæ.* Et Origenes in *Numeros Homil.* XX. *Beel- Phegor idoli nomen eſt, &c. interpretationem nominis ipſius , cum requireremus attentius inter Hebræa nomina hoc tantum invenimus ſcriptum , quod Beel-Phegor ſit ſpecies Turpitudinis.* Sed quale genus turpitudinis fuerit fatetur ſe ignorare. Ego minime dubito fuiſſe ſcortationem ; Et forſan talem , quæ prope in publico fiebat, ſacerdotibus & ſacrificantibus nudis in publicum diſcurſitantibus: hiſce enim deliciis dæmones vehementer delectantur. Talia erant etiam ſacrificia Herculis Lindii, quæ maledictis & diris imprecationibus fiebant, teſte Lactantio *lib.* I. *cap.* XX. Et Perſarum ſacra, de quibus ſatis fuſe Strabo lib. XV. nullum enim fit ſine execratione. Ideo exſertis verbis Moſes ſcortationis in Baal-Peoris ſacris meminit. Sic & Hoſeas Propheta cap. IX. com. X. *Venerunt ad Baal-Pehor , & ſepararunt ſe* לבשת *ad turpitudinem , ut committerent abominanda pro amore ſuo.* Baal - Peor igitur patronum libidinis atque ſcortationis fuiſſe, conſtat. Hinc Machiavellus in lepidiſſima illa fabula (quam etiam politiſſimum ingenium , Faber Salmurienſis ſermone gallico elegantiſſime reddidit) in qua dæmon introducitur uxorem ducens in Italia ; qua etiam fabula ingenium & importunitatem libidinoſæ, &

luxui

luxui deditæ fœminæ vivis ſuis coloribus depingere voluit, quem dæmonem, inquam, *Belphegor* vocat, qua voce nihil aliud ſignificat quam *Baal-peor*, quemadmodum eum etiam ſeptuaginta Num. XXV. & alibi, βελφεγὼρ reddunt.

VIII. Sed Idololatras ſeſe coram hoc idolo detexiſſe, quum ſacra illi faciebant, Hebræorum magiſtri clare docent. Sic in *Sanhedrin. cap.* VII. *halacha.* VI. ubi de vario cultu idolorum, de Baal-peor hæc habent: ·הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו *Si quis ſe detegat coram Baal-Pehor, nam is illius cultus eſt.* Magnus Moſes Maimonides, qui primus inter verpulos delirare deſiiſſe dicitur, in *More Nevochim parte* III. *cap.* XLV. idem docet: וכבר ידעת פרכום עבודת פעור בזמנים ההם אשר היתה בגלוי הערוה מפני זה צוה הכהנים לעשות מכנסים לכסות בשר ערוה בעת הטבודה ושלא יטלה למזבח עם כל זה במטלות אשר לא תגלה ערותך טליו: *Iam noſti manifeſto cultum peoris illis temporibus poſtulaſſe, ut verenda detegerent; Ideo præcepit Deus ſacerdotibus, ut facerent ſibi brachas ad tegendam nuditatem tempore miniſterii; eadem de cauſa prohibitum fuit ad altare aſcendere per gradus, ne eorum nuditas detegeretur.* Quidam crediderunt hunc Baal-Peor fuiſſe *Priapum*, ut Iſidorus *Origin. libro* VIII. Et Hieronym. *ad cap.* IV. *Oſeæ.* Alii *Iovem Stygium*, eo quod Pſalm. CVI. dicatur *& uniti ſunt Baal-peor, & comederunt ſacrificia mortuorum.* ubi per mortuorum ſacrificia intelligunt victimas, quæ mortuorum gratia Jovi ſtygio offerentur. Alii denique, ut Theodoretus, *Saturnum* crediderunt. Videtur idem doceri ab Arabibus. Arabes enim Saturnum dicuntur adoraſſe, cum Amonitis & Moabitis. Sed Horum Deus fuit Baal-Peor. Vidde Hotting, *Hiſtor. Or. l.* I. c. VII. Jam vero Saturnum, ut videre eſt apud eundem pag. CLV. adorabant nudi. *Nudi ac tonſis capitibus thura dabant*: hic uero cultus Peoris. Vide etiam eundem Maimonidem, *de Idolatria* cap. III. ubi reperies eadem ex Miſna Sanhedrim deſumpta. At non ſolum coram Baal-Peor nudos ſe ſiſtebant, ſed, ſi magiſtris credendum, ut ei etiam turpe ſuffimentum, flatu Ventris, facerent, & ſtercoribus eum conſpergerent. Doctor Salomon Jarchi ad Num. XXV. Com. III. hoc Idolum פעור vocari dicit: על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו *Quia diſtendunt anum coram eo, & ſtercora emittunt, hic enim ejus cultus eſt.* Si hoc verum eſt (etſi enim à doctiſſimis viris negetur, cur tamen verum eſſe non poſſit, fateor me non videre, nam ut impurus ille ſpiritus imprecationibus, & execrationibus delectatur, ita

forſan

forsan stercoribus aliisque inquinamentis) non mirum, si ejusmodi dii vocantur, גלולים id est *stercorei*, ut quidam vocem istam exponunt. Levit. xxvi. com. xxx. Ezech. vi. vers. iv. & alibi. Sunt etiam, qui hoc idolum à crepitu (ventris scilicet) *Peor* dictum volunt, quasi esset Jupiter βροντῶς *tonans*, aut etiam πορδῶς *pedens*. Sane ut in multis aliis conveniunt *lupercalia* & *sacra Peoris*, sic etiam quoad nomen. *Crepos enim Romani Lupercos dicebant a crepitu pellicularum, quem faciunt verberantes.* Vide Festum in *Crepos*. De Baal Peore plura qui desiderat, adeat Eruditissimum Seldenum, *de Diis Syris, cap.*v. *Synt.*I. & notas elegantissimi Juvenis, sed immatura morte, proh dolor! erepti, Dionysii Vossii, *ad Majemon. de Idol.* c. III.

IX. Sed olim popas & sacrificantes, dum sacrificabant & victimas immolabant, fuisse nudos, manifesto constat, cum ex numismatibus, tum ex marmoribus. Videatur nummus æneus Neronis, apud Choulium *pag.* CLXIII. Et constantini Claudiique pag. CLXIV. Et Domitani CCLXXXIV. Et Hadriani CCCII. Et columna Trajani, quæ est Romæ pag. CCCXXIV. Et pag. CCLXXXIII. Et marmor Romæ repertum apud eundem pag. CCCI. ubique reperies, non tantum popas, sed & ipsos sacerdotes & sacrificantes nudos victimis & altaribus adstantes. Nisi mavelis, in quibusdam ex nummis illis, imagines esse ipsius dei Genii Augusti & pop. Romani, aut exercituum potius, quam poparum aut sacrificantium. Docet etiam doctissimus Hottingerus in *Hist. Orient. de Religione veterum Arabum lib.* I *cap.* VII. *Koreischitas ante Islamismum sacra sua celebrasse nudos, atque ita Ædem Meccanam circuivisse*; quod ex Alcorano & Beidavi probat. Prætereundem non est, quod narrat Plinius *libro* XXII. *cap.* I. *Britannorum conjuges nurusque toto corpore glasto oblitas quibusdam in sacris, & nudas incessisse, Æthiopum colorem imitantes.* Ergo mos ille nudo corpore sacrificandi satis frequens fuit apud veteres Ethnicos, ubique locorum. Hinc factum est, ut Deus non tantum de vestibus sacerdotalibus præceperit, ut istius moris contrarium fieret, sed etiam ut vetuerit, & sacerdotibus & populo, ullum cultum Deo præstare, vel nudo tantum capite. Prohibent quoque magistri precari ad mactationem, aut mactare lanionem nudum, ne videretur cultus idololatricus, quemadmodum nefas etiam pronunciant si quis in navi mactaret, ita ut sanguis in mare defluat, ne Neptuno sacrificasse crederentur, aut in fossam, ne diis inferiis mactasse quis putet.

putet. De hisce vide libellum *Schechitoth*, qui agit de ritu mactandi. *Massechet Cholim cap.* II. *misna* IX. De piaculo in mare, fluvios, vasa, & fossam mactandi, vide etiam *Majmon: Hilchot Schechitoth, cap.* II. *Halacha* V. Sed non mirum spurcissimos homines gentiles aliquando nudos sacra fecisse, cum & ipsos Deos sæpe nudos, & fœdo admodum more in templis & in publico collocaverint. Ipsum *Iovem conservatorem*, *custodem*, *Statorem*, *victorem*, *Saturnum*, *Neptunum*. *Apollinem*, *Martem*, *Mercurium*, *Herculem*, *Æsculapium*, & nescio quem non. Ante omnes meminisse oportuit obscœni illius *Priapi*, de quo Tibullus *c. I. El.* IV.

Nudus & hybernæ producis frigora brumæ
Nudus & æstivæ tempora sua canis.

& *Cupidinis*, de quo Moschus *Eidyll.* I.

Γυμνὸς μὲν τόγε σῶμα, νόος δὲ οἱ ἐμπεπόκασται.

Et *Veneris*. nam,

Nuda Venus, fœcunda Pales, Pharetrata Diana.

Sidon. Apol. carm. VII. quod clarissime etiam constat, cum ex optimis auctoribus, tum ex innumeris marmoribus atque nummis. Cum igitur ipsi Dii nudos se conspiciendos præbuerint in Templis & ubique locorum, utique mirum non est, sacerdotes eorum & sacrificantes eadem forma sacra fecisse. Et quod alias dicit Dei vates Oseas cap. IV. כעם ככהן *qualis populus talis sacerdos*: dicamus & nos, *quales Dii tales sacerdotes*.

X. Tamen non omnes Sacerdotes nudi sacra faciebant. Plerumque aliter fiebat. Immo complures non minus videntur fuisse soliciti, ut sacerdotes simul & sacrificantes vestibus quibusdam sacris amicirentur, quam ipsi Hebræi. Nonnulli multo magis vestiti erant. Nam a capite ad calcem, ad ipsas plantas pedum fere, semper tecti administrabant, cum Hebræorum Sacerdotes nudis pedibus sacra semper facerent, ut infra clarius demonstrabitur. Herodotus de Sacerdotibus Ægyptiorum *libro* II. *cap.* XXXVII. ἐσθῆτα, inquit, φορέουσι οἱ ἱρέες λινέην μούνην καὶ ὑποδήματα βύβλινα. *Lineam vestem tantum gestant Sacerdotes & calceos papyraceos*. Idem docet Plinius de Ægyptiorum sacerdotibus *libro* XIX. *c.* I. *Nec ulla*, inquit, *sunt eis* (loquitur de quibusdam generibus lini & gossypii) *candore mollitiave præferenda: vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ.* Sed de vestitu sacerdotum multa etiam habet Plutarchus quæst. Rom. Seneca *Oed.* III. I. *Vates amictu corpus & frontem quatit.* Notus est *cin-*

ctus gabinus: nam a vestitu Sacerdotum originem trahit. De vestibus Sacerdotum Romanorum, vide apud Festum, in Voce *pura*. Virgilium *Æneid. libro* XII. *vers. Clxix.* & ad eundem locum Servium. Sed vix ullus reperitur auctor, qui non aliquid de vestitu Sacerdotum habeat, & vix ullus de sacrificiis & sacerdotibus agit, qui non simul de vestibus eorum mentionem faciat. Pleraque igitur sacrificia apud eos non poterant rite fieri absque vestibus, ita ut non levior vestimentorum quam sacrificiorum ipsorum cura fuerit. Inspiciantur nummi & marmora veterum, quæ sacerdotum & sacrificantium imagines exhibent, multo plures reperies vestitos quam nudos. Ne vero lectorem multis testimoniis hic sine causa onerem, remittam eum ad illa quæ deinde dicentur. Quicquid est, Hebræorum sacerdotes, expressoDei mandato, adstrictos fuisse vestibus quibusdam amiciri, antequam ad sacra properarent, ex verbo Dei clarissime constat. De hisce jam agere suscepimus.

XI. Cæterum de origine vestium sacerdotalium apud Hebræos, non est quod solicite quæramus, quandoquidem initium sumpsere cum ipso sacerdotio, uti videre est, Exodi XXVIII. Quum enim Deus populum suum electum, strictioribus legibus a reliquis populis totius terrarum orbis, secernere statuisset, sacerdotium, & tabernaculum, & peculiaria quædam sacrificia, & vasa, & instrumenta varia, & sacerdotes & sacerdotum vestes, & mirificum cerimoniarum choragium, & sacrificandi ritus simul imperavit, totumque ministerium certis quibusdam locis, temporibus, familiis & personis astringi voluit. Quandoquidem vero omnia ista, & Tabernaculum, & sacrificia, & ipsi sacerdotes significationem rerum spiritualium & cœlestium habuere, vestes simul confici jussit, quæ eadem significarent; ut ita nihil in toto sacerdotio reperiretur, quod non esset spirituale quid, & a rebus mundanis segregratum. Nam etsi ante cultum Mosaicum sacrificia facta fuerint, a certis quibusdam hominibus, veluti a Patribus familiarum, aut a primis genitis, nusquam tamen legimus eos vestes sacras gestasse a reliquis distinctas, quemadmodum certo alicui loco aut tempori non fuerunt alligati. Sabbatha enim & novilunia & ejusmodi multa alia, ut initium, ita & finem habuere cum Mose. Fateor equidem, ut sacrificia sine vasis & instrumentis fieri non potuere, ita etiam credibile esse, peculiaria quædam, tractu temporis, quamvis simplicissima, ut lignea & testacea, adhibita fuisse in Ecclesia patriarcharum, ante tempora Mosis; atque

atque ita merito aliquem conjecturare posse, eosdem etiam usos fuisse vestibus sacris, a profanis, scilicet ab iis, quas vulgaris usus ferebat, distinctis, quamvis tamen id hactenus probatum non sit, nec facile probari possit. Sane tam necessario Hæbræorum magistri vestes sacerdotum, cum ipso sacerdotio jungunt, ut credant, ne Adamum quidem, Cainum, & Abelem sine vestibus sacerdotum sacrificasse. Docent igitur verpuli, primas illas vestes, quas Deus Adamo fecit, fuisse vestes sacerdotales.

XII. Legimus cap. III. Geneseos com. VII. primos parentes, lege Dei violata, nuditatem agnovisse, & statim *consutis foliis ficulneis subligacula sibi confecisse.* Primæ ergo vestes, quibus mortales unquam usi sunt, ex arborum foliis factæ erant, primosque homines earum inventores atque textores fuisse constat; ita ut earum originem gentiles frustra quærant apud Pelasgum, aut Mercurium, aut Minervam, aut Arachnem, ut Diodorus *lib.* V. Plinius, & alii. Sed cum hæc nihil ad rem vestiariam sacram faciant, de illis hic quæstionem instituere non opus est. Ergo Deum ipsum auctorem vestium credunt Hebræi, easque ex pellibus factas fuisse tradunt. Legimus enim Genes. III. com. XXII. *Fecit dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus vestivit eos.* Has vestes sacerdotales fuisse, auctor est Baal-Turim, ad hunc locum; quod duplici argumento (saltem suo more) conatur probare. Primo, quia Moses eadem phrasi hic utitur ac Levitc. VIII. versu. XIII. ubi de vestibus Aaronis & ejus filiorum, nam in utroque loco reperitur verbum וילבשם כתנות *Et vestivit eos tunicis,* Deinde, quia in hoc versu XXII. scilicet Genes III. octo reperiuntur voces (quales sunt ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם: ad indicandum octo vestus sacerdotum: octo enim sunt numero, ut deinde patebit. Sed audiatur ipse Baal-Turim: וילבשם inquit, שנים במס׳ הכ׳ ואידך גבי אהרן וילבשם כתנות מלמד שעשה הקבה לאדם הראשון בגדי כהונה ואיתא הכר שבהן היו עובדין הבכורות וח׳ תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה: *Vox* ילבישם *bis reperitur in Scriptura: hic semel, & alibi, quando de Aarone dicitur:* & vesties eos tunicis. (*Levit. viii: xiii.*) *Inde discimus Deum Optimum Maximum Adamo, primo homini, fecisse vestes sacerdotales. Docet quoque Bereschit Rabba, quod primogeniti etiam in iis sacra fecerint. Octo præterea voces reperiuntur in hoc versu ad indicandum octo vestes sacerdotum.* Plura reperies apud *R. S. I.* & *aben Esra*, & in *Bereschit Rabba fol.* XXIV. *a.* unde

Baal-Turim & cæteri commentatores sua desumpserunt. Sed quam sint mirificæ omnes istæ interpretationes, & quam ridiculæ, & quid per pelles istas (quibus Deus primos parentes vestivit) intelligendum sit; utrum revera vestes sacerdotales fuerint, ex pellibus animalium & victimarum, quas Adam post peccatum mactavit, ad sanciendum fœdus gratiæ, quod Deus cum eo pepigit post lapsum, uti fere in omnibus fœderibus fieri solet; an vero ideo Adam primus sacerdos fuerit, cui pelles victimarum cedere solebant, prout id Deus postea expressa lege sanxit Lev. VI: XXXI. atque an hanc ob rationem Deus cum pellibus victimarum illarum vestire voluerit, ut sacerdotem, & an ipsa Eva, uxor Adami, sacerdos fuerit, & sacerdotali veste amicta, de hisce omnibus, inquam, fusius agemus infra, ubi de materia vestium nostrarum. Quicquid est, apparet Hebræorum saltem doctores in ea fuisse sententia, Deum ipsum esse vestium sacerdotalium auctorem, primumque hominum sacerdotem, & vestibus sacerdotum vestitum fuisse. Utrum autem hoc verum sit, an falsum, operose non disputabimus. Et utrum primi geniti ante legem Mosaicam ejusmodi vestibus, uti Adamus, usi fuerint in sacris, ut *Bereschit Rabba* & *Baal-Turim* citatis locis docent, an aliis quibusdam peculiaribus ad hunc usum destinatis ordinaria veste, jam non disquiro: cum hæc omnia a clara hominum cognitione sint longe remotissima, nec quicquam certi de iis pronunciare possimis, nec de earum numero, materia, forma, figura & colore quicquam constet.

XIII. Ergo de vestibus sacris, prout a Mose in deserto Capite XXVIII. Exodi, cum ipso Tabernaculo, aut potius φορετῷ ἱερῷ *portatili illo templo*, ut Philonis verbis utar, (nam tabernaculum illud cum Templo postea a Salomone constructo, si formam & usum spectes, unum idemque fuisse, certum est) & toto sacerdotio simul præscribuntur, quæstio institui debet. De hisce igitur vestibus acturi. Primum de iis quædam in genere commentabimur; deinde de singulis, ut & de earum usu, typis & significatione, quoque dicemus. Ante omnia vero de genere & numero vestium, postea de materia, colore, textura, aliisque rebus quamplurimis, quæ circa Rem vestiariam sacram examinandæ veniunt, agemus.

CA-

Caput, II.

DE GENERE ET NUMERO VESTIUM SACRARUM

Genera vestium sacrarum quot? Iosephus emendatus. Pontificis M. vestes aureæ. R. Levi Barselonii & Seldeni error circa numerum vestium aurearum. Vestes aureæ cur ita dictæ? Quid בר *&* שש. *Cunæi, Scheringhami, Leusdenii & aliorum error. Pretium vestium albarum. Linum pelusiacum & Indicum. Majmonides de* בר *&* שש. *Vestes albæ. Cur ita dictæ? Balteus vestium albarum. Duplices vestes albæ, matutinæ & vespertinæ. Utrum id de Tunica tantum intelligendum sit, an de omnibus? Tunicæ Ismaelis & Eleazaris. Vestes albæ unico die tantum inserviebant. Quædam de illarum usu. Vestes reliquorum sacerdotum quot? Cur non dicantur aureæ? Leusdenius notatus. Cur non dicantur albæ? Earum balteus coloratus. Pontificis, M. & reliquorum sacerdotum vestes distinctæ. Alter alterius induere non poterat. Numerus vestium sacerdotum. An novem? an duodecim? an sedecim? Mitznephet & migbaoth. Octo fuisse tantum. Error Grotii de numero septenario. Lex de octo vestibus ubi extet? Aharon & ejus filii, qui? Nullum sacerdotium sine vestibus sacris. Consecratio sacerdotum, per oleum unctionis, & per vestes sacras.* מחוסר בגדים *Vestibus Carens in Talmude quid?*

XIV. Vestes sacerdotum commode quidem distribui possunt, in tot genera, quot fuerunt ordines sacerdotum. At duos tantum fuisse eorum ordines constat, Pontificem M: scil. & reliquos Sacerdotes. Ille ab Hebræis vocabatur כהן גדול *Cohen Gadol*. aut Chaldaice כהנא רבא *Chahana Rabba*, *Sacerdos Magnus*. Hi vero כהן הדיוט *Cohen hediot*, quasi diceres ἱερεὺς ἰδιώτης. *Sacerdos Idiota*, passim apud auctores recensiores, sacerdos *vulgaris*, & sacerdos *gregarius*, quod tamen cultior latinitas respuit. Chaldaice כהנא ut & Hebraice כהנים *sacerdotes* tantum dicuntur. In tot genera etiam sacerdotes & eorum vestes destribuit Josephus, *Antiquitatum libro* III. *cap.* VIII. γίνονται δὲ inquit, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν στολαὶ, πᾶσι τε τοῖς ἄλλοις ἃς χαναίας καλοῦσι, καὶ δὴ καὶ τῷ ἀρχιερεῖ, ὃν ἀναραβάχην πρ-

προσαγορεύουσι. *Faciebant etiam vestes, tam cæteris sacerdotibus omnibus, quos Chanaas vocant, quam Pontifici M. quem dicunt Anarabachen.* Silentio hic non est prætereundum, sacerdotes vocari a Josepho χαναίας, & Pontificem M. ἀναραβάχην, sed voces istas esse corruptissimas, quemadmodum sunt fere omnes voces Hebrææ per totum illud caput, quibus vestes sacras vult designare, ut postea ad singulas voces ostendemus, ubi eo deventum fuerit. Legendum igitur est pro χαναίας, χανάς, sive χάανας a Chaldæo כהנא *Chahana sacerdos.* Et pro Ἀναραβάχη lege χαάνα sive χάνα ῥαββά, Chaldaice כהנא רבא *Chahana Rabba.* i. e. כהן גדול *sacerdos magnus*, sive *Pontifex.* M.

XV. Duo igitur sunt genera sacerdotum, & duo genera vestium secundum Josephum. Sed notandum hic est, ipsum Pontificem. M. duo genera vestium habuisse. Primum scil. genus erant בגדי זהב *vestes aureæ.* Alterum בגדי לבן *vestes albæ*, ut si duo hæc genera Pontificis M. jungantur cum vestibus, quæ omnibus sacerdotibus sunt communes, tria omnino genera vestium habituri simus. Primum Pontificis M. *aureæ.* Secundum, vestes S. Pontificis *albæ.* Tertium vestes *omnibus sacerdotibus communes.* Hanc distinctionem etiam usurpavit doctissimus Maimonides in הלכות כלי המקדש *cap.* VIII. Sic enim ille: בגדי כהונה שלש מינים· בגדי כהן הדיוט· ובגדי זהב ובגדי לבן בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט· וארבעתן של פשתן לבנים וחוטן כפול ששה והאבנט לבדו רקום בצמר· בגדי זהב הן בגדי כהן גדול והם שמנה כלים הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחושן וציץ ואבנטו של כהן גדול מעשה רוקם הוא והוא דומה במעשיו לאבנט כהן הדיוט ומצנפת האמורה באהרן היא המגבעות האמורה בבניו אלא שכהן גדול צונף בה כמו שלופף על השבר ובניו צונפין בה ככובע ולפיכך נקראת מגבעות בגדי לבן הם ארבעה כלים שמשמש בהן כהן גדול ביום הכפורים· כתנת· ומכנסים ואבנט· ומצנפת· וארבעתן לבנים וחוטן כפל ששה ומן הפשתן לבדו הם· *Vestium sacerdotum tria sunt genera. Vestes omnibus sacerdotibus communes Vestes aureæ & vestes albæ. vestes omnibus sacerdotibus communes, sunt quatuor. Tunica, Braccha, Pileus & Balteus, quæ omnes sunt ex lino albo, & filo sextuplo contorto, balteus vero solus lana ornatus est opere phrygionico. Vestes aureæ, sunt vestes Pontificis M. quarum sunt octo: quatuor scilicet illæ sacerdotibus omnibus communes, præterea tunica exterior, Ephod, pectorale & lamina. Balteus Pontificis M. etiam factus est opere phrygionico, balteo sacerdotum reliquorum opere non absimilis. Cidaris vero Aharonis, est instar pilei filiorum ejus, nisi quod Pontifex M. caput obnubat, quasi quis membrum aliquod dif-*

fractum

diffractum obvolveret. Et filii ejus eo caput obvolvunt instar galeæ, ideoque vocatur Migbaot. Vestes albæ quatuor sunt, quibus Pontifex Max. ministerium peragit die expiationum: suntque tunica, bracha, balteus, & cidaris. omnes vero albæ sunt, filo sextuplo contorto & ex lino tantum. Ecce tria genera vestium sacerdotalium. Duo genera vestium Pontificis, M. vestes aureæ, vestes albæ, & unum genus sacerdotum reliquorum. Sed de hisce singulis, de quolibet nempe genere seorsum, plura.

XVI. Primi ergo generis vestes, Pontificis Max, בגדי זהב *vestes aureæ.* Hæ octo sunt numero, uti modo ex Maimonide audivimus. *Feminalia, tunica. balteus, Cidaris, pallium, Ephod, pectorale & lamina.* Quatuor priores cum reliquis sacerdotibus habuit communes, cæteræ Pontificem Max. solum ornabant. Hæ *vestes aureæ* בגדי זהב vocantur, proculdubio propter quatuor istas vestes, quas sibi peculiares habebat Pontifex M. veluti מעיל אפוד חשן ציץ *Pallium, Ephod, pectorale & lamina.* quia vel solido auro constabant, ut *lamina*; vel aurum solidum appensum habebant, ut *pallium* tintinnabula aurea, vel fila aurea intexta, ut *Ephod & pectorale.* Sed & ipsa cidaris aliquomodo aurea vocari potest, cum ob ornamentum Vittarum hiacynthinarum, tum ob auream laminam, quam etiam adnexam habebat. Tandem *aureæ* merito dici possunt, ob ingens pretium gemmarum, & aurearum catenularum in pectorali & Ephodi humeralibus. Ob quatuor ergo istas vestes, quas S. pontifex solus gestabat, reliquæ omnes aureæ vocabantur, prout ad hunc usque diem inter nos nil familiarius, quam dicere: hic totus auro fulget, totus auro vestitutus est, quamvis unica tantum veste aurea ornatus sit, veluti pallio aut toga cæteris vestibus injecta, ut spectantium oculos perstringat. At reliquæ vestes quatuor *feminalia, tunica, balteus & Cidaris*, si ptoprie loqui velimus, neutiquam possunt dici aureæ. Hinc est, ut quidam auctores gravissimi per vestes aureas quatuor solummodo intellexerint: inter quos est eruditissimus Seldenus, libro II. de success. in Pontific. Hebræor. cap. VII. Distinguit enim vestes sacerdotales nobiscum, aut potius cum Hebræorum magistris, in tria genera, *vestes sacerdotis gregarii*, (uti ipse loquitur, id est, in vestes omnibus sacerdotibus communes) *in vestes aureas*; & *vestes albas.* Cuilibet generi quatuor vestes tantum assignat. *Primi generis*, inquit, *quatuor fuere*, כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט *Tunica, Fæmoralia, pileus & Cingulum. Secundi* (scilicet vestes aureæ) *item quatuor*, מעיל ואפוד וחשן וציץ *pallium*

lium cui appensa tintinnabula & mala punica, Ephod seu Epomis (quo nomine tamen tunicæ sacerdotum etiam & Levitarum interdum denotata, ut alibi monitum est,) Pectorale seu Rationale judicii, in quo sanctissimum illud oraculum. & demum Lamina qua nomen tetragrammaton inscriptum fronte eminebat, &c. Ecce quatuor tantum recenset vestes aureas. In eadem sententia fuerunt alii quoque inter verpulos, ut Doctor levi Barselonius; præcepto XCIX. מצות לבישת בגדי כהנים distinguit enim vestes lineas pontificis Max. Nam antequam agat de בגדי לבן *vestibus albis* pontificis M. prius de ejus vestibus loquitur, quibus per totum annum induitur, quas distinguit quasi in duas species, nempe in *lineas*, quas cum reliquis sacerdotibus communes habet; deinde in *aureas*, sic enim ibi sermocinari pergit: ועוד היו לו ארבעה אחרים של זהב ושמם חשן ואפוד מעיל ציץ id est: *Erant præterea quatuor alia aurea, quorum nomina sunt: Pectorale, Ephod, pallium & Lamina.* Ergo quatuor tantum statuit aureas; expressis enim verbis dicit: ארבעה אחרים של זהב *quatuor alia aurea.* Sed errat doctissimus Seldenus, cum omnibus Hebræorum magistris, a quibus deceptus est. Optimo jure ergo a doctissimo Scheringhamo ad *Massechet Ioma cap.* III. *pag.* LIV. & LV. erroris redarguuntur. Nam etsi in quatuor istis pretiosis vestimentis tantum, aurum reperiatur, nihilo minus tamen octo omnes aureæ vocantur. Exsertis enim verbis Maimonides, loco citato, octo numerat: sic enim ille: בגדי זהב הן בגדי כהן גדול הם שמונה כלים *vestes aureæ, sunt vestes Pontificis Max. & quidem octo.* Sed ne quis dubitet quæ nam sint illæ octo, statim addit: הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחשן וציץ *Quatuor scilicet omnibus sacerdotibus communes, & præter has, Pallium Ephod, pectorale & lamina.* Sed per totum opus Talmudicum, quotiescunque Pontifex Max. dicitur vestes aureas induere, id semper intelligendum est de octo vestibus, quas omnibus diebus totius anni induit, præter diem expiationum, quoties ingreditur S. Sanctorum. Videatur præsertim *codex* Ioma *cap.* III. & Torath Cohanim Paras. *Achare Moth cap.* VI. ubi sexcenties fere reperies Pontificem Max. mutare vestimenta aurea cum vestimentis albis, & vestimenta alba, cum vestimentis aureis, sed per aurea semper intelligunt omnes vestes, quas per totum annum, excepto die expiationis in S. sanctor. induere solebat, cum vero illæ octo fuerint, sequitur omnes *aureas* vocatas fuisse. In eadem fuit sententia doctissimus Cunæus, *de Republica Hebræorum libro* II. *cap.* I. ubi se mentem Rabinorum optime assecutum (uti solet) ostendit. *Fuere*

autem

autem, inquit *hujus generis* (de *vestibus aureis* loquitur) *indumenta octo, quibus e quatuor quidem erant communia pontifici cum cæteris sacerdotibus.* בתנת ומכנסים ואבנט ומגבעת *tunica talaris, bracha, balteus, & infula: quatuor autem propria pontificis erant.* מעיל ואפד וחשן וציץ *Pallium hyacintinum cum tintinnabulis & malis punicis; item amiculum humerale sive Ephod; Tum pectorale sive choschen; & postremo lamina aurea, quæ infulæ apponebatur.*

XVII. Cæterum, ex iis quæ jam a nobis dicta sunt, satis manifesto apparet, qua de causa, vestes illæ *aureæ* vocentur, nempe ob quatuor illas, quas nemini, præter Pontificem Max. vestire licuit, *Pallium*, *Ephod*, *Pectorale*, & *Lamina*. Nam revera omnia ista vestimenta aurea erant. Nullum erat quod non ex solido auro constiterit, ut Lamina; aut quod solidum aurum non habuerit appensum, ut Pallium hyacinthinum tintinnabula aurea; aut intextum, ut Ephod & pectorale, quod suo loco clarius demonstrabimus. Atque hanc ob causam, quia pontifex Max. ob quatuor istas vestes totus *aureus* apparebat, omnes illius vestes aureæ vocabantur. Sunt tamen qui credebant (& viri quidem doctissimi) vestes Pontificis Max. *aureas* vocari, non tantum ob quatuor istas auro & gemmis splendentes, sed etiam ob reliquas, quæ illi cum sacerdotibus cæteris communes erant quales sunt *braccha*, *tunica*, *balteus*, & *cidaris*, ob illarum pretium scilicet; putabant enim vestes pontificis Max. quibus per totum annum vestitus ministrabat, pretiosiores fuisse vestib: albis, quas induebat die Expiationum: quamvis ex lino tantum fuerint, nec quicquam auri admixtum habuerint, tamen aureas vocari ob pretium, quia fuerunt ex שש quod *byssum* interpretantur, cum vestes albæ diei expiationum, & cæterorum sacerdotum dicantur fuisse ex בר quod *linum* vulgare, & minus pretiosum fuisse existimant.

XVIII. In hac sententia doctissimus fuit Cunæus *de Repub. Hebræor. libro* II. *cap.* I. *Ea*, inquit, *Talmudici* בגדי זהב *vestimenta aurea vocant, non hercule quod intextum omnibus aurum esset, sed quod ornatiora essent.* Et paulo post: *Neque vero dicat aliquis, ex octo illis indumentis, priora quatuor videri eadem esse cum illis, quorum usum ante diximus fuisse peculiarem in sancto sanctorum. Nam & ex preciosiore lino erant, quæ pontifex extra adytum gerebat, & balteus fuit opere phrygiano. Quæ manifeste cernet, qui contulerit, quæ leguntur in Exodi capite vicesimo octavo, & quæ extant in Levitici capite decimo sexto. Nam etsi linea sint, quæ describuntur utrobique, tamen* בר *vulgare*

 linum

linum est, cum שש *byssus exquisitissimi generis sit.* Doctissimus Cunæus videtur etiam alios auctores, minime vulgares, decepisse, ut Scheringhamum, Leusdenium *Philol. Heb. pag.* 179. 180. aliosque. Sic enim Scheringham *ad cap.* III. *Joma pag.* LV. *Octo autem vestes istæ dicuntur aureæ, non quod singulis aurum intextum erat sed quod cæteris ornatiores & splendidiores fuerint.* Sed, pace doctissimorum virorum dictum sit, hi omnes errarunt errorem satis crassum. Nam illas vestes, quæ aureæ vocantur, & tamen nihil auri admixtum habebant, *cæteris ornatiores & splendidiores* fuisse nondum probatum est. Nec scio cur doctissimus Cunæus dicat loco citato, vestes quas pontifex Max. extra adytum gerebat ex pretiosiore lino fuisse, quam vestes albæ, cum contrarium sit verissimum. Nam si magistris Hebræorum standum est, (nec rationem video cur ab eorum sententia recedamus) adeo verum est, vestes albas diei Expiationum, ex pretiosiore lino fuisse, quam linum cæterarum vestium extra adytum, quam quod est verissimum. Docent enim doctores Misnici *Massechet Joma cap.* III. *halacha* VII. vestes albas constitisse ex lino *Pelusiaco & Indico*, quo pretiosius nullum reperitur. Addunt etiam doctores, vestes albas, quas Pontifex Max. mane induebat, valuisse octodecim, vespere vero duodecim minas, quod pretium etiam in immensum augent doctores Gemarici, ita quidem, ut pretiosius fuisse linum, minime credendum sit. Sed nil omnino probant, eo quod linum vestium albarum dicatur בד alterum vero שש, Non enim בד semper *linum vulgare* significat, nec שש *byssum exquisitissimi generis*, uti sermocinatur doctissimus Cunæus, utrumque enim byssum subtilissimam significat, ut vel ex solo Maimonide constat, *Hilch. Kele Hammikdasch. cap.* VIII. *sectione* XIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הבוץ. *Ubicunque in lege dicitur* שש *aut* בד *linum significatur & quidem byssus.* Ergo nulla differentia est inter utrumque. Sed de omnibus clarius & fusius differemus infra, ubi de materia vestium.

XIX. Hæc jam sufficiant ad probandum, vestes illas *aureas* vocari, non ob ornatum aut pretium lini, sed propter aurum solummodo & pretium gemmarum, & alia ornamenta, si quid, præter aurum & gemmas, illarum pretium augere potest. Et sane R. S. I. ad Levitic. cap. XVI. videtur innuere, vestes aureas, non aliam ob causam ita dici, nisi שיש בהן זהב *quia illis aurum inerat*, nempe in quibusdam ex octo illis, quod supra jam ostendimus:

Ideo-

Ideoque veſtes albas diei expiationis Joſephus *libro* VI. *de bello Iudaico cap.* XV. ἐσθῆτα λιτοτέραν (ubi male in Genevenſi editione λιθοτέραν) *veſtem ſimpliciorem* vocat. Manifeſtum igitur jam eſt, cur *aureæ veſtes* illæ vocatæ fuerint, & quot numero. Octo ſcilicet: *Feminalia, tunica interior, balteus*, & *cidaris*, quas cum reliquis ſacerdotibus communes habuit, præterea *Tunica exterior* ſive *pallium*, *Ephod*, *Pectorale* & *Lamina aurea*. Hebræis מכנסים׳ כתונת׳ אבנט׳ ומצנפת׳ מעיל׳ אפוד׳ חשן וציץ. Has autem veſtes omnes induere debebat Pontifex Max. per totum annum, nec poterat officio ſuo fungi, ſi vel unica defeciſſet, excepto x. Tiſri, magno die piaculari, quum adytum intrabat.

XX. Veſtes ſecundi generis, ſunt בגדי לבן *veſtes albæ*. Hæ ſunt quatuor tantum numero, tot veſtes gerere ſolebat tota ſacerdotum turba: מכנסים׳ כתונת׳ אבנט׳ ומצנפת: *Feminalia tunica*, *Balteus* & *Cidaris*. Hæ veſtes לבן *albæ* vocantur, quia revera albæ erant, ſcilicet ex lino albiſſimo ſimul & tenuiſſimo. Et quamvis veſtes omnium ſacerdotum etiam albæ fuerint, & ex lino albo, ac ſatis tenui, nihilominus *albæ* non vocantur. Sed quotieſcunque magiſtri in Talmude & alibi loquuntur de בגדי לבן *veſtibus albis*, ſemper intelligendæ ſunt veſtes pontificis Max. diei piacularis, non vero veſtes univerſi ordinis. *Albæ* igitur vocantur, quia revera albæ ſunt, ex lino albo. *Albæ* reſpectu cæterarum veſtium Pontificis Max. quæ זהב *aureæ* vocabantur, & propter aurum & colores, albæ minime vocari poterant. Denique *albæ* vocabantur etiam, ſi quis eas contulerit cum ipſis veſtibus lineis Summi pontificis, quas per totum annum gerebat, & quas aureis etiam adnumerant, quamvis nihil auri eis infuerit, & cum veſtibus ſacerdotum turbæ. Multo enim erant illis puriores, vel propter ſolum balteum; nam in omnibus veſtibus ſacerdotalibus, cum S. pontificis, tum toti ordini communibus, balteus ſemper acupictus erat, & duplicis materiæ, ex lino & lana. Sed in veſtibus לבן *albis* Summi pontificis nulla erat omnino lana; nam ex lino tantum conſtabant, & ipſe quidem balteus, ut clarius oſtendemus infra, quando de materia harum veſtium diſſeremus.

XXI. Notantum etiam eſt, Pontificem Max. die expiationum, quum adytum intrabat, duplici veſtimento uſum fuiſſe. Aliis enim veſtibus mane induebatur, aliis vero veſperi, aliæ etiam aliis pretioſiores fuere; matutinæ dicantur valuiſſe octo minas, veſpertinæ

vero duodecim, ut docet codex *Ioma cap.* III. *halacha* VII. ubi etiam animadvertendum eſt, miſnicos doctores loqui tantum de veſtibus in genere, ita ut merito inde quis concludere poſſit, omnes veſtes albas eum duplices habuiſſe, id eſt, duas *tunicas*, duo *Feminalia*, duos *balteos*, & duas *Cidares*: בשחר, inquit, היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערביים הנדוין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערביים של שנים עשר מנה הכל שלשים מנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו׃ *Mane induebatur Peluſiacis* (veſtibus, nam in præcedenti halacha de בגדי לבן veſtibus albis locutus erat) *quæ duodecim minas. & veſperi Indicis, quæ octingentas dragmas valebant, auctore doctore Meir: ſed ſapientes dicunt, mane induebatur Veſtibus quæ octodecim, & veſperi quæ duodecim minas valebant. tota ſumma triginta minarum erat, quæ populo irogabatur. Si vero quid addere volebat Pontifex Max. de ſuo addebat.* Apparet ergo alias veſtes Summum pontificem habuiſſe mane, alias veſperi, quum adytum ingrediebatur. Sed utrum omnes & ſingulas quatuor iſtas veſtes veſperi mutaverit, an vero tunicam tantum, miſna non exprimit. Maimonides videtur id intelligere de *Tunica* כתונה ac ſi duos tantum habuiſſet tunicas, aliam mane, aliam veſperi, non vero duas *brachas*, duos *balteos*, & duos *pileos*. Sic enim in *Hilch*: *Kele Hammikdaſch cap.* VIII. שתי כתונות אחרות היו לו לכהן גדול ביום הכפורים׃ אחת לובשה בשחר ואחת בין הערביים׃ ושתיהם בשלשים מנה משל הקדש ואם רצה להוסיף משלו ומקדיש ההוספת וגו *Duas alias tunicas habuit Summus Pontifex die Expiationnm. Alteram induebat mane, alteram vero veſperi; ambæ autem triginta minas valebant, quod de ſanctuario ſumebatur; ſi vero quid addere volebat, de ſuo addebat* &c. Hæc ex Miſna modo allegata deſumpta eſſe vides. Vides etiam eam duarum *tunicarum* mentionem facere. De duabus *brachis*, duobus *balteis*, duabus *cidaribus* ne verbulum quidem. Fortaſſis Maimonides auctoritate Gemaræ motus hoc de tunica tantum intellexit. Nam illi de *tunica* pretioſa etiam loquuntur, nulla mentione facta de cæteris veſtibus. Solas enim tunicas Iſmaëlis & Eleazaris, quas matres illorum eis faciebant, multo majoris exiſtimabantur, quam octo aut duodecim minarum, ut poſtea fuſius de hiſce agemus, ubi de pretio veſtium ſacrarum. Haſce veſtes albas non niſi ſemel veſtiebat Summus Pontifex, uno ſcilicet die

expia-

expiationum. Expiatione autem facta, deponebatur, nec unquam postea eas induebat denuo, quemadmodum vestes aureas easdem quotidie resumebat, uti suas etiam ipsi sacerdotes reliqui. Nec ulli alii usui inserviebant, ut cætera vestimenta trita, quemadmodum id de singulis suo loco ostendemus.

XXII. De usu harum vestium jam non multa commentabor, donec deventum fuerit ad caput de Usu Sacerdotum habitus. Lectorem nunc tantum monitum velim, Pontificem Max. hasce vestes induisse die Piaculari, nempe decimo Tisri, quem vocant יומא id est *diem*. Ita dictus est hic dies excellentiore significatu, quia erat dies sane singularis inter Hebræos; vel etiam הכפורים *dies expiationum*, scilicet quando Pontifex Maximus sacra adyta intrabat, (Hebræis *Sancta Sanctorum*) ut sua populique peccata, per totum annum commissa, expiaret: nefas enim erat in adyto coram Deo sese sistere aliis vestimentis, quam hisce albis, uti videre est Levit. cap. XVI. Hæc petractant Talmudici doctores, per totum codicem quem vocant *Ioma*, præcipue cap. III. quæ omnia paucis egregie comprehendit doctissimus Maimonides, *Hilchot Kele Hàmmikdasch*, *cap.* VIII. בגדי לבן הם ארבעה כלים ששמש בהם כהן גדול ביום הכפורים כתנת׳ ומכנסים׳ ואבנט׳ ומצנפת וארבעתן לבנים וחוטן כפול ששה ומן הפשתן לבדו הם *vestes albæ sunt quatuor, quibus ministerium peragit Pontifex Max. die expiationum, Tunica, feminalia, balteus & cidaris. Et omnes quatuor albæ sunt, filo sextuplo contorto, & ex lino tantum.*

XXIII. Tertii generis vestes sunt, vestes totius sacri ordinis, בגדי כהן הדיוט, ut verpuli nostri loquuntur. Hæ fuerunt etiam quatuor, totidem quot fuerunt vestes albæ Pontificis Max. fere ejusdem nominis ac formæ, scilicet מכנסים · כתונה · אבנט · ומגבעות *Feminalia, tunica, balteus, & pileus.* Sic enim Majmonides *Kele Hammikdasch. cap.* VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים׳ כתנת׳ ומכנסים ומגבעות ואבנט׳ *vestes sacerdotibus communes sunt quatuor: Tunica, Feminalia, Pileus & balteus.* Hæc desumpta sunt ex codice *Ioma cap.* VII. *Halach.* V. כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכתנות ומכנסים ומצנפת ואבנט *Pontifex Max. operabatur in octo vestibus, sed reliqui sacerdotes in quatuor, scilicet in Tunica, feminalibus, Pileo & balteo.* Hæ vestes non dicuntur *aureæ*, ut Pontificis M. quia nihil omnino auri intextum habebant; multo minus ex auro solido consta-

bant, vel ſolidi auri quicquam appenſum habebant; fuerunt enim לבנים של פשתן ארבעתן *omnes quatuor ex lino, & alba.* ut ait Majmon. citato loco; adeo ut capere non poſſim, quid velit doctiſſimus Leuſdenus, apud Ultrajectinos Hebrææ Linguæ Profeſſor, in ſuo *Philologo Hebræo-mixto pag.* CLXXX. ubi veſtes illas *aureas* vocat. *gregarii ſacerdotes*, inquit, *quatuor veſtibus aureis (uti ſupra eas deſcripſimus) munus ſuum obierunt.* Sed nec בגדי לבן *veſtes albæ* dici poterant, ut veſtes Pontificis Max. die expiationum; nam etſi ex *albo lino* factæ fuerint, ut ſacra Scriptura & Hebræorum magiſtri docent, quemadmodum modo ex Majmonide audivimus, & clarius infra demonſtrabimus, quando de materia & colore dicendum erit, nihilo minus tamen balteus ex ſolo lino non conſtabat, ſed ex lana & lino ſimul; erat enim שעטנז ſive כלאים non unius materiæ, nec albus erat, ſed variis coloribus atque figuris opere polymito, inſtar ſerpentis exuviarum variegatus, teſte Joſepho *Antiq. libro* III. *cap.* VIII. Ἄνθη, inquit de balteo loquens, δ' εἰς ἀυτὸν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετ᾽ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Floribus etiam ornatur, puniceis, purpureis, hyacinthinis & byſſinis.* Hoc ipſum eſt quod vult Majm. loco toties jam laudato: והאבנט לבדו רקום בצמר *Et balteus ſolus lana acupictus eſt*, ſive *opere phrygionico ornatus.* Ex Joſepho fere eadem deſcripſit Magnus *Hieronymus*, de veſtitu ſacerdotum, ſive in *Epiſtola ad Fabiolam. Textum eſt autem*, inquit, *cingulum hoc ſubtemine* (male in editione Froben. ſubtegmine) *cocci, purpura, hyacinthi, & ſtamine byſſino, ob decorem & fortitudinem: atque ita polymita arte diſtinctum, ut diverſos flores ac gemmas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris.* Balteus igitur non erat albus ut cæteræ ſacerdotum veſtes, aut etiam S. Pontificis diei Expiationum, ſed coloratus variis coloribus. Ideo vel ob ſolum balteum, ſacerdotum veſtes לבן *albæ*, ut pontificis Max. quibus intus adminiſtrabat, vocari non poterant; nec *aureæ*, quia nihil auri habebant intextum nec appenſum.

XXIV. Habuit ergo veſtes ſuas diſtinctas Pontifex Max. a veſtibus reliquorum ſacerdotum, ita ut alter alterius veſtes induere non potuerit, ſine piaculo. Et ſi forte accidiſſet, ut Pontifex Max. operatus fuiſſet veſtibus cæterorum ſacerdotum, aut ſacerdos veſtibus Pontificis, Max. ſacrificium illegitimum fuiſſet. Sed de hiſce quoque poſtea. Pontifex Max. ergo ſuas habuit veſtes, & Sacerdos totius ordinis ſibi ſuas. כהן גדול שלבש בגדי כהן הדיוט ועבד עבודתו פסולה

פסולה· כהן הדיוט שלבש בגרי כהן גרול וטבר סבודתו פסולה *Si Pontifex M. indueret vestes sacerdotibus reliquis communes, ut in iis ministerium perageret, ministerium ejus illegitimum esset. Sacerdos, si indueret vestes Pontificis Maximi ut in iis ministerium præstaret, ministerium ejus illegitimum esset.* Vide *Gemaram Babylon. ad Massechet Sevachim capit.* II. *fol.* XVIII. Sic etiam *Majmonides Hilch. Kele Hammikd. cap.* x. *sect.* v. כהן הריוט שלבש בגרי כהן גרול וטבר הרי זה מחלל העבודה וחיב מיתי בידי השמים *Si Sacerdos sese vestiret vestibus Pontificis Max. & in iis operaretur, ecce ille ministerium profanaret, & dignus esset, quem Deus morte puniret.*

XXV. Ex hisce quilibet facili negotio colligere poterit, quot fuerint vestes sacerdotum? *octo* scilicet. Verum est, si nomina spectemus, posse alicui dubium remanere, an non fuerint novem, immo annon etiam plures. Nam quod nomina attinet, Novem reperiemus Exodi cap. XXVIII. ubi sacra hæc lex vestaria extat. Scilicet præter חשן ׳אפוד ׳מעיל׳ ציץ ׳אבנט ׳כתונה ׳ ומכנסים *Pectorale, Ephod, Pallium, Laminam, balteum, tunicam & feminalia*, quæ sunt numero septem. Præterea duarum vestium fit mentio מצנפת *Cidaris* S. pontificis & מגבעות *pilei* sacerdotum reliquorum tegumentum erat quamvis nomine & forma diversum, Itaque hæc duo capitis tegumenta cæteris septem juncta conficiunt *novem*. sed quia utrumque capitis ut unica tantum vestis considerantur. Quid? Si respiciamus ad octo vestes S. Pontificis, jam sæpius enumeratas, quas extra adytum induebat, & ad quatuor albas, quibus intus ministerium præstabat, *duodecim* Pontificis M. habebimus. Et si hisce jungas quatuor vestes Sacerdotum universi ordinis, *sedecim* minimum reperies. Eo magis diversæ vestes videntur, quoniam illæ pontificis M. hæ vero reliquorum Sacerdotum fuere. Immo ipsius S. Pontificis diversæ dici possunt, pro vario usu, quia *aurea* per totum quidem annum inserviebant, *alba* vero die piaculiari tantum. Et sane quandoquidem vestes illæ omnes genere differunt, non mirum esset, si quis diceret eas, etiam differre numero. Sed triobolari Logico has distinctiones & subtilitates excutiendas relinquimus; nihil enim ad nostrum institutum faciunt: nam quotcunque sint genera vestium, quæcunque nomina sortiantur, & cuicunque usui destinentur, certissimum est, Pontificem M. nunquam plures quam octo simul induisse, & sacerdotes reliquos non plures quam quatuor, & quia omnes

omnes istæ vestes conveniebant, nomine & forma, exceptis solis מצנפת ומגבעות *Cidare & pileo*, & quia easdem corporis partes tegebant, tam in sacerdotibus reliquis, quam in Pontifice Max. tam intus, quam extra adytum, optime omnes octo hisce nominibus comprehenduntur, ideoque optimo jure octo fuisse vestes dicitur. Hinc tritissimum illud Talmudicum בגרי כהן גרול הם שמנה בגרי כהן הריוט ארבעה *vestes S. Pontificis sunt octo, & vestes sacerdotum reliquorum quatuor.* Sed audiamus Misnam *Massechet Ioma cap.* VII. כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבע בכהונת ומכנסים ומצנפת ואבנט מוסיף טליו כהן גדול חשן ואפור ומטיל וציץ *Pontifex Maxime operabatur in octo vestibus, at sacerdotes reliqui in quatuor; scilicet in Tunica, feminalibus, Cidari & balteo, Pontifex Max. hisce addebat pectorale, Ephod, pallium & Laminam.* Eadem jam audivimus ex *Maimonide Kele Hammikd cap.* VIII. Sed martius lucus apud Romanos non notior est, quam hæc traditio apud Hebræos. Sane *Iosephus Antiq. libro* III. *cap.* VIII. ubi quædam tractat de uestitu Sacerdotum, omnes has octo nominatim recenset & describit. Idem etiam facit ejus imitator in hac materia *Hieronymus, in Epistola ad Fabiolam.* Nescio igitur quid moverit doctissimum Grotium, ad Exodi cap. XXVIII. IV. ut a receptissima omnium Hebræorum & Christianorum opinione recedere atque statuere voluerit Pontificis M. vestes septem tantummodo fuisse etiamsi laminam annumeres. Sic enim ille: *Septem vestimenta, si laminam annumeres, pro septem lychnis. Duodecim gemmæ pro duodecim panibus. Cum his autem ornamentis Pontifex ille non procedebat extra urbem, nisi in gravissimo periculo, ut Alexandri Macedonis temporibus.* Enimuero *septem suis lychnis* nihil probabit, nec multum lucis opinioni suæ affundet: de vestium vero sacrarum significatione, postea suo loco.

XXVI. Octo illæ vestes omnes præscribuntur expressa lege Dei per Mosen lata, Exodi cap. XXVIII. hoc quidem ordine: post legem hanc generalem versu II. *Et facies vestes sacras Aaroni fratri tuo, ad gloriam & ornamentum. Quapropter tu edicito omnibus peritis artificibus, quorum animum spiritu sapientiæ replevero, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum, quo sacerdotio fungatur mihi.* Et paucis præfloratis de præcipuis vestibus, & de majore parte, commate IV. hoc inquam ordine singulæ præscribuntur. Primo אפוד *Ephod* versu VI. *Primum facturi sunt amiculum illud*

illud ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & lino internexo opere artificiosissimo, & quæ sequuntur usque ad Comma xv. Secundo חשן sive *Pectorale* Commate xv. *Item facies pectorale judicii opere artificiosissimo, sicut opus Ephodi facies illud. Ex auro hyacintho, & purpura, & coccino, & lino internexo facies illud &c.* usque ad Comma xxxi. Tertio מעיל *Pallium*, versu xxxi. *Facies pallium ipsius amiculi totum hyacinthinum &c. usque ad* Comma xxxvi. Quarto ציץ *Aurea lamina* Commate xxxvi. *Facies laminam ex auro puro: & insculpes ei sculpturam sigilli* SANCTITAS DOMINI. &c. usque ad Comma xxxix. Quinto כתונת *Tunica.* Sexto מצנפת *Cidaris.* Septimo אבנט *baltheus.* Comma. xxxix. *Jaculatam facies tunicam ex lino, faciesque cidarim ex lino: & balteum facies opere phrygionico.* Octavo: מכנסים *feminalia* Comma xlii. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendum carnem nudam, a lumbis usque ad femina sunto.* Ergo octo illæ vestes omnes, nec plures nec pauciores, lege Dei jubentur Sed ipsa distinctio etiam inter vestes S. Pontificis & sacerdotum alterius ordinis, eodem capite fundata est. De Pontificis M. vestibus intelligendum est, quidquid de septem prioribus dictum est, a Commate quarto usque ad trigesimum nonum. Aharon enim solus dicitur eos vestire. Jam vero Aharonem Pontificem M. fuisse, & quoties fit mentio de ejus filiis, intelligendum esse sacerdotes reliquos, in confesso est. Ergo habes septem vestes pro S. Pontifice tantum. *Ephod, Pectorale, Pallium, Laminam, Tunicam, Cidarim & balteum.* Sed ut hæ vestes factæ dicuntur pro Aharone sive Pontifice Max. sic etiam jubetur Aharon cum filiis suis, id est, cum sacerdotum turba ut indueret *feminalia* Comma xlii. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendam carnem nuditatis, a lumbis usque ad femina.* Jam vero si feminalia addas cæteris vestimentis septem, habebis octo. Atque hæ sunt illæ vestes summi Pontificis toties decantatæ apud Hebræorum doctores. בגדי כהן גדול שמנה *vestes S. Pontificis sunt octo*, sexcenties in Talmude occurrit. Sacerdotes quatuor tantum habuisse vestes, nec plures nec pauciores, eodem quoque capite nititur. Primo כתונת *Tunica.* Secundo אבנט *balteus.* Tertio מגבעות *Pileus* præscribitur Commate xl. *Filiis autem Aharonis* (filius Aharonis sacerdotum turbam significasse, jam indicavimus) *facies tunicas, & balteos & pileos, ad gloriam & ad ornatum.* Ergo tres jam habemus vestes pro sacerdotibus, *Tunicam, Balteum,* & *Pileum.* Jam vero hisce jungunda sunt *feminalia*:

cum tam ſacerdotes reliqui, quam Pontifex M. jubeantur feminalia induere, quod jam diximus, quod clare conſtat ex verſibus XLII. & XLIII. Igitur quatatuor veſtes habemus deſtinatas ſacerdotibus: id etiam toties ab Hebræorum magiſtris repetitur. בגדי כהן הדיוט ארבעה *veſtes Sacerdotum ſunt quatuor.*

XXVII. Omnia hæc veſtimenta adeo neceſſaria fuere Hebræorum ſacerdotibus, ut abſque illis ſacerdotio fungi nemini licuerit. Immo ne ſacerdotes quidem reputabantur, ſed ut Laici habebantur, quamdiu veſtibus ſacris carebant. Hinc tritiſſimum illud Talmudicum בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהם. *Quamdiu veſtibus ſuis veſtiti ſunt, ſacerdotes reputantur, quamdiu vero veſtibus carent, pro ſacerdotibus non habentur.* Vide Maſſechet *Sevachim cap.* II. in Gamara. fol. XVII. Hæc eadem ex hac Gemara deſcripſit Maimonides *Kele Hammikd. c.* X. *halacha* IV.

בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהן אלא הרי הם כזרים ונאמר והזר הקרב יומת׃ *Quo tempore Veſtibus ſuis induti ſunt ſacerdotium eorum ſuper illos eſt, ſed quo tempore Veſtibus non ſunt induti, Sacerdotium eorum non eſt ſuper illos. Sed ecce ſunt inſtar laicorum, dictum etiam eſt: laicus qui appropinquaverit, morietur.* Ergo Sacerdotibus non magis permittebatur ſacerdotio fungi, abſque veſtimentis ſacris, quam laicis, immo mortis, tam illi quam hi, rei fuerunt coram Deo. Eadem iiſdemque verbis docet *Mikotzius, præcept. affirmat.* CCLXXIII. *fol.* CCXII. Verba ejus, cum ſint eadem quæ Maimonidæ, recenſere ſuperſedeo. Hinc etiam factum eſt, ut Pontifex M. ſub templo ſecundo, alio ritu non fuerit initiatus, quam octo illis Veſtibus indutus. Notum enim eſt, eum ſub primo Templo ungi ſolitum fuiſſe, quum primum ad munus Summi Pontificis reciperetur, ſecundum expreſſam legem Dei, Exodi c. XXIX. com. VIII. *Et accipies oleum unctionis & fundes ſuper caput ejus, ſic unxeris eum.* Ideo etiam כהן המשיח *Sacerdos unctus* vocabatur. Jam vero nemo neſcit, *oleum unctionis* quoq; defeciſſe ſub Templo ſecundo: Sic enim Gemara Hieroſolymitana *Maſſechet Maccoth. fol.* XXXII. *col.* I.

אלו ה׳ דברים שחסר מקדש אחרון ממקדש ראשון ואילו הן אש · ארון · אורים ותומים · שמן המשחה · ורוח הקודש׃ *Quinque res defuerunt in Templo ſecundo, quæ fuere in templo primo: ſcilicet Ignis, Arca, Vrim & Thumim, Oleum unctionis, & ſpiritus ſanctus.* Idem etiam traditur, Gemara Hieroſ. *Horajioth Cap.* III. *fol.* XLV. *col.* III. ubi oleum illud vocatu

vocatur שמן הקודש *oleum ſanctum*, nisi legendum ſit שמן המשחה *Oleum unctionis*, cum doctiſſimo Seldeno, de *Succeſſione in Pont Hebr Cap* IX. Cum ergo ſub ſecundo Templo oleum unctionis defuerit, ſacerdoteſque eo ungi & initiari amplius non potuerint, ſolis octo Illis veſtimentis ſummi Pontifices initiari ſolebant. Ita ut Veſtes Pontificis M. induere, fuerit Pontificem Max. creari. Sic docet Maimonides *Hilch: Kele Hammikd. Cap.* I. *Halach.* VIII. בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כהן גדול מתרבה בלבישת בנרים· בלבד שהיה לובש בגדי כהונה גדולה: *Sub Templo ſecundo, quia nullum erat oleum unctionis, Pontifex M. initiabatur amictu veſtium; modo veſtiretur veſtibus ſummi ſacerdotii.* Sed hæc clarius exponit *cap.* IV. *Halacha* XII. מושחין אותו בשמן המשחה· ומלבישין אותו בגדי כהונה גדולה שנא׳ והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק וגו׳ ·ואם אין שם שמן המשחה·מרבין אותו בבגדי כהונה גדולה בלבד שנא׳ אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים · כשם שמתרבה בשמן המשחה כך מתרבה בבגדים· כיצד מרבין אותו בבגדים· לובש שמנה בגדים ופושטן וחוזר ולובשן למחר שבעת ימים יום אחר יום שנא׳ ושבעה ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו ·וכשם שרבוי בגדים שבעה כך משיחה בשמן שבעה ויום אחר ואם עבד קודם שיתרבה בבגדים כל שבעה· או קודם שימשח כל שבעה עבודתו כשירה· הואיל ונתרבי או נמשח פעם אחת נעשה כהן גדול לכל דבר: *Ungunt eum*, (Pontificem M. de quo ſermo) *oleo unctionis, & veſtiunt eum veſtibus ſummi ſacerdotii, quia dicitur* (Levit. XXI. X.) Sacerdos Magnus ex fratribus ſuis unctus, &c. *Sed ſi non adſit oleum unctionis, initiantur Veſtibus ſacerdotii ſummi tantum: quia dicitur* (Levit. XXI. X.) Cujus capiti infuſum eſt oleum unctionis, & conſecravit miniſterium ejus Veſtibus. *Quemadmodum initiantur oleo unctionis, ſic etiam initiantur Veſtibus. Sed quomodo initiant eos Veſtibus? Induit octo veſtes, deinde Veſtibus eum denudant, ille iterum induit mane. ſeptem continuis diebus quia dicitur* (Exodi XXIX. XXX.) Septem dies induet eos ſacerdos ex filiis ejus pro eo. *Et quemadmodum Veſtibus ſepties initiatur, ſic unctio olei fit ſeptem diebus conſecuturis. Si tamen miniſterium præſtitiſſet antequam ſepties Veſtibus initiatus fuiſſet, aut antequam ſepties unctus fuiſſet, miniſterium nihilominus legitimum fuiſſet. Nam etſi ſemel tantum Veſtibus conſecratus fuiſſet, aut ſemel tantum unctus, eſſet, tamen ſacerdos M. creatus.* Patet ex locis illis quæ allegavit Maimonides in hac *halacha*, veluti ex Levit. XXI. & XXIX. & Exodi XXIX. aliiſque, Pontificem S. in ſacerdotium ſummum conſe-

conſecratum fuiſſe, oleo unctionis & Veſtibus, ex lege Moſaica. Sed cum hoc oleum ſub Templo ſecundo defecerit, id factum fuiſſe ſolo veſtitu.

XXVIII. Ad hæc optime jam obſervavit Eruditiſſimus Seldenus, *de Succeſſ. in Pontif.* inde factum eſſe, quod Jonathan Haſmonæus Pontifex M. deſignatus, Pontificalem ſtolam induerit feſto Tabernaculorum, conſecrationis, ſcilicet ſuo ritu uſus; ut videre eſt apud Joſephum libro XIII. cap. v. & I Maccab. x. XXI. Et cum Agrippa Rex Summum Pontificatum denuo Jonathæ Anani filio reddere vellet, Ἅπαξ, inquit ille renuens, ἐνδῦναι στολισμὸν ἱερὸν ἀρκοῦμαι, *Mihi ſacrum illum amictum ſemel ſumſiſſe ſatis eſt.* Sacrum amictum enim induere, pro Pontificem Max. creari uſurpabatur ſub Templo ſecundo. Sed ipſi etiam ſacerdotes reliqui, ex lege Dei, alio ritu non ſolebant ſacris initiari, quam amictu quatuor veſtium. Lex eſtat Exodi cap. XXIX. verſ. 8, 9. Nam poſtquam de conſecratione Aharonis, id eſt Pontificis M. mox de ejus filiorum, id eſt cæterorum ſacerdotum conſecratione hæc jubet: *Poſtea filios ejus jubens accedere, indues eos tunicis: Et cingens eos balteo, Aharonem & filios ejus, alligabis eis tiaras, ut ſit eis ſacerdotium decreto perpetuo: ſic conſecraveris miniſterium Aharonis, & miniſterium filiorum ejus.* En conſecrationem utriuſque miniſterii. Sed ſolis Veſtibus uterque tam Pontifex Max. quam totus ſacerdotum grex initiatus fuit. Sed ex hiſce omnibus manifeſto patet, quam neceſſariæ veſtes fuerint ad ſacerdotium, & abſque hiſce neminem auſum fuiſſe ſacerdotio fungi.

XXIX. Sed ne unica quidem Veſtis deficere potuit. Si Pontifex M. ſeptem, aut alius ſacerdos tribus tantum operatus fuiſſet, deficiente ſcilicet balteo, aut pileo, aut quavis alia, ſacrificium illegitimum fuiſſet; atque talis ſacerdos vocatus fuiſſet מחוסר בגדים *deficiens Veſtibus.* Hinc Magiſtri, in ſacris ſuis Pandectis, vetant ejuſmodi ſacerdotem ſacra facere. Vide *Maſſechet Sevachim cap.* II. *halach.* I. כל הזבחים׃ קבל רכן זר אונן טבול יום מחוסר בגדים׃ פסל׃ *Omnia ſacrificia quorum ſanguinem excipit laicus, aut ſacerdos lugens, eodem die lavandus, aut qui veſtibus caret, illegitima ſunt.* Vides igitur מחוסר בגדים *Veſtibus carentem* eodem loco habendum, quo lugens, polutus, & ipſe laicus. Hæc autem verba מחוסר בגדים Bartenora ſic explicat: כהן הדיוט ששמש׳ בפחות מארבעה בגדים וכהן גדול ששמש בפחות שמנה בגדים: *Sacerdos, qui ſacra facit in pau-*

in paucioribus quam quatuor vestibus, & Pontifex Max. qui pauciores habet quam octo vestes. Eodem modo locum istum etiam exponit Maimonides. Idem repetit *Hilch. Kele Hammikd. cap.* x. *hal.* IV. Hæc jam de genere & numero | vestium sacrarum sufficiant.

CAPUT III.

DE DEFECTU VESTIUM SACRARUM, ET DE VESTIBUS REDUNDANTIBUS.

Vestibus superfluis Vestitus, sive יתר בגדים. *Parvulum ligamentum, Emplastrum. Vestis id quod tres digitos longum, & totidem latum est. Hebræorum sacerdotes nullas habuere Chirothecas. Fidei sacra albo panno velatis manibus fiebant. Calceos nullos habuere sacerdotes Hebr. Nudis pedibus in sanctuario standum erat. Supra nulla alia re. Morbi sacerdotum. Varicosus Haruspex, & Varicosus Centurio. Pontificis Maximi convivium decimo Tisri. Præfectus ægrotorum. Medicus sacerdotum. Plutarchi error de* κοθόρνῳ *Pontificis M. Hebræorum. Empedoclis calcei. Frisii, aut alterius sculptoris error. Calcei in Templo laicis vetiti. Moses jubetur calceos extrahere. Calcei Mosis quales? Suave inventum Spinæ ex quibus corona Christi. Vera ratio cur Mosi mandatum, calceos extrahere. Templi sanctitas an congenita? Destructo templo locus sanctus reputatur à Talmudicis. Adamus ibi altare struxisse creditur. Eodemque loco Patriarchas sacrificasse docent verpuli. Augustini sententia de nudis pedibus. Morticinia. Calcei ex papyro. Usus Calceorum. Templum domus Dei, & Patris I. C. Christus quomodo in Templo sedisse dicatur? Locus Matth.* x. 9, 10. *explicatus. Totus orbis templum Dei. Templum intrari cum baculo, calceo, crumena, pecunia, &c. Vetitum. Locus Marci* x. 17. *explicatus. Templum conspui, & pedibus Templo pulverem inferri vetitum.* ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν *Matth.* x. 14. *quid? Pulvis Idololatricus. Locus Genes.* XVIII. 4. *explicatus. Calcei pretiosi veterum & Papæ. Calcei plerumque vestes*

viles & sordida. Calceos afferre, custodire, solvere signum servitutis. Locus Lucæ III. 16. *explicatus. Nudis pedibus incedere, signum submissionis & abjecti animi coram Deo. Tempore Jejunii, Decimo Tisri, Tischa beaf. In funeribus & luctu magno. Sabbathum quo sensu jejunium apud Hebræos? Juvenalis defensus. Augusti, Strabonis, Justini & aliorum error. Superstitio veterum nudis pedibus contra erucas. Gentilium sacerdotes calceati. Ægyptiorum sacerdotum calcei papyracei. Phœnicum linei. Dialis sacerdos & Flaviales crepidati. Habitus Domitiani. Atheniensium & Alexandrinorum sacerdotum calcei albi. Phæcasia. Gentilium sacerdotes etiam discalceati. Herculis & Dianæ sacerdotes nudis pedibus. Cretensium, & apud Castabala quoque. Sic & vates Cimbrorum. Pythagoræ symbolum. Nummi & marmora veterum. Mos calceos exuendi ante templum apud Turcas. Apud Indorum Bramines, sive Brachmanes. Apud Pontificios. Error Plutarchi de pelle Hinnuli Pontificis Maximi Hebræorum. Sacra Bacchi. Historia Iudithæ de sacco & cinere sacerdotum Ejusmodi quid apud Iosephum.* תפלין *Phylacteria sacerdotibus licita. Manus phylacteria vetita.* ציצית *fimbriæ. Longæ. Benzizith Haccissath quis? Locus Matthæi* XXIII. 5. *explicatus.* μεγαλύνειν τὰ κράσπεδα *quid? Fimbriæ in Vestibus sacerdotum.*

XXX. MAnifestum igitur jam satis est, tria fuisse genera Vestium sacrarum, & Pontificis M. quidem numero octo, cæterorum autem sacerdotum quatuor. Ostendimus etiam adeo necesse fuisse, sacerdotes omnibus hisce Vestibus indui, quum sacerdotio fungebantur, ut sine illis ne sacerdotes quidem dici potuerint, multo minus ut ministerium peragerent, etiamsi vel unica tantum defuisset Sed quemadmodum tam Pontifici Max. quam reliquis sacerdotibus, veste aliqua carere, vetitum erat, ita nec pluribus licuit uti inter ministrandum. Non enim defectus tantum, sed & redundantia fuit prohibita. Diximus eum, qui pauciora vestimenta habebat, dictum fuisse מחוסר בגדים *vestibus deficientem.* Sic is qui plures induebat vocabatur יותר בגדים *redundans vestibus.* Sed uterque a sacris arcendus erat. Quemadmodum enim non licebat sacerdoti ministerium obire absque feminalibus, aut balteo, aut

aut quacunque alia veſte, ita prohibitum ei fuit, ad altare accedere cum duobus balteis, aut duabus tunicis, aut quovis alio veſtimento duplici. Hoc ſenſu interpretes & gloſſarum auctores explicant Miſnam, quam modo capite præcedenti allegavimus ex codice *Sevachim*, *cap.* II. ubi dicitur vetitum eſſe, מחוסר בגדים *deficientem veſtibus*, ſanguinem ſuſcipere; nam idem etiam dictum volunt, ſi quis ſit יתר בגדים *plures habens veſtes*, Sic enim Bartenora ad Miſnam illam. מחוסר בגדים inquit, כהן הדיוט ששמש בפחות מארבעה בגדים וכהן גדול ששמש בפחות משמנה וכשם שמחוסר בגדים פסול כך מיותר בגדים פסול: *Deficiens veſtibus eſt ſacerdos, qui operatur paucioribus quam quatuor veſtibus; aut Pontifex Max. quum operatur paucioribus octo. Et quemadmodum is qui veſtibus deficit illegitimus eſt, ſic & ille qui plures habet.* Idem etiam docet Maimonides, & adhuc clarius: *Kele Hammikd. cap.* x. *Halach* v. כשם שמחוסר בגדים חייב מיתה ופוסל העבודה׃ כך היתר בגדים כגון שלבש שתי כתנות או שתי אבנטים׃ *Quemadmodum is, qui veſtibus caret, reus mortis eſt, & miniſterium illegitimum reddit, ita & ille qui plures habet; velmi ſi haberet duas tunicas, aut duos balteos.* Sed hæc omnia. cum Bartenora, tum Maimonides deſumpſerunt ex *Maſſechet Sevachim cap.* II. *in Gemara fol.* XVIII. *b.* לבש שני מכנסים שני אבנטים חסר אחת יתר אחת ועבד עבודתו פסולה׃ *Si quis induat duo feminalia, aut duos balteos, aut ſi deficiat veſtis, aut ſi plures habeat & miniſtret, miniſterium ejus illegitimum eſt.*

XXXI. Adeo ſoliciti fuerunt verpuli, ne quis ſacerdotio fungeretur pluribus veſtibus amictus, quam lex divina poſtulabat, ut etiam inter veſtes ſuperfluas, minutiſſima quæque reputare viderentur: qualia ſunt *emplaſtra*, *ligamenta* in digitis, aut manu læſa, aut alibi. Ante omnia autem inter veſtes redundantes reputatur, quicquid eſt tres digitos longum & latum. quod dicunt אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות׃. Sic tradunt in *Maſſechet Sevachim. cap.* II. *in Gemara fol.* XVIII. *b.* loco modo citato: חסר אחת יתר אחת או שהיתה לו רטיה על מכת בשרו תחת בגדו *Si unica* (ex veſtibus) *defuerit, redundaverit, aut ſi detur emplaſtrum ſuper vulnus ſub veſtibus.* id ſcilicet פסולה *illegitimum* erit. Et *folio ſequenti a.* תנן התם כהן שלקה באצבעו כורך עליו גמי במקדש אבל לא במדינה ואם להוציא ממנה דם כאן וכאן אסור אמר רבי יהודה בריה דרבי חייא לא שנו אלא גמי אבל צילציל קטן הוי יתור בגדים ורבי יוחנן אמר לא אמרו ייתור בגדים אלא במקום וגו

בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי ייתור וגו *Alibi legimus; Sacerdos, qui digitum percussit, junco eum involvit, in ſanctuario, ſed non in Provincia. Si vero id fecerit ut ſanguinem educeret ubique illicitum fuerit. Dixit doctor Iehuda, filius doctoris Chaja: hoc non traditur niſi de junco, ſed parvulum ligamentum eſt veſtis ſuperflua. Doctor Iohannes dicit; veſtis ſuperflua non dici poteſt niſi in loco veſtium; ſed quod non eſt in loco veſtium, non habetur pro veſte ſuperflua.* Hæc eadem etiam docet Maimonides *Kele Hammikd. cap.* x. quæ forſan alibi allegabimus, ubi de rebus illis, quæ veſtes a carne ſeparare creduntur, quod vetitum putant. Notandum hic eſt. Gemaram & Maimonidem in locis hiſce docere; id quod non eſt in loco veſtis, non eſſe veſtem, quod vero eſt in loco veſtis, eſſe veſtem. Hinc quidam magiſtri concludunt, juncum, emplaſtrum, parvulum ligamentum, & filum inter veſtes & carnem pendens, non eſſe reputanda inter veſtes ſuperfluas, ſed inter res quæ veſtes a carne ſeparant. Quicquid eſt, apparet, nec ſecundum legem Dei, nec ſecundum ſententiam doctorum, licitum fuiſſe ſacerdotibus, præter octo veſtes ſupra recenſitas, quicquam gerere, quod ullo modo pro veſte haberi poterat.

XXXII. Chirothecas igitur nullas habuere, nam præterquam quod veſtes ſuperfluæ fuiſſent, ſeperationem feciſſent inter carnem & ſancta, quod æque vetitum fuit. Sed multo minus licebat illis calceos habere, ob eaſdem rationes, nec tibialia. Igitur veſtimenta manuum & pedum nulla habuere. Legimus tamen Flamines Fidei ſacra feciſſe tectis, & ad digitos involutis manibus. Livius libro I. Cap. XXI. Ubi de Religione Numæ: *Et ſoli Fidei ſollenne inſtituit ad id ſacrarium flamines bigis, curru arcuato vehi juſſit, manuque ad digitos involuta rem divinam facere.* Et Servius *Æn. lib.* I. ad hæc Virgilii: *Cana fides: quod ei albo panno involuta manu ſacrificatur, per quod oſtenditur fidem debere eſſe ſecretam. unde & Horatius,*

Et albo rara fides colitur velata panno.

vide etiam ad *librum* VII. Sed de manibus non eſt quod multa dicamus, cum in eo nihil fuerit peculiare ſacerdotibus; vix enim ullum opus tectis manibus homines ſolent præſtare.

XXXIII. Ita non eſt comparatum cum pedibus: plerique enim mortalium pedes tectos atque munitos, fere ubique locorum & in omnibus operibus, habere ſolent. Sed cum ſacerdotibus noſtris res

ſeſe

ſeſe ita non habet; nam nudis pedibus omnia peragebant, a genibus enim, ubi feminalia finiebant, uſque ad calces nudis pedibus incedebant; niſi quod tunica pedes utcunque tecti fuerint, quamvis tamen inter miniſtrandum ad calces uſque non fuerint tecti, tunica enim ſurſum retracta balteo cingebatur, ut expeditiores in miniſterio eſſent, uti ad balteum demonſtrabimus. Igitur ubique locorum in templo, in atrio, & in ſanctuario, quum ſacra faciebant, ſuper pavimento ſemper nudis pedibus ſtandum erat; ita quidem, ut, ſi forte quis inter miniſtrandum ſtetiſſet, etiam ſuper veſtem aliquam aut aliud inſtrumentum, quod forte ibi jacebat, aut ſuper beſtiam, ut agnum, aut tale quid, immo vel ſuper pedes ſocii ſui, totum ſacrificium prohibitum fuiſſet. Sic enim docetur *Codice Sevachim cap.* VII. *miſna* I. עומד על גבי כלים על גבי בהמה על גבי רגלי חבירו פסל. *Si quis ſteterit ſuper inſtrumenta, aut ſuper beſtiam, aut ſuper pedes alterius, illegitimum reddiderit ſacrificium.* *Caph Nachat* hujus traditionis rationem reddit: שצריך inquit, שלא יהיה דבר חוצץ בין רגליו לרצפה: *Quia neceſſe eſt ut nihil reperiatur quod pedes ſacerdotis a pavimento ſeperet.* Debebant igitur ſacerdotes עומדים על הרצפה *ſtare ſuper pavimnto.* vide etiam Maimonidem *Hilch.* ביאת המקדש *cap.* V. *Halach.* XVII. כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיהיה עומד על הרצפה ואם היה דבר חוצץ בינו ובין הקרקע כגון שעמד על גבי כלים או בהמה או על רגלי חבירו פסל: *Quicunque miniſterium Sanctuarii præſtat, debet in pavimento ſtare, ſi vero aliquid reperiatur quod eum a pavimento ſeparet; veluti ſi ſtet ſuper aliquo inſtrumento, aut beſtia, aut ſuper pedes alterius, ſacrificium illegitimum erit.* Idem quoque videtur docere Gregorius Nyſſenus *Orat. in Cantic. volens hoc ipſum*, inquit, *pedi Sacerdotali cultus pulcherrimi loco eſſe, quod ab omni tegumento nudus ac immunis eſſet, quia ſcilicet iſtis in ſacro conſiſtendum pavimento.*

XXXIV. Atque hinc præcipue cum etiam ob tenues tunicas, quibus leviter tantum veſtiebantur, ſæpiſſime in graves admodum dolores atque morbos incidebant ſacerdotes, quod ipſam etiam Ethnicorum ſacerdotibus accidiſſe docet Juvenales *Satyra* VI. Ubi *Haruſpicem*, i. e. ſacerdotem (erant enim plerumque Sacerdotes Haruſpices, quod etiam de Hebræorum Pontifice Max. aliquo modo dici poteſt) *varicoſum* vocat: cujus rei hanc rationem reddit vetus Scholiaſtes. *Multum ſtando*, inquit, *Dum Deos, aut exta conſulit.* Huc fortaſſis etiam referri poteſt, quod habet Perſius *Satyra* V. de

v. de *varicosis centurionibus*. Ob eandem causam Pontifex. M. decimo Tisri die piaculari, quando in pace exierat e Sanctuario, convivium dedit amicis, ut docet *Misna Massechet Ioma cap.* VII. ויום טוב היה עשה לאהוביו בשעת שיצא בשלום מן המקדש *Et convivium fecerat amicis suis quo die exiverat in pace ex sanctuario.* Ideoque inter plurimos Templi præfectos, quos recenset codex *Schekalim cap.* V. *M.* I. & Maimonides *Kele Hammikdasch cap.* VII. habuerunt quoque: ממונה על החולים *Præfectum ægrotorum*: id est Medicum quendam, aut talem, qui sanitatis aliquam curam haberet. Sic enim habet Codex *Schekalim cap.* V. *misna* I. ubi omnes præfectos, templi recenset, & inter cæteros de hoc præfecto hæc tradit: בן אחיה אל חולי מעיים *Filius Achiæ constitutus erat, ut curam haberet eorum, qui viscerum dolore laborant.* Hunc locum optime explicat Bartenora his verbis: לפי שהכהנים הולכים יחפים על הרצפה ואוכלין בשר הרבה ושותים מים היו מעיהן מתקלקלין וצריכין המיד לרופא לומר להם זה הסם טוב למעים: *Quia Sacerdotes semper discalceati incedunt super pavimentum, multas carnes comedunt, & aquam bibunt, sæpe viscerum dolore laborant; Ideo necesse est, ut semper habeant medicum; qui illis dicat: hoc medicamentum bonum est visceribus.* Eodem plane modo explicant *Caph Nachat*, & cæteræ glossæ. Eadem fere tradit Maimonides: *Hilch, Kele Hammikd. cap.* VII. *sect.* XIV. הכהנים מפני שהן עומדים על הרצפה תמיד ואוכלים בשר הרבה ואין עליהן בגדים בשעת העבודה אלא חלוק אחד הם חלין במעיהן· לפיכך מעמידין ממונה אחד שהייה מבק׳ אותן ומרפא כל תחלואיהן ועוסק בהן תמיד הוא ואנשיו שתחת ידו: *Sacerdotes, quia perpetuo stabant super pavimentum, & multas carnes comedebant, nec aliis vestibus induti erant quam unica tantum tunica, sæpius viscerum dolore laborabant: Hanc ob causam præfectum aliquem constituebant, qui eos perscrutaretur, eorumque morbis mederetur. Atque in hoc jugiter operabatur ipse, cum illis, qui ei suberant.* Turpissime igitur deceptus est Plutarchus, libro IV. *Symposiacon*, sub finem libri, quemadmodum sæpe ei accidit, ubi de rebus Hebræorum disserit. Docet enim ibi, Pontificem Max. Hebræorum festis diebus κοθόρνοις sacra fecisse. Sed de hoc loco plura dicemus sub finem hujus capitis. Decepit proculdubio magnum virum mos patrius: gentiles enim crediderunt Judæos Bacchum adorasse, in quo errore ipse fuit Plutarchus, uti ex libro citato constat: Jam vero,

vero, ſolenne erat Ethnicis, Bacchi ſacra celebrare, æneis crepidis, & tympanis, de quibus plura inferius Theſ. LI. Ejuſmodi calceamenta quoque habuit Empedocles ille Philoſophus, de quo Tertullianus, *de pallio cap.* IV. Pro libertate pictoris etiam factum eſt, quod Friſius, ſive alius, in Opuſculo Magii *de Tintinabulis*, S. Pontifici Hebræorum thymiamata facienti, appinxerit calceos. vide pag. XLV. Eadem alios pictores auſos fuiſſe, alibi etiam reperies.

XXXV. Sed non ſolis ſacerdotibus erat vetitum Templum ingredi cum calceis, at ipſis etiam laicis. Sic enim docet Miſna in *Maſſechet Berachot. cap.* IX. ubi non tantum Sacerdotibus, ſed omnibus Iſraelitis præſcribitur officium circa loca ſacra, atque inter alia hæc habet Miſna ultima iſtius capitis: לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ורקיקה *Nullus intrabit in montem Templi cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes ſuos, nec brevioris via gratia, nec ſputo inquinabit illum.* Eadem fere verbotenus repetuntur in *Gemara Bab. Ievamoth c.* I. *fol.* VI. *b.* Et in *Gemara Berachoth cap. citato fol.* LXII. Hæc recitantur quoque a Maimonide *Hilch. Beth Habbechira cap.* VII. additis tantum, quæ etiam leguntur in Gemara *Berachot fol.* LXII. unde Maimonides ea hauſit, his verbis: ובמעות הצרורין לו בסדינו *Et pecunia ligata in linteo.*

XXXVI. Fateor equidem expreſſis verbis calceos Sacerdotibus a Deo non prohiberi; ſed quoniam cum cæteris veſtibus non jubentur, & quia Deus claris verbis dixit: *hiſce veſtibus ſacerdotio fungentur mihi.* Exodi cap. XXVIII. verſ. IV. dubitandum non eſt, quin nullos omnino habuerint calceos; ita ut etiam ſilentio illo, de calceamentis conficiendis, revera vetitum fuerit ſacerdotibus ea facere, ac geſtare inter miniſtrandum. Rationem nihilominus quidam dare conantur hujus rei: Nempe quod Deus Moſi, ad rubum ardentem, ex quo eum compellavit, accedenti juſſerit calceamenta ſolvere: *Solve*, inquit, *calceamentum de pedibus tuis, quia locus in quo ſtas ſanctus eſt*, Exodi III. commate V. Idem juſſum quoque eſt Jehoſchuæ cap. V. verſu ultimo lib. Joſuæ, quum coram principe militiæ Domini ſtaret. Uterque igitur tam Moſes, quam Joſua juſſus eſt calceos extrahere, non tantum ſolvere: verbum enim שלל *ſpoliandi & extrahendi* ſignificationem habet, quum Deus eos alloquebatur. Qualeſnam fuerint illi calcei

 Moſis,

Mosis, & qua de causa Deus jusserit eos exui, varia comminiscuntur passim auctores, sed pleraque vana & falsa. Dicere enim calceamenta Mosis fuisse straminea, aut ex junco, aut sparto, quales etiam fuerunt calcei pastorum Ægyptiorum, inter quos Moses numerari poterat, & rusticorum apud Hispanos, & alibi, de quibus Plinius *Hist. Nat. lib.* XIX. *cap.* II. ideoque deponendos fuisse ne forte igne, ad quem Moses accedebat, consumerentur, plane ridiculum est. Nec magis probare possum ingeniosum illud inventum, quod lepidissimus quidam, etsi doctissimus, ut eum vocat Balduinus *de Calceo Antiquo cap.* III. pro concione effutiit; calceos scilicet Mosis ex eodem junco compactos fuisse, ex quo postea Christi corona spinea facta est: ideoque jussisse Deum, ut Moses calceos exueret, *quod indignum videretur servum pedibus calcare, quo ipsius dominus aliquando esset coronandus.* Spinosum sane plus satis est hoc commentum. Sic solent hi homines ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. Cur ejusmodi spinosas rationes tam longe peteremus, cum sacra Scriptura nos melius edoceat? Ob insignem namque loci istius sanctitatem Deus voluit id fieri. Exsertis enim verbis utrique, tam Mosi quam Josuæ dicitur: כי המקום אשר אתה עומר עליו ארמת קרש הוא *Quia terra istius loci, in quo stas, sancta est.* Non quod terra illa sanctior fuerit, cæteris partibus terræ, est enim totius terræ una eademque materia, ejusdem dignitatis & sanctitatis, cum eundem Deum habeat Creatorem & dominum; *Tota enim terra Domini est, & tota plenitudo ejus. Psalmo* XXIV. Sed sancta dicitur terra illa in qua stabant Moses & Josua, ob singularem præsentiam Dei, qui sanctissimus est, & qui in illis locis se manifestans, sanctitatem suam certis quibusdam operibus voluit declarare, ut non nisi cum timore & sanctitate homines illum accederent: eodem plane modo, quo Tabernaculum, & Templum, & sacra vasa, & Sacerdotes, & Sabbatha, & Novilunia, & omnia quæ ad Dei cultum destinabantur, sancta dicta erant.

XXXVIII. Nec fingenda nobis est ejusmodi, qualem sibi fingunt Judæi sanctitatem Templi, quasi Mons Moriah innatam aliquam haberet, præ cæteris locis totius universi, sanctitatem: adeo etiam ut locus ille Templi, ad hunc usque diem, sanctus sit, idem etiam honor ac reverentia ei debeatur, ac olim quum Templum illæsum steterat: ut ne hodie quidem ulli permissum sit, per locum istum,

in

in quo olim ſanctiſſimum illud ædificium ſteterat, ambulare cum calceis, aut baculo, aut pecunia, aut caput ibi detegere, aut ſcreare, ſpuere & facere ejuſmodi ſexenta alia, quæ ſtante æde a magiſtris vetita erant. Hæc *credat Iudæus Apella*, *non ego.* Dicunt nihilominus, ut ſunt audaculi, *Codice Iebamoth. cap.* I. *fol.* 6. *b.* לא יכנס אדם בהר חבית במקלו במנעל בפנרתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיק׳ מקו ואין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראי מה שמיר׳ בשבת לעולם אף מיריא האמורה במקרש לעולם. *Nemo intrabit montem ædis cum calceo, cum baculo, cum crumena, & cum cinere ſuper pedibus nec via brevioris cauſa, nec ſcreabit. Sed hoc mihi non videtur habere locum, niſi ſtante Templo, Templo deſtructo, quomodo id probabitur? Scriptura dicit: Sabbata mea cuſtodies, & Templum meum honorabis.* (Lev. XIX.) *Sed quemadmodum id intelligendum eſt, de cuſtodia Sabbati in æternum, ſic etiam de reverentia Templi in æternum.* Hæc eadem docet Maim. in *Beth Habbechira cap.* VII. *Halach.* VII. & clarius quam Gemara. Nec mirum loco illi talem ſanctitatem quaſi congenitam aſcribi, cum in eo creatus fuerit (ſi diis placet,) Adamus, altare ibi ſtruxerit, in quo ſacrificaverit, quod etiam poſteris eodem fine inſerviebat, ut Caino, Habeli, Noacho, Abrahamo, Davidi, Salomoni &c. donec tandem ibi Templum ædificatum fuerit a Salomone, de quibus vide R. Eliezer in *Pirke cap.* XXXI. Maimon. *Beth Habbechira cap.* I. *Hal.* I. II. Et in *More Nevochim par.* III. *cap.* XLVI. Sed liræ, liræ, gerræ germanæ. Non tamen rejiciendam puto rationem, quam quidam dant viri docti, nempe Moſen juſſum fuiſſe calceamenta ſolvere, ut diſceret peccata & mentis inquinamenta eſſe rejicienda, & mortuis operibus renunciandum, ut eleganter D. Auguſtinus *Serm.* XLII. *de ſanct. cap.* VI. *Quid tam terra ſancta*, inquit, *quam Eccleſia? In illa ergo ſtemus & calceamenta ſolvamus, id eſt, mortuis operibus renunciemus.* Igitur ob loci ſanctitatem Deus calceos ſolvi voluit a Moſe & Joſua.

Hæc & ſequentia, per totam hanc Theſin, diſplicent doctiſſimo Binæo, in opuſculo De Calceis Hebræorum. lib. II. cap. III. § V. *ubi criſin ſuam exercet, quod hanc ſententiam Auguſtini aliorumque non omnino improbaverim: quare verba mea allegat, eaque improbat atque carpit, ut opuſculum creſceret. Sed Lector B. judicet, an ideo, quod non fuerim audaculus, ut e veſtigio omnia operoſe refutarem, quæ a mea ſententia recedunt, cenſura vexandus ſim?*

sim? Si ita est, ignoscat peccanti. Certissimum tamen est, me in praecedentibus, & in sequentibus ostendisse veram causam, cur sacerdotes in Templo discalceati fuerint, fuisse loci sanctitatem, *quod hic exsertis verbis dixi, & toties repetii. Lege sequentem paragr.* XLVII. Ut, quid virum doctum, ut me tam libere carpat, moverit, capere neutiquam possim.

XXXVIII. Sed an ob eandem caussam Sacerdotibus quoque calcei prohibiti fuerint, merito quis dubitare potest, cum Scriptura id non doceat claris verbis. Sane de calceis, eorum significatione, nudisque pedibus varii varia fingunt, quae jam non libet recensere. Non opus est ad *Tropologias*, *Allegorias*, & *Anagogias* recurrere, cum sacrae Scripturae ejusmodi sensus non sit attribuendus, nisi Spiritus Sanctus ipse id indicet, quod saepius factum constat. Sacerdotibus calceos fuisse prohibitos, ideo quia ex cadaverum pellibus constabant, *quae secundum legem immunda haberi poterant*, quod videtur innuere Stukius *de Conviviis cap.* XXVII. *lib.* II. non probo, nam de pellibus cadaverum Hebraeis non interdictum fuit, quod sciam. Docet quidem Servius: *non licuisse Flamineas, nec calceos neque soleas morticinas habere*, ut observat Salmasius in notis suis *ad Tertullianum de Pallio.* Sed haec nihil plane ad pelles cadaverum, multo minus ad calceos Sacerdotum Hebraeorum. Eadem lex de morticiniis, quae Hebraeorum Sacerdotibus, ipsis quoque laicis data fuit. Deinde ex alia materia quam ex corio calceos gestare potuissent, veluti ex ligno, subere, lino aut papyro, ut Sacerdotes Aegyptiorum, quemadmodum docet Herodotus & gentiles alii.

XXXIX. Improbare tamen omnino non possum, rationem quam quidam reddunt: sc. nullos fuisse calceos Sacerdotibus, ut in Templo moram, & abstinentiam ab extraneis negotiis sic imperatam scirent: quoniam domestica opera nudis pedibus, forensia calceati curabant. Enimvero milites aliosque, qui rebus forensibus operam dabant, calceatos, domi vero plerumque discalceatos fuisse antiquos, ex Balduino, Nigronio, Salmasio, aliisque Auctoribus, qui *de calceo* tractarunt, constat. Quid? nonne & nos hodie, quam diu domi latitamus, sive viri, sive feminae, discalceati solemus incedere, aut, si quid pedes munit, soleis, sive mulleis, aut *Pantoufflis*, uti vocamus, quae inter calceos hodie numerare non solemus, utimur; cum calceos induamus, quamprimum foras

exspa-

exſpaciamur. Cum vero Sacerdotes, quamdiu in Templo occupati erant, reputarentur domi eſſe, rem patris cœleſtis, & ſanctæ iſtius familiæ, cujus πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. *Tota patria nominatur in cœlis & in terra.* Epheſ. cap. III. XV. curare, unde etiam Chriſtus, (quod obiter notare velim) quum in Templo ſedebat inter doctores (id eſt in porticu ſubdialis Iſraelitarum, ut quidam id explicant, aut potius in Synagoga, quæ erat in ipſo circuitu Templi, ut poſtea clarius demonſtrabimus; nam in ipſo Templo ſedere non licebat) dixit, ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με. *Oportet me eſſe in iis quæ ſunt Patris mei*, id eſt, in ܒܝܬ ܐܒܝ *domo Patris mei*, ut optime id vertit Syrus, Lucæ II. XLIX calceos geſtare non debebant, ut nulli alii negotio intricati. Hinc non tantum calceos deponere jubentur, ſed & baculum, quo inter perigrinandum per vias uterentur; nec pecuniam involverent, ſecum ferre licebat; his enim uti ſolebant iter facientes, & ii qui negotiis urbanis inhærebant. Unde etiam Chriſtus Matth. X. verſ. IX. X. Diſcipulis ſuis, poſtquam eos per totum terrarum urbem, ad prædicandum Euangelium, miſiſſet, vetuit ne more ſolito facerent. Μὴ κτήσεσθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μεδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μεδὲ ῥάβδον. *Ne poſſideatis aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris. neque peram ad iter. neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum.* Eodem igitur habitu eos voluit, quaſi ituros ad Templum rem divinam facturos, quia revera totus orbis, ſi officium ſpectes, iis quaſi domus Dei, atque ſanctiſſimum aliquod Templum fuit, prout ipſe Diogenes id olim agnovit, ad ſuperbientem & delicatulum iſtum juvenem Lacedæmonicum, de quo alibi apud Plutarchum. Ubique enim locorum ſupremi δεσπότου Chriſti, æternitatis Patris, rem faciebant. Hæc fortaſſis etiam cauſa fuit, ob quam verpulorum magiſtri tam expreſſe vetuerint populo, Templum ingredi: במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ולא במעות הצרורין לו בסדינו: *cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes, nec compendii cauſa, nec pecunia ligata linteo.* Ut ſupra demonſtravimus, paragrapho XXXV. Ad quam traditionem etiam videtur reſpexiſſe ipſe Salvatur apud Marcum cap. XI. Commate XVI. Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ *Et non permiſit inſtrumentum, aut vaſa per Templum deportari.*

Sane

XL. Sane non possum hic non animadverte, quam apposite, & quam scite Christus, summus ille doctor, prohibuerit vasa deportari per Templum, quemadmodum id a Marco notatur. Marcus postquam narrasset versu præcedenti, Jesum ingressum in Templum, cæpisse ejicere eos, qui vendebant & emebant sancto illo in loco mensasque numulariorum, & cathedras vendentium subvertisse: mox addit; *& non permisit instrumentum ullum per Templum deportari.* Vix dubito, quin Christus exsertis verbis allegarit traditionem istam patrum, qua prohibentur intrare Templum cum *baculo*, aut *calceo*, aut *crumena*, aut *pecunia ligata in linteo.* Argumentum enim fecit Salvator ad hominem, ut cum Logicis loquar; nam quia ipsi tam severe prohibuerunt populo *montem Templi ingredi cum baculo, cum marsupio, aut cum pecunia in linteo*: nonne summæ impietatis fuit, eos ipsos videre in Templo *vendentes & ementes?* Nonne eadem lex multo magis prohibere debuisset *mensas numulariorum, & cathedras vendentium*; usque adeo verum est, quod Christus cœcis istis ducibus exprobarat, Matthæi cap. XXIII. vers. XXIV. fuisse eos διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὸν δὲ κάμηλον καταπίνοντες. Hic verus sensus est, mea opinione, istorum verborum: καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ, quod eruditus lector mecum judicabit. Sed hæc in transitu dicta sunto, e diverticulo in viam redeamus, ad Sacerdotes nostros discalceatos.

XLI. Quamvis igitur solum silentium de conficiendis calceis, sufficiat ad discalceandos sacerdotes, nec ulla alia lex data fuerit, quæ claris verbis calceamenta Sacerdotibus prohibuerit, non tamen vana erit conjectura, mea quidem sententententia, si quis dicat easdem rationes nudis pedibus operandum fuisse Sacerdotibus, ob quas & Moses & Josua jussi sunt calceos detrahere, quum coram Deo stabant: nempe ob singularem præsentiam Dei qui sanctissimus est, & qui omnia sanctitate sua replet. Sane, si ista loca, in quibus stabant Moses & Josua, sancta fuerunt reputata ob præsentiam Dei, quis non videt multo sanctius fuisse Templum, cum Deus ibi præsentiam suam atque sanctitatem augustiori modo manifestaverit? Hinc ædes Dei בית המקדש *sanctuarium*, sive *Ædes sancta* vocantur. Quid? nonne in eodem Templo קדש הקדשים *sanctum sanctorum* fuit? Sane Hebræorum doctores hanc præcipuam dant rationem; quia scilicet Deus Mosi dixit: *Hic locus in quo stas sanctus est.* Argumentantur igitur מקל וחומר uti loquuntur, *a minori ad majus.* Nempe quia locus

locus in quo ſtabat Moſes ſanctus fuit, atque ideo calcei extrahendi erant: multo magis in Templo, quod multo ſanctius. Sic Gemara Babyl. ad hæc verba, *capitis* IX. *Berachot fol* LXII. *b.* לא יכנס אדם להר הבית וכו׳ *nemo ingreditur montem ædis* &c. probant calceis in Templo non fuiſſe utendum, eo quod dixerit Moſi Exodi III. *ſolve calceamenta tua de pedibus tuis.* Addunt præterea vetitum ipſis fuiſſe, calceos gerere in Templo, non vero in Synagoga, uti etiam vetitum fuit ſpuere aut ſcreare in Templo. Spuere vetitum fuiſſe ob contemptum, calceos vero ob mandatum; tandem ſic de calceo concludunt: : ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה של נעלך מעל רגלך *Sed quid cenſes de calceamentis cum in iis nullus ſit contemptus? Dixit lex, ſolve calceamenta de pedibus tuis.*

XLII. Sed propter eandem ſanctitatem loci, vetitum fuit populo non tantum Templum ingredi cum calceis, ſed etiam Templum conſpuere, aut pulverem ſuper pedibus inferre; aut quicquam facere, quod contemptum ſignificare, aut munditiem minuere, aut ſancta polluere inter homines, & ſanctitati repugnare per legem cenſeretur. Hæc omnia ex locis ſæpius jam laudatis, ſatis conſtant; ibi enim non tantum prohibentur, montem ædis ingredi cum calceis, ſed etiam in Templo ſpuere, aut inferre pulverem ſuper pedibus. Jam vero ſpuere ſummum contemptum fuiſſe, apparet, vel ex ſolo ritu circa jus leviratus, cum in faciem recuſantis ſpueretur; unde etiam Chriſtus a petulantibus militibus conſpuitur. Hinc Gemarici ad *Maſſechet Berachot fol.* LXII. *b.* notant in Templo ſpuere vetitum fuiſſe שהיא דרך בזיון *quia eſt aliquis contemptus.* Et mox addit: שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים *quia eſt contemptus coram Rege Regum.*

XLIII. Pulverem vero ſuper pedibus immunditiem & contemptum quoque denotaſſe, præſertim apud Hebræos, vel inde conſtat, quod Chriſtus juſſerit, Apoſtolos, contra civitates & domos, quæ illorum ſermonem non eſſent recepturæ ſatis digne, ἐκτινάξειν τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν. *pulverem excutere de pedibus ſuis.* Matthæi cap. x. commate XIV. Ideo toties manus & pedes lavare debebant Sacerdotes. Non tamen ignoro apud Hebræos, moris fuiſſe ſollicite cavere, ne pulverem inferrent Templo ſuper pedibus: quia timebant ſcilicet, ne pulvis ſepulcri, aut ex Terra Ethnica & Idololatrica eſſet; ideo non tantum in Templum, ſed in totam quidem terram Iſraeliticam non inferendus erat. Prohibuerunt itaque Talmudici etiam olera e terra ethnica inferi terræ Iſraeliticæ. *Maſſechet*

Sanhedrin fol. XII. *a.* אין מביאין ירק מחוצה לארץ ורבותינו התירו מאי ביניהו אמר ר׳ ירמיה חוששין לנושיהן איכא ביניהו : *Non afferunt olera* (quæ sunt) *extra terram in terram* (Israelitarum) *Sed doctores nostri id permiserunt. Sed in quanam re differunt? dixit doctor Ieremiah, timent ne sit gleba terræ,* (pulvis) *inter* olera *ista.* Hæc glossa ita exponit: חוששין לגושייהו שמא יביא עמה מגוש ארץ העמים שמטמא באהל ויטמא טהרות של ארץ ישר׳ *Timent ne afferetur cum eo* (id est olere) *gleba terræ Ethnicorum, quæ polluat tentorium, atque ita ne pollueretur mundities terræ Israelis.* Ejusmodi quid reperitur in codice אהלות Et שבת, de quibus vide *Thosephoth* ad hunc locum. Sed hæc omnia, meo judicio, desumpta sunt ex capite XVIII. Geneseos, commate IV. ubi Abraham tribus istis viris, qui ei epparuerunt in planitie Mamræ, dixit: *Sumetur jam parum aquæ, inde lavate pedes vestros.* Ad hæc verba observant Doctor Salomon Jarchi, & Baal Hatturim: Abrahamum timuisse viros istos Arabas, ideoque idololatras, fuisse, atque sic eos rogasse, ut pedes lavarent, antequam tentorium suum intrarent, ne forte inferrent pulverem super pedibus, cui sese incurvassent, atque sic ne Idololatriam asportarent. Secus autem fecisse Lot, quum illi apparuerunt duo angeli ad portam Sodomi, Geneseos cap. XIX. vers. II.; rogavit enim ut pernoctarent secum, antequam pedes lavarent, quia eadem cura scilicet cum non sollicitavit. Sic enim sermocinatur Baal-Hatturim ורחצו רגליכם ב׳ במסורה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט · מהכא ילפינן שחשש לע״ז מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו עבודה זרה לתוך ביתו : *Hac verba: Et lavate pedes vestros, bis reperiuntur in Scriptura: hic atque alibi in hac sectione, ubi de Lot sermo fit,* (Gen. XIX.) *Ex hoc loco discimus timendam fuisse idololatriam, cum Lot ante sollicitus fuerit de pernoctatione, quam de lotione, Sed Abraham curam habuit lotionis ante pernoctationem: unde discimus eum timuisse, ne essent Arabes, atque idololatriam domui suæ inferrent.* Eadem fere reperies apud R. S. I. quem consule. De hisce etiam quædam reperies erudite observata a doctissimo Lichtfootio, ad cap. X. Matthæi v. XVV.

XLIV. Notandum etiam est calceamentum vilissimum vestimenti genus fuisse: Nam etsi alias veteres etiam luxum non mediocrem in calceis ponerent, plerumque tamen viles erant. Reperies sane calceos aureos, argenteos, margaritis aliisque gemmis distinctos,

ctos, apud Curtium, Senecam, Plinium, Lampridium & alios Scriptores, immo & soleas aureas jumentorum, de quibus satis fuse egit Balduinus de Calceo Antiquo cap. iv. Qualia etiam sunt calceamenta Imperatoris Diocletiani & Pontificis Romani. Pretiosissimi etiam fuerunt colores, purpurei scilicet & coccinei, puniccei & albi &c. Quid? insignes fuerunt calcei mullei triumphantium, & insignis cultus priscorum Regum Romanorum. Noti sunt calcei lunati, signum Senatoriæ dignitatis. Diebus festis, in honorem Deorum, Julius Cæsar, & alii pretiosis calceis, etiam aliquando luxuriabantur. Nihilominus tamen vix ullum vestimenti genus fuit, quod vilius haberetur calceo, adeo etiam ut *immundissimam pedum tutelam* dixerit Tertulianus de pallio, scilicet cum ob pedum sudorem odoremque, (quia in calceis pedes sordidi olidique aura non exspirante, ut quidam id explicant, quod tamen Salmasius ineptissimum censet) tum ob pulveris & luti sorditatem; unde Martialis:

Quam vetus a crassa calceus udus aqua.

& Querolus non Plautinus:

Sume laneos cothurnos, semper refluos calceos,
Quos pluvia solvat, pulvis compleat,
Cœnum & sudor glutinet.
Sume calceos humili fluxos tegmine.
Quos terra revocet. fraudet limus concolor.

Vide Salmasii notas ad Pallium Tertull. Ad hæc etiam respexit Tertullianus de *cultu fœminarum* Cap. vii. Ubi mulierum luxum perstringit his verbis: *Et peronibus uniones emergere de luto cupiunt.* Nota quod dicat: *cupiunt de luto emergere*, quia perones sive calcei plerumque in luto hærere solent. Ideo maximam partem ex crasso corio, ligno & alia materia vili fiebant; vili sane pretio, ut quatuor etiam denariis empta fuerint Philosophorum phæcasia, ut auctor est Seneca libro vii. de beneficiis, Cap. xxi. ubi de quodam Pythagorico. Sane viliori pretio ullum vestimentum apud Judæos constitisse, quam calceos, vix credebile est: ideo quæritur Deus apud prophetam Amosum. quod *egentem pari calceorum vendiderint, aut emerint*; quasi homines vilissimos, de lapide emptos, & nullius pretii, Amos. ii. vi. & viii. vi. Inde factum esse, ut alicui calceos afferre, aut solvere, aut extrahere, inter vilissima ministeria recenseretur; ideo moris fuit inter Judæos, cum aliquem servum emerant, non alia oppigneratione uti, ut constaret eum

jam in alterius domini poteſtatem migraſſe, quam ut ei (novo domino, aut emptori) calceos ſolveret ſervus, aut indueret; adeo ut alicui calceamenta ſolvere, aut ligare, ſignificaret in ejus poteſtatem redactum, aut ejus ſervum eſſe. Hæc docet Gemara Babylonica. *Maſſechet Kidduſchim, cap.* I. *fol.* XXII. *b.* עבד קטן כבהמה דמי תנו רבנן כיצד בחזקה התיר לו מנעלו או הוליך כליו אחריו לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סכו גרדו הלבישו הנעילו הגביהו: *Parvus ſervus eſt veluti jumentum, tradunt Magiſtri noſtri. Quomodo poſſidetur ſervus apprehenſione? Si ſolvat* (emptori) *calceos, aut ſi portet aliquod inſtrumentum ad balneum, ſi veſtem illi extrahat, ſi eum lavet, ungat, fricet, ſi veſtiat eum, calceum induat, aut tollat.* Eadem docet etiam Maimonides in מכירה *cap.* II. Nullus dubito, quin Johannes ad hæc reſpexerit apud Lucam cap. III. verſ. XVI. ου ουκ ειμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. *Cujus*, nempe Chriſti, *non ſum dignus, ut ſolvam corrigiam calceorum.* Idem habes apud Marcum & Johannem: ſed apud Matth. cap. III. verſ. XI. reperies ὑποδήματα βαστάσαι, *calceos portare*, pro λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων. *Solvere corrigiam calceorum*; ſed ſenſus idem eſt. utrumque igitur idem ſignificat; ac ſi Johannes dixiſſet: *Non ſum dignus, ut ſim ſervus ejus.* Hic ſane genuinus ſenſus eſt hujus loci; nam quod quidam veterum, ut Gregorius, Auguſtinus & alii, id de incarnationis myſterio, aut prædicatione Euangelii explicare conati fuerint, animadverſione vix dignum eſt. Viliſſimum igitur omnium veſtimentorum eſt calceus; Hoc vel inde patet, quod calceos in aliquem projicere ſit ſignum extremi contemptus. Hinc Pſalmo LX. verſ. X. *Super Edomaum projiciam calceum meum*: id eſt; nihili eum facio, calceum meum ei projiciam, ut vili ſervo, quem mihi, ut domino ſuo curet, & cuſtodiet, atque ſic ſub poteſtate mea erit ſervus, & ego ipſius dominus & herus ero.

XLV. Hiſce addi poteſt, diſcalceatum incedere apud Hebræos, ſignum fuiſſe ſubmiſſionis & abjectiſſimi animi coram Deo, cui miniſtrabant. Hinc non tantum ſacerdotes, ſed totus populus diſcalceatus incedebat diebus jejunii, quod maxime obſervabant magno illo die expiationum, quem vocant יומא, id eſt *diem*, κατ' ἐξοχὴν, vel etiam יום הכפורים *diem expiationum*, ut conſtat ex *Maſſechet Ioma cap.* VIII. Idem etiam fiebat in *Tiſcha be Af.*

de

de quo vide eorum *Minhagin*, id est ritus. In Germanica editione hæc reperies: מן דארף קיין שוך אן טון Man darf kein schuh an thun. *Non licet calceis uti.* Vide *Minhagin* in חשוי באב *fol.* xxxv. *b.* de quo vide etiam Buxtorfii *Synag. Iud. cap.* xxx. Ad hæc videtur allusisse Juvenalis *Satyra* VI. ubi de hoc Judæorum ritu, & fortassis de ipsa Berenice Regis Agrippæ sorore, uti quidam existimant, de qua Joseph. *de Bello Iud. l. cap.* II. XV.

Observant ubi festa mero pede Sabbata Reges.

Ergo nudo pede observant *Sabbata*, id est *jejunia*, præsertim diem expiationum, qui vocatur שבת שבתון, quasi diceres, *Sabbathum quietis.* Levit. cap. XVI. quod velim criticos observasse, ne Juvenalem imposterum inscitæ accusarent, quasi per Sabbata intellexisset, diem illum, qui singulis hebdomadibus recurrit, id est, diem Saturni, quo die sane non jejunabant, nec etiam nudo pede incedebant: mallent enim, si ipsis facultas daretur, potius aurum eo die calcare quam corium, immo pretiosioribus calceis uterentur, credo, quam ipse Julius Cæsar, Popæa, Diocletianus, aut Papa R. cum sit magnum מצוה *meritum*, hunc diem gula & vestium luxu honorare. Augustum tamen, ut ex Suetonio constat, Strabonem lib. XVI. & Justinum libro XXXVI. in illo errore fuisse, Judæos Sabbatum, id est, septimum diem observasse, ut diem jejunii, certum est. Alii inter Ethnicos de ritibus Judæorum melius edocti fuerunt.

Hisce adnumero Iuvenalem, virum excellentem, qui Religinis Iudaicæ ignarus esse non poterat; eo minus, cum in Ægypto, ubi non pauciores Iudæi quam Gentiles, militiæ præfectus fuerit. Iuvenalem adeo rerum Iudaicarum fuisse ignorantem, ut scire non potuerit esse aliquod Jejunium, *quod Iudæis* Sabbathum *dicitur, Clariss. Bynæus, qui hæc mea perstringit,* De calceis Hebræorum, *lib.* 2. *cap.* 4. *nondum probavit. Eruditus judicet lector, utrum contradicendum sit, nisi evidentissime contrarium probetur.*

XLVI. Hoc fecisse in luctu & diebus jejunii creduntur, ad exemplum Davidis, II. *Sam. cap.* XV. ubi eum, in magno mœrore legimus *ascendisse per montem olivarum, flentem, capite operto, & discalceatum.* Idem etiam observarunt in funeribus, ubi discalceari oportere lugentes ob mortuum discimus, prout id satis fuse docet Buxtorfius in *Synag. Iudaica cap.* XLIX. quæ doctissimus vir hausit, cum ex aliis ritualibus, tum ex *Massechet Semachot.* Sic

 enim

enim *cap.* I. אין קורעין ואין חולצין וכו׳ עד שעת שימות *Non lacerabunt vestes, nec calceos extrahent antequam obierit.* Et in *Minhagin* Germanicis *Hilchot Avaloth*, hæc quoque leges: וען דער מת נוך ניט צו קבורה איז קומן טאר דער אבל ניט דיא שוך אויש טון wen der Meth noch nit zu Keburah is kommen tar der abel nit die schuch auß tun. *Non opus est ut lugens calceos exuat, antequam mortuus ad sepulcrum delatus fuerit.* Et hoc observatum fuisse jam a temporibus Prophetarum, patet ex Ezechiele cap. XXIV. vers. XVII. *clamare desiste, mortuorum luctum ne facito; tiaram tuam alliga tibi: & calceos tuos apponito pedibus tuis.* Ergo in mortuorum luctu *calceos exuebant*, in lætitia secus fiebat. Id ipsum etiam sæpissime si non semper, observatum fuisse a Romanis, ut in funeribus nudis pedibus incederent, testatur Suetonius, *in vita Augusti cap.* C. *Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati & discincti pedibusque nudis, ac in Mausoleo condiderunt.* Elegans apud Casalium *De urbe & imperio Romano, part.* II. *cap.* XXI. exstat marmor in quo nudis incedunt pedibus funus deducentes. Sed in publicis calamitatibus gentiles nudis pedibus solitos fuisse incedere, docet Tertullianus: *cum stupet cœlum & aret annus, nudipedalia denunciantur.* Et Juvenalis *Satyra* VI.

——— inde superbi
Totum regis agrum, nuda ac tremebunda cruentis
Erepet genibus.

Memoranda est etiam superstitio, de qua Plinius libro XVIII. *Privatim autem contra erucas ambiri arbores singulas, a muliere incitati mensis nudis pedibus recincta.* Hunc ritum gentiles didicisse a Mose scribit Justinus in *Apologia secunda.* Vide Casaubonum *ad Suetonium in vita Aug. cap.* C. Nudis pedibus & hodie videre est Judæos currere ad Synagogam die piaculari, decimo *Tisri*, & die *Tischa beaf*, aut laneis vel lineis soccis.

XLVII. Apud gentiles Sacerdotes & sacrificantes, aliquando calceati, aliquando discalceati sacrificabant. Sæpissime calceatos sacra fecisse, manifestum est. Sacerdotes apud Ægyptios gestasse ὑποδήματα βύβλινα *calceos papyraceos*, testatur Herodotus. *libro* II. *cap.* VII. Phœnicum Sacerdotes *lineos* habuere, auctore Herodiano, *libro* V. ubi de quodam sacrificio *cap.* XIII. τὰ δὲ σπλάγχνα τῶν ἱερουργηθέντων, τάτε ἀρώματα ἐν χρυσοῖς σκεύεσιν ὑπὲρ κεφαλῆς. οὐκ

οἰκέται

οἰκέται δέ τινες, ἢ εὐτελεῖς ἄνθρωποι ἔφερον ἀλλ' οἵτε ἔπαρχοι τῶν στρατοπέδων, καὶ οἱ ἐν ταῖς μεγίσταις πράξεσιν: ἀνεζωσμένοι οἱ μὲν χιτῶνας ποδήρεις καὶ χειριδωτὲς, νόμῳ φοινίκων, ἐν μέσῳ φέροντες μίαν πορφύραν: ὑποδήμασί τε λίνε πεποιημένοις ἐχρῶντο, ὥσπερ οἱ καὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία προφητεύοντες. *Exta vero victimarum, & aromata, vasis aureis capiti imposita, gestabant; Non quidem famuli aliqui, & viles sed primi inter milites, & ii qui rebus maximis incumbebant: Induti tunica talari & manuleata, Phœnicum more,* (quæ verba νόμῳ φοινίκων, doctissimus Politianus non expressit) *unamque in medio purpuram ferentes; lineis autem calceamentis utebantur, ut vates in illis regionibus solent.* Dialis Sacerdos & Flaviales crepidati erant, saltem tempore Domitiani, & forte ejus jussu, eodem enim habitu quo Domitianus amicti fuerunt, teste Suetonio *in vita Domitiani, cap.* IV. *Certamini*, ait, *præsedit crepidatus, purpureaque amictus toga Germanica, capite gestans coronam auream cum effigie Iovis, ac Iunonis, Minervæque: assidentibus Diali sacerdote & collegio Flavialium pari habitu: nisi quod illorum coronis inerat & ipsius imago.* Larensium Pontificem calceatum tradit Athenæus *libro* VII. ἐσθῆτάς τε, inquit, ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις εὐτελεῖς. Appianus *de bello civili*, *libro* V. docet: Atheniensium & Alexandrinorum Sacerdotes calceamenta alba gestasse, quæ phæcasia vocabant. Καὶ στολὴν εἶχε, loquitur de Antonio, τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίε, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχρεζιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλῦσι φαικάσιον. *Habuit autem stolam quadratam græcanicam, pro patria, & calceum induit album Atticum. quibus Atheniensium & Alexandrinorum sacerdotes utuntur, & quos phæcasia vocant.* Sed phæcasia calceamenta fuisse Philosophorum & Sacerdotum, jam diu demonstratum est a doctissimo Balduino *de calceo, cap.* XIX. Plurimos Sacerdotes & sacrificantes reperies in nummis antiquis calceatos: ut in nummis Heliogabali, aut potius Algabali, Antonini Pii, Aurelii & aliorum. vide Choulium *de Religione antiquorum Romanorum pag.* LXXVII. & CCXVII. & CCLXXIX. Et in marmore Romæ reperto, apud eundem *pag.* CCXCVIII. Ejusmodi sacrificulum calceatum vide apud Ferarium, *de Re vest. lib.* I. *cap.* X.

XLVIII. Sed quamvis plurimum calceati, sæpissime tamen discalceati, operabantur gentilium Sacerdotes. Silius Italicus *de bello Punico libro* III, Herculis sacerdotem nudis pedibus introducit. Sic enim de toto illius vestitu: *nec*

——— *nec discolor ulli*
Ante aras cultus; velantur corpora lino,
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.
Discinctis mos thura dare, atque e lege parentum.
Sacrificam lato vestem distinguere clavo.
Pes nudus, tonsæque comæ, castumque cubile,
In restincta focis servant altaria flamma.

Sane virgines vestales nudis sacrificasse pedibus, patet ex Floro, *libro* I. I. *cap.* XIII. ubi narrans ob Gallos imminens periculum, inter alia autem hæc habet: *virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur.* Ovidius *libro* VI. *Fastor:* tradit, matronas Romanas ædes vestæ Deæ nudis pedibus adiisse.

Hac pede matronam nudo descendere vidi.

Virgines vestales sacra fecisse, nudis pedibus, non approbat doctissimus Bynaeus. De calceis Hebr. lib. 2. cap. 5. *Putat scilicet, id quod Florus habet, de vestalibus, nudo incedentibus pede, intelligendum esse de fuga, ob imminens a Gallis periculum, & quod apud Ovidium legatur, factum esse certo Religionis & superstitionis ritu. Eadem ab alio viro docto mihi jam fuere proposita. Cum tamen talia apud auctores legantur, quemadmodum ostendi, & cum omnes imagines, non solum vestæ Deæ, sed & ipsarum vestalium virginum, hactenus a me aliter conspecta non sint, quam nudis pedibus, in mea perstabo sententia, donec contrarium demonstratum fuerit. Notandum est, Florum exsertis verbis dixisse:* Virgines simul ex sacerdotio vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur. *Sunt verba Flori. Inde colligo, Virgines nudo pede sacra fecisse Vestæ jam ante fugam, ut non opus habuerint, nudare pedes ad fugam. Sed & calceatæ multo commodius fugissent, quam nudis pedibus. Si forte dicas: calceos eas exuisse, ut honore afficerent sacra: respondeo eadem sacra eundem exegisse honorem, in faciendis sacrificiis. Adde non admodum esse verisimile, instans periculum multum concessisse temporis ad denudandos pedes. Tandem, si vel maxime ego peccassem, inde conjiciendo, virgines vestales nudis pedibus sacra fecisse, quid peccaverunt Casaubonus & Balduinus? qui nihil habent, nisi gentiles* plerisque religionis superstitionisve ritibus obeundis calceos posuisse. *Sunt verba Casauboni ad* Aug. cap. c. *Vellem doctissimus Bynaeus tantis saltem viris pepercisset, cum iis contradicendum non sit, nisi rationes habeamus clarissimas atque indubitatas, quæ lectorem penitus convincant.*

XLIX. Tales quoque fuisse postea Augustales, patet ex nummo Caligulæ æneo Choulii pag. CCLXVIII. Dianæ sacra nudis pedibus facta fuisse, colligere quis potest ex Solino *Polyhistore cap.* XVII. *Cretes*, inquit, *Dianam religiosissime venerantur*, Βριτόμαρτιν *gentiliter nominantes, quod sermone nostro sonat virginem dulcem. Ædem numinis præterquam nudus vestigia nullus licito ingreditur.* De iisdem Dianæ sacerdotibus discalceatis mentionem quoque facit Strabo *libro* XII. Ἐν τοῖς Κασταβάλοις, inquit, ἐστὶ τὸ τῆς Περασίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν, ὅπου φασὶ τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι' ἀνθρακιᾶς βαδίζειν ἀπαθεῖς. *Apud Castabala Parasiæ Dianæ fanum est, ubi narrant sacrificulas nudis pedibus, per prunas ambulare, illæsas*; ubi notandum est, interpretem Latinum, non satis mentem auctoris assequutum fuisse, quum dicit, *illæsis pedibus* tantum, non vero *nudis pedibus*, quod tamen textus Græcus, & religio Dianæ postulat. Idem Strabo *lib.* VII. loquitur etiam de mulierculis quibusbam vatibus canis, apud Cimbros, quæ castra seqûebantur, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι. *Cinctu æreo & discalceata.* Notatur etiam Triumphales coronatos & nudis pedibus sacra fecisse. Nihil jam addam de nudipedalibus. Notissimum etiam est Symbolum illud Pythagoræ: ἀνυπόδητος θύε καὶ προσκύνει. *Discalceatus sacrifica & adora.* vide Jamblichium de vita Pythagoræ, *Symb.* III. Hoc sibi etiam vult Prudentius, *Peristeph. hym.* XIV.

Nudare plantas ante carpentum scio
Proceres togatos matris Idææ sacris, &c.

In antiquis marmoribus atque nummis reperies multos popas, & sacerdotes quosdam, imo genios & Deos, toto corpore nudos, de quibus capite primo egimus: alios etiam nudis pedibus tantum; veluti Claudii, Marci Antonii, Domitiani, in Græco Hadriani, Vespasiani, Juliæ piæ, Clodii, Faustinæ & aliorum. vide Choulium de *Relig. Antiquorum Rom. pag.* CLXIV. & CLII. CCXXXV. & CCXXXVII. & CCLXXXIV. vide etiam marmora apud eundem *Pag.* CCLXXXIII. CCCI. CCCXII. CCCXV. CCCXXXIV. CCXXXVI. CCCXXXIX. & alibi. Sed multi alii discalceati fuerunt, veluti veneficæ in sacris magicis, quæ altero pede nudæ erant. Virgilius *Æneid lib.* IV.

Unum exuta pedem vinclis in veste recincta.

Et Ovidius; *metam. lib.* VII. Ubi de Medea.

Tectis egreditur vestes induta recinctas,
Nuda pedem. nudos humeros infusa capillos.

Et Seneca de eadem Medea, *in Medea. Act.* IV. *Sc.* II.

Tibi more gentis vinclo solvens comam,
Secreto nudo nemora lustravi pede.

De hisce plura vide apud Balduinum, *de Calceo Antiquo.*

L. Igitur non solum Hebræorum sacerdotes nudis pedibus sacra faciebant in Templo, ob insignem loci sanctitatem, sed ne laicis quidem calceatis templum ingredi licuit. Atque id ipsum etiam observatum fuit apud gentiles, eadem de causa. Quid? apud Turcas crimen esset morte piandum, propter eandem sanctitatem, si diis placet, loci. Vide Georg. Dousæ Iter Constantinop. pag. XXXVI Ubi semetipsum calceos extrahere coactum fuisse, ante Templum Sophiæ, ut intrare ipsi liceret, fatetur. Ipsi etiam Brachmanes apud Indos eadem superstitione hodie laborare, docet Rogerius, olim pastor Societatis Indiæ apud istos populos, in libro sane non contemnendo, quem de Braminum, aut Brachmanum ritibus & Relig. conscripsit. Narrat enim eos *pagoda*, id est Templa aut Deorum suorum delubra non ingredi, nisi detractis calceis ob sanctitatem. *Libro* II. *cap.* X. Sed quis nescit id ipsum, ad hunc usque diem, aliquando observari a Pontificiis? Hinc non tantum maxima pars monachorum nudis pedibus, aut unica tantum solea pedibus aligata, incedunt, nec vulgus solum in sacris publicis, quas processiones vocant, calceos negligunt, sed ipsi etiam Episcopi & antistites calceos exuere jubentur, si cum Pontifice R. sacellum ad adorandam crucem intrare velint. Sane non possum hic silentio præterire, quod hoc ipso die IV. Cal. Mai. anni CIↃ IↃ CLXXI. legi, in *novellis*, quas vocant, aut etiam *currantibus* Harlemensibus. Narratur ibi, die Veneris ante festum Paschatis, Episcopos, qui Romæ erant, cum Pontifice sacellum intrasse, ut crucem, patrio ritu, venerarentur, relictis Episcoporum calceis ante fores sacelli: proculdubio, quia locus sanctus reputabatur. Sed de calceo satis.

LI. Inter vestes superfluas, possumus etiam numerare: quæ summo Pontifici Hebræorum falso attribuit Plutarchus, loco supra jam a nobis laudato, *lib.* IV. *Sympofiacon*; ubi, præter calceos, sive cothurnos, docet eum tectum fuisse pelle hinnuli auro contecta. Nam ut probaret Judæos Baccho sacrificasse, sic sermocinatur:

cinatur: πρῶτον μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχει, μιτροφόρος τε προϊὼν ἐν ταῖς ἑορταῖς, καὶ νεβρίδα χρυσόπαστον ἐνημμένος χιτῶνα δὲ ποδήρη φορῶν καὶ κοθόρνους. κώδωνες δὲ πολλοὶ κατακρέμανται τῆς ἐσθῆτος, ὑποκομπῶντες ἐν τῷ βαδίζειν (ὡς καὶ παρ' ἡμῖν ψόφοις χρῶνται περὶ τὰ νῦν τέλεια) καὶ χαλκοδρυτὰς τοῦ θεοῦ τιθήνας προσαγορεύουσι. καὶ ὁ δεικνύμενος ἐν τοῖς ἐναντίοις τοῦ μετεώρου θύρσος ἐντετυπωμένος καὶ τύμπανα. ταῦτα γὰρ οὐδενὶ δήπουθεν ἄλλῳ θεῷ ἢ Διονύσῳ προσήκειν. *Primum enim hoc arguit Pontifex Max. qui diebus festis mitratus ingreditur, hinnuli pellem auro contectam indutus, tunicamque talarem & cothurnos gestans: multa autem tintinnabula dependent de veste, quæ inter ambulandum strepitum edunt (ut & apud nos sonitibus nunc utuntur in sacris) & æratas Dei nutrices appellant, monstraturque in adversis sublimi thyrsus expressus, & tympana, quæ sane non alii Deo, quam Baccho conveniunt.* En totum fere vestitum Summi Hebræor. Pontificis, secundum Plutarchum. Baccho quidem omnia conveniunt ista, ut optime ipse testatur. Non quod adfirmen Sacerdotes Bacchi aut Bacchantes tintinnabula vestibus habuisse appensa; quamvis in Regum Persarum vestibus, non minus quam in Iudæorum S. Pontificis pallio, appenderentur, ut ex *Targum Scheni* Esteris cap. VI. x. infra lib. II. cap. V. docemus; sed quod uterentur cymbalis & tympanis, quocunque id factum fuerit modo, in pedibus, variisque aliis modis. Bacchantes, Galantes & Corybantes multis in suis ritibus, usos fuisse sonitibus tympanis & tintinnabulis, luculenter testatur Strabo *lib.* XV. *Geogr.* Διονυσιακὸν δὲ, καὶ τὸ σινδονοφορεῖν, καὶ τὸ μιτροῦσθαι καὶ μυροῦσθαι καὶ βάπτεσθαι ἄνθινα, καὶ τοὺς βασιλέας κωδωνοφορεῖσθαι καὶ τυμπανίζεσθαι κατὰ τὰς διεξόδους. *Bacchicum est, sindonem & mitras gestare, & ungui, & floribus tingi, & Reges, quando exeundum, ferre tintinnabula & tympana.* aut, ut vertit Xylander, *tympana ac tintinnabula exeuntem Regem præcedere.* Nusquam clarius, quam apud eundem Strabonem *Geogr. libro* X. ὡς δὲ τύπῳ εἰπεῖν, καὶ κατὰ τὸ πλέον ἅπαντας ἐνθουσιαστικούς τινας καὶ βακχικοὺς, καὶ ἐνοπλίῳ κινήσει, μετὰ θορύβου, καὶ ψόφου, καὶ κυμβάλων, καὶ τυμπάνων, καὶ ὅπλων, ἔτι δ' αὐλοῦ καὶ βοῆς ἐκπλήττοντας κατὰ τὰς ἱερουργίας. *Ut paucis dicam, omnes enthusiastici & Bacchantes armata saltatione, cum tumultu & strepitu, tintinnabulis, tympanis, armis tibia, & clamore in sacrificiis perterreat homines.* Paulo post citat carmina Pindari de Bacchicis, ubi iterum fit mentio de *Cymbalis* atque *crepitaculis.* Et Æschyli versus: ubi de iisdem. Baccho itaque tintinnabula,

tympana, & ejusmodi instrumentorum sonitus fuit familiaris, ut apud Plutarchum. Vehementer tamen deceptus est magnus vir, religionis Hebræorum minime intelligens, Deus enim ipsi statuta sua non revelavit, ut populo suo electo soli, Psalmo CXLVII. Sed & alium errat errorem, nempe quod Judæorum religioni adscribat *Thyrsum*, qui in Bacchi ritibus vix abesse poterat, ut ubique testantur Poetæ; & ipse etiam Strabo, loco modo citato. Decepti sunt Plutarchus aliique ex Gentilibus, ut est admodum verisimile, quod in festo Tabernaculorum observaverint, Judæos magna frequentia sumere, non procul a civitate Hierosolomitana, in loco dicto מוצא *Moze*, salicum ramices prælongas, easque magno ritu atque gaudio deferre per civitatem in Templum, quas altari apposuerunt, ita ut cuspides in altare inclinarentur. De quo legatur Codex *Succah*, *cap.* 1. *&* 4. Forte quod viderint Judæos in templo, & in Synagogis, eodem festo, circumferre & agitare ad quatuor plagas mundi לולב *Lulaf*, fasciculum. De quo in eodem codice. Duo igitur vestimenta Pontifici M. attribuit, quæ ille tamen nunquam gerebat, *cothurnos*, & *pellem hinnuli*. De cothurnis supra. Figmentum fuisse satis apparet, cum sacerdotes Hebr. nullum calceamenti genus habuerint. De pelle hinnuli idem plane judicandum est. Nam ex falsissimo præjudicio S. Pontifici utrumqus adscribit: Putavit enim Hebræos Baccho sacrificasse, iisdemque ritibus, quibus ipsi Ethnici solebant, adeoque ipse addit: ὡς καὶ παρ' ἡμῖν: *ut & apud nos*. Moris etiam fuisse, Bacchum & Bacchantes pelle hinnuli vestiri, certum est. Hinc ipse Bacchus Νεβρώδης, id est, *pelle hinnuli vestitus*, vocatur in veter. Epigram. εἰς Βάκχον, ubi fere omnia epitheta ejus recensentur. Et in Orphei hymnis vocatur, νεβριδόστολος. vide τελέτης ἐκεῖ θυμίαμα ἀρώματα. Nec prætereundum, veteres Hebræorum pellibus vestitos fuisse, ut testatur Apostolus Epistola ad Hebræos cap. XI. forsan antiquissimus ille mos Plutarchum in errorem induxit. Miseri enim Ethnici religionis Hebræorum non valde periti, fortassis colligebant, eorum etiam Sacerdotes ejusmodi pellibus indutos sacra fecisse. Interim Plutarchus hic verba facit, non de quavis pelle hinnuli, aut Leopardi, ut in sacris Bacchi fieri solebat, sed pelle χρυσοπάστῳ *auro tecta*.

LII | Tandem circa hunc numerum vestium non tantum gentiles errarunt, sed ipsi quoque Judæi, si tamen Judæi fuerunt, qui historiam

ſtoriam Judithæ concinnarunt. Legimus *capite* IV. *verſ.* IX. & XVI. XVII. *Et Iojakim Sacerdos magnus, omneſque qui aſtabant coram Domino Sacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum juge, & vota, & voluntaria dona populi. Et verſante cinere ſuper ipſorum cidares, inclamarent Dominum omnibus viribus, ut benigne reſpiceret in totam domum Iſraelis.* Sed quam ſuſpecta ſit hiſtoria iſta, doctis notum eſt. Miror ſane, ſi non omnia a Græculo quodam, rerum Hebræarum neſcio, prolata fuerint. Hebræi ejuſmodi exempla omnia ignorant. Et præterquam quod inquinamenta cinerum cum ſanctitate & munditie ſacerdotii, templique non conveniant, ſaccus apud eos eſſet יתר בגדים *redundantia veſtium.* Si tamen hæc vera eſt hiſtoria, non fabularis Philoſophia, quod multo veriſimilius, id tum factum fuit proculdubio præter morem, in ſumma calamitate, & fortaſſis expreſſo mandato Dei: quemadmodmm ejuſmodi quid factum eſt, a Pontifice M. Jaddo, ſive Symeone Juſto, tempore Alexandri Magni, de quo infra plura dicemus, nbi de veſtibus ſacris extra templum diſſeremus. Reperio tamen apud Joſephum hiſtoriam, quæ non multum a Judithæ diſcrepat. *Libro* II. *De bello Iudaico cap.* XV. Pontificem M. & reliquos Sacerdotes, poſtquam omnia tentaſſent, ut Judæos moverent, militibus Cæſarea venientibus, obviam ut irent, prout Florus id poſtulavit, quo tandem a furore ac ſævitia deſiſteret: tandem, ubi viderunt ſe nihil profeciſſe, ſparſis cineribus capitibus, & pectora, diſruptis veſtibus, nuda monſtraſſe. Τοὺς δὲ, inquit, ἀρχιερεῖς αὐτοὺς ἦν ἰδεῖν καταμωμένους μὲν τῆς κεφαλῆς κόνιν, γυμνοὺς δὲ τὰ στέρνα τῶν ἐσθήτων περιερρηγμένων. *Erat autem videre ipſos principes ſacerdotum, ſparſis cinere capitibus, & laceratis veſtibus pectora nuda oſtendere.* Hæc in ipſo Templo facta eſſe, ex antecedentibus ſatis liquido conſtat. Sacerdotes enim εἰς τὸ ἱερὸν τὴν πληθὺν συναγάγοντες, *multitudine in Templo convocata* hæc fecerunt. *Omnes etiam Sacerdotes, omneſque Levita ſacra vaſa proferentes ornatumque Templi* (Græce καὶ τὸν κόσμον ἐν ᾧ λειτουργεῖν ἔθος, id eſt, *veſtes* in quibus fiebat עבודה λειτουργία miniſterium) *citharista etiam & cantores cum Muſicis organis procidebant ante multitudinem, ut illum Templi honorem cuſtoditum eſſe vellent, neque ad direptionem vaſorum ſacrorum Romanos contumeliis incitarent.*

LIII. Cæterum etſi Hebr. Sapientes ſolicite admodum caverint,

 ne

ne ſacerdos יתר בגדים eſſet, id eſt, plures haberet veſtes quam lex permiſit, docent nihilominus eos etiam inter miniſtrandum תפלין ſive phylacteria geſtaſſe, quemadmodum & ipſi faciunt laici. Nota ſunt verba Moſis Exodi C. XIII. verſ. XVI. והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך : *Et erit pro ſigno ſuper manu tua, & pro totaphoth inter oculos tuos*. Et Deuter. cap. VI. VIII. וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך : *Et ligabis ea pro ſigno ad manum tuam, & erunt pro totaphot inter oculos tuos*. Nolo jam operoſe diſputare de ſignificatione vocis *Totaphot*, utrum ſignificet ἀσάλευτα ut volunt ſeniores; an *mobilia*, ut potius velle videtur vulgatus. An *conſpicilla*, an *frontallia*, ut alii. Dicam tantum Talmudicos, ut ſunt ingenioſi, phylacteria inde expiſcatos eſſe. Quatuor ſcilicet ſchedulas, quibus inſcriptæ ſunt ſectiones quædam, ſive verſiculi ex libris Moſis, quas quatuor ex corio cellulis includunt inſtar amuleti, (unde etiam in *Gemara Schabath*, c. I. *fol.* LIV. *b*. dicuntur *totaphoth*. חומרתא רקטפיתא *alligamenta ad abſcindendum*, ſc. pepericulum ab hoſte, vel invido, quomodo etiam tradunt recutiti, neceſſe eſſe ut phylacteria in precibus adhibeantur, בשביל להבריח את המזיקין : *ad fugandos nocentes. Tal. Hieroſ. fol.* II.) ex hac voce probari putant. Dicunt enim טט in Kaſpe ſignificare *duo*, & פת in Aphrica totidem, ut טטפת ſit quaſi *duo duo*, aut *bis duo*, i.e. *quatuor*, ob quatuor ſchedulas. Duo etiam habent phylacteria, quorum quædam manui ſiniſtræ, quædam vero fronti alligant, ideo quia dicitur: erunt pro ſignis *ſuper manus*, & *inter oculos*. Chaldæus תפלין habet: unde & hodie non aliter vocantur à Judæis. Diſtinguunt igitur inter תפלין של יד *phylacteria manus*. & תפלין של ראש *phylacteria capitis*. illa manui ſiniſtræ, ut diximus; hæc fronti applicant. vide *Menachot. fol.* XXXIV. *b*. R. S. J. ad Exodi cap. XIII. & Deut. VI. Et Buxtorfii Lexicon, ad vocem טטפות. Ex hiſce locis igitur ſibi fabricarunt (quo jure qua injuria, jam non diſquiro) ejuſmodi amuleta, quæ manui & capiti alliganda ſint Sacerdotibus, Levitis & Iſraelitis, de quo vide etiam *Toſephoth. ad Gemaram cap.* VI. *Schabath*. Hiſce hodie non utuntur, niſi quando ſtatas ſuas preces deblaterant; ſed olim ſanctiores ſemper fronti annexa habuere, ideo magno faſtu atque ſuperbia iis ornati in publicum exſpatiabantur, quo exactiores legis & traditionum obſervatores a vulgo haberentur. Quod jam inde a Chriſti temporibus obſervatum fuiſſe a Scribis & pharizæis, ex Euangelio Matth. cap. XXIII.

V.

v. constat, quam superstitionem & hypocrisin etiam ipse Salvator iis exprobavit his verbis: πλατύνουσι ἢ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν. Tradunt igitur Hebr. Doctores, Sacerdotes potuisse etiam inter ministrandum fronti applicare ejusmodi phylacteria תפלין של ראש *phylacteria capitis*, Sed non תפלין של יד *phylacteria manus*, quia manibus operandum erat: Sed tunc phylacteria res sanctas a manibus separassent, cum tamen nulla חציצה *separatio* esse debuerit inter sacerdotis carnem & sancta. De his vide Gemaram Babyl. *Massechet Sevachim*, *cap.* II. *fol.* XIX. Ubi docent sacerdotem liberum esse a phylacteriis, id est, posse eum illa gerere tempore ministerii, si velit, exceptis tamen phylacteriis manus, quæ tunc necessario debent deponere, propter separationem, tandem sic concludunt: מאי שנא דיד דכתב ילבש על· בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו דראש נמי כתיב ושמת המצנפת על ראשו תנא שערו היה נר' בין ציץ. למצנפת ששם מניחין תפלין׳ *Sed quid manus differt?* (a capite) *quia scriptum est:* Et vestiet super carnem suam. Lev. VI. & Exodi XXIX. *Ne quid separaret vestes a carne. Sed de capite etiam dictum est:* Et pones cidarim super caput ejus. *Docent capillos Pontificis M. conspici inter laminam & cidarim, ubi ponunt phylacteria.* Hinc etiam Maimonides *Hilch. Kele. Hammikdas. cap.* X. VI. אין הכהן יכול לעבוד בתפלין של יד שהרי חוצצת · אבל של ראש אינה חוצצת · ואם רצה להניחם בשעת העבודה להניחם : *Pontifici non licet ministerium peragere cum phylacteriis manus, quia daretur separatio. Sed capitis phylacteria non separant, ideo, si ea applicare fronti voluerit, tempore ministerii, licitum erit. Et Hilch. Thephillin cap.* IV. *Hal.* XIII: כהנים בשעת העבודה ולוים כשעה שאומרים השיר על הדוכן וישראל בשעה שעומדים במקדש פטורין מן התפלה ומן התפלין : *Sacerdotes tempore ministerii, & Levitæ quum recitant canticum e suggestu, & Israelitæ quando stant in sanctuario, liberi sunt a precatione & a phylacteriis.* Quomodo Pontifex M. phlacteria fronti alligaverit, infra docebimus, ubi de lamina aurea & cidari verba faciemus.

LIV. Hebræorum doctores fere semper eodem loco habent ציצית *peniculamenta*, quo phylacteria. Ideo Sacerdotes ea gerere debuisse, etiam tempore ministerii, non minus ac cæteros Judæorum, videtur. Quid sint ציצית videre est Numer. c. XV. v. XXXVIII. ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרותם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת :

Et

Facient sibi peniculamentum in oris vestimentorum suorum per generationes suas; & adhibebunt peniculamenta ipsius ora filum hiacinthinum. Non dicam quanto studio & quam ingeniose fieri soleant, quanta subtilitate iis significent sexcenta tredecim præcepta, quæ תריג solent vocari; quorum CCXLVIII. sunt חעשה *jubentia*, quot numerant membra in corpore humano, quia homo omnibus membris mandata Dei præstare debet. Et CCLXV. לא חעשה præcepta *prohibentia*, pro numero dierum anni; quia Deus jubet ne ullo die homo a suis mandatis recedat. Sic igitur habent præcepta jubentia & prohibentia DCXIII. Tot autem debent esse præcepta, quia תורה Lex, totidem significat בגימטריא, geometrice uti ajunt, in *Massechet Maccoth*, *Gemara fol.* XXIII. *b.* & alibi. Magnum igitur mysterium sub his fimbriis, sive peniculamentis, latet, nec minor religio & sanctitas, si diis placet, quam in phylacteriis; Ideo pallio semper adnexa esse debebant. Hinc non minori fastu ac hypocrisi hisce utebantur, quam illis. Fimbrias etiam producebant, quemadmodum philacteria dilatabant, id est, longas fimbrias gestabant, sive ipsæ fimbriæ revera longæ fuerint, & longiores quam hodie (nam hodiernæ quindecim digitorum longitudinem non excedunt) sive in longa veste, qualem divites & viri honorati gestare solebant, longiores propenderint, quo sanctiores & devotiores viderentur apud vulgus. Ut videre est vel in solo illo בן ציצית הכסת *Ben zizit Haccissah.* qui ita vocabatur שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו : *quia peniculamenta ejus trahebantur super pulvinaribus.* Nempe ditissimus civis erat Jerusalemitanus, qui non nisi tapetibus substratis inambulabat; forte instar divitis illius epulonis, de quo Christus Lucæ cap. XVI. Sed de longis illis & superbis fimbriis vide Gemaram *Codicis Gittim*, *fol.* LVI. *a.* Ad ejusmodi etiam fimbrias respexisse Salvatorem, apud Matthæum cap. XXII. vers. V. Nullus dubito. μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν *producunt fimbrias palliorum suorum.* Hunc morem fuisse Scribarum ac Pharisæorum, atque hoc illis exprobrasse Christum, audacter adfirmo. μεγαλύνουσι enim κράσπεδα αὐτῶν, id est, secundum Gemaram, admodum longas fecerunt fimbrias illas, שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו ut *traherentur fimbriæ ejus usque ad solium aut ad pulvinaria ejus.*

LV. Cum vero tanta religione verpuli hisce uterentur, mirum non esset, si quis conjecturaret, ipsos sacerdotes, qui

sancti-

ſanctitate nemini cedere volebant, idem quoque feciſſe. Sane id factum fuiſſe colligi poſſe videtur ex Moſe Maimonide, *Hilch. Kele Hammikd. cap. x. Hal. ultima.* כהנים שלבשו בנרי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים ולא הותרו בו אלא בשעת עבודה שהיא מצוה עשה כציצית : *Sacerdotes, qui induti erant veſtibus ſacerdotii extra tempus miniſterii, etiamſi factum fuerit in Sanctuario, vapulabant, propter balteum, quia ex materia duplici conſtabat, nec permittebatur niſi tempore miniſterii, quia eſt præceptum jubens, ut & fimbria.* Videtur igitur Maimonides ſacerdotibus ſimbrias attribuere, non minus quam balteum, & ſtatuere, licitas fuiſſe tempore miniſterii, etſi in iis etiam mixti quid fuerit. Sed forte alia fuit mens Maimonidæ. Docent etiam recutiti מצוה לא דוחה מצוה *mandatum mandato non deſtrui.* Cum igitur ſimbriæ mandentur, non minus quam ipſæ veſtes ſacræ, veriſimile eſt, ſacerdotes perinde ad illas quam ad has obligatos fuiſſe. Nec ulla ratio dari poſſe videtur, ob quam magis prohibitæ fuerint ſimbriæ quam phylacteria. Verum : מצוה פוטר מן המצוה *mandatum a mandato liberat.* ut Gemara *Maſſechet Sevachim cap.* 11. ad phylacteria tradit. Sed illud tantum ita intelligendum eſt: alterum alteri contrarium eſt, aut alterum ab altero liberat, cum ſimul conſiſtere non poſſint; veluti phylacteria manus ſacerdos, gerere non poteſt, quia ſepararent res ſacras a carne, id eſt a manu ſacerdotis, ut modo docuimus; ideo magiſtri removent phylacteria manus a ſacerdote, non vero capitis, quia nihil impediunt. Sed utrum revera habuerint fimbrias ſacerdotes, & utrum fimbriæ appenſæ fuerint in ipſis בבנרי כהונה *veſtibus ſacerdotalibus*, & cui parti veſtium, an alio modo id factum fuerit, fateor me neſcire, cum hactenus ejuſmodi quid in Judæorum pandectis, me legiſſe, non meminerim, nec ſat otii jam detur, illa ulterius inquirendi.

Caput IV.

DE MATERIA PRIMORUM VESTIMENTORUM.

Primæ vestes e foliis ficulneis. Ulysses foliis vestitus apud Homerum. Vestes Americanæ. Septentrionales. Vestes ex avium spoliis e freto Davis. folia ficulnea maxima & umbrosa. Vestes pelliceæ primorum parentum. Vestes e foliis חגרת *cujus formæ? utrum* περιζώματα, *succinctoria?* כתנות *Tunicæ pelliceæ cujus formæ? Instar turris, flammæ candelæ ardentis, aut pastinacæ. Locus Mathnoth Cohanim tentatus. Ex quanam materia vestes pelliceæ? Quid* עור *apud Mosen. An legendum* אור*? Sensus Bereschith Rabba. Quo sensu vestes pellis. Rabinorum sententia. Origenis, Gregorii Nazianseni, Genadii, Theodoreti & aliorum. Ex pedibus animalium. Corium ab Hebræo* עור. *Gomorrha à* עמרה *& Corvus a* ערב. *Pellis, vellus, vel* fel, **vlies** / velz, **pels** / *pellisson & peletier, apud Germanos, Belgas & Gallos. Scorteum. Hinc scortum, Belgice,* **een Vel** / *pro meretrice. Pelles vestium Adami unde. Utrum creatæ? an ab Adamo animalibus detractæ? Fuerunt pelles victimarum ad fœdus gratiæ. Signa notabilia in fœderibus.* כרת ברית *fœdus ferire & secare. Fœda porca. Fœdus & fides a* πείθω. *Mos porcum saxo silice percutiendi. Sancire fœdus. Utrum a sanctitate an a sanguine? Sanctum a sanguine victimarum. Sanguis fœderis Christi. Pelles primarum victimarum Adamo relictæ, ut Sacerdoti. Lex Levitici cap.* VIII. VIII. *vestes pelliceæ signum gratiæ Dei. Prima victimæ utrum hirci? an boves? Bos quem Adamus primum mactavit, unicum cornu habuit. Vestes Adami ex pellibus hircorum. Eisdem in sacris usi sunt Abel, Noachus, Abrahamus, Isaacus, Iacobus, Iosephus & omnes primigenitii ad Aharonem usque. Earum vestium vis. Venerunt in manus Nimrodi. Esavus, Nimrodo occiso, eas abstulit,* בגדי החמדות *Geneseos* XXVII. *quo sensu dicantur. Eisdem Rebecca Iacobum vestivit. Earum odor Genes.* XXVII. *Odor Paradisi. Alium odorem super Iacobum quam super Esavum habuere. Iosephus*

eas

eas dono recepit a patre Iacobo. Tunica Evæ nuper e Cœlo missa ad uxorem novi illius impostoris Sabbathi Zebi. Vera sententia de earum odore. Typus suavi odoris Christi. Vestes pelliceas sacerdotales fuisse ridiculum. Eva utrum sacerdos? Fœminæ sacerdotes nullæ apud Hebræos. Vestis pellicea naturæ congruens. Veterum Hebræorum vestes ex pellibus. Locus ad Hebræos XI. XXXVII. *Prophetarum habitus. Eliæ* II. *Reg.* I. VIII. *Vestes Iohannis Baptistæ Matthæi* III. IV. *Hebræi in ædificiis & victu lautiores quam in vestitu. Vestes ex pilis Camelorum in usu apud Hebræos. Priscorum Heroum vestes pelliceæ. Bacchi, Palladis, Herculis, Nisi, Camillæ, Primorum Senatorum Romanorum, Rusticorum Græciæ, Comicorum, Schytharum, Germanorum, Getarum, Hunnorum, Hungarorum. Lorica* θώρηκα. *Tabernacula militum pellicea, & lecti sub pellibus hyemare. Scuta scortea. Scutum* σκῦτ☉. *hinc cutis. Ægis* αἰγὸς *galea &c. Fabula de pelle hianæ. Suppellex. Gentiles pellibus in sacris etiam utebantur. Falsorum Prophetarum habitus toga villosa. Pellibus victimarum incubare ad capienda somnia. Iovi incubare. Dermire pro dormire a* δέρμα *pelle. Hieronymi expositio loci Esaiæ cap.* LXV. *Ritus pellibus incubandi falso Strabo Mosi attribuit. Fons erroris pelles Tabernaculo in deserto adhibitæ. Nefas Carmentæ sacello pellem inferre. Larensii Pontificis pileus ex ovilla pelle. Homines pellibus tecti in marmoribus. Pelles in Lupercalibus. Error Plutarchi Pontificem M. Hebræorum Hinnuli pelle auro tecta vestitum fuisse. Post exitum ex Ægypto nulla vestes pellicea in usu, apud Sacerdotes Hebræorum.*

LVI. HActenus egimus de vestium sacerdotalium origine, de earum defectu, & redundantia. Ordo, quem nobis in hoc opere proposuimus, postulat, ut jam de earum materia agamus. Et primo quidem de materia vestimentorum sacrorum in genere quædam dicemus; Deinde de materia vestimentorum Pontificis M. sub examen revocabitur. Jam primo capite monuimus, primas vestes, quarum memoria exstat inter mortales, factas fuisse ex arborum foliis. Enimvero nulla materia paratior est ad conficiendas vestes, siquidem nulla Arachne, nulla Minerva, nulloque textore indigent folia, natura ipsa omnia pulcherrime concinnante. Folia illa fuisse ficulnea do-

cet Moses; Ex eadem quoque arbore folia sumpsisse Adamum tradunt Hebræorum Magistri, ex qua fructum vetitum decerpsit Eva. Quod utrum verum an falsum, nolo propius examinare. Interim non mirum, Adamum in medio Paradisi, inter arbores latitantem, folia sibi aptasse ad tegendum corpus, cum obvia fuerint. Eodem plane modo, quo legimus apud Homerum *Odyssea libro* VI. Ulyssem nudum errantem inter arbores in densa sylva, ne nudus deprehenderetur a Nymphis, aut quæcunque illæ fuerint mulieres, quarum clamores audiverat, ramum & folia decerpsisse, quibus corporis pudenda tegeret.

——— θάμνων ὑπεδύσετο δῖος Ὀδυσσεὺς,
Ἐκ πυκινῆς δ' ὕλης πτόρθον κλάσε χειρὶ παχείῃ
Φύλλων, ὡς ῥύσαιτο περὶ χροῒ μήδεα φωτός.
——— *Arbustis clam egreditur divus Ulysses,*
Ex densa autem sylva ramum fregit manu crassa
Foliis ut tegeret circa corpus pudenda viri.

Quo quælibet res paratu facilior est, & magis obvia, eo illius usus communior frequentiorque. Cum in America infinita, omnis generis avium multitudo sit, ejusdem terræ incolæ ex avium plumis & spoliis, vestes quam maxime sibi conficiunt. Indiæ populi Ichtiophagi, ædificia, naves & id genus alia, construunt ex cetorum, quorum ibi est magna copia, ossibus, auctote Strabone libro XV. Quod idem de extremæ Septentrionalis plagæ incolis testatur Olaus Magnus *libro* XXI. *cap.* XXII. Ejusmodi vestes elegantes, & cymbas ex freto Davis, magna copia, Flissingam allatas, aliquando vidimus, & quasdam etiam possidemus. Ficulnea autem folia sumpsit Adamus præ ceteris, aut quia magis obvia erant, illisque propius adstabant, aut quia aptiora videbantur. Solent enim calidioribus regionibus magis apud nos luxuriare, ut etiam aliquando instar panni, non exigui, frusti, se conspicienda præbeant. Plinius *libro* XVI. *cap.* XXVI. *Fico folium maximum umbrosissimumque*. Quicquid est, folia arborum, materiam præbuisse primis omnium, quæ inter homines memorantur, vestibus, certum est. Sed hæc non censentur sacerdotalia. Deinde cum in iis parum præsidii contra tempestatum inclementiam fuerit, ea non diu gestabant primi nostri parentes: mox enim, illis detractis, aliis amiciebantur, ab ipso Deo O. M. sapientissimoque, qui multo melius quam

illi, quæ inter mortales ad victum & vestitum necessaria futura essent, novit.

LVII. Primæ igitur vestes, quæ revera nomen vestium merentur, & quas Deus O. M. ipse Adamo & Evæ concinavit, ex pellibus factæ erant; ut prima omnium vestium materia pelles fuerint animalium. Sic enim Moses Genes. III. XXI. *Et fecit Dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & vestivit eos.* Sed hæc ab Interpretibus varie explicantur. Tunicas fuisse constat. Isidorus Orig. libro XIX. cap. XXII. *Primum autem fuere pellicea tunica quibus offensam & ejectionem de Paradiso Adam & Eva induti sunt.* Textus habet כתנות *chetuna, tunicas.* Septuaginta χιτῶνας, quod est ipsum כתנות & Latinum *tunica*: Nam *Tunicam* & χιτὼν originem habere ab Hebræo כתונה dubitare nemo sanus potest, quod suo loco clarius demonstrabimus. Quidam tamen *feminalia*, alii *succinctoria* exposuere. Vestes fuisse ad tegendum corpus constat, eo magis, quod Moses statim addiderit, וילבשם *Et vestivit eos.* Sed utrum femina tantum velaverint, ut feminalia & succinctoria solent, qualem habitum etiam aliquando reperimus apud veteres popas & sacerdotes, non facile crediderim. Id fortassis inde quis colliget, quod Moses antea commate VII. dixerit Adamum & Evam sumpsisse folia ficuum, & tegumentum inde sibi confecisse; ubi habetur vox חגרת quam *succinctoria* reddiderunt Interpretes. Seniores habent περιζώματα. Quid autem fuerint perizomata docet Origenes, *libro* XIX. *cap.* XXII. *Perizomatum*, inquit, *id est succinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quando post prævaricationem erubescentes pudenda velabant. Cujus usum quædam barbara gentes, dum sunt nuda, usque hodie tenent*: ideo Belgæ **Schorten** exponunt. Quidam igitur credebant כתנות *Chetunoth* tunicas pelliceas succinctoria fuisse, quasi Deus postea pellicea succinctoria illis substituisset, loco priorum, quæ ex foliis facta erant. Sed pelliceas tunicas vestes fuisse, quæ totum corpus tegerent, non est quod dubitemus, hac enim plerumque significatione venit vox כתונה *Chetunah*, ut & χιτὼν *tunica*. *Bereschit Rabbah fol.* XXIV. formam ejus etiam explicare conatur שהם דומין לפינס רחבים מלמטה וצרין מל מעלה: *Similes sunt turri inferne ampla, & superne angusta.* Et in Mathnoth Cohanim comparantur cum ardente candela, & cum forma herbæ, quæ in Aruch vocatur רוטא *Ruta.* Quid sit רוטא

 fateor

fateor me ignorare, nam de *ruta* herba, id dici non potest. Suspicor igitur scribendum esse כרוטא *Carotte*, & Belgice **Crooten** aut Germanice רובא Rübe quod pastinacam significat, aut רפא *Rapa*, quæ omnia figuram turris revera habent. Jarchius, ut Mathnoth Cohanim quoque docet, habet פנס׳ *pinsah*, *tuniculam*. Sed præcipua quæstio est de materia, ex quanam constiterit illa tunica? Moses quidem habet עור *ghor*, *pellem*. Bereschit Rabbah ex mente Doctoris Meir, docet legendum esse כתנות אור *Tunica lucis*. Atque hinc etiam colligit qua fuerit forma: nempe (ut explicat ibi *Mathnoth Cohanim*) instar candelæ quæ flammam habet, inferne ampliorem, superne vero acuminatam, instar turris, ut modo audivimus. Putant igitur, ut sunt faceti, vestes Adami primo ex luce fuisse, deinde lucem אור à Deo mutatam in עור *pellem*. Vide ibi *Mathnoth Cohanim*. Alii aliter. יצחק רביא אומר חלוקים היו כצפורן ונאים כמרגלים: *Isaac Rabia dicit glabras fuisse, ut ungulas, & elegantes, ut margaritas*. Dixit etiam Doctor Isaac, fuisse: ככלי פשתן הרקים הבאים מבית שאן *Instar vestimentorum, ex lino subtilissimo, quæ afferuntur ex Bethschan*. Docetur etiam ibi, istas כתונות עור *tunicas pelliceas* ita vocari שהן דבוקין לעור *quia pelli adhærent*; talis est quælibet tunica interior. Doctor Samuel filius Nachman putat quod: צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור׃ *Lana Camelorum & lana Leporum fuerint vestes pellium*. Quare? שהן באין מעור *quia cum pellibus crescunt*, aut *e pellibus proveniunt*. Hæc sunt præcipuæ sententiæ Judæorum de tunicis pelliceis Adami, prout a Rabboth recensentur. Sed nolo nugas illas diutius prosequi, adeat ipsam Rabboth cui datum est. Utrum igitur illæ vestes revera ex animalium pellibus factæ fuerint, non facile quis inde colliget. Sed nec inter Christianos semper fuit eadem opinio. Origenes *tunicas pelliceas*, mortalia & caduca corpora interpretatur. Indignum enim putat ex Deo facere alutarium. Hæc sententia quoque fuit ridiculi Præadamitarum auctoris. Gregorius Nazianzenus corporis nuditate exprimi vult, immortale prius, & nullis obnoxium morbis, Adami corpus; vestibus vero, mortalitatem, gravitatem, ac infirmitatem, quæ corpus illud invaserunt. De hisce vide *Origeniana* doctissimi Huetii, *libro* II. *Quæst*. XII. Heidegerum *de vita Patriarcharum*, *parte* I. *pag*. CLVIII. Genadius arborum *cortices* fuisse putat, quasi Deus pro prioribus foliis, cortices arborum dedisset. Sed a Theodoreto docte refutatur. Sa-

ne

ne עור *ghor* nunquam corticem arborum significasse, cum aliis non ausim adfirmare. Saltem apud Rabinos pro cortice aliquando sumi, notissimum est.

LVIII. Sed quicquid alii nugentur, עור plerumque pelles significare in sacra Scriptura, certum est. Derivatur enim a radice ערה *gharah*, quod *nudandi* habet significationem. Hinc quia pelles ab animalibus, & cortices ab arboribus detractæ, ea nudant, עורות *ghoroth*, vocantur. Forte ipsa vox *cortex* nihil aliud est quam *corium.* Isidorus *libro* XVII. *cap.* VI. *Corticem Veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat.* Igitur *cortex* quasi *corio tegens.* Sed utrumque Hebræum est. *Corium* enim fluxisse ab Hebræo עור; *ghor*, nullus dubito, mutato solummodo ע in G. ut in עמרה *Gomorha*, aut potius in C. ut ערב (*corvus.* Atque sic *corium* est ipsissimum עור nam a *caro* derivatum esse *corium*, ut vult Isidorus, minime credo. Non tamen æstimandum est, Hebræum עור significare id, quod proprie *corium* dicere solemus, pellem scil. arte alutaria subactam, pilis detractis; unde nobis calcei & ejusmodi alia, quod Galli *cuire* vocant, Germanice leder/ & Belgice leer. Habet autem vox עור significationem generalem, quamlibet pellem denotans, quemadmodum Latinorum *pellis*, quæ nihil aliud significat, quam exuvias alicujus animalis, sive pelles crudas, quales ab animalibus detrahuntur, sive arte alutaria præparatas, sive glabras, detractis pilis, sive villosas. Talem significationem etiam obtinet Germanorum & Belgarum fel/ vel & vlies/ quæ omnia a *pelle* originem habere dubitandum non est, levi mutatione *p.* in *f.* & *u.* quod insolens non esse norunt ii, qui in auctoribus vel parum versati sunt. Ipsum etiam Latinorum *vellus* nihil aliud est, quam *pellis*, nam *vellus* a *vellendo* dici, ut vult Isidorus, nequeo credere. Sæpius pellis ut & עור significant pellem crudam recenter ab animali detractam. Sæpissime tamen pellem arte alutaria subactam, ab omni corruptione præservatam, quo esset gratior, & usu diuturnior. Et inter subactas, quædam pilis nudatæ præparantur, undique glabræ, quod proprie *corium*, *cuire* & leeder dicimus. Inter quas duriores & crassiores calceis conficiendis destinantur, aliæ vestibus, chirothecis. Quædam auro etiam, argento, aliisque pigmentis & coloribus, ornantur, quas Græci χρυσοπάστους vocarunt, unde hodie nobis magna supellex, & parietibus contegendis ornandisque, magna copia achi-

adhibentur. Has pelles plerumque dicere solemus *corium*, aut etiam *scorteum*, unde *scortum* sive meretrix, ut & Belgice **een vel**. Sed non rarius עור & pellis sumitur pro pelle villosa, arte alutaria ita concinnata, ut pili aut lana firmius & ornatius adhæreant, qualem Germani cum superiores, tum inferiores **belz** & **pelz** vocant, Galli *pelisson*. Hinc & *pelletier*, alutarius, qui ejusmodi pelles præparat, quæ omnia etiam a *pelle* ita dicuntur. Ejusmodi pelles villosas fuisse, ex quibus factæ erant tunicæ primorum parentum, vix ego dubito. Nec ab hac opinione alieni sunt Judæi: statuunt enim fuisse ipsas illas vestes Esavi, quibus mater Rebecca filium Jacobum amicivit, ad fallendum patrem Isacum, de quo postea plura dicemus; Sed Jacobus villosis pellibus vestitum fuisse, ut parentem tutius, sub persona Esavi, adiret, sacer textus docet.

LIX. Quales autem pelles, & unde desumptæ fuerint, sacra Scriptura non clare exprimit. Ex nihilo creatas fuisse testatur Procopius. Quidam id factum credebant Angelis administrantibus. Sed cum Spiritus Sanctus de hisce sileat, nihil temere affirmandum est. Quid absurdi si quis diceret, ipsum Adamum, animalibus prius mactatis, detraxisse pelles, Deo Optimo Maximo, pro paterna sua cura, ipsi hoc monstrante & jubente; adeo ut Adamus vestes pelliceas fecisse diceretur, quia ei mandatum erat animalia mactare, illisque pelles detrahere, quibus pro vestibus uteretur, eo modo quo honestas, necessitas & tempestatum inclementia id maxime requirebat? Quicquid enim de creatione istarum pellium, aut de ministerio Angelorum circa eas, in medium proferant, eadem facilitate, qua dicitur, a nobis negari potest. Pedibus igitur eo in sententiam illorum, qui statuunt fuisse pelles victimarum, quas Adamus mactaverat, quum Deus cum eo fœdus gratiæ pepigerat. Constat siquidem in plerisque fœderibus intercedere signa quædam notabilia, quæ habent aptitudinem aliquam commonefaciendi, vel generalem de fœdere & sanctione ejus, vel specialem per similitudinem rei promissæ. Sic, ut Deus imperium & jus suum testaretur in peccatores, quibuscum fœdus facit, ut ostenderet, inquam, se jus & potestatem habere, igne, fulminibus cæterisque suppliciis puniendi fœdifragos & peccatores, ignes etiam & fulmina & tonitrua, cum horribili fragore & coruscatione, emisit e monte Sinai. Exodi XIX. Quo fortassis respexit Virgilius Æn. libro XII.

Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.

Sic plerumque in fœderibus sacrificatum, & animalia immolata sunt, quo significaretur, Deo idem jus esse in peccatores ac in victimas, peccatorem eadem morte dignum esse, mortisque reum, si legem transgressus fuerit. Hinc Hebræorum כרת ברית *carath berith*, *ferire* vel *secare fœdus*, qua locutione ipsi etiam Ethnici utuntur, in pangendis fœderibus & victimis immolandis: de qua vide Brissonium *de formulis*. Ideo quidam etiam *fœdus* a *feriendo*, scilicet a ferienda victima, dictum volebant, aut etiam a *fœda porca*, quia, secundum sententiam Servii & Pomponii, *fœde & crudeliter in fœderibus occidi solebat*. Hinc Virgilius *Æn. libro* III. *Cæsa pangebant fœdera porca.* Sed quo ritu Tullus Rex Romanorum fœdus cum Albanis pepigerit, porcum saxo silice percutiendo, notum est ex Livio *libro* I *cap.* CXXIV. Non tamen dubito, quin *fœdus*, & *fides*, & *fido*, a Græco πείθω derivata fuerint. Idem etiam significare videtur *sancire fœdera*: *Sanctionem* enim a sanguine victimarum dictam putant, nisi cum quibusdam mavelis a sancto, quia fœdera sancta sunt. Sed ipsum sanctum a sanguine dici vix dubito. De comminatione, in sanciendis fœderibus, per occisa animalia, vide etiam Jeremiam XXXIV. & I Sam. II. In fœderibus Dei, immolatæ victimæ præterea significant sanguinem fœderis, J. Christi sponsoris & salvatoris nostri, quo ab ira Dei, & morte liberantur.

LX. Quando igitur Deus cum Adamo statim post peccatum fœdus gratiæ pepigit, non esset absurdum, si quis diceret, eodem etiam momento victimas mactasse Adamum, quibus admoneretur mortis, quam meruerat, simulque sanguinis promissi seminis, Jesu Christi, qui, ut illius vindex & גואל *goel* serpenti quidem caput esset contriturus, sedita tamen, ut calcaneum ipsi quoque contereret serpens, nempe ut Romanos & Judæos ad sanguinem fundendum incitaret. Interim has victimas Adamus non poterat rite offerre, nisi expresso mandato Dei edoctus; fide namque offerre debuit, non minus quam Abel, omnesque credentes, at fides nititur mandato Dei. Deus igitur primum Adamo de mactandis victimis, ad sacrificia, præcepit. Victimis autem mactatis, pelles cessit Adamo ut sacerdoti, quod etiam originem dedisse legi quæ extat Levit. VII. VIII. *Sacerdos, qui offert holocausti victimam, habebit ejus pellem*, verisimile est: nam Adamum primum

fuisse Sacerdotem, vestesque illas pelliceas sacerdotales fuisse, Hebræorum magistros docuisse supra capite primo, ex Baal Hatturim & Rabboth, demonstravimus. Addi potest, Deum pelles, ut paratissima vestimenta post peccatum statim dedisse Adamo, ut externis illis vestimentis ipsi statim testaretur gratiam suam, qua ipsius peccata tecturus esset, ne ob sensum peccati & mœrorem animus labasceret; vestes enim gratiæ Dei quoque Symbolum esse apparet ex Apocalypseos capite III. commate XVIII. prout & præteritio peccatorum in veteri Testamento exprimitur per verbum כפר *Kiper*, peccata *obducere*, aut *tegere*.

LXI. Hactenus tamen nondum constat cujusnam generis fuerint animalia illa, ex quibus Adamus primas victimas obtulit Deo? ut merito quis quærere posset, ex quo genere animalium pelles illæ desumptæ fuerint, quæ materiam primi parentis vestibus præbuerunt? Fuerunt ex verpulis, qui crediderunt Adamum bovem Deo primum sacrificasse, & bovem quidem, qui unicum tantum cornu habuerit. Sic enim Gemara ad *Codicem Schabath folio* XXVIII. *b*.

ר׳ יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שני ותיטב לה׳ משור רפ מקרין ומפריס : *Doctor Iehuda dixit: Bos, quem obtulit Adam primus, cornu unicum habuit in fronte, sicut dicitur*, Gratius erit Domino, quam bos aut vitulus, cornu habens & ungulas scissas, Psalmo LXIX. XXXII. Hircum tamen fuisse multo verisimilius est. Eo magis id colligi posse videtur, quod frequentiora sacrificia non fuerint, quam ex capris & hircis, adeoque Deum Opt. Max. statim Adamo adumbrare voluisse semen promissum, Christum veram victimam, qui toties sub lege per hircos repræsentatur, præsertim magno die piaculari X. Tisri; unde etiam agnus Dei sub Novo Testamento vocatur, qui tollit peccata mundi, & agnus mactatus ante jacta fundamenta mundi. Quicquid est, si vestes primorum parentum factæ fuerunt ex pellibus victimarum, quas Adamus primum obtulit, hœdos, vel hircos fuisse dicendum est, secundum sententiam migistrorum. Nam vestes illius pelliceæ ex pellibus hircorum fuerunt; si quidem vestes Esavi, Jacobi &c. (ut mox ostendemus) ex ejusmodi pellibus erant. Adde quod Geneseos cap. XXVII. versu XVIII. legamus Rebeccam quum filium Jacobum vestiret (vestibus scilicet Adami) ut patrem falleret *pellibus hœdorum lactentium induisse manus ejus, & glabritiem colli ejus*.

LXII.

LXII. Parum igitur esset recutitis, docere vestes Adami pelliceas fuisse sacerdotales, sed & ad alias fabulas lepidissimas inde delabuntur. Docent enim in iisdem vestibus sacrificasse Abelem, Noachum, Abrahamum, Isaacum, Esavum, Jacobum, immo omnes primos genitos ad Aharonem, usque. Bereschit Rabba loco jam sæpius laudato, *folio* XXIV. Inter multas & vanas opiniones doctorum, quas recenset, addit sententiam Doctoris Simeonis Ben Lakisch: scilicet : ובהן היו בכרות משתמשים *Et in iis ministrabant primi geniti.* Docent præterea vestibus illis tantam fuisse vim, ut omnes feræ & bestiæ, quamvis truculentissimæ, ad earum conspectum exhorruerint, & sese subjecerint. Tandem venisse in Manus Nimrodi, celeberrimi istius venatoris, quarum virtute etiam felicissime venatus esset? Esavum vero eas desiderasse, Nimrodo occiso, suas fecisse. Hinc vocatas credunt בגדי החמודה *vestes desideratissimas.* Genes. XXVII. com. XV. שחמד אותן מן נמרוד *quoniam eas desideravit a Nimrodo*, ut explicat Jarchius, & Rasche in *Parascha Tholdoth fol.* LXXIII. שחמד מנמרוד והרגו ונטלן *Quia desideravit eas a Nimrodo, & occidit eum, & arripuit eas.* Hac via igitur ad manus Esavi pervenerunt. Eadem fuisse vestimenta, quibus Rebecca Jacobum filium amicuit, ut fraude, Deo tamen divina suo providentia, ex æterno decreto omnia sic dirigente, vota, quibus Isaacus Esavum beare voluit, interciperet. Odorem autem gratissimum illum, qui patrem exhilerabat, sumpsisse in ipso Paradiso, atque inde conservatum ad tempora usque Esavi & Jacobi. Nam ad verba illa Gen. XXVII. versu XXVII. וירח את ריח בגדיו *Et odoratus est odorem vestimentorum ejus*, interrogat Rabboth in *Parascha Tholdoth fol.* LXXIV. Quomodo id fieri potuerit, ut tam gratum haberent odorem, quandoquidem odor hircorum est naribus molestissimus. (veluti Latine *hircum olet.* Et *hircum ab aliis*) Respondent sapientes, id inde factum esse, quod esset odor Paradisi.

אמר רבי יוחנן אין לן דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו אלא בשעת שנכנס יעקב אבינו אצל אביו נכנס עמו גן עדן הדרה דא״ל ראה ריח בני כירח שדה ובשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנס עמו גיהנם היך מה דאת אמר בא זדון ויבא קלון : *Doctor Iohannes docet, nihil reperies quod graviorem odorem emittat, odore hircorum. Quando igitur dicitur* (Gen. XXVII.) Et odoratus est odorem vestimentorum ejus, & fausta illi præcatus est, *id intelligendum est: Quod, quando pater noster Iacobus ingressus est, ad patrem suum*

ſimul cum eo ingreſſus fuerit hortus Eden. Et hoc quidem illud eſt quod dicitur. Et odoratus eſt odorem filii ſui, ut odorem agri: *Sed quum Eſavus ad patrem ingreſſus eſt, ingreſſa ſimul cum eo fuerit Gehenna, quia dicitur* (Prov. XI. 11.) *Si advenerit ſuperbus, advenerit ignominia.* Idem ſenſit Jarchius ad Geneſeos locum citatum. והלא אין אין ריח רע יותר כשטף העזים אלא מלמד שנכנכה עמו ריח גן עדן: *Nonne verum eſt, pejorem non eſſe odorem, odore hircorum? Sed docemur quod cum eo ingreſſus fuerit odor horti Edenis.* Et ad hæc verba quæ mox addit Iſaacus: ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה *Odor filii mei eſt inſtar odoris agri, quem Deus beavit.* ſic commentatur: שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז״ל *Quia Deus illis indidit gratum odorem, & hic quidem eſt ager pomorum, ſic enim exponunt doctores noſtri beata memoria:* Hæc valeant quantum poterunt. Mea quidem ſententia, per odorem illum, nihil aliud intelligi voluit Spiritus ſanctus, quam in regionibus illis moris fuiſſe, ſuaviſſimis odoribus veſtes condiri, non tantum, ut adverſus corruptiones tutiores eſſent, ſed ut & cerebrum corroboraretur: ſtultos ideoque eſſe eos, qui odores gratos, aut quævis alia dona Dei, quæ pro paterna ſua bonitate mortalibus largitus eſt, faſtidioſe ſimul & ſuperſtitioſe ſpernere ſolent. Sed & typus erat ſuaviſſimi illius odoris Chriſti, fratris noſtri primi geniti, cujus juſtitia, tanquam pretioſis veſtimentis, ſuaviſſimum odorem ſpirantibus, amicti, grati eſſemus Deo patri, quem accedere nobis liceret cum omni fiducia, ad impetranda omnia bona ſpirtitualia in Cœlis: Epheſ. 1. Sed has veſtes pelliceas primi parentis, tandem perveniſſe ad manus Joſephi in Ægypto, docet Targum Jeruſalemitanum, in paraſcha ויחי ſive capite XLVIII. Geneſeos, ubi de precibus Jacobi, quibus vota concepit pro Joſepho, inter alia Jacobus promittere dicitur Joſepho veſtem, quam geſtavit Adamus, ut rem quæ pretio ſuperat, etiam ea quæ cariſſima & deſideratiſſima ſunt mortalibus. ואנא יהתיב לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלאהין בזכותי ובעובדי טביא: *Ego autem dabo tibi partem aliquam ſupra fratres tuos, veſtem Adami primi noſtri parentis, quam accepit avus meus, e manibus Nimrodi impii. & dedit Iſaaco patri meo, & Iſaac dedit Eſavo. Ego vero accepi eam ex manibus*

nibus Esavi fratris mei non quidem gladio aut arcu meo, sed meritis meis & bonis operibus.

LXIII. Toti terrarum orbi notam esse credo, putidam fabulam, quæ & hodie inter Judæos, qui quascunque fabulas credunt, pro vera historia narratur; ante paucos annos, uxorem, novi istius impostoris *Sabbathi zebi*, tunicam pelliceam, quam Eva ante fere sex M. annos gerebat, e cœlo dimissam nactam fuisse, plurimis sanctorum & Patriarcharum nominibus depictam, & aureis literis ornatam, in quodam campo, in quem a parentis genio, qui Judæus fuerat, ea tamen non aliter sciente quin Christiana nata fuerit, nuda deducta erat, stupendo plane miraculo. Utrum vero cœleste illud vestimentum illæsum, a nova illa nupta, novi Messiæ, in arca servatum fuerit, an detritum & jam lacerum alicubi in angulo, inter sordidos verpulos jaceat, & cui usui hodie inserviat, fateor me nescire. Sane nænias illas, dignas ut a vetula pueris in cunis vagientibus præcinantur, a recutitis, sibi pulchre de novo suo Messia blandientibus, narratas accepi. Sed vestes illas Adami pelliceas, sacerdotalem habitum fuisse Adamo & posteris ejus, ut verpuli garriunt, ridiculum esse non vereor dicere. Saltem primo sacrificio inservire non poterant, si verum est, eas ipsis primis victimis fuisse detractas, nam a Deo creatas fuisse ex nihilo, supra jam refutatum est. Igitur quidquid dicant, oportet, ut Adamus sacrificium istud nudus, aut si quod vestimentum habuit, arborum tantum foliis tectus, fecerit; atque sic non nisi cæteris sacrificiis, quæ sequebantur, adhiberi poterant. Deinde nunquam sacerdotales fuisse, satis manifesto probari posse existimo: cum Deus non tantum Adamum vestiverit, sed ipsam etiam Evam. Ejusdem igitur naturæ fuerunt vestimenta Evæ ac Adami. Dicendum itaque est, vestes Adami non fuisse sacerdotales, aut Evæ tunicam quoque fuisse sacerdotalem, Evamque sacerdotem, & sacerdotio functam fuisse; quod tam est absurdum, quam quod est absurdissimum. Fœminas enim sacerdotes, populus Dei, nec ante legem in Ecclesia Patriarcharum, nec sub lege unquam, agnovit, etsi apud reliquas gentes illud fuerit frequentissimum. Ex claris igitur verbis Mosis aliud nihil colligi potest, quam Deum primos nostros parentes pellibus vestivisse, detractis ex foliis succinctoriis, ad tutamen corporis, contra tempestatum inclementiam, ad velandam nuditatem. Cætera vero, quæ diximus de typo & significatione rerum spiritua-

lium, non nisi ex analogia fidei, prout bona temporalia plerumque beneficia spiritualia credentibus ob oculos ponere solent, colligi possunt.

LXIV. Interim mos ille pelliceas vestes gestandi, simplicissimus, & naturæ maxime congruens fuit. Hinc plerique veterum, sive exemplum Adami primi parentis (nam *premimus vestigia patrum*) secuti, sive natura ipsa hoc postea monstrante, pelliceis vestimentis amictos fuisse, constat. Patriarchis nulla materia, in re vestiaria magis nota, nec frequentior fuit, quam pelles: plerique enim pellibus tecti incedebant, quod paucis verbis etiam nos docet Apostolus ad Hebræos Capite XI com. XXXVII. Ubi tradit veteres (de sanctis loquitur) ambulasse ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγαίοις, *in ovillis & caprinis pellibus.* Hunc prophetarum habitum fere ordinarium fuisse, quibusdam creditur. Plerumque villosa etiam eorum vestimenta fuerunt. Sane Elias II. Regum cap. I. VIII. dicitur: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו *vir pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos.* Zacharias etiam ita sermonem instituit de prophetis, præcipue ubi de falsis prophetis loquitur, ac si extra villosam vestem non prophetassent, sed vestes illas expresse induissent, ut in iis prophetarent. *Ita*, ait, *erit die illo, ut erubescant isti prophetæ, quisque a visione sua, quam prophetaverit, neque induant* אדרת שער למען כחש *togam villosam ad mentiendum.* Zachariæ cap. XIII. com. IV. Hunc habitum non fuisse rarum apud gentilium vates, infra patebit.

LXV. Eodem fere habitu creditur quoque amictus Johannes Baptista, quo & Elias: atque id non absque singulari Dei providentia factum fuisse, quidam autumant. Nam quandoquidem cum spiritu & virtute Eliæ venerat Lucæ I. XVII. etiam habitu aliquo exteriori Eliam referre debuisse credunt. Hinc Mathæus capite III. commate IV. εἶχε τὸ ἔνδυμα ἀυτῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλυ, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφῦν ἀυτῦ. *Habuit vestimentum ex pilis cameli, & Zonam pelliceam circa lumbos suos.* Sed utrum hæc vestimenta fuerint ex camelorum pellibus, an ex pannis crassioribus, qui ex eorum pilis, sive lana, fieri solebant, (vestes enim ex lana camelorum, non adeo raras fuisse apud Judæos, tempore Christi, postea patebit) jam non disputo. Sanè molles fuisse vestes, prout auctores etiam mentionem faciunt de lana camelorum, quæ vel milesias lanas mollitie æquet, non puto: Nam parum id covenisset

ſet cum ejus victu, qui erat parcus & agreſtis, quamvis alias Hebræi in ædificiis & in victu multo lautiores eſſe debuerint, quemadmodum id docet Bereſchit Rabba, *fol.* xxiv. ſect. xx. Pelliceam tamen zonam circa lumbos habuiſſe, atque ſic habitum Prophetarum aliquomodo imitatum fuiſſe, certum eſt. Tamen non conſtat, utrum zona villoſa, an vero, pilis arte alutaria detractis, corium fuerit. Ex Syri verbis nihil quoque colligi poteſt; nam ſequitur fere κτ̀ πόδα textum Græcum. ܗܘܐ ܠܒܘܫܗ ܕܣܥܪܐ ܕܓܡ̈ܠܐ ܘܐܣܪܐ ܕܡܫܟܐ ܐܣܝܪ ܗܘܐ ܥܠ ܚܨܘ̈ܗܝ *Erat veſtimentum pilorum Camelorum, & cingulum pelliceum, ſuper lumbos ejus.* Vox ܡܫܟܐ proculdubio eſt ipſiſſimum Græcum μέσχος. Eadem voce etiam Paulus utitur in Epiſtola ad Hebræos cap. xi. commate xxxvii. ubi tamen Apoſtolum loqui de villis, multi credunt. Nec aliter locum Matthæi vertit Arabs quam Syrus: *Erant autem veſtimenta Iohannis ex pilis Cameli, & zona corii ſuper lumbos.* Quidquid eſt, veſtimenta pellicea uſitatiſſima fuiſſe apud Hebræos, neutiquam dubitandum eſt. Huc quidam referunt verba Jobi xxxi. verſu 11. *De vellere agnorum meorum incaluit.* Ezechielis xxxiv. xx. *Adipem comeditis & lanam induitis.* Et Prov. xxvii. verſu xxvi. *Agni erunt ad veſtimentum tuum*; quamvis loca illa intelligi poſſint etiam de pannis ex lana confectis, non minus quam de integris pellibus.

LXVI. Ejuſmodi veſtimenta uſitatiſſima fuiſſe apud cæteras gentes manifeſto conſtat. Priſci Heroes (quorum maximam partem ipſos Hebræorum Patriarchas fuiſſe, ab aliis jam eſt demonſtratum) apri, tigridis, leonis aut hinnuli exuviis, aut Lybiſtidis urſæ, aut nebride, id eſt hinnuli, aut baſſari, id eſt vulpis pelle tecti per orbem vagabantur. Hinc Apolonii Rhodii *Scholiaſtes libro.* I. σύνηθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν. *Solenne eſt Heroibus pelles geſtare.* De Baccho, pelle hinnuli veſtito (unde etiam Νεβρώδης & νεβριδόστολος) ex Plutarcho, *veteribus Epigrammatis*, & *Orphei hymnis*, ſupra capite III. quædam diximus. Herculem pelle Leonis veſtitum, neminem ignorare credo. Euripides in *Hercule inſano.*

Στολήν τε θηρὸς ἀμφέβαλλες σῷ κάρᾳ
Λέοντος, ᾗπερ αὐτὸς ἐξωπλίζετο.

Hinc

Hinc eſt, quod Lucianus in *Necyomantia*, Menippum ad inferos mittat, pelle Leonis veſtitum, ipſique mandet, ut ſe Herculem diceret. Καὶ ἐνεσκεύασε τῷ πίλῳ καὶ τῇ λεοντῇ καὶ προσέτι τῇ λύρᾳ καὶ παρακαλεύσατο ἢν καὶ λέγειν Ἡρακλέα ἢ ἢ ὀδυσσέα ἢ Ὀρφέα. *Et ornavit pileo, & leonis Exuviis & inſuper lyra, juſſit etiam, ut ſi quis nomen roget, me non Menippum quidem, ſed Herculem, aut Ulyſſem, aut Orpheum dicerem.* Hanc veſtem etiam Lucianus μηδικὴν *Medorum* vocat. Feſtus: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur. Lugentes quoque diebus luctus in pellibus ſunt.* Ubique fere in nummis reperies Herculem, Leonis pelle veſtitum. Sed ipſæ quoque Heroinæ pellibus tectæ erant. Ut Juno Soſpita, quæ pelle caprina ſemper veſtita fuit, Cicero *De Natura Deorum libro* I. Neomagi anno CIↃIↃCLXXIII. a Gallis elegantiſſimus efoſsus eſt nummus argenteus L. ROSCI FABATI, ubi Juno Soſpita hædina pelle egregie veſtita eſt. Ejuſmodi & apud Urſinum conſpicitur huic valde ſimilis. Videtur & Pallas ita veſtita, tecta enim erat ægide, id eſt pelle caprina; quamvis non negem & arma ſæpe notaſse, quo ſenſu & ipſi Jovi *ægis* adſcribitur, quare & *munimentum pectoris æreum* dicitur, idemque eſt ac *lorica* ut habet Servius, ad virgil. Æn. VIII. At ſive ex pelle, ſive ex ære fuerit *ægis*, certum tamen eſt, antiquiſſimis temporibus ex pelle caprina fuiſse indeque ortum habuiſse; veterum enim arma æque ac veſtes, plerumque ante bellum Gallicum, fuiſſe ex pellibus, nullus doctorum dubitabit. De hiſce mox plura. Virgilius Æn. VIII.

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque angues.

Idem etiam de Camilla, libro XI.

——— *pro magnæ tegmine pallæ*
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent

Primos homines pelles geſtaſse ex Feſto, loco jam modo allegato patet, quum dicit: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur.* Clarius Lucretius lib. V

Nec dum res igni ſcibant tractare, neque uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum.

Et mox:

Tunc

Tunc igitur pelles nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam belloque fatigant.
Quo magis in nobis (ut opinor) culpa residit.
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas.

Pausanias in Phocicis, ubi de agro Locrorum. Λέγεται δὲ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἐνταῦθα ἀνθρώπων ἦσαν αὐτόχθονες. ἐσθῆτα δὲ οὐκ ἐπιστάμενοί πως ὑφαίνεσθαι, σκέπην πρὸς τὸ ῥῖγος θηρίων δέρματα ἐποιοῦντο ἀδέψητα, τὸ δασὺ τῶν δερμάτων ἐς τὸ ἐκτὸς ὑπὲρ εὐπρεπείας τρέποντες. *Dicitur autem homines illos indigenas fuisse : Eosque quum nondum noverant vestem texere, solitos fuisse corpora amicuisse ferarum pellibus crudis, pilis extrorsum conversis, ob decorem.* Idem fuit habitus priscorum Senatorum Romanorum, ut videre est apud Propertium *Eleg. lib.* I. IV.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu
Pellitos habuit, rustica corda patres.

Hinc Lucanus :.

pretiosaque vestis
Hirtam membra super Romani morte Quiritis.
Induxisse togam.

LXVII. Media in græcia rusticos senes ab Aristophane in Νεφέλαις *act.* I. *scena* I. & Polluce *libro* IV. *cap.* XIX. comicis dici διφθερίας, *pelle vestitos*, Seneca *Epistola* XC. *Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraque gentes tegunt corpora? Non avium pluma in usum vestium conferuntur? Non hodieque magna Schytharum pars tergis vulpium induitur ac murium? quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt?* Videatur etiam Justinus *libro* II. *cap.* II. Salustius auctor est, *Germanos intectum rhenonibus*, id est, agninis pellibus, *corpus habere* ; Et Tacitus de Moribus German. *Gerunt*, inquit, *ferarum pelles, proximi ripæ negligentius, ulteriores exquisitius.* Et Julius Cæsar *de Bello Gallico libro* VI. *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Getas* etiam *pellitos* vocat Ovidius, de Ponto & alibi. Et Claudianus Getarum *Curiam pellitam* dicit, libro de bello Getico.

Crinigeri sedere patres, pellita Getarum
Curia.

De Hunnis & Hungaris idem testantur Ammianus Marcellinus, Jornandes, & alii. Hodieque illis gentibus, ut & Schytis Moscovitis, nihil familiarius. Lectis, Tegumentis, Tabernaculis, armis & sexcentis aliis rebus pelles adhibebantur. Juvenalis *sat.* VI.

Sylvestrem montana thorum cum sterneret uxor.
Frondibus, & culmis, vicinarumque ferarum
Pellibus.

Propertius:

Atque hinnuli pellis totos operibat amantes
Altaque nativo creuerat herba thoro.

Et Ælianus *libro* XIII. *Hist. cap.* I. *de Atalanta*: ἦν δὲ ἄρα τῇ Ἀταλάντῃ στρωμναὶ μὲν αἱ δοραὶ τῶν τεθηραμένων. *Stratis autem lectoque utebantur ferinis pellibus.* Venatoribus quoque solenne erat cervorum aliarumque ferarum exuviis sese tegere, qua fraude facilius feras deciperent. Vide Plutarchum *de Fortuna Alexandri.* Et Ovidium *Metam. libro* I. ubi de Nympha Peneide. Cicero *Orat. pro L. Murena*: *Tubero ille homo eruditissimus & stoicus, in funere Scipionis Africani, cum epulum populo Romano nomine Q. Maximi daret, stravit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & exposuit vasa samia.* Tabernacula militum pellibus tecti erant. Ideo & milites sub pellibus hyemare dicebantur antiquitus. Vide Cæsarem *de bello civili libro* III. & Taciti *Annales lib.* XIII. Et Curtium *lib.* VII. Nihil etiam usitatius militibus, quam habere arma, scuta scortea & pellicea. Hinc Maro *libro* XI. de Ornyto.

Cui pellis latos humeros exempla juvenco
Pugnatori operit.

Hinc *lorica* a *loro*, nisi ita dicatur *lorica* quasi θώρηκα, littera θ in λ abeunte, ut monet Magnus Vossius de *Idol. libro* III. *cap.* LXX. Hinc *Scutum* σκύτος *cutis* germanice & belgice, *haut*, *huit*. *Ægis* quia e pelle αἰγὸς *capra.* Et galea γαλῆ, quia e corio *mustelæ*, & κυνέην dicunt ex pelle *canis* & λυκέην, quia ex *lupinis.* & sic de cæteris. Notum etiam est Ægyptiorum commentum, vulnerari non posse eum qui indutus sit pelle hyænæ. Sed de hisce vide Vossium de *Idol. libro* III. *cap.* LXX., Tandem omnibus fere rebus inserviebant pelles apud veteres; hinc etiam factum est, ut fere omnia vasa & instrumenta, quibus domi forique uti solebant, *supellex* vocarentur: quod etiam animadvertit Celsus jurisconsultus

tus, *Digestis de supellectili legata.* Vide Cælium Rhodiginum libro XXVII. cap. XIV. & alios bene multos.

LXVIII. Non tantum rebus prophanis, sed & sacris inserviebant pelles. Diximus jam supra, Hebræorum prophetis in more positum fuisse vestes pelliceas, & quidem villosas gerere, quod exemplo Eliæ demonstratur, & exemplo falsorum prophetarum, de quibus Zacharias cap. XIII. Commate IV. ubi Deus minatur: *Eos non amplius indui toga villosa ad mentiendum*, scilicet ad prophetanda falsa pro more suo. Unde non sine causa colligi quidam putant, togam villosam falsis prophetis propriam fuisse. Fortassis respexit propheta ad morem adeo receptum inter prophetas idololatras, qui pellibus victimarum tegebantur iisque in fanis, in Templis, aut sepulcris substratis incubabant, ut futura prædicerent. Pausanias in Atticis, ubi de Amphiarao, cui arietem immolant. Καὶ inquit, τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι, καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος *Substrata pelli incubantes, per somnia exspectant interpretamenta.* Virgilius *Æn. libro* VII.

Hinc Italæ gentes omnisque Oenotria tellus
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Quum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur avernis,
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat
Velleribus.

Hinc *Deo* alicui, ut *Iovi*, *Æsculapio* &c. *incubare* dixerunt veteres, pro incubare victimarum pellibus, in Deorum illorum Templis aut Fanis. De quo vide Servium ad hunc locum Virgilii, Plautum in *Curculione*, & Ciceronem *de divinatione libro* I. Strabo *libro* XI. mentionem quoque facit quorundam μαντέων ἐγκοιμωμένων *oraculi incubantium* in urbe Ναβάρκῃ prope mare Caspium.

LXIX. A vetustissimo illo ritu verbum *dormire* initium sumpsisse, docti non dubitant, nisi tamen ab Hebræo דרם. Nam a δέρμα *pelle* fit *dermire*, i. e. pelli incubare. *Dermire* etiam antiqui dixere, pro *dormire*, ut *benus*, *bonus*: *hemo*, *homo*. Hunc ritum

non ignoravit B. Hieronymus Esaiæ cap. LXV. ad hæc verba prophetæ: *Qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum. Nihil*, ait, *fuit sacrilegii, quod Israel populus prætermitteret; non solum in hortis immolans, & super lateres thura succendens: sed sedens quoque, vel habitans in sepulchris, & in delubris idolorum dormiens; ubi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant, ut somniis futura cognoscerent. Quod in fano Æsculapii usque hodie error celebrat Ethnicorum, multorumque aliorum, quæ non sunt alia, nisi tumuli mortuorum* Stultum istum ritum pellibus victimarum incubandi, & ad interpretanda oracula, Mosi & Hebræis insulse adscribere ausus est Strabo, *libro* XVI. ubi tradit, Mosen inter alia multa præcepta docuisse: Eos qui caste vivunt, pro se & pro aliis dormituros in templo, ut bona somnia haberent. Ἐγκοιμᾶσθαι, ait, δὲ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἄλλους τοὺς εὐονείρους. καὶ προσδοκᾶν δεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ δῶρον ἀεί τε, καὶ σημεῖον τοὺς σωφρόνως ζῶντας καὶ μετὰ δικαιοσύνης. τοὺς δ᾽ ἄλλους μὴ προσδοκᾶν. *Dormiendum illis esse, pro se & aliis, quin bonis somniis capiendis apti essent; Et exspectandum a Deo aliquod donum, aut signum, si juste vivant: cæteris autem nihil exspectandum esse.* Sed miser in hunc errorem abductus est proculdubio, quia audiverat Sacerdotibus & Levitis in templo dormiendum fuisse, secundum suas custodias. Aut forsan quia ipsi narratum fuerat, aut in Hebræorum monumentis legerat: Tabernaculum, & mensam, & vasa sacra pellibus tecta fuisse.

LXX. Nec eorum prophetæ & vates soli, sed & ipsi sacerdotes pellibus aliquando tecti erant. Scio equidem, nefas fuisse sacello Carmentæ pellem inferi, quemadmodum canit Ovidius *Fastorum libro* I.

Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.

Sed hoc aut intelligendum est, de morticiniis, non de pellibus quæ ab animalibus mactatis trahebantur, aut dicendum est, id sacra Carmentæ tantum postulasse, non vero cæterorum Deorum: contrarium enim, ex iis quæ modo diximus, satis apparet. Sane Larensius Pontifex cum suis apud Athenæum *libro* VII. pileum habuit ex ovilla pelle. Ἐσθῆτάς τε ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις, εὐτελεῖς, πίλους τε ταῖς κεφαλαῖς περικείμεθα προβατίων δερμάτων δασεῖς. *Exigui pretii amictus calceatusque nobis est: pileo caput opertum ex ovium pelle villosa.* Reperies etiam in marmoribus homines ab

ilibus

ilibus pelle tectos, qui, victimam ducunt immolandam. De usu pellium in sacris lupercalibus, supra capite primo ex Plutarcho, valerio Maximo & aliis satis diximus.

LXXI. Quidquid est, Hebræorum sacerdotes pelliceas vestes nullas agnoverunt. Putidissimam igitur fabulam orbi obtrudere conatus fuit Plutarchus, *sympoſiacon libro* v. (de quo vide supra capite III.) ubi, ut suis persuaderet, Judæos Bachum adorasse, multis argumentis, quæ quidem speciem aliquam habebant, quamvis ipse, eorum quæ in medium profert, veritatem ac fontem, ob ignorantiam linguæ hebrææ, & imperitiam in Religione Judaica, assequi non potuerit, pueriliter adfirmat, Pontificem Max. apud Judæos vestitum fuisse νεβρίδα χρυσόπαστον. *hinnuli pellem auro contectam.* Sed nænias illas supra jam plus satis refutavimus. Ideoque si vestibus quibusdam pelliceis usi sunt Hebræi, dum sacerdotio fungebantur, id factum fuisse solummodo in Ecclesia Patriarcharum, ante legem Mosaicam, sed non post exitum ex Ægypto, dicendum est. Sed satis fuse jam docuimus ex magistrorum placitis, Adami vestes pelliceas fuisse sacerdotales, inque illis primos genitos sacra fecisse. Sed hæc valeant quantum poterunt. Quæstio nobis est, de vestimentis sacris tantum, prout a Deo per Mosen præscribuntur Aharoni & filiis ejus, & quatenus in Republica Judaica, inde a tabernaculo ad usque tempora Christi, observatum fuit.

CAPUT V.

DE MATERIA VESTIUM SACERDOTUM, ET PRIMO DE LANA.

Tabernaculi in deserto & sacrarum vestium eadem materia Eodem tempore initium sumpserunt. Lana & linum apud Hebraos & alios vulgatissima materia. Levit. 19. כלאים & שעטנז *quid? Levigare*, Carminare, Kammen, hekelen, nere, texere. *Sententia Talmudicorum.* Tirentay. *Filo lineo non sunt consuenda vestimenta lanea. Cannabum, Bocharti sententia de Etymo* Schaatnez *Quid proprie sit Schaatnez? Ex lana & lino mixtum,*

tum, non ex ſerico, goſſipio &c. Schaatnez quale vetitum ex ſententia patrum ad evitandas offenſas. כלך, *pinna & πιννικόν.* בגד *ſive* veſtis *quid? David quo ſenſu veſtibus tectus. Locus* I. *Reg.* I. *explicatus. Delirium Iudæorum de pœna Davidis ob laceratum pallium Saulis. Veſtis* ἐσθὴς, *vox generalis. Locus Mathæi cap.* XXI. *explicatus. Et* II. *Reg.* IX. *verſ.* XIII. *Quouſque licuerit Iudæis commercium habere cum Schaatnez? Cui à Deo vetitum? In Zizith fuiſſe ſchaatnez. Cuilibet permiſſum fuit veſtem ſchaatnez publice lacerare. Veſtimenta ſacerdotum an fuerint ſchaatnez? Regula Talmudica Veſtes ſacerdotum nullæ ex ſerico, goſſipio, lana camelorum, leporum, aut caprarum. Balteus erat ſchaatnez, ut & Ephod & pectorale. Ioſephi ſententia de veſtibus duplicis materiæ. Seldeni explicatio hujus loci. Ejus error.* רקם *&* חשב *differunt. Quo ſenſu balteus dicatur* רקם. *Bocharti error. Ioſephus explicatus & vindicatus. Cur ſacerdotibus V. T. juſſum Veſtem aliquam duplicis materiæ ſacerdotum, ſignum rerum mundanarum ſub V. T. Iudæorum & Ethnicorum uniendorum per Chriſtum. Signum peccati veterum. Flaminica tunicam laneam lino conſutam habere vetitum.*

LXXII. VEſtes igitur ſacerdotales, de quibus hic quæſtio inſtituitur, initium cum ipſo Tabernaculo in deſerto, poſt exitum ex Ægypto, ſumpſiſſe, ſupra capite primo diximus. Sed ejuſdem quoque materiæ fuiſſe, ex capite XXVIII. Exodi, cum capite XXV. collato, conſtat. Excipio tantum, præter lignum, quod in re veſtiaria uſum commodum nullum habere poteſt, argentum, æs & pelles. Materia Tabernaculi deſcribitur Exodi capite XXV. verſſ. III. IV. V. זאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת ׃ ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ׃ ועורות אלים מאדמים ועורת תחשים ועצי שטים ׃ *Hæc autem eſt oblatio illa, quam accipietis ab iis, aurum & argentum, & æs, & hyacinthina, purpuram, & coccinum, & byſſum, & caprarum lanas; Et pelles arietum rubras, & pelles Tachſchim, & ligna Schittim.* En totam materiam Tabernaculi. Eadem eſt materia veſtium ſacerdotalium Hæc enim leges eodem libro capite XXVIII. commate V. והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש ׃ *Et illi acceperunt, aurum & hyacinthinum, & purpuram & coccinum & byſſum.* En materiam

materiam vestium sacerdotalium: additis tantum lapidibus pretiosis in pectorali & humeralibus Ephodi Pontificis Maximi, qui tamen plus ad ornatum, quam ad vestes ipsas, contulerunt, de quibus suo loco plura. Apparet igitur ut initium, sic & eandem fere habuisse materiam vestes sacras & Tabernaculum. Sed de materia Tabernaculi alibi fusius, si Deus longiorem vitam & otium nobis concedat, in nostro Opere de Tabernaculo, & templo, cum sacra supellectili. Notandum etiam est, in his verbis capitis XXVIII. materiam omnium vestium, tam Pontificis Max. quem cæterorum sacerdotum simul comprehendi; Alias varie examinari posse materiam vestium, pro vario ordine sacerdotum. Aliter enim vestitus erat כהן גדול. Pontifex Max. qui & ipse duo genera vestium habuit, albas scilicet, quibus die Expiationum sacra faciebat, & aureas, quibus cæteris diebus totius anni operabatur, ut a nobis jam demonstratum est; Aliter כהנים הדיוטים *sacerdotum turba.* Sane quantum Regum ornatus subditorum centones & panuceas superare solet, tantum habitus Pontificis Max: pretiosior, splendidior & cultior erat, quam vestes totius sacerdotum cœtus.

LXXIII. Nihil majorem usum unquam habuit in re vestiaria, quam *lana & linum.* Utrumque autem valde abundasse in terra Israelis, ad conficiendas vestes, manifesto constat ex sacra scriptura. Hanc ob causam lana & linum fere semper junguntur, ut videre est Levit. XIII. LIX. Prover. XXXI. XIII. Oseæ II. IX. & alibi pluribus in locis. Adeo quidem ut lana & linum sæpissime sumantur pro ipsis vestimentis, quæ ex iis confici solent. Sed hic silentio non est prætereundem, omnes vestes Hebræorum laneas & lineas ex sola lana aut ex solo lino constitisse, non autem ex utroque simul. Nota est lex vestiaria, quæ extat Levit. c. XIX. de non conficiendis vestibus ex materia duplici, id est ex lana & lino, quam barbari, philosophico stilo, *heterogeneam* vocare solent. בגדי כלאים שעטנז לא יעלה עליך *vestimentum mixtum, duplicis materiæ non erit super te.* Quid hic intelligendum sit per vocem כלאים *Kilaim*, non est quod operose inquiramus, est enim in confesso, nihil aliud quam mixtum significare. Sic explicat Aben Ezra ad istum locum. כלאים inquit, שני מינים *Kilaim est id, quod constat ex duabus speciebus.* Ideo Chaldæus pro כלאים habet עירובין *Eruvim, mixta.* Seniores ἐκ δύο ὑφασμένον quasi diceret *ex duabus speciebus textum.*

Hac

Hac voce etiam utitur Moſes, non tantum in re veſtiaria, ſed etiam in omnibus rebus, quas Deus miſceri vetuit, ut præſertim ex lege agraria patet, eodem loco. Majorem difficultatem peperit vox quæ additur שעטנז *Schatnez*. Chaldæus eandem vocem retinet, Septuaginta id exprimere videntur per κίβδηλον. Lutherus, Von wollen unde leinen geweben. Belgæ, **tweederley stoffe door een vermengt**. Sic fere & Angli. Quod autem Etymologiam שעטנז *Schaatnez* attinet. Jarchius animadvertit, quoſdam crediſſe, dici שעטנז ſcilicet: שהוא שוע טווי ונוז *quia eſt levigata, neta & texta.* שוע enim *levigare carminare*, belgice **kammen** & **heeckelen**/ ſignificat. טוה autem *Nere*, & נוז *Texere*, ut *Schaatnez* ſit id, quod ex diverſis ſpeciebus eſt carminatum, netum & textum, id eſt mixti quid. Hoc Jarchius hauſit ex *Codice Kilaim cap. ultimo*: שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז *Schatnez eſt res, quæ eſt carminata, neta & texta.* Vide etiam *maſſechet Nidda fol.* LXI. Ex tribus iſtis vocibus concludunt, rem etiam tribus modis, in re veſtiaria fieri poſſe *Schaatnez*, ſive mixtam. Primo per שיעות *carminationes*: ut ſi linum & lana in unum lævigentur, aut carminentur. Deinde טויה *Nendo*: ut ſi quis linum & lanam in unum neret, aut ejuſmodi duo fila in unum torqueret: quod Germani gezwirnt dicunt. Tandem per נוז *Texturam* ut ſi lana & linum in unam telam texerentur, quod hodie vocamus *Tyrentay*, quando ſcilicet ſtamen eſt ex lino, & ſubtemen ex lana. Sed pro *Schaatnez* etiam habetur omne id, in quo netum ſive filum cum texto jungitur. videatur Codex *Kilaim cap. ultimo*: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג *Nihil eſt prohibitum propter mixturam, niſi netum & textum.* Hinc etiam vetitum eſt filum lineum ducere per laneam telam, & lanea conſuere filis lineis, id Judæi inter פשתים *piſtim*, *lina* non reputant, unde etiam hodie magna mercatura fili cannabei, Judæis Metenſibus cum Amſtelodamenſibus & Francofurtenſibus. Aliam tamen hujus vocis originem dat celeberrimus Bochartus de *Animalibus. libro* I. *cap.* XLV. Putat enim vocem illam hybridam eſſe ex arabico ſive שאט *ſata, miſcere*, pro שעט litera ע in א permutata, ut in Syro ܣܛܐ pro ܫܛܐ & ex hæbræo נז *nez, textum.*

LXXIV. Sed non omne mixtum eſt *Schaatnez*. Apparet enim ex Magiſtrorum interpretatione, aut potius ex ipſis verbis Moſis Deut. XXII. XI. id proprie in re veſtiaria mixtum, ſive *Schaatnez* eſſe,

esse, quod constat ex lana & lino. Ideo lex non tantum prohibet τὸ *Schaatnez*, sed statim addit, *Ex lino & lana*, quasi clarius exponeret, quid pro *Schatnez* habendum sit: scilicet omne id quod ex lino, & lana mixtum est, non quæ ex aliis materiis miscentur. Igitur *Schaatnez* plus significat quam *kilaim*, non quidem quodlibet כלאים *Kilaim mixtum*, sed illud speciatim quod constat ex lana & lino, ut species simul exprimerentur, quæ in re vestiaria misceri non possunt. Sic enim Moses Deuteron. cap. XXII. commate XI. לא הלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: *Non indues Schaatnez, lanam & linum juncta.* Itaque quamvis plures aliæ species possent misceri præter lanam & linum, ut gossypium, sericum, & id genus alia, sive cum aliis miscerentur, sive cum lana, aut cum lino, nihilominus pro *Schaatnez* non haberentur; sola enim mixtura lini & lanæ *Schaatnez* dicitur. Hoc etiam exsertis verbis docet *Massechet Kilaim cap.* IX: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתן *Nihil vetitum est propter mixturam, nissi lana & linum.* Et per lanam istam speciatim intelligenda est lana ovilla, non autem camelorum, caprarum &c. quemadmodum ex *codice Berachot*, Maimonide & aliis postea, ubi de lana in sacris vestibus, docebimus. Sane ex lege nihil aliud mixtum vocari in re vestiaria potest, ideoque vetitum dici non debet. Nihilominus propter externam speciem, & quia offendunt infirmos, multa alia pro mixtis & vetitis habentur, non ex lege quidem, sed ex doctrina magistrorum. Si linum & gossypium texerentur in unam telam, quod hodie quidam *bombacium & bombasijn* vocant, etsi id ex diversis speciebus constaret, tamen *Schaatnez* non esset, secundum legem, sed sanctiores eo vestiri non deberent, propter externam speciem, quia infirmiores forsan crederent, id esse ex lana & lino contextum. Idem manifesto docet de sercio & pinna *codex Kilaim, Capite* IX. *halacha* II. השריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין: *Sericum & pinna non prohibentur ob mixturam, sed tantum propter externam speciem.* Hæc eadem etiam observavit, & clarius exposuit Maimonides, *Hilch. Kilaim capite X. halach.* I. ויש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח תבניהו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ואסור עם הפשתן מפני מראית העין שהוא דומה לצמר רחלים וכן השירים והכלך אסור מפני מראית העין *Est in urbibus maritimis quædam lana, quæ nascitur in lapidibus, in mari salso, aurei coloris & tenerrima, nomine calach: Illam cum*

lino misceri vetitum est, propter externam speciem, quia similis est lanæ agnorum. Sic etiam sericum & calach non licet misceri propter externam speciem. De calach כלך *pinna* πιννικὸν, sive *lana marina*, (quod in transitu lectorem monitum velim) plura qui desiderat, adeat Magnum Salmasium, *ad Tertullianum de pallio, pagina* CCXVVIII. *Ejusmodi lana mihi missa est, a Clarissimo meo Collega* Goussetio, *Dordraco, cum inter exules ibi esset pastor, anno* CIↃIↃCXC.

LXXV. Hic etiam notandum est, Hebræos per בגד solere intelligere non tantum vestimenta sic proprie dicta, sed quæcumque quibus ad tegendum corpus utimur, aut etiam quæ delitiis & luxui inserviunt, quibus substratis lautiores solent insedere, incubare & inambulare, qualia sunt pulvinaria, lecti, stragula, tapetes, & id genus alia. Sic David, I. Regum cap. I. com. I. dicitur in senectute tectus, etiam בבגדים *vestibus*. Non quidem vestimentis sic proprie dictis, quemadmodum pauperiores, tempore intensioris frigoris, pannuceis & centonibus suis, tunicis, brachis, palliis & aliis vestibus, sese tegere non raro coguntur, sed stragulis, pulvinaribus & ejusmodi rebus, quæ senem fovere possent. Nam potentissimum Regem vestibus opus habuisse, ad tegendum corpus, quemadmodum homines tenuioris fortunæ, ridiculum foret, si quis cogitaret. Quod etiam quidam dicant, Davidem vestimentis proprie dictis tectum fuisse, nec tamen iis calefieri potuisse, eo quod pallium Saulis laceraverit, quemadmodum magistri verpulorum docent, id est suaviter delirare. Sed vestis est vox generalis, quodlibet tegumentum, & quæ ad ornatum faciunt, significans. Hoc sensu & a Græcis, præsertim in novo Testamento, sumitur, vox ἐσθὴς *vestis*. Mathæi XXI. VII. VIII. *Plurima turba straverunt vestimenta sua in via &c. & turba quæ sequebatur clamabat, Hosanna filio Davidis.* Utrum autem vestes revera in ipsa terra, aut semita stratæ fuerint, prout mos est & hodie apud Europæos, pedibus Regum & Imperatorum, quo die coronantur, tapetes substernere, an vero juxta viam tentoria & tabernacula ex vestibus arborum ramis impositis, confecerint, ad morem festi scenopegiæ, ut quidam id explicant, non ausim adfirmare. Utrumque enim, mea sententia fieri poterat, absque equitantis periculo, & sæpe ita factum fuisse constat. Fere ejusmodi quid factum fuisse legimus II. Reg. IX. v. XIII. Docemur ibi populum, *Iehu Regi*

Regi suppoſuiſſe veſtes in faſtigio graduum, & clangentes buccina dixiſſe: regnat Iehu. Ubi per veſtes iterum nihil aliud intelliges, quam ſtragula, tapetes & ejuſmodi alia. Sed & apud ipſos ſcriptores Romanos veſtis lato admodum ſenſu ſumitur, pro qualibet re, quæ tegendi & ſubſternendi uſum habet; *veſtis* enim *generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris* &c. ut auctor eſt Terentius Varro. Sed quando in lege Dei *Schaatnez*, ſive duplex materia ex lino & lana prohibetur, id intelligendum eſt de veſtibus ita proprie dictis, ſive de corporis tegumentis, quæ confici ſolent ad tempeſtatum inclementiam, frigus, ardorem & pluviam arcendam, non de quacunque ſupellectili, quæ ex lana & lino confici poteſt: quod ſatis fuſe docetur, *codice Kilaim capite ultimo*, & Maim. *Hilch. Kele Hammikdaſch capite* x. *hal.* xi. & xii. Multa tamen præterea ex traditione patrum vetita ſunt, quæ lege permittuntur, ut magiſtri ibidem docent. Nec prohibitum volunt ſibi, quo minus ejuſmodi veſtimenta conficerent, emerent & divenderent, & ex uno loco in alium portarent; modo id fieret abſque intentione, ut in iis calefierent, aut ut iis uterentur tanquam veſtimentis, ut ibidem ſatis fuſe docetur.

LXXVI. Patet igitur quid Judæi intelligant per כלאים *Kilaim* & שעטנז *Schatnez*, nempe mixtum in veſtimentis ex lino & lana. Rationem autem, ob quam ſapientiſſimus legiſlator hanc legem populo ſuo tulerit, operoſe inveſtigare ſuperſedeo. Non tamen vanos puto, eos qui credunt, id factum fuiſſe eadem de cauſa, qua eodem capite xix. Lev. Deus omnem mixturam in agris, in ſatis, in animalibus, prohibuit. Scil. ut, quemadmodum Deus omnes opiniones monſtroſas, & hæreſes, omnem hypocriſin, omnemque mixturam veri & falſi, boni & mali, impiorum & piorum, in agro ſuo ſpirituali, id eſt in Eccleſia, prout Eccleſia ibi per agrum repræſentatur, quod etiam ab ipſo Salvatore factum fuiſſe conſtat, Mathæi capite xiii. ferre non poteſt; ita etiam eum magnopere cupere, ut unuſquiſque omnes vires intendat, ne mens vitia contrahat, & impietatem cum virtutibus copulet. Ne animus ſit duplex, aut deteſtanda hypocriſi tanquam veſte duplicis materiæ tectus, ſed ut omnia ſint ſimplicia ſincera & nuda ante oculos Dei. Veram charitatem ſiquidem Deus, cum ſimplicitate & integritate, erga Deum & proximum, amat. Hanc etiam fuiſſe ſententiam veterum, ex Theodoreto *in Levit. quæſtione* xxvii. Cyrillo & aliis, apparet.

LXXVII. Tradunt tamen Judæi, etiam lege ſibi permiſſum fuiſſe, ut aliquo ſaltem modo geſtarent *Schaatnez* duplicem materiam, nempe ציצית *Zizith*, ſive *ſacras fimbrias*, quas Deus populo ſuo mandavit eodem capite decimo nono Levitici: *Zizith* enim ſive fimbriæ laneæ adnecti poſſunt veſtimento lineo, quod illis eſt *Schaatnez*, & in cæteris rebus fieri non poteſt. Animadvertunt etiam, Deum Levit. xix. poſtquam prohibuiſſet *Schaatnez*, ſtatim adjeciſſe præceptum illud de *zizith*, *fimbriis*, quaſi dixiſſet; Etſi vetitum vobis ſit, ne veſtem duplicis materiæ gereretis, licet tamen habere ſacras fimbrias, ita veſtimentis adnexas, ut ſit *Schaatnez*. De hiſce vide Talmudicos. Sed præcipue Maimonidem *Hilchoth Zizith cap.* III. *Sectione* VI. & albi. Sed præter has zizith, *Schaatnez* ſive veſte duplicis materiæ populo plane interdictum fuit, nec ſine piaculo quiſquam, cujuſcunque fuerit conditionis aut dignitatis, eam gerere potuit. Adeo quidem, ut, ſi quis judæum vidiſſet tali veſte amictum in publico ambulantem, præſertim ſi fuiſſet *Schaatnez* ſecundum legem, & non tantum ſecundum traditiones patrum, integrum illi fuiſſit, talem virum aggredi, veſtem ei detrahere, illamque lacerare, uti docet Gemara *Berachot capite tertio*, *folio* XIX. Sed clarius Maimonides *Hilch. Kilaim capite ultimo*, *ſect.* XXIX. הרואה כלאים של תורה על חברו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מידי אפילו היה רבו שלמדו חכמה: *Si quis videret veſtem duplicis materiæ ſuper aliquem, etiamſi ambularet in foro, eum aggrederetur, & veſtem ſuper eum laceraret, etiamſi eſſet ipſius magiſter, qui ſapientiam eum docet.* Videatur etiam ſectio ultima ejuſdem capitis, ubi idem docetur de ſacerdote, ſi ejuſmodi veſtimento indutus eſſet extra tempus miniſterii. Nam extra miniſterium eidem legi adſtricti fuerunt ſacerdotes, nec eorum veſtes a veſtimentis vulgi diſcernebantur, ut ſuo loco clarius demonſtrabimus, tunc enim ut זרים *privati* tantum conſiderabantur.

LXXVIII. Jam vero operæ pretium erit hic inquirere, utrum Sacerdotibus noſtris, qua ſacerdotibus, & tempore miniſterii, id non permiſſum fuerit? Id eſt utrum veſtimenta ſacerdotalia non fuerint *Schaatnez*, *duplicis materiæ*? Infra manifeſtius oſtendemus, ſacro veſtitui lanam & linum tantum præbuiſſe materiam, (de auro & gemmis jam nihil dico, cum magis ornamento quam materiæ inſervierint) ſericum & goſſypium nullum uſum habuiſſe; ſecundum

dum generalem iſtam regulam Talmudicam, quæ extat Maſſechet *Kilaim cap.* IX. : אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים *Sacerdotes non veſtiuntur, ad miniſtrandum in ſanctuario, niſi lino & lana.* Quod non ita intelligendum eſt: quaſi omnes veſtes ſacerdotales conſtiterint ex lino & lana mixtis & contextis, atque ita quod omnes fuerint *Schaatnez duplicis materiæ*, aut ex lino tantum, aut ex ſola lana. Sed hoc ſenſu accipiendum eſt: omnes veſtes ſacerdotales conſtitiſse ex ſola lana & lino, ut non conſtiterint ex ulla alia quoque materia, nec ex ſerico, nec goſſypio, nec lana camelorum, caprarum & ejuſmodi rebus aliis. Sed quaſdam ex ſola lana factas fuiſſe, ut pallium Pontificis Maximi, aut ex ſolo lino, ut omnes veſtes Pontificis Maximi die piaculari, & cæterorum ſacerdotum feminalia, tunicam & cidarim: aut etiam ex lana & lino, ut fuit Balteus, Ephod & pectorale, quæ erant veſtimenta duplicis materiæ. Ita etiam Miſnam illam explicat gloſſa R.M. ואמר בבגדי כהונה כלם שלא יהו אלא מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר או מכלם או מאחת מהם : *Dicitur etiam de veſtibus ſacerdotalibus, quod nulla fuerint, niſi ex hyacintho, ex purpura, coccino, & lino retorto; ſcilicet conſtabant ex hiſce omnibus, aut ex uno eorum.* Quæ ex uno illorum tantum conſtabant non erant quidem *Schaatnez*, ſed quæ ex illis omnibus fiebant, *Schaatnez* fuere proculdubio. Ex hiſce omnibus autem, id eſt ex lana & lino, conſtabant primum *balteus*, tam Pontificis Maximi (excepto tantum x. Tiſri) quam cæterorum ſacerdotum. Deinde *Ephod & pectorale* Pontificis Maximi Balteum *Schaatnez* ſive ex lana et lino fuiſſe, Hebræi in Talmude, et alibi ſexcentis in locis, clamant. Nec mirum cum id ſacra ſcriptura clare doceat. Exodi XXVIII. XL. : ואבנט תעשה מעשה רקם *Et facies balteum opus Rokem.* Ubi talmudici docent *Rokem* ſignificare opus phrygionicum ex lino & lana. Clarius cap. vigeſimo nono: com. XXIX. ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה : *Fecit etiam balteum ex lino retorto, ex hyacinthino & coccino, opere phrygionico, quemadmodum Deus mandavit Moſi.* Idem dicitur de Ephod & Pectorali. De Ephod vide cap. XXVIII. commate VI. : ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב *Facies autem Ephod ex auro hyacinthino, purpura, coccino, & lino retorto, opere artificioſiſſimo.* De pectorali com. XV. ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו : *Facies etiam pectorale judicii opere artificioſiſſimo, ſicut opus Ephod*

facies illud, ex auro, hyacinthino, purpura, coccino & lino retorto. Tria igitur illa vestimenta, *Baltheus, Ephod & pectorale* ex lino & lana (hyacinthinum enim, purpuram & coccinum lanam esse postea docebimus) constabant, erant itaque *Schaatnez.* Hoc etiam manifestius fiet Libro secundo, ubi de qualibet veste seorsum agemus.

LXXIX. Omnes igitur sacerdotes vestem aliquam gestasse duplicis materiæ, tam manifestum est, quam quod manifestissimum. Huc respexisse credo Josephum *Antiquitatum Libro* IV. *cap.* VIII. ubi de lege vestiaria, de non gestandis vestibus duplicis materiæ, quæ extat Levit. XIX. μηδεὶς, inquit, ἐξ ὑμῶν κaλῶς τὴν ἐξ ἐρίων καὶ λίνου στολὴν φορείτω. Τοῖς γὰρ ἱερεῦσι μόνοις ταύτην ἀποδέχεσθαι. *Nullus ex vobis veste ex lana & lino utatur : Hæc enim solis sacerdotibus est concessa.* Sane solus Pontifex Max. balteum, Ephod & pectorale ex lino & lana gestabat, et soli sacerdotes cæteri balteum ejusdem materiæ habuere. Id præter eos nemini concessum erat. *Hunc locum Iosephi*, ait doctissimus Seldenus *De Synedriis libro* III. *capite* II. *Genebrardus sic dictum innuere videtur Tunicas, stolas & indumenta sacerdotum reliqua fuisse ex lino & lana confecta.* quibus mox addit: *Nec forte ex ipso sermone sacro aliud rite eliciendum,* ad quod probandum citat Exodi cap. XXVIII. v. et XI. Et cap. XXXIX. II. etc. Sed non capio quomodo id ex verbis Genebrardi aut etiam Gelenii, quos citat auctores, elici possit. Deinde nec ex sacro sermone, quem laudat. Ex sacro siquidem sermone Exodi cap. XXVIII. et XXXIX. nihil aliud concludi potest, quam id ipsum quod jam docuimus : nempe balteum omnium sacerdotum, ut et Ephod cum Pectorali Pontificis Max: duplicis fuisse materiæ, non autem, ut ait vir doctissimus, *Tunicas, stolas, & indumenta sacerdotum reliqua.* Non possum etiam silentio præterire, quod ibidem doceat, Talmudicos credidisse balteum solum fuisse Schaatnez, reliqua autem indumenta omnia fuisse linea. *Sed Talmudici,* inquit, *reliqua ajunt fuisse ex lino puro* ואבנט לבדו רקם בצמר צבוע : *Cingulum autem solum acupictum esse lana colorata.* Nam hisce verbis Talmudici non intelligunt solum balteum *Schaatnez* fuisse, quasi illud negarent de Ephod & Pectorali, sed tantum solum balteum fuisse רקם בצמר *lana acupictum.* Distinguunt enim recutiti inter מעשה רקם *opus acupictum*, & מעשה חשב *opus artificiosissimum*, quod nos fusius exponemus, ubi de textura

sacro-

ſacrorum veſtimentorum : utrumque tamen fuit *Schaatnez*, quia in utroque fuit lana & linum, ut ex locis ſupra laudatis conſtat. Deinde quum etiam Talmudici alicubi dicunt, balteum ſolum eſſe acupictum, aut duplicis fuiſse materiæ, id intelligunt proculdubio tantum de veſtibus totius Sacerdotum turbæ, qui revera nullam aliam veſtem Schaatnez habent, quam balteum ſolum, nam Tunica, feminalia & Infulæ ex lino tantum conſtabant. Sed de veſtimentis Pontificis Maximi idem dici non poteſt, cum præter *Balteum* habuerit *Ephod* & *Pectorale* duplicis materiæ.

LXXX. Non ſatis poſſum mirari, quod reperio apud Magnum Bochartum, *De Animalibus Libro* II. cap. XLV. ubi hæc verba Joſephi ita explicat, ac ſi docuiſſet, legem Levit. XIX. et Deut. XXII. *ubi veſtis heterogenea uſus interdicitur*, (ſunt ipſiſſima illius verba) *non tam Sacerdotes & Levitas reſpexiſſe, quam reliquas Iudæorum tribus.* Ideo eum dicit, *legum interpretem quandoque peſſimum.* Sane Joſephus ex regia ſtirpe, ipſe ſacerdos, & iſtarum rerum oculatus teſtis, illiſque veſtibus ſæpius indutus, uſque adeo fungus non erat, ut tam apperte falſa orbi obtrudere conatus fuerit. Non enim illius mens fuit, Sacerdotibus licuiſſe extra tempus miniſterii veſtes duplicis materiæ geſtare, quum per urbem, aut per Provinciam ambulabant ut privati. Nec etiam reliquos Sacerdotes, præter Pontificem Max. in ipſo miniſtetio veſte duplicis materiæ amictos fuiſſe, alia præter balteum. Ipſe enim *libro* III. *cap.* VIII. ubi de veſtitu ſacro ex profeſſo agit, & ubi ſingulas veſtes ſeorſum deſcribit, ſatis manifeſto docet; nullas veſtes ſacerdotales, totius ſcilicet ſacerdotum turbæ, conſtitiſſe ex lino et lana præter balteum. Quum igitur dicit. *Solis ſacerdotibus fuiſſe conceſſum, veſtem ex lino & lana gerere*, id tantum intelligendum cenſeo, de balteo omnibus Sacerdotibus commune, & de Ephod & Pectorali Pont. Max. tempore miniſterii, atque ſic Sacerdotes revera diſtinguebantur a reliquis Iſraelitis, cum his nunquam conceſſum fuerit, id quod ſacerdotibus tempore miniſterii permittebatur. Quando etiam loquitur περὶ στολῆς de *Stola*, hinc concludendum non eſt, ipſius mentem fuiſſe, omnibus Sacerdotibus conceſſam fuiſſe *tunicam*, quæ ſæpe per *ſtolam* deſignatur, aut togam ex duplici materia. Utitur tantum hac voce στολῇ, ut ſignificaret Ephod & Pectorale Pontificis Max. aut etiam metonymice, ut cum Rhetoribus & Philoſophis loquar, ſpecie pro genere, ad

ſigni-

significandam quamlibet vestem; ut perinde fuerit, ac si dixisset: *Sacerdotibus concessum fuisse, aliquam vestem ex lino & lana gestare.* Sed admirationem fere in stuporem vertit, quod mox addit Eruditissimus vir. *Et vero*, inquit, *licet Sacerdoti variæ vestes assignentur, byssinæ, purpureæ, coccineæ, hyacinthinæ; tamen illarum nulla pars ex tali mistura constitit; Quem certi ministerii tempore lanearum vestium usus* Sacerdotibus *prorsus fuit interdictus.* *Ezech.* XLIV. XVII. *Cum ingredientur portas interiores atrii, vestes lineas induent, nec laneum indumentum gerent.* Ad verbum, *Non ascendet super eos lana, cum ministrabunt in portis interioris atrii.* Hæc eruditissimus Bochartus. Sed vellem hæc non dixisset, cum sacra scriptura expressis verbis contrarium doceat, uti jam supra a nobis demonstratum est. Fallitur doctissimus vir, quum dicit: *illarum vestium nulla pars ex tali mistura constitit.* Nonne *balteus* ex tali mistura constitit? Nonne Ephod & Pectorale ejusdem fuerunt materiæ? Nunquam ministrarunt sacerdotes quin aliquam vestem habuerint duplicis materiæ. Nec intelligo quodnam fuerit illud ministerii tempus, quo *lanearum vestium usus sacerdotibus prorsus fuerit interdictus*, ut loquitur vir doctissimus, nisi intelligat solum diem piacularem, x. Tisri. Illo enim die Pontifex Max. lineis vestibus tantum indutus fuit, adeo quidem ut ipse balteus etiam ex lino tantum fuerit. His lineis vestibus tamen non toto die, nec in omnibus ministeriis illo die, utebatur; sed tantum quum sacra faciebat, quæ dies ille pro expiatione requirebat, quum sancta sanctorum ingrediebatur, nam quum sacrificia jugia faciebat eodem die, vestibus ordinariis indutus fuit, ut suo loco clarius patebit. Ita etiam locum illum Ezechielis exponunt Jarchius & Kimchius. Sed locus ille mystice intelligi debet proculdubio. Et per lineas illas vestes nihil aliud designare voluit propheta, quam sanctitatem & munditiem credentium sub novo Testamento, qui, ut sacerdotes βασιλείου ἱερατεύματος *Regii* illius *Sacerdotii*, de quo Petrus prioris Epistolæ Capite II. com. IX. puri & sancti esse debent, tanquam Christi sponsoris & summi sacerdotis toga justitiæ, quæ est candidissima et ab omni labe pura, vestiti: quo etiam respexisse videtur locus Apocalypseos capite III. vers. XVIII. *consulo tibi ut emas a me vestimenta, alba, ut induatis, nec appareat dedecus nuditatis tuæ.* Ita quidem ut nulla lana, nullus color et mistura in vestimentis nostris spiritualibus appareat, quemadmodum in vestimento sacerdotum veteris Testa-

Testamenti, quæ signa erant rerum mundanarum, et peccati quo adhuc poluti erant veteres, vera expiatione nondum facta; de quibus plura dicemus libro II. ubi de usu & significatione vestium. Stat igitur sententia Josephi nostraque: *concessum fuisse sacerdotibus solis, vestes duplicis materiæ gerere, non vero privatis.*

LXXXI. Rationes autem investigare, ob quas Deus Sacerdotibus veteris Testamenti, non tantum permiserit, sed etiam jusserit vestes duplicis materiæ, non magni laboris erit, modo cogitemus, tempore cultus Levitici, Judæos omnes, tam Sacerdotes, quam privatos, adhuc sub pœdagogia fuisse, & elementis mundi implicitos, variam igitur istam materiam in sacerdotum vestibus argumentum fuisse, duorum populorum, Judæorum & Ethnicorum, per solum Christum, summum Pontificem & Internuncium, Deo conciliandorum, vero illo sacrificio, quod Christus oblaturus esset præstitato tempore. Deinde misturam aliquam legalem etiam significasse, dici potest: scilicet Judæos, pro quorum peccatis sacerdotes illis vestibus quotidie sacrificabant, nunquam perfecte fuisse purificatos a peccatis, sed semper illis aliquam adhæsisse labem, quemadmodum vestes non ex puro lino, albo & nitido, sed coloribus & diversa materia variegatæ fuerunt, ut hac ratione peccatorum suorum semper essent memores, & ad verum sacerdotem sacrificiumque mentem dirigerent. Sed nec prætereundum censeo, quod docet Servius, *ad ultimum Æneidos*, citante Grotio, ad caput XIX. Levit. *Romanos credidisse, si Flaminica inventa esset, tunicam laneam lino habuisse consutam, ob eam causam piaculum esse commissum.* Sane si hoc verum est, apud gentiles sacerdotibus quibusdam prohibitum fuisse vestem duplicis materiæ habere, mirum utique non est, si Deus hoc Sacerdotibus suis permiserit, immo mandaverit; cum D. O. M. in Religionis negotio plerumque soleat, jubere, ea quæ Idololatrarum ritibus plane contraria essent, quo mentem magis ab omni idololatria abstraherent, & ad verum Deum converterent. Sed hæc de materia in genere sufficiant.

CAPUT VI.

DE שש SCHESCH, LINO VESTIUM SACRARUM.

Lex de Materia vestium sacerdotum Exodi XXVIII. Thechelet, Argaman *&* Tholaath Schani, *utrum materiam an colorem significent?* בוץ bysſus *aliquando color. Quid sit color? Lana tincta per* Thechelet *&c. intelligitur. In vestibus sacris nulla materia prater lanam & linum. Lex Talmudica. Cannabum, gossipium, Xylinum, Sericum, pili camelorum, caprarum & leporum &c: non adhibentur. Lutherus, Iunius & alii notati. Vestes totius cœtus sacerdotum lineæ.* מדו בד *Levit.* VI. III. *quid?* מדו *Græcorum* μανδύας, *Sententia Iosephi, Hieronymi. Quale linum* שש *&* בד. *Male legitur* בר *pro* בד. *Error Lutheri qui* שש *sericum putat. Versio Belgica. Iunii, Scheringhami & aliorum error de* Xylino. *Vestes Sacerdotum Ægypti ex Xylino. Plinius Reprehensus ab Vlitio. Ægyptus Xylini ferax. Et Iudæa. Locus Talmudis male intellectus a Bocharto.* ἔριον. *verus sensus.* צמר גפן lana vitis Baum-wol. ἐριόφοροι *&* lanigeræ *arborem significat. Pro* שש *&* בד *Arabs* Caton. *Gallice, Belgice, Italice.* Coton, Catone, Catoen. Merketon *pro* melicoton, *& malum cotoneum.* מוך molle קוטן Bombaggio, bombace, βαμβαξ *&* βαμπάτζι. **bombaſyn.** *Error Lypsii distinguentis* bombycina *a* ſericis. *bombycum vermium netum. Eruca. Cea & Coa differunt. Isidorus defensus contra Lypsium. Conjectura de* קוטן caton. *an idem quod* כתן *&* כתנא. linum. βύσσος, בוץ *&* בוצא. πιννικὸν, βύσσος *&* βυσσὸς *differunt. Byssus an sericum aut gossipium? Pollux de Byssinis. Byssus est linum. Byssus Eliaca.* κεκρύφαλος. *Plaga, retia &c. ex lino. Et funes Simsonis. Lino multum firmitatis. Plagæ cumanæ. Auctores Rei venaticæ de lino ad conficienda retia. Locus Esaiæ* XIX. IX. *explicatus.* שריקות *&* חורי *quid? Iarchius, Opianus, Kimchius, Diodatus.* Verba byſſina. שש *&* בד *Hebræis* פשתן. *Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus. Quid pischtim Talmudicis?* קנבוס Κάναβις. cannabum. קנבוס פשתים λίνυ κανάβεως *Polluci. Littera* ק *K. C. H. permutantur ut* halm, culmus, *aut* calamus.

Cutis

Cutis Haut, Hes, Katz, Catti & Heffen. καννάβις קנבוס Hanf. Henep. chanvre, Canefas. Flachs, Filace. *Isidorus notatus.* ὀθόνη. *Vestes Sacerdotum ex lino optimo. Chald.* כתנא *Josephi* χεθόν. כתנא רומיא Linum Romanum. *Afris & Pœnis linum* פשתן. *Dioscoridis* ζεραφοῖς. *Locus ille emendatus* ζεραφιστά. זרע פשתה semen lini. *Gentilium Sacerdotes lino vestiuntur. Gossipio Brachmannes in India. Et* amianto *sive* Asbestino. *Herculis Sacerdotes. An Pythagoras lini inventor. Linum in usu tempore Mosis.*

LXXXII. OMnis sacrorum vestimentorum materia comprehenditur Exodi capite XXVIII. com. V. his verbis; והם יקחו את הזהב ואת תכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש quæ verba sic reddunt seniores: Καὶ αὐτοὶ λήψονται τὸ χρυσίον, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὴν βύσσον. *Ipsi autem accipient aurum, hyacinthinum, purpuram, coccinum, & byssum.* Quæritur autem, utrum hæc omnia colorem tantum, an vero materiam significent? Materiam, non autem colorem, esse intelligendum, videtur innuere vox זהב *aurum*, cum aurum sit materia, non color. Idem judicium esto de שש, quod *linum*, sive βύσσον & בוץ, ut habet Chaldæus, significat, non colorem. Non tamen ignoro, secundum quosdam, illud שש βύσσον, & בוץ, non semper apud auctores, præsertim in sacra scriptura, denotare linum, sed etiam colorem aliquem, puta purpuram, ut ex Hesychio & Suida probare conatur ὁ πάνυ Bochartus *in suo Phaleg libro* III. *cap.* IV. quamvis de eo dubitare videatur doctissimus Ferrarius de *Re vest. parte* II. *lib.* IV. *cap.* XII. Sane aliquando colorem significasse, aut saltem byssum colore purpureo infectam, negare non ausim. Nequeo tamen probare quod quidam in sacra scriptura שש וארגמן toties repetitum exponant, per *byssum purpuream*, quæ etiam est opinio, post Bochartum, Summi Theologi, & in Hebraicis versatissimi viri, Heidegeri. *Hist. Patr. parte* II. *Exercit* XX. duæ enim res, mea quidem sententia, semper significant *byssum* & *purpuram*. Sed hoc *lanam*, illud *linum*. Utrumque tamen pretiosissimum, quale viros honoratos & divites decet. Certissimum quidem est, & infra clarius patebit, omnes istas voces, quæ in dubium revocari possunt, coloremne significent, an materiam, ut ארגמן הכלת תולעת השני colorem significare. Cum tamen omnis color

merum ſit accidens, ut Philoſophi vulgares loquuntur, aut, ſi mavis, cum colores nihil aliud ſint, quam certæ quædam figuræ, iſtarum particularum, ex quibus corpora conſtant, unde fit, ut aer, aut potius globuli cœleſtes, pro variis figuris, quæ in particulis ejuſmodi corporis reperiuntur, nervos opticos moveant vario modo, quos varios motus varios colores vocamus, dicendum neceſsario eſt, illud accidens, ſive illas figuras eſse in aliquo corpore aut materia, cum revera ab ipſa materia ſeparari non poſſint. Materiam igitur & colorem ſimul ſignificant, aut, ſi mavis, materiam quandam coloratam, quæ etiam mens eſt Hebræorum, dicunt enim iſta omnia ארגמן תכלת תולעת שני eſse צמר צבוע *lanam tinctam.* Videantur Jarchius & Aben Eſra, *in commentariis ad Exodi caput* xxv. *com.* iv. & Abarbanel *ſuper legem fol.* cxc. Igitur circa voces illas, examinanda primum eſt materia, deinde colores.

LXXXIII. Nullam aliam materiam veſtimentorum ſacerdotum doctores noſtri agnoverunt, quam *linum & lanam*: cætera enim ut aurum & gemmæ plus faciunt ad ornatum Pontificis Max. quam ad ipſam veſtium materiam. Optime itaque Hebræorum magiſtri, *codice Kilaim capite* ix. *miſna prima*: אין כהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים : *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſtrandum in Templo, niſi lana & lino*, quæ verba apud Maimonidam & alios ſæpius repetúntur. Ergo nec canabum, nec goſſipium ſive Xylinum, nec ſericum, nec pili camelorum, leporum, aliorumque ullum prorſus uſum habuerunt in veſtimentis ſacris, etſi alias non raro in re veſtiaria, iis uterentur Hebræi. Ideoque turpiſſime aliquando decepti ſunt auctores alias non contemnendi, ut Lutherus, Junius, cæterique In interpretanda S. Scriptura, ubi ponunt *Xylinum*, *ſericum*, & ejuſmodi alia quæ ſacer textus non agnovit; Sed de hiſce ſuis locis plura dicemus. Linum igitur & lanam tantum adhibuere Hebræor. ſacerdotes in veſtibus ſacris, nec quicquam præterea ex verbis illis Exodi xxviii. modo allegatis, erui poteſt. *Linum* quidem denotatur voce שש. *Lana* cæteris תכלת ארגמן תולעת שני: quæ nihil aliud ſignificant quam צמר צבוע, *lanam tinctam*, ut optime magiſtri. Ex his quidem contexuntur omnes veſtes ſacræ, cum totius turbæ, tum Pontificis Maximi. De lineis primum diſſeremus, deinde de laneis.

LXXXIV. Supra jam docuimus plura dari genera veſtimentorum, ut plura genera Sacerdotum. Alius enim totus cœtus Sacerdo-

dotum, alius Pontifex maximus. Ita aliæ ſunt veſtes illorum, quam hujus. Veſtes totius cœtus lineæ erant præter balteum, qui ex lana & lino mixtus. Capite XXVIII. Exodi, materia illarum veſtium quidem non exprimitur, niſi feminalium tantum, quæ מכנסי בד *feminalia linea* dicitur. At capite XXXIX. com. XXVII. & ſequentibus, exſertis verbis omnes veſtes filiorum Aharonis, id eſt totius turbæ pontificum, dicuntur lineæ. ויעשו את הכתנות שש מעשה ארג לאהרן ולבניו ׃ ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת המכנסי הבד שש משזר ׃ ואת האבנט שש משזר וגו׳ *Fecerunt tunicas illas ex lino, opere textili: Aharoni & filiis ejus. Et cidarim illam ex lino, & tiaras illas ex lino internexo. Et balteum illum ex lino internexo* &c. habes igitur omnes quatuor veſtes ſacerdotum ex lino. Idem docetur Levitici capite VI. III. ubi mentio fit non ſolum מכנסי בד *feminalium linearum*, ſed מדו בד quoque, i. e. *tunicæ*, aut *veſtimenti linei*: vocem enim explicat, & rationem ſimul reddit cur ita vocentur שהוא כמדתו *quia tunica eſt quaſi menſura ejus*, id eſt ad menſuram corporis compoſita. Hinc proculdubio Græcorum *μανδύας* quod eſt *εἶδος ἱματίȣ περσῶν πολεμικὸν ἢ μαντειας*, *genus veſtimenti quo Perſæ utuntur in bello, aut in vaticiniis*, ut ait Heſychius; niſi legendum ſit *ἢ μάντυας* pro *ἢ μαντείας*; tunc quod hic de vaticiniis poſitum eſt, delendum eſſet: aut *λωρίκιον*, ut explicat Suidas. Barſelonius *præcepto* XCIC., poſtquam de quatuor veſtibus ſacerdotum egiſſet, ita tandem concludit: וארבעות כלים אלא של פשתן היו לבנים *Et quatuor iſta veſtes ex lino erant albo.* In eadem ſententia fuerunt cæteri Hæbræorum doctores omnes. Joſephus, qui ob antiquitatem, & tanquam teſtis oculatus, primus allegandus fuit, *libro* III. *Antiq. cap.* VIII. *feminalia* vocat *διάζωμα ἐκ βύσσȣ κλωστῆς*. *Tunicam* *λινᾶιον ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης*. *Cidarim*, *λινᾶιον* quoque & *σίνδωνα* dicit. *Balteum* etiam floribus byſſinis conſtitiſſe docet, immo *στήμων* ait *ἐστὶ μόνη βύσσος*. Hieronymus Joſephum ſecutus, ut ſolet, omnes iſtas veſtes lineas vocat: loquitur enim de *linteis feminalibus*, de *tunica ex lino*. De *Balteo* cujus *ſtamen linum dicit*, & de *pileo byſſino*. Vide ejus *Epiſtolam ad Fabiolam*.

LXXXV. Sed quæritur cujuſnam generis fuerit linum illud, ex quo factæ erant veſtes ſacerdotales? Et ſane non immerito; cum multa paſſim reperiantur apud auctores, quæ linum vocantur, nec eodem ſenſu exponantur voces illæ ab interpretibus. Textus Hebræus

bræus quidem habet שש & בד, *Bad*, pro quo nonnulli pessime legerunt בר *bar*, ut animadvertit Hieronymus ad Fabiolam. Lutherus vocem illam שש Exodi XXVIII. Versu v. Et capite XXXIX. vers. XXVII. & sequentibus, exponit per weisse seyde/ *sericum album*; sic etiam habet vetus versio Belgica. Sed accuratius versio anni CIↃ IↃC XVIII, ubi fijn linnen leges, quemadmodum in Anglica. Sed de serico nos fusius infra, ubi ostendemus sericum apud Hebræos, tempore Mosis, non fuisse notum, multo minus usum habuisse in vestibus sacris. Junius & Tremellius fere semper habent *Xylinum*, & ab his decepti Scheringham in suo Opere Joma aliique multi. *Xylinum* gossipion esse optime docet Plinius *Libro* XIX. *capite* I. Inde etiam factas fuisse vestes sacerdotum Ægyptiorum ibidem tradit; *Superior pars Ægypti*, inquit, *in Arabiam vergens, gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures Xylon, & ideo lina inde facta Xylina. Parvus est, similemque barbatæ nucis defert fructum, cujus ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla sunt eis candore mollitiave præferenda. Vestes inde Sacerdotibus Ægypti gratissimæ.* Putat tamen doctissimus Ulitius in suis notis ad auctores Rei venaticæ, Plinium falli in hoc loco; eum hæc desumpsisse ex Herodoto, qui de lino intelligit ea quæ Plinius de gossipio habet. Sed Plinii verba satis sunt clara, & fortassis sacerdotes Ægypti tam scrupulose non distinguebant gossipium a lino, ut utroque uterentur in vestibus. Deinde Ægyptum satis feracem fuisse ejusmodi lini, sive Xylini, non tantum ex Plinio, sed & ex Polluce aliisque auctoribus constat. Hinc vicina loca, ut ipsa Judæa, ejusmodi arboribus lanigeris consita erant, quod patet vel ex solo codice *Kilaim capite* VII. ubi Magistri disputant an liceat serere ejusmodi arbores lanigeras inter vites, unde uvæ colliguntur. Quem locum (ut & hoc in transitu notarem) male intellexit doctissimus Bochartus, in sua *Phœnicia libro* I. *cap.* XLV. Putat enim ibi disputari an gossipium possit adhiberi ad usum vestimentorum, quasi ibi ageretur de mistura in vestibus, cum quæstio sit tantum de seminibus mixtis in agris; de mistura autem in vestibus postea capite nono agitur. Talmudicis dicto loco & alibi Xylinum vocatur צמר גפן *lana vitis*, quia revera lanæ speciem refert, hinc & Germanis Baum-wol/ *lana arboris*. Ideo & Græcis ἔριον, & arbores in quibus nascitur ἐριόφοροι, Latinis *lanigeræ*. Fortassis *Xylinum* & *Xylum* dicitur, quia ξύλον etiam arborem

borem significat, ut hæbræum γυ, *Ez* quod utrumque, cum lignum tum arborem denotat.

LXXXVI. Nec mirum ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitis*, cum arbores illæ, in quibus nascitur, viti non admodum sint absimiles. Hinc Theophrastus *libro* IV. *capite* IX. ταῦτα δὲ φύλλον μὲν ἔχειν (loquitur enim de arboribus illis laniferis) ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ πλὴν μικρόν. quæ verba sic vertit Plinius *libro* XII. *capite* X. *His folia infœcunda, quæ ni minora essent, vitium poterant videri.* Et Idem Theophrastus ejusdem libri *capite* IV. πόῤῥωθεν ἀφορῶσιν ἄμπελοι φαίνονται. quæ Plinius iterum *libro* XII. capite VI. *nec est gratior villarum aspectus.* Audiamus Plinium: *Sed unde vestes lineas faciunt, foliis moro similis, calyce pomi cynorrhodo. Serunt eam in campis: nec est gratior ullarum aspectus.* Doctissimus Vossius ad Pomponium Melam *libro* III. *cap.* VII. hunc locum optime emendavit, scribendo *villarum* pro *ullarum*; *villa enim*, inquit, *diminutivum vinea.* Ideo etiam Plinius ejusmodi arbores inter Aminæarum vitium genera recenset, *libro* XIV. *capite* II. *Quintum genus lanata, ne Seres miremur aut Indos, adeo lanugo eam vestit.* Ad quem locum optime Dalechampius: *Frutex est humilis, foliis latis, altius incisis, viti aut alceæ quadantenus similibus sed minoribus.* Non mirum igitur gossypion ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitium.* Non tamen omnes istæ arbores lanigeræ plane eædem fuere; sed quasi diversæ species, ut ex Plinio & aliis constat, quod etiam ab oculatis testibus confirmatur. Quædam lanuginem circa fruticem habebant: Quas Plinius vocat Gossampinos, *libro* XII. *cap.* XI. *Arbores vocant gossampinos, fertiliore etiam Tylo minore, quæ distat X. M. pas. Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis præstantiora.* Aliæ vero *fructum ferunt similem barbatæ nucis, ex cujus interiore bombyce lanugo netur.* Plinius *Libro* XIX. *capite* I. Pollux. *Libro* VII. *cap.* XVII. quod caput quidam male inscripserunt. περὶ βυσσίνων, cum etiam de aliis rebus agat. τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικὼς, τριπλῷ τὴν διάφυσιν, ἧς διαστήσης, ἐπειδὰν ἐκανθῇ τὸ ὥσπερ κάρυον, ἔνδοθεν ἐξαιρεῖται, τὸ ὥσπερ ἔριον *Arbori fructus enascitur, nuci similis, triplici cortice munitus, qua dirempta postquam instar nucis floruerit, interius quid instar lanæ reperitur, quod eximitur.* Quædam *ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate rupta ostendunt lanuginis pilas.* Libro XII. *cap.* X. Nec mirum, cum

cum vix ullum genus fructuum reperiatur, quod non plures habeat quasi species. Quot obsecro sunt species pomorum, pyrorum, nucum, avalenarum, ficuum, immo vitium &c?

LXXXVII. Fortassis Junius, Tremellius & alii, qui has voces שש & בד reddiderunt per *Xylinum*, decepti sunt ab Arabe: Is enim fere ubique locorum, præsertim Exodi cap. XXVIII & XXXIX. habet *Coton*, sive *cotnon*. Sane etsi omnibus fere linguis notum sit *coton*, dicimus enim gallice *du coton*, Italice *cotone*, belgice **Catoen** (inde fortassis etiam *malum cotoneum*, ita dictum scilicet a lanugine, quæ pelliculæ adhærere solet, & nostrum *Merketon*, pro *melicoton*, aut *malum cotoneum*) certum tamen est vocem esse arabicam, & ex Arabia forsan primum ad Hispanos, deinde ad cæteras gentes in Europa delatam. Hæc sententia est Maimonidæ, in lingua Arabica viri peritissimi, ad *Massechet Kilaim capite* VII. ad hunc locum modo a nobis laudatum: רבי מאיר אומר אף צמר גפן אסור *Rabbi meier dicit, etiam lana vitium prohibita est.* Sic enim ad hæc verba Maimonides: וצמר גפן יקרא בלשון ערב קוטון *Lana vitis arabice dicitur coton.* Cæteri tamen omnes fere Glossatores habent בלעז׳ *barbare.* Bartenora *ad caput* VII. *Kilaim* צמר גפן *lanam vitis*, exponit per מוך *Much.* צמר גפן מוך שקורין קוטון׳ *Lana vitis est much, quod vocant Coton.* Sed notum est מוך Hebræis esse, omne id quod est molle, ut docet glossa in Massechet Schabath, capite IV. כל דבר רך קרוי מוכין *Omnis res mollis vocatur Much.* Cum vero *gossipion*, sive *Xylinum* sit mollissimum (nihil enim ei *candore molitiave præferendum*, uti supra ex Plinio audivimus) mirum non est, מוך sive *molle* vocari.

LXXXVIII. Quicquid est, *Koton* nihil aliud significat quam *gossypium*, sive *Xylinum*. Hinc Golius in suo Lexico *Italice Cotone.* Id ipsum Italis etiam *bombaggio* & *bombace* dicitur. Hinc Baal Aruch vocem קוטון dicit significare: מוך ובלעז בנבצי *Much & barbare Bombace.* Ideo Græcis & Græco-barbare *βάμβαξ* & *βαμβάτξι.* Germanis & Belgis **bombasijn**/ quamvis per suum **bombasijn** plerumque intelligant id cujus stamen est linum, & subtemen gossipium, quale est id de quo Pollux *libro* VII. *capite* XVII. *unde* (nempe ex arborum lana) *subtemen conficitur*, *stamen autem illi subtendunt lineum.* Et fortassis ita vocatur *bombace*, & **bombasijn** quia e nuce, tanquam ex *bombyce erumpit*, ut habet Plinius, loco supra laudato. Alias non sine magno errore gossipium ita vocari

cari poterit, cum bombycina revera sint *serica*, ita dicta a bombyce verme, a quo sericum netur. Ideoque male admodum distinguit Lipsius inter *bombycina* & *Serica*. Ad Taciti *Anal.* 11. *Nolim*, inquit *erres*, *distincta genera vestium olim Byssina*, *serica. Byssina e lino*, *Bombycina e verme*, *Serica ex arborum lana confecta. Bombycina eadem est cum Cea sive Coa* (*nihil enim interest*) *manetque hodie: reliquorum nihil superest*) *nisi nomen*, *Byssum cum serico imperite confundit Philostratus lib.* 11. *& vult ex arbore Indica nasci*, *quæ altitudine quidem populos æquet*, *foliis salici non absimiles. Sericum debuisset dicere. Nam byssus e terra gignitur ut linum*, *circa Elidem præcipue Achaiæ urbem. Eadem imperitia Bombycinam*, *Sericum facit Isidorus lib.* XIX. *Si tamen imperitia est*, *& non opinio inferioris ævi.* Sed crassum errorem & multiplicem (pace magni viri dictum sit) erravit Lipsius. Dum alios erroris satis libere insimulat, ipse turpiter lapsus est. Fallitur quando distincta genera facit vestium olim, *bombycina & Serica*: nam sericum non minus est opus vermium, sive βομβύκων quam id quod *Bombycinum* vocat. Et quamvis de serico loquantur auctores, tanquam de fœtu, aut etiam lana arborum, prout Virgilius ea vocat *vellera Serum*, id non obstat, quo minus sint texturæ quædam vermium: a vermibus enim in illis Regionibus netur. Si quidem arbores ascendunt & pensa sua absolvunt absque cultura, sola enim natura ministra earundem arborum folio nutriuntur, donec sese contra frigus munire & vestes conficere conentur, atque sic mollissima juxta & gratissima lana involvant. Plane eodem modo, quo apud nos erucæ, nequam illæ & damnificæ bestiæ, (ut cum Plauto nostro loquar) quæ arbores quoque ultro invadunt, tamquam tot coloni vi omnia occupantes, ubi eas conficere nidos, non quidem tanto lucro ut apud Seres, sed mala quadam peste, folia, flores et fructus depascere, tristes plus satis videmus, ut non sine magno labore eas inde detrudere cogamur, nisi arborum proventu nos plane privari patiamur, pro vana & sordida insecti quadam saliva. Nec est quod quis miretur veteres, Plinium, Marcellinum & alios dixisse, frondium canitiem aqua debuisse perfundi, ut vellera depecti possent. Nam id sane cum fœtu bombycum etiam convenit. Norunt enim artifices, qui hodie serico texendo dant operam, non nisi aqua suffusos nidos & glomeres posse redordiri. Errat Lipsius quum confundit *Cea &*

Coa. Toto enim cœlo distant illæ Insulæ. *Cea* est Insula Europæ circa Euboeam, *Co* sive *Kῶ* Asiatica, prope cariam, ut norunt ii, qui norunt patriam Hypocratis. Non est igitur imperitia Isidori, nec *opinio inferioris ævi*, quod Bombycinum Sericum fecerit. Quicquid dicatur, nostrum שש & בד non est *Xylinum*, sive *gossipium*, non magis quam *Sericum*, atque ideo male Arabs, Junius & alii *Koton* & *Xylinum* reddiderunt. Quid tamen? si dicamus, falli eos qui קוטן *Koton* vocem arabicam, atque ideo *Xylinum* significare volunt. An adeo absurda esset conjectura, si quis diceret קוטן nihil aliud esse quam Chaldæorum כתן & כתנא *Kutan* & *Kitna*, quod denotat linum; Atque sic ferri posset versio Arabica pro שש & ברש *lino*.

LXXXIX. Optime Septuaginta, qui βύσσον *Byssum*, ut & versio vulgata. Sed hi proculdubio secuti sunt Chaldæum, qui etiam habet בוץ *buz* & בוצא *buza*, quod nihil aliud est quam ipsissima *byssus*, ut vel ex solis literis & sono vocis patet, ita ut Græcum βύσσος derivatum sit a Chaldæo בוץ *buz*. Quid autem sit *byssus* iterum quæritur. Sunt qui lanam etiam Byssum vocatam crediderunt, alii πιννικὸν, quia lanæ valde est similis. Atque id conantur probare ex Aristotele, quod dicat αἱ πίνναι φύονται ἐκ τοῦ βυσσοῦ. Sed locum illum male intellexerunt, non animadvertentes differentiam inter βύσσον & βυσσὸν. Illud enim ὀξυτόνως genus lini aut colorem, hoc vero βαρυτόνως *profunditatem*, significat, ut Suidas animadvertit. Aristoteles de hoc, non de illo loquitur; revera enim ex profundo mari extrahitur pinna, ut suo loco ostendemus. Ideo Athenæus habuit ἐκ τοῦ βυθοῦ, pro βυσσοῦ. Nam βυθὸς & βυσσὸς idem significant. Alii putabant communiter nomine byssi venire etiam bombycinum sive gossipium & sericum, & auctorem allegant Pollucem; ideo quod *libro* VII. *cap.* XVII. gossypium & sericum comprehendat sub bysso. Caput enim inscripsit *de byssinis*, & simul agit de gossipio & serico. Sed inscriptio illa est à nescio quo sciolo, non autem ab ipso Polluce. Sed eodem capite hæc opinio refellitur, cum Pollux non tantum clare distinguat inter βύσσον, ἔριον ξύλον & Bombycinum sive sericum, sed insuper expresse addat βύσσον *esse speciem lini Indici*. καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς.

XC. Linum igitur est byssus, & non omne quidem linum, sed certa quædam species βύσσος λίνου τι εἶδος, ait Pollux. Nulla byssus

ſus magis ab auctoribus celebratur, quam illa quæ circa Elim naſcitur. Ideo inter pretioſa lina eam numerat Plinius, & poſt linum asbeſton, primum ei dat locum, *Libro* XIX. *cap.* I. *Huic lino* (asbeſtino) *principatus in tote orbe. Proximus byſſino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito.* Fuſius Pauſanias *Eliacor. Prior. ſive libro* I. Θαυμάσαι δ' ἄντις ἐν τῇ Ἠλείᾳ τήν τε βύσσον, ὅτι ἐν ταῦθα μόνον, ἑτέρωθι δὲ οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φύεται. Et paulo poſt. Ἡ δὰ βύσσος ἡ ἐν τῇ Ἠλεῖ, λεπτότητος μὲν ἕνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων, ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Inter Elei Miracula etiam byſſus eſt. Hic tantum, nuſpiam alibi in Græcia naſcitur. Byſſus Elei eſt tenuiſſima. non cedit Hebræorum, non tamen eſt æque flava.* Vide eundem libro ſexto & ſeptimo. Byſſus Indica tamen etiam eſt celebris, teſtante Polluce, loco modo à nobis laudato. Ἡ βύσσος, inquit λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. *Byſſus eſt ſpecies lini ex india.* Sed apud Hebræos optima byſſus erat, ut ex eodem Pauſania apparet; comparat enim Eliacam cum Hebraica: tamen huic illam præfert. *Byſſus enim Eliaca eſt teniſſima, Hebræorum byſſo non cedit, ſed minus flava eſt.* Sed omnis byſſus, & Eliaca, & Hebræa & Indica linum eſt ſubtiliſſimum & pretioſiſſimum, etſi alii id etiam de ſerico & goſſipio explicent. Sane Pauſanias *Eliacor. poſter. ſive lib.* VI. byſſum Eliacam dicit ſeri ut canabum, & ex ſtirpe provenire. Ἡ δὲ Ἠλεία χώρα τά δὲ ἄλλα ἐστιν ἐς καρποὺς καὶ τὴν βύσσον οὐχ ἥκιστα ἐκτρέφειν ἀγαθή. τὴν μὴν δὴ κανάβιδα καὶ λίνον καὶ τὴν βύσσον σπείρουσιν. *Eſt autem ager Eliacus ut & cæterarum rerum, ita & byſſi ferax. Cannabem quidem, linum & byſſum ſerunt.* Linum & Cannabem ſeri manifeſtiſſimum eſt. Sed & opera, quæ inde conficiuntur, id docent: Non enim veſtibus tantum præbet materiam, quod etiam facit ſericum, lana & goſſipium, ſed & retibus: ut idem Pauſanias docet *in Achaicis.* Βιός δὲ, inquit, αὐτῶν ταῖς πολλαῖς ἐστιν ἀπὸ τῆς ἐν Ἤλιδι φυομένης κεκρυφάλους τὲ γὰρ ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐσθῆτα ὑφαίνουσι τὴν ἄλλην. *Earum plures Eliacæ byſſo dant operam, texentes reticula & alias veſtes.* Ubi notandum, quamvis vox κεκρύφαλος ſignificet reticulum, quo mulieres compeſcunt crines, tamen etiam ſæpiſſime ſumi pro plaga, ſive reti venatorio, in quod feræ incidunt, ut Stephanus ex Xenophonte optime notavit.

XCI. Retia autem, ſive ejuſmodi plagas ex lino fieri, non ex goſſipio (quod parum habeat firmitatis, ut quotidiana experientia plus ſatis docet) certum eſt. Debent enim plagæ eſſe tenaces

& firmæ, ad retinendas feras. Nihil autem plus habet firmitatis quam linum. Ideo funes, quibus ligabatur Simson Judic. XV. XIV. fuerunt ex פשתים *lino:* scilicet credebant Philistæi istam materiam firmissimam tenacissimamque esse, ideoque funibus conficiendis aptissimam. Audiatur Plinius oculatus testis, qui *plagas se vidisse* adfirmat, *tanta tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua saltus cingeretur. Nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare.* Sic de plaga Cumana. *Sed Cumana plaga concidunt apros, & ha cassesve ferri aciem vincunt. Libro* XIX. *capite* I. Has plagas auctores rei venaticæ ex lino fieri jubent. M. A. Ol. Nemesianus, in Cynogetico suo: & Gratius, qui *linum tenax* vocant. Vide etiam Opianum & alios, ac Ulitii doctissima commentaria. Xenophon *lib. de venatione.* τὰς μὲν, inquit, *ἄρκυας φασιανῦ ἢ καρχηδονίυ λεπτῦ λίνυ Retia ex phasiano aut Carthaginiensi lino tenui fieri debent.* Id ipsum & Hebræis notum erat. Esaias capite XIX. commate IX. Egyptios retia sua ex *lino* fecisse docet. : ובשו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי *Et pudefient opifices linorum subtilium & textores retium.* Ita locum istum interpretor; Non enim placet versio Junii & aliorum, qui habent *lineorum generosorumque, & textores alborum operum.* שריקות enim non significat *generosa*, ut ille interpretatur. Quid sibi vult τὸ *generosa*? Nec חורי *alba opera*: sed *retia*, ut ex ipso contextu facile colligi potest. Nam versu precedenti, mentione facta de piscatoribus, mox addit: *Textores retium* perituros. Id est merces istæ cum toto linificio, unde Egyptiis magnus quæstus, peribunt. Sic exponunt optimi auctores. Jarchius שריקות inquit, פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין: Scherikoth *est linum quod pectunt, & ex quo conficiunt retia piscium, qua ita facta sunt ut habeant multa foramina.* חורי exponunt per *foramen* a חרר *perforare*, non vero a חור *albescere*: quia retia revera multa habent foramina; Ideo Opianus *lib.* I. ea vocat πολύστεμα δέσμα (aut si aliam lectionem retinere velis πολυστομαδεσμά) *multiforatile textum.* Ita etiam locum istum exponit Kimchius, ubi docet, *Ægyptios pectere linum pectine, optimum autem pulcherrimumque adhibere ad conficienda retia*, dictumque esse a prophera ואורגים חורי quia: הרשתות הן עשויות נקבים נקבים *retia facta sunt cum multis foraminibus.* Qui אורגים חורי *texentes alba opera* exposuerunt, proculdubio decepti sunt a septuaginta,

ginta, qui ἐργαζομένους τὴν βύσσον *operantes byssum* reddidere: byssus scilicet natura est alba & candidissima. A quibus etiam deceptus est Diodatus, qui *fine toile blanche* posuit. Sed hunc locum fusius exponemus infra, capite VIII. ubi de serico aliquid dicendum nobis erit. Igitur Chaldæi בוץ & Græcorum vulgatique *βύσσος byssus*, nihil aliud est quam *linum*, sed linum subtilissimum pretiosissimumque: hinc mollia byssina vocari solent, unde & *verba byssina*, id est *mollissima*, qualia postulat Regina Parisatis, in Regum alloquio. Cum vero nostrum שש & בד interpretentur בוץ *βύσσος byssus*, patet eos per voces istas intellexisse *linum*.

XCII. Sed Hebræorum magistrorum doctissimi illud שש & בד nunquam aliter exponunt quam פשתים aut פשתן Idcirco Exodi XXV. V. שש הוא הפשתן Schesch *est linum* sive *pistan*. Aben Ezra שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע, Schesch *idem est quod* bad, *species quædam lini*, *quod nascitur in Ægypto tantum*, *tenue est*, *& album*, *& non tingitur*. Sed in opere Talmudico nunquam aliter vertitur בד & שש quam per פשתן. Vide Maimonidem cum in Jad Chasakah, tum in notis ad *Kilaim*, & alibi. Imprimis videatur *Hilchoth Kele Hammikd. capite* VIII. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתן והוא הבוץ *ubicunque in lege dicitur* Schesch *aut* bad, *intelligitur* pischtan, *id est byssus.* Nec mirum, cnm auctorem & doctorem habeant ipsum Prophetam Ezechielem capite XLIV. vers. XVII. & seq. ubi loquitur de sacris vestimentis, quæ omnia dicit fuisse פשתים loco בד & שש uti habet Moses. והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם וגו׳ פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם *Et erit quum intrabunt atrium interius ut vestiantur vestibus pischtim*, *nec lana tegentur inter ministrandum. Pileos Pischtim habebunt super caput*, *& feminalia pischtim circa lumbos.* Quid *pischtim* sit explicant Talmudici, in Gemara babylonica, *Massechet Sevachim*, *capite secundo*: Nempe cujus semen unicum tantum fert culmum. אמר רב יוסף בר׳ חנינה דבר העולה מן הקרקע בד בבד: *Dixit Doctor Ioseph*, *verbis doctoris Chanina*, *bad est quod seorsum surgit ex terra.* Quod Jarchius ita exponit: קנה יחידי מכל אחר מגזע עולים קנים ב׳ ואין גזעי *Culmus unicus ex quolibet trunco*, *nec duo culmi surgunt ex trunco uno.* Vide etiam Glossam ad *caput* IX. *Maßechet Kilaim.* בד שעולה יחידי קנה יחידי מכל גרגר ואין שני קנים עולים מגרעין אחר: Bad *est id quod habet ex quo-*

libet grano seminis unicum culmum, nec surgunt duo culmi ex grano uno. Jam vero פשתים linum significare Hebræis, certissimum est: Nam in culmum crescit, & stipulas habet. Exodi IX. versu XXXI. & Josuæ capite II. versu VI. Verum quidem est, idem dici posse de *canabo*, ideo & inter species *pischtim* קנבוס *Kanbos* censetur: sed magnam ponunt differentiam inter utrumque. Nec *pischtim* absolute vocatur *Canabum*, sed פשתים קנבוס *Pischtim canabum*, ut Herodotus apud Pollucem *Lib.* VII. *c.* XVII. λίνȣ καναβεως. Hinc proculdubio (quod in transitu etiam dictum volo) nostrum κάναβις *canabum*, sive *canabis*, Germanice, Belgice & Gallice, hanf/ hennep/ *Chanvre*, & *Cannefas*, mutata tantum littera ק K. aut C. in H. ut Germanis halm/ pro *culmus* aut *calamus*, haut pro *cutis*. *Hes* pro katz/ *felis*, unde & *Catti* & *Heßen* dicti sunt: ut male Isidorus *cannabum* dictum voluerit *a similitudine cannæ*: sive a Græca Etymologia, Græcorum enim κάναβις est ipsum Hebræum קנבוס. At ejusmodi linum non fuit nostrum בר & שש sed optimum & subtilissimum, quod flachs & *filace* dicimus, Græce proprie ὀθόνην & βύσσον aut בוצא *buza* Chaldaice; debebat enim esse מן המובחר *ex selecto*, ut cætera omnia quæ templo & sacerdotio consecrabantur. Talmudicis *Gemara Bab. Massechet Sevachim capite* II. non tantum exponitur בוץ sive βύσσ☉, sed etiam כיתנא. Hoc vero *linum* significare vel Josephus docet *Antiq. libro tertio cap. octavo.* χεθὸν γὰρ τὸ λίνον ἡμεῖς καλȣμεν. *Nos autem linum chethon vocamus.* Sexcentis in locis apud paraphrastas habebis כתנא pro פשתים.

XCIII. Inter pretiosissimas vestes etiam recensentur כלי פשתן כתנא רומיתא *Vestes lini*, sive ex *lino Romano*. vide Gemaram bab. Massechet Bava Metzia capite II. אמר רבי יוחנן מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן: *Doctor Iohannes dicit si alicui pater, magnam pecuniam reliquerit, & si eam cito dilapidare voluerit, vestiat se vestibus pischtan.* Et mox additur: ילבש בכלי פשתן בכתנא רומיתא *vestiatur vestibus pischtan, id est lino Romano.* Eadem reperies codice *cholin capite* VI. atque sic פשתן *pistan* illis semper est *linum*. Supra jam demonstravimus funes fortissimos & retia, quæ ex lino fieri solent, ex פשתן fuisse facta: cujus rei exemplum habemus in funibus Simsonis, & in operibus mercibusque Ægyptiorum. Sed ipsis quoque Afris *linum* פשתן vocatum fuisse, videtur posse probari ex Dioscoride. Nam in iis quæ notha censentur, mentione fa-

cta de quodam lino quod λινοκαλαμὶν vocant, dicit Afros illud vocare ζεραφοῖς, quam vocem optime eruditissimus Bochartus restituit per ζεραφοιστά quasi זרע פשתה Zera phischtah, id est; semen lini. Vide Bocharti Phœniciam libro II. capite XV. Sane cum plurima in nothis illis Dioscoridis corruptissima reperiantur, non mirum esset si quis diceret, librarios imperitos, præsertim in rebus exoticis, quales sunt voces Afræ aut Pœnæ, scripsisse ζεραφοῖς pro ζεραφοιστά, aut potius ζεραφιστά. Notandum etiam est, capite CXXV. libri II. unde notha illa desumpta sunt, quæstionem esse, non tam de lino ipso quam de semine lini: cum ibi agatur de medicamentis, quibus semen lini adhibetur. vides ergo quid sibi velit ζεραφιστά זרע פשתה semen lini? Stat igitur sententia nostra שש schesch & בד bad nihil aliud esse quam linum tenuissimum & pretiosum, atque ita vestes Sacerdotum nostrorum lineas fuisse.

XCIV. Ejusdem quoque materiæ plerumque fuerunt Ethnicorum vestimenta sacra. Supra jam audivimus ex Herodoto, Sacerdotes Ægyptios lino fuisse vestitos. Hinc *linigeri* dicti sunt, & *grex liniger*. Vide *Iuvenalem* & *Lucanum*. Apulejus testatur quoque *libro Metam. Antistites sacrorum proceres, candido linteamine injectos fuisse.* Et *libro* XI. in Pompa Isidis *viros feminasque*, ait, *fuisse lintea vestis candore luminosas* Hanc ob causam *Otho sacra Isidis in lintea religiosaque veste propalam celebrasse fertur.* Vide Suetonium in *vita Othonis*. Plinium tamen *libro* XIX. *cap.* I. docere eos Xylino sive Gossypio usos fuisse, supra memoravimus. Sed aut fallitur Plinius, aut utroque usi sunt. Lineæ tamen vestes magis fuerunt in usu apud Sacrificulos. Seneca de *brevitate vitæ*, sacerdotem quendam *linteatum senem* vocat. Sic Apollonius Thianæus, quum illi objectum fuerat, se præter morem linea veste uti, exemplo Pythagoræ & sacrificantium, sese defendit, quod scilicet sibi *communis vestis fuerit, cum Pythagora & cum sacrificantibus.* Vide Philostratum *libro* VIII. *cap.* III. Tales etiam fuisse vestes Brachmanum in india, quarum scilicet *materia fuerit linum*, testatur idem Philostratus *libro* II. *cap.* IX. Eosdem tamen Brachmanes vestes gestasse ex lapide amianto, (quod Plinius asbestinum vocat, inter lini genera ponit) reperies apud Hieroclem, χρῶνται δὲ, inquit, ἐσθῆτι λινῇ τῇ ἐκ πετρῶν. λίθων τὰ μηρύματα μαλακὰ καὶ δέρματα, ὃ δὴ συνυφαίνουσιν, ἐξ ὧν ὑφάσματα γίγνεται, μήτε πυρὶ καιόμενα, μήτε ὕδατι καθαιρόμενα ἀλλ' ἐπειδὰν ῥύπου καὶ κηλῖδος ἐμπλησθῇ, ἐμβληθέντα εἰς φλόγα,

γα, λδυκὰ ἢ διαφανῆ γίνεται. Utuntur veste linea ex lapidibus. Quod quidem texunt. Mollia sunt lapidum stamina, & membrana ex quibus panni fiunt, qui neque igne exuruntur, neque aqua expurgantur, sed cum sordes & maculas contraxerunt, in flammam injecti albescunt. Herculis Sacerdotes apud Silium Italicum, *libro* III. *de Bello Punico*, lino vestiti erant.

——velantur corpora lino,
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Coronidis loco hic addam, turpiter deceptos fuisse Gentiles, Plinium, & Apolonium apud Philostratum, qui crediderunt, Pythagoram lini inventorem fuisse, vide Plinium *libro* VII. *capite* LVI. & Philostratum, loco modo a nobis citato, cum jam ante tempora Mosis fuerit in usu apud Ægyptios: nam ipsum Josephum, Jacobi filium, bysso tectum fuisse legimus, Geneseos capite XLI. versu XLII. Sed fortassis Pythagoras primus lino usus est inter Græcos.

Caput VII.

DE בגדי לבן VESTIBUS ALBIS PONTIFICIS MAXIMI.

Pontificis Max. vestium aurearum quædam lineæ. בגדי לבן vestes albæ *P. M. Balteus diei expiationis totus lineus, non* Schaatnez *Quale linum illo die adhibitum? variæ sententiæ. Error Cunæi, Scheringhami, Leusdenii & aliorum de* שש *&* בד. *Nulla differentia inter* שש *&* בד *ratione materiæ. Utrumque* בוץ / פשתן *&* *βύσσος vocatur.* linum *cur dicatur* בד? *cur* שש. Bad *textum unius fili.* Schesch *sextuplicis fili.* Schesch. *linum Ægyptiacum linum die piaculari pretiosissimum.* בד *Chaldæo* בוצא *Sententia Talmudicorum. Pelusium a πήλυ, Hebr.* סין *a* luto *Linum pelusiacum. Plinius, Silius Italicus de lino Pelusiaco. Error Scheringhami.* Li*num Pelusiacum non est Xylinum. Plinius explicatus & contra Scheringham vindicatus. Terra pinguis, rigua & humida lino ferendo apta. Palladius, Gratius & Xenophon. Ægyptus optimi lini ferax. Ægyptii* Linyphones linitextores. *Sententia Hebr. de lino Pelusiaco* רמסס Ramses Pelusii: שש *&* בד *Ægypto tantum.* Sindon Ægyptiaca *Pollucis.* Sindon *sæpe pro*

pro veste. Locus Marci XLV. LI. *explicatus, & Mathæi* XXVIII LIX. כרינים *Iudic.* XIV. XII. Sindon *aliquando materiam significat sæpe crassam & vilem. Olitor Sindone vestitus* Ein Kidel. *Martialis de* Endromide. *Sindon lanea, Milesia, Tyria. Sericum*, Satin. *gossipium. Sindon linum Pelusiacum. Crates Sindone amictus. Bacchantes Sindone vestiuntur. Ita & Brachmanes. Sindon mulieribus propria. Sindon male ab urbe Zidone. Error Baifii & magni Etymologia. Conjectura de Sindone, an* סין *urbe Pelusio? Pelusium monumentum Ægypti. Ezech.* XXX. VIII. XV. *Linum* הנדוין *Indicum. Errat Scheringham id de Xylino explicans. Ctesias explicatus & vindicatus. Indicum linum in Talmude quid?* ὀθόνη *linum proprie dictum. In Bengala multum Gossipii. India olim lini ferax. India. Æthiopa, Arabia. Iope urbs Indica dicta. Linum die expiationis pretiosissimum. Ejus pretium ingens. Xylinum satis vile. Linum in vestibus albis diei Expiationum pretiosius quam cæteris diebus. Rationes Hebræor. doctorum. Hodie pretiosissima lina Cameracensia & Harlemensia. Eorum pretium. Humilitas diei expiationis vilius linum non postulabat. Illo die omnia sumptuosius fiebant. Velum byssinum diei expiationis inter populum & Pontificem Maximum.*

XCV. NOn tantum Sacerdotes minores, sed & ipse Pontifex Maximus, linea habuit vestimenta. Alias quidem habuit *vestes aureas*, alias *albas*. Inter *aureas* numerantur lineæ quædam, ut *feminalia, tunica interior*, & *Cidaris*. Sed supra jam demonstravimus, has vestes Pontifici Maximo cum cæteris communes fuisse. Idem enim præceptum datum est Aharoni, quod filiis ejus, id est Pontifici M. quod toti pontificum turbæ, ut scilicet omnes haberent vestes lineas. מכנסי כתונה ומצנפת *feminalia, tunicam & cidarim* בד & שש ex *lino*, sive *bysso* tenuissima. Cur hæ vestes Pontificis Maximi aureæ vocentur, supra monuimus. Et de earum materia postea plura dicemus. Quicquid est, easdem vestes lineas habuit Pontifex Maximus singulis diebus totius anni, quas habuere cæteri Sacerdotes. Sed præter has vestes quibus singulis diebus vestitus erat, & quæ aureæ etiam dicebantur, habuit & alias, quas semel tantum in anno induebat, decimo scilicet Tisri, magno die expiationis.

XCVI. Atque hæ vocantur בגדי לבן *vestes albæ.* Hoc die Pon-

tifex Maximus lino tantum veſtitus erat, immo multo magis quam ipſi Pontifices minores: nam cum totus ſacerdotum cœtus habuerit balteum, cui lana ineſt, ſummus Sacerdos balteum habuit ex lino tantum, ut non fuerit שעטנז *Schaatnez mixtæ materiæ*, nec quicquam intermixtum habuerit. Expreſſis verbis hoc docetur, Gemara Jeruſalemitana *Maſſechet Ioma, capite ſeptimo, Halacha* IV. תנו לא נחלקו ר׳ ורבי אליעזר בי ר׳ש על אבנטו של כהן ביום הכפורים שהוא של בוץ ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים וגו׳ : *Traditur: quæſtionem non eſſe inter doctores noſtros, & doctorem Eliezarem nomine doctoris Simeonis, ſuper balteo Pontificis Maximi, die expiationis, quia eſt ex byſſo, & balteo cæterarum dierum anni, qui mixtæ eſt materiæ? &c.* Balteus igitur Summi Pontificis diei expiationum eſt ex byſſo tantum, non vero mixtæ materiæ. Atque ſic die illo, totus lineus eſt Pontifex Maximus. Ita Maimonides Hilch. Kele Hammikd. capite VIII. בגדי לבן הם ארבע כלים ששמש בהם כ׳ג ביום הכפורים וארבעתן לבנים ומן הפשתן לבדיהם : *veſtes albæ ſunt quatuor veſtimenta, quibus Pontifex Maximus operatur die expiationum, & omnes quatuor albæ ſunt, & ex lino tantum.* Barſelonius præcepto XCIX. ubi de veſtibus albis: וארבעתן inquit, של פשתן לבנים לבדו *Quatuor iſta ſunt ex lino albo tantum.* Sed hæc ſexcenties in Talmude & alibi apud magiſtros reperies. Nec mirum, cum Deus ipſe ita fieri mandaverit. Levit. XV. IV. כתונת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ואבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף׃ *Tunica ſancta linea veſtitus erit, & feminalia linea erunt ſuper carnem ejus, & balteo lineo cingetur, & Cidari linea caput obvolvet.* Ad hunc locum optime obſervat Jarchius, Pontificem M. in ſanctuario, non niſi quatuor veſtimentis tantum operari, ut Sacerdotes minores, & addit: וכלן של בוץ *Et illæ omnes ſunt ex byſſo.* Seniores in hoc loco ubique habent λίνον. vulgatus *lineum.* Et Lutherus ipſe, leinen. Chaldæus iterum בוצא *byſſus.* Atque ſic omnes fere interpretes *linum* interpretantur. Solus Arabs retinet vocem *Coton*; ut fere dubitem, utrum Arabs per ſuum *coton* non intelligat linum, ſive byſſum; nam cum adeo recepta fuerit ſententia, ut apparet, veſtes iſtas lineas fuiſſe, vix credibile eſt ſolum Arabem id ignoraſſe, & eum ſolum crediſſe *Xylinum* ſive *Goſſypium* fuiſſe.

XCVII. Sed merito quæri poteſt, quale linum fuerit veſtium diei expiationis, ſunt enim qui credunt magnam differentiam fuiſſe inter linum illud, & linum totius anni, alterum altero fuiſſe ſubti-

ſubtilius & pretioſius. Plurimi ex auctoribus recentioribus ſibi aliiſque perſuadere conabantur, linum illud, quo induebatur Pontifex Maximus die piaculari, vilius fuiſſe eo, quod gerebat cum veſtibus aureis, per totum annum. Atque hanc ob cauſam, linum veſtium albarum dictum fuiſſ בד ut, Levitici capite XVI. videre eſt, ſed linum aurearum veſtium שש, ut Exodi XXVIII. & alibi. בד autem vulgare linum putant, & שש linum ſubtile & prætioſiſſimum, qualis eſt *byſſus*. In hoc errore fuerunt Cunæus de Republica Hebræorum libro I. cap. I. Leuſdenius Philol. Hebr. pag. CLXXIX. & ſeq. Scheringham ad Jomæ caput III. & alii quam plurimi, ut jam oſtendimus ſupra capite II. Sunt etiam qui putant debuiſſe Pontificem Maximum viliori lino veſtiri die expiationum, quam cæteris diebus, ob animi ſubmiſſionem: quoniam ſcilicet illo die extraordinarie ſeſe coram Deo debebant ſubmittere, cum pro ſe & pro populo precari debuerit, ut peccata expiarentur. Nihilominus omnes falluntur. Certiſſimum enim eſt, nullam dari differentiam inter בד & שש ratione materiæ; nec vilioris fuiſſe materiæ veſtes quas Pontifex Max. intra adytum gerebat, quam eas quibus extra veſtiebatur. Utrumque; tam בד quam שש non tantum a Judæis פשתן *linum* vocatur, ſed & a Chaldæo בוץ, a Græcis βύσσος, & vulgato *byſſus* dicitur. Sine diſcrimine & eodem ſenſu ſumuntur voces בד & שש, nam quod in uno loco בדם vocatur, alibi dicitur שש. Hinc מכנסי בד dicuntur quoque שש משזר Exodi XXXIX. verſu XXVIII. quod optime reddidit vulgatus: *feminalia linea, byſſina*. Utrumque Hebræorum Magiſtri *byſſum* vocant, ut patet ex eorum commentariis, a nobis ſupra allegatis. Sed imprimis repetere lubet expoſitionem Maimonidæ, *Hilch: Kele Hamikd. capite* VIII. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הבוץ. *ubicunque in lege occurrit* Scheſch *aut* bad, *intelligitur linum, & quidem byſſus*. Non auſim tamen adfirmare nullam omnino differentiam fuiſſe inter בד & שש. Sane voces illas aliqua in re differre, docent magiſtri. Non ratione quidem materiæ, aut pretii, ſed tantum ratione texturæ. בד enim tradunt eſſe linum unius fili, aut cujus textura ſit ex ſimplici filo. Dictum enim ſic volunt a בדד id eſt *ſolum*, tum quod ſolum ex terra creſcat, ex quolibet grano ſeminis ſcilicet unicus tantum culmus, ut ſupra docuimus, tum quod non retorto, nec bilici, nec trilici filo, ſed ſimplici, texatur. שש autem ita dictum volunt, quod texatur

tur ex filo retorto, & quidem *ſextuplo*, nempe ex ſex filis, prout שש *ſex* ſignificat. Ideo aliquando additur משזר *retortum*. Audiamus Maimonidam *Hilch. Kele Hammikd. capite* VIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזר צריך שיהיה החוט כפול ששה ומקום שנאמר בד אם היה חוט אחד לבדו כשר : *Ubicunque in lege dicitur* Scheſch, *aut* Scheſch Moſchſar, *neceſſe eſt ut ſit ex filo ſex duplici. Sed ubicunque dicitur* bad, *ſi unius tantum ſit fili, legitima erit* veſtis. Et Abarbanel ſuper *legem* c. XXV. Gen. שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו וכשהוא כפול ששה חוטים ביחיד נקרא שש או שש משזר וכשהוא חוט אחד לבדו נקרא בד כי בד מורה על היחידים כמו שש שמורה על ששה ושם הדבר בעצמו הוא הפשתים או בוץ Scheſch *eſt linum Ægyptiacum, quod eſt pretioſiſſimum inter ſpecies lini. Quum vero retortum eſt ſex filis in unum, vocatur* Scheſch aut Scheſch Moſchſar, *Sin ex unico filo tantum, dicitur* bad: *cum* bad *referatur ad ſingulare, quemadmodum* Scheſch Moſchſar, *ad ſex. Nomen autem ipſius materiæ vocatur* Piſchtim *aut* butz, *linum aut byſſus.* Aliam differentiam inter שש & בד magiſtri non agnoſcunt. Error igitur eſt בד *bad*, vulgare linum ſignificare, שש *Scheſch*, autem pretioſiſſimam byſſum.

XCVIII. Sed veſtes albæ die piaculari etiam ex ſubtiliſſimo lino, aut pretioſiſſima byſſo factas fuiſſe, non minus verum eſt. Omnes enim Magiſtri uno fere ore fatentur, eas fuiſſ בוץ *byſſinas*. Jarchius ad locum Levitici capite XVI. וכלן של בוץ *Et illæ omnes ex byſſo erant.* Sane hæc mens fuit quoque Chaldæi, nam pro בד in iſto loco ſemper habet בוצא Ubi Hebræus habet: כתנת בד מכנסי בד אבנט בד ומצנפת בד Chaldæus ponit כתנא דבוצא מכנסין דבוץ המינא דבוץ ומצנפתא דבוץ : *Tunicam byſſinam, feminalia byſſina, balteum byſſinum, & Cidarim byſſinam*, ſed ſupra jam oſtendimus ipſum בד *bad*, non minus byſſum & pretioſum linum ſignificare quam שש *Scheſch*, Quid? veſtes albas non ſolum ex pretioſo lino, ſed ex optimo, fuiſſe, & quidem ex pretioſiori, quam cæteris diebus anni, ſatis manifeſto docent Talmudici, *Maſſechet joma capite* III. *halach.* VII. Ubi tradunt ex lino Peluſiaco & Indico, ac non niſi ingenti pretio emi ſolitas fuiſſe. בשחר ait Miſna, היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערבים הנדוין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערביים של שנים עשר מנה הכל שלשים מנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו:

Mane

Mane induebat vestes Pelusiacas, quæ duodecim minas; vesperi Indicas, quæ octingentas drachmas valebant, teste Doctore Meir. Sed sapientes tradunt, mane induebat vestes quæ octodecim, & vesperi, quæ duodecim minas valebant; tota igitur summa triginta minarum erat, quæ populo quidem irrogabatur; si vero ipse quid addere volebat de suo, addebat. Pelusium urbem fuisse Ægyptiam ad Nili ostium Pelusiacum versus Orientem, constat. Ita dictum, non quidem a Rege *Peleo*, sed ἀπὸ τοῦ πηλοῦ *a luto*, & Hebræis טין quod etiam *lutum* significat. Sed hanc urbem, cum ob antiquitatem, munitionem, & alia multa, tum ob elegantissimum linum, celeberrimam fuisse, non minus certum est. Plinius *Libro* XIX. *capite* I. *Ægyptio lino minimum firmitatis*, inquit, *plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Pelusiacum; Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus in quibus nascuntur.* De hoc lino mentionem facit Silius Italicus, loco supra a nobis laudato:

——— Velantur corpora lino.
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

XCIX. Hoc linum Pelusiacum doctissimus Scheringham ad *Ioma cap.* III. *Misnam* VII. *gossipium*, sive *Xylinum* contendit; & ad hoc probandum adducit locum istum Plinii. *Ex lino illo*, inquit, *vestes quædam sacerdotis Magni, quibus ad sacra processit; concinnatæ erant, & propterea Pelusiacæ vestes vocabantur. Linum hoc ex Gossipii sive Xili arboris lana factum fuisse, tradidit Plinius istis quæ in loco citato sequuntur.* Sed fallitur doctissimus vir. Nec id ex Plinio probari potest. Mentionem quidem facit in illis quæ sequuntur de *Xylino*, cui nulla lanugo *candore mollitiave præferenda sit*, & ex quo *Ægypti sacerdotibus vestes gratissimæ fuerint.* At supra jam ostendimus Plinium forsan errasse, quum dixerat, Ægypti sacerdotibus vestes fuisse *Xylinas:* Id de lino potius intelligendum esse, ut ex Herodoto videtur posse probari. Quicquid est, Plinius magnam ponit differentiam inter linum Pelusiacum, & Xylinum, sive gossipium, ex quo Ægypti sacerdotibus vestes tradit. Toto sane cœlo differunt *Pelusiacum*, & *Xylinum*, cum ob naturam, tum ob agrum in quo nascitur. Gossipion enim *in superiori parte Ægypti in Arabiam vergente, gigni* ait: cum Pelusiacum linum gignatur circa urbem Pelusium, versus mare ad ostium Nili, Pelusiacum quoque dictum. Ex quonam auctore probaverit Scheringham, circa Pelusium nasci

Xylinum, nescio. Sed agrum illum feracissimum esse lini, novi: Aptissimus enim fuit lino, non autem ligno, aut arboribus, quia paludosus erat: inde Pelusium ἀπὸ τοῦ πηλοῦ *a luto* aut *paludibus* dictum esse, docet Strabo *Libro* XVII. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πηλούσιον κύκλῳ περικείμενα ἔχει ἕλη, ἅτινες βάραθρα καλοῦσι, καὶ τέλματα. *Ipsum Pelusium autem cinctum est lacubus, quæ nonnulli Barathra vocant, & paludibus.* Ὠνομάσται, addit, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ. *Nomen habet a luto.* Jam vero in locis paludosis & riguis nascitur linum. Ideo Palladius de cannabo, quod est species lini; *Mense februario ultimo cannabum seres, terra pingui, stercorata, rigua atque humida.* in *Cyneget*:

——————— Ne quid cunctere paludes
Lina dabunt.

Nec hoc ignoravit Xenophon de Atheniensi Rep. οὐδεμία, ait, πόλις δύο τούτων ἔχει οὐδ' ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλα καὶ λίνον. ἀλλ' ὅπου λίνον ἐστι πλεῖστον λεῖα χώρα, καὶ ἄξυλος. *Nulla utrumque habet, nec suppetunt eadem ligna & linum. Sed ubi maxima lini est copia, ibi regio plana est, & lignis caret* Nota *linum* & *lignum* non crescere in eodem loco; ergo nec *Xylinum* ubi *linum*, quia *Xylinum* in arboribus crescit. Nullum igitur Xylinum Pelusium ferebat, sed linum, Græcis proprie ὀθόνη dictum, Hebræis פשתים & Gallis *Filace*, Germanice Flachs. Nulla sane merx frequentior celebriorque fuit in Ægypto, quam linum & Stupæ. vide Flavium Vopiscum in D. Aureliano. Hinc optimum linum Ægyptiacum dicitur apud Trebellium Pollionem in Gallieno. *Quid? sine lino AEgytiaco esse non possumus?* Et AEgyptii *Linyphones linitextores*, ut exponit Salmasius in *Flav. Vopisc.* Herodotus quoque tradit libro secundo: in AEgypto linum fieri, ut in Colchide. Sed nec a Prophetis id silentio præteritur: Esaias. XIX. IX. quem locum jam citavimus; *Et erubescunt opifices linorum, & textores retium.* Hic non agi de *generosis*, nec de *albis operibus*, sed de *lino*, & retibus, supra jam demonstravimus, ut demonstraturi sumus, de *serico* quoque non agi. Et Ezechiel cap. XXVII. VII. mentionem facit שש ברקמה ממצרים *Lini & opere phrygiano ex AEgypto.* Et Proverb. cap. VI. vers. XVI. mentio fit אטון מצרים *funiculi sive lintei ex AEgypto.* AEgyptum etiam mercatura lini celebrem fuisse, patet ex I Reg. X. XXVIII. II. Chron. I. XVI. de quo plura infra cap. VIII. Et inter ea quibus maxime damna illata sunt, famosis

mosis illis plagis in AEgypto, tempore Mosis, etiam פשתה *linum* recensetur. Exodi IX. XXXI. Lini igitur imprimis ferax fuit AEgyptus, præsertim circa Pelusium.

C. Ejusmodi itaque linum fuit illud pelusiacum, non *Xylinum*. Et sane Hebræorum magistri ad Misnam illam Jomæ, nunquam aliter explicant, quam פשתן id est *linum*, & כוין *byssum* Jarchius: זו הירה פשתן של מדינות פילוסים שהוא חשיב ומעולה : *Linum ex provincia Pelusiaca, quod est optimum & laudatissimum*. Et Bartenora in suis glossis: פלוסין inquit, כוין דק ויפה הבא מארץ רעמסס תרגום ירוש׳ רעמסס פולוסא : *Pelusiacum, est byssus tenuis & elegans, quæ adfertur ex terra Ramses. Targum Ierusalemitanum id vocat Ramses pelusii.* Ramses autem urbem fuisse Ægypti, ex qua profecti sunt Israelitæ, cum tyrannidem Pharaonis effugerent, Exodi XI. XXXVII. plus satis notum est. Sane si Ramses non fuit ipsa urbs Pelusium, saltem non multum ab ea distabat. Sed omne linum quod Sanctuario adhibebatur, שש a Mose dictum, AEgyptiacum fuisse tradit Abarbanel. Ad Legem, capite XXV. Geneseos. שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו : Schesch *est linum AEgyptiacum, præstantissimum omnis generis lini.* Quod videtur didicisse a Jarchio, qui fere eodem modo ad locum istum, Exod. XXV. שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו Schesch, *est* bad, *sive linum, species quadam lini: Reperitur autem in AEgypto tantum.* Nota quod dicat: *Reperitur in Ægypto tantum*, quasi alibi tam pretiosum non fuerit. Unde etiam colligi potest, in toto sanctuario Judæos nunquam in rebus sacris alio lino usos fuisse, quam AEgyptiaco, non Judaico, non Eliaco, aut alio. Sed falluntur cum etiam Indico usi fuerint, ut Talmudici, in Misna supra allegata, docent. Fortassis ejusdem generis linum intelligit Pollux, libro VII. capite XVI. ubi de *Sindone Ægyptiaca* sermonem facit, Sed operæ pretium erit, de *Sindone* etiam aliquid hic memorasse.

CI. Verum quidem est, *Sindonem* sæpius sumi, pro veste potius, quam pro certa quadam materia. Hoc sensu videtur usurpari a Polluce: σινδὼν, ἔστιν Αἰγυπτία μὲν, περιβόλαιον δ' ἂν εἴη τὸ νῦν δίκροσσον καλούμενον. *Sindon est Ægyptiaca, estque amiculum, quod jam utrinque fimbriatum vocatur.* Igitur Polluci *Sindon* vestis est. Eodem modo, quo apud Marcum, Capite XIV. vers. LI. legimus; *Sindonem*, quam habuit Juvenis ille, qui noctu aufugiebat. περιβόλαιον *vestem* fuisse: Dicit enim eum περιβεβλημένον σινδόνα fuisse

ami-

amictum Sindone. Ideo σινδὼν Matthæi capite xxviii. verſ. lix. & alibi Syro eſt כתנא quod proprie ſignificat *tunicam*, aut περιβόλαιον quo aliquid circum-volvitur. Sed Sindones veſtes fuiſſe quidem pretioſas, patet ex triginta illis סדינים *Sindonibus*, quas Simſon deponebat. Judicum xiv.xii. Sed apud Talmudicos סדין ſæpius ſumi pro veſte, certum eſt. Videatur *Maſſechet Ioma*, *capite.* iii. *Sect.* vi. ubi reperies סדין של בוץ *Sindon ex byſſo*, id eſt, *veſtis*, aut *velum byſſinum*: prout & ipſe Herodotus habet σινδόνα βυσσίνην. Et Auſonius *linteam Sindonem*

Puer eja ſurge, calceos & linteam da Sindonem.

Et quemadmodum סדין & σινδὼν veſtem ſignificat, ita etiam ſæpiſſime materiam aliquam, ex qua veſtes fiunt. Vilem aliquando non magni pretii. De hac ſermonem facit Plutarchus de *Fortuna Alexandri*, ubi narrat: pauperrimum quendam olitorem *Sindone veſtitum* adductum fuiſſe ad Alexandrum. Iſta Sindon, cum olitor ille pauper fuerit, ut etiam aliorum auxilio indigeret ad vitam ſuſtentandam, proculdubio vilis fuit admodum. Forſan tunica erat ex craſſiori lino, ut noſtrorum ruſticorum & aurigarum, quas Germanice Ein Kittel dicimus. Ad ejuſmodi Sindonem fortaſſis reſpexit Martialis, *libro* iv. *de Endromide.*

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres,
Non ſic in Tyria Sindone tectus eris.

niſi cum quibuſdam legas *cultus eris*, & tunc quidem ſubtilem & pretioſam veſtem ſignificabit.

CII. Ex varia etiam materia fiebant *Sindones.* Aliquando ex *lana.* Hinc Chaldæus Lamentat. ii.xx. סדינין דמילטא *Sindones Mileſiæ*: ubi proculdubio lana, aut molliſſimus pannus, ex lana Mileſia, ſignificatur, de qua nos plura infra, ubi de lana in veſtibus ſacris ſermo fiet. Ejuſmodi forſan etiam fuit *Sindon Tyria* apud Martialem & alibi, ſi verum eſt eam pretioſam, & cultui deſtinatam fuiſſe. Nam panni purpura Tyria infecti apud Tyrios ſunt celeberrimi; ſed an idem de byſſo aut lino dici poſſit neſcio. Immo *ſericum* aliquando ſignificare ſindon, non auſim negare. Et inde forſan noſtrum *ſatin*, certum quoddam genus panni ſerici: niſi *ſatin* ita dictum ſit a *ſeta*, unde & Germanice & Belgice ſeyde, Gallice *ſoye.* Et *goſſipium* Sindon dicitur, ut ex Strabone & aliis doceri puto. Plerumque tamen per סדין σινδὼν & *Sindon*, pretioſum linum aut byſſum intelligunt auctores, aut veſtem ex lino,

aut

aut byſſo. Ideo eadem veſtis, quam Matthæus capite XXVII XLIX. *Sindonem* vocat, Johanni capite XIX. XL. dicitur ὀθόνη *linum.* Heſychius ὀθόνη, Σινδών. Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια. Et Pollux *libro ſeptimo capite* XVI. *Sindonem Aegyptiacam* inter *lina* numerat. Quando Sindon pro lino ſumitur, fere ſemper intelligitur ſubtiliſſimum & pretioſiſſimum Mulierum luxui deſtinatum. Legimus apud Diogenem Laertium, Ædiles Athenienſium Crateti ſuccenſuiſſe, ὅτι σινδόνα ἠμφίεστο: *quod Sindone eſſet amictus*, proculdubio quia cultus tanti pretii Philoſopho non conveniebat. Bacchantes muliebriter egiſſe, & inſtar mulierum ſumptuoſe excultos fuiſſe, notum eſt. Ideo eis Strabo & alii mitras & Sindones attribuunt, & ubi de Brachmanum luxu, poſt ætatem triginta & ſeptem annorum, diſſerit: eos quoque Sindonibus veſtitos fuiſſe, docet. ἔτη δ' ἑπτὰ καὶ τριάκοντα &c. Civiliores apud Indos, ait, ἐσθῆτι λευκῇ χρῆσθαι καὶ σινδόσι, *veſte alba & Sindonibus uti.* Vide Strabonem libro quinto decimo. Heſychius, in voce ὀθόνη, σινδόνα ponit inter γυναικεῖα ὀθόνια λεπτά. *muliebria veſtimenta ex lino tenui.* Atque ſic *Sindone amiciri*, eſt nota luxus, & fere muliebris ſuperbiæ. Unde neceſſario colligi debet, Sindonem plerumque ſignificare linum tenue & pretioſum, qualis eſt byſſus. Ideo *byſſus* vocatur a ſeptuaginta interpretibus Eſaiæ cap. III. verſ. XXIV. Nam pro Hebræo סדינים Seniores habent βύσσον. Hinc Herodotus σινδόνα βυσσίνην. Et Miſna Codicis *Ioma* סדין של בוץ *Sindon byſſina.*

CIII. Sindonem autem linum Peluſiacum fuiſſe, aut ſaltem inde ſic dictum, vix dubitare poſſum. Scio equidem Baifium *de Re veſtiaria*, credidiſſe Sindonem ita dictam eſſe ab urbe *Sidone*, ita forſan edoctus ab Etymologo. Σινδών, ἀπὸ Σιδῶνος τῆς πόλεως. Οἱ γὰρ Σιδόνες ἐφεῦρον πρῶτοι κάμνειν σινδόνας. *Sindon ob urbe Sidone Primi enim Sidones artem invenerunt elaborandi Sindones.* Eo videtur reſpexiſſe Martialis loco citato, ubi de *Tyria Sindone*. mentionem facit. Sed & hi fortaſſis falluntur. Multo enim veriſimilius eſt *Sindonem* dici ab urbe סין *Sin*, quam ab urbe *Sidon.* Scribendum enim eſſet cum צ *Zade*, non cum ס *Samech. Sidon* urbs non ſcribitur סידון, ſed צידון *Zidon.* Sed noſtra *Sindon* per ס, ut סדין, Syris סדונא. Jam vero סין eſt urbs Ægypti: ut videre eſt Ezechielis cap. XXX. XV. Sed illam urbem eſſe *Peluſium*, ſupra jam diximus, & ab aliis clarius demonſtratum eſt. *Peluſium* dictum ἀπὸ τοῦ Πηλοῦ a *luto*, ut docet Strabo. Sic & סין Hebraice & Chaldaice *lutum* denotat, uti patet ex Paraphraſi Pſ. XVIII. XXXIV. Eſt

P etiam

etiam revera Pelusium משוז מצרים *Munimentum AEgypti*, ut ait Propheta; cum Pelusio Ægyptus sit δυσέσβολ☉ *accessu difficilis*. testibus Strabone *libro* XVII. Diodoro Siculo *libro* XV. & aliis. סדין. *Sadin* sive *Sindon* ergo esset ab urbe *Sin* Pelusio, per augmentum literarum Heemanticarum, quemadmodum fit in verbis: ut זכרון *memoria* צקלון *gluma*. ראשון *primus* &c. ששון *gaudium*. Et eliso *nun* in medio סדין pro סנרין nisi quod litera ד deberet esse dageschata, ut in הודו *Hoddo* pro הונדו *Hondo*, vel הינדו *Hindo*, *India*. מדו *Middo* pro *Mindo*, Græce μανδύας. Sic celeberrima illa *Sindon*, σινδὼν & סדין, si originem spectes, nihil aliud esset, quam optimum *linum Pelusiacum*, De quo *Plinius*, *Silius Italicus*, *Talmudici*, & alii bene multi. Sed nihil temere ausim adfirmare, eo minus cum ne hæc quidem etymologia satis sit legitima: æquus & eruditus lector judicet. Quidquid est, ex his omnibus mihi videtur constare, פלוסין *vestes Pelusiacas*, Pontificis Maximi, fuisse ex optimo & pretiosissimo lino Pelusiaco, non ex *Xilino*, sive *Gossipio* ut Scheringham male exposuit.

CIV. Sed non felicius assecutus est mentem Misnæ, circa *linum* הנדויין *Indicum*. Ἑνὸς ἀτόπȣ δοθέντ☉ τ' ἄλλα ἕπεται. *erant*, inquit, *vestimenta hæc ex lino Indico contexta*, (hactenus bene) *quod & ipsum ex Gossipii sive Xyli arboris lanugine factum erat*. Hæc male. Male etiam citat Ctesiæ ἱμάτια ξύλινα, *Pomponium Melam* & *Lucianum*. Memorat quidem Ctesias ξύλινα ἱμάτια, *vestimenta Xylina*, quæ a Cynocephalis emuntur. Sed quid hoc ad *linum Indicum?* Mela & Lucianus quoque de *lino* aut veste Indica loquuntur, & ex iisdem locis, quæ allegat Scheringham, patet, *linum* in ipsa *India* a Gossipio distingui. Quomodo igitur probabit linum Indicum *Xylinum* fuisse? Sane linum, sive ὀθόνlω fuisse, docent Hebræorum magistri in suis Glossis ad istam Misnam. Jarchius הנדויין inquit, שהיה מפשתן של ארץ הנדויין *quod est* Pischtan, *ex terra India*. Sed supra disputavimus *pischtan* esse ὀθόνlω *linum*. Verum quidem est, hodie non multum lini in India nasci, & pretiosum. Saltem ejusmodi merces nobis non asportantur magna copia. Inde tamen non potest colligi, olim non magis fuisse feracem. Nam & *Elis* & *Pelusium* hodie lini nihil nobis mittit. Sane Indiam olim multum lini habuisse constat, & byssum quidem, tenuem & pretiosam. Hinc Pollux βύσσον vocat λίνȣ τὶ εἶδ☉ παρ' Ἰνδοῖς. *Lini speciem apud Indos*. Et Ctesias indicis ait inter Cynocephalos ditissimos, quorum sunt pauci, linum gestare. Οἱ δὲ πλȣσιώτατοι

ἀτῶν

ἀυτῶν λινᾶ φορῦσιν. ἦτοιδ' εἰσὶν ὀλίγοι. *Ditissimi eorum linum ferunt. Hi autem sunt pauci.* Sic Plinius, Pomponius Mela, Lucianus & multi alii de Indico lino loquuntur, & inter præstantissima genera linorum ponunt. Quod *Xylinum* attinet, totam fere Indiam hodie ejus esse feracissimam constat. Integræ enim sylvæ reperiuntur arborum ἐριοφόρων *lanigerarum.* Certe quam abundans Gossipii sit Bengala, aliæque Regiones Indiæ, mercatores nostri, Indiæ Societatis, testabuntur. Naves onerarias plenas, hodie totius Orbis Thesaurus, & incomparabile emporium Amstelodamum exhibebit Gossipii.

CV. Interim notandum est quid per הנדוין *Indiam* intelligant Magistri? Negari quidem non potest הנדוין significare *Indiam.* Sic Bartenora ad istam Misnam הנדוין exponit per ארץ הודו. Sed הודו *hodu, Indiam* esse, eliso tantum ; ut in מדו, *Mado* supra jam ostendimus. Videatur de hisce fusius Bocharti *Phœn: libr.* I. *cap.* XVIII. Sed Jarchius *Indiam* explicat per ארץ כוש *terram Æthiopiæ.* שהיו פשתן של ארץ הנדוין והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן בן הנדוין ait עוזיאל היהפוך כושי עורו הינדווא Indicum, *est linum ex terra India, quæ Æthiopia est, ut exposuit Ionathan filius Uzielis: An Æthiops mutabit pellem?* (Jerem. cap. XIII. XXIII.) *id est India.* Sic enim הנדוא habet Chaldæus pro כושי quasi *Indum* pro *Æthiope.* Hæc eadem observata reperies in Tosephot Jom Tof, ubi addit se legisse in Targum Ester : מהודו ועד כוש מן הינדיא רבא ועד כוש *Ex India usque ad Æthiopam, id est ex India Magna usque ad Æthiopiam,* quasi India magna tantum distingueretur ab Æthiopia. Mirum non est verpulos in ea fuisse opinione, Æthiopiam quoque dictam fuisse Indiam, & tempore prophetæ Jeremiæ Indiam & AEthiopiam eandem fuisse Regionem, cum constet apud veteres Indiam etiam vocari, quidquid erat extra mare mediterraneum, ut Arabiam, AEthiopiam, immo ipsa Judæam. Ideo *Ioppe* quæ est urbs Phœniciæ *Indica* dicitur ab Ovidio, *de arte Amandi libro primo*:

Andromedam Perseus nigris portarat ab Indis.

Sed Andromeda advecta fuit ex civitate Joppe, testantibus Plinio *lib.* IX. *cap.* V. & Strabone *lib.* I. *&* XVI. Obstat tamen quod Poeta de *nigris Indis* loquatur, nam etsi Judæi non valde albi fuerint, an tamen *Nigri Indi* a Poeta dicantur, dubitari potest. Ideo ad Arabas aut Æthiopes eum respexisse, forsan aliquis dicet. Quocumque modo sumatur, certum est, veteres per Indiam intel-

tellexisse, Arabiam & AEthiopiam præsertim temporibds Jeremiæ, cum tunc temporis India proprie dicta, vix nota fuerit inter Judæos. Nec opus erat hominem nigrum, qui pellem mutare non poterat, ex India accersere, cum nigri propiores fuerint, ut Æthiopes & Arabes. Linum igitur Indicum, de quo Misna *Codicis Ioma*, secundum doctores, est *Æthiopicum*, aut *Arabicum*. Atque iterum male Scheringham, qui id *gossipium* putat, quemadmodum de *Pelusiaco* judicaverat: quod ex sacra scriptura probari non potest, & patrum traditioni aperte repugnat: Nam אין לובשים הכהנים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתן: *Non vestiuntur Sacerdotes, ad ministrandum in Templo, nisi lino & lana.*

CVI. Linum illud vestium albarum, die expiationum pretiosissimum fuisse, & non vilius lino vestimentorum aureorum, ideoque בד & שש tenuitate & pretio non differre, mihi manifesto constat. Linum enim Pelusiacum pretiosissimum erat teste Plinio. חשיב ומעולה *laudatissimum & pretiosum*, ut supra ex Jarchio audivimus. Enimvero si cogitemus pretium earum vestium, prout tradunt Talmudici, ubinam quæso pretiosius reperiemus? Mane enim vestiebatur lino duodecim minarum, vespere autem octo minarum; Aut, secundum Sapientes, mane octodecim minarum, Vesperi duodecim, quæ faciunt summam triginta minarum. Si hæc referantur ad nostram monetam, summa octodecim minarum Sanctuarii, ubi duplum intelligitur, ut in sacris sumi solet, faciet quadringentos quinquaginta imperiales, (quorum quilibet octo Schellingios Brabanticos facit) secundum computationem quorundam. Et hoc quidem populo irrogabatur. *Si* quid addere volebat, ad augendum pretium, de suo addebat, ut pergit Misna; ut doceret, Pontificem M. aliquando etiam pretiosiora vestimenta habuisse. Hoc factum fuisse, expressis verbis docent Gemarici ad eandem Misnam. Ibi enim, ut de magnis majora loquuntur, tradunt Ismaeli filio Papæ matrem tunicam fecisse centum minarum. Quid? Eliezeri matrem fecisse tunicam duarum myriadum, id est vigesies mille minarum. Cogita an pretiosior tunica, ex lino tantum, excogitari possit? Sed nugentur licet verpuli, inde tamen patet, vestes albas omnium pretiosissimas fuisse. De pretio ipso nos fusius infra differemus. *Sane* Xylinum Indicum aut Aegyptiacum tam carum fuisse non puto; saltem nostra ætate. Multo enim vilius apud nos, etiam tenuissimum & pretiosissimum Xylinum quam mediocre nostrum linum est: ut vel ex solo pretio colligi possit, vestes sacerdotales ex Xylino non

non fuiſſe. Gemarici ad dictam Miſnam codicis Joma, probare conantur, veſtes albas ex pretioſiore lino fuiſſe, quod quater repetatur (ſcilicet Levitici cap. XVI.) vox בד. Sic enim ſolita ſua ſubtilitate argutantur.: אמר רבי הונא בריה דרב עילאי אמר קרא בד בד בד בד מובחר בבד: *Docet doctor Huna filius doctoris Ilai, Scriptura dicit linum, linum, linum. linum, quia eſt optimum linum.* Hinc Jarchius: בד בד ארבע זימני כתב בלבישת בגדי שחרית למימר דהוי בד בד המובחר בבד: *Linum, Linum, quater ſcribitur in veſtitu veſtium matutinarum, ut doceremur linum, linum, optimum eſſe ex omni genere lini.* Hæc Toſephoth adhuc fuſius explicat. בד בד בד נראה לי חד לגופיה וחד בד לשון לבד שאין לובש עמהם בגדי זהב כדרך שהוא עושה כל ימות השנה ובד שלישי לומר יותר טוב מבד של שאר ימות השנה הרביעי לומר שטוב משל ערבית אינמי בד שלישי ורביעי מידריש הכי בד המובחר שבבד: *Bad, Bad, Bad, Bad*, ſive *linum, linum, linum, linum. Mihi videtur ſemel poſitum eſſe linum propter ſe ipſum, ut prima voce lini ſignificaretur, quod debeat eſſe veſtis ex lino: Alteram vocem lini eſſe ad oſtendendum, eum non debere veſtiri veſtibus aureis, ut cæteris diebus anni. Tertiam vocem lini docere, tunc præſtantius eſſe linum quam cæteris diebus. Quartam vocem lini indicare hora matutina linum pretioſius fuiſſe quam hora veſpertina. Dici etiam poteſt: Tertium & quartum linum ita exponi debere, ut ſignificaretur fuiſſe omnium generum linorum pretioſiſſimum.* En ex ipſo præcepto Levitici cap. XVI. ſubtiles noſtri logici exterebare noverunt; linum veſtimentorum alborum, die expiationum, non ſolum pretioſum, ſed pretioſius fuiſſe lino veſtium aurearum, & matutinum quidem pretio & bonitate præponi veſpertino. At quamvis linum veſtium aurearum, immo ipſorum ſacerdotum minorum, etiam doceretur בד שש, בוץ, *linum* & *byſſus*, tamen aliud alio præſtantius fuit. Scilicet ut pretioſum fuerit cæterorum ſacerdotum, pretioſius Pontificis Maximi, in veſtimentis aureis. Pretioſiſſimum veſtium albarum: omnibus tamen præferendum matutinum iſtius diei. Sic & hodie inter pretioſiſſima & tenuiſſima lina Cameracenſia & Harlemenſia datur quidam gradus pretii & bonitatis. Habebis enim Harlemenſe linum duorum florenorum noſtræ monetæ, & vilius, habebimus & V. VII. X. immo olim ulnam cujuſdam lini Harlemenſis viginti florenis conſtitiſſe, quod Princeps Arauſiacus ſereniſſimæ ſuæ ſponſæ in Angliam miſit, mihi de pretioſiſſimo lino inquirenti, ab ejuſmodi mercatoribus narratum eſt. Eodem plane modo concludendum

dum esse puto: Quamvis omnis byssus sacerdotii pretiosa fuerit, tamen præstantissimam fuisse eam ex qua fiebant vestes albæ.

CVII. Nec obstat huic sententiæ, quod quidam dicant: Magno illo die piaculari Pontificem Maximum omnem debuisse fugere fastum atque superbiam, cum ministerium istius diei postularet, ut sese profunde coram Deo submitteret, ad deprecanda sua populique peccata. Sane negari non potest istum diem submissionem imprimis postulasse. Hinc tot præcepta, quæ submissionem mandant, non tantum in lege, sed & in ipsa traditione patrum, ut videre est in codice *Ioma*. Ideo & hodie verpuli die Hackipurim non nisi linteis suis sepulchralibus, & lineis, aut laneis soccis, aut etiam calceis ex coactili materia, quod *feltrum* vocamus, induti visuntur per vias & in Synagogis. Quid? Sola abjectionis causa Pontificem M. vestibus aureis sacra adyta intrare non ausum fuisse, sed lineis, quia scil. supplex accedebat, cum supplicem non deceat superbire, aut ex reo fieri accusatorem, tradunt magistri. Videatur Jarchius ad versum quartum capitis decimi sexti Levitici. ubi probibitum docet Summo Pontifici Sancta Sanctorum vestibus aureis ingredi: לפי שאין קטיגור נעשה סניגור *ne accusator fieret procurator.* Profunda tamen illa submissio Pontificis Max. qua opportebat animum abjectum & vere contritum Deo sistere, cum toto populo, non impediebat, quo minus cætera omnia splendide & sumptuose fierent; quod vel inde patet, quod eo die etiam carius lavaret manus & pedes, quam cæteris diebus anni, ex aureo scilicet, quum reliquis diebus ex æreo labro tantum fieret. Et quæ cæteris diebus aureis vasis fieri solebant, ex auro viridi, hoc die fiebant ex auro rufo, quod pretiosius erat. Videatur *Massecchet Ioma, capite quarto, Halacha quarta & quinta.* Libet verba integra proponere. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב ובדה היה מכנים בכל יום חותה בשל ארבע קבין ומערה בתוך של שלשה קבין והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכנים ר' יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך של שלשה קבין ובה היה מכנים בכל יום היתה כבדה והיום קלה בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום דברי רבי מנחם בכל יום מקריב פרם בשחרית ופרס בין הערביים והיום מוסיף מלא חפניו בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדים במערבו והיום כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של זהב.

זהב רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול מקדש ידיו מן הקיתון של זהב בכל יום היו שם ארבע מערכות והיום חמש דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר בכל יום שלש והיום ארבע רבי יהודה אומר בכל יום שתים והיום שלש׃ *Omnibus diebus deprompsit thuribulo argenteo, & in aureum infundebat: hodie deprompsit aureo, & intrabat cum eo. In omni die deprompsit thuribulo quod quatuor cabos continebat, & in alterum infundebat quod tres cabos capiebat. Hodie deprompsit thuribulo trium caborum, & intrabat cum eo. Doctor Iose dixit: Omnibus diebus thuribulo deprompsit quod Seam continebat, & infundebat in alterum quod tres cabos capiebat, & intrabat cum eo. In omni die erat grave, hodie leve. Omnibus diebus manus ejus (thuribuli) brevis erat, hodie longa. Omnibus diebus ex auro viridi erat, hodie rufo, docente Doctore Menachem. Omnibus diebus offerebat dimidiam libram mane, & dimidiam libram vesperi, hodie addebat plenum pugillum. Omnibus diebus tenue erat, hodie tenue ex tenui. Omnibus diebus ascendebant Sacerdotes, ab Oriente, & descendebant versus plagam Occidentalem, hodie autem ascendebat & descendebat in medio. Omnibus diebus Pontifex Maximus lavabat pedes & manus suas ex labro aneo, hodie ex pollubro aureo. Doctor Iehuda tamen dixit: Summum Pontificem semper manus & pedes lavasse ex pollubro aureo Omnibus diebus quatuor erant lignorum ordines, hodie quinque, secundum sententiam Doctoris Meir. Sed Doctor Iose dicit omnibus diebus tres, hodie quatuor. Iehuda vero; omnibus diebus duo, hodie tres.* Et capite tertio, Misna decima legimus: מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכיפורים של זהב׃ *Mombas Rex fecit omnia manubria vasorum diei expiationis ex auro.* Desinant igitur Viri docti in posterum adfirmare, בד, præsertim die expiationis, esse *vulgare linum*, שש autem vestium aurearum fuisse *byssum pretiosissimam*. Desinant statuere, id postulasse contritum animum, qui illum diem decebat. Desinant tandem שש & בד per *Xylinum* interpretari.

CVIII. Coronidis loco, antequam materiam vestium albarum missam faciam, ut omnibus adhuc clarius constaret, linum illud, in quo Pont. Max. ministerium obibat die piaculari, byssum, & ex optima fuisse, addam quod observant Misnici Doctores Codice *Ioma capite tertio, sectione sexta*, jam toties a nobis allegata. הביאוהו בבית הפרווה ובקדש היתה פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם׃ *Adducebant eum* (scil. Pont. M.) *ad domum Happarvah, quæ in sancto erat. Extendebant sindonem byssinam inter ipsum & populum.*

pulum. Sindon iſta extendebatur inter Pontificem Maximum & populum, ut honeſtius pedes & manus lavaret. Nota hic, Sindonem ſumi pro velo, ut jam ſupra docuimus, eam ſæpius veſtem ſignificare: Et obſerva ſimul eam ex byſſo fuiſſe, ut oſtendimus plurimum ſindonem ſignificare linum tenuiſſimum. Gemara ad hunc locum docet die piaculari aliquid immutatum fuiſſe: Cæteris enim diebus ejuſmodi ſindonem non tendebant, ſed hoc die tantum, ut conſtaret & diem expiationum fuiſſe, & omnia miniſteria iſtius diei fieri debere veſtibus byſſinis מאי שנא של בוץ אמר רב כהנא כדי שיכיר שעבודת היום בבגדי בוץ : *Quid ſibi vult byſſinum? Doctor Chabana dixit, hoc fieri ad oſtendendum miniſterium hujus diei fieri in veſtibus byſſinis.* En igitur veſtes albas Pontificis Maximi, tam die piaculari quam cæteris diebus totius anni, ex byſſo fuiſſe, perinde ac totius Sacerdotum turbæ; omneſque illas voces בוץ בדי שש יכרין & βύσσος, *linum*, aut *byſſum* ſignificare tenuiſſimam & pretioſiſſimam: Ita tamen ut veſtes aureæ Summi Pontificis ex pretioſiori fuerint, quam veſtes Sacerdotum minorum, & veſtes albæ diei piacularis iterum ex pretioſiori quam veſtes aureæ, quas veſtitus erat cæteris diebus anni. Sed hæc de materia veſtium linearum, cum cæterorum omnium Sacerdotum, tum Pontificis Maximi, ſufficiant. Sequitur jam materia veſtium aurearum.

CAPUT VIII.

DE SERICO VETERUM, UTRUM NOTUM TEMPORE MOSIS.

תכלת ארגמן תולעת שני : *qualem materiam ſignificent? Error Lutheri Aben-Ezra, Abarbanelis & aliorum, qui ſericum exponunt. Regula Talmudica huic opinioni contraria. Sericum pretioſiſſimum apud veteres. Magnatum Fœminarum, Bacchi & Bacchantum ornatus. Ex eo veſtes tenuiſſimæ. Barbarica mollities. Lex Senatus ſub Tiberio contra veſtes ſericas. Subſerica & holoſerica. Sericum rarum apud Romanos uſque ad auguſtum. Sericum* ἰσόχρυσον, *Auro contra carum. Lex Rodia. Sericum ad Romanos advectum ex India, Aſſyriaca, &* Κῶ. *Ratio conficiendi ſericum apud Romanos innotuit demum ſub Iuſtiniano. Bombyces an in Inſula* Co *naſcantur? Pamphila Latoi filia quo ſenſu*

ſenſu dici poſſit ſericum inveniſſe in Inſula Co? Camelot de Hollande, *quo ſenſu ſic dicatur? Bombyx Coa quo ſenſu diſtinguatur ab Aſſyria? Sericum apud Hebræos & Ægyptios tempore Moſis ignotum. In toto Veteri Teſtamento nulla ſerici ſit mentio.* משי *apud Ezechielem cap.* X. XIII. *Iarchii, Iunii,* Lutheri, *Grotii, Gallorum & Belgarum lapſus, id de ſerico exponentium. Lutheri* Seydene ſchleyer. *Fulleri error. Et Grotii de* περιπετάσμασι *ſericis. Sericum in Tabernaculo nullum uſum habuit.* משי *poſterioribus Iudæis Sericum. Aquila* ἀνθινὸν, floridum palpabile. βαπτὸν *pro* ἁπλὸν. *Simachus, Hieronymus, Theodotion. Græcorum* τριχαπτον. *Hieronymi ſententia de* τριχάπτῳ. *Fulleri & Heſychii ſententia.* Crinale *Ovidii. Capillare* πολύμιτον. *Crinale aurum. Heſychii & Suidæ opiniones de* τριχάπτῳ. *Porta &* Lutheri. *Lapſus Suidæ. Vera ſententia Heſychii.* משי *Chaldæo veſtes tinctæ. Noſtra conjectura.* משי *Chaldæus de Veſtibus Pont. Max. intelligit.* שריקות *Eſaiæ* XIX. IX. *Iuno & Buxtorfio* generoſa. *Sed male. Aliquando colorem ſignificat. Et quidem Rubrum, Coccineum, Minium.* συρικόν. סרק Syrico tingere. *Fucus mulierum. Bocharto color flavus. Linum flavum. variorum colorum. Byſſus Eliaca minus flava quam Hebræa. Candidum linum retibus minus aptum. Grotii ſententia.* שרוק *Zachariæ* I. *quid? Equi fulvi aut Gilvi, non rari in Dania. Locus Apocal.* VI. VIII. *explicatus.* שריקות *apud Eſaiam materiam ſignificat. Male Buxtorfius & Fullerus* ſericum *volunt.* Σηρικὸν *Rabinis* סיריקין· η *pro* ι. *Hebræis per Chireck longum aut per Zere ſcribitur.* Alſerac *a* Kimchio *male Arabicum dicitur. Græcum eſt: ut &* מלקוניא μελαγχολία. *Arabes & Medi qui?* שריקות *Eſaiæ linum.* סרק, סורק *&* מסרק. *Pectinator.. Pecten. Septuag.* λίνον σχιστόν. *Verſio vulgata,* Lutheri *& Chaldæi. Buxtorfii mens emendata.* Locus I *Reg.* II. XXVIII. *explicatus. &* II *Chron.* I. XVI. מקוה *pro* Κῶ *male a Vulgato & Hieronymo.* Co *Inſula Aſiatica. Iſidorus emendatus. Male Coa confunditur cum Cea. Ars ſericum conficiendi in Co inventa a Pamphila creditur. Veſtes Coæ. Utrum ex lana, an ex ſerico?* Κῶ, *ſive Co Hebræis.* קו *Bochartus laudatus* מקוה *non eſt* מן קוה *Latous Pamphylæ pater an ante Salomonem vixerit? Græcorum* Ἐκ θεκυὲ, *quaſi* תקוה, Ἐκ κυὲ, *&* ἐξ ὀκυέ. *Syro Aphelia.* ἀφηλιῶτις *ventus.* מקוה *pro* מקו à Linea. Luthero Wahr. *Multitudo equo-*

Q

equorum. Germ. Ein stute *Collectio aquarum.* מקוה *Bochario vectigal. Chaldais* מנביהא *&* גבא. *Ægyptus Equorum abundans. Testimonium ex* II *Reg.* XVII. XXIV *Homero, Diodoro & aliis Ægyptus lini ferax. Ius a Pharaone Salomoni concessum, de educendis ex Ægypto equis & neto lineo. Hebraorum sententia.* V*ersio Chaldaa. Belgica.* V*erus sensus istius loci. Ubicunque in* V*eteri Test. sit mentio de vestibus, id de lino & lana tantum intelligendum est.* Sententia *Maimonida. In summo luxu Scriptura lana & lini tantum meminit.* Loci *Esthera cap.* I. VIII. *& cap.* VIII. XVI *explicati. Traditio Talmudica de summo luxu fœminarum in lino. Belgarum Proverbium* **op syn best Paesch-pronck.** V*eterum Iudaorum quidam carne latabantur. Plusculum sese vino invitabant. Tempore Christi sericum adhuc rarum apud Iudaos.* Locus Luca XVI. XIX. *explicatus. Omnes voces quibus Rabini sericum exprimunt Grace : quales sunt* מטכסא שיראה׳ *&* סיריקון· שיראה *est ipsissimum* σὴρ. σῆρες σκώληκες *&* Ἰνδικοὺς. *Gemara Ierusalemitana de* שיריים *&* מטכסא·כלך *est sericum. Pro* σηρικὸν *Apocal.* XVIII. XII. *Syrus habet* [illegible] שירא· מטכסא *&* מטכסין *Gracis* μέταξα. Μέταξα *antiquitus Gracis omne filum subtemen.* μέταξα *quasi* μετάταξις *&* μεταταχθὸν *a* τάσσω. *Hinc Rabinorum* טָכַס ordinare, ordire, *Isidoro* Texere. *Pannus dictus a* πήνη Trama. Μέταξα *tandem sericum significavit apud Gracos, sic & apud Hebraos.* סיריקון *sapius in Talmude. Sericum voces & res Iudais innotuisse videtur demum sub Imperio Gracorum.* כלך *quibusdam stupa serici, Nostrum* **Filesel.** *Iarchii* פולייל· *Locus ille tentatus.* כלך *Misna non est sericum: Est pinna.* πιννικὸν ἔριον, *Lana marina.* V*erpulorum delirium* Sericum *Hebrais omni avo notum fuisse. Menachem cum* LXXX. *paribus discipulorum Serico vestitus. Menachem vixit sub Augusto.* V*estes Assueri Estera* I. VIII. VI. VIII. IX. & VIII. XV. *Ex serico fuisse docet utrumque Targum. Targum Scheni. In usu fuisse sub Templo primo docet Gemara. Sericum* Parnadinum. *Targum emendatum. Difficultas Thosephot. Sericum in Ægypto notum fuisse tempore Abrahami fabulatur Bereschit Rabba. Lepidissima fabula de* Sara *in Arca abscondita. Ejus mirabilis splendor. Nullum sericum in usu in sanctuario nisi Religione depravata.* V*ane dicitur in usu tempore Salomonis.*

I. Summi

CIX. Summi Pontificis בגדי זהב *veſtes aureas* conſtitiſſe, præter aurum & gemmas, ex הכלת ארגמן תולעת שני ſupra, ex capite vigeſimo octavo Exodi, jam demonſtravimus. Oſtendimus ſimul voces iſtas ſignificare cum materiam tum colorem. Utrumque jam ſub incudem revocandum eſt. Et primum quidem de materia dicendum erit, deinde de colore. Quod ad materiam attinet, ſunt qui *ſericum* fuiſſe credebant. Lutherus & vetus verſio Belgica, Exodi XXVIII. commate IV. מעיל ſive *pallium* Summi Pontificis vocat: ſeyden rock / *tunicam ex ſerico.* Et תכלת ſemper reddit per gele ſeyde *ſericum flavum* verſibus ſeqq. quemadmodum & vocem שש ſeyde / *ſericum* interpretatur, ut ſupra audivimus. תולעת שני Aben-Ezræ etiam eſt *ſericum*, Exodi capite XXV. Aut ſaltem refert, multos crediditſſe, id ſericum ſignificare. והגאון inquit, אמר בו קרמ״ז כי הוא אדום רק איננו בצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי היא משי : *Excellentiſſimus vir* Saadias (ſic enim virum iſtum *κατ᾽ ἐξοχὴν* vocare ſolet Aben-Ezra, quod etiam eſt commune epitheton, ſummorum doctorum.) dicit: *ineſt illi Kermes, quia eſt rubrum, ſed non colore Argaman, ideoque multi dicunt* תולעת *eſſe ſericum.* Abarbanel ſuper legem capite XXV. Exodi, omnia vult ſignificare ſericum, & הכלת & ארגמן & תולעת שני. Sic enim ibi diſputat: והרלב״ג כתב שהיה כל זה צמר צבוע במראות והצבעים ההם׳ ואינו נכון כי הצמר קרא אותו הכתוב עזים׳ אבל תכלת וארגמן ותולעת שני הם כלם משי והתכלת היא המשי הצבוע בצבע דומה לים והארגמן הוא המשי הצבוע אדום והתולעת שני הוא המשי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר : *Doctor Levi Gerſomius ſcripſit, hac omnia ſignificare lanam tinctam: Sed non recte: ſcriptura enim vocat lanam* עזים (id eſt caprarum.) *Nam* הכלת ארגמן ותולעת שני *omnia ſericum denotant. Et* Techelet, *quidem eſt ſericum tinctum colore, qui mari ſimilis eſt.* Argaman *eſt ſericum tinctum rubrum, ſed* Tholaat Schani *eſt ſericum, quod natura ſua elegans eſt, nec habet colorem aliunde.* In hac opinione quoque ſunt multi Judæi hodierni. Germani noſtri fere aliter non explicant quam ſeyde & gezwirnte ſeyde / *Sericum, & ſericum retortum*, quod etiam aliquando de שש intelligi volunt.

CX. Sane Chriſtianos aliquos reperiri, qui Sacerdotes Sericatos voluerint, tantopere mirari non debemus, cum plurima pars nec voces hebraicas intellexerint, nec Judæorum ritus & traditiones perſpectas habuerint: Sed id aliquibus etiam Judæis, & quidem inter eos Viris doctis, accidiſſe, excuſari vix poteſt, cum

debuerint didicisse illud effatum, ex Talmude, quasi ex tripode, depromptum : אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים : *Sacerdotes non vestiuntur ad ministerium peragendum in sanctuario nisi lana & lino.* Sericum igitur nullum prorsus usum habere potuit. Inter recentiores sunt qui putant sericatos fuisse, eo quod sericum pretiosissima fuerit materia, ex qua sacerdotum vestes fieri debuerint, cum facta fuerint, *ad gloriam & ad honorem.* Sed cum hæc nullis argumentis probent, non est quod a receptiori sentententia magistrorum recedamus. Nec ulla ratio est, cur sericum potius quam lanam statueremus. Quid quæso plus tribuisset, sive ad ornatum Pontificum, sive ad mysteria repræsentanda quam lana, quæ sane nec pretio nec splendore a serico superabatur ? Nec minus lanæ quam serici in Regum, qui omnibus deliciis fluunt, ita & luxu superbiunt, ornatu adhiberi solet. Fateor equidem sericum apud antiquos pretiosissimam fuisse materiam ad conficiendas vestes, nec unquam adhibitum nisi mollissimis & delicatissimis mulierculis, & inter viros, his, qui pæne muliebriter ornari volunt. Plinius *libro* II. *capite* XXIII. *Nec puduit has vestes usurpare etiam viros levitate propterea æstiva, in tantum a lorica gerenda discessere mores ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus.* Et capite XXII. *Telas aranearum modo texunt ad vestem luxumque fœminarum, quæ bombycina appellatur.* Meminit quoque Capitolinus, M. Antonium Philosophum in foro Trajani, cum multis aliis ornamentis Imperatoriis, vendidisse quoque vestem *uxoriam sericam & auratam.* Uxor D. Aureliani, ut auctor est Flav. Vopisc. ab Imperatore petiit *ut unico pallio blatteo uti sibi liceret.* Et Dion Cassius *libro* XLIII. mulierculis luxui deditis sericum attribuit. Πρὸς ἡμᾶς ἐς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν. *Ad nos pervenit muliebriter plane diliciis fluens.* Ideo & χλιδὴν βάρβαρον *barbaricam mollitiem* vocat. Seneca *De Beneficiis libro* VII. *cap.* IX. *video sericas vestes, si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est in quo defendi, aut corpus, aut pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido, se nudam non esse jurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronæ quidem nostræ, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico, ostendunt.* Ob eandem caussam vestis serica indicium fuit viri effœminati & inglorii. Ideo non tantum fœminis, sed & Baccho & Bacchantibus, qui plane,

mu-

muliebriter agere ſolent, adſcribitur, ut docet Salmaſius ad Tertullianum de pallio. Et Empedocles philoſophus ille. Hoc innuit lex a ſenatu ſub Tiberio lata, apud Tacitum; Annalium libro primo, qua ſerico viris interdictum eſt: *Ne veſtis ſerica viros fœdaret*: quaſi ſummum fuiſſet dedecus ſerico veſtiri. Vide Dionem *lib.* LVII. Vix Imperatoribus eo uti honeſtum fuit, & id eorum etiam uxoribus aliquando negatum. Flavius Vopiſcus in vita *Divi Aureliani*: *veſtem holoſericam*, inquit, *neque ipſe in veſtiario ſuo habuit, neque alteri utendum dedit. Et quum ab eo uxor ſua peteret, ut unico pallio blatteo uteretur, ille reſpondit, abſit ut auro fila penſetur: libra enim auri tunc libra ſerici erat.*

CXI. Omnium apud Romanos Virorum, veſte ſerica primum uſum fuiſſe Heliogabalum, docet Ælius Lampridius. *Primus Romanorum holoſerica veſte uſus fertur, quum jam ſubſerica in uſu eſſent.* Negari quidem non poteſt, jam diu ante tempora Heliogabali ſericum in uſu fuiſſe apud Romanos: nam Galigula (monſtrum ſane hominis) omnis luxus atque ſpurcitiei magiſter & patronus, ſericatus quidem dicitur Suetonio. Et apud Dionem *libro* LIX. ϗ ἐπ' αὐτῷ χλάμυδα σηρικὴν ἁλουργῆ ἐπένδυ *Chlamidem ſericam purpurei coloris induit.* Sed forſan ſubſerica tantum fuit. Magna enim differentia erat inter *holoſericam* & *ſubſericam* veſtem. Illa ex ſerico tantum conſtabat, hæc mixtæ erat materiæ, cujus ſtamen erat linum, ſubtemen ſericum, qualia & hodie reperiuntur ex ſerico & lino, aut ſerico & lina contexta, ut panni quidam ſerici, quos *ferandin* vocamus. Fuiſſe tamen etiam holoſerica, rarum admodum erat exemplum, cum & ipſe Suetonius obſervet fuiſſe *veſtem extraneam.* Sic Dio Caſſius, loco modo a nobis laudato, poſtquam dixiſſet Auguſtum ſpectaculis vela ſerica tendi curaſſe, ſtatim addit id fuiſſe χλιδῆς βαρβάρου ἔργον *barbaricæ mollitiei opus.* Alexander Severus, ut ex Lampridio in vita ejus diſcimus, *veſtes ſericas raras habuit; holoſericas nunquam induit, ſubſericam nunquam donavit.*

CXII. Conſtat igitur apud Romanos ſericum innoteſcere cepiſſe, demum circa tempora Auguſti, Holoſericam veſtem raram admodum fuiſse ad Tempora uſque Heliogabali, ſubſericam ipſam, etſi uſitatior fuerit, viris tamen illo tempore raro conceſſam: Cum ob mollitiem, quæ viros non decebat, (forti enim viro lorica magis quam ſericum conveniebat) tunc ob ingens pretium, ἰσόχρυσον utique erat tunc tem-

 poris

poris. Nam libra ferici libra auri fuit, temporibus D. Aureliani. *Absit*, inquit generosus Imperator, *ut auro fila pensentur, libra enim auri tunc libra serici erat*: quod de *holoserica*, non *subserica*, est intelligendum, ut patet ex Lege Rhodia: ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ *Holoserica auro contra cara sunt.* Non mirum est, ad tempora illa tam rarum atque carum fuisse fericum, apud Romanos & Græcos: cum non nisi ex locis satis remotis, ad eos delatum fuerit. *Tam multiplici*, ait Plinius, *opere tam longinquo orbe petitur.* Et Seneca: *Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur.* Ideo a Dione χλιδῆς βαρβάρου ἔργον dicitur. Ex *India* scilicet, a *Seribus*, ex *Assyria* & *Coo* mittebatur. Nec ferici cultura & conficiendi ratio apud Romanos, Græcosque nota fuit ante tempora Justiniani. Narrat Procopius cum summo studio Imperator moliretur, ut commercium cum Æthiopibus stabiliret, ut scilicet fericum inde Romam adferi posset, stante bello Persico, duos Monachos ex India revetsos fuisse, qui se omnem ferici conficiendi artem novisse dixerunt, atque id in Europa fieri posse: ideoque eos ab Imperatore missos in Indiam, ut inde bombycum ova adferrent, quo facto, bombyces, & ferici conficiendi rationem Byzantii, & postea per totam Europam innotuisse.

CXIII. Nec est quod quem moretur, quod Plinius dixerit *libro* XI. *capite* XXIII in Insula Co etiam bombycas nasci: itaque non opus fuisse tempore Justiniani eas ex India accersi. Nam non adfirmat Plinius exsertis verbis, bombycas in ista insula nasci, sed tantum id tradi dicit. Et sane cum toties legamus apud auctores Coas mulieres vestes, & fericas quidem texere, mirum esset tam raro mentionem fieri Coarum bombycum, si verum esset bombicas in insula Coo nasci. Plurima pars auctorum mentionem faciunt tantum de arte redordiendi & texendi vestes ex ferico, non de fericum ipsum conficiendi ratione, aut bombycum cultura. Plinius *Capite* XXII. *libri* XI. loco a nobis modo allegato, postquam de Assyria bombyce loquutus esset, mox addidit nidos earum redordiri, & vestes inde texi in Co insula, quam inventionem Pamphilæ Latoi filiæ attribuit. *Primas eas redordiri*, inquit *rursusque texere invenit Insula Coo mulier Pamphila Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatæ rationis, ut denudet fœminas vestes.* Hoc Plinius habet ex Aristotele *libro* V. *Animal. capite* XIX. ἐκ δὲ τούτου τοῦ ζώου καὶ τὰ βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναικῶν

κῶν τινὲς ἀναπηνιζόμεναι, κἄπειτα ὑφαίνουσι. πρώτη δὲ λέγεται ὑφᾶναι ἐν Κῷ Παμφίλη Λατώου θυγατήρ. Nota quod Ariſtoteles non dicat Pamphilam in Ko quicquam aliud inveniſse quam ex ſerico aliquid *texere*. Πρώτη λέγεται ὑφᾶναι. Itaque ſuſpicor, an non a Seribus & Aſsyriis ad Inſulam Coon delata tantum fuerint nemata, & lanugines bombycum, & an ibi a fœminis Cois non ſolita fuerint redordiri & texi, adeoque an hanc ob cauſam non dicta fuerit veſtis Coa, quemadmodum & hodie optimi panni, qui in Hollandia conficiuntur, ſæpius dicuntur Hollandici, quamvis lana ex Hiſpania afferatur.

CXIV. Eſt etiam aliud genus panni, quod dicunt Galli *Camelot de Hollande*, quaſi *Zembalotti Hollandicum*, quia in Hollandia texitur, quamvis fila aſportentur ex Ægypto aliiſque locis. Et quamuis ſericum Aſsyriacum a Coo diſtingueretur, ut Aſsyria bombyx pretioſior diceretur Coa, fortaſſis tamen una eademque materia atque bombyx fuit, ſiquidem ab Aſsyriis ſubtilius fiebat quam a Cois: ut & hodie Angli & Galli ſerica ſubtiliora conficiunt, quam Belgæ aut Germani, quamvis illis a Belgis ex India & Perſia advehatur. Sed ne de hiſce multum diſputemus, certum eſt, apud Græcos & Romanos ſericum diu multumque ignotum fuiſse, cariſſimum & rariſſimum ad uſque tempora primorum Imperatorum, culturam bombycum, totamque rationem ſerici conficiendi, in Europa circa tempora Juſtiniani tantum innotuiſse. Hinc colligo, apud Hebræos & Ægyptios ſericum tempore Moſis plane ignotum fuiſse. Qui enim credibile eſset tam diu latuiſse Græcos & Romanos, ſi jam inde Judæis familiare fuiſset? Nec ullus reperietur auctor probatus inter Hebræos, quantum ſciam, qui ſerici mentionem faciat, quo natio ſua veſtita fuerit ante tempora Chriſti, & priorum Imperatorum. In toto Veteri Teſtamento de ſerico ne γρῦ quidem, quod dignum obſervatu cenſeo.

CXV. Sunt tamen qui ſericum in ſacra Sriptura reperiri putent. Et primo quidem occurrit vox משי *meſchi*, apud Ezechielem Prophetam capite ſexto decimo, verſibus x. & XIII. Hæc ibi habet Propheta: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי: *Et veſtivi te opere prygiano, & calceavi te melinis, Et accinxi te byſſo, & operui te* Meſchi. ומלבושך שש ומשי *Et veſtimentum tuum fuit byſſus &* Meſchi. Hanc vocem משי Jarchius interpretatur *ſericum*.

vulgo

ut etiam *pilorum & capillorum tenuitatem habere* crederetur. Sed quod ſubtile, ideone ſericum? Ita ſermocinatur Fullerus & alii. At nonne & byſſus ſubtiliſſima, & pellucida, adeo ut corpus magis detegere quam tegere videretur? Sane & experientia & Hebræorum doctores id docent. Pro genere veſtimenti ſumit etiam Heſychius: Et pro capitis quidem ornamento, quod latini *crinale* dicerent: ut Ovidius *de Ponto* III.

——— *Nec habens crinale capillo.*

Optime quidem: nam τρίχες *Crines & capilli* ſunt. Ideo & Martiali *capillare.* Heſychius etiam & Suidas πολύτιμον *pretioſum* dicunt. Ideone ex ſerico? non ſequitur, cum poſſet aureum eſſe, nam ex auro quoque crinale fiebat, unde Maro *crinale aurum.* Ex ſerico tamen τρίχαπτον fuiſſe exiſtimarunt Heſychius & Suidas. τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπτόμενον, ἢ πολύτιμον. Ita Heſychius. Suidas fere eodem modo: τρίχαπτον, inquit, τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ἱμάτιον πολύτιμον. Igitur βαμβύκινον ὕφασμα eſt τρίχαπτον, id eſt *bombycum textum*, quod nihil aliud eſſe quam ſericum, liquido conſtat. Silentio hic præterire non poſſum, illud ἱμάτιον πολύτιμον apud Suidam, a Porta exponi per *Pallium valde pretioſum.* Atque ſic τρίχαπτον non erit ornamentum capitis, ſed totius corporis tegumentum. Ideo Lutherus ein ſchleyer reddidit, quod non tantum capitis ornamentum, ſed certum aliquod velum, quod toti corpori injicitur, ſignificat apud Germanos. Deinde id ipſum τρίχαπτον ſic exponit: *Ex crinibus contextus factum veſtimentum.* Sic materia τοῦ τριχάπτου *crines* eſſent. Sed lapſus eſt doctiſſimus vir: nomen enim habet τρίχαπτον quidem ἀπὸ τῶν τριχῶν *a crinibus*, non quod huic veſtimento materiam darent crines, ſed quod crines tegerentur; ſcilicet quia erat ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπτόμενον. *Super crines capitis alligatum*, ut optime Heſychius. Chaldæus pretium & ornamentum τοῦ משי conſiſtere facit, in colore magis quam in materia, aut veſtimenti forma: Reddidit enim per לבושי צבעונין *Veſtes tinctas*, ſive *coloratas*; eodem plane modo, quo Aquila qui ἀνθινὸν *floridum* habet, & Hieronymus cum vulgato, quum *Polymitum* interpretantur: quia polymitum variis coloribus diſtinctum eſt. Tamen nondum conſtat quid ſignificet vox משי. Sericum ſignificare, vix adduci poſſum ut credam, cum mihi nondum ſit probatum, id tempore Ezechielis inter Hebræos notum fuiſſe. Nihil aliud igitur denotare

tare existimo, quam, aut tegumentum aliquod muliebre, variis coloribus distinctum, atque ea de causa pretiosum, qualia sunt polymita, mulierum deliciæ, (vestimenta enim colorata mulieribus propria esse, constat iis, qui in litteris vel parum versati sunt) aut capitis aliquod ornamentum, qualia sunt crinalia, auro & gemmis pretiosa. De *Serico* nihil certi ex hoc loco probari potest.

CXVII Cæterum silentio præterire non possum, mirum non esse, Abarbanalem & alios vestes sacerdotales Sericas contendisse, si verum esset משי sericum in hoc loco significare. Nam quod Ezechiel dicit de vestimentis illis pretiosis, id Chaldæus de vestibus Sacerdotalibus, & summi quidem Pontificis, vult intelligi. Nam pro ואכסך משי Chaldæus habet : וית כהנא רבא בלבושי צבעונים *Et Pontificem maximum* (vestiam) *vestibus tinctis*, aut *polymitis*. Igitur si משי apud Ezechielem *sericum* significaret, Chaldæum summi Pontificis vestes sericas credidisse sequeretur. Dicendum etiam esset, Abarbanelem & alios ab eo seductos fuisse, cum dicerent *Argaman* in S. Vestitu, *thecheles* & *Tholaat Schani* significare non lanam, sed sericum. Sed quamvis forte vestimenta illa per figuras, non tantum de toto populo Israelitico, sed de summo Pontifice intelligi debeant, ex Chaldæo tamen probari non potest, ea fuisse ex serico, cum ea tantum dicat לבושי צבעונין *vestimenta tincta*, sive *florida* *αἰθινὰ*, & *polymitum*, ut habent Aquila, Hieronymus, & versio vulgata, uti supra ostendimus.

CXVIII. Quidam conantur sericum eruere ex Esaiæ capite XIX. versu II. : ובשו עבדי פשתים שריקות ואורגים חורי *Et pudefiunt opifices linorum subtilium & textores retium*. Hæc verba supra jam allegavimus, & ex parte ventillavimus, capite VI. ubi ostendimus חורי non esse *alba opera*, ut interpretes putant, *sed retia*. De voce שריקות jam plura dicenda sunt. Junius *generosa* vertit, scilicet a שרק viti generosa derivatum putat, ex quo fonte fluxisse etiam Buxtorfius credidit in suo Lexico Hebraico. Sed quid per suum *generosa* intellexerint auctores, fateor me ignorare, nec forsan ipsis interpretibus constabat. Alii pro colore sumunt, alii pro materia. In Talmude סרק colorem significare certum est. In *Massechet Schabbath folio* XCV. *a.* & *Moed Katon fol.* IX. *b.* לא העביר אשה סרק על פניה מפני צבועת : *Mulier non ilinet faciem stibio ad tingendum*. Jarchius סרק ait esse צבע ארום *colorem rubrum*. Pomarius

rius *coccineum* : שרוק צבוע מצבע תולעת שני *Saruk tinctum est colore coccineo.* Hinc etiam vox שרוק Zachar. I. VIII. Chaldæo (ut quidam legunt) est קוחין, quod viri docti κόκκον putant. Minium igitur significat, eundem nempe colorem quem Græci συρικὸν vocant, ex sinopide & sandice factum, de quo Plinius *lib.* XXXV. *c.* VI. hinc verbum סרק *Syrico tingere*: ut συρικὸν sit ab Hebræo סרק, aut Hebræorum סרק a Græco συρικῷ. Ejusmodi minio & rubris coloribus veteres, præsertim mulieres, sese pinxisse, Plinius & alii tradunt. Hanc vocem autem colorem significare apud Esaiam, docet Bochartus *de Animalibus libro* I. *capite* VII. Sed flavum contendit: Ideoque פשתים שריקות exponit per *linum flavum*; eo magis quod Plinius *libro* XIX. *cap.* I. dicat linum apud Italos, natura sua flavum esse. *Apud nos*, Inquit *maturitas lini duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente.* Enimvero omne linum maturum non flavescit. Est quod nigricat, est quod subrufum est, Est & aliud subalbum & splendens, ut ipse Plinius ibi testatur. Flavum optimum linum esse videtur statuere Pausanias *in Eliacis, libro primo.* Ἡ δὲ βύσσος ἐν τῇ Ἤλιδι λεπτότητος μὲν εἵνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Byssus autem in Elide nascitur tenuissima, quæ Hebraeorum non cedit, sed non est æque flava.* Linum autem ex quo fiunt retia non debet esse candidum & splendescens, ideo a Gratio in *Cynegetico* rejicitur, & *damnosus candor* vocatur.

> *Ipse in materia damnosus candor inerti*
> *Ostendit longe fraudem atque exterruit hostes.*

Quamvis Gratius de Retibus venatorum, non de piscatorum, loquatur. Sane colorem significare vocem שרוק Zachariæ capite primo, negari non potest, cum cæteræ voces quæ huic junguntur versu octavo, veluti אדמים & לבנים. Et fulvum quidem aut gilvum fuisse colorem, cum Magno Bocharto facile crediderim. De equis ejusmodi coloris mentionem faciunt Varro, Palladius, Virgilius, Servius, Isidorus, alii. Nec adeo rari sunt hodie in Dania. Sed an ex nostro שריקות apud Esaiam id probari possit, dubito; cum ibi non agatur de colore, sed de materia, ut mox ostendemus. Johannis Theologi testimonio, in Apocalypsi capite VI. commate octavo, magis moveor: cum ἵππον χλωρὸν *equum fulvum*, aut *gilvum*, vocet, ubi fortassis respicit ad equum שרוק Zachariæ.

CXIX. Assentior Nihilominus iis qui שריקות apud Esaiam materiam significare volunt, non vero colorem. *Sericum* existimat Buxtorfius in suo lexico Hebræo, forte sequutus Stephanum, qui in priori editione quoque habet *sericum*. In eadem sententia fuit Fullerus, *Miscell. Sacr. libro* II. *capite* XI. *Sericum*, inquit, *apud Esaiam prophetam reperimus cap.* XIX. IX. *ubi vestes* Serikoth *memorat*. Sed male hi omnes. Fortassis solo sono decepti sunt, quia שריקות quasi σηρικὸν sonat. Sericum sive σηρικὸν Hebræis etiam vocari סיריקין certum est. Videatur *Massechet Schabbath fol.* XX. *b*. Idem docet Kimchius in radice שרק. Sed hanc significationem obtinuit a Talmudicis. Non autem sic dictum puto ante tempora Christi hebraice; ut facile crediderim סיריקין vocem esse peregrinam nempe Græcam, a σηρικὸν, quod vel ipsa scriptio docet: prima enim syllaba סיר nihil aliud est quam Græcorum σὴρ, siquidem η Magistris per chirek longum exprimitur, quod & hodie multi alii populi observant, & ipsi Græci barbari ita pronunciant, non enim dicerent, *psyche* sed *psyschi* pro ψυχή. Sed ita exprimunt η etiam per *Zere*. Terminatio quoque est Græca. Et quamvis Kimchius loco modo citato dicat וכן יקרא בלשון ערבי אלשרק *Et sic vocatur lingua Arabica Alserak*, eo non minus est Græca vox: cum non insolens sit Arabibus, voces Græcas sua civitate donare, suasque facere, ut manifesto constat vel ex voce Μελαγχολία, quam vocem Maimonides ad Codicem *Schabbath capite secundo, misna quinta*, docet Arabicam esse. רוח רעה קוראין לכל מיני החולין הנקרא כערבי מלקוניא כי יש מין כן החולין *Spiritus Malus dicitur omnis species morbi, dicitur autem Arabibus Melancholia, quia est species morbi.* Nota vocem istam מלקוניא corruptam esse, quod Hebræis non est insolens, aut depravatam scriptionem, & scribendum esse מלנקוליא. Ejusmodi voces plures reperiuntur, quæ ex Græcis Arabes factæ sunt, ut apud Hebræos. Tales esse creduntur *Almanac Alambix*, *Alchymista &c.* Videtur, ut & hoc moneam, vocum istarum quasdam a Judæis ad Arabas esse delatas, hosque eas didicisse ab illis. Nam revera per Arabas & Medos, Magistri sæpius intelligunt Judæos inter Arabas & Medos habitantes. Sic ad eundem Codicem *Schabbath cap.* VI. *Misna* VI. ubi fit mentio ערביות & מדיות *Arabum & Medorum*, Bartenora & Maimonides notant id intelligendum esse de Mulieribus, aut filiis Israelis, quæ in Arabia aut Media habitarunt. Hæc eo tantum fine dicta sunto, ut constaret, quam-

quamvis σηρικὸν Arabibus & Hebræis סיריקון & אלכרק dicatur, nihil tamen obſtare, quo minus credatur vox Græca, aut ſaltem non Hebræa, aut Arabica. Si quis de vocibus iſtis Græcis, ſive Arabibus *Almanac*, *Alambix*, *Alchimiſta* & ejuſmodi aliis ſcire deſideret, adeat Scaligerum, Salmaſium *de Annis Climactericis*, Bochartum *Phaleg. l* IV. *cap.* I. Voſſium *de vitiis Sermonis l* II. *c.* II.

CXX. Pedibus igitur eo in ſententiam eorum, qui שריקות apud Eſaiam nec *colorem*, nec *ſericum*, ſed *linum* ſignificare credunt, non quodvis quidem *linum*, ſed *linum bene pexum & carminatum*, id eſt *optimum & tenuiſſimum*. שריקות itaque non debet deduci a שרק *pectere*, quæ radix, quamvis in ſacra ſcriptura non reperiatur, non minus tamen eſt Hebræa, ut multæ aliæ voces, quarum radicem S. Scriptura ignorat. סרק pro *pectere* eſt vox Hebræis familiariſſima. Hinc סורק *Pectinator*, & מסרק *Pecten* מסרק של פשתן. *Pecten lini*, & מסרק של צמר *Pecten lanæ.* & סרוק *Pe-Pectinatum.* Quis igitur non videt פשתים שריקות eſſe *linum pectinatum?* Nec aliter exponit Jarchius: שריקות inquit פשתים שסורקין אותן Scherikoth *eſt linum quod pectunt.* Sic & ipſe Kimchius hunc locum exponit: (ut male adductus fuerit a Fullero, ad probandum Eſaiam loqui de *Serico*) שריקות כלומר שמסרקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושין ממנו רשתות: Scherikoth, *quaſi diceret qui pectunt linum, nam optimum & pulcherrimum adhibetur ad conficienda retia.* En igitur שריקות Linum pectinatum, tenue & retibus conficiendis aptiſſimum. Supra, capite ſcilicet ſexto, oſtendimus id de retibus piſcatorum eſſe intelligendum. Debet autem eſſe linum optimum, λίνον λεπτὸν *linum tenue* & tenax, nam quo tenuius & ſubtilius eſt, eo ſubtilius netur, & multiplici filo facilius contorquetur, ut retia fierent firmiora, quod ſupra ex Plinio & aliis oſtendimus. Et quamvis retia etiam fiant ex cannabe, ut tradit Grotius, linum tamen tenue magis aptum eſt. Septuaginta ſane tam emunctæ naris non fuerunt, ut apud Eſaiam ſericum olfacerent. Ideo non habent σηρικὸν, quam vocem abſque ſtudio ponere potuiſſent, ſi tale quid credidiſſent, cum nulla vox illis familiarior fuerit, ſed λίνον σχιστὸν, *Linum diviſum*, ſcilicet quia bene depexum eſt; quo enim magis & ſubtiliori pectine pectitur, eo filamenta ejus magis ſeperantur, dividuntur, & eo ſubilius fit. Quicquid eſt, illi nihil agnoverunt præter *linum.* Bene itaque & accurate vulgatus: *Qui operantur linum, plectentes* (forſan

ſcribendum eſt *pectentes*) *& texentes ſubtilia* Bene & Belgæ: **De werkers in fijn flas:** *qui operantur in lino tenui*. Sed omnium optime Lutherus, quamvis alias ſæpiſſime ſibi imponi patiatur a Græcis: Die da gute garn wircken / Und netze stricken. Hæc a Chaldæo didiciſse potuit; Sic enim ille: ויכהתון פלחי כתנא דסריקין ומחן מניה מצדן *Et pudefient facientes linum pexum, & texentes ex eo retia.* Optime etiam Doctiſſimus Buxtorfius mentem emendavit, in ſuis Concordantiis, & Lexico Chaldaico-Rabinico, ut alibi, ſed *ſelecta vel pectinata lina* expoſuit. Tandem igitur colligo, illud שריקות apud Eſaiam non eſse Sericum, ſed linum optime pexum & carminatum, retibus conficiendis aptiſſimum, ut nec ex hoc loco probari poſſit, ſericum fuiſse notum & in uſu apud Hebræos, tempore prophetarum.

CXXI. Tertius occurrit locus in Veteri Teſtamento, ex quo, ſericum in uſu fuiſse apud antiquos Hebræos, jam inde a temporibus Salomonis, conantur probare. Locus extat primo libro Regum capite decimo, commate Vigeſimo octavo. ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך יקחו מקוה במחיר: Hæc verba ſic tranſtulit Vulgatus, & Hieronymus: *Et educebantur equi Salomonis de Ægypto & de Coa. Negotiatores enim Regis emebant de Coa.* Eadem verba repetuntur II Chron. capite I. verſu XVI. Niſi quod ibi מקוא ſcribatur cum א. Sed literæ אהוי מתחלפים *Permutantur*, ut ad locum iſtum notat Kimchius. Quid negotiatores Regis emebant de Coa? *Sericum*; nam in iſta Inſula fiebat. Videtur igitur vulgatus credidiſſe, jam tempore Salomonis, ſericum Hebræis notum & in uſu fuiſſe, atque de Coa eis advectum fuiſse. Κῶ Inſula eſt Aſiatica Cariam contra, patria Medicorum Dei Hippocratis. *Coos*, ait Iſidorus *libro* XIV. *Orig. capite* VI. *Inſula adjacens Provinciæ Atticæ, in qua Hippocrates Medicus natus eſt.* Errat tamen Iſidorus ſi putat Coon Atticam Inſulam eſſe, cum revera ſit Aſiatica. Sed fortaſſis vitium eſt librariorum, & ſcribendum *Aſiatica*, pro *Attica*, levi mutatione. Hic error tamen & alios doctiſſimos viros in errorem induxit, ut putarent *Coon* Græcam & Europeam Inſulam eſse. Ideo confundunt Inſulam *Coam* cum *Cea*; quod fecit Lipſius ad *librum* XI. *Annalium Taciti*, ut ſupra demonſtravimus. Sed & Salmaſius ipſe hic manes ſuos paſſus eſt, in Inſcriptione Herodis, ubi *Simonidem* Coum facit, & *Coam* Inſulam confundit cum *Cea* quaſi una eademque eſſet, cum tamen toto

cœlo

cœlo distent; Hæc scilicet Europea est circa Eubœam; illa Asiatica, prope Cariam, uti jam observatum est a docto Literatore Isaaco Vossio, ad Pomponium Melam. Error forsan inde ortus, quod in Plinio quoque male scribatur *Cea* pro *Coa. libro* XI. *cap.* XXII. In hac insula ars & ratio sericum conficiendi & texendi notissima fuit, & inventa a Phamphila Latoi filia, ut docet Aristoteles, *libro* V. *Animal. cap.* XIX. Et Plinius *libro* XI. *cap.* XXI. videatur etiam *caput* XXIII. quæ loca supra jam allegavimus. Idem docet Isidorus *Originum libro* XIV. *cap.* VI. *Coos Insula &c. est, quæ, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamenta fœminarum inclaruit.* Et *libro* XIX. *cap.* XXII. *Bombycina est a bombyce vermiculo, qui longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum dicitur, conficiturque in Insula Coa.* Huc plerumque referunt auctores ista omnia quæ de veste Coa decantantur a Poetis. Tibullus *lib.* II. *Eleg.* VI.

Illa gerat vestes tennes, quæ fœmina Coa
Texuit.

Propertius *lib.* II. *ad Mecænatem*

Sive togis illam fulgentem incedere Cois,
Hoc totum a Coa veste volumen erit

Ovid. *lib.* II. *de Arte Amandi*

Sive erit in Cois, Coa placere puta.

Horatius *Sat.* II.

Ut nudam. ---- Coas tibi pæne videre est.

CXXII. Posset quidem aliquis dubitare, utrum auctores isti de serico loquantur omnes, an non etiam de pannis, aut vestibus ex lana? Plurima pars auctorum id quidem de serico intelligunt. Nihilominus videtur etiam de lana posse intelligi. Sane Isidorus ex Varrone de *Lanificio* videtur intelligere. *Libro* XV. *cap.* VI. *Coos Insula* &c. *est quæ ut Varro testis est arte lanificii prima in ornamentum fœminarum inclaruit.* Varro aut de pannis ex lana tantum loquitur, aut per lanificium intelligit etiam artem conficiendi sericum. Fortassis utrumque ibi viguit, solet enim ars artem trahere in urbibus mercatura celebribus: Ita tamen ut forte lanificium vetustius fuerit, quam ars sericum conficiendi, in Insula Coa, quod demonstratu non impossibile credo. Hanc Insulam *Coam* ab Hebræo קו dici, multis argumentis eruditissime probavit Bochartus in *Phœnicia libro* I. *capite* VII. קו Hebræis est *filum*, ut Esaiæ LV.

VI.

vi. Chaldæus habet קין דעכביתא *fila araneorum.* Et apud talmudicos קיאין sunt *textores.* Atque sic Insula Κῶ, *Co*, sive קו dicta est quasi a *filo*, & arte textorum, aut lanificio, quod ibi maxime claruit. Videtur igitur vulgatus suum *de Coa* fecisse ex verbo מקוה, quasi duæ essent voces, ita ut מ esset una ex litteris בכלם, id est præpositio מן *Ex*, non vero littera *haemantica*, aut radicalis, & קוה vel Κῶ Insula *Coa* : ut מקוה sit quasi מן קוה *ex Coa.* Cum igitur sericum maxime *in insula Coa* confici crederetur, mirum non esset, si quis colligeret sericum Salomoni inde allatum fuisse, si interpretatio vulgati vera est. Sed vehementer erravit vulgatus, & quicunque eum sequuntur. מקוה enim non esse duas voces מן קוה dignoscere potuisset si puncta inspexisset, modo punctata tunc Biblia habuerint, de quo jam non disputo. Nam nullum Dagesch reperitur in littera ק ad compensandum ן elisum. quod leges punctorum requirunt. Deinde Salomonis temporibus Insulam istam notam fuisse sub nomine Κῶ, & קו, verisimile non est, cum antiquitus Κώων πόλις Ἀστυπάλαια *urbs Coorum Astypalea* diceretur, teste Srabone *libro* xiv. & Stephano *de Urbibus.* Si tamen verum est ita dictam fuisse a קו *filo* aut arte texendi & sericum præparandi, id factum fuit tantum a temporibus Pamphilæ Latoi filiæ, quæ istam artem ibi invenit. Sed Latoum vixisse ante Salomonem vix credo. Ante tempora Aristotelis vixisse, certum est; sed ante Salamonem, nusquam reperio. Græci hanc vocem מקוה etiam sumpserunt pro urbe aut Regione aliqua, sed plane aliter videntur legisse, ac vulgatus, & aliter quam in Hebræo, nempe תקוא pro מקוה, habent enim Ἐκ Θεκουὲ: quod miror magnum Criticum Capellum non animadvertisse. Quamvis tamen non nesciam, quosdam codices habere Ἐκ κουὲ, vel ἐξ Ἐκουὲ, etsi nec hoc *Coon* significet, cum *Co* Græcis non sit Κοῦς nec Ἐκουὲ sed Κῶ. מקוה pro loco etiam sumptum videtur a Syro, qui habet ܘܡܢ ܡܕܝܢܬܐ ܕܐܦܠܝܐ *Et Ex Provinca Aphelia.* quæ videtur Ægypti pars ἀφηλιῶτις vel ἀπηλιῶτις. unde ventus ἀπηλιώτης, qui flat ab ortu æquinoctiali, quasi מקוה esset מקו *a linea* æquinoctiali. De quo vide Bochartum *de Animal. lib.* ii. *cap.* ix. Sed male vulgatus Syrus & Græci, cum nomen loci non fuerit, ut non sit legendum: nec *De Coa*, nec Ἐκ Θηκουὲ aut ἐκ Κουὲ, sed mercem aliquam significare non dubito.

CXXIII.

CXXIII. Melius Lutherus Wahre / *merces.* Nondum tamen exprimit quales merces fuerint. Jarchius מקוה pro multitudine equorum sumit. מקוה, inquit, אסיפת סוסים במצרים וקורין לו בלשן אשכנז שטוטא Mikveh, *Congregatio est equorum in Ægypto, quam Germanice* Ein stut *vocant.* Ein stut Germanis est multitudo equorum, ubi alter alterius caudæ fune alligatur, quemadmodum hodie videre est in nundinis equorum, quum magna copia ad forum, & inde alio deducuntur. Kimchius idem videtur intelligere ad secundum librum Chron. cap. I. versu XVI. מקוה לשון קבוץ Mikveh *significat congregationem.* Et revera collectionem notat, ut & Exodi VII. XIX. מקוה מים *Collectio aquarum.* ad I Reg. cap. X. tamen aliter accipit. Sensus igitur horum verborum erit: *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & quidem multitudinem per mercatores Regis.* Celeberrimus Bochartus *de Animalibus lib.* II. *cap.* IX, מקוה pro *collectione* & pro *vectigali* putat posse accipi hoc loco, simul pro societate mercatorum: ita ut Hebræum מקוה credat idem esse, quod Chaldæum מנביתא, Chaldæis enim נבא idem significat, quod Hebræis קוה *colligere;* atque sic מנביתא & מקוה *collectionem* scilicet *tributi* significare. Itaque sensus talis esset, *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & vectigal* quod atttinet, *mercatores Regis vectigal* illud *accipiebant pretio* redemptum a Rege Ægypti. Hæc etiam videtur esse sententia Jarchii ad I Reg. cap. X. Saltem ille accipit מקוה quod prius occurrit, pro societate mercatorum, ideo notatum animadvertit accentu *Sakeph Gadol*, quia vox stat per se, nec alteri jungitur.

CXXIV. Merces hic intelligi per מקוה non dubito, sed non Coas, multo minus sericum, aut æquorum multitudinem, sed aliam, nempe Ægyptiacam, quæ inde adducebatur cum equis, *linum, fila*, sive *netum* ex lino. Sane id significat vox מקוה & תקוה ut videre est Jos. II. XXI. Job. VII. VI. Optime quod Equi & netum jungantur, & Salomoni ex Ægypto adduci dicantur, nam utrumque ferebat Ægyptus. De optimis equis constat ex secundo libro Regum cap. XVIII. versu XXIV. *Equi Ægyptiorum sunt caro, & non spiritus.* Ideo Deus: *Væ illis, qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, & innituntur equis, & equitibus, cum sunt numerosi valde.* Sic Sedekias Rex equos per legatos petiit ab Ægyptiis. Thebas, quæ Ægyptia urbs fuit, equis abundasse testatur Homerus *Iliad.* I.

Αἵθ' ἑκατόμπυλοί εἰσι, διηκόσιον δ' ἀν' ἑκάστην
Ἀνέρες ἐξοιχνεῦσι σὸν ἵπποισιν, καὶ ὄχεσφιν.

His solido portæ sunt centum ex ære, virosque
Curribus insignes, & equis, dat quæque ducenos,

Diodorus *libro* 1. narrat ex relatu aliorum, ex solis illis Thebis, ad bella exiisse *διςμύρια ἅρματα viginti millia curruum.* Apud Apollonii Scholiasten *Xenagoras* Chronologus tradit: ἵππους τοὺς Αἰγυπτίους ἀρχαιοτάτους γεγονέναι, *Ægyptios equos antiquissimos esse.* (modo legendum sit ἵππους, non, ut alii habent, ἵππυς. Sensus enim prosus alius esset, nempe *Hippum* historicum cum Xenagora aliisque tradidisse: Ægyptios homines esse antiquissimos) Apud eundem Scholiasten legimus: Σεσογχωσίδα πρῶτον εὑρηκέναι ἵππων ἄνθρωπον ἐπιβαίνειν, οἱ δὲ ταῦτα εἰς Ὧρον ἀναφέρουσι. Sesonchosidem *primum invenisse equum conscendere, quamvis alii ad Oron referant.* Sed Ægyptum, vel inde a temporibus Mosis equis abundasse, & hoc nomine apud omnes populos semper celebrem fuisse, atque in hoc, ut & in aliis rebus multis, Hollandiæ similem fuisse, quamvis tandem apud eos equitatus in desuetudinem abierit, tota Ægypto jam facta inaccessa equitatui, quemadmodum apud Batavos, fusius explicavimus in nostra *Historia Gelrica*, quam sermone Gallico conscripsimus, & quæ lucem vedebit, quam primum Deo pacis ita visum fuerit.

CXXV. Sed ut Ægyptus equis abundabat, ita & lini feracissima erat, & optimi quidem & pretiosissimi, unde vestes sacerdotales, & omnis byssus quæ in sanctuario adhibebatur. Hæc jam plus satis probavimus duobus capitibus præcedentibus. Et quemadmodum optimi equi educebantur ex Ægypto, sic etiam pretiosissimum linum, aut lini netum. Sunt ex Hebræorum Interpretibus, qui מקוה non quidem *netum* exponunt, sed שש aut *byssum* ex filo, aut neto Ægyptiaco. Hujusmodi ergo netum aut byssus Salomoni asportabatur ex Ægypto: quemadmodum & equi inde educebantur, unde magnus quæstus Salomoni per mercatores ejus accessit. Salomon enim ita cum Pharaone Ægypti Rege convenerat, ut sibi soli jus esset equos & netum inde deducendi, quod jus certo pretio aquisiverat, equos autem illos & netum is deinde solus per suos mercatores divendebat cæteris populis, quo factum ut magnas corraserit divitias. Sane de neto intelligit Kimchius חוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים *Est filum* sive netum *lini, quod in Ægypto esset pretiosissimum.* Et Doctor Levi Gersomius, de vestibus byssinis exponit: בגדי שש, inquit, כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטים מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם *Sunt vestes byssinæ, nam quemadmodum filum dicitur* Thikveh,

veh, *ſic & id quod ejuſmodi filis textum eſt*, Mikveh *vocatur. Erant autem in Ægypto veſtes lineæ pretioſiſſimæ quemadmodum conſtat.* Plura addit de equorum & byſſi mercatura in Ægypto, & de jure habendi equos, & veſtes byſſinas geſtandi inter Judæos, quæ brevitati ſtudens non addo. Legat qui volet. Chaldæus plane in eadem fuit ſententia, ideo vocem מקוה retinuit, cum idem ſignificet, quod apud Hebræos, nempe *netum*. תגרי מלכא זבנין מקוה ברמין *Et Mercatores Regis emerunt netum pro pecunia.* Belgæ, **De koop lieden des Koninx namen het Linne gaeren voor den Prijs.** Significantius dici poſſit: **voor een geſtelden prijs.** Ad clariorem intelligentiam horum verborum, hic notatum velim, videri certum aliquod pretium conſtitutum fuiſſe pro neto, non pro equis; quod facile fieri poterat, cum optimum linum ejuſdem pretii fuerit: pro equis autem tale pretium ſtatui non poterat, cum proculdubio alter alteri multum anteferendus fuerit. Ideo in ſacro textu tam expreſſe hæc verba adduntur: סחרי מלך יקחו מקוה במחיר *Et Mercatores Regis acceperunt*, ſive *emerunt netum pro pretio*; id eſt, certo aliquo pretio noto, prout ante cum Rege conventum fuerat. Hic ergo erit ſenſus integer iſtorum verborum, mea quidem ſententia, *Et educebant Salomoni equos ex Ægypto, & netum*: Et quidem quod ad *netum attinet, mercatores Regis, illud emebant pro* conſtituto *pretio*, de quo jam conventum fuerat cum Rege. Nihil itaque de *Co*, aut ſerico temporibus Salomonis ex hoc loco erui poteſt.

CXXVI. Sic manifeſto patet, in toto U Teſtamento ſericum non reperiri, ideoque non eſse veriſimile, in uſu fuiſse tempore Prophetarum, multo minus tempore Aharonis, ut in cultu Pontificum adhiberetur. Sane ſi Maimonidæ credendum, facile autem ipſi aſsentiar, Scriptura nunquam mentionem facit, cum de Re Veſtiaria eſt quæſtio, quam de lino & lana tantum, *Hilcb. Zizith cap.* III. בכל בגדים האמורים בתורה סתם אינם אלא צמר ופשתים בלבד: *Ubicunque Scriptura loquitur de veſtibus abſolute, intelligi debet lana & linum tantum.* Nec ſilentio prætereundem cenſeo, quoties de ſummo luxu in veſtitu, in aulæis & aliis rebus fit mentio, auctores ſacros tantummodo memorare lanam & linum, *purpuram* ſcilicet & *byſſum*, quod patet vel ex ſolo loco Eſteræ, capite primo, commate octavo, ubi de ornatu vere Regio, & pæne inaudito, tamen nullius ſerici fit mentio, ſed tantum:

 תכלת

תכלת׳ ארגמן׳ ובוץ *hyacinthi*, *purpura* & *byssi*. Et capite octavo commate XVI. Mordecai vestitus dicitur vestibus Regis, nihilominus textus non meminit nisi תכלת חור ובוץ *hyacinthi, albi & byssi*. Nihil enim pretiosius fuit lana purpurea, & bysso: hæc enim per תכלת׳ ארגמן׳ ובוץ significantur, ut supra satis fuse ostendimus. Digna observatu est traditio Talmudicorum, *Massechet Pesachim fol.* CIX. a, ubi ad mulierum luxum, quando scilicet sumptuosissime vestiuntur diebus festis, præsertim die Paschatis, nullo ornatu neglecto, quasi Belgice diceres, **op sijn best Paeschpronck**/ nihil fere requiritur quam byssus. De serico altum est silentium. ת״ר חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנ׳ ושמחת בחגך במה משמחים ביין ר׳ יהודה אומר אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן אנשים בראוי להן ביין ונשים במאי תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בא״י בבגדי פשתן מגוהצין: *Docent Doctores nostri: Debet homo exhilarare filios suos, & filios familiæ suæ diebus festis, ut scriptum est:* (Deuteron. XVI. XIV.) Et lætaberis in festo tuo. *Sed quibus rebus lætabitur? Vino. Doctor Iehudah dicit, viri, eo quod viros decet & mulieres, eo quod decet mulieres. Viros decet vino exhilarari; Mulieres autem quanam re? Doctor Ioseph dicit: Babyloniæ vestibus coloratis, & in Terra Israelis vestibus lineis de albatis.* Tosephot hoc tantum vult intelligi post Templum destructum, non vero stante adhuc sanctuario, cum tunc temporis viri carne magis lætarentur, quam vino. Quamvis etiam temporibus antiquissimis, verpuli sese aliquando vino plusculum invitaverint. אבל בזמן, inquit, בזמן הזה בית המקדש אין שמחו אלא בבשר: *Hoc quidem tempore, sed temporibus Sanctuarii non lætabantur nisi carne.* Sed quocunque tempore sumas, mirum esset in summo hoc ornatu, serici, quod alias in ornamentum fœminarum excogitatum fuit, ut ait Plinius, nullam fieri mentionem, si apud Hebræos in usu fuisset tempore Prophetarum. Sed temporibus Christi, etsi non ausim adfirmare, sericum prorsus nullum usum habuisse apud Judæos, tamen adhuc valde rarum fuisse credo, quod probari posse puto ex Parabola Christi de divite isto Epulone, qui ut lautus fuit in victu, ita & splendidus in vestitu, tamen aliter vestitus a Salvatore non dicitur, quam πορφύραν καὶ βύσσον *purpuram & byssum*, id est Hebraice שש וארגמן quæ *lanam & linum* tantum significare, toties jam a nobis repetitum est. Ideo Syrus בוצא וארגונא. Lucæ XVI. com. XIX. Si serico vestitus fuisset proculdubio σηρικὸν scripsisset Lucas, non πορφύραν. sed eo non indutus fuit, quod non valde usitatum tunc temporis apud Hebræos fuerit.

CXXVII. Imprimis etiam notandum eſt, omnes voces illas, quibus Rabbini ſericum exprimere ſolent, Græcas eſse, quales ſunt שיראה מטכסא & סיריקן. Quis non videt שיראה eſse ipſiſſimum σὴρ vel σῆρες, hac enim voce uti ſolent Græci, ut vermes ſericum nentes exprimerent. Hinc apud Pauſaniam σῆρες γὰρ οἱ σκώληκες. Et alii σῆρες Ἰνδικοὺς habent. In Talmude Hieroſolymitano, Gemara *Maſſechet Kilaim cap.* IX. *Miſna* II. השיריים explicatur per מטכסה, *Metaxa* idem eſt quod שיראה. Sed metaxam ſericum eſse mox patebit. Gemarici Bab. *Maſſechet fol.* XX. b. כלך explicant per שירא. Sed & כלך ſericum eſse contendunt. Jarchius ad hunc locum & Sotah. cap. IX. fol. XLVIII. שירא dicit eſse מין משי *ſpeciem ſerici.* Sed ante omnia obſervari debet locus Apocalypſeos capite decimo octavo verſu duodecimo. Ubi Syrus Græcum σερικὸν vertit ܫܝܪܝܐ שיריא. Idem judicium eſto de מטכסא. Hanc vocem Græcam eſse nemo neſcit, niſi qui in Græcis plane perigrinus eſt. Eſt enim id ipſum μέταξα. Ideo & alibi integrum ſcribuntur מטכסא & מטכסין. Sed μέταξαν ſericum eſſe doctiſſime demonſtravit Magnus Salmaſius, in ſuis notis *ad Tertulliani Pallium* & ad *Scriptores Hiſt. Aug.* Verum quidem eſt, ut docet Salmaſius *ad Capitolinum, in vita Pertinacis*, & ad *Flavium Vopiſcum. in vita Aureliani*, apud vetuſtiores Græcos nihil aliud ſignificaſſe quam omne filum ſubtemen, ſed poſterioribus pro ſerico uſurpatum fuiſse. Optime quidem Salmaſius; nam ſi originem ſpectes, apparet μέταξαν dici quaſi μετάταξιν, aut μετατακτὸν, rem ordine diſpoſitam, a verbo τάσσω & τάξις, cum in ſtamine aut ſubtemine fila pulcherrimo ordine diſponantur. Inde etiam vox Rabinica טכס *ordine diſponere.* Hinc forſan Latinis *ordire* quod Iſidoro *texere* ſignificat, fortaſſis eſt *ſtamen ordinare.* Credibile eſt *ordire* veniſse ab *ordine*, non minus ac *ordinare.* Tandem vero uſus voluit, ut omne filum ſericum, & pannus ſericus μέταξα diceretur quemadmodum nunc πήνη ſive pannus ſumitur pro texto integro, ex ſtamine & ſubtemine, & hodie per πήνην Græci *ſericum* intelligunt, quamvis antiquitùs *tramam* tantum ſignificarit. Sed ut μέταξα Græcis *ſericum* ſignificat, ita & Hebræis. Ideo Hebræorum Gloſſæ in Talmude מטכסא exponunt per משי *ſericum*, & quidem משובח מן המובחר & *optimum.*

CXXVIII. Sericum Judæorum ſapientes etiam vocant סיריקן, quod plurimis in locis Gemaræ occurrit. Videatur imprimis *Maſſeche*

Schabath cap. II. *fol.* XX. & *Chagiga fol.* XVI. Sed & iſtam vocem Græcam, & quidem *αὐτότατον σηρικὸν* eſſe, ſupra jam demonſtravimus. Omnes itaque illæ voces, & שיראה & מטכסא & סריקין Græcæ ſunt *σῆρες, μέταξα* & *σηρικόν.* Proculdubio quod ſericum ſub Imperio Romanorum aut Græcorum, ipſis demum innotuerit, ut voces ſimul cum re didicerint. Occurrit prætera vox כלך *Maſſechet Schabbath capite ſecundo*, & *Kilaim cap.* IX. Hac voce Gemara quidem & aliæ gloſſæ etiam ſericum volunt. Sed non omnes conſentiunt. *Sunt* enim, ut ait *Baal Aruch*: מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנאמרו כן המשי שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות: *qui interpretantur* כלך *ſtupam ſerici aut cortices, ex quibus erumpunt bombyces, ſunt autem ad nendum inepti.* Idem docet Jarchius ad *Maſſechet Schabbath. cap.* II. ubi vocem נוטקרא qua Gemarici כלך exponunt, dicit eſſe ſtupam ſerici פוסלת של משי inquit, העשוי ככובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולויול ונופצים אותו וטוין ועושין אותו ממנו בגד: *Eſt immundities ſive ſtupa ſerici, inſtar galearum, ſuntque nidi bombycum, quos vocant pulviel. Eos excutiunt, nent, & veſtes inde conficiunt.* Idem videtur eſſe ac hodie noſtrum *fileſel.* Hoc puto intelligere Jarchium (ut & hoc obiter notem) per ſuum פולויול, in quo mendum ſuſpicor, & ſcribendum eſſe פילזיל levi mutatione *filſel* a filamentis. Quid enim *pulvel* aut *pulviel* ſignificet, fateor me neſcire. Sed nec hoc quidem puto Miſnam intellexiſſe per ſuum כלך, mirum utique eſſet, ſericum ipſum non fuiſſe prohibitum. Niſi quis dicat, mentionem de ipſo ſerico Miſnam quidem non feciſſe, quod optime noverit, id eſſe pretioſiſſimum & auro contra venire, ideo homines eo non facile abuſuros in conficiendis elychniis ad lucernam Sabbathicam; quod de ſtupa ſerici præſumi non potuit: cum tanti pretii non fuerit. כלך tamen Miſnæ non eſſe ſericum ſed *pinnam*, *τὸ πιννικὸν ἔριον*, ſive *πιννικὸν*, *lanam marinam*, docet Maimonides *Hilch: Kilaim cap.* XI. quem locum ſupra jam allegavimus capite quinto.

CXXIX. Si tamen verpulis credamus, ſericum ab omni ævo inter Judæos fuit notum, uſumque habuit in Re veſtiaria. Gemarici in *Chagiga cap.* II. *fol.* XVI. *b.* Menachem tradunt, cum octoginta paribus diſcipulorum ſerico veſtitum fuiſse. יצא מנחם לעבור המלך ויצאו עמו שמונים זוגות תלמידים לבושין סיריקין: *Exivit Menachem ut miniſtraret Regi, & exiverunt cum eo octoginta pares diſcipulorum, veſtiti ſericum.* Nota hunc Menachem vixiſse circa tempora

pora Hillelis, id eſt circa tempora Chriſti, aut initium imperii Auguſti. Has veſtes Jarchius ad iſtum locum בגדי מלכות *veſtes Regias* dicit, quippe quod ſericum rarum & cariſſimum fuerit tunc tempris. Ipſas veſtes Aſsueri, de quibus libro Eſter Cap. I. VIII. Et VI. VIII. IX. X. Et VIII. XV. ex ſerico fuiſse docet utrumque Targum; nam quas Textus Hebræus vocat ארגמן Cap. I. VI. Targum מטכסין id eſt *ſericas*; aut potius: מטכסין צביען בארגוונא *metaxam* ſive *ſericum purpura infectum.* Sed audiamus Targum Scheni Capite ſexto verſ. x. ואמר מלכא להמן סרהיב ועיל לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגיונא טבין וסב מתמן לבושא שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגליין ותלין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא׃ *Et dixit Rex Hamani, Abi cito ad Theſaurum Regium, & accipe inde unum ex tegumentis purpureis optimis, & accipe inde veſtes ſericas optimas peraginas* (lege parnadinas) *Et Metaxam cum lapidibus pretioſis, margaritis appenſis in quatuor angulis ejus, & tintinabulis aureis & malogranatis undique appenſis.* Sericum pretioſiſſimum, immo pretioſius quam hodiernum jam in uſu fuiſse delicatulis Judæis, ſtante Templo primo tradunt Gemarici, *Maſſechet Sotah. Capite* XI. *fol.* XLIX. משחרב מקדש ראשון בטל שירא פרנדא׃ *Ex quo vaſtatum fuit Templum primum, deſiit ſericum Parnadinum. Parnadinum* eſt ſericum optimum, ut patet ex Gemara Schabbath. CII. Ubi de כלך doctores dicunt: אנן שירא פרנדא קרינא ליה *Nos id vocamus ſericum Parnadinum.* Ita quoque legendum eſt in Targum Scheni, loco modo citato, פרנדא non vero פרגינן. Sed Toſephot jure difficultatem movet Gemaricis ad Maſsechet Schabbath; Quomodo optimum ſericum Parnadinum dici potuerit tunc temporis, cum Parnadium jam ſub Templo ſecundo non amplius exſtiterit, ut ex *capite* IX. *Codice Sotah* patet? Quem nodum ſuo modo tamen conatur ſolvere, dicendo nondum plane deperditum fuiſse.

CXXX. Quid? Jam temporibus Abrahami ſericum fuiſſe in uſu apud Ægyptios, docet Berſchit Rabbah, Paraſcha XL. א״ל מטכסין את טעין *Dixerunt illi, tu portas metaxam.* Sed quia fabula ſatis lepipa eſt, & fortaſſis digna ut pueris in cunis vagientibus aliquando præcinatur, lubet integram tranſcribere. ויהי כבוא אברהם מצרימה ויראו מצרים ושרה היכן היה ההנה בתיבה ונזל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא׃ אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין א״ל דהב את טעין אמרו אנא יהיב דמי דדהב א״ל מטכסין את טעין אמר דמטכסין אנא

אנא יהיבי מרגלין את טעין אמר אנא יהיב דמרגלין אמרין ליה לא אפשר אלא
דפתחת וחמית לן מה בגוה כיין שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה : *Accidit cum Abraham in Ægyptum proficisceretur, ut eum viderent Ægyptii. At ubi erat Sarah? Reposita erat in arca reclusa. Quum accederet ad Telonem dixerunt ei da vestigal. Respondit* (Abraham) *ego dabo vectigal. Dixerunt ei vestimenta portas; Respondit dabo de vestimentis. Dixerunt ei aurum portas; Respondit solvam de auro. Dixerunt ei metaxam portas; Respondit solvam de metaxa. Dixerunt ei margaritas portas; Respondit solvam de margaritis. Dixerunt illi hoc fieri non potest, sed aperi & ostende nobis quid sit in arca. Quum autem aperiretur* (arca) *splendebat tota terra Ægypti ex splendore ejus*, scilicet Saræ. En Saram stupenda pulcritudine egregie fulgentem, ut instar fulguris uno ictu totam Ægyptum suo fulgore repleret. En Saram in arca, instar horrendi alicujus monstri, qnod hodie nobis ab Afris aut Indis visendum advehitur, inclusam. Sed ecce etiam inter pretiosissimas merces *sericum* sive *metaxam*; adeo ut vestimentis & auro pretiosius æstimaretur; nam quasi per gradus procedit: primum ad vestimenta, deinde ad aurum, tandem ad metaxam, solis margatitis cedet. Interim vides sericum in Aegypto inde a temporibus Abrahami notum fuisse. Sed nugæ nugacissimæ. *Sericum notum fuisse jam tempore Salomonis atque ad ejus ornatum fuisse adhibitum, fabulantur Mahumedani, in fabula,* De formicia cum Salomone sermonem habente in ultimis foliis psalterii M. S. *S. quod habetur in legato Scaligeri Bibliotheca Leydensis; quam leget lector apud Iobum* Ludolphum, *in* Grammatica Aethiopica pag. IV. & V. *Aethiopicis simul & Arabicis literis.*

Quicquid magistri nugentur, ex illis quæ dicta sunt, manifesto patet, probari non posse sericum in usu fuisse apud Judæos, stante primo Templo, mnlto minus temporibus Aharonis, ut vestibus sacris adhiberetur. Ideoque sericum nullam materiam præbuisse vestitui Hebræorum Pontificum, aut si factum fuerit, id accidisse tantum sub Templo secundo, Religione jam depravata, omnibus sacris & profanis jam in deterius vergentibus.

CAP.

Caput IX.

De צמר Lana, ejusque variis generibus.

Thechelet, Argaman, & Tholaat Schani *non esse sericum, sed* צמר צבוע *lanam tinctam. Regula Talmudica. Balteus* Schaatnez. *Ex eadem lana, ex qua balteus, fiunt & cætera vestes. Quid* Schaatnez? *Josephi sententia. Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus.* Lana *& linum antiquis notissimum. Toga Servii Tullii. Qualis lana hic intelligenda? Occasio quæstionis Abarbanel. Varia genera lanæ. Lana Camelorum. Vestes Johannis Baptistæ Matthæi* III. IV. *Versio Syri. Utrum intelligendæ Camelorum villæ, an lana? Debere Lanam intelligi. Judæa & vicina loca abundant Camelis. Panni ex lana Camelorum in usu apud Judæos. Error Casauboni id negantis. Johannes quo sensu pilis Camelorum vestitus? Locustas, mel agreste comedisse & in deserto prædicasse dicitur.* Ὀρεινὸν ἱμάτιον vestimentum montanum *Polluci. Camelorum mollissima lana in caspio. In Arabia vestes ex Camelorum lana. Arabes, more Judæorum miscent lanam Camelorum, cum pilis caprarum, aut lana ovilla.* شلة *Arabibus quid? Zambilotti ex pilis Camelorum. Vestes Johannis ex Camelorum lana, non molliori sed crassiori. Westphalorum* peye. *Hæc lana vestibus Sacris inepta. Camelorum lana cum lino mista non facit* Schaatnez. *Ethnicorum Sacerdotes vestes habuere ex lana Camelorum. Lana Caprina. Ex illa vestes apud Hebræos. Regula Talmudica de lana Caprarum. Lana Capræ quæ ab hirco & ove, aut ariete & capra progenitur. Caprarum lana alia crassior, alia mollior.* שער *crassior* נוצה flos, *mollior. Virgilius, Varro, Aristoteles laudati. Cilicia, sive sacci unde dicti. Plinius emendatus.* Syrtes *male pro* Syrias *aut* Scyrum. כביר I *Sam.* XIX. XIII. *quid? non* Hepar, *non* Uter, *non* Pulvinar, *non* Corium, *nec* Lagena, *sed* Galericulus. Perruque. πλωίκη. *Cincinni & comarum Cirri ex Caprarum pilis apud antiquos. Ita & apud Lusitanas, Belgas & alias fœminas. Caprarum lana mollissima & splendidissima. Bellunensis* Merhasi, *pro* Amerhazi: עמר עזא *Mescha, Caprarum lana in*

Ægypto & alibi in Oriente pretiosissima. Locus Exodi xxv. *ubi de caprarum lana ad usum Tabernaculi explicatur Germanice* ein geiß / *& Belgice* **een geit** *a voce* ע· *Chaldai* מעי· *Ejusmodi lana ex Oriente nobis adfertur, sed crassior. Netum & filum ex ista lana, magna copia.* Camelot de Hollande. **Kemels haar**. Zambelotti. *Ejusmodi capras olim vidimus prope Ultrajectum, in villa æquissimi mercatoris l' Epol.* Geitenstein *quasi* Capreæ. *Non nisi Castrata ad nos mittuntur. Istarum caprarum brevis descriptio, a disertissimo viro N. Colvio apud Amstelodamenses pastore ad nos missa. Lana Caprarum ad vestes sacras inepta. Non tingitur* Thechelet. *nec ex ea fiunt* Zizith, *nec* Schaatnez. *Utrum lana arietum requiratur? Talmud Ierusalem. Expositio loci* II. *Regum* III. IV. *Lana fœminarum, secundum quosdam, mollior, Oviculæ conteguntur ad conservandam lanæ munditiem. Sic & arietes. Lana ovilla sola hiacynthino tingendo apta. Sola inficitur lepra. Sola ad* Zizith *adhibetur, per eam solam fit* Schaatnez. *Lana pretiosissima ad usum sacrum. Hodie mollissima lana.* Vigonia *ex India Occidentali, &* Persia. *Pilei mollioris Vigonii ex pilis castoris & ejusmodi lana.* Demicastors, *subcastorei.* Castors entiers *Holocastorei. In lanificio optima* Hispana. Leydenses optimi panni *ex lana Hispanica. Apud veteres lana* Apula, Milesia, Gallica, Tarentina, Altinates, *&* Selgica. *In S. Scriptura celebratur* Damascena. *Locus Ezechielis* XXVII. XVIII. *explicatus. Chaldæis* Vinum coctum. Gefeuwerter wein. *Ad libamina ineptum.* Vinum Chelbon *totius Syriæ præstantissimum. Lana* Milesia *omnium celeberrima.* Miletum *urbs Ioniæ. Optima Capra ex* Scyro. *Oves ex* Mileto. *Milesia Hebræis notissima.* מלט *&* מילת·. *Omne genus lanæ pretiosæ Hebræis* Milesia *dicitur, ut* Cuprum, Chalybs, Sericum, Caricæ, Phasiani, Asturcones, *ex Cypro, &c. dicuntur.* Pallium Sinhar *ex Milesia. Chaldæus Estera* I. VI. *Milesiam memorat. Et Lament.* II. xx. Sindones Milesiæ. *Veteres utebantur pannis ex lana mollissima pro linteis.* Trimalcio *apud Petronium. In terra Sancta oves tegebantur veste ob pretium lanæ ut alibi. Megarensium stultitia. Eam ridet Diogenes. Oves die sabbathi exire possunt cum veste qua teguntur. Cur oves tegantur? Lana natura colorata tincturæ inepta, præsertim hiacynthina.*

thina. In veſtitu ſacro adhiberi nequit. Alba requirebatur. Lanæ *albæ in S. Scriptura ſæpe mentio. Apud Gentiles quidam ſacerdotes laneas veſtes gerere non poterant. Vallæ verſio Herodoti. Quidam ſæpius lana veſtiti erant.* Lana *ſuccida Cereris ara porriciebantur.* Lapis *lana ſuccida velatus in Templo Apollinis. Deorum imagines lana veſtita. Caſpiorum Sacerdotes lana Camelorum veſtiti. Apud Romanos & alibi lana. Æneæ apud Virgilium. Servii explicatio. Varroni læna quid? Feſtus* χλαῖνον *putat. Iuvenalis Scholiaſtes. Cæſaris ut Pontificis Veſtis* πόρφυρα ἱερή. *Et* διβάφῳ *Sacerdotes veſtiebantur. Veſtales* purpura. Rica *Flaminicæ.* Laticlavia *Herculis Sacerdos. Severus* prætexta. Lex *Pontificis ſecundum* Livium. *Omnes illæ veſtes laneæ, Flaminibus lana peculiaris. Virga lanata in eorum pileis. Filum laneum. Hinc Servio* Flamines *quaſi* Filamines. *Arabum Sapientes* صوفي. *Cur ita dicantur?* صوف lana. *Hinc* Σοφὸς *&* אשף: Aſtrologus, Sapiens, Philoſophus, *&* Sacerdos. *Laniſicium in uſu tempore Moſis. Id Ægyptii Iſidi attribuunt. Tempore Ammonis a Mercurio fortuito reperta ratio lanam nendi.* Oſiris, Mizraim. Ammon, Cham. *Error Iuſtini qui laniſicium Athenis attribuit.*

CXXXI. EX his quæ jam dicta ſunt manifeſto conſtat הכלה ארגמן ותולעת שני non eſſe *ſericum*, ut *lanam* ſignificare neceſſario dicendum ſit. Ideoque iſta omnia, a doctiſſimis interpretibus, ſi paucos tantum excipias, dicuntur צמר צבוע *lana tincta.* Solus locus, jam toties a nobis laudatus, huic opinioni firmandæ ſufficiet: *Kilaim c.* IX. אין הכהנים לובשים לשמש כבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſtrandum in ſanctuario niſi lana & lino*, quæ pœne verbotenus repetuntur a Maimonide *Hilch. Kele Hammikd. Capite* VIII. Dubitandum non eſt, quin *Thecheſlet, Argaman,* & *Tholaath Schani*, in cæteris veſtibus Pontificis idem fuerit, quod in baltheo. Sed in balteo lanam fuiſſe tam manifeſtum eſt, quam quod manifeſtiſſimum, שעטנז enim erat, id eſt, duplicis materiæ. Sed apud magiſtros nihil reputatur pro *Schaatnez*, niſi quod conſtiterit ex lino & lana: ſcilicet אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים: *Nihil pro veſte duplicis materiæ habendum eſt, quod eo nomine ſit prohibitum, niſi lana & linum.* Optime igitur Joſephus *libro* IV. *cap.* VIII. τὴν ἐξ ἐρίων καὶ λίνου στολὴν τοῖς ἱερεῦσι μόνοις ἀποδέδεχθαι.

Vestem ex lana & lino solis Sacerdotibus concessam esse. Sed hæc satis fuse petractavimus supra capite v. Nec prætermittendum est, quod dicat Ezechiel XLIV. XVII. *Et lana non ascendet super eos*, postquam dixerat, omnia vestimenta debere esse *linea*. Ex quo facile colligi potest, vestes Pontificis Maximi, ut die expiationum ex solo constabant lino, nulla lana admixta, ita cæteris diebus constitisse ex lana & lino; de Xylino, serico & ejusmodi rebus, quæ alias in Re vestiaria usum suum habent, ne γρῦ quidem, eo quod omnibus notum fuerit, præter linum & lanam nihil usum habuisse in vestibus sacris. Quid? Nonne Maimonides docet: ubicunque in sacra Scriptura fit mentio de vestibus, intelligendum esse linum & lanam? Et optimo quidem jure id dici potest, de temporibus Mosis; cum tunc temporis vix ulla alia materia fuerit. Quemadmodum linum vulgatissimum fuit, apud auctores profanos, ita & lana. Videantur vetustissimi scriptores. Homerus, Xenophon, Herodotus, Plautus, Virgilius, Ovidius, Plinius, tot alii. Ideo prætiosissimæ vestes antiquorum Regum & principum ex lana factas fuisse docemur. Serv. Tull. Regis vestis lanea erat, teste Plinio, *lib.* VIII. *Cap.* XLVIII. *Lana cum colo & fuso Tanaquillus, quæ eadem Caja Cæcilia vocata est, in Templo Sangi durasse prodente se auctor est M. Varro, factamque ab ea togam Regiam, undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullius fuerat usus.*

CXXXII. At quæritur hic cujusnam generis fuerit lana ista, ex qua constabant Summi Pontificis vestimenta? Quæstio quidem non est de voce lanæ, ut aliquando sumitur apud Græcos & Romanos, cum non raro intelligant per lanam omne id quod speciem aliquam lanæ præ se fert, nempe quod habet aliquam lanuginosam naturam, ut sericum & gossypium, quæ ideo sæpissime nomine lanæ veniunt: Sed de lana ita proprie dicta, quæ a bestiis detondetur, & ad texturam lanificiumque apta est. Huic quæstioni discutiendæ præsertim ansam dedit Abarbanel, ut supra innuimus in suis commentariis super legem, ubi Scripturam per צמר intelligere עזים contendit, ut secundum ejus opinionem nulla lana adhibita fuerit ad ornatum Sacerdotii, præter lanam caprarum.

CXXXIII. Apud Hebræos varia memorantur lanarum genera. Et primo quidem lanam camelorum apud eos in usu fuisse constat, ex Codice *Kilaim c.* IX ubi disputatur, an & quousque lana agnorum, si cum lana camelorum mixta esset, misceri posset cum lino, ne pec-

peccaretur in legem de vestibus duplicis materiæ non gestandis. צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור מחצה עם מחצה אסור וכן: הפשתן והקנבס שטרפן זה בזה : *Lana Camelornm & lana agnorum, si mixta fuerint, ita ut plurima pars esset Camelorum, licitum erit*, (scilicet ut cum lino texeretur) *sin plurima pars fuerit lana agnorum, vetitum. Si fuerit æqualis utriusque quantitas, vetitum quoque erit. Idem statuitur de lino & cannabe si misceretur.* Idem docent *Massechet Negaim Capite* II. *Misna* II. Et Maimonides *Hileh. Kilaim cap.* X. & טומאת צרעת *cap.* XIII. ubi fere totidem verbis eadem repetuntur. Ad tempora usque Christi lanam Camelorum in usu fuisse, videre est in vestimentis Johannis Baptistæ, Matthæi Capite III. IV. Fuerunt enim ἀπὸ τριχῶν καμήλȣ *ex pilis Camelorum.* Hebræi dicerent צמר גמלים *ex lana Camelorum.* Syrus quidem habet ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ *pilis Camelorum.* Hunc locum nonnulli ex interpretibus intelligunt de villis Camelorum, id est de pellibus, quibus pili adhærent, prout veteres, cum Hebræi, tum cæteræ gentes villosas & hirsutas pelles gestare solebant, de quibus Capite quinto fusius disputavimus. Cum nihil temere adfirmandum sit, nolim pro certo statuere, has vestes Johannis fuisse ex ipsa lana Camelorum, non vero ex eorum pellibus. Tamen multo magis propendeo ad sententiam illorum, qui putant vestes illas revera fuisse, non ex pellibus, sed ex pannis, qui e Camelorum pilis netis & textis constabant. Eo magis, cum tam expresse dicat textus, ἀπὸ τῶν τριχῶν *ex pilis*, non vero ἀπὸ τῶν δερμάτων *ex pellibus*, & cum manifesto constet per auctores Talmudicos, lanam, sive pilos Camelorum. apud Hebræos magnum usum habuisse, in conficiendis pannis ad vestitum. Quam magna fuerit copia Camelorum in Iudæa, & vicinis Regionibus, plus satis constat, cum ex sacra Scriptura, ut Jobi cap. I. III. XLII. XII. Judic. VII. XII. tum ex profanis auctoribus, præsertim ex Aristotele, *Histor. Animal. libro* IX. *cap.* L. Sed non attinet hæc jam dicere. Meridiana luce clarius est, pannos & vestimenta ex pilis Camelorum apud Hebræos non fuisse insolita. Ut non satis possim mirari hæc tam manifesta, potuisse latere Magnum Casaubonum in Exercitationibus ab Baronium, *Exercitat.* XIII. *anni* XXXI. ubi exsertis verbis dicit: *vestem e pilis Camelorum in aliquo usu fuisse apud Iudæos,*

nullo testimonio probari posse e Bibliis, aut alio scriptore veteri. Atque hinc colligi putat, vestes Johannis Baptistæ non fuisse ex pilis Camelorum contextas, *nec ea, quæ de Iohanne narrantur, ad communem vitæ rationem posse revocari.* De vestimentis ex pilis Camelorum constat, non tantum ex Evangelistis, sed & ex Talmude, ea communem vitæ rationem tulisse.

CXXXIV. Idem dicendum est de ejus victu. Locustis enim vescebatur, qui cibus satis communis in Judæa, non minus quam in Africa aliisque Regionibus; sed pauperibus tantum expetitus, ut etiam dubitari merito possit, utrum victus vocandus sit. Hinc Talmudici, cum Reliquos cibos omnes precationibus consecrari vellent, antequam iis vescerentur, disputant quibus precationibus utendum sit circa locustas. *Massechet Berachot, Cap.* VI. Mel agreste, aut sylvestre, alii etiam pauperiores comedebant, non minus quam ille. Tandem quod dicitur prædicasse in deserto, id non debet intelligi, nec de loco ἀοικήτῳ *inhabitali*, nec de Regione Montana, sed de quolibet pago Judææ extra urbem Jerusalem, id enim ἔρημος, aut מדבר apud Hebræos significat, quod ex plurimis locis, cum Scripturæ tum Talmudicis, satis manifesto demonstrari potest; ut præter officium, nihil de Johanne dictum fuerit, quod ipsi non fuerit commune cum reliquis Judæis tenuioris fortunæ, qui in agro extra urbem habitarunt. Fateor tamen vestes illas optime convenisse patriæ Johannis, quæ erat Regio Montana; ut docet Matthæus Cap. primo. Montana siquidem loca rudes vestes requirebant. Pollux *libro* VII. *Cap.* XIV. Τὸ δὲ ἀκνάμπτον ἱμάτιον, ὀρεινὸν ἱμάτιον οἱ μέσοι κωμικοὶ, ὥσπερ ἐν ὄρει εἰργασμένον, ἤτοι ἐκναμμένον. *Vestem autem non politam, vestimentum Montanum vocant medii Comici, veluti in monte confectum, aut expolitum.*

CXXXV. Lana Camelorum textilia dedit ad amictum, non solum Judæis, sed & aliis. Ælianus *Histor. libro* XVII. *cap.* XXXIV. meminit in Caspiis olim fuisse Camelos, ex quorum pilis mollissimæ vestes, non nisi delicatoribus, fiebant. Κάμηλοι, inquit, δ' ἀριθμοῦνται πλείους, αἱ μέγισται κατὰ τοὺς ἵππους τοὺς μεγίστους, εὔτριχες ἄγαν. ἁπαλαὶ γὰρ εἰσι σφόδρα αἱ τούτων τρίχες ὡς καὶ τοῖς μιλησίοις ἐρίοις ἀντικρίνεσθαι τὴν μαλακότητα. ἐσθὴς οὖν ἐκ τούτων οἱ ἱερεῖς. καὶ οἱ τῶν Κασπίων πλουσιώτατοί τε καὶ δυνατώτατοι. *Cameli* (in Caspio) *magno numero reperiuntur, quorum maximi ad maximorum equorum magnitu-*

nitudinem accedunt. Optimos habent pilos; eorum enim villi sunt valde molles, ut etiam Milesiis lanis mollitie certent. Ex iis non solum Sacerdotes, sed ditissimi & potentissimi Caspiorum vestes habent. Id ipsum narrat Ctesias, ut auctor est Apollonius *Mirabil. cap.* XX. Κτησίας φησὶν ἐν τῇ δεκάτῃ Περσικῶν καμήλους τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ γίγνεσθαι, ἃς ἔχειν τρίχας πρὸς Μιλήσια ἔρια τῇ μαλακότητι ἐκ δὲ τούτων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους δυνάστας τὰς ἐσθῆτας φέρειν. *Ctesias Persicorum libro decimo narrat, in ea Regione esse Camelos, quorum pili mollitie lanas milesias æquent, sacerdotesque & alios proceres, vestes ex eis gestare.* Apud Arabas id quoque fiebat: Nec tantum vestes habuere ex pilis Camelorum, sed & more Hebræorum, pilos cum lana ovium aut caprarum misceri, apud eos non insolens fuit. Hinc Aræbicum كلة quod significat *lanam*, vel *solam*, vel *cum pilis Camelorum* aut *caprarum mixtam.* de quo vide L*exicon Golii.* Sed nusquam cameli lanam ferebant tanta mollitie, quam in Caspiis: nam Millesias, quas mollissimas fuisse omnium postea patebit, fere superabant. Ejusmodi quid auctores moderni narrant de panno Zambilotte, ex pilis Camelorum, quo vix pulchrior in mundo invenitur, ut Paulus Venetus libro I. Cap. LXIII. At non ejusdem mollitei aut pretii fuit Camelorum lana apud Judæos, & tam delicatæ non fuerunt vestes Johanis Baptistæ. Sed crassa & durior lana, non nisi rusticis montanis, & pauperibus vestimenta præbuit, qualia forsan fuerunt veterum Christianorum Cilicia e pilis Camelorum, aut caprarum, ut postea patebit, contexta, quibus utebantur in pietatis exercitio. Tales crassiores nostri panni hodie, quorum nobis magnam copiam mittit Westphalia, pauperibus & rusticis, qui nivi & pluviis perpetuo exponuntur, contegendis destinati: quos Belgice **pepe** dicimus, quasi *pili*, eliso e medio *l.* Unde Hebræi, ut pannos illos paulo molliores redderent, pilos Camelorum cum lana ovium aut etiam caprarum solebant miscere, ut ex Talmude, locis supra citatis, & eorum glossis, liquido constat.

CXXXVI. Vestes autem sacras, Hebræorum sacerdotibus ex ejusmodi lana Camelorum, etiamsi fuisset mollissima, & Milesias superasset, fieri, fas non erat. Debuit enim ejusmodi lana adhiberi in vestibus sacerdotalibus, quæ cum lino mixta faciebat *Schaatnes*, contra legem Levit. Cap. XIX. qua prohibetur lana cum lino misceri. Sed lana Camelorum, salva lege, cum lino

misceri

misceri & texi potuit, ita quidem, ut etiam pars aliqua lanæ ovillæ cum ea mixta, modo mediam partem non attigisset, lino intexi potuerit, uti docet Codex *Kilaim Cap.* IX. ut proprie loquendo pro צמר *lana*(etsi aliquando a Talmudicis ita dicatur) pili Camelorum habendi non sint, ideoque usum in vestibus sacris habere non potuerint. Secus fiebat apud gentiles. Nam vestes Sacerdotum apud Caspios ex lana Camelorum mollissima factæ fuerunt, ut & cæterorum procerum, testibus Æliano, Ctesia, locis modo a nobis citatis.

CXXXVII. Hebræi quoque mentionem faciunt de Caprarum lana, quam Horatius *Lanam caprinam* dicit. צמר עזים. Alias etiam שער עזים *pili caprarum.* עזים *Capras* esse, non dubitatur, hinc Germanis Ein Geiß, mutato *v* in *G.* ut in *Gomorrah*, pro עמורה. Quæstio quidem nobis hic erit de Lana caprina, sed non plane inutilis disputatio, cum non parum luminis allaturam credam locis quibusdam sacræ Scripturæ. Ex Caprarum lana vestes fuisse factas apud Hebræos, quemadmodum ex lana Camelorum, non minus constat. Disputant Talmudici, utrum pili caprarum lino intexti, pro שעטנז *Schaatnez* haberi debeant, & utrum is qui tales vestes gestat, quadraginta plagis cædi mereatur? Deinde an vestes ex pilis caprarum lepra infici possint, quemadmodum vestes ex lana ovium, Audiamus *Massechet Bech. c.* II. *Gemara f.* XVII. רב אחא בר יעקב הכל מודים ראין לוקין על צמרו משום כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז *Doctor Acha filius Iacobi dicit: Omnes fatentur neminem vapulare ob lanam ejus, quasi gestasset Kilaim, uti dicitur non sumes vestem duplicis materiæ.* Et mox: אמר רב פפא הכל מודים שצמרו פסול לתכלת וגו׳ אמר רב נחמן בר יצחק הכל מודים שאין צמרו מטמא בנגעים שנאמר בבגד צמר או בבגד פשתן: *Dixit Doctor Papa, omnes fatentur lanam ejus illegitimam esse ad tingendum Thechelet &c. Dixit Doctor Nachman filius Isaaci, Omnes fatentur, lanam ejus lepra non infici, quia dicitur: In veste lanæ, aut veste lini.* Sed hic quæstio est de Capra, quæ ab Hirco & ove genita est: nam etsi videretur ovis, tamen quia hircum habet patrem, magis pro capra quam pro ove habetur. Idem intelligitur de ove, quæ capræ speciem præ se fert. Idem multo magis intelligendum est de Capra, quæ plane nihil de ove participat. De vestibus ex lana caprarum loquitur etiam Maimonides in *Hilch. Zizith. cap.* III. *Sect.* II. *Kilaim cap.* X. Et *Hilch. Thomath Zarath. cap.* XII. In omnibus istis locis mentio

sit de

fit de veſtibus ex caprarum lana. Aulæa tabernaculi Exodi cap. xxv. ex ejuſmodi lana fuiſſe mox docebimus.

CXXXVIII. Ut vero Camelorum alia craſſior alia mollior fuit, ſic & caprarum lana. Ipſi Hebræi diſtinguere videntur; craſſiorem enim שער *pilos*, molliorem autem נוצה quaſi *florem*, vocant. Hac voce, cum Talmude, utuntur cæteri doctores, ut Maimonides, locis modo citatis, & Jarchius ad Cap. xxv. Exodi, ubi עזים exponit per נוצה של עזים *florem*, ſive *plumas caprarum*, quod ſit quaſi flos pilorum caprarum, aut mollis inſtar plumæ; quamvis Aben-Ezra tantum שער של עזים *pilos caprarum* habeat. De caprarum pilis craſſioribus, & ex iis veſtibus loquitur Virgilius *Georg. libro* III.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondet hirci, ſetaſque Comantes,
Uſum in Caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

De hiſce Varro *de Re Ruſtica lib.* II. ſub finem libri. *Sic capra pilos miniſtrat, ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa. Nec non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cujus uſum apud antiquos quoque Græcos fuiſſe apparet, quod tragœdiis ſenes ab hac pelle vocantur* διφθερίαι &c. Et mox: *Tondentur, quod magnis villis ſunt in magna parte Phrygiæ, unde Cilicia, cætera ejus generis fieri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adjeciſſe dicunt.* De eadem tonſura Ariſt. *Hiſt. An lib.* VIII. *Cap.* XXII. ἐν κιλικίᾳ αἱ αἶγες κείρονται ὥσπερ τὰ πρόβατα παρὰ τοῖς ἄλλοις. *In Cilicia Capræ etiam tondentur ut oves apud alios.* Ex quibus locis diſcimus, non tantum capras tonderi apud alias gentes, ſed etiam morem iſtum initium ſumpſiſſe a Cilicia, atque inde dicta eſſe Cilicia, ſaccos iſtos, quibus utebantur ſancti, quum ad pietatem convertebantur.

CXXXIX. Ejuſmodi lana craſſior caprarum apud Hebræos & alios vicinos in uſu fuiſſe, præter Talmudicos ſupra citatos, mentionem facit Plinius libro VIII. capite L. *In Cilicia*, inquit, *circaque Syrias* (ita libentur cum aliis lego non Syrtes, niſi tamen legendum ſit *Scyrum*, nam in Inſula Scyro optimæ erant capræ, ut patet ex Clito in libro de Mileto) *villo tonſili veſtiuntur.* Ex ejuſmodi pilis factum fuiſſe כביר I Samuelis capite XIX. XIII. non dubito. Nam id explicare de *hepate caprarum*, cum Septua-

ginta & Theodoreto esset errare: non enim legitur כבר quod *hepar* significat, sed כביר. Nec probo Chaldæi נודא *utrem*, nec Kimchii כר *pulvinar*, nec aliorum *corum* aut *lagenam*. Sed omnino puto significare galericulos istos, quos *Une perruque* Gallice dicimus, quibus capillitium mentiuntur ii, quibus capilli defluxerunt. Et fortassis inde ipsum Gallicum *perruque*, per literarum metathesin & mutationem. בריך *Berich*, *& Perich*, *Peruch*, *Perruque*, nisi a Græco πηνίκη, ut existimat Vossius *de vitiis Sermonis*. *Libro* II. *cap.* XV. Ex ejusmodi enim pilis caprarum fieri solebant apud Judæos, ut ex Cant. IV. 1. constat, *capillitium tuum est ut gregis caprarum*. Martialis *Epigrammate* XLV. *libri*. XII.

Hœdina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticesque calvæ.

Ideo Ælianus *Hist. lib.* XVI. *Cap.* XXX. pilos caprarum dicit esse quasi βοςρύχυς & ἕλικας κόμης *cincinnos & comorum cirros*. Quid? adhunc usque diem apud Judæos ejusmodi cirris ex caprarum pilis mulierculæ superbiores ornantur, præsertim inter Lusitanos. Sed mos ille hodie totam Galliam & nostrum Belgium invasit, ubique enim videbis mulieres & virgunculas caprarum spoliis ornatas. sive ut viros hac deformitate, quasi horribili terriculamento & μορμολυκείῳ absterrerent, & sui fastidium darent, sive ut per lascivi animalis spolia, innatam quoque lasciviam procis suis in publico indicarent. Unde apparet nil novi esse in ridiculis istis ornamentis quibus mulierculæ nostræ faciem deformare amant, cum id tot retro seculis jam in usu fuerit, apud plures gentes, ut optime Poeta.

Nil erit ulterius, quod nostris moribus addat
Posteritas: eadem cupient facientque minores.

CXL. Non tamen omnis lana caprarum rudis & crassa fuit. Reperiebatur alia, quæ mollior & delicatior erat, immo quæ mollitie & splendore cum serico certare videretur. De tali loquitur Ælianus *Histor. libro* XVI. *Cap.* XXX. Ἐν λυκίᾳ λέγει Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος κείρεσθαι καὶ τὰς αἶγας, ὥσπερ οὖν πανταχῆ τὰ πρόβατα, γίνεσθαι καὶ δασυτάτας καὶ εὔτριχας δεινῶς τὰς αἶγας, ὡς εἰπεῖν βοςρύχυς, ὅς ἴκνας ἕλικας κόμης ἐξηρτῆσθαι αὐτῶν. *In Lycia dicit Callisthenes Olinthius etiam capras tonderi, ut oves ubique locorum, ibi enim esse hirsutissimas & egregiis villis, ita ut ab iis cincinni & tanquam retorti capilli dependere videantur.* Molliorem hanc caprarum lanam Hebræi

bræi vocant נוצה עזים *florem* aut *plumas caprarum*. Andreas Bellunensis eam *merhazi* vocat. *Lana*, inquit, *Merhazi, est lana caprarum subtilissima, ex qua fiunt Zambelotti, & alia vellera subtilia.* Scribendum esset *Amerhazi* pro *Merhazi*, Chaldaice עמר עזא lana capræ. Idem auctor docet *Mescha* rudis esse panni genus, contextum ex pilis asinorum & caprarum, & interdum ex solis caprinis, ex quo, qui diserta habitant Arabes, tentoria & saccos sibi conficiunt. Hujusmodi lanam pretiosam ex capris tonderi in Ægypto & aliis locis Orientis, docet Abarbanel, ad Legem Parascha ויקחו לי תרומה, quando contendit Scripturam nullam lanam ad usum sanctuarii agnoscere quam caprarum, adeo etiam ut in locis istis lanam caprarum ovilli multum anteferandam putet. והנה inquit, לא זכר צמר הרחלים והכבשים לפי שבארץ מצרים וגם בשאר ארצות המזרח צמר העזים הוא משובח מאד וצמר הרחלים הוא פחות ונבזת: *Ecce non memorat* (Moses) *lanam Agnorum & Ovium, quod in Ægypto & cæteris Regionibus Orientis lana caprarum valde æstimetur, cum lana ovila sit vilis & contempta.* Exodi cap. xxvi. & xxxv. legimus, Mosen mandasse populo, ut inter alia dona etiam afferrent caprarum lanam, & mulieres nevisse lanam caprarum ad conficienda aulæa Tabernaculi. Verum quidem est Mosen dixisse, populum attulisse עזים, quæ vox nihil aliud significat quam *Capras*, quod supra ostendimus. Ideoque dubitari potest, utrum id non sit intelligendum de capris ad sacrificium an de pellibus caprarum integris, an vero de earum lana? Sed cum dicatur, mulieres sedisse & *nevisse capras*. manifestum est id intelligi de lana earum, lana enim netur. Ideo Interpretes optime supplent per vocem שער *pilos*, aut נוצה *florem*, aut etiam *plumas*, quia earum lana est mollis instar floris aut plumarum. Sicque legendum erat, שער עזים vel נוצה עזים id est *pili*, aut *flos caprarum.* Hinc Chaldæus מֵעִזֵּי quasi מן עזים quod *provenit de capris*, ut optime observatum Jarchio, ad caput xxv. Exodi. ועזים inquit, נוצה של עזים לכן תרגם אונקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן: Et Capras, *id est flos, sive mollior lana caprarum: Ideo Onkelos vertit* ומעזי. Et de Capris, *id quod venit de capris, non autem capras ipsas.*

CXLI. Hanc autem lanam caprarum, a Mose ad ornatum tabernaculi jussam, aliam fuisse non puto, quam illam, quæ nobis hodie magna copia asportatur Smirna & aliis locis Orientis, per nostros mercatores Hollandos. Non multum quidem lanæ nobis adfertur, nisi

eam conceptam ad me misit, postquam humanissime eum rogaveram, ut de ejusmodi rebus inquirere vellet meo nomine. Præcipui loci in Armenia, ubi aluntur, sunt *Angori*, *Bigbazar*, *Silvyzar* & *Grabazar*, urbes sub Imperio Turcarum, ubi tondentur & earum lana netur. *Bigbazaris*, aut lana jam detonsa, aut etiam netum, sapone lavatur, quod in aliis locis adeo vulgare non est. Fœminarum lana mollior est marium. In dorso & circa latera mollissima reperitur. ubi bidentes (aut si mavis *biennes*) factæ fuerint tonderi incipiunt, deinde singulis annis semel tondentur, usque ad quintum sextumque annum mollior est. A sexto ad decimum annum fit crassa, nec amplius expetitur. Eadem ætate pariunt, semel tantum singulis annis, at hœdos tres aut quatuor uno partu, circa mensem Martium, aut Aprilem. Sunt feroculæ & cornupetæ.

CXLIII. Quamvis autem capræ mollissimam & pretiosissimam lanam gerant in istis locis, ut etiam ad ornatum Tabernaculi adhiberetur, vestes sacerdotales tamen inde fieri non poterant. Ista enim lana quæ cum lino mixto nullum faciebat שעטנז contra legem de veste duplicis materiæ, vestibus Sacerdotalibus inepta est, Balteus enim, & cæteræ fere omnes vestes Pontificis Maximi, debent esse *Schaatnez* ut supra demonstratum est. At lana caprarum *Schaatnez* non facit. Deinde lana ista quæ ad vestes Sacerdotales adhibebatur apta debebat esse, ut fieret תכלת *thechelet*, *hiacynthina*. Nam in Balteo & cæteris vestibus Pontificis M. præcipuus color erat *Thechelet*. Lana vero caprarum inepta erat ad *Thechelet*. Ideo & ad vestes sacerdotales. Ineptam autem fuisse ut ex ea fieret *Schaatnez* & *Thechelet*, docetur *Messechet Bechoroth*. Maimonides in *Hilch. Zizith.* in *Kilaim*, *Tomath Zarath.* Locis supra citatis paragrapho quinto. Nulla itaque lana vestibus sacris adhiberi potuit, quam lana ovilla.

CXLIV. Talmud Jerusalemitanum, *Massechet Kilaim capite nono*, videtur statuere, lanam in sacra Scriptura sic proprie dictam, esse lanam arietum, eo quod II Reg. cap. III. vers. IV. dicatur: *Mescha Rex Moabitarum erat pecuarius, pendebat Regi Israelis centena millia agnorum & centena millia* אילים צמר *Arietum lanatorum.* ideo Arietum vellera lanam proprie dictam existimat. Sic sermocinantur Magistri: אמר רבי יהשוע בן לוי כתיב ומישע מלך מואב היה נוקד מחו נוקד רועה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר אין לך קרוי צמר אלא צמר אלים בלבד : *Dixit Doctor Iehosua*

hosua filius Levi, scriptum est: & Mescha Rex Moabitarum erat Noked. *quid est Noked? Pastor. Et adducebat Regi Israelis Centena millia ovium & centena millia arietum lanatorum. Nulla vocatur lana, nisi sola lana arietum.* Sed hæc est expositio Rabinica, & non magni momenti. Sacra scriptura, nec ullus, quod sciam, hactenus definivit, cujus generis lana ista esse debuerit, utrum ovium arietum, fœminarum an marium? hæc, inquam, nemo hactenus definivit. fœminarum tamen molliorem esse marium contendit Maimonides in suis *Glossis ad caput* v. *Schabbath, ad Misnam* 11. Ideo solæ fœminæ, uti tradit, teguntur ad conservandam lanam puram, non autem mares. Quod tamen vix credo. Saltem id ubique non observatum fuit, & arietes ligabantur, aut tegebantur non minus quam fœminæ, si Diogeni Cynico credimus, referente Laertio *lib.* VI. ubi innuit non tantum πρόβατα *oves*, tectas fuisse, sed & κριὸν *arietem*. de quo mox dicemus. Ovillam requiri certissimum est, quia ubique in sacra Scriptura quando de lana sermo est, ovilla semper intelligitur, quia sola prohibetur cum lino misceri; sola Techelet tingendo apta est, & sola lepra infici potest, & peniculamentis indiget. Duo tamen circa hanc lanam observari animadverto a Talmudicis. Primum quod debeat esse ex optimo lanarum genere. Oportet enim ut omnia, quæ Deo consecrantur in sanctuaria sint מן המובחר *ex optimo*. Ideo linum, quod בד & שש dicitur, ex præstantissimo & tenuissimo constabat, idcirco בוץ *byssus* vocatur, ut a nobis satis fuse demonstratum est.

CXLV. Hodie omnium lanarum, mollissima & pretiosissima est, quam nobis Hispani ex India Occidentali advehunt, & quam nostri mercatores Vigogne wol / *lanam Vigoniam* vocant. Huic proxime accedit lana Persica, quam Societas Indiæ Orientalis ante non multos annos adferi curavit. Sed utraque tam Persica quam Indica pannis conficiendis adhiberi nequit, ut inepta coactioni. Vigonia illa pileis conficiendis aptior quidem est, imprimis si cum pilis Castoris, aut cuniculi miscetur, quos pileos *demy-castors*; (*subcastoreos* dicerem) cum cæteros qui ex solis castoris pilis fiunt, *Castors entiers* (*holocastoreos* ego) vocare soleant Galli. Omnium tamen mollissima & pretiosissima, quæ lanificio in Europa adhibetur, est Hispana. Ex illa hodie panni conficiuntur in Hollandia, præsertim Lugduni Batavorum, quos non tan-

tantum tota Europa, sed totus terrarum Orbis, apud cultiores populos, novit & expetit. Hinc purpura, Regum & Principum ornatus, luxus in Oriente & Occidente. ut vix credibile sit, veterum Minervam molliores & pretiosiores contexuisse unquam. Antiqui nihilominus suas habebant lanas, mollissimas & valde pretiosas. Videatur imprimis Plinius *libro* VIII. *cap.* XLVIII. *Apula* & *Milesia* plurimum commendantur. *Apulam* citato loco Plinius omni lanarum generi anteponit. Columella tamen *Gallicam* præfert. *Tarentina* & *Altinates* multum quoque æstimantur. *Selgicam* celebrem fuisse docet Salmasius contra depravatores ad Tertullianum de Pallio. In sacra Scriptura maxime laudatur lana Damascena. Ezech. XXVII. XVIII. *Damascus est negotiatrix tua vino Chelbon & lana candida.* Chaldæus reddit חמר מבשל *vinum coctum,* quod Germani gekochter wein vocant: quale vinum satis erat in usu apud Hebræos, ut patet ex *capite octavo Codicis Menachot.* Sed cum vinum *Chelbon* optimum fuerit totius Syriæ, ut patet ex Strabone, Plutarcho, Athæneo & aliis, coctum dici non potest, quia tale non legitimum erat ad libamina, ut videre est dicto loco *Menachoth.* Lanam melius exposuit, nempe per Milesiam, quæ sane omnium est pretiosissima. Nullum enim genus lanæ apud Scriptores veteres magis laudatum commendatumque fuit, quam lana *Milesia,* ita vocata a Mileto urbe Joniæ. Clitus in libro *de Mileto* testatur, Policratem Sami Tyrannum, exquirentum quid in qualibet Regione eximium esset, Responsum habuisse inter alia: Αἶγας ἐκ Σκύρου, ἐκ δὲ Μιλήτου πρόβατα. *Capras ex Scyro, & oves ex Mileto.* Athenæus *libro* XII. Ἐφόρουν δ' οἱ Συβαρῖται καὶ ἱμάτια ἐκ Μιλησίων ἐρίων πεποιημένα. *Ferebant Sybaritæ vestes ex Milesiis lanis factas.* Ælianus *libro* XVII. *capite* XXXIV. Milesiam lanam pretiosissimam statuit: de quo nos supra, ubi de lana Camelorum. Virgilius *Georg.* III.

——— *Quamvis Milesia Magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Quem locum sic exponit Servius: *Lana pretiosissima. Nam Miletus civitas asiæ est, ubi tinguntur lanæ optimæ,* Ita Servius. An omnia recte alii viderint. Nec ignota Ciceroni in verrem: *Quid a Milesiis lanæ sustulerit.* Nec Tertulliano neglecta *de pallio,* & de *habitu fœminarum.* Quid? tonsoribus fere & lippis nota fuit. Hujus pretium & mollities adeo cognita Hebræis, ut quodlibet genus

genus lanæ molle ac pretiosum מלט *lanam Milesiam* vocaverint. Ideo Chaldæus Ezechiel. *cap.* XXVII. lanam *Damascenam*, מילת *Milesiam* interpretatur, sc. ob bonitatem & pretium; Idem factum esse ex Thalmude, ubique constat. Non dubito quin apud auctores profanos omne genus lanæ pretiosæ ita sæpissime dicatur. Nam quemadmodum omne *Cuprum*, *Chalybs*, *Sericum*, *Carica*, *Phasiani*, *Asturcones*, non veniunt ex *Cypro*, *Chalybum* Regione a *Seribus*, ex *Caria*, ex *Phasi* & *Austuribus*. *Nec* omne opus *Phrygionicum*, & *Babylonicum* fit a *Phrygibus*, & *Babyloniis*, & ejusmodi sexcenta alia, quæ ex vulgari modo loquendi allegare possumus; ita non omnis lana Milesia, est, revera lana ex Mileto. Optime igitur cum doctissimo Bocharto *Phaleg libro* I. *capite* IV. colligimus, apud Hebræos & alios auctores, מילת sive Milesiam, non quidem esse lanam ex Mileto, sed quamlibet aliam, quæ cum Milesia possit bonitate certare. Ideo pretiosissimæ quælibet vestes Milesiæ dicuntur. Pallium illud Sinhar, celebre & pretiosum interdictum Jerichuntis, quod Achan ad furtum impulit Josuæ VII. ex lana Milesia fuisse magistri docent. Jarchius illud vocat, non tantum אצטלא בבלי *στολὴν Βαβυλονικὴν* *Stolam Babylonicam*, cum Josepho, sed & דמילתא *Milesiam*. In Regio illo luxu Esteræ cap. I. VI. secundum Paraphrasten, fuit pannus ex Milesia lana. אותיב יתהון עלוי שרכן דמלתין דמהחן על דרגשין דנקלי תיהון דדהב טב *Et accumbere eos fecit super strata Milesia extensa super lectos, quorum postes erant ex auro optimo.* Et Lamentat. II. XX ubi lugetur miseria infantulorum delicatiorum. עולמיא רגיגיא דהוו מלפפין בסדינין דמילהא *Pueri in cunis involuti Sindonibus Milesiis.* Nota quod dicatur pueros involutos esse Sindonibus Milesiis; unde apparet, quod in transitu quoque notatum velim, veteres usurpasse etiam pannos ex lana mollissima pro linteis. Idem patet ex lautissimo isto & molli Trimalcione apud Petronium, qui in balneo unguento perfusus, *Non linteis, sed palliis ex mollissima lana factis, tergebatur.* Et hoc forsan ut sanitati consulerent, ut pori essent apertiores, utque vapores facilius evaporarent. Sed hæc Medicis relinquo.

CXLVI. At quemadmodum Mileti fuit lana mollissima & pretiosissima, ita & in Terra Israelis. Et sane eadem cura lana apud Judæos excolebatur, qua apud alias Gentes. Varro quidem *de Re Rustica*, *libro* II. docet: *Oves pellitas propter lanæ bonitatem, ut sunt Tarentinæ & Altinates,* *pellibus*

pellibus, integi, ne lana inquinaretur. Vide etiam Columellam *de Re Rustica libro* VIII. *capite* IV. Idem obtinuit apud Megarenses, ut patet ex Diogene Laertio *lib.* VI. Qua de causa lepidissime eorum stultitiam & inhumanitatem erga liberos risit Diogenes Cynicus. Ἐν Μεγαροῦσιν, inquit, *ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, τοὺς δὲ παῖδας αὐτῶν γυμνοὺς, ἔφη: λυσιτελέστερόν ἐστι Μεγαρέως εἶναι κριὸν ἢ υἱόν.* *Videns apud Megarenses oves pellibus tectas, eorum vero liberos nudos; dixit, Præstat Megarensium arietem esse quam filium.* Eodem modo Judæi oves tegere solebant, quod constat ex Gem. *Massechet Schabbath c.* V. *fol.* LIV. כּכבנין אותו למילת *Circumligant ovem propter Milat,* id est, ut fieret pretiosa, instar Milesiæ. Eo proculdubio respexit Chaldæus, loco supra laudato ex Ezechiele cap. XXVII. ubi lanam Damascenam dicit מילת כבינא *Lanam Milesiam ligatam.* Jarchius omnium celeberrimus Glossarum conditor, ad hæc loca sic commentatur: שמכבנין קושרין בגר כבינו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמרו צמרו שלא יטנף : *Ligant vestem circa eam* (scilicet ovem) *quo die nascitur, ut lana ejus pura esset, & custodiunt lanam ejus ne inquinaretur.* Hæc edocti sunt magistri ex *capite* V. *Codicis Schabbath, Misna* II. ubi permittitur ovem die Sabbathi exire כבונה *ligatam.* De quibus vide Maimonidem & Bartenoram ad locum illum. Ut autem lana illa mollissima & tenerrima erat, sic & candidissima. Atque hanc ob causam præcipue pellibus aliisque tegumentis oves in campo ligantur; non quidem ut immunes essent a lupis, quemadmodum quidam in Gemara Schabbath disputant, sed ut earum lana a sordibus præservaretur. Ideo Jarchius שצמרו נקי ut *earum lana pura esset.* Et שלא יטנף *Ne inquinaretur;* quæ etiam sunt ipsissima verba Varronis. In eodem codice Schabbat, quidam ex Gemaricis id explicant de צמר לבן *lana alba.* Verum enimvero multi passim traduntur lanarum nativi colores. Est lana nigra, sunt oves variæ, & punctatæ, Hebræis: טלואי׳ נקודי׳ עקודי׳ ברוד Est & fusca, & rubra. Sed de his nihil jam dicam, cum certum sit ejusmodi lanam natura coloratam, colores, qui in vestibus sacerdotalibus requiruntur, imbibere non posse. *Lanarum nigra nullum colorem bibit*, ait Plinius *libro octavo cap.* XLVIII. Idem sane dicendum est de aliis. Et si forsan colorem aliquem imbibant, proculdubio Infectorem fallunt, & non nisi languidum & Adulterum recipiunt. At lana illa quæ vestitui sacro adhiberi potuit, apta debuit esse hyacinthino, ut supra demonstratum est. Ergo

alba requirebatur. In ſacra Scriptura plurimum fit mentio lanæ albæ, & talis maxime laudatur vide. Eſaiæ capite I. XVIII. *Si fuerint peccata veſtra, ut coccinum, ſimilia lana erunt*, id eſt *alba*. Et Danielis VII. IX. *Et pili capitis ut lana munda*. Et Apocal. I. XIV. *Caput ejus & capilli erant candidi ut lana alba tanquam nix*. Ideo lana, de qua Ezechiel cap. XXVII. צחר id eſt, לבן *alba*, uti exponit Jarchius, dicitur. Concludo igitur lanam illam ex qua factæ erant veſtes Sacerdotum, fuiſſe ejuſmodi pretioſam & molliſſimam albam, ſolo infectu coloratam.

CXLVII. Apud veteres gentiles, quorundam Sacerdotes laneas veſtes abſque piaculo in ſacris geſtare non poterant. Tales fuere Sacerdotes Iſidis apud Ægyptios, ut docet Plutarchus *in Iſide*. τῶν μὲν ἐρίων, ὥσπερ τῶν κρεῶν, σεβομένους τὸ πρόβατον ἀπέχεσθαι λέγουσι. &c. Herodotus *libro* II. *cap*. LXXXI. Ἐνδεδύκασι δὲ κιθῶνας λινέους, περὶ τὰ σκέλεα θυσανωτοὺς οὓς καλέουσι καλασίρεις. ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φορέουσι. οὐ μέντοι ἔς γε τὰ ἱρὰ ἐσφέρεται εἰρίνεα, οὐδὲ συγκαταθάπτεταί σφι. οὐ γὰρ ὅσιον. *Amiciuntur veſtibus lineis, circa femina fimbriatis quas vocant Calaſiris, illiſque veſtimentum laneum album injectum habent*: (Nota Vallam omittere hoc εἰρίνεα *laneum*; Ideoque nullas laneas omnino geſtarunt, aut id factum fuit tantum extra Templum, quod & Hebræorum Sacerdotum turba minor obſervavit) *Lanea enim veſtes nec in ſacris geſtantur, nec cum mortuo ſepeliuntur. Id enim profanum cenſeretur*. Lineis igitur veſtibus plerumque utebantur, ut ſupra oſtendimus. Id tamen ubique, & apud omnes non obtinuit. Lanæ, non illæ quidem ad lanificii opus purgatæ, ſed plane ſuccidæ, & ſuis ſordibus referta vellera, ad Cereris aram porrici ſolebant. *Pauſanias in Arcadicis. In Phocicis* narrat, in Templo Apollinis Delphis, lapidem quendam, quem Saturnus pro puero devoraverat, & poſtea vomitu ejecerat: κατὰ ἑορτὴν ἑκάστην ἔρια ἐπιτιθέασι τὰ ἀργά. *ſingulis feſtis lana ſuccida velant*. Deorum quoque Imagines lana veſtiebant. Pollux *libro* VII. *cap*. XIV. ἔστι δὲ ἐξ ἐρίων πίλημα φοινικοῦν, ᾧ φαιδρύνουσι τὰ ἕδη τῶν θεῶν. *Eſt autem è lana contextus pileus Phœniceus, quo Deorum ſtatuas exornant*. Sed Sacerdotes Gentilium ſæpiſſime lana veſtitos fuiſſe, adeo certum eſt, ut nihil certius. Audivimus ſupra ex Æliano, Sacerdotes Caſpiorum, lana Camelorum amictos fuiſſe. Notum etiam eſt Sacerdotes in *lana* ſacra feciſſe. Cicero de claris Oratoribus: *M. Pompilius, cum Conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium*

cium publicum cum læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis, contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat Læna amictus, ita venit in concionem. Apud Virgilium *libro* IV. *Ænead.* *Læna* quoque amictus erat Æneas.

—— Tyrioque ardebat murice Læna
Demissa ex humeris.

Hoc Servius de veste Sacerdotali explicat. *Est autem*, inquit, *proprie toga duplex: amictus inauguralis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati.* Jam vero læna plerumque lanea vestis erat, unde & *læna* dicta videtur, quasi *lanea.* Varro *libro* IV. *de Lingua Latina. Læna quod ex lana multa:* quamvis Festus & alii a Græco χλαῖνα dictam credant. Hinc vetus Scholiastes Juvenalis ad hæc verba:

—— —— quem Coccina læna.

notat, *Antiquos Amphimallum lænam appellasse, id est utrinque villosam.* Ipse etiam color lænæ indicat eam ex lana fuisse factam; erat enim, ut ait Virgilius *Tyrio murice tincta*, & *coccina læna*, secundum Juvenalem. Aut *hyacinthina læna*, ut habet Persius. Cæsaris quoque vestis, non tantum ut Imperatoris, sed ut Pontificis Max. πορφύρα ἱερὴ *sacra purpura* dicitur, Cassio & Appiano, *lib.* IV. *Civil.* Sed isti colores non reperiebantur, nisi in vestibus laneis & sericis. Et secundum Jarchium illis coloribus nihil infici potest, nisi lana & sericum. Sed lænam, de qua hi auctores, non credo fuisse ex serico. Διβάφῳ Sacerdotes etiam vestiebantur, quod indicat Cicero *libro* XI. *Epistola* IX. *ad Atticum*, his verbis: *Denique etiam Vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant.* Et *purpuream* habebat sacerdos, de quo Ovidius *libro* IV. *Fastorum.*

Illic purpurea canus cum veste Sacerdos.

Bacchantes, Gallantes & μητραγυρτοῦντες purpureis æque ac sericis aureisque Vestibus tectos fuisse, & Bacchanalia celebrasse, vide apud Salmasium de Pallio.

CXLVIII. Talis erat & Rica; videatur *Festus libro* XVI. *Rica est vestimentum quadratum, fimbriatum, purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur, alii dicunt quod ex lana fiat succida alba, quod conficiunt Virgines ingenuæ patrimæ matrimæ cives.* Laticlaviam quoque gerebant, quod videre est in Sacerdote Herculis, de quo Silius Italicus *de Bello Punico libro* III.

Discinctis thura dare, atque e lege parentum
Sacrificam lato vestem distinguere clavo.

Sic & prætextam, ut Alexander Severus, auctore Lampridio, in vita ejus. *Accepit*, inquit, *prætextam etiam cum sacra faceret, sed hoc Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Lex enim Pontificis postulabat togam prætextam, ut docet Livius *libro* XXXIII. *cap.* XLII. His triumviris, ut Pontificibus lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed omnes istas vestes, & tunicam laticlaviam, & togam prætextam, & Ricam & trabeas, laneas fuisse, præsertim illo tempore de quo Livius, non puto quemquam sanæ mentis dubitare. Denique Flaminibus lanam peculiarem fuisse videtur inde posse colligi, quod in eorum pileo fuerit apex sive virga lanata. Et si forte pileos deponere vellent, propter æstum, debebant minimum capita filo religare, unde etiam *Flamines*, quasi *Filamines* dicti a nonnullis creduntur. Servius *Æn. libro* II. *Flamines in capite habebant pileum, in quo erat virga brevis, desuper habens lanæ aliquid, quod cum æstus ferre non possent, filo tantum capita religare cœperint; nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat, unde a filo, quo utebantur, Flamines dicti sunt, quasi filamines.* Apud Arabas Sapientes & Sacerdotes lana vestitos fuisse, apparet vel ex solo nomine; dicuntur enim eorum sapientes صوفي a voce صوف *lana*, unde forsan & Græcorum σοφὸς & Hebræum אשף quod significat *Astrologum*; Antiquorum enim sapientes plerumque Sacerdotes, Philosophi & Astrologi erant.

CXLIX. Ex his omnibus manifestum est, Lanificium in usu fuisse jam inde a temporibus Mosis. Quidni? cum Ægyptii id attribuant Isidi, & Osiridi. Tertullianus de Pallio: *Cedo jam de vestro, quod Ægyptii narrant, & Aelexander digerit, & Afer legit, ea tempestate Osiridis, qua ad illum ex Lybya Ammon vasit ovium dives: denique cum ipsis Mercurium autumant forte palpati arietis mollitie delectatum deglubasse oviculam: namque pertentat quod facilitas materiæ suadebat tractu prosequente filum eliquasse, & in vestis pristinæ modum, quam phylyra tenui vinxerat, texuisse.* Scilicet ante tempora ista alias vestes non agnoverunt mortales, præter pelles animalium, aut ex papyro, aut foliis arborum, aut etiam ex philyra, id est tenui membrana tiliæ arboris, quas in modum restis solebant torquere, & ex iis inter se nexis & plexis in retis modum vestes conficere. Sed tempore Amonis & Osiridis

ridis fortuito factum eſt, ut Mercurius oves Ammonis palpans, & mollitie lanæ delectatus floccum traheret & torqueret, unde didicit lanam poſſe torqueri in modum philyræ, & neri, ut inde veſtes conficerentur, quod Oſiridem docuit aut Iſidem. Atque inde initium lanificii. Sed *Oſiris* ille eſt ipſe *Mitzraim* Chami filius, de quo Moſes Geneſeos cap. x. Ideoque patrem dicitur habuiſſe *Ammonem*, qui & ipſiſſimus *Cham* merito creditur. Lanificium igitur initium ſumpſit tempore Chami, multis ſeculis ante Moſen, ut male Juſtinus Athenis attribuit illud inventum, cum Athenæ multa ſecula poſt conditæ fuerint.

Caput X.

DE זהב AURO IN VESTIBUS SACRIS.

Veſtes Pontificis Maximi auro & gemmis ornatæ. Ideo בגדי זהב veſtes aureæ. Ephod *&* Pectorale *ex auro*, Catenulæ *&* annuli aurei. Pallium *hyacinthinum*. Tintinnabula *aurea habuit.* ציץ corona *ex ſolido auro.* Varia *genera* auri *Talmudicis. Aurum* viride & Rufum. *Aurum* Tob, Tahor, Sagur, Mupaz, Meſukak, Schachut, Parvaim *&* Ophir. *Ex quibus locis Scripturæ probentur. Unde quodlibet genus auri ſic dicatur?* Tabrobane *idem quod* פרוים *quaſi* טף פרון littus Parvan. *Aurum catenarum, coronæ, tintinabulorum* טהור Tohor *dictum in S. Scriptura. Utrum* textilia *in ſacro veſtitu ex eodem genere auri? Textilia conſtitiſſe videntur ex auro* שחוט Schachut. *Aurum in S. veſtitu puriſſimum, nulli alii metallo miſtum.* Draps d' or & Brocars. *Bracteolæ argenteæ & æneæ inauratæ. Tenuiſſimas bracteolas ab altera tantum parte inaurare noverunt.* Laneæ *veſtes ſolum aurum intextum habebant, non lineæ. Hujus rei ratio.* Lineæ *aliquando aureæ apud Romanos. Id ut rem ſtultam damnavit Alexander Severus.* Caſauboni *&* Ferarii *diſſidium ſuper loco Lampridii. Ab utroque* Anaſtaſii *locus male allegatur. Uſus auri in veſtibus communis apud Veteres. Leges Aureliani, Taciti, & Severi contra abuſum auri. Apud* Perſas *præter veſtes etiam periſtromata & vela aurea. Pelles aura-*

ta. Triumphantes auro vestiti. Vestimentis aurea tintinabula *appendebant Persæ. Agrippinæ* Paludamentum *ex auro textili, sine alia materia. aureæ armillæ, inaures, torques &c. Cyclade non licuit uti quæ plus auri, quam sex uncias haberet. Lex Severi. Sacerdotes gentilium & sacrificantes aureis vestibus induti. flaminum* lænæ auratæ. *Asellius Prætor sacrificans auro vestitus.* In sancto *multum auri adhibebatur.* Argenti *in re vestiaria apud veteres nullus usus. Hinc majus damnum auri quam argenti tempore D. Aureliani. Ars argentum in fila deducendi & vestibus intexendi, sub ultimis Imperatoribus apud Græcos in usu.* Syrmatina. συρματ{ὸν *argenteis textum filis. Ars aurum vestibus intexendi antiquissima. Æneas auro vestitus. Helenæ & Ledæ vestes aureæ. Error Plinii qui istius artis inventorem facit in Asia Attalum Regem.* Locus *Psalm* XLV. *laudatus.* Pallium Sinhar *tempore Iosuæ aureum, secundum Iosephum. Tempore Aharonis ars ista cognita. Quomodo ex auro facta fuerint filamenta docet Moses. Quem explicant Chaldæus, & Iarchius, Exodi* XXVIII. V. *& cap.* XXXIX. III. *Veteres eadem arte, qua hodie, metalla in rotunda filamenta instar neti deducere, non noverunt.* Klinkant, *Tempore primorum Imperatorum illa ars in usu. Tempore Mosis aliter fiebat.* Gemmæ *in vestitu Pont. M. Exod. c.* XXVIII. *versibus* XVII. XVIII. XIX. XX. *Veterum luxus in gemmis. In* Armillis &c. *In* vestimentis. *Margarita* Clopatræ. *Persarum Regum vestes margaritis & aliis gemmis ornatæ. Totum corpus gemmis tectum ex plinio probatur.* Calcei, Perones, Cinguli *&* vaginæ *gemmatæ.* Heliogabali *stulta superbia. Parthorum & Medorum luxus. Iulius Cæsar, Severus & alii Imperatores gemmas prohibuerunt. Pontifices gentilium vestimenta gemmis ornarunt.* Ægytiorum *Sacerdotes.* Cælia *virgo vestalis.*

CL. Hæc de lino & lana, sacerdotalium vestimentorum, sic proprie dicta materia, sufficiant. Alia occurrit materia, sed quæ magis ad ornatum; quam ad vestitum facit, ***aurum*** scilicet & *lapides pretiosi:* quamobrem etiam vestes Pontificis Max. בגדי זהב *vestes aureæ* dicuntur. Has vestes non tantum ex lino & lana, sed & ex auro constitisse, manifestum est, Exodi capite XXVIII. ubi aurum simul cum lino & lana præscribitur, & in vestimentis sacris

sacris adhiberi jubetur ; vide versum v. Sed præter legem istam generalem, habemus etiam leges speciales, quæ mox sequuntur, ubi de certis quibusdam vestimentis tantum fit mentio. versu vi. ועשו את אפור זהב *Et facient Ephod illud ex auro.* De Pectorali: ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפור תעשנו זהב וגו׳ *Et facies Pectorale judicii opere artificiosissimo ; ut opus Ephodi facies illud ex auro &c.* Ergo *Ephod* & *Pectorale* ex auro erant: id est filamenta aurea, cum hyacinthinis, purpureis & coccineis adhibebantur, & vestimentis illis intexebantur, de quibus nos plura infra, ubi ad genus texturæ deventum fuerit. Non tantum intexebatur aurum, verum etiam solidum aurum exterius in ornamenta appendebatur. In Ephodi humeralibus, & in Pectorali judicii erant *catenulæ aureæ* & *annuli aurei*, quibus humeralia & pectorale, quasi fibulis adnectebantur. מעיל sive *Pallium* Pontificis Max. nihil quidem auri textum habuit, erat enim כליל תכלת *totum hyacinthinum* commate xxxi. *Aurum* tamen appensum habuit, ut *tintinnabula aurea.* com. xxxiv. Præter hæc omnia, quæ aurum vel intextum vel adnexum habebant, aliud genus vestimenti memoratur, quod ex solido auro, absque ulla alia materia, constabat: nempe ציץ sive *corona* sacra in fronte Pont. Max. versu xxxvi. Sed de hisce omnibus plura, libro secundo, ubi quodlibet vestimentum seorsum examinabimus.

CLI. Varia auri genera memorant magistri, plurimis in locis, quæ usum habuerint in sacris. *Massechet Ioma cap.* iv. *Halacha* iv. loquitur Misna de auro viridi & rufo: בכל יום זהב ירוק והיום אדום *Semper erat aurum viride, sed hoc die* (nempe die expiationum) *erat rufum.* Gemarici in utraque Gemara, cum Jerusalemitana, tum Babylonica, super hac Misna, non tantum duo, sed septem genera auri recensent. שבעה זהבים הן זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק׳ זהב שחוט זהב פרויים : *Septem sunt genera auri. Aurum Tob, aurum Tahor, aurum Sagur, aurum Mupaz, aurum Mesukak, aurum Schachut, aurum Parvaiim.* Ita enumerantur a Jerusalemitanis, quæ fere iisdem verbis repetuntur in Schemoth Rabboth, *parascha* xxxv. *fol.* clii. Babylonici ad eandem Misnam addunt זהב אופיר *aurum Ophir*, neglectis tamen זהב טהור *auro Tabor*, & זהב מזוקק *auro Mesukak.* Hæc omnia didicisse videntur ex Sacra Scriptura; ista namque epitheta auro, in sacro textu attribuuntur. Aurum *Tob* eruunt ex capite ii. Geneseos, versu

versu xii. וזהב הארץ ההיא טוב *Et aurum istius terræ est Tob* זהב טהור *aurum Tahor* pluribus in locis reperitur, etiam hoc capite xxviii. Exodi. זהב סגור *aurum Sagur.* 1 Reg. vi. xx. ויצפהו זהב סגור *Et obduxit illud auro Sagur.* זהב מופז *aurum Mupaz* 1 Reg. x. xviii. ויצפהו זהב מופז: *Et obduxit illud auro Mupaz*: זהב מזוקק *aurum Mesukak* 1 Chron. xxviii. xviii. זהב שחוט *aurum Schachut.* 1 Reg. x. xvii. מגנים זהב שחוט *Scuta ex auro Schachut* זהב פרוים *aurum Parvaim.* 2 Chron. iii. vi. והזהב זהב פרוים *Et aurum illud erat aurum Parvaim.* זהב אופיר *aurum Ophir*, quod memorat Gemara Babylonica, reperitur 1. Chronicor. xxix. iv. De hisce omnibus generibus auri, vide alibi pluribus in locis.

CLII. Cunctæ illæ species auri ita vocantur, aut a natura & bonitate auri, aut a loco unde eruitur. Talmudici tradunt aurum *Tob* sic dici a *bonitate*, prout טוב *Tob* bonum significat, quia revera bonum & utilissimum. זהב טוב כמשמעו *aurum Tob, ita dicitur secundum significationem vocis.* טהור *Tahor*, quod purissimum, & plane nihil admixtum habet. שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום *Injiciunt illud in ignem, sed plane nihil amittit*; טהור *Tahor* enim *mundum* significat. סגור *Sagur* dicitur à *claudendo*: סגור enim *claudere* est: scilicet quod occludatur ob pretium; aut etiam quod omnes tabernæ (præsertim nummulariorum) claudantur quando hoc venale exponitur, quæ opinio est Babyloniorum בשעה שנפתח כל החניות נסגרות *quando venale exponitur, omnes tabernæ clauduntur*: nullum enim aliud aurum tunc divendi poterat, ut etiam exponit glossa. מופז *Mupaz*, שדומה לפז *quia est instar paz*, ut loquuntur Babylonii, aut שדומה לפז מצהיב כמרגליות *quia splendet instar Margaritarum*, ut habet glossa. Jerusalemitani דומה לאש מצחת גפרית *Est instar ignis ardentis sulphure.* Sed multo verius quod addit ipsa Gemara, scilicet ita dici a loco. לשם מקומו הוא נקרא וזהב מאופז *Secundum nomen loci ita vocatur, quasi aurum ex Uphas.* Jerem. cap. x. ix. מזוקק *Mesukak*: שהיו טוחין בו את הכתלים *quia hoc auro obducunt parietes*, ut habet Rabboth & Talmud Jerusalemitanum. שחוט *Schachut*, שהיה נטוה כחוט *quia netur instar fili*, ut habet Gem. Babylonica, aut, uti ait Jerusalemitana, שהיה נמשך בשעוה *quia ducitur instar ceræ*, quæ Rabboth, dicto loco, sic contraxisse videtur: זהב שחוט שהיה נמשך כחוט והיה סכין בו כשעוה הנתונה של גבי פינקס *Aurum Schachut, quia deducitur instar filamenti, & quo aliquid tegi potest instar ceræ, qua tabula obducitur.* פרוים *Parvaim*, שהיה אדום

ארום דומה לרמו של פר *quia eſt rubrum, ut ſanguis juvenci.* Vide utramque Gemaram & Rabboth: ſed rectius dixiſſent ita vocari a loco, unde afferebatur, veluti ex *Tabrobane*, aut aliis locis: Ipſum ſi quidem פרוים nil aliud eſſe creditur, etiam doctiſſimis viris, quam *Tabrobane*, quaſi טף פרון *littus Parvan.* אופיר *Ophir*, דאתי מאופיר *quod venit ex Ophir.* Fortaſſis una eademque ſpecies auri eſt, illud מופז, פרוים, & אופיר, ſed de hiſce omnibus fuſius diſputabimus, ubi de Templo & ſacris vaſis.

CLIII. Cæterum ubi mentio fit de auro, quod in ſacro veſtitu adhibetur, veluti Exodi XXVIII. XXII. XXXVII. & cap. XXXIX. XV. XV. XXV. XXX. præſertim quando ſermo eſt de rebus illis quæ ex ſolido auro conſtabant, quales ſunt *catenulæ aureæ* in pectorali, *Corona & tintinnabula*, vocatur ſemper זהב טהור *aurum Tahor.* Utrum autem diverſæ iſtæ voces, quas jamjam recenſuimus & explicavimus, revera diverſa genera auri ſignificent, & an omnia veſtimenta ſacra, etiam textilia opera, ex auro *Tahor* conſtiterint, nemo facile probaverit. Fortaſſis aurum *Tahor* adhibitum fuit tantum iſtis rebus, de quibus expreſſe dicitur. Textilia autem opera facta fuiſſe potius ex auro *Schachut*, credibile eſt, ut ejuſmodi operibus aptiſſimum: erat enim valde ductile, & facilius quam ullum aliud in filamenta deduci poterat, unde & שחוט *Schachut* dictum שהיה נטוה כחוט *quia nebatur ut filamentum.* Ex tali itaque auro facta fuiſſe filamenta, quæ cum lana hyacinthina, purpurea & coccinea torquebantur, quis conjecturare merito poterit. Puriſſimum itaque & præſtantiſſimnm aurum adhibebatur, quod alterius metalli nihil admiſtum habuit, nec erant filamenta & bracteolæ, quibus noſtri artifices hodie utuntur, in ſuis texturis aureis, quas pannos aureos, *drap d'or* & *brocars*, fortaſſe a *bracteolis* vocant, in qua arté exercitatiſſimi ſunt Veneti, qui non tantum tenuiſſimas bracteolas ducere norunt ex argento & alio metallo, & inaurare ut alii; ſed & ab una parte ſolum ſciunt inaurare, altera parte auro nudata, arte ſane ingenioſiſſima, quæ ars cæteros populos, fere per totum orbem latet, facilius enim eſt ab utraque parte, quam ab una tantum, laminas tam minutas auro tegi.

CLIV. Laneæ veſtes ſolæ, ut ex dictis ſatis apparet, aurum intextum habebant, non autem lineæ, nam feminalia, tunica & infulæ nullum agnoverunt: nec mirum, cum moris non fuerit aurum intexi, niſi laneis aut ſericis, non autem lineis. Et ratio ma-

nifesta est: aurum enim rigidas reddit vestes, & cum corpori nudo maxime adhærere soleant lineæ, multum illi molestiæ adferrent. Optimo igitur jure vestes illas ut stultas damnavit Alexander Severus, referente Lampridio, in vita ejus. *Boni*, inquit, *linteaminis appetitor fuit, & quidem puri, dicens si lintei, idcirco sunt ut nihil asperum habeant, quid opus est purpura? in linea autem aurum mitti etiam dementiam judicabat, quum asperitati adderetur rigor.* Eo enim dementiæ venerant homines tunc temporis, luxui dediti, ut, non contenti sericis vestibus auro & purpura ornatis, etiam lineas purpura & auro clavatas gestarent, quæ carni nudæ adhærentes, asperitate purpuræ, & rigore auri corpus facile lædebant. Ejusmodi vestium meminisse Anastasium in vita Benedicti Tertii, docet Casaubonus ad dictum locum Lampridii. Has autem vestes Casaubonus non ad usum comparatas credidit, verum ad ornatum ædium sacrarum. Refutatur tamen a doctissimo Ferrario *de Re vestiaria libro* III. *cap.* V. *Nihil aliud*, inquit, *illæ Camisiæ fuerunt, quam lineæ tunicæ sacrificantium, & ad usum sacrorum, non ad ornatum templorum.* Sed quid vestes illæ lineæ, de quibus Alexander Severus apud Lampridium, ad vestes sacras Anastasii? cum fuerint *Camisiæ albæ sigillatæ holosericæ, cum Chrysoclavo.* Audin *holosericas* fuisse, non *lineas?* Ideo non mirum si aurum intextum habuerint. Utut sit, nullas vestes lineas nostrorum sacerdotum aurum intextum habuisse certum est. Rarum id etiam fuit in vestimentis gentilium.

CLV. Secus res sese habebat in vestibus laneis & sericis. Tempore Aureliani, ut auctor est Vopiscus in vita ejus, tantus fuit abusus auri in Cameris, in tunicis & in pellibus exornandis, ut Imperator in animo habuerit legem dare, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pellibus, neque in argentum mitteretur, dicens plus auri esse in rerum natura, quam argenti: sed aurum per varios bractearum, filorum liquationum usus perire.* Hujus autem rei illi auctor fuit Tacitus Imperator, ut tradit Vopiscus in *vita Taciti*: *Auro clavatis vestibus*, inquit, *idem interdixit, nam & ipse auctor Aureliano fuisse perhibetur, ut aurum a vestibus & pellibus submoveret.* Alexander Severus ut immoderatum istum luxum, & auri damnum tandem reprimeret, ut refert Lampridius, voluit *Regias matronas contentas esse uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili, & corona cum qua sacrificium face-*

facerent, & unico pallio auro sparso, & cyclade quæ sex unciis auri plus non haberet. Apud Persas non tantum vestes aureas; sed & peristromata, & vela aurea in usu fuisse certum est. Videatur imprimis Brissonius *de Regno Persarum libro* III. *&* alibi. Pelles auratas Græci χρυσοπάστους vocabant. Vestes præterea pro vario ornatu clavorum, virgarum, litterarum & signorum χρυσοπήνους, χρυσοσήμους, & *Chrysoclavatas* dicebant. Vestes aureas Regum & Magnatum, præsertim feminarum, ornatum fuisse, evidens est magis quam ut probatione egeat. Virgilius *Æn. lib.* I.

——— *Pallam signis auroque rigentem.*

Et *Æn. lib.* III.

Fert picturatas auri subtemine vesteis.

Apud ipsos Gallos, proceres gestasse vestes tinctas & auro variegatas tradit Strabo *libro* IV.

Aurea cæsaries illis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.

Triumphantes auro vestitos docet Appianus *libro* I. *Punicor.* Ἔσαλται δὲ ἐς τὸν πάτριον τόπον πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένον. *Induitur togam purpuream aureis stellis intextam.* Hinc & ii qui funus viri Triumphalis comitabantur gestarunt ἐσθῆτας διαχρύσους *vestes aureas.* Nec aurum vestibus tantum intextum & adpictum habuerunt, sed & adpensum, ut *tintinnabula* aliaque ornamenta, quemadmodum in Pallio Pontificis M. præsertim Persarum Reges. Sed de his plura suis locis, De *coronis* aureis, quas sacrificantes & alii gestarunt, etiam aliquid dicemus, ubi eo deventum fuerit. *Nebatur etiam aurum & texebatur lana modo, & sine lana. Tunica aurea triumphasse Tarquinium Priscum, ex Verrio* docet Plin. *lib.* XXXIII. C. III. *Nos vidimus Agrippinam Claudii Principis, edente eo navalis prælii spectaculum, assidentem ei, indutam paludamento, auro textili sine alia materia.* Vide ibidem. Taceo aureas armillas, inaures, torques, annulos, crinalia, & id genus infinita. Ut uno verbo absolvam, fuit abusus auri in vestibus, ut etiam Imperator Alexander Severus, teste Lampridio, prohibuerit uti *Cyclade, quæ plus auri haberet, quam sex uncias,* quem locum modo allegavimus.

CLVI. Porro vestes aureas habuerunt non tantum Hebræorum Pontifices Maximi, sed & Ethnicorum Sacerdotes & sacrificantes.

Flaminum lænas purpureas & auratas fuisse, colligi potest ex Virgilio *Æneid libro* IV. ubi Æneam ut Flaminem introducit auro vestitum:

——— Et tenui telas discreverat auro.

Et Appianus libro primo de Bello Civili, ubi de Asellio, Prætorem, ait, sacrificantem καὶ ἱερὸν, καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς θυσίᾳ περικείμενον. *Sacram atque auro intextam vestem, ut in sacris, indutum.* Nota quod dicat ὡς θυσίᾳ, ut constaret moris esse inter sacrificandum ejusmodi vestibus uti. Et libro II. καὶ θύειν μὲν αὐτὸν αἰεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον. *Et sacrificando triumphali veste utebatur.* Sed modo ostendimus ex eodem auctore, triumphantes πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένον, *purpuram aureis stellis intextam* habuisse. At in rebus sacris aurum satis fuisse familiare, sive in vestibus, sive aliis in rebus, colligi quoque potest, ex Persio, Satyra Secunda.

Dicite Pontifices in sancto quid facit aurum?

Sane quam commune fuerit aurum in Templo Jerusalemitano, præter vestes Pontificis Maximi, sive ad ipsius Templi ornatum, sive ad vasa & instrumenta, omnes sciunt, modo non sint plane peregrini in Sacra Scriptura. Sed plane stupendam fuisse copiam auri, & cæteris populis fere inauditam, in sacro hoc ædificio, fusius docebimus alibi, in nostro Opere de Templo & vasis sacris, nec non in nostris observationibus ad auctores de Re Numaria. De auri colore vide infra, ubi de coloribus.

CLVII. Argentum vestibus sacris non intexebatur, nec id notum fuit apud veteres. Temporibus Aureliani *argentum in usu suo manebat*, non autem aurum, quod *peribat per varios bractearum, filorum & liquationum usus. Habuit in animo*, ait Vopiscus de Divo Aureliano in vita ejus, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neque in argentum mitteretur, dicens plus auri esse in rerum natura, quam argenti: sed aurum per varios bractearum, filorum & liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere.* Ad quæ verba optime Magnus Salmasius adnotavit: nondum ætate Aureliani inventum fuisse ut argentum in fila deduceretur, id vero sub ultimis Imperatoribus apud Græcos multum in usu fuisse; eaque *Syrmatina* dicta fuisse a *Syrmate*, hoc est filo argenteo. & apud Codinum συρματένιον argenteis textum filis, & argentatum significare, quod ibi multorum Græcorum testimoniis probat.

CLVIII. In-

CLVIII. Interim ars aurum vestibus intexendi antiquissima est: Æneas enim & alii illis temporibus auro vestiti dicuntur a Virgilio, ut supra audivimus. Et apud Trojanos talia ornamenta non fuisse ignota, constat ex eodem Virgilio *Æn. libro primo.*

Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet: pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergamo cum peteret, inconcessosque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.

En jam temporibus Helenæ & Ledæ palla auro rigens nota fuit. Hujus artis inventorem facit in Asia Regem Attalum, Plinius *libro octavo, capite* XLVIII. *Aurum,* inquit, *intexere in eadem Asia invenit Attalus Rex: unde nomen Attalicis.* Sed vehementer fallitur Plinius: nam multum ante viguit ars aurum intexendi. Tempore Salomonis jam in usu fuisse docet Psaltes Psalmo XLV. si quidem sponsa ejus במשבצות זהב לבושה *vestibus laculatis aureis vestita erat.* Si Josepho credimus, ipsum pallium Sinhar, interdictum Jerichunticum aureum erat. *Antiq. lib.* V. *cap.* I. ubi illud vocat χλαμύδα βασίλειον ἐκ χρυσοῦ μὲν πᾶσαν ὑφασμένην. *Paludamentum regium ex auro totum intextum.* Sed quid opus ista omnia referre; cum ex vestibus Aharonis constet, id tempore Mosis jam repertum fuisse? Attalus igitur istius artis primus inventor non fuit, saltem non in Asia. Et si quid præstitit præter cæteros, id forsan in Græcia factum fuit, nisi forte probari potest, etiam ante tempora illius, jam in Græcia notam fuisse artem aurum intexendi vestibus.

CLIX. Tradit præterea Mosis quomodo aurum in filamenta deductum fuerit, Exodi capite XXXIX. III. וירקעו את פחי זהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת וגו׳ *Extendebant laminas auri & scindebant filamenta, ut essent inter hyacinthina* &c. Chaldæus habet: : ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין *Extendebant,* vel ducebant *laminas,* aut bracteas *auri, & scindebant filamenta.* Hisce verbis idem exponit Jarchius ad Exodi caput XXVIII. V. היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילין מהם וטוין אותו חוט של זהב עם שש וגו׳ *Extendebant aurum instar bractearum tenuium, & ex iis scindebant filamenta, & nebant filamentum aureum cum byssino, &c.* Hic constare videtur veteres, tempore Mosis, eandem ar-

tem metalla deducendi & nendi, quæ hodie viget apud nos, non habuisse; scilicet ut ex metalli massa, satis crassa instar longioris bacilli, filamenta subtilissima & rotunda quidem ducerent, sive id fieret molá, sive alia arte, uti fit Aquisgranis, Venetiis, in Westphalia & alibi., cum prius laminas tantum tenues, sed latiores duxerint, ex quibus minores & angustiores bracteolas scindebant, ita quidem ut fuerint filamenta non rotunda, sed in modum laminarum minutissimarum, quales sunt bracteolæ illæ nostræ aureæ & argenteæ, quæ cum serico nentur, unde textilia opera fiunt, & quas etiam *Klinkant* vocamus. Apud nos ducuntur ex metallo filamenta tenuissima & rotunda, infinitæ longitudinis, quæ deinde eadem fere arte planæ fiunt ad formam laminarum. Tempore priorum Imperatorum artem æs & alia metalla in rotunda filamenta deducendi, cognitam fuisse satis constat ex veteri suppellectili quæ subinde eruitur, quales sunt *stili*, *fibula*, & alia opera satis nota, ac omnium fere manibus trita. *Si aurum textile* fuit, ut inde vestimenta, *sine ulla alia materia*, fierent, ut supra ex plinio *libro* XXXIII. audivimus, proculdubio ars aurum in filamenta rorunda deducendi, tunc temporis nota fuit. Saltem in nostro vestitu sacro, aurum eadem arte qua hodie, prius in filamenta rotunda deductum fuisse, quæ deinde in bracteolas planas formarentur, non liquet, immo contrarium constat. Prius laminas satis latas faciebant; sed tenues, ex qua postea aliis instrumentis scinderentur angustiores bracteolæ quæ cum hyacinthino &c. torquebantur & texebantur.

CLX. Tandem ut vestes sacræ ornatiores & pretiosiores fierent, ad majorem pontificis gloriam atque decorem, non solum mollissima lana, tenuissimum linum & purissimum aurum adhibebatur, sed præterea etiam *gemmæ* ingentis pretii in Ephodi humeralibus, & in pectorali; ut præter duos lapides pretiosos שהם *Schoham*, quibus Ephodi humeralia, quasi fibulis, in humeris nectebantur, adhuc duodecim alios gestaverit in pectorali judicii. In quatuor autem ordines dispositi erant, prout recensentur Exodi cap. XXVIII. versibus XVII. XVIII. XIX. XX. ארם׳ פטדה׳ וברקת׳ נפך׳ ספיר׳ ויהלם׳ לשם׳ שבו׳ ואחלמה׳ תרשיש׳ ושהם׳ וישפה : *Odem*, *Pitdah*, *& Bareketh*, *Nophech*, *Saphir & Iahalom*, *Leschem*, *Schebo*, *Achlama*, *Tarschisch & Schoham & Iaschpe*. Quales autem hæ gemmæ fuerint, accuratius examinabimus libro secundo, ubi ad pectorale deventum fuerit.

CLXI.

CLXI. Nec gentilium veſtimenta ſacra monilibus & gemmis carebant. Veteres ſiquidem non minori luxu ſuperbire ſolebant, in gemmis, quam in auro & aliis ornamentis, præſertim nequior ſexus. Nihil jam dicam de gemmis, quas Veteres gerebant a veſtimentis ſejunctas, quales ſunt torques, armillæ, annuli, inaures, crinalia, id genus plus ſatis; de quibus Ovidius *libro* I. *de Remedio Amoris.*

Auferimur cultu: gemmis auroque teguntur
Omnia, pars minima eſt ipſa puella ſibi.

Et Martialis *lib.* v. *Epigr.* XI.

Sardonichas, Smaragdos, adamantas, Iaſpidas uno
Verſat in articulo ſtella, Severe meus.

Unde Tertullianus, *de Habitu muliebri*: *uno lino decies ſeſtertium inſeritur, & Saltus & Inſulas, tenera cervix fert. Breviſſimis loculis patrimonium grande profertur.* Ut taceam Margaritam Cleopatræ, quæ plus *centies ſeſtertium* valuit. Ipſa etiam veſtimenta, non tantum auro ſed gemmis ornabant. Perſarum Reges habuiſſe *veſtes ſericas, cum lapidibus pretioſis & margaritis undique adpenſis*, capite VIII. ex *Targum Scheni*, jam demonſtravimus. Audiatur Plinius *Sed quota hæc portio eſt reputantibus purpuras, conchylia, margaritas? Parum ſcilicet fuerat in gulas condi Maria, niſi manibus, auribus, capite, totoque corpore a fœminis juxta viriſque geſtarentur. Quid mari cum veſtibus? Quid undis fluctibuſq; cum vellere? Non recte recepit hæc nos rerum natura, niſi nudos. Eſto ſi tanta ventri cum eo ſocietas, quid tergori? parum eſt, niſi qui veſcimur periculis, etiam veſtiamur.* Tam immoderato luxu quidam effuſi erant, ut gemmas, tanquam naturæ vilia munera, ad ſordidos calceos, perones & crepidas deprimerent, quaſi parum eſſet caput, collum brachia, pectus, tergum, latera, cingulos & gladiorum vaginas ornare, niſi & calceamenta iis oneraſſent. Lampridius, de monſtro hominis Heliogabalo, *habuit in calceamentis gemmas*, & quidem (quod ſtultitiam auxit) *ſculptas, quod riſum omomnibus movit; quaſi poſſent ſculptura nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærerent.* Luculentus teſtis erit & Tertullianus, *de Habitu Muliebri cap.* VII. *Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ, de faſtidio Parthorum & Medorum, cæterorumque gentilium ſuorum, coram matronis erubeſcentem, niſi quod ad oſtenſionem fere habentur. Latent in cingulis Smaragdi & cylindrinos*

vagi-

vagina sua, solus gladius sub sinu novit? & in peronibus uniones emergere de luto cupiunt, jam gemmatum habent, quod gemmatum esse non debet, si non comparet: aut ideo comparet ut neglectum quoque ostendatur. Claudianus *libro* II. *de Raptu Proserpinæ.*

Parthica quæ tantis variantur cingula gemmis,
Regales junctura sinus.

Julius Cæsar, Severus & alii Imperatores, intollerabilem hanc superbiam non semel reprimere conati sunt. De quo videantur Suetonius, Lampridius, alii. Pontifices autem gentilium gemmis pretiosissimis vestitum suum ornasse, infra, ubi de Ephodo & pectorali dicendum erit, clarius patebit, ubi Sacerdotes Ægyptiorum, Cæliam virginem vestalem, & alios ejusmodi gemmis & monili ornatas fuisse, demonstraturi sumus. Sed hæc de materia sacrarum vestium satis; tempus postulat, ut & de coloribus aliquid dicamus.

CAPUT XI.

DE COLORIBUS SACRARUM VESTIUM.

De coloribus non nisi hariolando, ut cæci de coloribus, judicare possumus. Septuaginta interpretibus, Iosepho, Philoni, Hieronymo & aliis non semper credendum. Eorum testimonia tamen ponderanda. Quinque colores in vestitu sacro recenset Iosephus. Vestes totius sacerdotum turbæ albæ. *Sic & Pontificis Max. die Expiationum.* בגדי לבן vestes albæ. *Hæ magis albæ quam cæterorum sacerdotum, cum balteus tunc quoque albus, cæterorum vero Sacerdotum coloratus semper.* velum album *inter Pont. Max. & populum die Expiationis.* Vacca Rufa *vestibus albis comburebatur. Gentilium Sacerdotes etiam albas vestes gestarunt. Sic & Ægyptiorum & Atheniensium.* Λαμπρὸν *apud Theophrastum idem quod* λευκόν. *Sic in Apocalypsi* XV. VI. Ὀλολυγμὸς *scurris Atheniensibus* sacrificans. *Demosthenes albis vestibus bovem mactat. Gallorum Druidæ albis vestibus. Virgines Vestales. Cereris sacra alba veste. Flamen Dialis album habuit Galerum. Fratres Arvales albas infulas. Fœminæ sacerdotes Germanorum*

λευ-

λδυχείμονες. Fidei sacra fiebant manu involuta albo panno. Cana Fides *Athenensium & Alexandrinorum sacerdotes calceos albos habebant. Albus color Diis gratissimus. Dii Gallorum vestibus albis tecti.* Alba *Gallice* une aube *in Exclesia Romana. Privatorum albæ vestes. Candidati veterum Romanorum & Christianorum.* Dominica in albis. Cretati. *Vestes creta dealbare opera fullonum. Principum ministri albis vestibus. Dictum Domitiani. Codex de vestibus holoveris. Aliquando gentilium sacerdotes* nigras *vestes gestabant. Vellus nigrum. Palla lugubris. Bellonæ vestes nigræ.*

CLXII. DE coloribus, quorum apud Veteres, cum sacros, tum profanos auctores fit mentio, non nisi admodum parce, & hariolando sermocinari licet: ut de rebus illis vix aliter quam cœci de coloribus, judicare possimus. Et sane si quid ex Veterum artibus interiit (multa autem interierunt) inter res deperditas, maxime colores ponendi sunt, præsertim cum ars inficiendi, cum antiquis infectoribus, sæculo nostro, quasi invida fortuna, aut potius irato numine, quod immoderatum luxum inter mortales diutius ferre non potuerit, erepta sit. Certissimum esse, quod ait Seneca, homines facilius credere visui quam auditui, experientia tot retro sæculis plus satis docuit: multo enim clarius percipere solemus veritatem rerum, quæ oculis nostris sese produnt, quam earum, quas auribus percipimus. Cum igitur nullus sensus de coloribus nos edocere possit, præter visum, veteres autem colores ad nos non pervenerint, mirum utique non est, si in hac re cæcutiamus. Et quod difficultatem auxit, in hac nostra materia, ubi de vestitu sacro quæstio instituitur, illud est, quod tot & tam luculentos auctores non habeamus, quam in rebus profanis. Quis, quæso, nostram purpuram, quis coccinum, tandem hiacynthinum sacri vestitus oculis usurpavit? Seniores, Josephus, Philo Judæus, Hieronymus, aliique, de coloribus in suis scriptis passim sermocinantur; sed quis eorum vidit eos, aut si nonnulli viderint, ut de Josepho sane dubitandum non est, eorumne libri casti, & sinceri ad nos pervenerunt? Quot enim nothi, pro legitimo fœtu nobis non obtruduntur? Nihilne adulteravit sciolorum inscitia, librariorum incuria, & interpretum sive præceps judicium, sive linguarum & rerum, præsertim in Religione & sacris ritibus, ignoran-

rantia? utinam nullum mendum in Josepho, Philone & Senioribus unquam animadversum fuisset! sane ut testes omni exceptione majores libentissime eos adduceremus, fidemque eis haberemus, ut occulatis testibus, cæteris omnibus anteferendis. At cum toties nos fallant, non nisi admodum caute audiendi sunt. Ideo non plane rejiciendi, sed cum verpulorum cæteris magistellis examinandi, eorumque omnium consensus & testimonium ponderandum. Et si conjecturis aliquid dandum, hisce multum concedendum esse, certum est.

CLXIII. Quinque omnino colores in sacro vestitu recenset Iosephus, de Bello Judaico Libro VI. χρυσοῦ τε καὶ πορφύρας, καὶ κόκκου, βύσσου καὶ ὑακίνθου. *Auri, purpuræ, cocci, Byssi & Hyacinthi.* De singulis jam agendum est, & primo quidem de *albo*. Plus satis jam ostendimus duo genera fuisse vestimentorum, alias lineas, laneas alias: lineas vestitam fuisse totam sacerdotum turbam juxta & Pontificem Max. die piaculari, x. Tisri. Has fuisse albas, nemo dubitabit, siquidem omne linum natura sua album est. Fateor expressis verbis non constare, cujus fuerint coloris vestimenta sacerdotum minorum, sed cum dicatur lino eos vestitos fuisse, nulla mentione facta de colore, meridiana luce clarius est, eorum vestes fuisse albas. Ubi Scriptura loquitur de lino, nulla mentione facta de colore, color albus intelligendus est. Audiamus Maimonidem *Hilch. Kele Hammikdasch cap.* VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים· כתנת· ומכנסים· ומגבעות ואבנט· וארבעתן של פשתן לבנים· *Vestes Sacerdotum minorum sunt quatuor, tunica, feminalia, pileus & balteus, quæ omnes fiunt ex lino, suntque albæ.* Doctor Levi Barselonius, *præcepto* XCIX. ubi de vestibus Sacerdotum turbæ, *albas* eas quoque affirmat. וארבעות כלים אלה של פשתן היו לבנים, *Et quatuor illæ vestes lineæ sunt & quidem albæ*: Ejusdem plane coloris fuerunt vestimenta Pontificis Maximi, quibus amiciebatur, quum sacra adyta intrabat magno die expiationum, ejusdem namque erant materiæ; cum ex bysso fuerint, nisi fortassis ex subtiliori & pretiosiori. Hinc excellentiori significatu vocantur בגדי לבן *vestes albæ.* Nec immerito, nam multo magis *albæ* dici possunt, quam sacerdotum reliquorum vestes, cum hæ non omnes albæ fuerint: habuerunt enim colores alios admistos, quod in balteo videre licuit, qui constabat non tantum ex lino albo, sed & ex lana hiacynthini, purpurei, & coccinei coloris: at vestes Pontificis Ma-

ximi

ximi die Expiationum omnino nullum alium colorem agnoverunt · etiam in ipso balteo, qui illo die ex albissimo & purissimo lino constabat, non minus quam feminalia, tunica & cidaris. Immo ut constaret, ministerium illius diei fieri debere in vestimentis albis, velum quoque byssinum id est *album* pandebatur iter Pontificem Max. & populum, quum vestes mutabat, quod cæteris anni diebus fieri non solebat, quod jam ex codice *Ioma*, *capite* III. probavimus. Vaccam rufam albis vestimentis comburi solere, docet Misna *Massechet Parah capite* IV. de quibus nos fusius, ubi Codicem illum, quem cum pluribus aliis, qui de sacrificiis & oblationibus, latinitate donavimus, & commentariis illustravimus, publico dederimus.

CLXIV. Cum gentilium sacerdotes etiam lineas vestes gestaverint, uti supra demonstravimus, eorum vestes quoque albas fuisse propter eandem causam, certum est. Ægyptiacum linum hoc nomine præcipue laudatur a Plinio, *libro* XIX. *capite* I. ubi de Gossypio: *Nec ullæ* (id est lina) *sunt eis candore mollitiave præferenda. Vestes inde Sacerdotibus Ægypti gratissimæ.* Plinio adstipulatur Apulejus *libro* XI. *de Asino aureo*, ubi de sacris Isidis: *viros feminasque*, ait *habuisse lineas vestes*, *atque ita candore luminosos fuisse omnes. Antistites sacrorum proceres*, addit *candido linteamine cinctum pectorale adusque vestigia strictum injecti*, *potentissimorum domini proferebant insignis exuvias.* Apud Athenienses, qui rem divinam faciebant, alba veste amicti erant, ut patet ex Theophrasti *Caracteribus*, *capite* XXII. ubi μικροφιλότιμον quendam introducit, qui inter alia etat περισκδασάμενος ἱμάτιον λαμπρὸν, *vestimentum album*, non tantum *splendidum* sed *album*, quod etiam τὸ λαμπρὸν significat. Idem patet ex Apocalypsi cap. XV. VI, & alibi. Ideo vestis λαμπρὸς, καθαρὸς & λευκὸς est una atque eadem. Usque adeo vestis alba propria videbatur sacrificantium apud Athenienses, ut etiam scurræ eos, qui candidati in publicum prodire solebant, ὀλολυγμὲς vocarent, quasi dicas *sacrificantes.* Anaxandrides in Ulysse apud Athenæum *libro* VI *cap.* IX.

—— —— λαμπρὸς τις ἐξ ——
Ἐλήλυθεν, Ὀλολυγμὸς ἔτός ἐςιν.
—— *Si quis splendidus*
progreditur, *sacrificans is est.*

id est, si quis *albus* progreditur &c. Sed ad hunc locum vide do-

ctissimum Casaubonum. Demosthenes ab Æschino dicitur, *στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν coronam & albam vestem sumens*, atque sic ἐβουθύτει *bovem mactavit.* Nec aliter Gallorum Druidæ ac Sacerdotes amicti. Plinius *libro* xvi *cap.* xliii. *Sacerdos candida veste cultus arborem scandit. Falce aurea demetit. Candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant.* Non nisi alba veste virgines vestales amiciri poterant, ut testis est Suidas, in Νουμᾶς Πομπίλιος. Καὶ, inquit, διὰ τοῦτο οὐ μύρῳ, οὐκ ἄνθεσιν, οὐχ ἱματίῳ χρῆσθαι συνεχωροῦντο, πλὴν λευκοῦ. *Atque ideo nec unguento, nec floribus, nec veste nisi alba uti, ipsis concessum fuit.* Cereris sacra albis fiebant vestibus. Ovidius *libro* x. *Metamorph.*

Festa piæ Cereri celebrabant annua matres
Illa quibus nivea velatæ corpora veste.

Et *Libro* IV. *Fastorum.*

Alba decent Cererem, vestes cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris usus abest.

libro vi. *cap.* vii. & *libro* x. *cap.* xv. de Flamine Diali, ex Varrone hæc habet. *Is solus album habet Galerum, vel quod Maximus est, vel quod Iovi immolata hostia alba fieri oportet.* Et Fratrum Arvalium Sacerdotii insigne est spicea corona & *alba infula.* Fœminæ Sacerdotes apud Germanos castra sequebantur, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, *albis vestibus carbasinis supparis desuper fibulis affixis.* Supra capite iii. ostendimus Flamines Fidei sacra fecisse tectis manibus. Sed *albo panno* manus ad digitos involutas habebant. Hinc *cana fides*: *quod ei albo panno involuta manu sacrificatur*, explicante Servio. Unde Horatius:

Et albo rara fides colitur velata panno.

Et calceos albos & phæcasia habebant Sacerdotes Atheniensium & Alexandrinorum. Vide Appianum de *Bello Civili*, *libro* v. ubi de Antonio. Καὶ, inquit, στολὴν εἶχε τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον. *Habuit autem stolam quadratam Græcanicam, pro patria, & calceum induit album atticum, quibus Atheniensium & Alexandrinorum Sacerdotes utuntur, & quos phæcasia vocant.* Nec prætermittendus locus apud Artemidorum *libro* ii. *cap.* ii. ubi *albas vestes solis sacrificantibus conferre*, docet. Quid mirum cum albus color Diis gratissimus reputaretur, ut docet Plato Νόμων ιβ. χρώματα δὲ λευκὰ, inquit, πρέποντ' ἂν θεοῖς

εἴη

εἴη ἢ ἄλλοθι ἢ ἐν ὑφῇ. Colores albi Diis decori sunt, cum in cæteris, tum in textili. βάμματα δὲ addit μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. *Tincta non nisi bellicis ornamentis adhibebantur:* quæ repetuntur a Cicerone fere totidem verbis, *libro* II. *de Legibus. Color autem albus præcipue decorus Deo est, tum in cæteris, tum maxime in textili. Tincta vero absint, nisi a bellicis insignibus.* Hinc & ipsi Dii Deæque albis vestibus & velamine tegi aliquando solebant. Sulpitius Rhetor *libro* I. *de Vita Martini, Quia esset hac Gallorum rusticis consuetudo simulacra Dæmonum, candido tecta velamine, misera per agros suos circumferre dementia.* Nihil jam addam de victimis albis, quæ Jovi, Junoni, Herculi aliisque diis immolabantur. Hæc fusius pertractamus in nostro opere *de sacrificiis*, & de *vacca Rufa.* Nonne hic ritus pervenit ad Ecclesiam Romanam, ut sacrificuli sacra non aliter facerent, nisi veste aliqua alba vestiti? Inde *Alba* & Gallice *une aube.*

CLXV. Non soli tamen sacerdotes albis vestibus amiciebantur, sed & privati. Noti imprimis sunt *Candidati* apud Romanos, qui forsan originem dederunt veterum Christianorum candidatis, & *dominicæ in albis.* Nec minus *cretati*, unde & proverbium. Veterum mos vestes lavare, & creta quidem dealbare opera fullonum, lippis & tonsoribus notus est. Hinc toties mentio de fullonibus qui vestes lavarunt, unde etiam apparet, eos vestes habuisse albas laneas non minus quam lineas. Principum & magnatum quoque ministri albis vestibus & aliquando auro distinctis ornabantur, cum ministeria sua obierunt. Suetonius de Domitiano refert in vita ejus: quod generum fratris indigne ferens & ipsum albos ministros habere, exclamaverit, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Notat Valerius Maximus *lib.* VI. *cap.* I. *Imperatoribus in prœlium exeuntibus paludamentum album aut purpureum dari solere.* Christus ideo vestimento albo induitur. Luc. XXIII. II.

LXVI. Nigras tamen vestes veterum Sacerdotes etiam sæpissime habuere, imprimis quando Diis inferiis immolabant, quorum victimæ quoque nigræ erant, cum Jupiter, Venus, Ceres & alii magis albis gauderent. Apollonius *libro* III. *Argon.*

Ἑπτάκι δὲ Βριμὼ κουροτρόφον ἐκκαλέσασα,
Βριμὼ νυκτιπόλον χθονίην, ἐνέροισιν ἄνασσαν
Λυγαίῃ ἐνὶ νυκτὶ σὺν ὀρφναίοις φαρέεσσιν.

 Tunc

Tunc alba Brimo stans terque quaterque vocavit,
Brimo nocturnam, terrestrem, quæ imperat umbris,
Induta obscuram per noctem vestibus atris.

Ex Ovidio modo audivimus.

Alba decent Cererem, vestes Cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris usus abest.

Ergo *pulli* vestes erant aliquando. Et Seneca *Oed.* III. I. vatis pallam *lugubrem* dicit.

V*ates amicti corpus & frontem quatit.*
Lugubris imos palla perfundit pedes.

Tandem nigrum vestitum Bellonæ attribuit Tertullianus, ut Cereri candidum. Vide ejus Opus *de Pallio. Cur,* inquit, *istos non spectas, vel illos item habitus qui novitati suæ stare religionem mentiuntur? Cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam vittæ, & privilegium Galeri Cereri initiantur, cum ob diversam affectionem tenebricæ vestis & tetrici supra caput velleris, in Bellonæ mentis fugantur.* De cæteris coloribus in vestitu sacro plura in sequentibus.

Caput XII.

DE COLORE זהב AURI IN VESTIBUS SACRIS.

Vestes Pontificis Maximi plures habuere colores. Iosephus quinque recenset, quales & Moses. Philo quatuor. Auri color Fulvus. *Quid fulvum docet Fronto consularis apud Gellium. Fulvum ex rufo & viridi. Misna & Martialis explicati de auro viridi. Scheringhamius notatus. Aurum viride dicitur Martiali a repercussu Smaragdorum.* ירוק *Hebræorum non semper* viride, *sed &* flavum *significat. Locus* Nedarim *&* Jarchius *allegati* ירקון Icterus, aurigo *&c. Color auri in sacro vestitu subrutilis ex flavo & rufo mistus, instar ardentis ignis.* Πυῤῥὸς Birrus *vestimenti genus, ab igne & colore rubro. Iosephus laudatus.*

CLXVII. Vestes Pontificis Maximi per totum annum, quas aureas diximus, & Hebræi בגדי זהב plures habuerunt colores, ut & balteus omnium Sacerdotum, tum Summi, tum Minorum. Jose-

Josephum quinque colores recensere in sacro vestitu, capite præcedenti demonstravimus: *auri* scilicet, *purpuræ*, *Cocci*, *Byssi* & *Hyacinthi.* Hieronymus tamen in Epistola ad Fabiolam post Philonem, de Congressu quærendæ Eruditionis gratia, aliique multi, immo ipse Josephus Antiquit. libro III. cap. VIII. quatuor tantum colores statuunt, propter quatuor elementa, nempe *album* in lino, *hyacinthinum*, *purpureum* & *coccinum* in lana: atque sic *auri color* non numeratur, quasi ei nullus esset. Suum tamen peculiarem sibi habuisse colorem aurum, dubitari non potest, cum non *album* fuerit, nec idem cum *hyacinthino*, *purpureo*, & *coccino.* Quinque itaque colores recensendi sunt necessario, prout Josephus alibi eos enumerat: χρυσȣ̃, πορφύρας, κόκκȣ, βύσσȣ, καὶ ὑακίνθȣ. Et Moses Exodi capite XXV. & XXVIII. & XXXIX. ubi habet: זהב׳ תכלת׳ ארגמן תולעת שני ושש *Aurum*, *Hyacinthinum*, *purpuram coccinum & byssum* quæ omnia colores significare, non minus quam materiam, jam docuimus. De albo actum est, nunc de cæteris, & primo quidem de aureo, deinde de aliis, eodem ordine quo recensentur a Mose, Exodi XXVIII. versu VI.

CLXVIII. De auri colore non opus est ut operose disputemus, cum vix ullus sit inter mortales, a quo ignoretur superbum hoc metallum, & a quo non summopere appetatur: cujus enim pectora non torsit,

---- *auri sacra fames?*

Fulvi coloris esse aurum plus satis constat, sed ita ut non nihil participet de rubore, & quo magis rutilum eo præstantius est. Qualis sit color fulvus, & cur aurum fulvum dicatur, docet Fronto Consularis apud A Gellium *libro* II. *capite* XXVI. *Fulvus*, inquit, *videtur de rufo atque viridi mistus, in aliis plus rufi habere: sicuti Poëta verborum diligentissimus, fulvam aquilam dicit, & Iaspidem, fulvos Galeros,* FULVUM AURUM, *& arenam fulvam & fulvum leonem.* Color itaque fulvus ex rufo & viridi mistus est, atque ille verus est & nativus color auri, qnamvis reperiatur, in quo plus rufi sit quam in alio.

CLXIX. Talmudici in Misna *Ioma capite* IV. Halacha IV. mentionem faciunt de auro quod sit *viride*, & de alio quod sit *rufum*, quem locum allegavimus capite præcedenti, ubi de generibus auri disputavimus; בכל יום ajunt, היה זהב ירוק והיום אדום *semper erat aurum viride, sed hoc die* (die expiationum) *erat rufum.*

sum. En aurum *rufum* & *viride.* Supra jam docuimus ex Gemaricis, cum Babiloniis tum Jerusalemitanis, & ex Raboth, cur dicatur rufum? nempe quia est דומה לדם הפרים *simile sanguini juvencorum*, ideoque dici זהב פרוים *aurum Parvaim*, 2 Chron. III vi. & alibi, quamvis ibidem alii verius statuant, ita dici a loco, ubi reperitur, qualis forsan est *Tabrobane.* De colore *viride*, quem Misna auro etiam adscribit, cæteri magistri fere omnes silent. Doctissimus Scheringhamius ad hunc locum, allegat Martialem *lib.* xii. *Epigram.* xv.

Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Iupiter, & stupet superbus
Regis delicias.

quasi Martialis per illud *virens* intellexisset, revera in rerum natura dari aurum viride. Sed fallitur doctissimus Scheringamius, nam Commentatores optime notant, aurum dici virens a Martiali, non quod reperiatur aurum coloris viridis, sed tantum a repercussu Smaragdorum, aureis imaginibus & poculis insertorum, quæ explicatio eo facilius accipi potest, quod mox addat:

Hæc sunt pocula, quæ decent tonantem
Hæc sunt, quæ Phrygium decent ministrum.

Sive itaque pocula ista aurea, viridia dicantur a Poeta, ob Smaragdos virides, quibus ornabantur, sive ab alia materia viride, certum est, talem colorem proprie loquendo auro non attribui; saltem fateor me in scriptis veterum nunquam tale quid legisse, nec ab ullo mortali, quamvis plures auri fabros nostri temporis consuluerim, quicquam audivisse, quod vel minimam suspicionem de *auro viridi* mihi injicere potuisset. Quicunque in Rabbinorum scriptis vel parum versatus est, facile capiet quid Magistri intelligant per suum aurum *viride*, nempe *flavum*, id enim significat τὸ ירוק; nam etsi sæpius viride intelligatur per istam vocem, tamen aliquando etiam flavum significare, non dubito. Hoc sensu usurpatur Massechet *Nedarim capite* vii. בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו עלין שלהן שחורין אסורין הוריקו מותרין: *Cepæ super quas descendit pluvia, si germinent, quamdiu earum extremitates nigrescunt, non legitimæ sunt, quando flavescunt, legitimæ.* Sic enim exponit Jarchius: הוריקו inquit, שהן כמו כמישים ירוקין והכסיפו פניהן *Quando flaccescunt, tunc Iaruk dicuntur: & facies earum fit pallida.* Quod autem Jarchius de cepis dicit הכסיפו, idem quoque dicitur de

auro

auro, quod pallescit, uti alibi animadvertimus. Quis nescit ירקון significare *Rubiginem*, *pallorem*, *Auriginem*, *Icterum* aut *morbum regium*, quæ omnia flavum colorem denotant. *Eodem sensu apud Græcos sumitur vox* χλωρὸς, *quæ* viride *quidem significat*; *sed non minus notat* flavum. *Apud Homerum* Il. λ. μέλι χλωρὸν mel flavum. *Et Apoc. cap.* VI. *com.* VIII. ἵππος χλωρὸς equus flavus. *non enim nec mel, nec equus est* viridis. Igitur non mirum, si aurum a Talmudicis ירוק dicatur, cum nihil aliud intelligant Magistri quam auri nativum colorem, qualis est flavus, eo magis cum color flavus sit species viridis, & quasi viride dilutum & moriens, unde & folia arborum, & herbæ, & alia viridis coloris, ubi incipiunt flaccessere & arboribus decidere, ex viridibus flava fiunt, quod *feuille morte*, quasi folium emortuum, dicimus. Nec ignorant infectores se vix quidquam colore viridi inficere posse, nisi prius flavum reddiderint. ut optime Fronto consularis, uti modo audivimus, *Fulvus videtur de rufo & viridi mixtus*. Nihil igitur moror *virens aurum* Martialis, ad explicandum זהב ירוק Misnæ, cum aliud nihil dicat, nisi singulis diebus totius anni, sacra vasa, de quibus fit mentio, fuisse ex auro minus pretioso, etsi pretiosum fuerit, quale est aurum flavum: die autem piaculari, ut tunc omnia pretiosius fieri solebant, esse ex auro rufo, id est pretiosissimo, quod *plus rufi habet*, ut ait Fronto, unde magistris *simile* dicitur *sanguini juvencorum*.

CLXX. Proculdubio aurum illud in sacro vestitu, non fuit viride, aut potius flavum, sed optimum & pretiosissimum, nam non nisi pretiosissimum & purissimum in filamenta deduci solet, ideo facile crediderim fuisse illud זהב שחוט *aurum Schachut*, ita dictum quia netur instar fili, de quo capite præcedenti. Videtur igitur color auri in sacro vestitu subrutilus, ex flavo & rufo mistus, lucidissime micare, ut suo splendore atque flamma oculos spectantibus perstringeret, instar ardentissimi ignis, prout color ruber græcis πυῤῥὸς, ἀπὸ τοῦ πυρὸς ab igne dicitur, unde & *birrus* vestimenti genus a colore rubro. Hoc videtur innuere Josephus *Antiq. libro* III. *cap.* VIII. ubi aurum vestibus sacris intextum putat διὰ τὴν προσοῦσαν ἅπασιν αὐγὴν, *propterea quod omnibus insit splendor.*

Kaput XIII.

De תכלת Colore Cærvleo.

Colores artefacti in lana תבלתי ארגמן תולעת שני. *Circa hos major difficultas quam circa nativos.* Thechelet *variæ interpretationes. Plurima per* ὑάκινθον, cæruleum *volunt*, *alii* flavum, *sunt qui* nigrum, *alii* viridem. *Thechelet non est flavus color. Lutherus notatus. Gallica versio* pourpre, *quo sensu? Non fuit* nigrum. *Iaphet notatus. Non Viride. Iarchius & Aben-Ezra notati. Quo sensu excusari possint?* ירוק *quid? viride, flavum, fortassis & cæruleum. Cæruleum viride esse docet Baisius. Sine cæruleo viride tingi non potest. Rusticus ab infectoribus Delphensibus lepide deceptus. Ejus tibialia ex viridibus subito cærulea facta. Iarchius* ירוק *a viridi videtur distinguere. Inter viride & cæruleum difficilis distinctio. Vetustissimi interpretes* תכלת ὑάκινθον hyacinthum *interpretantur. Græci semel* ὁλοπόρφυρον *&* πορφυρῶν. Thechelet *sive* hyacinthus *lapidem & florem significat. Quid lapis hyacinthus auctoribus modernis?* Iacinte la belle. *hyacinthus varii coloris. Boetius & de Laet laudati. Epiphanio quinque genera hyacinthorum. Error nostrorum lapidariorum. Confundunt hyacinthum, chrysolithum, carbunculum, amethystum, sapphirum &c. Hyacinthus Veterum colore violaceo & cæruleo, qualem sapphiro hodie attribuunt.* cœli *colorem refert &* maris. תרשיש *Hieronymo* mare. *Epiphanio* ταλασσίτης. *Martiano* flucticolor. *Cœli & maris color cæruleus.* Cumatilis κῦμα *fluctus.* ἁλουργίς *&* ἁλιπόρφυρα *conchyliata vestis.* Viride marinum, ultramarinum. Cæsium, *quasi* cœlium. *Flos hyacinthus lapidi concolor. Hujus floris varii colores. Fabula de hyacintho ex Ajacis sanguine. Flos argenteus, Albus, &* cæruleus. Thechelet *esse* cæruleum *confirmatur auctoritate veterum. Quatuor colores in S. vestitu ad quatuor elementa relata. Thechelet sive hyacinthina ad* aera, *ad* cælum, *ad* firmamentum, *ad* mare *& ad* sapphirum. *Veterum testimonia. Arabi* اسمانجونا cœlestis color. *Iudæi Germanis* himmel blauw *Sic & Belgis. Thechelet non est cæruleum valde dilutum, quale* Bleu-mourant.

rant. *sed pressum & nigricans.* **Donker blauw.** *Testimonia veterum.* חלזון *vermis niger. Spuma Indica.* Indicum *Hispanis* indigo. *Philoni* thechelet *in pallio P. M. aera nigricantem refert. Hodie unica ratio tantum est tingendi caruleum & purpuram. Herbis. Antiquitus herbis & pisce fiebat. vestis* conchyliata *a conchylio.* κόχλ@ *&* conchylium *a* הכלא. *Antiquorum ars geminam purpuram & conchylium tingendi interiit.* conchylium *&* purpura *veteribus diversa.* Bleu *&* **blaeuw** *a barbaro* bluto, *quod ab* abluto *aut* diluto. *Quia caruleum* diluta purpura. *Colla pavonis carulea. Conchylii & purpura infectura eadem materia, sed temperamento diversa.* Thechelet *nostrum ex conchylio sive murice. Hebrais conchylium* חלזון chilzon. *Paraphrasis Ionathanis Deuteron.* XXXIII. *vers.* XIX. *chilzon in mari mediterraneo capitur. Maimonides a Bocharto notatus. Utrum explicari possit?* ים הכלח mare mortuum. כלחים *nauta a salsugine maris. Capi dicuntur in mari Zabulonis. Septem maria terra Israelis secundum Talmud. Ibi mare mortuum* ים של סדום Mare Sedom. *Nulla ibi fit mentio* ים הכלח *Maimonides in Talmude doctissimus. Chilzon viva capi, & uno ictu viva contudi debent. Ratio tingendi* thechelet *apud Maimonidem. Sola* chilzon *adhiberi potest. Non autem* indicum. *Iudai hodierni nulla filamenta carulea adhibent in sacris fimbriis contra legem Num.* XV. Thechelet *color pretiosus. Chilzon thesaurus. Res laudatissima in terra Israelis.* Hyacinthina, conchyliata *magnatum ornatus. Hyacinthina lana.*

CLXXI. COlores, de quibus jam egimus, lini & auri scilicet, nativi erant, sola natura ministra, nulla artificis opera intercedente, ideoque omnibus mortalibus notissimi, res enim naturales, nulla adhibita arte, cuilibet ex æquo patescunt, ut operosa disquisitione non opus sit, qua homines edoceantur. Major difficultas occurrit circa colores cæteros, qui in lana reperiuntur, non nativos sed arte factos quales sunt: תכלת וארגמן ותולעת שני *Thechelet, Argaman, & Tholaat Schani.* De his nunc agendum est, & primo quidem de תכלת: de cæteris duobus capitibus sequentibus.

CLXXII. Primus igitur color in lana, dicitur a Mose תכלת, Chaldæus eandem vocem sua dialecto retinet, תכלא. Septuaginta,

Josephus, Philo Judæus, Aquila, Symmachus, Theodotion, vulgatus, Hieronymus, cæterique veterum ὑάκινθον· *hyacinthum.* Sic & Diodati. Belgæ **hemels blaeuw.** Lutherus gele seyde / *sericum flavum.* Vetus versio gallica *pourpre*, *purpuram.* Sunt ex Hebræorum magistris qui *nigrum*, alii qui *viridem* statuere videntur. *Nigrum* fuisse credidit Japhet quidam, referente Aben Ezra ad Exodi cap. xxv. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבועים והכל ישובו אליו והוא לא ישיב במעשה אדם לעולם : *Dixit Iaphet, esse colorem similem nigro, quia perficit omnes colores, & quia omnes in nigrum convertuntur, hic vero nunquam in alium converti poterit, arte humana.* *Viridem* fuisse credidit ipse Aben Ezra, eodem loco, ubi se Japheto opponit : ואני inquit, נסמוך של ר׳ זל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר : *Sed ego assentior doctoribus nostris b. m. qui statuunt fuisse viridem, & quidem in lana.* In eadem sententia est Jarchius, ad eundem locum. תכלת׳ צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק *Thechelet est lana sanguine Chilzon infecta, coloris viridis.*

CLXXIII. Sed horum plures decepti sunt. Sane duplicem errorem erravit Lutherus. Primum quod *sericum* crediderit, cum tamen lanam fuisse certum sit. Deinde quod *flavum* dixerit, quod falsum esse mox satis patebit. Nec *purpura* veteris versionis Gallicæ ferenda est, nisi nostrum *thechelet* ad genus purpurarum referre velimus, quod commode fieri potest, præsertim si respiciamus piscem, cujus cruore tingitur. Ideo forte a Græcis Num. iv. vii. ὁλοπόρφυρον & πορφυροῦν, ut habet Complutensis editio, vocatur. *Nigrum* fuisse minime ferrendum est, nec facile crediderim ullum inter Judæos reperiri, qui id credat, nisi Aben Ezra affirmasset. Putassem ipsum etiam Japhetum per suum שחרות non intellexisse *nigrum*, sed potius cæruleum exsaturatum, ut sæpe, quod demonstraturi sumus. Hanc tamen non fuisse ejus sententiam, inde colligendum est, quod dicat: *hic color perficit omnes colores, & omnes in eum convertuntur, ille autem in nullum alium*, quod de nigro sane intelligendum est, sed non de cæruleo, aut aliis. Nec erat *viride*, ut explicare videntur Jarchius & Aben Ezra, per suum ירוק. Fateor equidem hanc vocem plerumque significare viride, tum in S. Scriptura, tum in scriptis Magistrorum. Hinc color herbæ ירוק, immo herba ipsa, ut olus, hoc nomine venit, quoniam natura viride. vide Job xxxix. xi. Exodi x. xv. & alibi. Sæpe tamen alium significat colorem, *flavum* scilicet, ut capite præ-

præcedenti demonstravimus. Aliquando etiam *cæruleum*. Atque id significasse Aben Ezræ & Jarchio, vix dubito, eo magis quod Jarchius Ex. cap. xxv. dicat תכלת tingi בדם החלזון *sanguine chilzon*. At non potuit ignorare, sanguinem Chilzon cæruleum colorem habuisse, non viridem. Quis crederet doctissimos hos Rabinos, Talmudis tam diligentes indagatores, & ad miraculum in hoc genere studiorum versatos, ignorasse, qualis fuerit color *Techelet*, solosque credidisse viridem esse, cum experientia & omnes Talmudici contrarium clament? ut facile crediderim, eos per suum ירוק cæruleum, non viride intellexisse, eodem plane sensu, quo & Galli hunc colorem, *viride marinum* vocant. Cæruleum colorem, viridem vocari sustinet etiam Baifius, *de Re vestiaria capite* 11. *viridis vero color*, inquit, *appellatur quoque cæruleus, qui a Græcis glaucus dicitur, unde Pallas γλαυκῶπις dicta a veteribus autem latinis cæsia quasi cælia, a colore cæli, ut inquit P. Nigidius. Ausonius quoque de Bissula latine dixit:*

Oculos cærula, flava comas.

Nec mirum si viridis vocaretur, cum sine eo viridis color vix tingi possit, ut viridis ex flavo & cæruleo mistus sit. Quæ viridia tinguntur, prius flavo colore inficiuntur, deinde cæruleo. Quid? nonne notum est pannos, quos cæruleo colore tingunt infectores, quum primum e cortina extrahuntur, virides esse, quam diu calescunt, cæruleo colore succedente tantum ubi refrixerint, & sicci facti fuerint? Sane non possum silentio præterire, lepidissimam non minus quam verissimam historiolam, quam mihi narravit optimus vir, Henricus Gromæus, Delphis Batavorum infector celeberrimus, & meus olim hospes dilectissimus, atque ad hunc diem mihi veteri amicitia junctus, de quodam rustico, a servis infectoribus jucundissima fraude decepto. Quum rusticus quidam, homo rudis & ineptus, servos ejus accederet, eosque vehementer urgeret, ut quam citissime sibi tibialia colore viridi tingerent, etsi ipsi sæpius dixerint, id uno instanti fieri non posse, sed tempore opus esse ad hanc infecturam (oportet enim ut prius flavum colorem imbibant, deinde cæruleum) tandem ut importuni nebulonis stultiam punirent, eique simul satis fecisse viderentur, cortinæ cærulei coloris tibialia immittebant, eodemque momento, postquam satis temporis ibi remanserant, ad imbibendum colorem, extrahebant, & stulto homini obtrudebant, quæ miser egregio virore splen-

ſplendentia videns, ſacculo magna feſtinatione indidit, & pretio infectur æ ſoluto, domum aufugit. iratus infectorum mendaciis, quaſi eum deludere voluiſſent, nec dignati fuiſſent ei tam cito ſatis facere, & ſimul lætus ob tam promptum ſucceſſum, Domum autem reverſus, tibialibus ſacco extractis & jam frigefactis, mirabile ſpectaculum ſeſe oculis exhibuit, quæ enim viridia crediderat, & modo ejuſdem coloris viderat, ecce repente cærulea facta fuerant, quod non ſine ſtupendo miraculo, immo non ſine ſuſpicione magiæ, & dæmonis arte factum credidit, de quo etiam conqueſtus eſt apud amicos. Cum igitur tanta ſit convenientia inter viride & cæruleum, non mirum Aben-Ezram, Jarchium & alios *thechelet* de quo agimus vocaſſe ירוק, atque hac voce intellexiſſe cæruleum, non autem viride. Et ſane Jarchius diſtinguit alibi inter viride & ירוק. dicit quidem techelet eſſe ירוק ſed quod accedat ad viride. הכלת inquit, ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פור׳ ייש Thechelet eſt *Iaroc, & accedit ad colorem Kerati, quem vocant porrinum. Berachoth. cap.* I. Videtur igitur ſtatuere techelet non eſſe viride, ſed aliquomodo ad illud accedere: prout revera cæruelum prope accedit ad viride, immo ſine eo viride infici non poteſt, & niſi clara luce alterum ab altero diſcerni. Quod ſi revera crediderunt viridem colorem non cæruleum fuiſſe הכלת, vehementer errarunt: cum *thechelet* & viride in Talmude manifeſto diſtinguantur, & ſibi opponantur, quaſi diverſi colores. Hoc nemo negabit quicunque vel primum caput Thalmudis, nempe Berachot cap. I. hal. II. legerit: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר״א אומר בין הכלת לכרתי: *Quando legendum eſt* Schema *mane? quando diſcerni poteſt inter Thechelet & album. Doctor Eliezer dicit, quando diſcerni poteſt inter thechelet & viride.* כרתי ſignificare viride certum eſt. Differunt igitur viride & *thechelet.*

CLXXIV. Nec erat *virde* Hebræorum *thechelet.* Inquirendum itaque qualis fuerit color? Vetuſtiſſimi Scriptores inter Græcos & Latinos eum vocant ὑάκινθον *hyacinthum*, ut Joſephus, Philo, Septuaginta & vulgatus: niſi quod ſeptuaginta habeant ὁλοπόρφυρον aut πορφυροῦν. Num. IV. VII. *Hyacinthinum* igitur fuiſſe nullus dubito, cum uno ore id omnes fateantur quotquot ſunt veterum. At nondum conſtat qualis fuerit color hyacinthinus. Manifeſtum eſt, duo reperiri in rerum natura quibus illud nomen conveniat, & florem & lapidem, ut verum colorem *thechelet* ignoremus, quam-

quamdiu ignoramus colorem iſtorum florum & lapidum. Hyacinthinorum lapidum genera varia recenſentur. Apud modernos auctores plerumque ſignificat lapidem qui rutilat inſtar ignis, & cocci colorem refert, minii nativi, aut ſanguinis admodum bilioſi inſtar, quem Galli *jacinte la belle* vocant, ideo ad carbunculi genera refertur. Eſt qui rubore croci flaveſcit. Alius qui ſuccini flavi colorem exacte oſtendit. Alius qui fulvum & cæruleum mixtum habere dicitur. Aut etiam qui nihil prorſus ruboris in ſe habet, quicque albus pellucidus ſuccini colorem refert, de quibus vide Boetium *libro* II. *de Lap. & Gem. cap.* XXIX, & XXX. Et de Laet *de Gem. & Lap. lib.* II. *cap.* VI. Epiphanius in Libello *de Gemmis in veſte Aharonis*, plura numerat: *Καὶ ὁ μὲν πρῶτερος λίθος*, inquit, *καλεῖται ταλαασίτης: ὁ δὲ δεύτερος, ῥοδινός. ὁ τρίτος, νάτιβος. ὁ τέταρτος λέγεται χανκαῖος. ὁ δὲ πέμπτος πεῖλδυκος. Primus autem lapis vocatur talaſſites, ſecundus Rhodinus, tertius Natibus, quartus Chancaus, & quintus perileucus.*

CLXXV. Noſtri lapidarii hodie vehementer errarunt, circa nomina veterum gemmarum, ut huic nomen illius indiderint. Ita factum eſt, ut eorum *hyacinthus*, hodie nihil aliud ſit, quam veterum *chryſolithus*, aut *carbunculus*; veterum autem hyacinthus, ipſis Amethyſtus aut ſapphirus. Hyacinthus autem veterum fuit colore violaceo & cæruleo, qualem hodie ſapphiro aſcribunt. Plinius *libro* XXXVII. *cap.* IX. *Multum ab ea diſtat hyacinthus, tamen e vicino deſcendens. Differentia hac, quod ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus, evaneſcit antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat, marceſcens celerius nominis ſui flore.* Accinit Iſidorus *in Originibus lib.* XVI. *cap.* IX. *Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur. Hic in Æthiopia reperitur cæruleum colorem habens.* Solinus *cap.* XXXIII. *De Æthiopia. Inter hac qua diximus nitore cærulo hyacinthus invenitur, lapis pretioſus, ſiquidem inculpabilis reperitur.* Cœli color ei adſcribitur. Hieronymus *Ezech.* I. XVI. *Aquila*, inquit, *hyacinthum poſuit, qui lapis, cœli habet ſimilitudinem.* Ambroſius in *Apocal.* XXI. XX. *Hyacinthus, cujus ſpecies hyacinthino colori nomen impoſuit pretioſiſſimus eſt, cœli ſereni colorem habens, ſicut ſapphirus.* Sed ut huic lapidi color cœli aut aeris attribuitur, ſic & maris. Ideo תרשיש Ezech. I. XVI. Hieronymus *mare* vertit. Proculdubio hanc ob cauſam ab Epiphanio,

nio, loco modo citato ταλασσίτης *marinus* dicitur. Martianus: *nec fluctisolor hyacinthus credebatur abesse profunditas.* Et Hieronymus *ad Demetriadem*, *Epistola* VII. *Ut taceam de inaurium pretio, candore margaritarum, smaragdorum virore, cerauniorum flammis, hyacinthinorum pelago.* Ideo Græcis ἀλουργὶς, & ἁλιπόρφυρον, a *mari.* Et pro *conchyliata veste*, apud Suetonium, Dio habet ἐσθῆτα ἀλουργῆ. At cœli sereni, & maris colorem cæruleum esse nemo negabit, nisi τυφλὸς ἐκ γενετῆς. Egregie utrumque expressit Sulmonensis Poeta de *Arte Amandi lib.* III.

Aeris ecce color tum cum sine nubibus aer
Nec tepidus pluvias concitat auster aquas.
Ecce tibi similis qui quondam Phryxon, & Helle
Diceris Inois eripuisse dolis.
Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis
Crediderim Nymphas hac ego veste tegi.

Maris colorem cœruleum esse docet Nonnius in voce *purpurassit*, ex Cicerone *Academ. lib.* II. *Quid mare nonne cæruleum?* Nonne eadem de causa *cumatilis* dicitur a κῦμα *fluctibus?* unde Ovidius:

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis.

Idem est *viride marinum*, & *ultramarinum*, pictoribus notissimum. Et *cæruleum* a quibusdam dictum *cæsium* quasi *cœlium.* Quidquid est, veterum hyacinthus lapis cærulei coloris est, ut, si *thechelet* a lapide isto ita dictum sit, *thechelet* quoque cæruleum sit.

CLXXVI. Idem statuendum, si nomen sortitum credatur a flore, cum ejusdem sit coloris. Fateor equidem omnes flores illius nominis, cum apud veteres, tum apud nos, non unius esse coloris. Tot enim & fere iidem colores in flore reperiuntur, qui hodie vulgo lapidi adscribuntur. Est Hyacinthus *rubens.* virg. Ecclog. III.

Munera sunt lauri, & suave rubens hyacinthus.

Et Ovidius *Metamorph. libro* X.

——*Tyrioque nitentior ostro*
Flos oritur, formamque capit quam lilia, si non
Purpureus color his, argenteus esset in illis.

Hunc fortassis Dioscorid. & Athenæus *purpureum* vocant. πλὴν πορφυροειδοῦς, & ὑάκινθον πορφυρέαν. Athen. *libro* XIV. An iidem flores, quibus in Gallia hysginum pro cocco tingi solebat? Plinius *libro* XXVI. *cap.* XVIII. *Hyacinthus in Gallia optime provenit,* *hoc*

hoc ibi pro cocco byſginum tingitur. Hinc forſan origo fabulæ: hyacinthos ex Ajacis cruore editos, de quo vide, inter alios, Pomponium Fortunatum, ad Carmina Columellæ. Sunt *argentei* coloris, ut ex Ovidio jam jam audivimus. Et *albi*, de quibus vide Columellæ Carmina de cultu Hortorum. Sed & *Cærulei* ut ipſe docet Columella.

Nec non & niveos & cæruleos hyacinthos.

Ideo & Iſidorus, ut dictum eſt: *Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur, cæruleum colorem habet.* Sive igitur color thechelet ὑάκινθος *hyacinthus* dicatur a lapide, ſive a flore, neceſſario dicendum eſt, cæruleum eſſe colorem.

CLXXVII. Id ipſum confirmatur auctoritate omnium fere veterum. Joſephus, Philo Judæus, & alii non contenti תכלת per ὑάκινθον vertiſſe, præterea referunt, quatuor colores hyacinthinum, purpureum, coccinum & byſſinum, in ſacro veſtitu, & in Tabernaculo, ad quatuor elementa, & hyacinthum quidem dicunt *aera ſignificare.* Joſephus *Antiquit. lib.* III. *cap.* VIII. τὸν γὰρ ἀέρα βούλεται δηλοῦν ὁ ὑάκινθος. *Aera ſignificare vult hyacinthus.* Et mox ὁ ὑάκινθος τὸν πόλον. *Hyacinthus polum refert.* Philo in *libro de Congreſſu quærendæ Er. gr.* ἀέρος γὰρ ὑάκινθος μέλας γὰρ οὗτος φύσει. *Hyacinthus aeris nigricantis naturam refert.* Et *de vita Moſis libro* III. ubi de tunica exteriori Pontificis Max. quæ a Moſe כליל תכלת *tota hyacinthina* dicitur, οὗτος ὁ χιτὼν σύμπας ἐστὶν ὑακίνθινος, ἀέρος ἐκμαγεῖον. *Hæc tunica tota hyacinthina eſt, aeris ſimulacrum.* Hos ſequuntur Origenes, Hieronymus, Gregorius Nyſſenus, Ambroſius, Theodoretus, alii. Nec ab his diſcrepant reliqui Hebræorum Magiſtri, cum omnibus, paucis tantum exceptis, de quibus ſupra, תכלת ſit cæruleum. Abarbanel ad cap. XXV. Exodi. תכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים Thechelet *eſt ſericum, infectum colore qui mari ſimilis eſt.* Kimchius exprimit per *Ultramarinum* & *Azur*, quæ eximie ſunt cærulea. הוא הצין שקורין לו בלעז אזורו אולטריי מרין *Hic eſt color, quem vernaculo vocant Azur, ultramarinum.* Et Maimonides *Kele Hammikdaſch, cap.* VIII. *halach.* XIII. ubi de ſacris veſtimentis. ותכלת inquit, האמורה בכל מקום הוא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל: Thechelet *de quo ſit mentio* (in ſacra Scriptura) *ubique ſignificat lanam tinctam colore cœli, mixtura e ſtibio.* Et Hilch. zizith, cap. II. ubi de thechelet in ſacris fimbriis, clarius. התכלת האמורה בתורה

Bb בכל

בכל מקום היא הצמר הצבוע בפתוך שבכוחל וזו היא דמות הרקיע הנראין לעין השמש בטהרו של רקיע Thechelet *de quo mentio fit, ubique significat lanam tinctam mistura quæ est in stibio, & quidem similis est firmamento, quemadmodum sol apparet, in firmamento sereno.* Hæc didicisse videtur ex Gemara *Menachot cap.* IV. ר״מ אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנה הספיר וכעצם השמים לטהר׃ *Doctor Mejer dixit: quid differt color* thechelet *a reliquis colorum speciebus?* (quod scilicet Deus jusserit præcise hunc colorem, præ cæteris omnibus in sacris fimbriis adhiberi, uti exponit Jarchius) *Quod* thechelet *sit similis mari, & mare firmamento & firmamentum throno gloriæ, ut dicitur* (Exodi XXIV. X.) *Sub pedibus ejus tanquam sapphirini lateres, qualis est cœli sereni aspectus.* Optime igitur Arabs Exodi XXV. תכלת reddidit اسمانجونا quasi cælestis color. Et hodierni Judæi Germani Himmel blauw/ ut & Belgæ **Hemels blauw.**

CLXXVIII. Observandum etiam est hunc colorem dici similem cœlo sereno, ad indicandum non fuisse colorem remissum sive dilutum, qualis est ille cæruleus quem gallice *bleu-mourant, ceruleum moriens* vocamus, Sed intensissimum, exsaturatum & nigricantem, Belgice **doncker blaeu**/ nam quo cœlum magis est serenum, eo intensior est ipsius color, ut quasi in nigricantem abyssum introspiciamus. Sane tale fuisse *thechelet* satis colligi potest ex Maimonide *Hilch. zizith. cap.* II. *hal.* VIII. ubi quæstio est, si quis habeat pallium totum hyacinthinum, ex quo colore fimbriæ fieri debeant? Et respondetur nigrum colorem adhibendum non esse, quia nigrum videtur esse illud ipsum thechelet. השחור נראה תכלת. In eodem capite ait sanguinem חלזון *Chilzon*, quo thechelet infici debet, ut mox docebimus, esse שחור כדיו *Nigrum instar atramenti*, ideo colorem istum inter המשחירין *nigros* enumerat. Inde forsan quod Pomarius dicat, חלזון תולעת שחור *chilson vermis niger est.* Idem animadvertisse videtur Vitruvius *libro* VII. *cap.* III. ubi de variis purpuræ generibus, & inter alias mentionem facit purpuræ coloris atri. *Quod legitur*, inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones sunt proximæ ad septentrionem, est atrum.* Gesnerus in *Historia Aquatilium*, ad hunc locum optime notat, illud *atrum* esse *cæruleum. Hic animadvertendum, purpuram nigram sumi pro violacea exsaturata.*

rata. Sic enim ſæpe a veteribus nigrum ſumi, alibi demonſtravimus. Sane talis nativus color cæruleus eſt, ſi ſit exſaturatus, non tantum ſanguinis *Chilzon*, ſed & *indici*, Hiſpanis *indigo*; quo enim nigrius apparet, quo præſtantius. Immo & maceratum & in liquorem redactum, in cortina, atramentum videtur, quod noverunt infectores. De hujuſmodi vide quoque Plinium *libro* XXXV. *cap.* VI. *Ex India*, inquit, *venit harundinum ſpuma adhærescente lino, cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpuræ cæruleique mirabilem reddit.* Hunc colorem vulgo auctores vocant *auſterum* & *exſaturatum*. Plinius *libro* IX. *c.* XXXVI. *Unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari*; Et *libro* XXI. *cap.* VIII. *Tertius eſt qui proprie conchyliis intelligitur, multis modis; unius in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque ſaturatior: alius in malva, ad purpuram inclinans, alius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* Talis igitur fuit color *thechelet*, cæruleum exſaturatum in ſuo genere, quaſi nigrum inſtar atramenti, ut optime Philo, de *hyacinthino* dixerit: ἀέρος μέλας γὰρ οὗτος φύσει *aeris nigricantis naturam refert.*

CLXXIX. Notandum eſt, non omne cæruleum a Judæis reputari pro *thechelet*, nec omnem infecturam legitimam fuiſſe ad tingendum *thechelet*, Sed infici debet ſolo ſanguine conchylii, quod eſt genus quodam purpuræ. Hodie quidem unica ratio tantum ſuſupereſt tingendi hyacinthinum, aut cæruleum, *Indico* ſcilicet; aut ſi quid præterea adhibeatur, color nec adeo tenax, nec tam preſſus, nec æque pretioſus erit. Antiquitus autem tingebatur *indico* aliiſque herbarum ſuccis, aut *murice*, ſive *conchylio*. Idem de purpura dicemus capite ſequenti; nam cum olim murice & herbis tingeretur, hodie non niſi herbis, id eſt cocco, & certis quibuſdam radicibus, Ita ut tota ars genuinam purpuram tingendi, plane interierit. Herbis cæruleum tinctum fuiſſe aliquando a veteribus, ex Plinio *libro* XXXV. *cap.* VI. modo audivimus. *Ex India venit harundinum ſpuma adhæreſcente limo, cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpuræ cæruleique mirabilem reddit.* vide in eodem capite de *indico* plura. Et *libro* XXII. *cap* II. *Tranſalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium* (cæruleum) *tingit.* Et *lib.* XVI. *cap.* XVII. *Eſt & in Apennino frutex qui vocatur cotinus, ad lineamenta modo, conchylii colore inſignis.*

CLXXX. Non omnis tamen color cæruleus herbis tingebatur

 anti-

antiquitus, ſed certo quodam genere purpuræ, ſive piſcis. Ideo color ille *conchylium*, & *conchyliata veſtes* dicuntur cæruleæ. Notandum itaque eſt, *conchylium* & *purpuram* apud auctores fere ſemper diſtingui veluti apud Plinium *lib.* IX. XXXV. *Conchylia & purpuras; omnis ora atterit.* Eadem reperies ſexcentis aliis in locis, & apud auctores. Purpura rubra erat, at conchylium cæruleum. Et inter purpurarum genera conchylium minimam habuit auſteritatem, ut ut aliquando color preſſus & floridus, maximeque dilutus, unde gallice *bleu* ab infima latinitate *blutum* pro *ablutum* ſive *dilutum*. De hoc colore Tertullianus *de Pallio cap.* III. ubi eum comparat cum collo pavonis. *Omni conchylio preſſior qua colla florent.* colla autem pavonis cærulea eſſe nemo negabit. Ideo *conchylium* cæruleum. *Libro* IX. *cap.* XXXVI. *Unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari?* Et *libro* XXI. *cap.* VIII. ubi tria genera ponit conchyliorum, quorum colorum *conſpicietur alius heliotropio, alius in malva, & tertius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* De hoc genere purpuræ intelligi vult Geſnerus, intelligi ea quæ habet vitruvius *libro* VII. *cap.* III. *Quod legitur*, inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones ſunt proximæ ad ſeptentrionem, eſt atrum.* Et ſane ne quis erret & putet hunc colorem vocari quidem conchylium, revera autem non eſſe ex concha ſive conchylio, aut purpura, factum, ſed ex herbis aut alia materia, *libro* XXI. *cap.* II. poſtquam dixerat: *tranſalpinam Galliam conchylium tingere herbis,* ſtatim addit: *Nec quærit in profundis murices.* Audin alios murices quærendos eſſe, quibus conchylium tingeretur? Sed clarius *libro* IX. *Cap.* XXXIX. ubi docet eadem materia tingi conchylium purpuram, differri tantum temperamento. *In conchyliata veſte cætera eadem ſine buccino. præterque jus temperatur aqua, & pro diviſo humani potus excremento: dimidia & medicamina adduntur. Sic gignitur laudatus illi pallor ſaturitate fraudata, tantoque dilutior quanto magis vellera eſuriunt.* In hoc itaque differunt conchylium & purpura: quod *purpura* tingeretur buccino conchylio admiſto, ſine humani potus excremento (id eſt ſine lotio) addito etiam medicaminum duplo. Sed conchylium ſolo conchylio, abſque buccino, addito lotio & dimidio tantum medicaminum. Utut ſit, antiquitus cæruleus color, non tantum herbis tingebatur, ſed etiam murice. Non poſſum ſilentio præterire (quod jam ab aliis ob-

obſervatum eſt) colorem *Thechelet* adeo convenire cum veterum *conchylio*, aut *conchyliata veſte*, ut etiam hoc ex illo factum videretur. Græcorum enim κογχύλιον ex κάχλη, ſive κόχλον aut κάλχη (animal quo tingitur purpura ſecundum quoſdam) factum puto. At Græcorum κάχλη eſt illud ipſum תכלא, aut potius Chaldaice תכלא *Tichla*, mutato ſolummodo ת in K, quod non inſolens, ut in Κίβωτ☉ pro תיבות.

CLXXXI. Non alius itaque color fuit Hebræorum תכלת, quam *conchylium*, ut uno ore omnes fatentur doctores Hæbræorum, illiſque vocatur hic murex חלזון *chilzon*, *Maſſechet Menachot*, c. 4. *f.* 44. ת״ר חלזון זה גופו דומה לים ובריותו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמה צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. *Doctores noſtri docent, chilzon habet corpus ſimile mari, naſcitur ſimilis piſci, & aſcendit unus ſingulis ſeptuaginta annis, & ſanguine ejus tingunt thechelet, ideo ſanguis ejus pretioſus eſt.* Jarchius ad Exodi Cap. xxv. תכלת צמר צבוע בדם חלזון *Thechelet eſt lana tincta ſanguine chilzon.* Kimchius in Lexico. תכלת והוא צבוע בדם חלזון עם הסמים ידועים *Thechelet, eſt color factus ſanguine chilzon, additis medicaminibus notis.* Idem docent Maimonides, Pomarius, & cæteri fere omnes. Hæc omnia didiciſſe videntur ex Deuteron. cap. xxxiii. verſ. xix. Secundum paraphraſin Jonathanis (ſi tamen paraphraſis illa eſt Jonathanis) ארום על ספר ימא רבא שרן יתפרנקון מן טריתא וחלזונא יאחרון יצבעון מאדמיה תיכלא לחוטי גוליתהון׃ *Quia circa littus maris magni habitant, & in deliciis habent Taritha, & Chilzona capient, cujus ſanguine tingent Tichla ad fila veſtium ſuarum*, id eſt ad ſacras fimbrias. Hinc Jarchius ſua deſumpſit, in gloſſa ad hunc locum. Sic enim explicat verba Moſis. כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול *quia affluentiam marium ſugent, & ocultos theſauros arenæ.* כסויי inquit, טמוני חול טרית וחלזון חכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול. *Tecti & oculti theſauri arenæ, ſunt tarith & chilzon, & vitrum album, quæ ex mari & ex arena proveniunt.*

CLXXXII. Docent etiam Hæbræorum ſapientes murices ſive *chilzon* capi in mari magno, id eſt in mediterraneo, ut ex Jonathanis paraphraſi, modo allegata, conſtat. Idem docet Maimonides *Hilch. Zizit cap.* ii. *ſectione* ii. החלזון הוא דג שרומה עינו לעין התכלת ודמו שחור כדיו וביםם המלח מצוי *Chilzon eſt piſcis, cujus color eſt inſtar coloris thechelet & ſanguis ejus ater eſt inſtar atramenti, reperitur autem in mari ſalſo.* Hic tamen turpiter erravit Maimonides,

ſi per Mare ſalſum intelligat mare mortuum, nam in eo nullum animal vivere poteſt. Si vero mare Mediterraneum vocat ים המלח id fieri quidem poteſt, cum revera ſalſum ſit, unde & nautæ מלחים a ſalſugine maris, in quo vivunt; ut ſalſum dici poſſit opponendo illud mari Galilææ & cæteris lacubus aquæ dulcis: tamen S. ſcriptura ubique conſtanter intelligit mare mortuum per ים המלח *mare ſalſum.* Sed Maimonidam jam refutavit olim doctiſſimus Bochartus. *Hiſt. Animal. parte* II. *lib.* v. *cap.* IX. vix tamen induci poſſum, ut credam Maimonidam ignoraſſe capi piſces iſtos in mari Zabulonis, nimius enim diligens Talmudis indagator fuit. Deinde non poſſum ſilentio præterire, quod Codice *Bava Bathra, capite quinto*, ubi ſeptem numerantur maria terræ Iſraelis, mare mortuum dicatur ים של סדום *Mare Sedom*, nulla mentione facta ים המלח *maris ſalſi.* Ideo, etſi in Græcorum & Latinorum ſcriptis parum ſint verſati verpuli, tamen ad miraculum edoctus fuit Maimonides in Talmude, ex quo ſatis edoceri poterat. Sed nolo virum doctum nec accuſare nec juſtificare. Opportet autem halce purpuras vivas capi, & ſtatim contundi, alias ſi exſpectes donec moriantur, cum vita ſuccum evomunt. Vide *Maſſechet Schabath cap.* VII. ubi diſputatur, quomodo quis ſæpius peccare poſſit die Sabbathi. Inter alia vero diſputat Gemara, utrum is, qui *chilzon* capit iſto die & e veſtigio conterit, unum tantum committat peccatum, an plura? תנו רבנן הצד החלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחד *Doctores noſtri docent, ſi quis capiat chilzon*, (die Sabbathi) *& conterit, non peccat niſi ſemel.* Hujus rei optime rationem dat *Thoſephot.* Mentionem ſcilicet fieri de captura & contuſione conchylii ſimul, quia mos eſt eam contundere ſtatim poſt capturam, dum vivit. דרך inquit, לפוצעו מיד אחר צדה כל זמן שהוא חי *Mos eſt eam contundi ſtatim poſt capturam, quamdiu vivit.* Hæc didiciſſe potuit ex Ariſtotele, qui eadem plane docet de purpura *Hiſt. lib.* v. *cap.* v. Σπυδάζυσι δὲ ζώσας κόπ]ειν. ἐὰν γὰρ πρὶν κόπ]ειν πρότερον ἀποθάνῃ, συνεξεμεῖ τὸ ἄνθος. *Dant operam ut vivas contundant. Nam ſi, prius quam tuuderis, moriantur, florem ſimul evomunt.* Quæ repetuntur a Plinio *libro* IX. *cap.* XXXVI. *Vivas capere contendunt, quia cum vita ſuccum eum evomunt.* Legendum videtur: *vivas captas contundunt*, q. c. v. ſ. e. Egregie Ælianus *de Animalibus libro* XVI. *cap.* I. Non lubet integrum caput exſcribere. Adnotabo tantum cum toto iſto capite hanc materiam tractare, docereque, ſi quis con-

constantem & genuinum colorem vellet fieri, opus esse ut uno saxi ictu purpuram cum testa interimat, quod si ictus repetatur inutilem fieri ad tincturam: ideo Homerum subitam mortem, si quis quasi uno ictu moriatur, πορφύρεον θάνατον *purpuream mortem* vocare. Eadem ad Homerum annotavit Eustathius *ad Iliad. lib.* v.

De purpura vide Achillem Tatium, libro II. De Amoribus Clitoph. & Leucippes, *ubi purpuræ originem, colorem & elegantiam docet. Legatur quoque Alberius Gentilis* cap. I. Lectionum Virgil. *Alciatus* lib. II. cap. I. Parergon. *Wolfzangus Lazius.* lib. VIII. Reip. Rom. *Fabius Columma*, De Purpura.

CLXXXIII. Totam autem rationem tingendi thechelet hoc pisce docet Maimonides *Hilch. Zizith. capite* II. *sectione* II.

כיצד צובעין הכלת של ציצית· לוקחין הצמר. ושורין אותו בסיד ואחר כך מכבסין אותו
עד שיהיה נקי ומרתיחין אותו באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלוט את
העין· ואחר כך מביאין דם חלזון והוא דג שדומה עינו לעין התכלת ודמו שחור כדיו
ובים המלח הוא מצוי· ונותנין את הדם ליורה נותנין עמו סממין כמו הקמוניה וכיוצא
בהן כדרך שהצבעין עושין ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה כעין רקיע
וזו היא תכלת של ציצית· *Quomodo fit thechelet fimbriarum?* (in vestitu sacro & in fimbriis idem color, ut sæpius diximus) *Sumunt lanam quam macerant in calce, postea lavant eam, donec sit pura, ubi elixant eam in sapone, aliisque hujusmodi rebus, pro more infectorum, ut colorem imbibat. His peractis adferunt sanguinem chilzon qui est piscis colore similis thechelet, est autem sanguis ejus ater instar atramenti, & in mari salso reperitur. Sanguine in cortinam effuso, cum variis pigmentis, cimolia, aliisque rebus, pro more infectorum, satisque elixato, lanam in eum immergunt, donec fiat color firmamenti. Et hic est thechelet, color fimbriarum.* Nullus alius color, quantumvis cæruleus pro thechelet habetur a verpulis, etiamsi flore atque dote præstantissimum thechelet superaret. התכלת inquit Maimonides eodem capite halach prima. האמורה בציצית צריך שתהיה
צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה
פסול לציצית אף על פי שהוא כעין הרקיע כגון שצבעו באסטים או בשחור או בשאר
המשחירין הרי זה פסול לציצית: Thechelet *de quo quæstio est in fimbriis, debet esse tinctum colore noto, qui consistat in suo nitore, nec aliter fieri potest: quicquid enim hac infectura non est tinctum illegitimum est ad fimbrias, etiamsi color ejus sit ut firmamentum, quale est indicum, aut color ater, aut cætera quæ nigrum reddunt; Sane illa*

omnia

omnia non sunt legitima ad fimbrias. Hinc est quod Judæi hodierni, nullum colorem cæruleum amplius habeant, in suis peniculamentis, quamvis expressa lege id mandatum fuerit a Mose. Numer. XV.

CLXXXIV. *Thechelet*, sive conchylium de quo agimus, etiam aliquando purpuram dici a veteribus, ex dictis satis constat. Ideo color pretiosus & ubique inter res pretiosas ponitur. Plinius *libro* IX. *cap.* XXXVI. *Unde conchyliis pretia?* Et *capite* XXXIX. *libram violaceæ purpuræ denariis centum venisse*, tempore Divi Augusti. Sed hanc speciem conchylii fuisse puto. Codice *Menachoth cap.* IV. de quo supra, sanguis *Chilzon* dicitur יקר *pretiosus.* Quanto in pretio fuerit apud Hebræos patet, ex Megillath Ester cap. I. ubi Deus introducitur Zabuloni ad quærimonias respondens, his verbis. כולן צריכין לך על ידי חלזון שנאמר ושפוני טמוני חול תני רב יוסף שפוני זה חלזון. *Omnes illi* (fratres tui) *te opus habebunt, propter chilzon, quia dicitur* (Deuter. XXXIII. vers. XIX. de cujus paraphrasi Jonathanis, ad quam respicit, supra) *Thesauri absconditi arenæ. Docet doctor Ioseph* שפוני *Thesauri significant ibi chilzon.* Ecce inter maximos thesauros ponitur conchylium. *Bereschit Rabba, sectione* XCI. inter res pretiosissimas, quæ possidet terra sancta conchylium quoque numerat. דברים שהן מומרין בעולם חלזון׳ חמר׳ קטף׳ ומר אגור. *Res* (terræ Israelis) *quæ maxime laudantur per totum orbem, sunt chilzon, vinum, balsamum, myrrha & oliva.* Ideo Regum & magnatum ornatus. Persius *satyra prima.*

Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina lana est.

Susianæ regi Abradatæ offert uxor Panthea inter alia munera magni pretii, χιτῶνα πορφυροῦν ποδήρη σολιδωτὸν κάτω, καὶ λόφον ὑακινθινοβαφῆ, *tunicam purpuream talarem, in extrema ora rugatam, & conum hyacinthini coloris.* Xenophon *Cyrop. libro* VI. Judas Maccabæus *accepit aurum multum, & argentum & hyacinthum.* Macchab. IV. XXIII. De Thechelet satis.

CAP.

Caput XIV.

De ארגמן Purpura Tyria.

ארגמן Argaman. *Ejus variæ interpretationes. Error Lutheri & Gallicæ versionis.* E*sse purpuram. Varia genera purpuræ. Violacea, cærulea, rubra, amethystina.* Thechelet, Argaman & Tholaath schani *purpura dici possunt. Purpura colore rubro plurimum intelligitur. Purpura rubere dicitur. Sanguis purpureus.* πορφύρεος θάνατος. Labella, ora, genæ, rosa, narcissus, vinum, uva, avis Porphyrio *purpurea dicuntur.* Et coccinum. *In ipsa* purpura *varius rubor. Tria genera præcipue. Purpura rubra, sed obtusa & quasi fusca, Rubor floridus & acuto lumine splendens. Nigricans & splendens. Primum genus* plebeja. *Secundum Coccus. Tertium Purpura. Tyria. Iocus Augusti in purpuram nigricantem. Optima purpura in altum elata suspicienda, non aspicienda erat. Tria ista genera cum nostris purpuris collata.* Crappe. *Hujus ferax Zeelandia.* Cramoisy. Scarlatum *coccinum.* Ponceau. *Vetus purpura Tyria cum floribus collata.* Anemonis, ranunculis, & rosis nigricantibus. Blatta. θρόμβος αἵματος. *Non erat violacea. Theophrasti* lapis hæmatites. *Purpura aliquando herbis tingebatur. &* Sandice Indica. *Purpura incomparabilis a persarum Rege Imp. Aureliano data. Genuina purpura solo* murice *tingebatur. Hinc* murice rubere. *Dicitur* Tyria purpura, Rubor Tyrius, Tyria dibapha. Tyrius murex. *S*arrana, & Sarranum ostrum. Sarra *Tyros.* Sar, Sara, Sarra, Zur, Tyr, Syr & Tyrus *idem. Festo* Tyrus Insula. Infectura *purpuræ.* Tyrus *purpuræ inventrix. Origo hujus artis. Canis Herculis. Amica ejus* Tyrus, *Fons fabulæ.* כלב & כליב *canem & infectorem significat. Hæc purpura* δίβαφα bis tincta. *Cur ita dicta videtur Plinius docere.* Hysginus *cocco & murice tinctus. Color colori induci solet. Rubenius lapsus. Auguralis Trabea quid? Hysginus a cocco,* ארגמן *Cujus coloris. Error Rabbi Abraham F. D. qui a textura dictum vult.* ארג texere. Amorgus *Insula.* אם אורגים. mater textorum. Argaman *color ruber* ἀμόργη *color* ἀργεμώνη *flos ruber.* Argema *rubor oculorum,*

lorum, a nostro Argaman. *Dioscorides emendatus.* مرجان margian *Arab. corallium.* Magran *rubrica* ῥῆγος amictus purpureus ارجوان Argiawan, *arbor flore rubro in Persia.* Argaman *nostrum an* purpura Tyria? *Error Kimchii & Pomarii qui* קרמז Carmesinum *volunt.* לקא laccam *aliqui Hebraeorum. Lacca Serapionis quid? utrum* Κάγκαμον *Dioscoridis? Lacca rubra est. Codex Pesachim emendatus qui* לבא *pro* לכא. *Sanguis avium ad laccam. Lacca corium tingitur. Elegans hodie corium rubrum Smirna advehitur.* maroquin du levant. Argaman *purpura Tyria praestantissima Septuaginta* Argaman πορφύρα. Sic in *N. T.* βύσσος *καὶ* πορφύρα *junguntur, ut* שש וארגמן. *Et* πορφύρα *καὶ* κόκκινα *pro* ארגמן ותולעת שני *Apoc.* XVIII. XII. *Iosepho & Philoni* argaman *est* πορφύρα. *Ad mare referunt: quia ex ejus cochleis tingitur.* ארגמן *per metathesin* ארם גון Aram gavan, color Syrius. *Tyrus Syriae civitas dici potest.* Argamam *sive* purpura *res pretiosissima. Loci Ezechielis* XXVII. *& Danielis* V. *allegati.* Argaman *praestantius quam* Thechelet. *Purpura solis Regibus & magnatibus concessa.* Πορφύρα ἱερὴ *&* Sacer Murex. *Sacro aerario tradenda. Gentilium Pontifices purpura amicti. Auguralis trabea de purpura & cocco mixta. Dialis Sacerdos & Flaviales ut Domitianus purpura vestiti.* Dibaphum *pro* Auguratu. *Rubenius notatus. Plebejam purpuram non omnes sacerdotes gestarunt.*

CLXXXV. Secundus ex coloribus arte factis in sacro vestitu est ארגמן *Argaman.* Chaldaeus habet ארגונא *Argavana* Arabs ارجوانا *Argiavana.* Septuaginta πορφύραν. Sic & Josephus, Philo Judaeus, vulgatus, Hieronymus, & reliqui Veterum. Junius quoque *purpuram.* Diodati & Belgae *pourpre.* Lutherus Scharlaken. Vetus versio Gallica *de l'Escarlatte.* Sed fallitur Lutherus, cum Gallis. Rubrum quidem colorem esse, certum est: sed a Scharlacken nostro non parum differt, quod in sequentibus clarius demonstrabitur, praesertim capite sequenti, ubi de cocco. Purpuram esse, nullus dubito, non tantum quod ita vocetur e Josepho & Philone, qui tanquam oculati testes, caeteris omnibus praeferri possent, sed ob multas alias rationes, satis evidentes, mea quidem sententia.

CLXXXVI. Varia fuerunt olim genera purpurarum, nam & illud ipsum *thechelet*, de quo capite præcedenti, sive *conchylium*, purpura aliquando dicebatur, uti docuimus. Erat purpura *violacea*, & *cærulea*, & *rubra*. De utraque Plinius *libro* IX. *cap.* XXXIX. *Nepos Cornelius, qui D. Augusti principatu obiit: Me, inquit, juvene violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum veniebat: nec multo post rubra Tarentina. Huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi.* Ad purpuram violaceam etiam referri posset eximius ille color *amethistinus*, omnibus votis expetitus, de quo Plinius *eod. lib. c.* XXXVIII. *Buccinum per se damnatur, quoniam fucum remittit. Pelagio admodum alligatur, nimiaque ejus nigritia dat austeritatem nitoremque, qui quæritur, cocci. Ita permistis viribus, alterum altero excitatur, aut astringitur, summa medicaminum in libras vellerum, buccini ducenta pelagii* CXI. *Ita fit amethysti color eximius ille. Et libro* XXXVII. *cap.* IX. *Indica absolutum felicis purpuræ colorem habent: ad hancque tingentium officina dirigunt vota. Fundit autem eum aspectu leniter blandum, neque in oculos, ut carbunculi, vibrat.* Eadem pæne videre est *libro* IX. *cap.* XLI. ubi de hysgino. Sed hæc purpura violacea erat. testante eodem Plinio *lib.* XXI. *cap.* VIII. *Amethystus, qui in viola: & ipse in purpureum, quemque janthinum appellamus.* Ecce purpura *violacea*, *Rubra Tarentina* & *dibapha*. Quicquid aliquem ruborem habebat, aut cærulei quid, sive separatim, sive mistum ex utroque, illud purpuræ nomen aliquando sortitum esse apparet, si quis auctores attentius legerit, præcipue poetas, qui licentius de rebus loqui solent. Quales hodie Belgice & Gallice dicimus Blaeuw / Doncker blaeuw / Hemel blaeuw / *Violet*, Koninx Coulcur / *Gris de lin.* Root / Karmesyn / Schaerlaecken / *Couleur de rose*, *Incarnaet*, *Couleur de feu*, Paker / Ossen-bloet / *Ponceau*, & ejusdem generis alia, quæ sunt hyacinthina, cærulea, violacea, rosacea, rubra, fusca, & obtusa rubra, ignita, & florida, aut rubra nigricantia & exsaturata, ut omnes tres colores arte inducti in sacro vestitu, *Thechelet*, *Argaman* & *Tholaath schani*, purpurei, sive purpura dici possint.

CLXXXVII. Plurimum tamen color ruber intelligitur per purpuram, non violaceus nec cæruleus. Ideo *conchylium* a purpura distinguitur, ut cap. præcedenti dictum est. Hinc lana quæ purpura tincta est, rubere dicitur. Ovidius de *Arte Amandi lib.* III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Virgilius *Georg. lib.* III.

——— quamvis Milesia magno

Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Ita omnibus rebus rubris comparatur, veluti sanguini, genis, labellis rubentibus. Homerus *Iliade P.*

.... αἵματι δὲ χθὼν

Δεύετο πορφυρέῳ

Sanguine autem terra madebat purpureo.

Et apud eundem mors dicitur πορφύρεος θάνατος *purpurea mors*; nisi ita dicta quæ fit subito & uno ictu, uti purpura uno ictu contundi solet, prout supra id demonstravimus. Ovidius *Amor. libro* I.

Purpureas tenero pollice tange genas.

Et *lib.* III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Seneca *Hypol. act.* II.

Non ora tingens nitida purpureus rubor.

Et rosa & narcissus purpurei dicuntur. Veterum catalecta

Pande puella genas roseas.

Perfusas rubro purpura Tyria.

Virg. *Ecclog.* v.

Pro molli viola, pro purpureo narcisso.

Et vinum & uva. Ovid. *de Arte Am. lib.* II.

Plenaque purpureo subrubet uva mero.

Et avis *porphyrio* dicta est, ob rostrum punicei, sive rubri coloris. Eustathius *ad Odyss.* καλεῖται δὲ, inquit πορφυρέων διὰ τὸ τοῦ ῥύγχους φοινικοῦν. *vocatur autem Porphyrion ob rostrum puniceum.* Eandem ob causam *coccinum* aliquando *purpureum* dicitur, Non quod coccineus revera sit purpureus color, sed quod sit ruber, & ad purpuram prope accedat. Horatius *lib.* II. *Sat.* XVI.

.... rubro ubi cocco

Tincta super lectos candebat vestis eburnos

Et paulo post de eadem veste.

Ergo ubi purpurea porrectum in veste locavit.

En coccus purpura dicitur, scilicet quia rubet uterque color; etsi sæpius coccus & purpura distinguantur, de quo infra. Vera igitur purpura, quæ hoc nomine maxime venit apud auctores, colore rubra est,

CLXXXVIII. At ipſe rubor in purpura, quæ ita dicta eſt, varia animadvertitur. Plutarchus *in Catone* loquitur de purpura ſaturi coloris & acuto rubore ſplendente, & de obtuſa & quaſi fuſca. Ἐπεὶ, inquit, πορφύραν ἑώρα τὴν κατακόρως ἐρυθρὰν, καὶ ὀξεῖαν ἀγαπωμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν. *Cum purpuram ſaturi coloris, & acuto rubore ſplendentem in pretio videret eſſe, ipſe fuſcam & obtuſam gerebat.* Hanc Cicero *pro Sextio* proculdubio intelligit, quam *purpuram plebeiam & pæne fuſcam vocat.* Tria genera (quæ in multas ſpecies ſe ſpargebant, ut Plinii verbis utar) purpuræ rubræ apud antiquos, in uſu fuiſſe animadverto. Primum genus erat purpura infimi pretii, & plebeia, rubra quidem ſed *obtuſa* & quaſi *fuſca.* Secundum genus erat *rubor floridus, & acuto lumine ſplendens*, qualis micat in roſa; Tertium genus erat rubor eximius quidam, qui de utroque priorum participat. Erat enim *nigricans, ſed ſaturus, aſtrictus & preſſus color, cum cocci lumine & acumine, inſtar nigricantis roſæ micans.* Prior purpura obtuſa, fuſca & blebeia dicitur a Plutarcho & Cicerone. Secundum genus, coccus eſt magis quam purpura. De hoc Plinius *libro* XXI. *cap.* VIII. Hos (nempe colores) *animadverto tres eſſe principales: unum in cocco, qui in roſis micat, gratius nihil ſuſpectu, trahitur* (ita libenter lego cum Salmaſio) *& in purpuras Tyrias, dibaphaſque ac laconicas.* Ergo coccineus color inſtar roſæ micat, & in purpuras Tyrias trahitur. Et *libro* IX. *cap.* XXXVIII. *Pelagio admodum alligantur, nimiæque ejus nigritiæ dat auſteritatem illam, nitoremque, qui quæritur, cocci.* In cocco igitur quæritur *nitor*, id eſt accutum illud lumen, & micans ignis. Tertium genus vera & genuina purpura Tyria erat. Plinius *libro* IX. *cap.* XXXVIII. *Laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricanti aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens, unde & Homero purpureus dicitur ſanguis.* Et cap. XXXVI. ejuſdem libri. *Liquoris hic minimi eſt in candida vena. Unde pretioſus ille bibitur nigricantis roſæ colore ſublucens.* Macrobius *lib.* II. *Saturnal. de Auguſto purpuram empturo. Cum de Tyriæ purpuræ, quam emi juſſerat, obſcuritate quæreretur, dicente venditore: Erige altius & ſuſpice, his ſalibus uſus eſt. Quid? ergo ut me populus Romanus dicat bene cultum, in ſolario ambulaturus ſum.* Et, ut habet Plutarch. κατακόρως ἐρυθρὰν καὶ ὀξεῖαν quærebant veteres. Unde facile dignoſci poteſt genuinus color purpuræ. Nempe quod fuerit rubor ſaturus, auſterus & nigricans, ita ut

ejus dos & præstantia vix animadverteretur primo intuitu, at ubi in altum elata suspiciebatur, de medio istius nigritiæ acutissimum lumen & egregius nitor splendebat, qui cocci fulgori non cedebat: *Suspectu enim tantum fulgebat*, ut habet Plinius, & altius elata suspicienda erat.

CLXXXIX. Ut vero colores illos, quantum id fieri poterit, cum nostris conferam, quo facilius verus color genuinæ purpuræ, tantopere apud veteres laudatæ & decantatæ, dignosci posset. Puto primum illud genus purpuræ, quam plebeiam vocavit Cicero, non multum fuisse præstantius nostro colore rubro, quem hodie *Crappe* dicimus, ex herbis, & certis quibusdam radicibus, quarum satis dives est Zelandia; aut plurimum instar coccinei istius coloris, quem *Cramoisi*, belgice **karmesijn** / & quem a *Scarlatto* distinguimus, cum sit obtusior & magis fuscus. Secundum genus, quod antiqui coccum vocabant, colorem illum rubore florido & grato lumine micantem, austeritate tamen & nigritia fraudatum, nostrum esse coccineum, quem hodie **scharlaken** / & Galli de *l'ecarlatte* dicunt, de quo capite sequenti. Sed tertium genus purpuræ, nigricantis rosæ instar, rubore austero, saturo, & simul grato lumine micantem colorem non plane absimilem fuisse nostro *Ponceau*, eximio illi & pretiosissimo colori, in cujus infectura Angli cæteras nationes hodie longe superant. Quamvis nollem adfirmare nostrum *Ponceau* ad antiquæ purpuræ præstantiam & dotem accedere, utut nigricet, & miro igne micet, & quamvis hodie pretiosissimus sit color, Veterem tamen purpuram multo plus habuisse nigritiæ & luminis, nullus dubito. Eadem etiam materia non tingitur. Liceat Veterem purpuram Tyriam conferi cum floribus nostris, quorum quosdam & nos in hortulo nostro habemus, quales sunt certæ quædam anemonæ & ranunculi rubri nigricantes saturi coloris, quos & ob colorem **ossenbloet** / *sanguinem boum* vocamus, instar nigricantis rosæ. Et sane ipsis Veteribus genuina purpura dicitur sanguineo colore, & quidem instar *sanguinis concreti*, & nigricantis, & sanguis πορφύρεος *purpureus*. Servius ex hoc versu *Æneid.* VI.

Purpureasque super vestes, velamina nota,

purpuram sanguinei coloris docet. *Quoniam sumptuosum erat, & crudele victimas vel homines interficere, sanguinei coloris cepta est vestis mortuis injici.* Hanc Scriptores Histor. Augustæ, & alii au-

ctores

ctores posterioris ævi *blattam*, de quo sæpe apud Jurisconsultos, & θρόμβον αἵματος, *grumam sanguinis*, (ut habent glossæ) vocarunt. Omnium optime Plinius *libro* IX. *cap.* XXXIX. *Laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens, unde & Homero purpureus dicitur sanguis.* Vides igitur *concreto & nigricanti sanguini* similem esse genuinam purpuram. Omnem autem purpuram violaceam fuisse, præcipue plebejam illam, quam gerere malebat Cato, ut doctissimi etiam Viri statuunt, non possum a me impetrare ut credam; cum toties dicatur rubra, & a violacea & amethistina distinguatur, nec noverim nigricantem rosam, aut sanguinem concretum, qui sit violaceus aspectu: *nigricans* quidem *est aspectu*, ut ait Plinius, sed *violaceam* nusquam legi. Eodem modo Theophrastus nobis describit lapidem hæmatitem, quo Plinius purpuram. Dicit enim eum esse similem αἵματι ξηρῷ πεπηγότι *sanguini arido & concreto.* Sed *hæmatitem* non violaceum, sed egregii & saturi ruboris esse, sciunt qui vident.

CXC. Omnis vera & genuina purpura solo murice tingebatur, aut pisce illo, quem veteres *purpuram* vocabant, unde & color *purpura* dicitur. Fateor ecquidem id aliquando herbis fieri. Plinius *lib.* XXI. *cap.* VIII. *Transalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium tingit.* Ecce non solum *conchylium* (de quo plura supra) sed & *Tyrium*, id est *rubram purpuram*, herbis tingi. Sandice Indica etiam tingitur color quidam egregius, qui purpura dicitur, immo divino aliquo fulgore pretiosissimam Imperatorum purpuram, cineris specie decolorare, quale genus purpuræ postea nec ulla gens detulit, nec Romanus orbis vidit. Vopiscus in *Aureliano. Meministis fuisse in templo Iovis Opt. Max. Capitolini pallium breve, purpureum, lanestre, ad quod cum matronæ atque ipse Adrianus jungerent purpuras suas, cineris specie decolorari videbantur cætera, divini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur, scribens sume purpuram, qualis apud nos est.* Mox addit: *Dicitur enim sandix Indica talem purpuram facere, si curetur.* Vera tamen & genuina purpura rubra nullis herbis, qualis Sandyx & aliæ: sed solo murice tingebatur. Ideo purpura dicitur *murice rubere.* Ovid. *Amor. lib:* III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Martialis *Epigram. lib.* IV. *ad Bassum.*

Non

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas.

Clarius Plinius *libro* XXII. *cap.* II. *Nec quærit in profundis murices*, postquam dixerat, *transalpinam Galliam herbis Tyrium atque conchylium tingere.* At hæc adeo sunt cognita, ut risum lectori movere crederem, si id multis argumentis probare vellem. Addo tantum, hunc colorem plerumque *Tyrium* dici & *Tyriam purpuram*, & *Tyrium dibaphum*, & *ruborem Tyrium*, & *Tyrium muricem.* Virgil. *Georg. lib.* III.

.... quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubore.

Tibullus *Eleg.* VI. *lib.* II.

Illi selectos certent præbere colores
Africa puniceum, purpureumque Tyros.

Statius *lib.* III. *Propemptico Metii Celeris.*

Qua pretiosa Tyros, qua purpura succo
Sidoniis iterata vadis.

Ovid. loco sæpius laudato.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Ideo Plinius *transalpina Gallia Tyrium* (id est purpuram Tyriam) *tingit.* vocatur *Sidonius* quoque ob vicinitatem loci. Seneca *in Hercule Oetæo Actu secundo.*

Nec Sidonio mollis Aheno
Repetita bibit lana ruborem.

Eadem reperies sæpius alibi. Sed & *Sarrana* dicitur. Hinc *Sarrano ostro dormire*, apud Virgilium *Georg. lib.* II. Et Juvenali tunica Jovis *Sarrana* dicta *Sat.* X. Vetus ejus Scholiastes ad hæc notat. *Tunicam Iovis palmatam dixit, Tyria purpura infectam.* Omnino eadem docet Servius ad istum locum Virgilii. *Sarrano ostro*, ait, *id est Tyria purpura: quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur.* Optime quidem. Est enim *Sar* vel *Sarra* nihil aliud quam Hebræorum צור id est *Tyrus*, levi sane permutatione literarum צ in Z. S. & T. ut צור *Zur*, *Tyr*. *Syr*. *Sar*, *Sara*, & *Sarra*, unum idemque sit. Nec omittendum testimonium Festi, qui *Sar*, & *Sarra* dicit esse *Tyrum Insulam.* Quomodo autem purpuram Tyriam veteres tingere soliti fuerint, vide apud Plinium *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. Audiamus tantum verba quæ habet sub finem istius capitis. *At Tyrius pelagio primum satiatur immatura viridique*

cor-

cortina: mox permutatur in buccino. Laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens. Unde & Homero purpureus dicitur ſanguis. De ratione purpuram tingendi plura vide apud Salmaſium, in notis *ad Pallium* Tertulliani. Nota eſt fabula de inventione purpuræ, a cane ſcilicet Herculis, qui purpuram in petra prominentum videns, ejus carnem mordicus arripuit, qua devorata, canis fauces piſcis cruore phœniceo colore tinctas cum videret Herculis amica, veſtem ejuſdem coloris ab Hercule petiit, ſi ipſius amoribus frui diutiús vellet, quo facto Hercules artem purpura inficiendi veſtes invenit. De his vide Athenæum, Palephatum, Pollucem & alios. Nota quod dicant auctores, *Tyrios* illam hiſtoriam narrare, Herculiſque amicam *Tyrum* vocatam fuiſſe, unde conſtare videtur, iſtos auctores Tyro purpuram attribuiſſe. Sed originem hujus fabulæ detexit eruditiſſimus Bochartus. *De Animal. parte* II. *lib.* V. *cap.* XI. Syris ſcilicet כלב & כילב ſignificare *canem* & *tinctorem*, unde fabulati ſunt Græculi, canem hanc artem inveniſſe.

CXCI. Hæc quoque purpura Tyria Græcis dicebatur *διβαφα dibapha.* Latinis *bis tincta.* Plinius libro IX. cap. XXXIX. *Dibapha tunc* (Cicerone conſule) *dicebatur, qua bis tincta eſſet, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur.* Hoc Martialis vocat *vellus bis murice inquinatum.* Ovid. *Amor. lib.* III.

Nec quæ bis Tyrio *murice lana rubet.*

Seneca:

Nec Sidonio mollis aheno
Repetita bibit lana rubores.

Non tantum *bis*, immo aliquando *pluries* tincta videtur, ut fere colligi poteſt, ex Martial, *lib.* II. *Epigr.* XXIX.

Quæque Tyron *toties epotavere lacernæ.*

Audin? non tantum *bis*, ſed *toties* epotavere, id eſt *pluries*, niſi illi *toties* ſignificet *bis*. Plinius *libro* IX. *capite* XXXVIII. ubi de infectura purpuræ, innuere videtur, cur dibapha dicatur, & quomodo bis tingatur. *Quinis*, inquit, *lana potat horis, rurſuſque mergitur carminata, donec omnem ebibat ſaniem.* Cum enim lana coquendo coeat, & inſtar coactilis alicujus operis compingatur, inter coquendum, ita ut pars ejus intima ſaniem non ſatis abunde bibere queat, poſtquam quinis horis cocta fuit, extrahitur,

& extracta frigefactaque carminatur, carminata aheno iterum immittitur, ut omnes partes, & singuli flocci lanæ saniem largius possint ebibere.

CXCII. Deinde reperitur certum aliquod genus purpuræ, quæ dibapha dici potest, quia ex duobus diversis coloribus constat, ex *cocco* scilicet & *Tyrio*, quod *Hysginum* vocant. Nam quemadmodum flavo colori, nostri infectores cæruleum ex indico inducunt, ut fieret violaceus, aut color, quem *regium* dicimus; aut rubro etiam ex croco sylvestri, coccus inducitur, ut fieret talis quem belgice **nalier** vocamus, & id genus alia, ita veteres aliquando colori colorem alium inducebant, unde exsurgebat tertius aliquis mistus & ab illis distinctus. Talis fuit *Hysginus*, de quo Plinius, *libro* IX. *cap.* XLI. *Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum, rursum absolutus* (lege *ablutus*) *inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque nomen improbum, simulque luxuria duplex: & cum confecere conchylia, transire melius in Tyrium putant.* Et paulo post: *Et genuina demonstrata via luxuriæ, ut color alius operiretur alio, suavior ita fieri leniorque dictus. Quin & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere, ut fieret hysginum.* Vides itaque hysginum ex cocco & tyrio factum, quod prius scilicet cocco tinctum sit, deinde Tyrio. Ejusmodi colorem fuisse illum, de quo Servius *lib.* VII. *Æn.* ad hunc versum.

Ipse quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Suetonius in libro de genere vestium, dicit tria esse genera trabearum, unum diis consecratum, quod est tantum de purpura: alium regium, quod est purpureum, & habet tamen aliquid album: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum; docet doctissimus Rubenius, *de Re Vest. lib.* II. *cap.* XIV. cui tamen assentiri non possum. Non enim dicit Servius illud *augurale* vestimentum *primo cocco deinde purpura tinctum fuisse*, sed tantum *de purpura & cocco mixtum*, scilicet quod habuerit trabeas ex cocco & purpura, sive quod purpura fuerit prætexta & coccineis trabibus distincta vestis, ut ipse id erudite explicat *lib.* I. *cap.* V. ut mirer doctissimum virum eruditioni suæ quasi vim fecisse, ut id jam de *Hysgino* explicaret. Forsan hoc voluit Suetonius apud Servium, augurale vestimentum trabeas habuisse ex filis coccineis & purpureis tortis, aut alternis textis, cum cæteræ trabeæ fuerint ex purpura tantum; aut ex purpura & albo. Hunc colorem autem *hysginum* dici a *cocco*, quo tingitur,

priusquam

priusquam Tyrius inducatur, nullus dubito: Sed de his plura capite sequenti.

CXCIII. Ex his sufficienter constare puto, quid fuerit purpura veterum. Ejusmodi colorem fuisse nostrum ארגמן vix dubito. Verum est, Abrahamum filium Davidis, in suis השגות ad Hilchot Maimonidæ *Kele Hammikd. cap.* VIII. *sectione* XIII. velle hunc colorem magis ita dictum esse a *textura*, quam ab *infectura* aut colore, nempe quod ex diversis coloribus contextum sit. Sic enim contra Maimonidem disputat. א״א לי נראה ארגמן ארוג משני מינים או משלשה צבעין של כן נקרא ארגמן: *Ego vero dico*: *Argaman mihi videtur textum ex duabus aut tribus speciebus colorum, ideoque vocatur Argaman.* Huic censori itaque dicitur *Argaman* a verbo ארג *arag*, *texere*, quod scilicet textum sit ex filis diversorum colorum: ut *Argaman* sit מלה מורכבת *vox composita*, uti exponitur in *Ceseph Misna*; quemadmodum quibusdam etiam Insula *Amorgus* sic dicitur, quasi אם אורגים *mater textorum*; aut עם אורגים *populus textorum*. De quo vide Bochartum *Phœnic. lib.* I. *cap.* XIV. Sed errat, & male carpit doctissimum Maimonidem. Non enim hic est quæstio de textura, aut filis diversorum colorum. Nam hoc sensu tota vestis potius *Argaman* dici deberet, cum ex diversis coloribus, albo scilicet cæruleo & rubro, contexatur. Colorem igitur significare necesse est. Rubrum etiam fuisse tot testes clamant, ut ne obstinatissimus quidem dubitare possit. Maimonides *Kele Hammikdasch cap.* VIII. הארגמן הוא הצמר צבוע אדום *Argaman est lana rubro colore tincta.* Aben-Ezra ad cap. XXV. Exodi. ארגמן כדמות אדום *Argaman colore rubro est.* Et Abarbanel ad eundem locum: צבוע אדום *color ruber.* Eundem colorem crediderunt Kimchius, Pomarius & alii, ideo ארגמן illis est קרמז *Carmesinus*, & לכא *lacca*, qui rubri colores, quamvis fallantur, ut mox ostendemus. Jarchius non dicit quidem exsertis verbis, fuisse rubrum, sed tamen nihil aliud eum intellexisse puto. ארגמן inquit, צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: *Argaman lana tincta est, certo aliquo colore qui dicitur Argaman.* At cum cæteri verpulorum fere omnes adfirment *rubrum* esse colorem, Jarchium idem intellexisse existimandum est. Talem fuisse colorem qui *Argaman* vocaretur, non tantum Hebræi fatentur, sed & apud cæteras gentes notum fuit: quis enim non videt Hebræorum Argaman fuisse Græcorum ἀμόργην? Suidas in ἀμοργίς ait esse χρῶμα τι εἶδος ἀπὸ νήσου Ἀμοργοῦ.

γῦλ@. *speciem coloris ex insula Amorgon.* Eadem reperies apud Etymologum, Eustathium, Stephanum & alios. Rubrum autem fuisse hunc colorem, & purpureum quidem iidem docent. Eustathius *Odyss.* θ. ἀμόργη πορφύραν σημαίνουσα. *amorge purpuram significat.* Etymologus in voce ἀπομόρξατο vult ἀμόργινα ἱμάτια esse τὰ πορφυρᾶ, & ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς Nota est apud Græcos herba quædam ἀργεμώνη, & *argema* apud Plinium, quam nomen habere, ob colorem, ex Hebræorum *Argaman*, nullus dubito. Sunt enim rubri earum flores, punicei coloris. Dioscorides *lib.* II. *cap.* CCVIII. Ἀργεμώνη ὅλον μὲν ἐστι ὅμοιον ἀγρίᾳ μήκωνι. τὸ δὲ φύλλον ἀνεμώνῃ ἔχει ὅμοιον. ἄνθος ἐσχισμένον, καυλὸν φοινικοῦν. *Argemone in totum Sylvestri papaveri similis est: folia habet anemones florem divisum & caulum puniceum.* Hic tamen legendum credo, ut hoc obiter notem: ἄνθος ἐσχισμένον καὶ φοινικοῦν *Flos divisus & puniceus.* Sane ita emendari potest ex Plinio *lib.* XXI. *cap.* XXIII. ubi de anemonis, quæ a quibusdam cum argemonis, ob similitudinem confunduntur. *Sylvestri amplitudo major, latioribus foliis, flore phœniceo. Hanc, errore ducti, argemonem putant, alii rursus papaver.* Vide etiam *lib.* XXV. *cap.* XIII. ubi *argema rubens* dicitur ulcus oculi, propter ruborem. Sane non possum silentio præterire doctissimas observationes incomparabilis viri Bocharti, in suo opere *de Animalibus, parte* II. *lib.* V. *cap.* IX. Arabibus corallium dici مرجان *margiam*, & *magram* rubricam Synopidem esse, unde etiam factum putat ῥῆγος, quod Etymologus *amictum purpureum* explicat. Præterea arborem esse in Persia quæ dicitur ارجوان *Argiavvan*, ob florem qui insigniter rubet, atque ideo purpuram sic ab ea denominari.

CXCIV. Est itaque *argaman*, ut patet, ruber color, non minus quam *purpura Tyria.* Sed an plane eadem est purpura, & eadem materia tingitur? Hoc tam facile demonstratu non est. Etymologus ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς. *Amorge est species herbæ purpureæ.* Et Suidas, *speciem coloris ex Insula Amorgon*, dicit. Kimchius & Pomarius *carmesinum* volunt: reddunt enim קרמז *Carmes.* Sed falluntur, cum *carmes* sive *Carmesinus* fiat ex cocco. At Hebræorum ארגמן non est coccinum, nam hoc potius תולעת שני est, ut capite sequenti docebimus. Sunt qui docent *argaman* lacca tinctum fuisse, de quo vide Glossam ad *caput* IX. *Kilaim.* ארגמן inquit, נקרא בערבי ארגואן והוא הצמר הצבוע בצבע לא'כא: *Argaman Arabice* vo-

vocatur Argavan, *& est lana tincta, colore quem* laccam *vocant.* Eadem habet Rabbi Jona· חצבע שקורין לקא׳ *Color quem vocant lacca.* De quo vide Bochartum, *de Anim. p.* II. *lib.* V. *c.* XIV. Quid sit *lacca* docent alii, scilicet est *gummi arboris qua nascitur in Arabia, qua est similis myrrha, habens odorem bonum, & administratur in suffimigiis, & tinguntur ex ea panni rubei coloris, & dicitur tinctura illa Karias, & defertur similiter ex Armenia.* Hæc lacca plane eadem videtur esse cum Cancamo Dioscoridis, *lib.* I. *cap.* XXIII. quamvis Dodonæus in suo *herbario* & multi alii contrarium asserant. Κάγκαμον δάκρυόν ἐςιν Ἀραβικȣ̃ ξύλȣ σμύρνη προσεοικὸς, βρομῶδες ἐν τῇ γεύσει, ὥσπερ ὡς θυμιάμασι χρῶνται. *Cancamum arabici ligni lachryma est, myrrha quodammodo similis, virosi gustus, quam ad suffimenta usurpant.* Alia datur lacca, sed ficta & arte facta ex variis rebus. De quibus plura vide apud Mathiolum aliosque, imprimis apud Bodæum in Theophrastum *de plantis.* Sed omnis lacca semper rubra traditur ab auctoribus. Judæi variis in locis memorant *laccam*, ut *Cholin fol.* XLII. ubi etiam scribitur per ב· לבא, sed male, nam לכא sive לקא scribendum est. Sic ubique scribitur. In Misna *Pesachim capite* III. quæstio est de furfure & farina aqua macerata, quibus infectores utuntur, (quam aquam Misna, מוּרְסָן & Gemara מיא דחיורי *aquam farinæ*) an inter fermentata, quæ illo tempore prohibita sunt, numerari debeat? Gemara ista explicans, dicit tantum דצבעי בהו לכא *quia ea tingunt laccam.* Jarchius hic laccam exponit per כר׳כא de qua voce cap. sequenti. Sed cujus coloris fuerit inde non constat. Colore autem rubro fuisse laccam, clarius constat ex *Cholim cap.* II. *Fol.* XXVIII. Quæstio est de sanguine avis, utrum tegi debeat, si quis avem juguler, non ut eam commederet, sed ut ejus sanguine uteretur, ad tingendam laccam בעי ליה לרמיה ללכא׳ *Opus habet ejus sanguine ad laccam.* Lacca igitur, secundum hanc gemaram, fiebat ex sanguine, aut saltem sanguine ad istam infecturam utebantur. Quidquid est, sanguinei & rubri coloris fuisse *laccam*, ex his constat. Hoc sensu Jarchius hanc Gemaram explicat; de rubro enim colore id intelligi vult, quamvis in corio magis, quam in pannis. צבע, inquit, עור אדום שקורין פר׳קא *color est corii rubri, quem vocant* פר׳קא (de voce פר׳קא capite sequenti) At istud corium est egregii ruboris, nec coccino in pannis cedit fulgore & lumine. Procul dubio idem color & idem corium erat, quale nobis & hodie adfertur

tur Smirna & ex aliis locis Orientis, quod gallice *Maroquin du levant* dicimus. Nihil dicam de Imperatorum & triumphantium *calceis coccineis* & *puniceis*. Quamvis autem per לקא *laccam* non intelligenda ſit purpura Tyria, ſed aut *lacca* proprie ſic dicta, aut, quod multo verſimilius eſt, color coccineus (Nam ex cocco etiam fit genus laccæ, quam vocant Itali *lacca de grana*, ut videre eſt apud Caneparium, in ſuo Opere *de Atramentis*) de quo vide cap. ſequenti, rubrum tamen colorem ſignificaſſe, certum eſt. En quocunque modo explicent noſtrum *Argaman*, ex his omnibus neceſſario colligendum eſt, fuiſſe coloris rubri, & quidem purpurei.

CXCV. At non ſolum rubri coloris erat vetus *argaman*, ſed, ut opinor, vera & genuina *purpura Tyria*, ſive *dibapha*, nigricantis roſæ, aut concreti ſanguinis inſtar. Nigra quidem aſpectu ob ſaturitatem, ſed ſuſpectu vegetiſſimo & acutiſſimo lumine refulgens, ideoque Tyrio murice, non herbis, nec lacca aliave materia, tincta. Primum quidem animadvertendum eſt, *argaman* non tantum apud Septuaginta & alios ſcriptores, ſed & in ipſo Novo Teſtamento, ſemper exponi per πορφύραν *purpuram*, qua voce plerumque intelligitur *purpura Tyria*, immo ut per βύσσον intelligunt שש, ita per πορφύραν ארגמן : ideoque βύσσον καὶ πορφύραν jungunt, ut Hebræi שש וארגמן Apocal. XVIII. XII. ut & πορφύραν καὶ κόκκινον quod Hebræis ארגמן ותולעת שני Ap. XVII. IV. & alibi. Nec omittendum, quod Syrus in N. T. πορφύραν vertat per ארגונא *argavana*, id eſt *argaman.* vide Marci cap. XV. XVII. & Johannis cap. XIX. II. Quamvis autem verpuli in ſcriptis ſuis nullam purpuram videantur agnoſcere, præter *chilzon*, ſive *conchylium*, de quo capite præcedenti, tamen rubram Tyriam nec negant, nec plane ſilent. Saltem Philo & Joſephus, qui inter eos poſtremi non ſunt, etſi eorum ſcripta hebræo ſermone ad nos non pervenerint, id expreſſis verbis docent. Cum enim quatuor colores in ſacro veſtitu, ad quatuor elementa referant, purpuram aut potius *Argaman*, mare ſignificare volunt, quia inde deſumitur, quod nempe ſanguine cochleæ, id eſt purpuræ, tingerentur. Philo *de congreſſu quærendæ Eruditionis gratia*, ὕδατος δὲ ἡ πορφύρα· τὸ γὰρ τῆς βαφῆς αἴτιον ἐκ θαλάττης, ἡ ὁμωνυμοῦσα κογχύλη. *Aquam vero repræſentat purpura, quia cauſa hujus tincturæ ex mare petitur, quæ alias conchylia dicitur.* Eadem & Joſepus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ἥτε πόρφυρα τὴν θάλασσαν, τῷ πεφοινίχθαι τῷ κόχλου τῷ αἵματι.

αἷμα. *Purpura mare significat, cum ex cochlea sanguine tingatur.* Horum Simia Hieronymus, ut solet, in Epistola ad Fabiolam, *Purpura mari deputatur, quia ex ejus cochleolis tingitur.* Ergo ex sanguine cochleæ, sive muricis Hebræorum *argaman* tinctum fuit, ideoque vera purpura Tyria. Sed ipsum nomen ארגמן idem videtur significare. Est enim secundum quosdam vox ex duabus composita. Non quidem, ut vult Abraham filius Davidis, a verbo ארג *texere*, de quo supra, sed ab ארם & גון *Syria* & *color*, quasi diceres *color Syrius*, prout Syri & Arabes solent addere vocem גון *color*, ut ܣܣܓܘܢ *sasgon color hysginus*, اسمانجون *Ismanagiun*, *hyacinthus color cœli.* Sic autem diceretur ארגמן *Argaman*, quasi per metathesin litterarum ארמגון *Aramgavan*, *color Syrius*, quia Tyro, quæ Syriæ civitas dici potest, tingitur. Quocunque modo exponas, ex hisce omnibus, quæ hoc capite dicta sunt, satis manifesto colligi, mea sententia, potest, vetus ארגמן *argaman* nihil aliud fuisse, quam pulcherrimam & pretiosissimam purpuram Tyriam.

CXCVI. Inter res pretiosissimas hæc purpura poni solet, ideo cum auro, bysso, hyacinthino & coccino fere semper jungitur, non tantum in re vestiaria, sed & alibi, ubi fit mentio de rebus caris & pretiosis. videatur Ezech. cap. XXVII. versu VII. Et quamvis *thechelet* hyacinthinum, sive conchylium sit pretiosum, tamen *argaman* ei præfertur. Legimus Danielis cap. V. regem Assyriorum eum, quem volebat honorare, vestivisse *argaman*, nulla facta mentione de *Thechelet*, ut pretiosius crederem illud quam hoc, alias *thechelet* potius quam *argaman* eum vestivisset. Quanto autem in pretio fuerit purpura Tyria, vel inde patet, quod non nisi regibus, pontificibus aliisque magnatibus, concessum fuerit eam gestare, quæ Plinius egregie expressit his verbis. *Huic fasces securesque Romana viam faciunt: idemque pro majestate pueritiæ est. Distinguunt ab equite curiam: Diis advocatur placandis: omnemque vestem: illuminat in triumphali miscetur auro, libro* IX. *cap.* XXXVI. Hanc ob causam a Cassio *in Oratione ad milites* πορφύρα ἱερὴ, *sacra purpura*, & ab Imperatoribus Theodosio, Arcadio & Honorio *Sacer murex* dicitur, quod tamen de conchylio quoque volunt intelligi. *Cod. lib.* XI. *Tit.* VIII. *De vestibus Holoveris, & auratis, & de tinctione sacri muricis.* Privatis etiam purpurâ interdicitur

dicitur & simul jubetur, si quis purpuram possideat, eam *sacro ærario tradat. L.* III. *Cod. Theod. & l.* IV. *Cod. Iustin. de vestibus holoveris.* Sed de immani pretio purpuræ, deinceps plura, ubi de sacrarum vestium pretio differemus.

CXCVII. Hanc autem purpuram adhibitam fuisse ad vestitum Pontificum apud gentiles, omnes fere auctores clamant. *Diis* enim *advocatur placandis*, ut ait Plinius loco jamjam laudato. Unde apud Pollucem πορφυροβαφεῖς ἐσθῆτας Eupolis dicit περίστημμα τῇ θεῷ *ornamenta Deæ*, aut si mavis cum Rodolpho Gualthero, *vestes consecratæ Deæ*, ut ad marginem annotat. Servius *lib.* VII. *Æn.* ad hunc versum.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

hæc animadvertit: Suetonius *in libro de genere vestium dicit tria esse genera trabearum: unum diis consecratum, quod est tantum de purpura: aliud regium. quod est purpureum, & habet tamen album aliquid: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum.* Dionysius *libro* VI. ubi *de Saliis.* Τηβέννας, ait, ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς, καλοῦσι τραβέας. *Tebennas habent fibulis annexas, prætextas purpura & puniceis trabibus distinctas*, (aut, si cum Sylburgio, *palmis intextas*) *quas vocant trabeas.* Et Servius ad hæc *Æn. lib.* IV.

----- Tyrioque ardebat murice lana.

Est genus vestis. Est autem toga duplex, amictus auguralis. Idem intellexit virgilius.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Ubi purpureus amictus nihil aliud significat, quam partem illam prætextæ quam sacrificaturi, aut vota suscepturi capiti injiciebant. *Dialis Sacerdos & Flaviales* vestiti erant *purpura toga Germanica*, aut si mavis, *Græcanica*, nam ita amictus erat Domitianus, & eodem habitu Dialis sacerdos & Flaviales, teste Suetonio, in vita Domitiani. Nonne Cic. *Ep.* IX. *lib.* II. satis innuit Sacerdotes διβάφῳ vestitos esse? *Proinde*, ait, *isti licet faciant quod volent consules tribunos plebis, denique etiam vatinii strumam sacerdotii διβάφῳ vestiant.* Et *Epistola* XVI. *libri* II. *ad Cælium dibaphum* pro *auguratu* sumit. *Curtius noster dibaphum cogitat, sed eum infector moratur.* Ovidius *libro* IV. *Fastorum. Ille purpurea canus cum veste Sacerdos.* Et Ricam, vestimentum purpureum, gestabant. Festus *lib.* XVI. *Rica est vestimentum quadratum, fimbriatum*

tum purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur. Habebant & *laticlaviam* vestem & *prætextam*, quod cap. IX. probavimus. Sed eas fuisse purpureas, aut minimum purpurei quid habuisse, non dubito. Ex his meridiana luce clarius apparet, sacerdotes veterum gestasse optimam & pretiosissimam purpuram, cum eadem regibus, Consulibus & imperatoribus ornamento fuerit. Non capio itaque cur exactissimus Rubenius, de *Re Vest. lib.* II. *cap.* XIV. crediderit; Sacerdotes plebeia tantum & vili purpura vestitos fuisse, non pretiosa & imperatoria. Nec illud colligi potest, ut putat, ex verbis Ciceronis, pro Sextio, *vestitus* (Piso) *aspere nostra hac purpura plebeja ac pene fusca.* Nam locus ille intelligi potest, non de omnibus Sacerdotibus, sed de auguribus tantum & fortassis de quibusdam ex pontificibus. Eodem sensu intelligi potest locus, quem allegat, ex D. Gregorio Nysseno *Orat. de S. Theodoro. Me etiam imperatorum illorum miseret, quod, cum per se satis magna inter homines dignitate ob regium imperium præditi sint, pontificis appellationem sibi sumpserunt, & lugubri obscuraque purpura hujus dignitatis nomine induuntur, ad imitationem infelicium pontificum, in dignitate splendida atque illustri triste atque inamœnum gestantes indumentum.* Fortasse tempore D. Gregorii res mutatæ erant, ut viliorem tunc habuerint purpuram pontifices, quam sub primis imperatoribus. Sane, uti audivimus, Plinius sacerdotibus eandem adscribit, quam imperatoribus. Eadem diis consecrata est, quæ sacerdotibus, secundum Servium. Dialis sacerdos & Flaviales eodem habitu, quo Domitianus, ornati erant. Tyrio murice & *διβάφῳ* amicti erant, eorum igitur vestitus aliquando ex purpura pretiosissima fuit. Sed de *purpura* sive ארגמן, in sacro Hebræorum vestitu satis.

Caput XV.

De תולעת שני colore coccineo.

תולעת שני *Variæ interpretationes. Vestis Christi* coccinea *& purpurea dicitur. Non erat hysgina contra Rubenium. Coccineus color ruber. Ignei coloris esse* purpuram *maxime* coccinum. *θώρακες*

πύῤῥινει Apocal. IX. XVII. *Chlamys Christi λαμπρά.* ܙܗܪ
זהר splendere. *Scrupulus Casaubono ablatus. Arabs* بريقا *Aquilæ διάφανον. ὀξεῖα μέταξα. Coccinea. Græcis ignis hodie λαμπρός.* coccinum *differt a purpura pretiosa, a plebeja, & ab hysgino.* Coccinum *cocco tingitur, unde & nomen.* Coccus *qualis fructus? Ejus succus facile corrumpitur, & in vermem mutatur. Hinc* vermiculus *dictus. Græce σκώληξ.* vermeil, *&* vermeillon. Scolecion. قرمز Kermes, *vermis quasi* فرمز fermes. *Apud Arabes* F. & K. *uno apice differunt, ut* E. *&* Γ. gamma *&* digamma *apud Græcos. Kermes esse animal. Hinc coccinum* Carmesin *Belg. & Gallis* Cramoisy. Carmesinum *quomodo a Scarlato differat.* Confectio Alkermes, *sic dicta a a cocco. Pellicula* cocci. *Animal sive succus in cocco.* Κόκκος *quia granum. κόκκος βαφική* granum tinctorium. Nux Indica *coccus.* Kokus noot *Belgis Coccus fructus illicis. Plinius, Dioscorides, Serapio & alii de* cocco. *Nascitur in Galatia, in Armenia, Cilicia, Hispania, Gallia & Polonia. Omnium optimus* Galaticus. *vocatur a Galatis ὗς. Inde* hysginum. *Pausanias explicatus. Turnebus, Hesych. & Suidas male ὕσγην pro ὗς.* Hysginum *quasi Sasginum.* Syr. ܣܣܓܘܢ *Sasgon Hebrais* סס Sas, *Vermis. Hinc Græce σής.* Sasgon, *color vermis. Vermitinctum. H. sive* aspiratio *assumit aut rejicit S.* Sus *pro ὗς, Germ.* Sauw. Hysginum *dicitur quia prius* cocco *tingitur antequam purpura inducatur.* Cusculium, *Quisquilia quid? κοσκύλιον, κοσκυλμάτια.* Coccus *cur quisquilium dictus? Hodie* cochenille, coccenille *quasi* coccinulum. Coccinum *hyacintho tingitur. Puniceus color eximius in India animalibus instar canthari tingitur.* Coccinum *hodie* Scarlatum. *Sententia Ruellii, Gelenii & Groenhovii de scarlato. Nostra conjectura.* Scarlatum *non dici a* cusculio, *non a* Galatico, *sed a* Sarlaca. Londres *pro* London. Nimaigre *pro* Nimaigue Sar *in* Sarlaca *Tyrus.* Lacca *color ruber.* סרלקא *Iudæis quid? Iarchii* פריקא *&* סריקא. *Circa has voces Bocharti difficultas. A nobis explicantur.* סריכא *forte pro* קרטא, *aut pro* סקרא. *Talmudicorum* חוט של סקרא filum coccineum. סר׳קא *pro* סרלקא Sarlaca. Apices (׳) *pro* ל *extruso. Aqua farina & furfure fermentata ad tincturam coccini: Corium cocco tingi.* Sarlaca

laca *quasi* Tyrius rubor, *aut* Tyria lacca. *Sic dicta non quod esset purpura Tyria, sed ob similitudinem. Cotobicus* laudatus. תולעת שני *Hæ voces sæpe sic junguntur. Aliquando* שני תולעת *Nonnunquam* תולעת *absque* שני. *Et* שני *sine* תולעת. Tholaat *sæpe* Vermem *significat. Sæpe* colorem. *Locus Nahum cap.* II. IV. *explicatus contra septuaginta. Belg. & Germ.* **lachen** *ab Hebr.* לעג ridere. *Vestes rubræ bellatores decent.* Tholaat Schani *qualis color? Abarbanelis error qui* serici nativum *putat. Est color* ruber. *Est* coccineus. *Græcis, vulgato, Josepho & Philoni* κόκκινον *&* φοινικοῦν, *&* coccinum. *Arabi* قرمز Kermes *&* Alkermes. Igneus rubor. Chaldæo צבע זהורי Color splendidus. *In Novo* T. tholaath schani *est* κόκκινον. *Loci Apocal.* XVII. IV. *&* XVIII. XVI. *Matthæi* XXVII. XXVIII. *& Lucæ* XXIII. XI. ܙܚܘܪܝܬܐ *Syro & Chaldæo* coccinum. לשון של זהורית Lingua coccinea *hircis appensa* x. *Tisri. Paulo* tholaath schani *coccinum Hebr:* IX. XIX. *Ipsa vox* תולעת coccinum *denotat. Est enim* vermis. שנים *in plurali. Sunt qui volunt* שני *&* שנים *esse* duplicia, *quasi esset* שֵׁנִי *&* שְׁנַיִם *a radice* שנה *iterare.* τῶν LXX. *& Germanorum Iudæorum varia interpretationes.* κλώθω, κλωστὸν, *Belgice* een Klosse, **klosse garen**. Dentelles. **kanten.** *Falsa omnes.* שני *non esse* κλωστὸν, διανενησμένον *&c. cum id exprimatur per* משזר. *Locus Prov. cap.* XXXI. XXI. *explicatus* δίσσαι χλαῖναι. *Græcorum versio vitiosa.* χρονίζειν. משלן *pro* מִשֶּׁלָּג לון pernoctare. *Hinc Belgis* **een loen**/ percunctator, homo deses *Pœnula Pauli* II. *Tim.* IV. XIII. χλαῖνα *quid Suidæ? Vestimentum hybernum.* J. Baptista Donius *laudatus.* Hieronymus, vulgatus, Lutherus, Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius, *aliique multi a septuaginta decepti.* χλαῖναι πορφυρέες *Homeri.* Tyria læna. Coccinea, Hyacinthina. *Chaldæus laudatus., Lapsus* vulgati, Hieronymi, Buxtorfii, Cocceii, *omniumque fere interpretum, qui* coccinum *dicunt* dibaphum *&* bis tinctum. *Ante Hieronymi tempora nemo sic locutus est.* δίβαφον *proprium epithetum est purpuræ Tyriæ. Plinius explicatus. Error Lexicographorum & interpretum.* שני *esse colorem Rubrum.* שני *quibusdam a* שנה iterare. *Conjectura an non a* שָׁנַן acutus est? Schani *quasi* acutum, *ut Græcis* ὀξεῖον. *Hebræis* coccinum *dici* שן Sen, *docet Hieronymus.* Tholaath Schani *quasi*

vermiculus acutus. *Coccineus color pretiosus. Imperatorum & Magnatum vestimentis dicatus. Purpura & coccinum junguntur, & aurum χρυσοκόκκινον. Gentilium Sacerdotes cocco vestiti.* Purpura, coccus & conchylium, *ut pretiosissimi colores junguntur a Quintiliano. In sacris vestibus tingitur lana, non panni integri, uti apud nos.*

CXCVIII. Tertius colorum qui arte inducti sunt, in sacro vestitu, est תולעת שני *Tholaath Schani.* Chaldæus habet צבע זהורי. Septuaginta κόκκινον *Coccinum,* & κόκκινον διπλοῦν *coccinum duplum.* vulgatus *coccum bis tinctum.* Josephus κόκκον. Aliquando Josephus etiam & septuaginta φοινικοῦν. Arabs صباغ القرمز *Colorem alkermes.* Aquila διάφανον Symachus διάβαφον, Hieronymus *coccum.* Junius *coccinea dibapha.* Lutherus Rosin roth. Belgæ scharlacken / sic & Diodati cum aliis. In multiplici ac dubia hac interpretatione, quemadmodum in reliquis coloribus, vix aliquid certi adfirmari licet. nihilominus *Coccineum* fuisse Hebræorum *Tholaat schani*, vix dubito, quod ideo probare suscepimus.

CXCIX. Capite præcedenti jam ostendimus, omnes colores, qui aliquem ruborem habebant, ab antiquis sæpe purpureos dici, ideoque ipsum coccinum, eodem nomine venire. Atque hanc ob causam Horatium *lib.* II. *Sat.* XVI. vestem *rubro cocco* tinctam confundere cum *purpura.* Nec immerito idem colligunt quidam inde, quod eadem vestis, qua Christus a perfidis Judæis amictus fuit, & quam Matthæus cap. XXVII. vers. XXVIII. vocat χλαμύδα κοκκίνην *chlamidam coccineam*, a Marco & Johanne dicatur πορφύρα & ἱμάτιον πορφυροῦν *purpura* & *vestimentum purpureum.* Marc. XV. XVII. Joh. XIX. II. Nec ulla necessitas me cogit hæc de hysgino explicare, cum celeberrimo Rubenio, *de Re vest. lib.* II. *cap.* XIV. quasi tunica illa Christi ab uno Evangelistarum *coccinea* diceretur, ab aliis vero *purpurea,* quod cocco & purpura tincta, ideoque hysgini coloris, fuerit, quod minime probabile puto. Itaque Vel inde patet, coccineum colorem rubrum fuisse, apud veteres. Sed hæc sunt cuilibet obvia. Ostendimus etiam cujusmodi ruboris fuerit coccinum, & quomodo a purpura Tyria differat? Scilicet purpuram rubram fuisse, instar nigricantis rosæ, aut sanguinis concreti, ita ut fere mixta fuerit ex austera ali-

qua

qua nigritia & nitente rubore: Coccinum vero rubrum fuiſſe, rubore florido & acuto lumine ſplendens, inſtar micantis roſæ, ſed nigritia iſta & ſaturitate purpuræ fraudatum. Roſæ enim ſplendorem, & gratum admodum nitorem cocco adſcribit Plinius *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. & *lib.* XXI. *cap.* VIII. ut capite præcedenti diximus. Igneus color præterea dicitur ab aliis, & quidem non ſine cauſa, cum inſtar candentis ferri, aut ardentiſſimi ignis rubeat & ſplendeat. Sane omnem purpuram ignei coloris fuiſſe docet Plinius *lib.* XXXVII. *cap.* IX. *Fulgorque quidam in illa* (gemma ſcil.) *purpura non ex toto igneus.* Iſidoris *purpuram* ſic dictam vult, *a puritate lucis.* Et Virgilius *Æn. lib.* IV. *Tyrium muricem* (id eſt *purpuram*) *ardere* dicit. *Ardere* ignis eſt. Igneus tamen fulgor multo vehementius ſplendet in coccino quam in purpura Tyria, ideo coccino maxime attribuitur: excitatior enim & acutior color in cocco, preſſior autem & aſtrictior in purpura roſæ nigricantis. Ideoque coccinum præcipue fulgere & ſplendere dicitur inſtar ignis. Hinc Epiphanius θώρακας πυρίνους, Apoc. IX. XVII. exponit per κόκκινα, in *Alogis ſect.* XXXIV. quod coccineus color ſit maxime igneus. Sic chlamys coccinea, ut habet Matthæus cap. XXVII. XXVIII. a Luca cap. XXIII. XI. vocatur λαμπρὰ *ſplendida*, quod de coccino omnino intelligi debet. Nec aliter intellexit Syrus, cum pro λαμπρὰ habeat ܙܗܘܪܝܬܐ quod eſt ipſiſſimum Chaldæorum זהורי & זהוריתא coccinum, ſic dictum a זהר *ſplendere*, quia inſtar ignis ſplendet. Miror itaque eruditiſſimum Caſaubonum in *Exercit. Anni* XXXIV. *num.* LXXIX. tam ſolicitum fuiſſe, de hujus vocis radice & origine, cum Chaldæo & Syro coccinum ita dicatur ob ignis ſplendorem. His adſtipulatur Arabs, nam cum potuerit reddere per قرمز *Kermes*, maluit tamen uti voce, quæ ſplendorem aut fulgorem ſonaret. برّاقا ab Hebræo ברק *fulſit, corruſcavit.* Idem intellexiſſe videtur Aquila per ſuum διάφανον, nam διάφανα maxime ſplendere ſolent. Non poſſum hic intacta relinquere doctiſſima obſervata Magni Salmaſii *ad Tertullianum de Pallio. Et*, inquit, ὀξεῖα μετάξη *in recentioribus Græcorum Imperat. conſtitutionibus* τὸ χρυσόβουλλον διὰ μετάξης ὀξείας ἀπηώρητο. *Ubi* ὀξεῖα *metaxa, eſt coccinea. Idem eſt* λαμπρὸν, λαμπρὸν χρῶμα, *de coccino dixit Plutarchus in nuptialibus præceptis. Inde* λαμπρὰ ἐσθὴς *coccinea apud Euangeliſtam. Latinis* clara veſtis, *&* cla-

ra purpura. *Nam purpura maxime clara τὸ λαμπρὸν habent, quod in cocco inest. Græci hodieque ignem, absolute vocant λαμπρὸν.* Meridiana luce igitur clarius est, coccineum colorem ignei splendoris fuisse. Differt itaque coccineus color a purpura Tyria pretiosa illa, a plebeja, & ab hysgino. A plebeja quidem, quod, cum sit ruber color, acutissimo tamen lumine splendeat, cum plebeja rubra quidem sit purpura, sed obtusa & pœne fusca. A Tyria, quod eodem quidem ardore fulgeat, sed eadem nigritia & saturitate fraudatus. Ab hysgino, quod eundem quidem habeat nitorem atque lumen, at non perinde sit saturatus.

CC. Coccineus autem ille color *cocco* tingitur, unde & nomen, eodem plane modo ac purpura & conchylium. Nam quemadmodum *conchylium* dicitur pro *conchyliata veste*, quia conchylio tingitur, *purpura* pro *purpurea*, quia purpura pisce; sic *coccus*, pro *coccinea*, quia cocco inficitur. Hinc *Horatius* II. *Sat.* XVI. *cocco tinctam vestem*, & Martialis *lib.* VI. *Ep. ad Bassum*, *cocco madidam*, habent. De hoc colore cocco tincto Plinius quoque *lib.* XXII. *cap.* II. *Iam vero infici vestes scimus admirabili fuco* (aut, si mavis cum aliis, *succo*, quamvis etiam dicatur *fuco* tingere) *Atque ut sileamus, Galatiæ, Africa, Lusitaniæ granis, coccum*, (lege *Lusitaniæ cocci granum*) *Imperatoriis dicatum paludamentis.* Est autem coccus fructus rotundus instar lentis, aut exigui pisi, qui crescit circa fruticem illicis; aut potius excrescentia quædam est, quam verus fructus: nullum enim habet florem, ut reliqui arborum fructus, nullum pediculum, nec ejusmodi alias partes, sed ipsis ramis arctissime adhæret, qua parte exiguum habet foramen. Succus autem ejus facillime corrumpitur, & in vermem mutatur, qui pedibus & exiguis alis mobilis factus, aufugit & avolat, nisi morte præveniatur. Ideo rustici qui ejusmodi grana colligunt, quamprimum animalcula hæc animadverterint, linteo, aut sacco, cui indiderunt, leviter concutiunt, donec emoriantur. Hinc non tantum *coccus* κόκκος dicitur, sed & *vermiculus*, Græce σκώληξ. Glossæ nostræ, inquit Salmasius, κόκκος *vermiculus*, & Lexicon Græc. Lat. Cyrilli κόκκος βάμμα *vermicula, hoc coccum* Glossæ veteres *Fucus vermiculus*. Unde & *vermitinctum*. σκώληξ Γαλατίας pro *cocco Galatico*, & σκώληξ ὁ πόρφυρος. Inde & minium nostrum hodie *vermeil* & *vermillon*, quasi *vermiculum*. Audiamus Plinium *libro* XXIV. *cap.* II. ubi de

cocco

cocco. Est autem, inquit, *genus* (cocci) *ex eo in Attica fere & Asia nascens, celerrime in vermiculum se mutans, quod ideo Scolecion vocant.* Scolecion scil. dicitur, a Græco σκώληξ, quod *vermem* significat. Sed de hoc cocco atque vermiculis fusius agit Pausanias in Phocicis. τὴν δὲ θάμνον ταύτην, Ἴωνες μὲν καὶ τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν κόκκον, Γαλάται δὲ οἱ ὑπὲρ Φρυγίας φωνῇ τῇ ἐπιχωρίῳ σφισὶν ὀνομάζουσιν ὗς. ἔστι δὲ αὕτη μέγεθος μὲν ἡ κόκκος κατὰ τὸν ῥάμνον καλούμενον, φύλλα δὲ μελάντερα μὲν καὶ μαλακώτερα ἢ ἡ σχοῖνος. τὰ μέντοι ἄλλα ἐοικότα ἔχει τῇ σχοίνῳ. ὁ δὲ αὐτῆς καρπὸς ὅμοιος τῷ καρπῷ τοῦ στρύγνου. μέγεθος ὀρόβου. γίνεται δὲ τοι ἐν τῷ καρπῷ τοῦ κόκκου βραχὺ ζῷον. τοῦτο εἰ ἀφίκοιτο, ἐς τὸν ἀέρα πεπανθέντος τοῦ καρποῦ, πέπεται αὐτίκα, καὶ ἐοικὸς κώνωπι φαίνοιτο ἄν. νῦν δὲ πρότερον πρινὴ τὸ ζῷον κινηθῆναι, συλλέγουσι τοῦ κόκκου τὸν καρπόν. καὶ ἔστι ἐρίοις ἡ βαφὴ, τὸ αἷμα τοῦ ζῴου. *Fruticem hunc Iones, & reliqui Græci coccum, Galli qui super Phrygiam sunt, patria voce* hys *nominant. Crescit ad magnitudinem Rhamni, folio nigriore & molliore quam lentiscus, in reliquis lentisco similis ejus fructus solani fructui similis ervi magnitudine. Gignitur in cocci fructu posillum animal; id si maturo fructu in aerem exilierit, statim volucre fit, culici simile: Sed antequam concipiatur animal, cocci fructum legunt. Adhibetur autem sanguis animalculi ad tingendam lanam.*

CCI. Hoc naimal Arabs قرمز *Kermes* vocant. De quo vide Lexicon Golii. Videtur autem dici *Kermes*, quasi *vermis*. Arabibus enim non est insolens, voces Græcas & Latinas adoptare, ut alibi demonstravimus. Posset etiam aliquis dubitare utrum ne primum Arabes فرمز *Fermes* scripserint, uno enim apice tantum differunt apud eos F & K, ut & apud Græcos F & Γ, *digamma & gamma*, quæ eandem fere vim habent ac C. & K. Nec insolens est litterarum mutatio V in G. aut K. *Kermes* autem animal esse docet Sariph, *Alkermes, nomen animalis incidentis super ilicem, quæ est species quercus mediocris.* Alcmanus, *Alkermes color Armenius, qui exprimitur e vermibus, in quorum visceribus latet.* Alii in Abenbitare., *Alkermes est animal, quod in spinosa planta generatur, & in arbusto, ex quo sulphurata fiunt ad ignem accendendum, media magnitudinis inter herbam & fruticem, ramis multis sed tenuibus. Hoc autem animal instar lentis est initio, valde parvum, sed augere non desinet, donec ciceris magnitudinem assequa-*

tur

tur. Hæc Arabice reperies apud Bochartum *de Animalibus*, *parte* II. *lib*. IV. *cap*. XXVII. Eſt itaque *Kermes*, ſive *Alkermes* Arabum *vermis*, unde factum eſt, ut coccineus color etiam *Carmaſinus*, Gallice *cramoiſy*, & Belgice **karmeſijn** diceretur: ut decipiantur ii qui Karmeſinum a coccino diſtinguunt. Hodie quidem noſtri infectores diſcernunt *carmeſinum* a *Scarlatto*, ſive coccino, & intelligunt per Carmeſinum coccineum quidem colorem, qui etiam cocco tingatur, ſed obſcuriorem, & non perinde nitentem & floridum, quemadmodum eſt verum coccineum, ſive ſcarlattum, cum fiat alio temperamento & medicaminibus. Arabicum itaque Kermes, vel *Alkermes*, nihil aliud eſt quam coccus, aut cocci vermis. Inde etiam *confectio Alkermes*, adeo a Medicis decantata; ita dicta quod coccus illius ſit præcipuum ingrediens: non autem ſericum cocco tinctum, ut alii ſuſtinent, ſed ipſe coccus adhibetur, cum pomorum ſucco, aqua roſarum, ſaccharo, ambra, ſandalo, cinnamomo, lapide Lazuli, margaritis, muſco, auro &c.

CCII. Duo in cocco reperiuntur. Primum pellicula, cui ſuccus ineſt, ex quo animalculum naſcitur. Secundum ipſum animal, ſive ſuccus a cocco ſeparatum. Ex animalculi ſubſtantia, tanquam ex nucleo, aut medulla præſtantiſſimum & vegetiſſimum colorem fieri quidam tradunt. Pelliculæ autem vacuæ & vermiculis relictæ, etſi non ſint ejuſdem valoris, tamen non ſunt plane inutiles: nam ex iis quoque color non contemnendus elicitur. Dicitur autem Græcis Κόκκος, quia eſt *granum*, hoc enim Græcis κόκκος, ſignificat. Ideo Plinius *granum cocci*, & Dioſcorides κόκκον βαφικὴν *granum tinctorium*, habent. Sed & nux Indica *coccus* dicitur & apud nos nux juglans, **kokus noot**/ ob ſimilitudinem aliquam. Naſcitur hoc granum circa fruticem ilicis, quæ eſt genus arbuſculi roburi non abſimile, ſed non ejuſdem magnitudinis. Coccum autem fert ſolummodo quamdiu non fert glandem, cum adolevit, & in arborem excrevit fert glandem, etiam gallam, ſed ceſſat coccus. Ideoque ſolent incolæ iſtorum locorum quadriennes aut adultiores ſtolones urere, ut proximo anno novelli reſurgant, qui deinde ſingulis annis aliquot ſubſequentibus, coccum ramulis inhærentem inſtar exiguorum piſorum gignunt colore primo albido, per maturitatem vero cineritio. De eodem genere ilicis Plinius *libro* XVII. VIII. *Omnes tamen has ejus dotes ilex*,

Colo

Colo provocat cocco Granum hoc, primoque ceu scabies fruticis (sic libenter lego cum Turnebo & Salmasio) *parvi, aquifoliæ ilicis coscylium vocant: pensionem alteram tributi pauperibus Hispania donat: gignitur & in Galatia, Africa, Pisidia, Cilicia.* Dioscorides *lib.* IV. *cap.* XLVIII. Κόκκος βαφικὴ, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ πρόσκεινται οἱ κόκκοι ὡς φακοὶ, οἵ τινες ἐκλεγόμενοι συντίθενται. ἀρίστη δὲ ἐστιν ἡ Γαλατικὴ καὶ ἡ Ἀρμενιακὴ, ἔπειτα ἡ ἐν Ἀσίᾳ δὲ ἡ Κιλίκιος. ἐσχάτη δὲ πασῶν ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ. & mox: γίνεται δὲ ἡ ἐν Κιλικίᾳ ἐν τοῖς δρυσιν ὁμοίως κοχλίᾳ μικρῷ ἣν αἱ τῇδε γυναῖκες τῷ στόματι ἀναλέγουσαι κόκκον καλοῦσιν. *Coccus quo tingitur, frutex est, parvus ex cremiorum genere, cui grana seu lentes adhærent, quæ quidem exempta, decerptaque reponuntur. Optimum gignitur in Galatia, & Armenia, denique in Asia & Cilicia: omnium postremum quod in Hispania provenit. Nascitur porro in Cilicia in quercubus, exilis cochleæ similitudine, quod illius regiones fœminæ coccûm vocant, & ore legunt.* Eadem habet Serapio, c. CCCI. ubi de Kermes. *Chermes*, inquit, *est arbustum quod administratur ad accendendum ignem, & est medium inter arborem & herbam, cujus rami sunt multum subtiles, super quos sunt grana rotunda, similia lenticulæ, quæ colliguntur, & reponuntur, & conservantur, & conficiuntur ad tingendum.* Ita illius interpretes. In ilice itaque, aut genere quercus crescit coccus. Sunt tamen qui docent etiam crescere in Myrrho, in saxifraga & pimpinella, quam alii etiam *laccam* putant. Loci in quibus provenit, sunt *Galatia, Armenia, Cilicia* & *Hispania*, ut ex Dioscoride, Plinio & Serapione audivimus. Reperitur tamen in *Gallia* quoque, & *Polonia* & alibi. Sed omnium optimus est Galaticus coccus, ut iidem docent, quibus accedit Plinius Secundus *libro* XXII. *Coccum Galatiæ rubens granum circa Emeritam Lusitaniæ in maxima laude est*, ut ait iterum Plinius Hist. *lib.* IX. *cap.* XLI. Videatur etiam *lib.* XXII. *cap.* II. Tertullianus *de Pallio cap.* IV. *latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris.*

CCIII. Hoc granum, sive hic vermis βαφικὸς a Galatis vocatur ὗς, ut ex Pausania, Phocic. lib. x. loco supra allegato, constat. Inde color *hysginus*, ex purpura Tyria & cocco, de quo capite præcedenti mentionem fecimus. Sunt qui apud Pausaniam legant ὕσγην *hysgen* pro ὗς *hys*, in qua sententia etiam est Turnebus *Adversar. lib.* XIX. *cap.* XXV. ideo proculdubio quod Hesychius

& Suidas ὕσγης meminerint. Sed an Grammatici illi non decepti ſint, jam non diſputo. Saltem ego credere non poſſum ὕσγην ſcripſiſſe Pauſaniam, ſed ὗς. Eſt itaque ὕσγινον ſive ὕσγη vox compoſita ex ὗς, aut potius ססגון pro סס & גון, ut ſit quaſi *ſaſgon*, ut Syri ܨܒܥܐ ܕܣܣ *color cocci.* Nam סס *Sas*, de quo antea jam egimus Hebræis ſignificat *Vermem* (unde fortaſſis Græcorum σὴς) & גון *colorem*; ut *Saſgon* nihil aliud ſit quam *color vermis*, *vermitinctum*, uti etiam coccinum vocatur. Nihil autem refert Græcis dici ὕσγινον, ſive ὕσγην, pro σάσγινον, aut σάσγην, cum aſpirationi non ſit inſolens σ ab initio aut aſſumere, aut abjicere, quod vel ex ſola voce *Sus* apparet. Factus enim eſt ſus, porcus a Græco ὗς, aut potius Græcum ὗς ex Germanorum Sauw, quod idem ſignificat. Prius itaque *hyſginum* nihil aliud ſignificaſſe auſim adfirmare, quam coccinum, poſtea vero colorem mixtum, ex cocco & Tyria purpura, ita tamen, ut quamvis purpura ad hanc infecturam adhiberetur, non minus quam coccus, *Coccinum* tamen diceretur potius quam *purpura*, quia cocco prius tingi ſolebat.

CCIV. Nonnunquam *cuſculium* dicebatur, ſive *coſcylium*. Vide Plinium *lib.* XVI. *cap.* VIII. In quibuſdam etiam codicibus habetur *quiſquilium*. Quid autem ſit quiſquilium ſatis notum eſt. Scilicet res levis, minuta & nullius pretii, qualia ſunt *terrarum purgamenta*, & *quidquid ex arboribus ſurculorum*, & *foliorum minutim decidit*, ut habent Varro, Feſtus & Iſidorus. Ideo Græcis κοσκυλλεῖν eſt minutias excreſcentes præſecare, ut alibi obſervat Salmaſius. Sunt etiam κοσκυλμάτια coriorum & pellium minuta præſegmina, ut habent Heſychius, Suidas & Ariſtophani Scholiaſtes. Inde res quævis leves & nihili quiſquiliæ dicuntur. Hinc Cæcilius, notante etiam Feſto,

Quiſquilias volantes, venti ſpolia memoraſti modo.

& Nævius *in Togularia*:

Ac deturba te ſaxo, quiſquilia, non homo.

Coccus autem quiſquiliæ dicitur, non quidem quod res vilis fuerit, erat enim ſatis cara & pretioſa, ita etiam ut ruſtici & pauperes, in Hiſpania, quibus pecunia deficiebat, cocco tributum ſolverent, ut ait Plinius *libro* XVI. *cap.* VIII. Sed quod ſtolonibus deraſum caderet, inſtar minutiarum & quiſqui-

liarum

liarum. Sunt tamen qui conjectant cusculium, sive quisquilias, non omnem substantiam cocci significare, sed tantum pelliculas granorum, ab animalculis desertas, quæ, si conferamus cum animalculis ipsis, revera (etsi non plane sint inutiles) sunt tantum quisquiliæ & res leves. Ex hoc nomine *cusculium* videtur nostrum *cochenille* (ita enim hodie coccum vocant Galli, & Belgæ *coccenille*) factum videtur? si modo non ex ipso cocco, ut diceretur, per diminutionem *coccinille*, quasi *coccinilum*, quia parvum granum est. Hoc cocco verus coccineus color tingitur. Narrat quidem Plinius *lib.* XXI. *cap.* XXVI. in Gallia etiam hyacintho pro cocco hysginum tingi. Sed locus ille aut corruptus est, & potius legendus ut habent alii, *hoc ibi loco hysginum tingitur*, non vero, *hoc ibi cocco h. t.* Aut si *pro cocco*, id tantum intelligi debet, quod colorem aliquomodo similem reddiderit coccineo, quemadmodum & *purpuram Tyriam herbis tingi* dixit.

CCV. Narrat præterea Ælianus *libro* IV. *cap.* XLVI. *animal.* Indos puniceos vestes tingi animalibus quibusdam prælongis pedibus, qui canthari magnitudinem habent. Ejusmodi fuisse purpuram illam quam Persarum Rex Aureliano misit, ut ait Vopiscus, quod capite præcedenti notavimus, fere credidissem, nisi dixisset Vopiscus, sermonem esse: *sandicem Indicam talem purpuram facere si curetur.* Sane Ælianus hunc colorem pretiosissimum dicit, & a Persis expeti. Mittitur enim Persarum Regi, inquit, καὶ τόγε οὐδὲς τῆς ἐσθῆτος δοκεῖ θαυμαστοὶ, καὶ ἀντικρινομένη γε τοῖς Περσῶν ἐπιχωρίοις κρατεῖ κατὰ πολὺ καὶ ἐκπλήττει, ὥς φησὶ Κτησίας. ἐπεὶ καὶ τῶν ἀδομένων τῶν Ζαρδιανικῶν ὀξυτέρα τέ ἐστι καὶ τηλαυγέστερα. *Et eam mirantur Persæ, & patriis suis vestibus anteponunt pulcritudine & pretio, ut ait Ctesias, nam vel celebribus illis Sardianis floridior & splendidior est.* Sed de cocco plura vide, si placet, apud Mathiolum *in Dioscoridem*, Dodoneum, Bodæum a Stapel in suis *commentariis ad Theophrastum de plantis*, & Salmasium *in Exercitationibus Plinianis.* Ut ut sit, hoc grano sive *cocco* verus color coccineus tingebatur apud antiquos, ut & hodie apud nos. Hic etiam est color ille eximius & pretiosissimus quem hodie *scarlattum*, Galice *Escarlatte*, Belgice scharlacken/ Germanice scharlach, dicimus..

CCVI. Quoniam autem hic mentio incidit de *Scarlatto*, non possum non addere nostras conjecturas, de vocis illius origine. Plurimi

rimi ſane auctores loquuntur de *Scarlatto* : ſed vix ullus tentavit fontem vocis aperire. Sunt qui putent dictum eſſe *Scarlattum* quaſi *quiſquiliatum* aut *cuſculiatum* a *Cuſculio*, quo nomine coccum deſignari jam modo oſtendimus. Videantur Ruellius & Gelenius, &c. Sed hæc etymologia paucis arridet. Magnus Groenovius, vir dum viveret in literis primus, οἷος ὢν! mihi amiciſſimus, & cujus manes omnes boni & docti mecum in æternum venerabuntur, in doctiſſimis ſuis notis ad Plinium Secundum, non ita pridem editis, quem librum mihi dono miſit, vix tribus diebus ante lethalem illum, & funeſtiſſimum morbum, quo jam heu! κεῖται Πάτροκλος, ad libr. XXII. cap. II. derivatum omnino voluit a Galatico; ut diceretur *Carlate*, *Scarlate* & *Ecarlate* & *Carlatum*, quaſi *Galaticum*, ſcilicet *Galaticus color*, cum coccinum Galaticum præſtantiſſimum traderetur ab auctoribus. Eſſet autem *Carlatum* pro *Galaticum*, inſerto ſolummodo R. quemadmodum dicitur *ſtirps* pro στίπος, *perdix* pro perdrix, *Londres* pro *London*, addo, & noſtrum hodie Novomagum, a Gallis dici *Nimaigre* pro *Nimegue*. Hæc & multa alia doctiſſima ibi habet, magnum litterarum decus. Non poſſumus tamen quin & noſtram conferamus ſymbolam, & quid hac de re ſentiamus, in medium proferamus, prout olim his de rebus cum eo communicavimus, cum viva voce, tum literis, ut videre eſt ex epiſtola eximii viri, huic Operi præfixa, quæ, puto, ultima fuit, quam politiſſimus ſtilus exaravit. Si ad Gallicum *ecarlatte* reſpiciamus, dubitari poſſet annon derivetur a voce quæ in *ate*, *atus*, aut *aticus* terminatur. Sed cæteræ nationes, ut Germani & Belgæ Scharlach & **Scharlaken** habent. Sic etiam ſcribendum puto, *Scarlaka*, aut *Sarlacum* potius quam *ſcarlatte* aut *ſcarlatum*, ut non dubitem quin Gallicum *Eſcarlatte* ex *Scarlake* aut *Sarlaco*, deductum ſit. Solenne etenim eſt Gallis litteram E. præfigere τῷ S. ut *Eſphere* pro *ſphara*, *Eſchelle* pro *ſcala*. Nec nos morari debet quod dicant *eſcarlate* & non *eſcarlake*; nam hoc factum exiſtimandum eſt more gentis, quæ non amat pronunciare literam K. & C. ſed mutant ſæpe in T. ut *clauſporte* pro *clauſiporca*, ut obſervat doctiſſimus Menagius in ſuo Etymologo, quemadmodum & Latini C. in T. ut beſtia pro βόσκημα, & *Lutetia* pro Λουκετία. Non mirum igitur ſi *eſcarlate* pro *Sarlake* dicant. Jam vero *Sarlake*, ſic dicitur quaſi *Sarlacca*, color ruber Tyrius? ita compoſita eſt vox ex *Sar* & *lacca*.

CCVII.

CCVII. Capite præcedenti demonſtravimus *Sar* & *Sarra* Tyrum inſulam eſſe, & purpuram *Sarranam* & *Sarranum oſtrum* dici quaſi *purpuram Tyriam.* Atque ita *Sar* in noſtro Sarlake eſt *Tyrus.* Hæc ſuboluiſſe videntur *Cotovico* in ſuo itinerario Hieroſolymitano, lib. I. cap. XIX. ubi **ſcharlaken** vel **ſarlaken** ab urbe hac *Sarrâ* (id eſt *Tyro*) dici exiſtimat. Non multo difficilius erit conjecturare quid ſit *lake*, nempe Hebræorum לקא *lacca*, quam vocem colorem rubrum inſtar coccini, immo & coccinum ipſum ſignificare, capite præcedenti quoque oſtendimus. *Scharlake* ſic erit Hebræis סרלקא *Sarlaca*, *Lacca Tyria*, ſive *color ruber Tyrius.* Sane ſic videtur vocari a Jarchio & aliis, vocem enim illam לקא quæ reperitur *Maſſechet Cholin* & *Peſachin*, de qua capite præcedenti, Jarchius in *Cholin* exponit per פר׳קא. In *Peſachin* autem per כר׳קא. Neutrum fatetur magnus Bochartus ſe intelligere. *De Animal. part.* II. *lib.* V. *cap.* XIV. Puto tamen nec Sphinge, nec Ariſtarcho opus eſſe. Optime ſcribitur in poſteriori loco כר׳קא per כ & non per פ, & ad hunc prior locus emendandus eſt. Quid autem Jarchio ſit τὸ סר׳כא *ſarca* clara quidem demonſtratione non conſtat. Conjecturare aliquis poſſet an non ſcripſerit קרטא aut קרתא: dicitur enim tinctura laccæ *Kartas*, ut ſupra ex Serapione audivimus. Sed hoc eo ſenſu apud Judæos non reperio. Veriſimilior eſſet conjectura ſi quis diceret, legendum eſſe סקרא pro כרקא. Nam ס׳קרא ſignificat *minium*, colorem rubrum: unde illud toties in Talmude decantatum חוט של ס׳קרא *filum rubrum*, aut *coccineum*, uti quidam exponunt, quo circumdatum erat altare exterius, ad diſcernendas aſperſiones ſanguinum ſacrificiorum. Quorundam enim ſanguis ſupra, aliorum infra filum iſtud ſpargendus fuit, quemadmodum id fuſius docebimus, in noſtris commentariis de Sacrificiis & Oblationibus. Sed omnium conjecturarum veriſſimam hanc eſſe puto. Per סר׳כא nihil aliud eſſe intelligendum quam שרלקא, *Sarlaca*, atque ſic eſſe ſcribendum, & emendandum locum Jarchii כר׳קא, inſerta tantum littera ל. Forſan male noſtræ editiones כר׳קא cum duobus apicibus (ʹ). Fallor ſi non inſcitia alicujus librarii adpicti ſint, quaſi eſſet vox barbara, quam ejuſmodi apicibus notare ſolent, ut, extruſo ל, apices adderent. Jarchius itaque, mea quidem ſententia, ſcripſit סרלכא *Sarlaka*, non autem סר׳כא aut פר׳כא, ut *coccinum* intellexerit. Et ſane eo magis de noſtro **Scharlaken** / aut coccino intelligenda eſſe videntur loca illa Talmudis,

quod in Pesachim quæſtio ſit de aqua furfure & farina fermentata, qua utuntur infectores ad tingendam laccam, cujuſmodi aqua & hodie utuntur, ad tincturam coccini, ut noſtri infectores norunt. Quando igitur Jarchius *in Cholin* לכא explicat, per צבע עור אדום שקורין פריקא *Colorem rubrum corii quem vocant* פריקא (pro quo lege סרלקא) perinde eſt ac ſi dixiſſet: *color eſt ruber corii, quem vocant Sarlaka.* Nec eſt quod mireris *Sarlaka*, ſive coccineum colorem corio adſcribi; nam revera coria cocco tingebantur, unde calcei delicatiorum, de quo Martialis lib. XI. *Ep.* XXIX.

Coccina non læſum cingit aluta pedem.

Dicitur autem coccinum *Sarlaka*, ſive color ruber Tyrius, non quod revera fuerit purpura Tyria, ſed ob ſimilitudinem, quemadmodum ſupra ex Plinio audivimus. *Galliam tranſalpinam Tyrium herbis tingere*; deinde coccinum & fere omnes colores rubros purpuram dici: & fortaſſis inde etiam, quod Tyrus non minus eximium coccinum, quam purpuram tingeret. Sed de hiſce judicium ſit penes doctos.

CCVIII. Hæc de coccino veterum ſufficiant. Propius inquirendum erit, quid fuerit noſtrum תולעת שני *Tholaath Schani.* Ante omnia notandum eſt, has voces ſæpiſſime ſic conjunctim legi, ut Exod. XXV. & XXVI. & XXVIII. & XXXV. & XXXVI. & XXXVII. & XXXIX. Levit. XIV. Numer. IV. & XIX. Aliqnando τὸ שני præcedit τὸ תולעת, & legitur שני תולעת, ut Levit. XIV. Sæpe reperies unicam vocem tantum, ut תולעת abſque שני, quemadmodum Eſaiæ I. XVIII. & Nahum II. IV. Aliquando שני abſque תולעת. Geneſ. XXXVIII. Joſuæ II. II. Sam. I. Eſ. I. XVIII. Jerem. IV. XXX. Cant. IV. III. Prov. XXXI. XXI. Sed quocunque ſumas modo, ſive תולעת שני, ſive שני תולעת, ſive תולעת, ſive שני, ſemper eundem ſignificat colorem. Vox תולעת in ſacra Scriptura ſæpiſſime *vermem* ſignificare, nemo ignorat qui vel prima rudimenta linguæ ſanctæ didicit. Videantur loca Exodi XV. XX. Deut. XXV. XXXIX. Eſ. XIV. II. & LXVI. XXIV. Jonæ IV. VII. Job. XXVIII. VI. Pſalm. XXII. VI. Ita dictus a verbo לוע vorare, abſorbere, quia vermes res conſumere & rodere ſolent, prout Deus minatur, Deutr. XXVIII. XXIX. *Vineas plantabis, & coles; ſed vinum non bibes, neque colliges, quia comedet illas* התלעת *vermis.* At non tantum vermem ſignificat, ſed præterea colorem, qvod ex pluribus locis manifeſto conſtat. Non tantum ubi de Re veſtiaria ſacra,

cra, de Tabernaculo, aliisque rebus quibus in sacrificiis utebantur Sacerdotes, quæstio est, ut Exod. XXV. & XXVI. XXXVIII. XXXIX. Lev. XIV. Num. IV. XIX. & alibi, sed etiam ex locis multis aliis, Es. I. XVIII. Nahum. II. IV. *Tholaath* Colorem significare patet vel ex solo loco Esaiæ cap. I. com. XVIII. : אם יאדימו כתולעת *Si rubra fuerint* (peccata vestra) *ut tholaath*. Nahum cap. II. vers. IV. אנשי חיל מתלעים *viri fortes coccinati*, id est, *coccino vestiti*. Verum est seniores hunc locum non intelligere de *coccino*, sed de *irrisione*. Sic enim illi ἐμπαίζοντες ἐν πυρὶ, sed decepti sunt proculdubio vitioso codice, ut legerint מתלעגים, ut observat Capellus in sua critica sacra, aut potius מתללים, ut vult doctissimus Bochartus. Nam utrumque *irridere*, *subsannare* significat, tam עלל quam לעג, unde etiam (quod obiter notari velim) nostrum Germ. & Belgice **laggen**. Sed melius vulgatus *Coccinatos*, & Chald. לבישין זהוריתא *vestiti coccino*. Eodem sensu Jarchius & Kimchius istum locum exponunt. לבושים בבגדים צבועים כתולעת שני *vestiti vestibus*, *tinctis cocco*. Et sane ibi de colore agi apparet ex voce præcedenti מאדם *ruber*. Maxime autem quod de bellatoribus Babyloniis sermo sit: bellatores enim decet color ruber, sanguineus, ut purpureus aut coccineus, quemadmodum docet Philostratus *in Epistolis de Lacedamoniis*. Οἱ Λακεδαιμόνιοι φοινικοβαφεῖς ἐνδύοντο θώρακας, ἢ ἵνα ἐκπλήττωσι τοὺς πολέμους τῷ φοβερῷ τῆς χροίας, ἢ ἵνα ἀγνῶσι τὸ αἷμα τῇ κοινωνίᾳ τῆς βαφῆς. *Lacedamonii puniceis induuntur thoracibus, ut aut hosti timorem incuterent terribilitate coloris, aut ut sanguinem non agnoscerent ob similitudinem coloris*. Sed idem apud alias gentes non fuit insolens, ut apparet vel inde, quod milites, quum Christum irridere vellent, tam paratam habuerint chlamydam coccineam. Sed de his vide plura apud Cragium, Meursium *in Miscell. Lacon. lib.* II. *cap.* XIX. Bayfium *de Re vestiaria cap.* III. apud Turnebum, & Gratium in hunc locum Nahum, & alios.

CCIX. Colorem itaque significare *Tholaath schani* constat, sed qualem, nondum diximus. Abarbanel ad legem, *Parascha Thruma*, nativum hunc colorem existimat, nulla arte, nulla infectura adhibita. ותולעת שני, inquit, postquam de cæteris coloribus disseruisset, הוא משי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר *Et tholaat Schani*, *est sericum*, *sua natura elegantissimum*, *nec habet alium colorem*. De serico nos supra. Existimat igitur *Tholaat schanni* colorem qui-

quidem elegantem & pulchrum, sed natura, absque infectura. At crassissimum errorem errat; Nam elegantia illa in serico, si sit naturalis, non potest esse in alio colore, nisi in albo, cum omne sericum natura album sit. Et si forsan flavum a bombycibus producatur, flavedinem illam amittat necesse est, ut splendor inducatur, & ne hoc quidem fit sine multo labore, quod norunt ii qui in serico operantur. Color igitur *tholaat scani*, sive serici tunc esset color albus. At albus color in bysso tantum reperitur, ut capite XI. ostendimus. Nec ulla ratio excogitari potest, cur non fuerit arte factus color, infectura scilicet ut *Thechelet* & *Argaman*. Omnes fere uno ore clamant, fuisse colorem, & colorem quidem rubrum. Aben Ezra ad Exod. cap. XXV. IV. הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ׳ רבים כי הוא משי *Rubrum est, sed non ut color Argaman. Ideoque multi dicunt tholaath Schani esse sericum.* Sed quis sanæ mentis negare posset *tholaat Schani* esse colorem rubrum, nisi & ipsam sacram Scripturam, quæ nobis hæc tradit, rejiciat? Exsertis verbis enim hoc docetur Es. cap. I. XVIII. אם יאדימו כתולעת כצמר יהיו *Si rubra fuerint* (peccata vestra) *ut tholaath, erunt* (alba) *instar lanæ.* Jam modo ostendimus ex Nahum II. אנשי חיל מתלעים esse viros milites Babylonios vestibus rubris, coccinatos. Rubrum igitur est tholaath.

CCX. Non tantum colorem rubrum significat, sed *coccineum.* Aben Ezra rubrum quidem dicit, sed qua materia tinctum non exprimit, contentus tantum dicere non esse *argaman* purpuram. הוא אדום inquit רק איננו כצבע הארגמן *Rubrum est, sed non idem color ac argaman.* Coccinum autem significare minime dubito. Primum quod constanter a Septuaginta dicatur κόκκινον & φοινικοῦν, & a vulgato *Coccinum.* Josephus aliquando φόινικα *puniceum* vocat, ut *Antiq. lib.* III. *c.* VIII. aliquando κόκκον, ut *de Bello Iud. lib.* VI. *cap.* VI. At sive coccinum sive phœniceum, manet idem color, cum utrumque eundem significet. Sic & Philo *de Vita Mosis lib.* III. Et *de Congressu Eruditionis gratia* κόκκινον. Idem proculdubio intellexit Arabs; interpretatur enim hunc colorem per قرمز *Kermes*, & adito articulo القرمز *Alkermes.* Constat *Alkermes* Arabibus nihil aliud esse quam coccinum, ideo & hodie apud omnes fere gentes in Europa *Carmesin* & *Cramoisi* dici. Deinde Josephus & Philo Judæus Hebræorum *tholaath schani*, quod κόκκινον uocant, plane eundem colorem dicunt, qualem coccineum

supra

ſupra deſcripſimus. Diximus coccinum non tantum fuiſſe rubrum, ſed igneum, ideo dici πυῤῥὸν, λαμπρὸν, ὀξεῖον, &c. Sane ad ignem referunt *tholaat ſchani*, quemadmodum *thechelet* ad aera, *Argaman* ad mare, & *Scheſch* ad terram, ut conſtarent quatuor elementa in quatuor his coloribus. Joſephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. Καὶ, inquit, ὁ φοῖνιξ δ᾽ ἂν εἴη τεκμήριον τοῦ πυρός. *Puniceus autem color ſignum eſt ignis.* Philo, locis modo allegatis, eodem modo κόκκινον πυρὶ *coccinum igni ſimile dicit.* Et Hieronymus, *coccus igni & atheri ſimilis eſt.* Hanc ob cauſam Chaldæus צבע זהורי *colorem ſplendidum* vocat. Eſt enim זהר *ſplendere.* Quo nomine non ſemel denotatur coccinum in Talmude, & in Novo Teſtamento Syriaco, ut & in Arabica verſione.

CCXI. Sed ſola auctoritas Novi Teſtamenti huic opinioni fulciendæ ſufficit. Ubique enim per κόκκινον exprimitur, quemadmodum *thechelet* per ὑάκινθον, & *argaman* per πορφύραν. Nam ubi in Veteri Teſtamento junguntur ארגמן ותולעת שני, Spiritus Sanctus in N. Teſt. habet πορφύραν καὶ κόκκινον. Apocal. XVII. IV. & XVIII. XVI. Ideo & Syrus Matth. XXVII. verſ. XXVIII. veſtimentum κόκκινον, & λαμπρὸν Luc. XXIII. XI. explicat per ܙܚܘܪܝܐ quod coccinum ſignificare non ſolum ex Chaldæo, ſed & ex Judæorum ſcriptis & Talmude, clarum eſt. Hinc *Maſſechet Ioma cap.* IV. & alibi לשון של זהורית *lingua coccinea*: id eſt fruſtulum panni, forma linguæ, cocco tinctum, quale decimo die Tiſri hirco emiſſo capiti, mactando collo, alligabant, & ſi alba facta lingua fuerit, poſtquam hircus ad deſertum pervenerat, id ſignum erat peccata remiſſa fuiſſe populo, uti dicitur אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *ſi peccata veſtra fuerint ſicut coccinum, ſicut nix albeſcent.* Eſ. I. De quibus vide *Maſſechet Ioma cap.* IV. & VI. cum in Miſna & Gemara, tum in Traditione Exotica. Sed de his & nos alibi, ſi Deo placuerit. Teſtis autem omni exceptione major nobis erit, Paulus gentium Apoſtolus, ad Hebræos cap. IX. XIX. ubi exſertis verbis docet Moſen ſumpſiſſe κόκκινον καὶ ὕσσωπον in aſperſione. Reſpicit autem, non tantum ad locum Exodi XXIV. verſ. VI. ſed & ad Levit. XIV. XLIX. & ſeqq. ubi in Hebræo: שני תולעת ואזוב. Quis poſt hæc dubitaverit תולעת שני eſſe *coccinum*, cum ipſe Paulus oculatus teſtis, non minus quam Joſephus & Philo, id affirmet? De hoc loco ad Hebræos, nos fuſius alibi. Sed ipſa vox תולעת ſufficere videtur ad probandum, hunc colorem coccineum

esse: significat enim vermem. Sed supra probavimus coccum nihil aliud esse quam vermiculum, ideo & *vermiculum* dicitur. *Tholaath* itaque nihil aliud est quam *vermiculum* Latinorum: ut σκώληξ & *Scolecion* Græcorum. Ideo & Syri hunc colorem ܣܣܓܘܢ *sasgon* sive *hysginum* vocarunt. סס *sas*, *verme*, quamvis hac voce Græci postea mixtum quid intellexerint inter coccinum & purpuram, nempe certum aliquem colorem cocco & Tyria purpura tinctum, de quo supra. Certissimum igitur est תולעת nihil aliud esse quam coccinum.

CCXII. Altera vox qua coccinum exprimitur, est שני *Schani*, quam intactam præteriri non oportet. Ut *tholaath*. τῷ *Schani* aliquando jungitur, sic *Schani* τῷ *tholaath*. Et, ut illud, aliquando præcedit & aliquando sequitur. Sæpius etiam separatim legitur, de quo supra. Reperitur autem non tantum שני in singulari, sed & שנים in *plurali*, ut Esaiæ cap. I. XVIII. Prov. XXXI. XXI. Sunt qui שְׁנִי & שְׁנַיִם de *duobus* & *duplicibus* explicaverint, ac si legissent שְׁנֵי *Scheni* & שְׁנַיִם *Schenaim*, *duo* & *duplicia*, quasi deductum esset a radice שנה *iterare* &c. Ideo LXX. fere semper explicant non tantum per διανενησμένον, κεκλωσμένον, κλωστὸν, sed per διπλοῦν & διοσάς. Sic שני תולעת Ex. XXV. V. illis est κόκκινον διπλοῦν Et Exod. XXXV. VI. κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον. Et Ex. XXVI. XXXI. & XXVII. XVII. Et Lev. XIV. κεκλωσμένον κόκκινον. Lev. XIV. XIX. κόκκινον κλωστόν. Est enim κλώθω *nere*, *torquere filum*, & κλωστὸν *netum*, *retortum*. Hinc & Belgarum **klosse/** & **een klosse garen/** *fusus* quo recipitur netum, non tantum iis, qui lanificio dant operam, sed & nostris puellis, quæ operantur hodie in artificiosissimis illis ornamentis lineis, quæ omnem artem veteris Arachnæ superant, quas Gallice *dentelles* & Belgice **kanten/** (quasi *limbum* aut *fimbrias dentatas*) dicimus, satis notus. Est autem cap. XXVIII. VIII. XIX. XXXIII. & cap. XXXVI. VIII. & & XXXIX. I. II. & alibi διανενησμένον. Sic שני תולעת Levit. XIV. VI. κεκλωσμένον. In Proverbiis autem cap. XXXI. XXI. שנים exponitur διοσὰς χλαίνας. Unde manifesto apparet Seniores credidisse illud שני *iterationem*, & *duplicia* significare. Id est certum aliquod genus vestimenti, ex pluribus, minimum duobus, filis retortis contextum. Ideo non contenti per κλωστὸν, κεκλωσμένον aut διανενησμένον reddere, addiderunt insuper τὸ διπλοῦν, ut Exodi XXXV. VI. ubi reperies κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον *Coccinum duplum retor-*

retortum. In eodem luto Judæi Germani hodie hærere videntur, plerumque enim תולעת שני reddunt per gezwirnte seyde / *sericum retortum.* Nam תולעת illis sæpe est sericum, quia a vermibus scilicet netur, & שני gezwirnt *retortum.* Sed vehementer falluntur Græci, & quotquot eorum sententiam sequuntur, cum *Schani* nunquam duplicia, multo minus *retortum* aut *netum*, quale est κλωστὸν, διανενησμένον & ejusmodi alia, significet. Nam hoc sacer codex exprimit, non quidem per שני, sed per vocem משזר *Moschzar*, a שזר *schazar*, *torquere* &c. Sic Ex. XXXIX. XXIV. תולעת שני משזר *tholaath Schani Moschzar*, quod revera est *coccinum retortum*, ad verbum: *vermiculum cocci retortum.* De *Moschzar* in sequentibus plura, ubi de textura, & ornamentis per texturam.

CCXIII. Majori difficultate laborare videtur locus Proverbiorum cap. XXXI. vers XXI. ubi שנים non colorem; sed aliquod genus vestimenti contra frigus significare creditur, ideo δισσαὶ χλαῖναι a Græcis dicitur. In Hebræo hæc leges. לא תירא ביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים Quæ verba Græci sic reddidere: οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅταν που χρονίζῃ, πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῆς ἐνδιδύσκονται. δισσὰς χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Sed quis non videt Græcos habuisse codicem, qui omnino alia verba continebat, quam illi quos habemus hodie, aut eos textum admodum corruptè legisse? Quorsum quæso illud ὅταν που χρονίζῃ, cum ne γρὺ quidem ejusmodi in Hebræo legatur? Deinde vocem illam משלג *a nive* Græci omniserunt. Conjicio itaque in codice, quo usi sunt Græci, scriptum fuisse, (saltem eos legisse) משלן littera ג mutata in ן finale, ut legerint, *eo quod*, aut *ex eo quod pernoctaverit*; לון enim *pernoctare*, & in tertia persona לן *pernoctavit*, *divertit* significat; unde forte (ut & hoc obiter notem) Belgis homo lentus & percunctator een loen. Hinc igitur Græcorum ὅταν που χρονίζῃ. Hæc eo fine tantum animadversa velim, ut constaret Græcos locum istum male legisse, ideoque integrum versum male transtulisse, ut cuilibet, Græce & Hebraice mediocriter docto, facile constabit, si attenderit. Sed mirum Græcos pro משלג *a nive* legisse משלן eo quod pernoctaverit, & tamen שנים fecisse δίσσας χλαίνας, *duplices chlænas*, aptiores enim fuissent duplices chlænæ nivi, quam illi qui pernoctat, nisi intelligatur de perigrinante, atque de eo qui sic alicubi in itinere moratur, cui usui etiam destinatam volunt pœnulam Pauli

2 Tim. iv. xiii. chlænam enim hanc (quod obiter notatum velim) Junius vertit per pœnulas, ut pœnulas cum chlænis confundat. Sane tam Græcorum χλαῖναι, quam Latinorum pœnulæ, (nisi id ipsum cum doctoribus Græcum φαινόλαν, dorica terminatione dicas) cum nivi & hyemi destinarentur, tum maxime peregrinantibus inserviebant. Suidas χλαῖνα: τὸ παχὺ, ἢ χειμερινὸν ἱμάτιον. παρὰ τὸ χλιαίνω. *Chlæna est crassum & hybernum vestimentum, a tepefacio.* Tertullianus *in Apologetico*: *Nam ne vel hyeme voluptas impudica cessaret, primi Lacedamonii pœnulam ludis excogitarunt.* Et Spartianus *in Alexandro Severo. Pœnulis intra urbem frigoris causa ut senes uterentur permisit, cum id vestimenti genus semper itinerarium fuisset aut pluviæ.* Sic manifestum est χλαίνας hoc loco esse vestes nivi frigori & viatoribus aptas. Sed de hisce vide doctissimam dissertationem Johannis Baptistæ Donii, *de utraque pœnula.* Quas itaque vestes Suidas τὸ παχὺ ἱμάτιον., Pollux *lib.* vii. *cap.* xiii. διπλᾶσ (distinguit enim inter χλαίνας ἁπλοΐδας & διπλᾶς.) Homerus χλαίνας οὔλας *chlænis villosas*, easdem οἱ Lxx. hoc loco χλαίνας δίσσας dicunt, quasi שנים *duplum* significaret. Septuaginta reliquos fere omnes interpretes deceperunt. Habet enim vulgatus *vestiti sunt duplicibus.* Hieron. Lutherus, Calv. Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius alii eodem sensu. Sed falluntur quicunque illud שנים de *duplicibus* intelligunt. Nam etsi de nive ibi fiat mentio, שנים tamen non est intelligendum de *pœnulis* aut de *Chlænis*, (quod idem est ut vult Plutarchus in Numa) sed de *coccino.* Eo magis cum mox sequerentur cæteræ vestes ex materia pretiosissima, ut שש וארגמן *byssus & purpura*, & מרבדים *Cadurca.* Sensus igitur istorum verborum est: *Non est quod uxor prudens timeat nivem & inclementiam hyemis, cum sua diligentia prudentiaque tota domus abundare faciat coccino, bysso, purpura & Cadurcis, multo magis vestibus quibus contra nivem & frigus muniventur domestici.* Quid? dicamus Septuaginta respexisse ad chlænas purpureas? cum fuerint etiam χλαῖναι πορφυρέες. Homer. *Odyss.* K. utrumne etiam talis fuerit læna purpurea, de qua Virgil. *Æn. lib.* iv.

——*Tyrioque ardebat murice læna.*

docti viderint. *Erat enim*, interprete Servio, *toga duplex. amictus auguralis.* Et Juvenalis habet *coocinam lænam. Hyacinthinam lænam.* Ecce quocunque modo hæc verba volvas & revolvas, nihil

nihil tamen illis exterebrare poteris præter *coccinum*, cum de pretiosis vestibus loquatur Sapiens, non de certo aliquo genere vestimenti, non obstante etiam explicatione allegorica Hieronymi. Optime Chaldæus, qui זהוריתא *coccinum* retinet. Ut ut sit, Græci aliique Hebræorum שני & שנים male reddiderunt per suum *κλωςὸν*, *κεκλωσμένον*, *διανενησμένον*, *διπλῦν* & *διοσάς*.

CCXIV. Sed ἑνὸς ἀτόπυ δοθέντος τἄλλα ἕπεται, *uno absurdo dato alia sequuntur*. Ex hoc enim græcorum κοκκίνυ διπλῦς, aut ex Hebræo *Schani*, sive *tholaat schani*, & *schani tholaat*, vulgatus, Hieronymus, & ingens interpretum acies, quibus ne quidem ipse Buxtorfius, in Hebraicis omnium doctissimus, & Coccejus, nostri sæculi Theologorum facile Coriphæus, sese subtrahere potuerint (adeo verum est, *bonum aliquando dormitare Homerum*) Magna quidem socordia & securitate, fecerunt *dibaphum bis tinctum*, & *coccinum bis tinctum*. Audax fortassis alicui videbitur faciunt, tot tamque gravibus viris in os contradicere. Et cum tanta vi nos in suam sententiam, tot retro sæculis, quorundam silentio, aliorum etiam professione receptam, rapere conentur, temeritatis erit, illis jam nunc modo resistere. Audax sane facinus! Ista tamen libertate utimur, (quam a benigno lectore veniam petimus, & vicissim damus) ut nulla auctoritate hominum nos vinciri facile patiamur, nec ullius nisi spiritus sancti, & veritatis, quæ illius est filia, mancipium esse velimus. Cum bona igitur venia doctissimorum virorum dictum a nobis sit, eos falli quoties coccinum *dibaphum* dicunt. Nisi quis mihi prius ostendat, ex probato & classico aliquo auctore, aurei aut argentei ævi, ante tempora Hieronymi, coccinum *dibaphum* unquam dictum fuisse, sive a Græco, sive a Latino, ne Attalicis quidem conditionibus adducar ut illud credam. Fateor equidem purpuram *dibapham* dici. Sed illud δίβαφον, quantum hactenus observare potui, proprium est ἐπίθετον Tyriæ purpuræ. Nec ignorare possum, cum id supra a nobis jam sit animadversum, ex Plinio, *libro* IX. *cap.* XXXIX. jam sub consulatu Ciceronis purpuram *dibapham pretiosam dictam fuisse, qua bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpura tinguntur*. Sed inde probari nequit *coccinum* quoque *dibaphum* dictum fuisse, cum de purpura Tyria tantum loquatur Plinius, non de coccino. Et per commodiores illas purpuras non intelligit coccinum, quamvis

aliquando etiam purpura dicatur, sed genuinam purpuram Tyriam. Non adfirmat Plinius suo tempore coccinum, aut aliam purpuram, quam Tyriam, bis tingi, aut dibapham dici: sed tantum *omnem commodiorem purpuram*, id est pretiosiorem Tyriam tunc temporis bis tingi, non minus quam sub consulatu Ciceronis, dibaphamque dici. Capite præcedenti ostendimus purpuram Tyriam *δίβαφον* dici, & ex Plinio docuimus cur ita dicatur, & quomodo bis tingatur; nempe quod *lana quinis potet horis. rursusque mergatur carminata, donec omnem ebiberit saniem.* Hoc autem in sola purpura Tyria observatum esse, non vero in coccino aliisque coloribus, non ausim adfirmare. Sed ut ut factum fuerit in coccino, ideo non dicitur dibaphum. Alii enim colores idem nomen assumere deberent, cum id fortassis in aliis factum sit, non minus quam in coccino, modo coccinum bis tinctum esset. Nec omnia quæ bis tinguntur *dibapha* dicebantur a veteribus, alias & color viridis, & hysginus, aliique multi sic dici deberent. *Plinius* Hist. natur. lib. IX. cap. XLI. cocco *tinctum docet.* Tyrio *tingi*, ut fieret hysginum. *Colliget aliquis inde, fuisse* coccum dibaphum. *Sed male. Quamvis bis fuerit tinctum, primo* Cocco, *deinde* Tyrio, *id est* Tyria purpura, *tamen non dicebatur* dibaphum, *sed* hysginum. *Quid quid dicatur, certum est, solam purpuram Tyriam pretiosissimum* dibaphum *dictum fuisse; non vero coccinum ante tempora Hieronymi.* Male igitur hactenus auctores confuderunt *dibaphum* cum *coccino*, sive *purpuram Tyriam* cum *colore coccineo.* Cessent igitur Lexicographi in posterum in suis Lexicis, cæterique interpretes omnes, scribere *coccinum dibaphum*, & sic absque purpuræ Tyriæ proprio epitheto, solo *coccino* contenti sint.

CCXV. Igitur שני *Schani*, de quo hic, non est, nec *κλωςὸν*, nec *κεκλωσμένον*, nec *διανενησμένον*, nec *διπλοῦν*, nec *διοσὸν*, nec *dibaphum.* Sed omnino colorem significat, & quidem rubrum, non minus quam חולעת, sive junctum cum תּוֹ חולעת sive solum; sive in singulari, sive plurali. Esaiæ capite primo, commate XVIII. אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *Si peccata vestra fuerint sicut Schanim*, (id est rubra instar coccini, nam de colore ארום *rubro* ibi agitur) *alba fient sicut nix.* Idem patet ex cant. cap. IV. III. כחוט השני שפתותיך *ut filum Schani sunt labia tua.* Id est rubra sicut coccinum. Rubentia labia instar purpuræ aut coccini maxime aman-

amantur in virgine, ideo purpurea dicuntur. Ovidius Amor. lib. III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Ipsi etiam Græci τὸ *Schani* Gen. XXXVIII. XXVIII. XXX. Jos. c. II. XVIII. XXI. Secundo Samuelis I. XXIV. Jerem. IV. XXX. Cant. IV. III. ubi solum reperitur absque *tholaath*, & vulgatus semper redduut per κόκκινον *coccinum*. Solo loco Esaiæ cap. I. XVIII φοινικοῦν habent, ubi tamen vulgatus *coccinum* retinet. Sed nihil refert sive dicant φοινικοῦν, sive κόκκινον, cum sit idem color. Ideo Josephus & Philo promiscue ponunt φοινικοῦν & κόκκινον. Ex omnibus quæ jam a nobis dicta sunt, colligi posse puto, vocem שני non derivari a שנה *iterare*, sed a שנן *acutus est*. ut שני proprium sit nomen coccini, ita dictum ab acuto & igneo splendore, quemadmodum & Græcis ὀξεῖα *metaxa*, quasi *acuta purpura*, ab ὀξὺ *acutum* dicitur, ut supra docuimus, paragr. CCVIII. Et sane observatu dignum est, Hieronymum *in Epistola ad Fabiolam*, docere coccinum Hebraice שן *sen* vocari. Si tamen hæc conjectura non arridet, quia non satis fit legibus Grammaticæ, nec anomalum esse velis, dicam ejus radicem, ut multarum vocum, a nobis ignorari. Saltem Hieronymus affirmat Hebræis coccum שן *Sen* dici. Sic *tholaat* solum esset *vermis*, aut *vermiculus*; *Schani*, *acutus color*; & juncta *tholaath Schani* idem ac si diceres *vermiculum acutum*, quale est *coccinum*. Sed de his satis.

CCXVI. Porro colorem hunc coccineum fuisse pretiosissimum, omnes auctores sacri & profani clamant. *Imperatoriis enim dicatum erat paludamentis*, testante Plinio, *lib.* XXII. *cap.* II. Isidorus: *Paludamentum pallium fuit Imperatorum, cocco, purpura & auro distinctum.* Alexander Severus *chlamyde coccina usus est.* Et quum thermis cum populo usus erat, *hoc solum imperatorium habuit, quod lacernam coccineam accipiebat.* Et *cocco clavata mantilia* habuit. Vide Ælium Lampridium *in vita* ejus. Patriciorum ornamentum fuit calceus coccineus, ut patet ex Martiali.

Coccina non læsum cingit aluta pedem.

Coccinum ideo sæpius purpuræ in textura jungi solebat. Docet enim Isidorus *in Orig. lib.* XIX. *Trabeam esse speciem togæ ex purpura & cocco, qua operti Romanorum Reges initio procedebant.* Et ut habet Servius ex Suetonio. *Augurale vestimentum de purpura & cocco erat.* Immo cum ipso auro jungebatur, & vestibus intexebatur, inde

inde & χρυσοκόκκινον dictum. Apparet etiam ex Martiali *ad Bassum*, perinde esse, sive quis cocco, sive purpura vestitus sit, ut pro equite haberetur.

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta
Veste nites, & te sic dare verba putas.

Ideo Juvenalis viro magna caterva stipato, Coccinam lænam adscribit.

——— cave hunc quem coccina læna
Vitari jubet, & comitum longissimus ordo.

Tales Martialis *lib.* v. *coccinatos vocat.*

cum sibi redire de patruelibus fundis
Ducent aclamet coccinatos Euclides.

Idem

Qui coccinatos non putat viros esse
Amethistiasque mulierum vocat vestes.

Et inter pretiosa munera ab eodem ponitur.

Coccina famosæ donas & Ianthina mœchæ.

Ut autem coccinum pretiosissimum fuit Regum & Magnatum vestimentum non minus quam conchylium & purpura; & Sacerdotum ornamentum erat. *Augurum enim* vestimentum quoddam *erat de cocco & purpura*. Dionysius *libro* VI. quem locum capite præcedenti allegavimus, Salios habuisse tradit, τηβέννας non tantum περιπορφύρους, sed etiam φοινικοπαρύφους. *Phœniceis*, id est. *coccineis trabibus distinctas.* Sacerdos Saturni coccum quoque gestabat. Tertull. *de pallio cap.* IV. *cum latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris superjectio Saturnum commendat.* Galaticus rubor est coccus. Tandem ut nemini mirum videretur, in sacro Hebræorum vestitu tres colores hosce junctos fuisse: id est conchylium, purpuram & coccinum, tanquam pretiosissimos, & non nisi magnatibus destinatos, non possum hic non addere locum egregium ex Quintilliano, *In. Instit. Orat. lib.* I. *cap.* III. *Quid non adultus concupiscet, qui in PURPURIS repit? Nondum prima verba exprimit, & jam COCCUM intelligit, jam CONCHYLIUM poscit.* Ecce *purpuram* id est ארגמן de quo agimus, *coccum* id est תולעת שני. Et *conchylium*, id est תכלת.

CCXVII. Coronidis loco hic animadverti velim, colorem sacris vestibus induci, tantum lanæ nondum netæ aut textæ. Saltem non pannis integris. Hoc clare inde patet, quod plures habeant

beant colores. Nam si pannus integer tingeretur, unum tantum colorem habere posset, sed cum sint ex pluribus coloribus, albo scilicet, præter aureum, & cæruleo, purpureo & coccineo, necesse est ut ante texturam tingerentur, aut in lana aut in neto. Sed ne in neto quidem tingi solebat pretiosa illa purpura dibapha Tyria, sed in lana. Cum enim quinis horis potaverat lana, aheno extrahebatur, & carminata rursus immergebatur, donec omnem ebibisset saniem, ut singuli flocci saturi essent, ut supra ex Plinio audivimus, *lib.* IX. *cap.* XXXVIII. Idem de colore cæruleo, sive conchylio credendum est Nam exsertis verbis hoc docet Maimonides in codice *Zitzith cap.* II. Lanam scilicet tingi non autem vestes ipsas, aut, ut hodie apud nos, integros pannos. Docet etiam ibi satis fuse, quomodo lana non tantum tingatur, sed qua ratione etiam tinctura ejus probetur, utrum legitima sit? Ideo fere semper, & omnes quidem Hebræorum interpretes, *thechelet & argaman*, & *tholaath schani* dicunt צמר צבוע *lanam tinctam*; videantur Maimon. *Kele Hammicdasch. cap.* VIII. & *Zizith cap.* II. Jarchius, Aben Ezra, Abarbanel, alii, præsertim in caput XXV. Exodi.

Caput XVI.

De מעשה ארג Textura Veterum.

מעשה ארג Opus Textoris, *Exodi* XVIII. *dicitur* מעיל *Pallium P. M. sic & tunica caeterorum Sacerdotum.* Septuaginta, Chaldæus & Arabs *allegati.* ארג texere *in multis S. Scr. locis. Omnis ars plectendi & nectendi dicitur.* Corbes, Alvearia, Nassa, Rete, Canopeum, Crates, Storeæ &c. *texi dicuntur.* Textura, *quid? Hebraeorum* נכלל implexum. Acupicta & acu textilis vestis. Tela araneæ *textura dicitur. Ejus opus magis* plexile *aut* nexile *quam* textile. *Antiquissima & simplicissima texendi ratio originem habet ab aranea. Quaedam loca Scripturae laudata, sic & Aristoteles, Ælian. Plin. Plut. &c. Variae artes casu, aut ab animalibus brutis inventa.* Aranea *a Graeco* ἀράχνη, *utrumque ab Hebr.* ארג texere. *Hinc Belgis* Rach *tela aranea. A-*

ranea Germanis ein Spinne/ *a* nendo *ut Hebr. a texendo, quia utrumque præstat.* Arachne *textura inventrix. Certamen* Arachnæ *&* Minervæ *apud Ovid. Quid sub fabula lateat? Materia vetustissima texturæ* stramen junci, vimina, teni & materia fluminea. Retia *ab antiquis texebantur. Non eadem arte fiebant uti hodie, quod Galli* Lacer, *Germani* breyden *dicunt. varii Auctores allegati. Antiquissimorum vestimenta ex pellibus, arborum foliis, ex membranulis tiliæ, ex juncis, ex Papyro, Viminibus & alia materia fluminea* Natte, *&* Matten. *Ejusmodi opera egregia apud Indos, immo & apud Europaos.* τένος Tenus, Belg. **teenen.** *Mercurius primus docuit lanam in modum restis trahere instar Philyræ. Lucretius de* nexili *&* textili. *Textile post usum ferri. Ars metallica a* Tubalcaino. *Lana usus a* Chanaano *sive* Mercurio. *Quo sensu Ægyptii textilia invenerint secundum Plinium, ab* Iside *a* Minerva. *Mercurius Chanaan, Patronus Mercatorum.* כנען Mercator. *Ammon* Cham. *Mercurius cur* alatus? Osiris *Amonis filius est* Mitzraim *filius Cham. Ægyptus* Mitzraim. *Ars texendi subtilior in S. S. traditur.* מנור אורגים I. *Sam.* XV. *&* II. *Sam.* XXI. *Varii Interpretes.* אינשובלא Insubula Jarchii. Ἀντίον *quid?* מסכת *Iud.* XVI. יתד הארגים *ibidem quid?* πάσσαλον, **een Pinne**/ une Atache *&* cheville. *conjectura de* יתד, *concus* σπάθη. ארג *Iobi* VII. *quid? Textura* מעשה אומן. *Ex stamine & subtemine fit tota textura. Iudæis crux* שתי וערב Stamen *&* subtemen. *Stamen* στήμων, שתא; Subtegmen, *male pro* subtemen. *Subtemen* Trama, κρόκη, ῥοδάνη, *&* μίτον, *Hebr.* ערב. στημόνιοι, πολύστημοι, ἀραιόστημοι *&* μανόστημοι. Πολύμιτον. *Belgarum* **Polemyten.** *Pannus a* πλώη, πλῶος, πάνος, πανύκλιον, χρυσόπλωοι. שת וערב Stamen *&* subtemen *Levit.* XIII. *Antiquitus duo genera texturæ in usu fuere. In Europa unicum genus texturæ notum.* Sartoris *vix mentio apud Veteres sensu hodierno,* Ἀκεστικὴ *&* ὑφαντική. Ars Sartoris *quid?* Suere *a* sue. Sartores *&* Sarcinatrices *veterum.* Tailleurs, Couturiers, **Snyders/ Kleermakers.** Acus *apud Veteres quid?* Fibula *nulla sine acu.* Sutum fibulatum, Resutum Refibulatum. συῤῥάπτειν *differt a* περόναις συγχεῖν. **Packnaelde.** *Usus Acus.* **Stoppen/ Lappen.** *Locus Matth.* IX. *Lucæ* V. *& Marci* II. *explicatus. Vestimentum* pannosum. Panutia, Cento. Fulones

&

& Sarcinatores *circa vestimenta trita occupantur.* Ἀκέομαι *Græcis quid?* Mederi, sarcire. Sartor & Medicus *comparantur.* Ἀκεστικὴ *apud* Ælianum *quid?* Sarcinatores & Sartores *aliquando etiam nova vestimenta fecisse. Tunicæ quædam ex duabus plagulis consuta.* χιτῶνας τέμνειν & συντιθέναι; ὑποδήματα νευρορράπτειν & σχίζειν *apud Xenophontem.* ἑτερομάσχαλος Carcalla & μανδύη, *Tempore Hieronymi quidam vestimenta ex diversis partibus consuta fuisse, ut Braccas, feminalia. Et Tempore Christi. Maxima tamen pars vestimentorum apud Veteres in tela, sola textura, absque sutoris opera facta fuisse. Id quo sensu docuerint* Salmasius & Casaubonus. *Et hodie vestes quasdam quadratas absolvi & in tela sine acus opera. Balthei, colli lora,* Cravates, **Dassen.** Voile, **Falp**/ φάλα. *Omnia genera vestium antiquos texuisse.* ἐσθῆτα ὑφαίνεσθαι, χλαῖναν ὑφαίνειν, vestimentum detextum *apud* Ulpianum. Tunicam *texere,* Lænam *texere,* Chlamydem *texere,* Togam *texere,* Saccos *texere.* χλαμυδουργία, χλαμυδοποιΐα, χλανιδοποιΐα, χλανιδουργία & ἐξωμιδοποιΐα, σπαθητὸς χλαῖνα, σπαθητὸν ἱμάτιον. σπαθᾷν *idem ac* ὑφαίνειν, σακχυφάντης. *Christi tunica* ἄῤῥαφος. *Iohan. cap.* XIX. *Qua ratione* ἄῤῥαφος *dici potuerit?* Lacer, Brochet, **Breyden.** *Ars binis prælongis acubus ex uno filo vestimenta nectendi. Utrum eadem arte tunica Christi facta fuerit? Illa ars Antiquis ignota. Sententia* Euthymii, Ferrarii, Salmasiii *&c. falsa. Versio Syra & Arabica. Iohan.* XIX. *Syrus* ܕܠܐ ܚܝܛܐ *Arabi* مخيط *instrumentum quo suitur.* Acus. *Tunica Christi manicata, rotunda & clausa texta fuit. Veterum opiniones.* Casauboni, Salmasii, Ferrarii, Hieronymi & *aliorum errores.* Hieronymus & Josephus *collati. & explicati. Non esse impossibile tunicam rotundam undique clausam & manicatam texi. Hoc* μορμολυκεῖον, *quod tot viros doctos in errorem induxit, a nobis discussum. Tabula exhibens Tunicam* ἄῤῥαφον *totam textilem, egregie manicatam ex Xylino subtilissimo, in India textam, egregio artificio, absque ullo acus vestigio. Ejusmodi fere tunica in hac urbe texta, a Rev. Smetio servata. Testimonia virorum qui has tunicas viderunt hodieque possident. Epistola* Groenhovii. *Explicatio figurarum. Duplex texendi ratio in usu apud Veteres. Quidam sedendo texebant tramam ad inferiora trudendo. Hic mos communior.*

nior, vulgaris hodieque per totum terrarum Orbem in usu. Quidam stando texebant tramam sursum versus pellendo spatha. Herodotus, Theophylactus, Festus, Isidorus, Euangelistæ *explicati.* Arabs, Syrus, Chrysostomus. ἄνωθεν ὑφαίνειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἀνακρούειν, ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν. *In ejusmodi textura stamen non eodem modo ad jugum textoris tendebatur ut hodie, sed rectum stabat. Hinc* Stamen *a* stando. *Textores hasce telas stando texebant.* Regillæ, *vestis* Recta. Telas percurrere *apud Virg.* ἱστὸν ἐποιχομένη *Hom.* ὀρθὸν ὕφον, ἱστὸν ὄρθιον. Vestimenta *recta* ὀρθοστάδια. *Stamina illa quæ rectum stabant, & sursum versus texebantur, jugo textoris non involuebantur, sed ponderibus suspendebantur.* Ἀγνύθες, λεῖα, & ἴτλαι. *In ejusmodi telis quæ rectum stabant trama* Spatha *feriebatur, non pectine. Spatha* σπάθη *instrumentum instar gladii. Hac ratione detexi vestimenta rotunda & clausa. At tum non unicum tantum stamen, aut unica tela, sed duo stamina, aut duæ telæ simul uno radio, unoque filo detexuntur.* δύο ῥάκη σύμβάλλειν *apud Chrysostomum.* δύο πανία ὑφαίνειν, & συνυφασμῷ *uti* ἀντὶ ῥαφῆς, *apud Theophylactum. Hæc loca* Casaubono *difficillima. Difficultas ablata.* Theophanes Ceromeus *de Tunica Christi* ἀῤῥάφω. ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος *apud Iosephum quid? Idem de Pallio Pontificis. M. Hujusmodi vestimenta texuntur non solum stando, sed & ambulando, & quidem in orbem percurrendo. Egregius locus Artemidori. Tabula exhibens veterem texendi rationem, Telam sc. sive jugum textorum, in quo vestimenta rotunda, manicata & undique clausa detexi solebant. Explicatio figurarum. Hæc texendi ratio difficilior, majoreque sumptu fiebat. Ideo in desuetudinem apud plerasque nationes abiisse videtur. Multum temporis in hisce vestimentis texendis insumitur. Decem annos togam unam detexere. Triennium in veste muliebri. Vestis quæ ab una muliere uno mense fieri posset. Opus* αὐτῆμαρ *apud Homerum. Hæc textura ars pretiosa. In texendo industria.* מעשה אומן· πολυδαίδαλον ἱστὸν, ὑφάσματος σοφία. *Ejusmodi Artificio texta fuere vestes Sacerdotum. Ethnicorum Sacerdotes quoque vestes textiles gerebant. Plato & Cicero allegati.* Duas tunicas manicatas absque suturas, ex subtilissimo Xylino apud Indos Orientales textas possidet auctor. Ejusmodi jam sex vidit. talem ex India secum attulit R. Terwold nuper ibi Pastor. Aliam vidit auctor nuper

prope

prope Amstelodamum egregie detextam. Aliam Cliviis ante viginti annos detextam in ducatu Juliacensi, quæ reliquas omnes arte multum superat. De ejusmodi Romæ textis Joh. Ciampinus. Ejus Tabulæ. Jugum cum femina texente ex vetustissimo Codice virgilii.

CCXVIII. MOses Exodi vigesimo octavo cap. & trigesimo nono, ubi de sacris vestimentis agitur, docet ea facta fuisse מעשה ארג *Opere Textoris.* Id quidem primum dicitur de מעיל *Pallio*, sive *Tunica superiori* Pontificis Maximi, cap. XXVIII. vers. XXXII. & cap. XXXIX. XXII. Sed ne quis putet *Tunicas lineas*, cum Pontificis Maximi, tum cæterorum Sacerdotum, alia arte factas fuisse, idem quoque traditur de omnibus tunicis; cap. XXXIX. commate XXVII. Septuaginta habent Ἔργον ὑφαντόν. Chaldæus עובדי מחי Arabs صناعة نساج *Textoris opificium.* Quæ omnia texendi vim habent. Et sane verbum ארג, *texere* significare clarissime constat. I Samuelis XVII. VII. & II. Sam. XXI. XIX. Prim. Chron. XII. XXXIII. & XX. V. Esaiæ LIX. V. Jobi VII. VI. Secundo Reg. XXIII. VII. Vide & alibi.

CCXIX. Omnis tamen ars *plectendi* & *nectendi* sæpissime *textura* dicitur a veteribus. Ideo opera *nexilia* & *textilia* confunduntur, & hoc pro illo sumitur: sic *corbes*, *alvearia*, *Nassa*, *Rete*, *canopeum*, *crates*, *Storea*, & id genus alia infinita quæ fiunt ex viminibus, juncis, stramine, tenis, & materia fluminea aliisque rebus, dicuntur *texi.* Seneca *Epist.* XCI. *Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu.* Isidorus *Orig. libro* XIX. *cap.* V. *Nassa ex viminibus tanquam rete contextum.* & *Canopeum est rete in similitudinem tentorii contextum propter muscas & culices excludendos.* De *Alvearibus* Virgilius *Georg. lib.* IV.

Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearea vimine texta.

Nemo, ut puto, dicet hæc proprie texi, sed tantummodo necti & plecti. At eo ipso quod nectantur etiam texi dicuntur, cum tota textura nihil aliud sit nisi nexus staminis & subteminis, sive connexio staminis cum subtemine. Ideo Galenus *in Libro ad Trasybulum.* τὸ γοῦν ὑφαίνειν ἱμάτιον, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ κρόκας στήμοσι διαπλέκειν. *Vestimentum texere nihil aliud est, quam subtemen stamini adnectere.* Iterum κρόκαι στήμοσι διαπλακεῖσαι ποιοῦσιν ἱμάτιον. Hinc Vitruvius *Lib.* X. *cap.* I. *Connexu staminis ad subtemen tota tela*

 structura

ſtructura conſtat. Ideo Nicophon apud Pollucem Lib. VII. cap. X. συνδῆσαι τὸν στήμονα, quaſi dixiſſet Texturam eſſe σύνδησιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην. Eſt itaque Textura *implexum* quid ex ſtamine & ſubtemine, unde & Hebræorum Magiſtris נכלל *implexum* optime dicitur. Sed & ob candem cauſam iſta opera quæ acu fiunt, aut acu ornantur & *acupicta* vocantur, qualia ſunt opera Phrygionica *texta dicuntur.* Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Acupicta veſtis acu textilis aut acu ornata.* quia ſcilicet plura fila, inſtar ſtaminis & ſubteminis, per acum connectuntur. Omnia igitur opera quæ conſtabant ex pluribus filis, quæ inſtar Staminis & ſubteminis nectebantur & plectebantur, texta dicebantur. Ideo *Tela aranea* textura dicitur, quamvis revera magis ſit *nexum* quam *textum* quid, cum animalculum illud opera ſua eodem fere modo nectat, quo corbes, vanni & id genus alia nectuntur. Fila enim quædam primum hinc inde tendit & percurrendo alia fila iis adnectit. *Plexile* igitur ſive *nexile* ejus opus eſt, non *textile.* Nihilominus quia fila quædam hinc inde emittit & extendit inſtar ſtaminis, iiſque deinde alia fila inſtar ſubteminis adnectit per orbem, *textile* aliquomodo dici poteſt ejus tela: & eandem ob cauſam cætera opera hominum quæ ex viminibus, & ſtramine fiunt, uti alvearea, corbes &c. *texta* dicuntur

CCXX. Hæc fuit antiquiſſima & ſimpliciſſima texendi ratio, quæ originem proculdubio habuit a tela araneæ, & initium dedit Texturæ proprie ita dictæ, ſcil. ſubtiliſſimæ iſti arti, quam veteres tantopere laudarunt & quam nos hodie admiramur. Sane *araneam* retia ad capiendas muſcas mira aliqua arte texere, quotidie videmus. Unde auctores ſacri texendi artem atque induſtriam ei adſcribunt Eſaiæ cap. LIX. v. *Telas aranea texunt.* De araneæ autem in texendo induſtria & labore, multa egregia reperies apud cæteros auctores, imprimis apud Ariſtotelem *Hiſt. Animal. lib.* IX. *cap.* XXXIX. Ælianum *Hiſt. Animal. l.* I. *cap.* XI. *&* *lib.* VI. *cap.* LVIII. Plinium *lib.* XI. *cap.* XXIV. videatur Plutarchus, & alii. Igitur quemadmodum multæ artes repertæ ſunt, non quidem caſu, ut *Metallica, piſtrina* & aliæ; aut a Sapientibus, de quibus Senecam doctiſſime diſſerentem vide *Epiſtola* XCI. ſed etiam a brutis animantibus, ut *Agricultura* aut *Aratio* a Porcis, *Phlebotomia* ab Equis, *Clyſteres* a Ciconiis, *Lutea ædificia* ab Arundinibus, Plutarcho *Sympoſ. lib.* III. *Quæſt.* V. Plinio *lib.* VII. *cap.* LVI. aliiſque

aliisque testantibus, sic & *Texendi artem* homines primum edoctos fuisse videntur ab aranea. Observatu dignum est, quod *aranea*, si origiem & fontem istius vocis spectemus, sit hebræa. Nemo, puto, negabit araneam deduci a Græco ἀράχνη: dicimus enim (secundum quosdam) Latine *aranea* pro ἀράχνη, ut *lana* pro λάχνη, ejecta litera χ e medio, prout & aliquando ab initio negligitur, ut *ira* pro χολή, *Lana* pro χλαῖνα &c. At vocem ἀράχνην fieri ab Hebræo ארג *Arag*, texere, sive ארג *ereg* & ארוגה *aruga*, *tela*, mihi certissimum est: ut *aranea* Græcis dicta sit a textura, quia texit, quemadmodum Germanis ein Spinne a *nendo* quia net. Nec est prætereundum Belgis telam araneæ *Rach* dici, quæ proculdubio est vox corrupta ab Hebræo ארג *ereg*, textura. Hinc, ut puto, nata est opinio *Arachnen* texturam invenisse, eamque homines docuisse *linum & retia*, ut ait Plinius lib. VII. cap. LVI. Clarius Tertullianus de *Pallio cap.* III. *Vos omnem lanicii dispensionem, structuramque telarum Minervæ maluistis, cum penes Arachnen diligentior officina sit.* Hinc egregia fabula apud Ovidium, de certamine minervæ & Arachnes de Textura certantium; quo certamine victa est Minerva, unde irata Arachnæ telam disrupit eamque in pusillum animal (araneam) *mutavit*, *Metamorph. libro* VI.

——— *Doluit successu flava virago,*
Et rupit pictas calestia crimina vestes. &c.

Poetice hæc omnia ab Ovidio dici minime dubito. Sub fabulis tamen aliquid veri latere solet. Quemadmodum per Arachnen araneam intelligit Poeta, ita per Minervam, mea quidem sententia, exprimit hominum industriam & consilium, e Jovis scilicet cerebro natum; omnis enim ars & industria mortalibus a D. O. M. data est. Ideo fortassis Minerva ab arachne victa fingitur in texendo, quod hominis industria, quantacunque etiam solertia & ingenio opus suum conficiat, ad subtilitatem tamen & celeritatem araneæ in nendo & texendo simul, accedere non possit, prout multis in rebus natura brutorum artem hominum superat.

CCXXI. Ab araneis igitur homines texendi artem didicerunt. Sed illius opera imitari primum incepere texere tantum corbes, alvearea, storeas, nassas, canopeum, crates, & id genus alia ex stramine, juncis, viminibus, tenis, & materia fluminea. Tandem postquam lina reperta fuerant, retia quoque texere agressi sunt. Notandum autem est, *Retia* ab antiquis texi solere, nec eodem modo

modo facta fuisse quemadmodum hodie; istam enim artem retia ex uno filo nectendi, ut hodie fieri videmus, in usu fuisse apud veteres, verisimile non est, cum nullam illius nectendi modi (quem belgice breyden / Galice *lacer* dicimus) mentionem fecerint. Et sane de textura retium omnes auctores mentionem faciunt, cum sacri tum profani. Esaias capite XIX. versu IX. loquitur de ארגים חורי *Textoribus retium*, prout hunc locum exposuimus supra capite sexto, paragrapho XCI. Notandum quoque est, a Talmudicis Retia dici אולא & שותא quasi diceres *texturas*, *ab* אול & שתה quorum utrumque *texere* significat. Plinius *libro* VII. *cap.* LV. idem videtur innuere, ubi dicit *Linum & Retia Arachne*, scilicet texere invenit. Sed clarius Nemesianus in *Cynogetico*.

Nec non & casses idem venatibus aptos,
Atque plagas, longoque meantia retia tractu
Addiscant raris semper contexere nodis.

Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* V. *Nassa ex viminibus tanquam rete contextum.* Pollux *libro* VII. *cap.* X. τὸ δὲ ὑφήτελον, ἐν Δικτυεργικοῖς Αἰσχύλος, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ ἐσθῆτος, ἀλλ' οὖν εἴρηκε, Δικτύου δ' ὑφήτελα. *Tenuem texturam Æschylus in opere retiario, non in vestibus ponit. Retis Textura.* Sic & Pausanias *in Achaicis*, sive *Libro* VII. mentionem facit mulierum quæ κεκρυφάλους ὑφαίνουσι *reticula texunt* quod intelligit de capitis vestimenti genere, quo utebantur mulieres; ita autem dicto quod formam retis haberet, hodie in Germania & alibi satis noto. Texebantur igitur *retia* apud veteres, non vero ut nostra hodie, multis nodis & foraminibus ex unico tantum filo: sed verisimile est stamina multa in jugo juncta fuisse, ad talem latitudinem & foraminum amplitudinem, quam ad capturam piscium, avium aut ferarum aptam judicabant, quibus staminibus singulis aliud filum, instar tramæ aut subteminis, multis nodis adnectebant, manu quidem, non autem radio, ut in textura proprie dicta fieri solet, ut si non texeretur proprie ita loquendo ratione tramæ, tamen ratione staminum ad texturam prope accedebat. Hinc est quod Plinius *libro* XIX. *capite* I. de retium staminibus loquatur. Nam postquam de retibus subtilissimis & firmissimis mentionem fecisset, (de quibus & nos supra plura) mox addit: *Singula eorum* (retium) *stamina centeno quinquageno filo constant.*

CCXXII. Ut ut sit, a rudi hac textura, ars texendi vestes initium

um ſumpſit. Non ex molli quidem & ſubtili materia, lana ſcilicet, lino, byſſo & ſerico, ſed ex eadem fere materia ex qua fiebant alvearea, Naſſæ, Storeæ, & id genus alia. Antiquitus enim veſtimenta fieri ſolebant non tantum ex pellibus, arborumque foliis, ſed etiam ex membranulis tenuioribus tiliæ, ex juncis, ex papyro, ex viminibus, & alia materia fluminea. Hæc enim in modum reſtis ſolebant torquere veteres, ex quibus, neſcio quæ, opera texebant, aut potius nectebant inſtar ſtoreæ & tegetum, quas *natte*, Belgice **matten** vocamus. Hiſce, inquam, rudi iſto ſeculo pro tegumentis & veſtibus uti ſolebant. Exſertis verbis hoc docet Herodotus libro III. ubi de Indis. Οὗτοι μὲν δὴ τῶν Ἰνδῶν φορέουσιν ἐσθῆτά τε φλοΐνην· μὲν ἐπεὰν ἐκ τοῦ ποταμοῦ φλοῦν ἀμήσωσι καὶ κόψωσι, τὸ ἐνθεῦθεν φορμοῦ τρόπον καταπλέξαντες ὡς θώρηκα ἐνδυνέουσι. *Illi autem Indi veſtem gerunt junceam, quam materiam ex flumine metunt, & findunt, unde plectunt tegetes inſtar thoracis, quam induunt.* Meletius de natura hominis. Διαχίζονται δὲ τὰ νεῦρα εἰς τοὺς θαλάμους, ὥσπερ ἂν τὶς λαβὼν πάπυρον, ταύτην εἰς λεπτὰ διατεμὼν καὶ διαχίζων ἀναπλέκεται πάλιν, καὶ ποιῇ χιτῶνα λεγόμενον ἀμφιβληστροειδῆ, ὅμοιον ἀμφιβλήστρῳ. ὄργανον δὲ τοῦτο θηρευταῖς ἰχθύων χρήσιμον. *Diffindunt autem nervos in thalamos, quaſi quis ſumeret papyrum, quam in tenues partes divideret & ſcinderet, & plecteret iterum, unde tunicam faceret reticulatam dictam, ſimilem reti, inſtrumento illi, quo utuntur piſcatores.* Ejuſmodi veſtes non adeo ſunt inſolentes ad hunc uſque diem apud Indos. Egregia enim opera vidimus ex materia fluminea, juncis, corticibus, foliiſque arborum, egregia arte texta aut plexa, etiam fulgenti & gratiſſimo omnis generis colore, ut cum purpura & conchylio certarent, figuris pulcherrimis ornata, inſtar operis phrygionici. Sed & ejuſmodi opera apud nos fieri quis ignorat, præcipue autem pileos, ex ſtramine, & tenis ſubtiliſſimis. Hoc autem genus veſtimenti ex tali materia, poſt pelles, eſt antiquiſſimum, ut videre eſt ex Tertulliano *de Pallio capite* III. *Denique* (edente Salmaſio) *cum ipſis Mercurium palpati arietis mollitie delectatum, deglubaſſe oviculam, dumque pertentat, & quod facilitas materiæ ſuadebat tractu proſequente filum eliquat, & in reſtis priſtini modum quem philyræ tenus junxerat exiſſe.* Ad quem locum optime notat Salmaſius *philyræ tenus* eſſe ipſam *philyram* aut *membranam tiliæ*, inſtar laquei ſive vinculi, ex quo reſtes torqueri ſolebant. Quicquid enim in longum tendebatur,

ut fasciæ, laquei, & longiores virgæ, Græcis τένος est; unde & minutæ & tenues de virga præcisa tessera *Tenus* dicitur. Hinc in lege Frisonum: *tali de virga præcisa quos tenos vocant.* Hæc Salmasius, & optime quidem: nam non tantum de virga præcisa *Tenus* vocatur apud Frisones, sed omnes virgæ longiores salicum tenuium, ex quibus fiunt corbes aliaque opera Belgis **teenen** dicuntur. Hinc nihil familiarius quam **een teene benne** corbis ex salicum virgis tenuioribus. Docet igitur Tertullianus dicto loco, veteres ex philyræ tenis, id est, ex membranulis tiliæ in restis modum contortis, vestes fecisse. Sed Mercurium tandem invenisse artem lanam ita torquendi & nendi, instar pristini restis, ex qua molliores vestes fiebant, quam ex philyris aut ex tiliæ membranulis, aut ex juncis, papyro, aliaque materia fluminea, de quibus etiam Herodotum & Miletum audivimus.

CCXXIII. Credendum tamen est artem lanam nendi a Mercurio inventam, non statim ad eandem perfectionem perductam fuisse, ad quam pervenerat tempore Mosis, & postea. Sed Tertullianus videtur docere Mercurium invenisse artem lanam trahendi, in modum restis satis crassi, instar philyræ, aut junci, ex quibus vestes fieri solebant, ut inde fierent tegumenta tantum rudia & crassa instar storeæ, quales fortassis sunt sacci illi in quibus lana Hispanica nobis hodie asportatur, quibus pauperes apud nos utuntur pro tegete & veste. Verisimile etiam est, ex ipsa lana ita crasse in restis modum contorta, tegumenta & vestes potius nexa fuisse quam texta, quemadmodum ex tenis, viminibus, juncis & alia materia fluminea magis nectebantur quam texebantur; nondum enim ars textorum, proprie ita dicta, inventa fuit. Hæc autem vestis *nexilis* dicitur potius quam *textilis*, a Lucretio *libro* v.

Nexilis ante fuit vestis, quam texile tegmen:
Textile post ferrum est, quia ferro tela paratur:
Nec *ratione alia possunt tam levia gigni*
Insilia, ac fusi, radii, scopique sonantes.

Igitur *nexilis vestis* antiquissima. Quid autem intelligat Poeta per *nexile* nescio, nisi vestes pelliceas, quibus antiqui utebantur, ut eodem libro docet, & quas nodis aut spinis instar fibularum circa corpus adnectebant; deinde tegumenta quædam crassa & rudia ex juncis, viminibus, philyris, papyro, & tandem ex lana in restis modum torta instar storeæ plexis & nexis. Nec omittenda est ratio,

tio, quam addit Poeta, cur *nexile* fuerit ante *textile*; scilicet quod antiqui usu ferri carerent:

Textile post ferrum est: quia ferro tela paratur.
Nec ratione alia possunt tam levia gigni
Insilia, ac fusi, radii, scopique sonantes.

Tela enim, id est *jugum textoris*, cæteraque instrumenta quæ ars texendi requirebat, qualia sunt *insilia*, *fusi*, *radii*, *scopi*, & alia fieri non poterant absque instrumentis ferreis, puta *serra*, *malleo*, *securi*, *terebro*, *dolabro*, & id genus alia. Post usum ferri igitur ars texendi, ut multæ aliæ, inventa est.

CCXXIV. Credendum tamen non est, statim post usum ferri artem illam inventam fuisse. Minime gentium. Metallica enim, sive usus ferri, inventus est a *Tubalcaino*, uti docet Moses Geneseos capite IV. versu XXII. id est a *Vulcano*: at usus lanæ aliquot secula post a Chami filio *Chanaano*, sive a *Mercurio*, ut ait Tertullianus, qui vixit post diluvium. Plinius *libro* VII. *cap.* LVI. docet, *Ægyptios textilia invenisse.* Utrum autem intelligat rudem istam & barbaram texturam, de qua modo egimus, an vero subtiliorem ex lana & lino, nescio. Saltem de lino non videtur intelligere, cum mox addat: *linum & retia Arachne.* Inventam autem hanc artem esse ab Iside tradiderunt Ægyptii, a Minerva vero crediderunt Romani & Carthaginenses. Tertullianus *de Pallio capite* III. *Cedo jam de vestro quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit ea tempestate Osiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives* &c. mox: *Sed vos omnem lanicii dispensationem structuramque telarum Minervæ maluistis, cum penes Arachnem diligentior officina sit.* Quidam, ut hæc conciliarent, Isidem aut Osiridem docent lanificium invenisse, Arachnen autem texturam lini. *Arcas Callistus* filius vestium texturam totumque lanificium populares docuit, teste Pausania in Arcadicis. Ex his omnibus mihi probari videtur: Lanificii repertorem fuisse *Chanaanum* filium Chami. Id demonstrari puto ex loco Tertulliani, modo allegato, ubi id *Mercurio* adscribit: at *Mercurium* ipsum fuisse *Chanaanum* vix dubito, cum Mercurius sit servus Deorum & fratrum suorum ut Chanaanus. Quis ignorat eum fuisse *mercatorem*, & mercatorum patronum? Sed quis nescit כנען *Chanaan* Hebræis *mercatorem* significare? Tandem *Alatus* fingitur Mercurius, scilicet quia posteri Chanaani navigationem & vela

navium repererunt. Deinde *Ammon* ille de quo Tertullianus, proculdubio est ipse *Cham*, Ammonis autem filius *Osiris*, est ipsissimus *Mitzraim*, filius *Chami*, de quo Moses Gen. cap. x. Lanificium itaque inventum est a *Chanaano*, sive *Mercurio*, & ab eo postea *Mitzraimo* sive *Osiridi* traditum. Non mirum igitur texturam & lanificium Ægyptiis adscribi, cum Osiris sive *Mitzraim* Ægyptum occupaverit, unde & Ægyptus Hebræis *Mitzraim* dicitur.

CCXXV. Ut autem inventis facile est aliquid addere, tractu temporis ex rudi ista & crassa textura, quæ magis *nexus* quam *textura* dici debuit, nata est Ars ista subtilius texendi, quemadmodum usus ad hunc usque diem obtinet. Hæc autem subtilior textura intelligenda est quum S. Scriptura illius mentionem facit: ut opus ejus proprie *Textile* sit, non autem *Nexile*, quemadmodum vetustissima illa, tempore Chanaani sive Mercurii, & ante illius tempora. Hoc inde satis clare mihi demonstrari videtur, quod sacra Scriptura, ubi quæstio est de Textoribus & textura, ita describat instrumenta Textoris, ut dubitari non possit, quin semper intelligatur textura ita proprie dicta. Sic I Sam. XVII. vers. VII. II Sam. XXI. XIX. & alibi. Hasta Goliathi & aliorum dicitur מנור אורגים quod Junius vertit *Iugum Textorum*. Septuaginta μεσάντιον ὑφαντῶν. Lutherus & Belgæ ein Webers baum. Chaldæus אכסן quod proprie significat jugum textorum, sive liciatorium, lignum illud teres, circa quod licium sive stamen intendunt textores. Latinis *Iugum*. Ovidius *Metam*. *Tela jugo juncta est* &c. Jarchius exponit per אינשובלא id est *Insubula*, quod idem est ac ἀντίον, ut videre est in veteri Glossario. Sed ἀντίον instrumentum Textoris esse patet ex Polluce *libro* VII. *cap*. x. Judicum capite XVI. vers. XIV. dicit Schimson Dalilæ si texas במסכת. quam vocem Jarchius iterum exponit per אנשובלא *Insubulam*. Hæc tamen videtur differentia inter מנור & מסכת, ut prius sit lignum cui stamen sive licium involvitur, מסכת *Massechet* vero illud, cui involvitur tela, sive ipsa textura. Unde optimo jure מסכת dicitur, quod proprie volumen significat, & quod hac & illac volvi potest. Hinc liber singulus Talmudicus, sive singulus *Codex* מסכת *Massechet* dicitur, ad indicandum, esse volumen aliquod ab aliis distinctum. Id eo magis intelligi debet, quod mox addatur, Schimschonem expergefactum ad adventum Philistæorum secum abstulisse *Massechet*, id est *volumen*

men textura, cui involui ſolebat, ſcil. id quod fuit detextum, & cui capilli ejus inſtar tramæ intexti erant.

CCXXVI. Eodem loco Judicum mentio fit יתר הארג *Paxill texturæ*, ut habet Junius. Quid autem per *paxillum texturæ* intelligendum ſit, vix ullus adfirmare poterit ex interpretibus, cum inter ſe minime conſentiant, & conjecturas pro vero ſenſu óbtrudere videantur. πάσσαλον habent Seniores. Belgæ **een pinne**. Lutherus ein Nagel. Galli *une Atache*. Diodati *Cheville*. Quid autem per ſuum *clavum*, per Nagel/ **pinne** aut *cheville* intelliganr, fateor me non poſſe capere. Quid quæſo clavo infigerent? Totumne jugum textoris? An *in parietem*, ut habent Græci? Sed quid opus erat jugum clavo parieti infigere, cum proculdubio ſatis fixum ſteterit? Non enim ita ſolent ſtare, ut facile moveantur loco. Deinde cur tam expreſſe additur הארג, ut ſit יתר הארג *paxillus* aut *clavus texturæ*, cum quilibet clavus ad hoc ſuffeciſſet. Sed ſi & mihi conjecturare licet, ego per יתר הארג *Paxillum texturæ* intelligi puto inſtrumentum illud textoris, quo compingitur ſubtemen, quod adnexum habet pecten, cum ad diſcernenda ſtamina, tum ad imprimendam tramam. De quo Ovidius *Metamorph. lib.* VI.

------- *atque inter ſtamina ductum*
Percuſſo feriunt inſecti pectine dentes,

niſi intellexerit alıud inſtrumentum ad hunc uſum aptum, quo utebantur veteres, & quod σπάθην *Spatham* Græci vocarunt, a ſimilitudine gladii, cujus ictibus ſcilicet ſubtemen condenſari ſolebat apud Veteres, ut optime Pollucem exponit Gualtherus. Eſt itaque יתר הארג *concus*, ſive pecten quo trama concutitur & imprimitur, aut *Spatha* ad eundem uſum deſtinata. Quando igitur dicitur ותתקע כיתר perinde eſt ac ſi dixiſſet, *& feriebat* (ſcilicet capillos Schimſchonis) *cum pectine* aut *ſpatha*, ut firmius cum reliquo ſubtemine ſtaminibus imprimerentur & adhærerent capilli. Ideo poſtea Schimſchon ad adventum Philiſtæorum, ſeſe expedire non poterat, quin abſtulit ſecum jugum, *pecten* ſive יתר & quidquid ei adhærebat & connexum erat. Jobi capite ſeptimo, commate ſexto, mentio fit de ארג quam vocem plerique Interpretes per *radium textoris* expoſuere. Et ita quidem ipſi Hebræorum Sapientes. Et ſane cum ibi mentio fiat de re quæ velociſſime tranſit, ea autem ſumatur a Textore, cum nihil in textura ſit quod velociter tranſeat præter radium, mirum non eſt ita exponi ab Interpretibus. Alias vox

ista ארג generalis est, & potius ipsam texturam aut telam, quam aliquod instrumentum significat. Sed ab omnibus interpretibus vox ארג non eodem sensu est exposita. Plane alium, & toto quidem cœlo differentem, sensum reperies apud Seniores. ὁ δὲ βίος μου ἐστιν ἐλαφρότερος λαλίας *vita mea est levior loquela.* Vulgata: *Dies mei velocius transierunt, quam a texente tela succiditur*, ubi loquitur quidem de *tela*, sed *radii* non meminit. Ut ut sit, videmus ita de Textura, & de instrumentis textoris loqui sacram scripturam, ut dubitare non possimus, quin sit intelligenda subtilior ista ars texendi, quæ ad hunc usque diem obtinet, post tempora *Chanaani* sive *Mercurii*. Ideo verpulis *Textura* est מעשה אומן· *Opus artificiosum.*

CCXXVII. Idem concludendum est, si examinemus materiam texturæ, aut potius partes ex quibus tela fieri solet. Supra jam ostendimus, totam Texturæ structuram nihil aliud esse quam *connexum staminis ad subtemen*, ut auctor est Vitruvius *lib.* X. *cap.* I. aut σύνδεσιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην, secundum Galenum, ut texere sit κρόκας στήμοσι διαπλέκειν. Ex duobus itaque filis constat Textura; ex *stamine* scilicet & *subtemine*, quæ decussatim nectuntur instar crucis: unde etiam *Crux* verpulis per contemptum dicitur שתי וערב *Stamen & subtemen. Stamina* sunt filamenta illa, quæ telam in longum transcurrunt. Græcis στήμων ἀπὸ τοῦ στῆσαι. Isidoro *lib.* XIX. *cap.* XXVIII. *Stamen* dicitur, *quia rectum stat. Stare* autem dicebantur a Veteribus *stamina*, & quidem *rectum stare*, non tantum quia in jugo extendebantur, sed præcipue quia sursum tensa erant, & quasi rectum instar hominis stabant, eodem fere modo, quo stare solent teni & vimina instar staminis, quum eis alia vimina tanquam trama implectuntur, in conficiendis corbibus, de quibus plura postea. Hebræis quoque שתי dicitur, a verbo quod *stare* significat. *Subtemen* (quod a temporibus Hieronymi male scribi solet *subtegmen*, scribendum enim est *Subtemen* pro *subteximen a texendo*, quemadmodum *semen* pro *serimen a serendo.*) ita dicitur, quod stamini subtexatur. Alias etiam *Trama* vocatur, quia *transmittitur*, ut habet *Isidorus*, loco modo laudato. Græcis κρόκη, ῥοδάνη, & μίτον. Hebræis עֵרֶב *mistura*, quod stamini immisceatur. Ab utroque aliquando tota Tela denominatur. Sæpissime a *Stamine* dicuntur στημόνιοι κατάστημοι & πολύστημοι, id est, *multum habentes staminis.* Hinc & ἀραιόστημοι

στημοι & μανόστημοι *Staminis parum habentes.* Æschylus
—— ἐν μανοστήμοις πέπλοις.

Non raro a *subtemine* ut κροκωτοὶ *multum habentes subteminis*; & πολύμιτον *multum habens trama.* Hinc Belgis, & fere omnibus in Europa nationibus, notum est *Polimite*, quamvis vix ullus mercatorum, qui ea hodie conficiunt & magno lucro divendunt, vocis illius originem intelligat. Tales sunt panni illi, ex lana caprarum, de qua nos supra plura cap. nono, & quos **grof grepn** aut *Camelot de Hollande* Belgæ & Galli vocare solent, quorum stamina ex duobus filis tantum, aut plurimum tribus, *subtemina* autem ex quatuor aut sex constant. Tales sunt *panni* etiam lanei, qui multo plus *subteminis*, quam *staminis* habere solent, præsertim panni coactiles, unde & *panni* dicuntur a πήνη πῆνος, & Dorice πᾶνος, quod nihil aliud significat quam *tramam* sive *subtemen.* Hinc πανύκλιον Latinis *panucla* diminutivum *pani* (sive panni) tramæ *involucri*, ut habet Nonnius. Hinc panni quorum trama constabat ex aureis filamentis, Græcis χρυσόπλωοι, Gallice *drap d'or*, & Belgice **goude laecken** dicuntur. De *stamine* & *subtemine* quoque leges Levit. cap. XIII. ubi satis fuse de lepra in vestibus. שתי וערב Græcis שתי est στήμων *stamen*, & ערב κρόκη *trama.* Apparet itaque quando in sacra Scriptura fit mentio de vestibus laneis aut lineis, id intelligendum semper esse de vestibus ex lana aut lino textis, subtiliori ista arte qua & hodie texi solent, miscendo scilicet in jugo textoris tramam cum stamine.

CCXXVIII. Duo autem reperio genera texturæ in usu fuisse apud Veteres, quæ ad hunc usque diem multis in locis obtinent. In Europa vix alia nota est texendi ars, quam illa qua integri panni & telæ in jugo absolvuntur, certæ alicujus longitudinis & latitudinis. Hos pannos aut has telas ita detextas, simplices telas aut pannos vocare poterimus. Hi pluribus vestibus variæ formæ & sexus conficiendis apti sunt, cum a sartore in plagas & frusta discindi soleant, ut ex illis, acus opera consutis & fibulis hinc inde connexis, vestes fierent pro modulo corporis, & pro tali forma quæ requiritur. Ex ejusmodi telis fiunt fere omnia vestimenta nostra, ut tunica, toga, pallium, feminalia, thoraces, tibialia, & id genus alia. Sed utrum ejusmodi telas detexerint antiqui, & an ejusmodi vestimenta ex pluribus plagulis & frustis confecerint, non sine causa quis dubitabit? cum vix *Sartoris* eodem sensu, quo apud

nos

nos ſumitur, fiat mentio apud probatos auctores. Sane ſilentio præterire non poſſum, quod jam ab aliis obſervatum eſt, Galenum in libro ad Thraſybulum, ubi de variis veſtimentis, & de arte veſtimenta conficiendi ſatis fuſe differit, ſartorum tamen non meminiſſe, ſed ſolum textores agnoſcere, ſcilicet quia veſtes plerumque ſola textura abſolvebantur in tela. Fateor equidem Senecam *Epiſtola* XCI. mentionem facere *ſutrini inventi. Non multum*, inquit, *abſuit quin ſutrinum quoque inventum a ſapientibus diceret.* Hinc quidam probare conabantur aliam fuiſſe artem apud Veteres *texendi*, aliam vero *ſarciendi.* Ideoque diſtinguunt inter artes ἀκεςικὴν & ὑφαντικήν. Sed ex loco Senecæ ἀκεςικὴν, eo ſcilicet ſenſu quo apud nos ſumitur *artem ſartoriis*, qua veſtimenta ex pluribus partibus acus opera conſuuntur, nemo probabit. Per *ſutrinum* enim *inventum*, Senecam intellexiſſe puto artem iſtam, qua conſuuntur coria, ut fit in calceis & ejuſmodi aliis veſtimentis. Et hoc ſenſu quidem ſæpiſſime verbum *ſuere* ſumi debet apud veteres. *Suere* enim originem habet a *ſue*, aut potius a *ſetis*, quæ a *ſue* deſumuntur. Ideo *Sutores* quaſi *ſetores*, quia *ſetis* utuntur, *quod inſertis filo porcorum ſetis ſuant*, ut habet Iſidorus *Orig. libro* XIX. *cap.* XXXVIII. De *Textura* & *Sutrina* arte etiam leges apud Ciceronem *lib.* II. *de Natura Deor. Cultus dico agrorum, extructioneſque tectorum, tegumenta corporum vel texta vel ſuta.* Erant igitur tegumenta non ſolum *texta*, ſed etiam *ſuta.* At non conſtat per *tegumenta ſuta* Ciceronem intellexiſſe veſtes ex lino, lana aut ſerico. Fortaſſis reſpexit ad calceamenta, & alia tegumenta ex pellibus & corio. Sane *Caprarum* pelles conſui ſolebant, ut docet Philo Judæus *de victimis.* Sutorum igitur in calceis conficiendis, & eorum qui veſtimenta & tegumenta ex pellibus & corio parant, proprium eſt ſuere. Hinc proverbium: *Ne ſutor ultra crepidas.*

CCXXIX. Deinde ſæpiſſime quidem mentio fit apud auctores de *Sartore* atque *Sarcinatrice*, & de ſartoris inſtrumentis atque materia, ut de *acu* & *filo*, quibus conſuunt. Sed illa plerumque plane alio ſenſu ſumi debent, quam hodie apud nos: *Sartor* enim & *ſarcinatrix* raro ſignificant eos, qui veſtes concipiunt, qui telas in partes diſcindunt, & acus opera iterum jungunt, quos Gallice *Tailleurs* aut *couturiers*, Belgice **kleer-makers** dicimus. *Acus* apud Veteres eſt *fibula*, *ſutura* quoque *fibularum junctura*, & *ſuere*, *fibulis annectere*, ut *ſutum* ſit *fibulatum*, & *reſutum*, *reſibulatum.*

quo

quo ſenſu dicitur tunica Auguſti *reſuta* (id eſt *refibulata*, fibula ſcilicet ſoluta) quum *ad pedes decideret*, de quo vide Suetonium *in vita Auguſti cap.* XLIV. Ita hunc locum explicat Salmaſius, cui ſeſe tamen opponunt Ferarius & Rubenius. Nec mirum fibulam acum dici, cum nulla ſit fibula ſine acu. Vide Caſaubonum *ad Trebellium Pollionem de Divo Claudio.* Deinde per acus aliquando intelligunt craſſiores illas, quibus uti & hodie ſolemus in conſuendis ſarcinis, quas Belgice **paſt-naelden** dicimus. Ejuſmodi plures reperies inter ſupellectila amiciſſimi noſtri Smetii, ſed ſubtiliores raro. Certiſſimum tamen eſt fibulam non ſemper ſumi pro acu, ſed rariſſime; nec *ſutum* ſemper eſſe *fibulatum*, & *reſutum*, *refibulatum*. Non raro enim *fibula* a *ſutura* diſtinguitur. Heſychius: συμπορπητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνεζευγμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Non enim puto cum Salmaſio neceſſe eſſe negativum μὴ hinc tolli, ſed omnino retinendum eſſe. Eodem fere ſenſu diſtinguit Ælianus *Var. Hiſt. lib.* 1. *cap.* XVIII. inter συῤῥάπτειν *conſuere* & περόναις συνέχειν, *fibulis jungere.* Deinde acus raro fibulam ſignificat, nec ſemper craſſior acus ad conſuendas ſarcinas, id eſt, **packnaelde**/ intelligitur, ſed ſubtilior iſta, qua & mulieres & ſartores noſtri hodie utuntur. Has proculdubio intelligit Plautus in *Menecb.* quum ait: *acum inveniſſes.* Et in *Rudent.* *Rem acu tetigiſti.*

CCXXX. Acus opera veteres non raro utebantur in aſſuendis *clavis*, *loris*, *fimbriis*, *paragaudis*, *patagiis*, & in veſtibus ornandis opere phrygionico, unde *Babylonis acus.* Hinc & *acu picta veſtis*, *acu textilis* aut *acu ornata*, apud Iſidorum *Orig. l.* XIX. c. XXII. Tandem Sarcinatores & ſarcinatrices acubus etiam uſi ſunt in reſarciendis & reficiendis veſtimentis tritis, quum ſcilicet partes diſruptas filo per acum jungerent, quod hodie **ſtoppen** vocant noſtræ mulierculæ: aut etiam cum fruſtum ſive aſſumentum aliquod aſſuerent, quod **lappen** dicimus. Ad quod reſpexit Chriſtus Matthæi cap. IX. verſ. XVI. Lucæ v. XXXVI. & Marci II. XXI. Καὶ οὐδεὶς (ut habet Marcus) ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. Tale fuit tribonium illud lacerum ac detritum, de quo Lucianus *in Menippo.* πολύθυρον ἅπαντι ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον, καὶ ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν ῥακίων ποικίλον. *Lacerum & vento pervium, ac diverſorum pannorum aſſumentis variegatum.* Ejuſmodi veſtimentum *pannoſum* dicebatur, & *pannutia nuncupata*, ait

Iſidorus, *quod ſit diverſis pannis obſita.* Hinc apud Terentium, *Annis pannis obſita.* Idem forte eſt *cento*, quia multos pannos, & quaſi centum aſſutos habet. Hinc Sarcinator centonem ſuere dicitur a Lucill. apud Nonnium: *Sarcinatorem eſſe ſummum, ſuere centonem optume*, quaſi Belgice diceres: **Een goeden Lapper zijn.** Ideo apud Plautum in Aulularia *fullones* & *ſarcinatores* junguntur, quia uterque circa veſtimenta trita verſari ſolebat. *Petunt fullones, ſarcinatrices petunt.* Sic *Paulus in L. Fullo ff. de fur. Fullo vel ſarcinator qui polienda & ſarcienda veſtimenta accepit.* Notandum imprimis etiam eſt, Græcis Ἀκέομαι (quod Latini *ſarcire* dicunt) eſſe *mederi.* Sartor igitur non conficit novas veſtes, ſed vetuſtis & tritis medetur inſtar Medici. Optime in hanc rem Hippocrates *de Vict. Rat. lib.* I. Σκύτεες τὰ ὅλα κατὰ μέρεα διαιρέοντες. τεμνόντες ἢ καὶ κεντέοντες, τὰ σαθρὰ ὑγιέα ποιέουσιν. καὶ ἄνθρωπος ἢ τὸ αὐτὸ πάσχει. *Sutores totis in partes diviſis, ſecando & pungendo, corrupta integra reddunt. Idem etiam in homine contigit.* Et Xenophon *Cyropæd. lib.* I. ὥσπερ ἱματίων εἰσί τινες ἀκεσαὶ οὕτω καὶ ἰατροί. *Quemadmodum ſe habent veſtium Reſarcinatores, ſic & Medici.* De hiſce vide doctiſſimum Rhodium *de Acia capite* X. Quid ſit ἀκεσικὴ ſive *ars ſartoris* egregie docet Ælianus *de Animalibus libro* VI. *cap.* LVII. ubi illam attribuit Araneæ quemadmodum & ὑφαντικήν. Sed ἀκεσικὴν ponit non in rebus quidem de novo factis, ſed in reſtitutione telæ diſruptæ. Καὶ ἀκεσικὴν δεινπάλαμοι καὶ ὅτι ἂν διαῤῥήξῃ ἐκείνων τῆς δεινῆς τε καὶ δεινμίτου σοφίας, αὗθις ἀνακοῦνται καὶ ἀπαθὲς καὶ ὁλόκληρον αὖθις ἀποδεικνῦνται. *Et ſarciendi artificii peritæ ſunt; nam ſi quid diſruptum fuerit ex ſtaminibus, vel tramis, id reſarciunt, & in integrum reſtituunt.*

CCXXXI. Ex his omnibus ſatis clare conſtat, *Sartores ſarcinatores, ſarcinatrices* & ἀκέστρια in tritis & laceratis veſtimentis reficiendis plurimum operatos fuiſſe, non vero in novis conficiendis, nec fuiſſe eoſdem quales ſunt hodie noſtri Schneiders / **Kleermaekers** / *Tailleurs* & *Couturiers*: Saltem nomen illud illis datum fuiſſe præcipue hac de cauſa, quod lacera reficerent & reſarcirent. Non tamen nego veſtes aliquando etiam a ſarcinatoribus factas fuiſſe novas, ex pluribus pannis diſſectis & acus opera conſutis, quemadmodum noſtra veſtimenta fiunt hodie. Egregium locum huic opinioni fulciendæ adfert Magnus Caſaubonus ex Servio *ad Æn. lib.* XII. *Sarcinatores concipere dicuntur veſtimenta, cum e*

diverso conjungunt & adsuunt. vide Casaubonum *Exercit* XVI. *Num.* CXVII. Quicquid est, suta fuisse vestimenta quædam, in dubium revocari non debet. Tunicæ enim quæ ex duabus plagulis constabant, sutæ erant. Varro *libro* VIII. *Si quis tunicam in usu ita consuit, ut altera plagula sit angustis clavis, altera latis: utraque pars in suo genere caret analogia.* Josephus *Antiquitatum lib.* III. *cap.* VIII. mentionem quoque facit tunicæ quæ ex duabus plagulis constat, & quæ in humeris ac lateribus suturas habet. ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων, ὡς ἡ ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευρῶν. *Hæc tunica non constat e duabus plagulis, ut suturas habeat in humeris & lateribus.* Clarius Theophanes Cerameus *Homil. in Passionem Domini Homil.* XXVII. ubi de tunica Christi: τοῖς Γαλιλαίοις, inquit, σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὤμων συνεζευγμένας ῥαφῇ. *Mos erat Galilæis tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris sutura commissis.* De hac Hesychius loco a nobis supra laudato. συμπορπητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνειλημμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Ælianus *Var. Hist. lib.* I. *cap.* XVIII. ejusmodi tunicarum quoque meminit. De tunicis consutis vide apud *Plautum in Amphitruone.* ubi Sosias: *Tunicis consutis huc advenio, non dolis.* Sic & ἑτερομάσχαλος tunica erat servorum, ἀπὸ τοῦ τὴν ἑτέραν μασχάλην ἔχειν ἐῤῥαμμένην, *ab altera parte habens alam assutam.* Ideo Xenophon *de Inst. Cyri, lib.* VIII. distinguit inter χιτῶνας τέμνειν, *tunicas scindere*, & συντιθέναι *tunicam consuere*, sive *componere*, quemadmodum distinguit inter ὑποδήματα νευρορράπτειν *calceos nervis consuere*, & σχίζειν *secare.* Caracallas etiam & μανδύας ex pluribus partibus consutas fuisse, docemur ab Ælio Spartiano, *in vita Antonini Caracallæ.* & a Xiphilino ex Dione *lib.* LXXVIII. Καί τινα ἰδίαν ἔνδυσιν βαρβαρικῶς πως κατακόπτων καὶ συῤῥάπτων ἐς μανδύης τρόπον, προσεξεῦρε. *Proprium etiam aliquod vestimentum excogitavit, barbarico more scissum, & consutum instar penulæ.* Temporibus Hieronymi vestimenta ex diversis panni partibus consui morem fuisse, clarissime constat ex ejus *Epistola ad Fabiolam*, sive de vestibus Sacerdotum: ubi negat *braccas* sive feminalia in tela absolvi posse sola textura; at ex pluribus partibus consui debere adfirmat. Sed jam inde a temporibus Christi quasdam vestes, Sartoris arte & acus opera consui solitas fuisse, patet ex Euangelii Historio-graphis sacris; distinguunt enim inter ἄῤῥαφον & ῥαπτὸν, *consutum* vestimentum & *inconsutile*: ideo tunica Christi *inconsutilis* sive ἄῤῥαφος dicitur

citur tanquam veſtis quædam peculiaris. Sed de hac tunica nos deinceps plura.

CCXXXII. Plurimam tamen partem veſtimentorum a veteribus ſola textura abſque acus opera, & ſine ſarcinatoris arte, facta fuiſſe, minime dubito. Optime itaque Salmaſius, ad *Ælium Lampridium in Caracallo*, ait, *pleraſque omnes veterum veſtes textura ſolum confici ſolitas ſine opera ſutoris ulla, & ut loquuntur Euangeliſtæ*: ὑφαντὸς δι' ὅλυ. In eadem fuit ſententia Caſaubonus *in Exercit.* XVI. *num.* CXVII. *Hodie*, inquit, *rariſſime veſtis aliqua conficitur ſine ſarcinatoris opera; olim vero parandarum veſtium alia ratio fuit: textores enim veſtes abſolvebant; neque eorum opera, ut plurimum, utebantur, quos ſermo Gallicus vocat* Couturiers, *Latini* Sartores, *aut* ſarcinatores: *quæ vocabula refectorem veteris veſtis potius denotant, quam novæ confectorem.* Doctiſſimorum Virorum tamen mens non fuit, omnium generum veſtimenta in tela abſolvi, ſola textura, abſque ſartoris & acus opera. Negat enim ibi, immo pernegat Magnus Caſaubonus tunicas manuleatas ſine ſutura fieri poſſe, ideoque manus dat Hieronymo, cum dicat feminalia Sacerdotum *non poſſe in tela fieri.* In eandem ſententiam pedibus ivit Salmaſius πολλῶν ἀντάξι☉ ἄλλων, ad *Vopiſcum in vita Aureliani*, ubi integrum etiam locum Hieronymi ſuæ ſententiæ firmandæ allegat. *Lineæ*, inquit, (veſtes) *quas vulgo Camiſias vocabant, quæ corporibus adſtrictæ & membris aptæ fiebant, nullo modo tales in tela fieri poterant. Manicatæ quoque tunicæ, & ἄῤῥαφοι, qualis erat Domini tunica, ex inciſis partibus integrabantur, & acu ſuebantur. Exempli gratia in tunicis manicatis manicæ ex inciſis pannis adſuebantur, nec tota tunica ullo modo cum ſuis manicis in tela fieri poterat.* Apparet igitur viros doctos, qui dicunt aliam rationem fuiſſe parandarum veſtium apud veteres, atque hodie, veſteſque tunc textura ſolum confici ſolitas, ſine opera ſutoris, hoc intelligere de quibuſdam veſtibus tantum, de apertis ſcilicet, quadratis & id genus alia, non autem de rotundis, manicatis & undique clauſis, quales ſunt tunicæ, pænulæ, feminalia, & ejuſmodi aliæ. Sane hoc ſenſu & hodie quædam veſtes in tela abſolvuntur apud nos, qualia ſunt balthei, colli lora quæ *cravates* & *Daſſens* vocant Galli & Belgæ, tegumenta illa mulierum, quæ vocantur Gallice *un voile*, Germanice ein ſchleyer / & een falp / a Græco, ni fallor, φάλα, & ejuſmodi alia.

At

CCXXXIII. At olim non tantum veſtes apertæ & quadratæ ſola textura, abſque acus opera abſolvebantur, ſed quælibet aliæ, cujuſcunque fuerint formæ aut figuræ. Notandum primum eſt, apud veteres de qualibet veſte dici, *veſtem texi* in genere, nullo adhibito diſcrimine. Tibullus *lib.* II. *Eleg.* III.

Illa gerat veſtes tenues, quas fœmina Coa texuit.

ἐσθῆτα ὑφαίνεσαι, & χλαίναν ὑφαίνειν apud Pauſaniam, Athenæum, Suidam, Plutarchum, Homerum, & alios. Ulpianus, *veſtimentum, id eſt, quod detextum eſt, etſi deſectum non ſit, id eſt, ſi ſit conſummatum. cap.* XXII. *de auro arg. leg.* Idem etiam de ſingula veſte dicitur, eam ſcilicet *texi.* Hinc *Tunicam texere, lanam texere, chlamydem texere, togam texere*, immo & *ſaccos texere.* Pollux *libro* VII. *cap.* X. ubi de arte textorum, docet inter alia dici: χλαμυδεργίαν, & χλαμυδοποΐαν, χλανιδοποΐαν, χλανιδεργίαν & ἐξωμιδοποΐαν: quaſi diceres *Textura Chlamydis, Chlænæ & Exomidis*, quod ſcilicet integræ Chlamydes, Chlænæ, & Exomides in tela, ſola textura, abſolvi ſolerent. Sic σπαθητὸς χλαῖνα, & σπαθητὸν ἱμάτιον. id eſt, *chlæna texta*, & *veſtimentum textum*: nam σπαθᾶν ibi eſt ὑφαίνειν, *texere.* Sed & ipſi ſacci texebantur. Unde Pollux *eodem libro cap.* XXXIII. Σακκιφάντην habet: quod proculdubio ſcribendum eſt σακχυφάντης *textor ſacci.* Citat hanc vocem Pollux ex Demoſthene in Olympiodorum. Et revera in editione Baſileenſi Demoſthenes habet σακχυφάνται, quod Wolfius optime reddidit per: *qui ſaccos texunt.* Integri enim ſacci in tela ſola textura abſolvebantur. Togas texi patet ex *Horatio lib.* I. *Ep.* XIX.

Exiguaque toga ſimulet textore Catonem.

Hinc apud Titinnium: *quæ inter decem annos nequiſti togam unam detexere.* Et tunica texebatur. Plinius *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Ea prima texuit rectam tunicam.* De hac forſan Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Recta dicitur veſtis, quam ſurſum verſum ſtanteſque texunt.* Hinc Auguſtinus in Pſalm. XLV. de *tunica quæ texebatur* mentionem facit. Ejuſdem generis fuit quoque Tunica Chriſti. Ἦν δὲ ὁ χιτὼν, ut refert Johannes cap. XIX. verſ. XXIII. & XXIV. ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου. *Erat tunica illa inconſutilis, a ſummo contexta tota.*

CCXXXIV. Super explicatione horum verborum, quomodo ſcilicet tunica Chriſti fuerit ἄῤῥαφος ὑφαντὸς δι' ὅλου, maxima ingenia miſerrime ſeſe hactenus torſerunt. Tam acriter depugnatum

est de sensu hujus loci, ut Ombon & Tentyram adhuc ardere dicas. *Itaque*, ut optime Salmasius ad Flavium Vopiscum de Divo Aureliano, *nemo non hactenus desudavit quærendo & investigando quanam ratione tale detexi potuerit vestimentum quod suturam non habuisset: non posse enim per artem in tela hujusmodi vestem fieri.* Doctissimus Casaubonus in Exercitationibus Baronianis, multa præclara & docta super hac re observavit: Tunicam scil. exteriorem fuisse manicatam ex lana, Sacerdotum tunicarum linearum instar. Addam & ego verisimile esse ejusdem fere materiæ & formæ fuisse ac מעיל *pallium* Pontificis Maximi. Erat enim vestimentum rotundum & clausum at non manicatum, ideoque rectius tunica exterior dicitur. Maxima autem difficultas in eo consistit, quod dicatur ἄῤῥαφος & ὑφαντὸς ἐκ τῶν ἄνωθεν δι᾽ ὅλου. *Inconsutilis & tota textilis a summo.* In eo enim desudarunt viri docti, ut investigarent quanam ratione tale detexi potuerit vestimentum, quod suturam non habuisset. Hodie si roges viros etiam non ex vulgaribus, quomodo Tunica illa *inconsutilis* facta fuerit; promptissime tibi respondebunt: id factum fuisse arte illa quam Galli *lacer*, *brocher*, & Belgæ breyden dicunt, qua hodie tibialia, tunicæ nocturnæ, chirothecæ & id genus infinita alia, ex uno filo binis prælongis ferris, aut acubus, ad formam vestimenti nectuntur. In eadem sententia fuisse videtur *Euthymius* quando dicit; *veluti sunt apud nos capitis aut pedum hiemalia operimenta*, nisi *feltrum* intelligat Euthymius, quemadmodum eum exponit Casaubonus *Exercit.* XVI. cui tamen adstipulari non possum.. Et quamvis de coactilibus loqueretur Euthymius, id etiam de operibus reticulatim uno filo textis, aut potius nexis, intelligi posset, cum non minus coactilia sint, quam cætera ἐμπίλια. Fere ejusdem operis fuisse tradidit doctissimus Ferrarius de re vestiaria lib. III. cap. XVI. nisi quod differat a cæteris auctoribus in eo, quod alii dicant id prælongis istis acubus factum fuisse, ut fieri solet hodie, cum putet id forsan factum fuisse sine acu solis manibus, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, sursum versum contextum. Sed quale illud artificium fuerit, quo veteres sursum versum reticulatim texuerunt solis manibus, fateor me nescire. Quid sursum versum texere sit, ex veterum monumentis eruemus infra. Sed quomodo id factum fuerit solis manibus, non docebo, cum nemo me hoc unquam docuerit. Multo minus facta erat prælongis istis acubus, uti hodie:

cum

cum ars ista reticulatim acubus nectendi (potius quam texendi dicam) apud veteres in usu non fuerit: quandoquidem ejus nemo meminit, ne ipse quidem Galenus *ad Thrasybulum* ubi de variis artibus vestes conficiendi disserit, quod optime observavit Casaubonus loco modo laudato.

CCXXXV. Ὁ πανὺ Salmasius *ad Flavium Vopiscum* hæc satis animadvertens, plane aliam viam insistit, & ab omnium fere auctorum, qui rem istam hactenus explicare agressi sunt, opinione recessit, sententiamque plane novam & incredibilem tulit. Hoc enim factum acubus minime censet. Ita etiam textam fuisse tunicam illam, ut fuerit rotunda, manicata, & undique clausa sola textura, sine acus opera, audacter negat: immo rotundis verbis pronunciat id fieri minime potuisse. Ideo id quod omnes auctores, quod nos *inconsutile* dicimus, illud is *consutum acu* adfirmat. Distinguit igitur inter tunicas ῥαπτὰς & ἀῤῥάφους. Priores ait circa latera & humeros apertas fuisse, sed fibulis tantum adstrictas. Cæteras autem sutura acus opera clausas circa latera absque fibulis; ῥαφὰς & ῥαφίδας significare non suturas, sed fibulas; Hinc dici ἄῤῥαφον quasi *sine fibulis*, sed cum sutura. Quod igitur hactenus *inconsutile* dixerunt auctores, apud eum est *consutum*. Sed acu sutum non fibulis. At si Syrus ulla auctoritate apud eum valet, huic suæ expositioni non inhærebit mordicus. Sic enim ille apud Johannem ܟܘܬܝܢܗ ܕܝܢ ܐܝܬܝܗ ܗܘܬ ܕܠܐ ܡܚܝܛܐ ܡܢ ܠܥܠ ܐܙܓܝܐ ܟܠܗ *Tunica autem erat sine sutura a summo tota texta.* Jam vero ܕܠܐ ܡܚܝܛܐ *est sine sutura*, quæ fieri solet acu & filo: חיט enim Syris *suere cum filo*, a חוט *filo*, non vero a fibula. hinc חיט *Sartor.* Expressius Arabs: القميص غير مخيط من فوق بل منسوجا كله *Camisia erat sine acu a summo, sed tota texta.* Non solum dicit *sine sutura*, sed *sine acu*, scilicet factam; ut constaret nullam omnino habuisse suturam quæ acu fieri solet: est enim ܡܚܛܐ instrumentum quo suitur, & proprie quidem *acus*, secundum *Gigæum*, ab eodem verbo, a quo Syrum & Chaldæum חוט & חיט deductum. Patet igitur sine sutura, sive ἄῤῥαφον dici tunicam Christi, non quod fuerit *sine fibulis*, sed quod *non suta fuerit acu.* Deinde ipsa textura notat hanc tunicam textam fuisse non

non ſutam: quorſum enim mentionem faceret Euangeliſta texturæ, ſi conſuta fuit, ut cætera veſtimenta vulgaria, & non peculiari aliquo artificio texta?

CCXXXVI. Tandem ipſe modus texendi videtur expreſsus; cum dicatur: ἐκ τῆς ἄνωθεν ὑφαντός, de quo loquendi modo nos plura infra habebimus. Optime igitur mentem Euangeliſtæ expoſuit Theophanes Cerameus *Homil. in Paſſionem Domini* XXVII. Ἄρραφος δὲ ἦν ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς μὲν Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν κατὰ τὸν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ. τὸν δὲ χιτῶνα τοῦτον ἓν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον. *Inconſutilis porro ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere uno contextu, fuiſſe ideoque inconſutilem.* Sed talem tunicam fieri rotundam, manicatam & undique clauſam, ut nullam omnino ſuturam haberet, ſive fibulis facta ſive acu, ſed ſola textura clauſam & manicatam, impoſſibile crediderunt magni viri Caſaubonus, Salmaſius, Ferrarius, alii. Immo ipſe Hieronymus in *Epiſtola ad Fabiolam* videtur crediδiſſe; *feminalia* & ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe, quod tradidiſse docet Joſephum. מכנסי *Michneſe*, inquit, *Græce* περισκελῆ, *a noſtris feminalia, vel braccæ uſque ad genua pertingentes. Refert Ioſephus hæc feminalia de byſſo retorta ob fortitudinem ſolere contexi, & poſtquam inciſa fuerint, acu conſui. Non enim poſſe in tela hujuſmodi fieri.* Quonam in loco hæc dixerit Joſephus, neſcio. Sed Hieronymus reſpexiſse mihi videtur ad ea quæ Joſephus habet *Antiquit. lib.* III. *c.* VIII. μαναχασὴ λεγόμενον. βούλεται δὲ συνακτῆρα μὲν δηλοῦν. διάζωμα δ' ἐστὶ περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὸν ἐκ βύσσου κλωστῆς εἰργνύμενον. *Manachaſe* (legendum eſt *Michnaſe*) *uti vocatur, ſignificat conſtrictorium; eſt autem ſubligar circa verenda conſutum e byſſo retorta.* Sed quid ſibi velit per τὸ περὶ αἰδοῖα ῥαπτὸν *circa verenda conſtrictum*, non aſſequor. Id fortaſſis idem eſt ac *circa verenda conſtrictum*, aut *junctum* & *clauſum*, ut occulta tegerentur, qui verus uſus feminalium: Niſi velit ex duabus partibus fuiſse conſuta, circa verenda & ad femina, ut noſtra. Si *acu conſutum* intelligat Joſephus, fallitur proculdubio. At quidquid alii tradant, nuſquam dicit Joſephus, quantum ſciam, *feminalia & ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe*, ut loquitur Hieronymus. Interim hoc μορμολυκεῖον, quod putarint optimi Auctores, id ſola ὑφαντικῇ fieri non poſse, eos a veritate in errorem pepulit,

Pag. 265.

Ulna Hollandica.

Tunica ἄῤῥαφος I. *Tota Textilis.*

E F G H

A. B. C.

D.

II.

Tabula I.

lit, ut aut traderent celebrem istam tunicam Christi ἄῤῥαφον alia arte factam fuisse quam Textoris, aut omnino silentio præterirent.

CCXXXVII. Sed ut orbem tandem aliquando a μορμολυκείῳ isto liberaremus, tunicas rotundas, manicatas, & undique clausas, ideoque feminalia, Tibialia, pallia, immo chyrothecas, tandem omnia vestimenta, cujuscunque sint formæ, sola textoris arte absque sutura, absque fibulis, aut ullo alio nexu fieri posse, ob oculos ponam tunicam ex bysso, aut si mavis ex *Xylino* subtilissimo, ab Indis ad Hollandos delatam, egregie manicatam, rotundam & clausam undique, sine sutura, sine ullo acus vestigio, ideoque vere ἄῤῥαφον, & ὑφαντὸν δι' ὅλυ, quam hactenus possidet optimus vir *Lambertus Gromæus*, apud Leydenses pannorum infector celeberrimus.

Prima hæc figura exhibet tunicam inconsutilem ex molli & tenui Xylino, apud Indos textam. Altera figura tunicam totam textilem quoque ostendit, in hac civitate, in Batavorum scilicet Oppido textam, quam hactenus possidet amicissimus noster Smetius, parentis venerandi cum virtutis tum cymeliorum hæres. Utramque quamplurimi, omnium ordinum viri, ante triennium mecum viderunt, & artificium admirati sunt, tam in Gelria quam in Hollandia. Testes mihi erunt adhuc Illustres ac Nobiles Viri, Theodorus a Weldren, Imperii Neomagensis Toparcha, van Heukelom, hujus Civitatis Consul, & ad Ordd. Generales Deputatus. Pl. Venerandi Heydanus, Wittichius S. S. Theologiæ apud Leydenses Professores. Literatissimus Grævius apud Ultrajectinos Eloquentiæ Professor. Romboutius apud Leydenses Pastor disertissimus, aliique multi. Tandem Testimonium luculentum hujus rei mihi erunt literæ summi Viri Groenovii, τῦ μακαρίτυ, quas fere moribunda manu exaravit, & quas huic libro præfixi. Ejusdem plane materiæ & formæ qualem prima figura exhibet, possidet *Holsteinius*, Mercator integerrimus apud Rotterodamenses, & quam vidi Delphis Batav. apud egregium Virum *vander Lely*, Societatis Indiæ in eadem Civitate Graphiarium.

Secunda figura ἄῤῥαφον quidem tunicam exhibet. Sed operis rudioris, ex filo crassiori, & non magni artificii, si eam cum priori conferas. Circa manicas & in infimis oris fimbrias videbis, quæ nihil aliud sunt quam staminis præsegmina, quæ manum indicant non periti Textoris,

 At

At prima hæc figura, major ſcil. illa ex India allata, obſervatu eſt quam digniſſima & incredibilis fere artificii. Ulnam Hollandicam addidi, ut conſtaret de ejus magnitudine, ſcilicet Viro mediocris ſtaturæ veſtiendo aptam eſſe, & fere ejuſdem formæ, cujus ſunt hodie interiores tunicæ noſtræ lineæ, quas *Camiſias* ab Arabico vocamus. Circa collum limbum habet aſſutum, plane ut noſtræ Camiſiæ ſolent. Apertura ad immittendum caput deſcendit ad literam H, forcipe eo uſque deſciſſa videtur, & utrinque oram habet aſſutam. A litera D. uſque ad extremitatem quoque ᾳςὸς, in utraque parte oram aſſutam habet, ut & in ipſis extremitatibus, cum manicarum tum plagularum ſciſſarum. Præter hæc in tota tunica nullum veſtigium ſuturæ ſeſe prodit. Ut artificium clarius conſtaret literis A. B. C. exprimere volui axillis intexta eſſe mirabili arte fruſta illa quadrata, quæ Sarcinatrices noſtræ Gallice *Gouſſons* vocant, Belgæ **Oxel-ſchzopen.** Eadem arte intextæ ſunt triangulares partes in humeris E. F. G. Quamvis totum opus ſit incredibilis artificii, tamen omnem artem ſuperare videntur partes iſtæ circa manicas ſupra humeros & ſub axillis. Et ſane niſi ipſe vidiſſem, dubitarem, an ἡ ὑφαντικὴ καὶ τὸ ὑφαίνειν καὶ τὰ δῶρα Ἐργάνης δαίμονος ad tantum miraculum ſufficerent, ut ſummi Literatoris Groenhovii verbis utar. Ceſſent tandem viri docti diſputare de textura tunicæ Chriſti. Ceſſent negare, id ulla ratione fieri poſſe ſola arte Textoris. Cum ejuſmodi non tantum plurimæ, quotidie apud Indos texantur, ut ex viris fide dignis audivimus, ſed duas (*hodie ſex*) ejuſdem artificii viderimus, totique Orbi litterato ob oculos jam poſuerimus. Si ejuſmodi Tunica facta eſt, utique fieri poteſt; cum *ab eſſe ad poſſe valeat conſequentia*, ut cum Philoſophorum turba balbutiamus. Atque ſic terriculamentum illud, quod tot viros doctos in errorem pepulit, a nobis fugatum & diſſipatum eſt, nec unquam, ut ſpero, inpoſterum eorum animis apparebit, ut a veritate diſcedant.

CCXXXVIII. Hiſce ita demonſtratis, operæ pretium judico ulterius progredi, ut tandem veterem texendi rationem; quo modo ſcilicet veſtimenta illa rotunda, manicata, & undique clauſa, quales ſunt Tunicæ, feminalia, immo tibialia & ipſæ chyrothecæ detexi ſolita fuerint, doceremus, quod hactenus neminem tentaſſe ſcio, ut ut multa & præclara quidem hac de re tradiderint viri eruditi, inter quos quidam veritatem etiam quaſi per nebulas con-

ſpexiſſe

ſpexiſse videntur, imprimis magnus Salmaſius *ad Vopiſcum de Divo Aureliano*, & alibi, eruditus Caſaubonus, Rubenius, alii. Sciendum itaque eſt, duplicem modum texendi in uſu fuiſse apud Antiquos: quidam enim texebant ſedendo & deorſum, id eſt tramam ad inferiorem partem trudendo, unamque ſimplicem telam tantum abſolvebant. Ita texiſse puto eos qui pannos laneos, ſericos aut etiam lineos longiores detexebant, ex quibus plures veſtes tandem confici poſsent, quales ſunt panni & telæ quæ hodie apud nos detexi ſolent, eodem plane modo. Hoc modo fortaſſis etiam texebantur veſtes apertæ & quadratæ.

CCXXXIX. Sed alia fuit texendi ratio, quæ in deſuetudinem abiit apud nos, ſed veteribus ſatis uſitata, quamvis rarior, & majori ſumptu fieret. Hoc fiebat, quum texebant ſtando & telam percurrendo, ab uno latere ad aliud, tramam ſpatha ſurſum verſus, id eſt, ab inferioribus ad ſuperiora, detrudendo. De utroque texendi modo Herodotus *lib.* II. ὑφαίνουσιν οἱ μὲν ἄλλοι, ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες. Αἰγύπτιοι δὲ κάτω. *Texunt autem alii, ſubtemen ſurſum pellentes; At Ægyptii deorſum.* Idem docet Theophylactus egregio loco, quem allegat Caſaubonus *ad Baronium, Exercit.* XVI. *cap.* LXXXIV, Ἄλλοι δὲ φασὶν ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστοὺς οὐχ ὡς παρ' ἡμῖν, ὄντων ἄνω μὲν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαινομένου τοῦ πανίου. καὶ οὕτως ἀναβαίνοντες. ἀλλὰ τοὐναντίον κάτω μὲν εἰσὶν οἱ μίτοι, ἄνω δὲ ὑφαίνεται τὸ ὕφασμα. *Alii quidem dicunt quod in Palæſtina telas non texant, quemadmodum apud nos. Quando licia ſuperne ſunt, deorſum texunt telam, atque ſic aſcendunt. At vero ſi licia ſint infra, ſurſum texunt telam.* Surſum verſus texebatur tunica *Regilla* teſte Feſto: *Regillis tunicis albis, & reticulis, utriuſque rectis, textis ſurſum verſum a ſtantibus.* Et *Recta*, de qua Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Recta dicitur veſtis, quam ſurſum verſum ſtantes texunt.* Ad hunc texendi modum reſpexiſſe puto Euangeliſtam per ſuum ἐκ τοῦ ἄνωθεν ὑφαντόν. Nihil enim aliud videtur intelligere per hanc phraſin, quam quod tunica illa texta fuerit *ſurſum verſus*, ut idem eſſet ἄνωθεν ὑφαίνειν ac ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. Cum enim trama ſurſum pellitur, tunc tela initium ſumit a partibus ſuperioribus, & inde paulatim ad inferiores deſcendit. Scio quidem τὸ ἄνωθεν a multis interpretibus referri ad τὸ ἄρραφον, non vero ad τὸ ὑφαντόν; quaſi Euangeliſtæ mens fuiſſet: in ſuperioribus partibus, ſcilicet in humeris nullam ſuturam fuiſse. Sic

videtnr intellexisse Arabs: القميص غير مخيط من فوق *Camisia erat sine acu* (sine sutura) *a summo*: nam ilud من فوق *a summo* non potest referri ad τὸ منسوجا quod ὑφαντὸν denotat, eo quod præcedat particula disjungens بل. Ad hunc igitur modum verba Euangelistæ interpunctanda & interpretanda sunt: ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου. *Erat tunica inconsutilis, sursum contexta tota.* Nec abludit ab hac interpretatione *Syrus.* *Sic ille*: ܡܢ ܠܥܠ ܐܨܝܓܐ ad verbum: *a sursum versus texta.* לעל enim motum ad superiora plurimum denotat, id est, sursum versus trudebatur trama, & a superiori ad inferiora descendebat tela. Quod autem in Viennensi editione punctum reperiatur post ܠܥܠ quasi referendum esset ad ܚܝܛܐ *suturam*, nihili est. Potest enim tolli punctum. Audiatur etiam Chrysostomus in Johannem Homil. LXXXV. τίνες αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὴν Ἐυαγγελιστὴν ἱστορεῖν. ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια, δηλῶν ὁ Ἰωάννης, ὅτι τοιοῦτος ἦν ὁ χιτωνίσκος, φησὶν, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός. *Quidam putant ipsam Tunica formam a Iohanne narrari. Nam quia solent in Palæstina duos pannos committentes vestimenta texere; Iohannes ut significaret talem fuisse hanc tunicam, ait fuisse desuper contextam.* Hæc textura dicebatur a Græcis ἀνακρούειν, & ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν. Et vestimenta quæ ita texta erant ἀνακρουστά. Isidorus Pelusiota *Epistola* LXXIV. *lib.* I. καθ᾽ οὓς καὶ μάλιστα, τὸ τοιοῦτον φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον, τέχνῃ τινὶ, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες, ἀνακρουστὸν ὑφαινόμενον. *Apud quos vel maxime indumentum ejusmodi solet fieri, & arte quadam, ut fit in fasciis pectoralibus, sursum texendo.*

In hujusmodi textura stamina non eodem modo extendebantur ad jugum textoris, ut quasi jacerent, quemadmodum hodie fieri solet; sed in altum extendebantur, ut fere instar staminum corbium & nassarum, quas artifices nostros hodie detexere videmus, rectum starent. Hinc fortassis ab antiquissima texendi ratione *stamen* a *stando* dicitur. Ideo textores ejusmodi telas non possunt sedendo texere, sed stando. Hinc *Festus* & *Isidorus* locis modo allegatis: *Regilla & vestis recta a stantibus texuntur.* Servius ad hunc versum *Æn. lib.* VII.

Arguto tenues percurrens pectine telas.

Ant

Aut manu, ait, *percurrens tactu pectinis, ut videmus: aut quia apud majores stantes texebant, ut hodie linteones videmus. Est autem Homeri qui ait*: ἱστὸν ἐποιχομένην. Et sane ad hunc locum Homeri, qui reperitur *Odyss. lib.* v. ἱστὸν ἐποιχομένην notant Grammatici ὄρθαι γὰρ ὕφαινον *Recta enim texunt*. Ab hoc genere texturæ tota tela ἱστὸς dicta est, quia stabat. Hesiodus Ergων. Πολυδαίδαλον ἱστὸν ὑφαίνειν. Et paulo post: τῇ δ᾽ ἱστὸν στήσατο γυνή. Hinc apud Hesychium ὀρθὸν ὕφος. & apud Artemidorum: ἱστὸν ὄρθιον leges. *lib.* III. *cap.* XXXVI. Hæc vestimenta Latinis *Recta* dicebantur: Græcis ὀρθοστάδια. Hesychius: ὀρθοστάδιοι χιτῶνες, οἱ στατοὶ, ὑπόκομμα οὐκ ἔχοντες. *Tunica recta, qua stant nec incisuram*, aut suturam *habent*. Scilicet quia rectum stant in tela quum texuntur.

CCXL. Hæc stamina quæ rectum stabant, & sursum versus texebantur, non jungebantur jugo textoris ab utraque parte, sed plurimum ponderibus suspendebantur. Seneca *Epistola* xc. *Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum Philosophia contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torquentur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendant.* Pollux *lib.* VII. *cap.* X. Ἀγνύθες γὰρ καὶ λεῖαι, οἱ λίθοι ἐξηρτημένοι τῶν στημόνων κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑφαντικήν. *Agnythes & Lea, lapides sunt, qui secundum veterem texendi rationem a stamine dependebant.* Hæc pondera Græcis ἴτλαι dicebantur. Hesychius: ἴτλαι οἷς τείνουσι τὰς ὤας τῶν ὑφαινομένων. *Itla sunt pondera quibus tendunt ora*, sive quæ pendent ab extremitatibus *tela*. Inserebatur scilicet staminibus lignum teres & oblongum medium, Græcis non raro ἱστὸς, ab extremitate staminum, ut ea in ordine teneret, cui ligno appendebantur pondera ad extendendum stamen. Ideoque quamvis alias stare dicerentur ejusmodi telæ, quia revera rectum stare videbantur, pendebant tamen magis quam starent, idcirco *pendula tela* dici videtur ab Ovidio *Heroic.* I.

Lassaret viduas pendula tela manus.

In ejusmodi autem telis quæ rectum stabant & sursum versus texebantur, non quidem pectine, sed *spatha* feriebantur tramæ, ut in altum truderentur. *Spatha* erat instrumentum instar gladii, quoad formam, unde etiam Hispanis gladius *spada* dicitur. Cum enim stamen rectum staret, facile fieri non poterat ut trama pectine sursum pelleretur; aliud igitur instrumentum adhibendum erat, ex-

cogitarunt itaque huic usui *spatham*, sive gladium quendam (ligneum proculdubio) qui una manu, dextra scilicet, facile immitti poterat medius intra stamina, ut eo feriretur subtemen. Seneca eodem loco, modo a nobis laudato, ubi mox addit: *quemadmodum subtemen insertum quod duritiam utrinque comprimentis trama remolliat, spatha coire cogantur & jungi.* Pollux *lib.* VII. *cap.* X. σπάθη. ὅθεν καὶ τὸ σπαθᾷν, καὶ τὸ σπαθητὸς χλαῖνα παρὰ Σοφοκλεῖ. καὶ σπαθητοῖς ὑφάσμασι, καὶ σπαθίδα ἐκάλουν τὸ σπαθητὸν ἱμάτιον. Quæ non male a Rodolpho Gualthero in hunc modum vertuntur Latine: *Spatha instrumentum, cujus ictibus subtemen condensatur, unde* Σπαθᾷν *(pro texere) & Tunica* (potius chlæna) *texta apud Sophoclem, & textis spatha telis; tum & spathida, vocarunt spatha contextam vestem.* Hesychius σπαθητὸν τὸ ὀρθὸν ὕφος σπάθῃ κεκρουσμένον οὐ κτενί *Spathidum est textura recta, spatha condensata non pectine.*

CCXLI. Hac ratione, stando scilicet sursum versus, stamine extenso suspensis ponderibus, & tramam spatha percutiendo texebantur tunicæ ἄῤῥαφοι, vestimenta rotunda clausa undique & manicata. Sed tum non unica tela tantum, aut unicum stamen detexebatur, sed plurimum duo stamina jungebantur, ut uno eodemque radio, aut si mavis, uno eodemque tramæ filo simul duæ telæ, quasi duæ plagulæ, contexerentur; unde necessario exsurgeret vestimentum aliquod rotundum, quales sunt tunicæ clausæ, feminalia, tibialia & id genus alia. Nec alia excogitari potest ratio, qua ejusmodi vestimenta inconsutilia detexi possent. Hoc veteres dixerunt: *duos pannos in texendo jungi.* Chrysostomus *in Iohannem Homil.* LXXXV. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια. *In Palestina solent duos pannos committere, sic enim texunt vestimenta.* Theophylactus *in Iohannem* XVIII. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια ἀντὶ ῥαφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ. *In Palaestina duos pannos jungunt, aut duas telas, quum vestimenta texunt, utentes pro sutura contextu.* Ita hunc locum reddendum puto. Silentio tamen præteriri non debet, quod dicat egregius hic auctor: hæc vestimenta fieri συνυφασμῷ *contextu*, non autem simplici ὑφασμῷ *textu.* Nam etsi συνυφαίνειν sæpissime idem significet ac ὑφαίνειν, nihilominus ejusmodi texturæ συνυφασμὸς magis convenit quam simplex ὑφασμὸς: cum non solum *texerentur* talia vestimenta, sed *contexerentur*, jungendo scil. per texturam duas telas, instar duarum plagularum, eodem

eodem radio aut ſubtemine. Eruditiſſimus *Caſaubonus* ingenue fatetur ad hæc loca: ſe capere non poſſe, *qui poſſit illa duorum pannorum commiſſura per texturam fieri*, ideoque dubitat utrum *alii id intelligant*. At ſi cogitaſſet: non duos quidem pannos jam detextos, alia textura jungi: ſed duo tantum ſtamina ita in una tela, aut jugo textoris inter texendum jungi, unoque radio & ſubtemine contexi, ita ut ex duobus ſtaminibus una tantum tela, aut potius unum veſtimentum fieret, clauſum & rotundum, (quemadmodum id poſtea a nobis clarius ad oculum demonſtrabitur) rem impoſſibilem non judicaſſet, ceſſaſſetque mirari ejuſmodi plagulas contextas. Theophanes Cerameus *Homil. in Paſſionem Domini* XXVII. Ἄρραφος γὰρ ἦν ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ, τὸν γὰρ χιτῶνα τοῦτον ἓν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄρραφον. *Inconſutilis autem ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere unam texturam fuiſſe inconſutilem.* Idem fortaſſis intellexit Joſephus *Antiquit. lib.* III. *cap.* VIII. ubi de tunica Sacerdotum, quam vocat ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης: quod Interpres vertit per *duplicatam telam*, & mea quidem ſententia non male; nihil enim intellexiſſe videtur per διπλῆν σινδόνα aliud quam *duos pannos*, aut δύο ῥάκη *duas telas commiſſas*, ut loquuntur Chryſoſtomus & Theophylactus. Et paulo poſt ubi de Pallio Pont. Max. ἔστι δὲ ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν παρὰ πλευράν. φάρσος δὲ ἓν ἐπιμήκες ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat ex duobus ſegmentis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus: ſed unicum veſtimentum in longum contextum*, aut, ut non male habet Gelenius, *unica tela in longum contexta*; totum enim veſtimentum quaſi unica tela inter texendum abſolvitur.

CCXLII. Quum autem δύο ῥάκη ſive duæ telæ contexebantur ſimul eodem tempore, atque eodem radio, ut fieret veſtimentum rotundum, clauſum & ἄρραφον, textores non ſolum ſtare debebant, ſed etiam ambulare, & quaſi continuo in gyrum percurrere ab una tela ad aliam. Radio enim, ſive trama per anteriorem telam tranſmiſſa, tramaque ſurſum verſus ſpatha detruſa & condenſata, textor ſtatim ad poſteriorem telam decurrere debebat. Quod Homerus *Odyſſ. E.* ἱστὸν ἐποίχεσθαι dicit.

Ἱςὸν ἐποιχομένη, χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν.

Telam percurrens aureo radio texebat.

Huc respexit Virgilius *Æn. lib.* VII.

Arguto conjunx percurrens pectine telas.

Hæc a Virgilio ex priori isto loco Homeri desumpta esse optime annotavit Servius. Idem videtur esse *circumtextum, quod Græce κύκλας dicitur. de quo Virgilius.*

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium. Ita sane explicatur ab Isidoro, *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXIV. Sed an recte, docti viderint. Insignis sane locus huic rei probandæ reperitur apud Artemidorum *lib.* III. *c.* XXXVI. ἱςὸς ὄρθιος κίνησιν καὶ ἀποδημίαν σημαίνει. χρὴ γὰρ περιπατεῖν τὴν ὑφαίνουσαν ὁ δὲ ἕτερος ἱςὸς κατοχῆς ἐςὶ σημαντικὸς, ἐπειδὴ καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες τὸν τοιοῦτον ἱςόν. *Recta tela, motum & peregrinationem significat: Oportet enim textricem ambulando texere: Altera autem tela retentionem significat, cum ejusmodi telam mulieres sedendo texant.*

CCXLIII. Hactenus satis clare me explicasse puto quid veteres intellexerint per *sursum versus texere*, ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρέκειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἄνωθεν ὑφαίνειν; quit sit *stando texere*, ὀρθὸν ὑφαίνειν, ὀρθὸν ὕφος, ἱςὸς ὄρθιος, ὀρθοςάδια, *tunica recta*; quomodo *stamen ponderibus suspendi* soleret, quid fuerint ἀγνῦθες, λεῖα, & ἴτλαι; Quid σπάθη *spatha*, quid σπαθᾶν, σπαθητὸς, σπαθίδα, σπαθητὸν ἱμάτιον, σπάθῃ ὑφαίνειν, & σπάθῃ κρούειν; Quomodo *duo stamina, duæ telæ*, aut δύο ῥάκη *jungantur*, quid δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere*, quid χρῆσθαι τῷ συνυφασμῷ ἀντὶ ῥαφῆς? Tandem quid sit ἱςὸν ἐποίχεσθαι, *telam percurrere*, & inter texendum *obambulare?* Atque sic satis manifesto patere puto, quomodo tunnicæ ἄῤῥαφοι inconsutiles, rotundæ, & undique clausæ detexi potuerint absque miraculo. Sed ut hæc cuivis meridiana luce clarius constarent, construi curavi in hac civitate telam veterem, sive jugum textoris, quo veteres usos fuisse puto in hujusmodi textura. Sane non parum negotii mihi fecit hæc structura, cum non quilibet textorum in hac urbe mentem meam assequi potuerit, qui instrumenta construeret, talemque tunicam ἄῤῥαφον detexeret. Nihilominus multum quærendo, & fabrum, & textorem reperi, qui & instrumenta textoris, ad veterem raram & jam deperditam artem istam, mihi construerent, tunicamque ejusmodi texerent.

Telam

Telam itaque, sive jugum textoris, cum omnibus ejus instrumentis, de quibus jam modo mentionem fecimus, & ipsam rationem texendi hæc tabula exhibebit.

Explicatio hujus Tabulæ, & quidem primæ Figuræ.

A A A A *Tela* sive *jugum textoris* veterum. ἱστὸς ὄρθιος. *Tela recta.* Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI. Fortassis *Iugum* dictum ab Ovidio (*Tela jugo juncta est*) ob figuram, quæ non male jugum repræsentat. Quomodo autem jugum construi soleret apud veteres, & quid fuerit *sub jugum mittere*, satis clare docent Cicero *offic.* *l.* III. & Livius *lib.* III. ut & Auctores Rei Rusticæ.

B. Tunica rotunda & clausa, absque sutura, ideoque vere ἄῤῥαφος *inconsutilis.* qualis erat tunica Christi. Joh, cap. XIX.

Alias *Tunica recta.* Isidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. ὀρθοστάδιος; & στατὸς, & ὀρθὸν ὕφος. *Hesychius.*

Hæc tunica sursum versus est texta: incipit enim textura a supremo filo C. C. atque sic paulatim descendit ad D. Græcis ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρέκειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. *Herod. lib.* II. Theophylactus *in Iohannem.* *Festus Chrysostomus in Iohann. Homil.* LXXXV. Isidorus Pelusiota *Epist.* LXXIV. *lib.* I. Rotunda & clausa est hæc tunica a B. usque ad I. Inde autem σχιστὸς usque ad D. & E. quales esse solent hodie tunicæ interiores virorum.

C. C. filamenta quæ tramæ quidem partes, sed ita protracta extra tunicæ corpus, ut deinde fieri possint stamen manicarum. Tunica enim ita detexta, a jugo textoris dissecatur, & fila C. C. quoque dissecta in extremitatibus C. C. postea invertuntur & eodem modo ad jugum extenduntur & detexuntur, quemadmodum B. D. atque ita fit tunica manicata.

D. E. Duo stamina, duæ telæ, Græce δύο ῥάκη. D. est tela sive stamen anterius, E. posterius, quæ uno eodemque filo tramæ junguntur, & simul detexuntur. Græcis δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere.* Chrysostomus *in Iohannem*, *Homil.* LXXXV. Theophanes Cerameus *Homil. in Pass. Domin.* XXVII. Josephus *lib.* III. *c.* VIII. Sunt etiam *telæ pendulæ* Ovid. *Heroic. Ep.* I.

F. F. Ἀγνῦθες, λεῖα & ἶτλαι, sive *pondera* quibus stamina in hoc genere texturæ suspendi solebant. Seneca *Epist.* xc. Pollux *lib.* vii. x. Hesychius.

G. *Spatha*, σπάθη instrumentum cujus ictibus subtemen condensari solebat. Seneca *Epist.* xc. Pollux *lib.* vii. cap. x. & Hesychius.

H. H. Mulier ἱςὸν ἐποιχομένη & περιπατοῦσα tunicam rotundam & clausam detexens, dextra tenens spatham ad condensandum subtemen, sursum versus trudendo; sinistra autem radium textoris. Porro *stando* texit non sedendo. Isidorus *Orig. lib.* xix. *cap.* xxii. Servius *Æn. lib.* vii. Eustathius *ad Homer. Odyss. lib.* v. Hesiod. *Ergon.* Hesychius. Artemidorus *lib.* iii. *cap.* xxxvi.

Et *ambulando*, in orbem scilicet texit: radio enim sive subtemine transmisso prius per telam aut stamina D. totum jugum circumire debet, ut eodem modo eundem radium atque subtemen transmittat per stamina E. quo fit ut telæ D. & E. jungantur *contextu*, συνυφασμῷ, & hoc quidem est συνυφασμῷ χρῆσθαι ἀντὶ ῥαφῆς. Theophylactus *in Iohan.* Homerus *Odyss.* E. Virgil. *Æn. lib.* vii. Isidor. *Orig. lib.* xix. *cap.* xxiv. Artemidorus *lib.* iii. *cap.* xxxvi.

Cætera quæ in hoc jugo conspiciuntur eruditus lector ultro capiet, cum in hodiernis fere eadem reperiantur ad structuram telæ.

Atque sic veterem hanc texturam, ingeniosissimam sane & rarissimam artem, tot retro seculis deperditam, ex veterum tenebris in apricum protraximus, & bono publico, præsertim in literariæ Reipublicæ emolumentum, divulgavimus, minime inhiantes lucro, quod forsan inde corradi potuisset, si quorundam consilium sequi voluissemus, nec invidentes Artificibus, quibus hoc inventum fortassis aliquando erit fundus non inutilis. Hoc unicum a viris doctis pro hujus præclari inventi εὑρέτρῳ peto; ut in posterum desinant digladiari de tunica Christi ἀῤῥάφῳ: Desinant suis disputatiunculis, criticisque conjecturis dillacerare egregium illud vestimentum, quod ne milites quidem Romani dillacerare ausi fuerunt. Desinant nugas pro veritate divendere: Desinant tandem imperite negare: *ulla arte fieri posse, ut tunica rotunda, manicata, & undique clausa sola textura, absque sutura, absque acus opera & absque fibulis, absolveretur in tela*: ne nimis temere negando, optima ingenia

pag. 274.

Tunica ἄῤῥαφος
Detexta Novomagi. CIↃ IↃCLXXVI.

K.

nia a veritate indaganda, & ab eximiis artibus excolendis absterreant.

Secunda figura K. est ipsa tunica B. quam hoc jugo detexi curavimus rotundam, clausam & manicatam.

CCXLIV. Hæc texendi ratio quanto rarior & subtilior, eo difficilior est; Ideo proculdubio in desuetudinem abiit apud plerasque nationes. Vix hodie ars ista nota est per totum terrarum orbem, atque hanc ob causam a Viris doctis ignorata, unde etiam illis animus audax eo usque, ut ausi fuerint pronuntiare, ejusmodi vestimenta rotunda, undique clausa & manicata, absque acus opera nulla ratione fieri posse. At ego non ausim adfirmare, artem istam plane deperditam fuisse: videtur siquidem ad hunc usque diem in usu esse, in Indiis Orientalibus, ut vel ex duabus istis tunicis ἀῤῥάφοις, quas ego vidi, & de quibus satis fuse supra egimus, (qualem & ego possideo, quam ante paucos dies Amstelodami nactus sum, subtilissimi operis) patet. Sunt etiam qui adfirmant, se Indos Textores, qui ejusmodi vestimentis texendis & divendendis (non quidem magno pretio) vitam sustentant, novisse, quamvis simul faterentur, se nec ipsa juga textorum nec textores unquam vidisse texentes. Difficiliorem autem hanc texendi artem esse, vel inde patet, quod multum temporis in vestimentis texendis insumpserint Veteres. Cicero *in Verrem Actione* VI. meminit vestis muliebris, in qua conficienda triennium consumptum fuerit. *Insula est Melita, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit, quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit.* Sed hoc de unica veste tantum intelligi vix ausim adfirmare, aut oportet valde fuisse pretiosam. Fuit enim Verres, ut in aliis rebus, sic & in vestibus, luxui nimium deditus. Idem Cicero eadem Actione: *Nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iste* (Verres) *non textrinam instituerit. Mulier est Segestana perdives, & nobilis, Lamia nomine, per triennium isti plena domo telarum, stragulam vestem confecit, nihil nisi conchylio tinctam.* Sic apud *Titinnium*, citante Nonnio: *Quæ inter decem annos nequisti togam unam detexere.* In simplicissima, & minimi sumptus veste texenda, una mulier mense videtur fuisse occupata. Quod ex Platone & Cicerone concludi posse videtur. Cum enim agant de rebus sacris, & omnia quæ luxum referunt e fanis amovere conentur, inter cæ-

tera ſtatuunt, veſtimentum ſacrum ſumptuoſius eſſe non debere, quam quod ab una muliere uno menſe detexi poſſit. Plato Νόμων ιβ. ὑφὴν δὲ μὴ πλέον ἔργου γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον. Quod Cicero ita reddidit *de Legib. lib.* II. *Textile nec operoſius, quam mulieris opus menſtruum.* Utrum autem de veſtimentis hoc intellexerint, an de alia ſuppellectile ſacra, non auſim affirmare. Saltem ſi de veſte, apparet etiam ſimpliciſſimum veſtimentum operoſius fuiſſe quam ex noſtris pretioſiſſima: oportet enim magni pretii eſſe veſtimentum, in quo hodie mulier integrum menſem texendo inſumere cogatur: quot enim quæſo ulnas etiam ex ſubtiliſſimo lino non texeret una mulier ſpatio integri menſis. Deinde valde veriſimile eſt, id de veſtibus intelligi apud Platonem, cum plurimum textili veſtiti fuerint Sacerdotes quod mox clarius patebit.

Pretioſa itaque & valde ingenioſa apud Veteres fuit hæc Ars texendi. Ideo πολυδαίδαλον ἱςὸν reperies apud Heſiodum *Ergων*, ubi ejuſmodi telam intelligi puto. Sane hæc noſtra texendi ars a Seneca Epiſt. xc. *Subtile genus* dicitur: *Textricum quoque artem a ſapientibus dixit inventam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus in quo,*

Tela jugo juncta eſt, &c.

Hæc autem cum intelligere de texendi arte, de qua nobis jam ſermo eſt, ſatis conſtat ex precedentibus. Hinc eſt quod Nonnius veſtem Chriſti ἄῤῥαφον vocet χιτῶνα θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον. *Tunicam Divinam formam habentem.* Texendi artem Chryſoſtomus *in* I. *Ep. ad Cor. Homil.* XXXIV. vocat ὑφάσματος σοφίαν. Et a Judæis dicitur מעשה אומן *opus artificioſum.*

CCXLV. Hac itaque arte veſtimenta Hebræor. ſacra texta fuiſſe minime dubito, cum fuerint מעשה אורג *opus textoris.* Fateor equidem noſtra veſtimenta quæ ordinaria texendi arte detexuntur, etiam dici poſſe מעשה אורג *opus textoris*; nam quicquid texitur textoris opus eſt. Sed Moſen hoc de textura intellexiſſe, hoc modo: ut veſtes integræ Sacerdotales in tela abſolverentur, minime dubito; cum, poſtquam ſatis clare præcepiſset de lana & lino ſive byſſo ad conficiendas veſtes ſacras, addat eas oportere eſſe מעשה אורג *opus textoris.* Satis fuiſſet dixiſſe, eas fieri debere ex *lana* & *byſſo*: cum ex byſſo & lana, *purpura* ſcilicet, *coccino* & *conchylio* fieri non poſſint abſque textura. Sed manifeſtius infra patebit hæc noſtra ſententia, ubi de ſingulis veſtimentis, præſertim de מעיל ſermonem.

monem habebimus. Cæterum in hanc noſtram ſententiam adducemus teſtem, omni exceptione majorem, Joſephum *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. (quem locum ſupra jam adduximus) ubi de Pallio Pontificis Maximi: ἐϛὶ δὲ ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων, ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευρὰν φάρος δὲ ἐν ἐπιμήκες ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat duabus plagulis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus, eſt vero tela in longitudinem texta:* quæ omnino intelligi debent de veſte inconſutili. Eodem ſenſu illud מעשה אורג exponunt Hebræorum Magiſtri. Jarchius enim ad locum Exodi XXXVIII. verſu XXXII. habet מעשה אורג ולא במחט *Opus Textoris, non autem acu factum.* Sed imprimis audiendi ſunt Gemarici, Codice *Ioma cap.* VIII. בגדים שנורדין אותן כברייתן מכליהן ומשרדין מהן כלום מאי היא ריש לקיש אמ׳ אלו מעשה מחט מתיבי בגדי כהונה אין עושין מעשה מחט אלא מעשה אורג שנא׳ מעשה אורג אמר אביי לא נצרכה אלא לבית יד שלהם כרתניא בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד׃ *Veſtimenta quæ integra in tela texuntur, ita ut ſi tantillum ſit reſidui, quid eſt illud?* (reſiduum) *Reſch Lakiſch dicit eſſe opus acus. Sed objicitur: veſtes Sacerdotum non fiunt opere acus, ſed opere textoris: uti dicitur,* opus textoris. *Dixit Abai eo non opus eſſe, niſi de manica intelligatur, quemadmodum traditur: Manica veſtium Sacerdotum ſeorſum texitur, & veſti annectitur; pertingitque uſque ad volam manus* Ecce veſtimentum integrum texitur, aut in tela abſolvitur, exceptis tantum manicis, quæ ſeparatim texuntur, & aſſuuntur. Eadem fere de manicis repetit Maimonides *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. ubi de tunica lacuata. ובית יד שלה נארג בפני עצמו ומחברין אותו עם גוף הכתנות בתפירה *Et manica ejus* (tunicæ) *texitur ſeorſum, & corpori tunicæ adnectitur per acum.* Sed de manicis, utrum adſuantur, an ſimul cum tunica texantur, plura, libro ſecundo, ubi eo deventum fuerit.

CCXLVI. Ejuſmodi autem veſtimenta ἄῤῥαφα inconſutilia, ſolà textura ſubtiliori iſta arte perfecta Ethnicorum Sacerdotes quoque geſtaſſe, non difficulter, mea quidem ſententia, probari poteſt. Textilia enim Diis grata & decora fuiſſe tradidit Plato *de Legibus lib.* XII. χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ᾽ ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ. Quæ Cicero ita interpretatur *lib.* II. *de Legibus. Colores albi Diis decori ſunt, tum in cæteris tum in textili.* Et eodem loco: ὑφὴν δὲ

Mm 3 μὴ πλέον

μὴ πλέον ἔργυ γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον, id eſt, reddente iterum Cicerone, *Textile nec operoſius, quam mulieris opus menſtruum.* Pauſanias *Eliacor. poſteriori*, etiam tradit Sacerdotem Soſipolis habuiſſe: ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐφελκυσμένην ὕφος λευκόν. *In capite & facie velum textile album.* Ipſum Junonis peplum textile opus fuiſſe, idem docet Pauſanias eodem libro: Πεποίηται δὲ ταῖς γυναιξὶν ἐν τῇ ἀγορᾷ οἴκημα ταῖς ἑκκαίδεκα καλουμέναις, ἔνθα τὸν πέπλον ὑφαίνουσι τῇ Ἥρᾳ. *In ipſo enim foro, fœminis, quæ ſedecim vocantur, domus eſt, in qua Iunoni peplum texunt.* Itaque ſi non ſemper, ſaltem plurimum, textilia veſtimenta veterum habuere Sacerdotes. Sed an omnia ἄῤῥαφα perinde ac noſtrorum Sacerdotum, diſquiſitioni doctiſſimorum relinquo, nos ſaltem aliquid lucis atuliſſe veſtimentis ſacris, non timemus adfirmare.

CCXLVII. Non poſſum quin pauca quædam de ingenioſiſſima texendi arte addam. Eodem anno quo hoc opus lucem viderat, Amſtelodami apud Mercatorem, qui lina Indica divendebat, duas vidi tunicas manicatas ſubtiliſſimi Xylini, egregia arte contextas ἀῤῥάφυς, illi, quam ſuperius ad paragraphum CCXLVI. exhibuimus, prima tabula, ſimillimas. Alteram a mercatore emi, eamque hactenus poſſideo, ac mille ſpectatoribus curioſis videre conceſſi. Anno præterito, nonageſimo ſcilicet quarto hujus ſeculi, aliam ex Indiis Orientalibus ejuſdem prorſus formæ atque materiæ, cum aliis Indorum rebus curioſis, dono ad me miſit Reverendus doctiſſimuſque Erneſtus De Witte, ante ſeptennium, meus, in hac Academia, diſcipulus diligentiſſimus, digniſſimus atque dilectiſſimus, jam Eccleſiæ Chriſti quæ inter Maccaſſerenſes colligitur paſtor diſſertiſſimus, ut nunc duas poſſideam indicas ſubtilis Xylini, ingenioſi ſane operis. Præter duas, quas hactenus poſſideo, & quatuor alias ἀῤῥάφυς vidi ejuſdem artis ex Indis allatas, illis quas poſſideo ſimillimas; Apud *Lambertum Gromaum*, pannorum apud Leydenſes infectorem primam: alteram Rotterodami apud Holſteinium Mercatorem: tertiam Delphis apud Vander Lely Societatis Indiæ in eadem civitate Graphiarium; quartam Amſtelodami, in poteſtate Mercatoris a quo unam emi. Sex itaque, ſi omnes enumerem, vidi manibuſque contrectavi. Hiſce ſimilem habere ſe, & ab eodem Reverendo De Witte dono accepiſſe, aſſeruit Rever. Terwoldt ante paucos annos etiam apud Indos paſtor. Ante annum, cum eſſem Amſtelodami, ejuſdem artis egregie textam in pago Slooter-

dijck

dijck dicto præsentibus reverendis viris Johanne Schmit, & Westereen Amsterdamensis Ecclesiæ pastoribus aliisque, mihi visendam aliam exhibuit Henricus van Vollenhoven, qui eam ex lino, magna arte detexerat, eodem, uti dicebat jugo, quo & quaslibet telas texere solebat, puero ætatis septem annorum vestiendo aptam. Reliquæ autem quinque fere pedum fuerunt longitudine, adulto viro aptissimæ.

CCXLVIII. Præter hasce omnes, ante quindecim annos, hoc opere in lucem jam edito, aliam vidi Cliviæ; ante paucos annos detextam in Juliacensi Ducatu. Hæc, quamvis subtilitate lini reliquis omnibus cedat, tamen arte omnes longe superat. Non solum tota erat texta, absque ulla sutura: sed & limbos in collo & ad carpum manus habuit, duplici lino, cum suis plicis attextos, ut etiam sarcinatrix aut sutrix, sua acu, quanta valeat arte atque ingenio, elegantius nihil præstare aut elegantiores limbos assuere potuisset. Sed & inferius ad pedes, ubi reliquæ, habent fimbrias ex stamine, aut ne fimbriæ conspicerentur, & ne trama sensim excideret, habere solent aliquam suturam, quam mulierculæ Belgæ dicunt **gepzoffijlet**/ Gallæ *des Orlets*, hic nihil quod non textum sit conspicitur. Ut non adeo mirum sit textores Juliacenses arti magicæ omnia adscripsisse, textoremque insimulasse cum Diabolo habuisse commercium, ac ipsius arte, non opera hominis, tunicam contextam fuisse: ut tandem textor imperitorum hominum odio invida, & stulta accusatione pertesus, patriam totamque texendi artem deseruerit, & jam ab aliquot annis tabaci aliarumque rerum mercimonio sese tradiderit, ut uxor ejus mihi narravit Nomen ingeniosissimi, immo & incomparabilis Textoris est *Gerhard Olffers.*

CCXLIX. Circa hanc materiam de textura veterum erudite observavit doctissimus *Johannes Ciampinus Romanus*, in suo opere, *de Musivis Sacrarum Profanarumque ædium Structuris*, *Parte* I. *cap.* XIII. *fol.* 103. 104. & 105. hujus texendi forma pulcherrimum exemplum esse in venerando antiquitatis Codice Virgiliano, mille & quadringentorum circiter annorum, qui in vaticana Bibliotheca asservatur, ubi visitur fœmina stans in perpendiculari jugo textoris telam conficiens. Hoc jugum, ob rei antiquitatem, & ut curiosi lectoris desiderio satis fiat, hac Tabula, prout & in ejus Opere juxta jugum quod ego in hoc meo opere proposui, quod & suo operi addere dignatus est, conspicitur, exhibere volui.

lui. Addit vir doctus, & Romæ hodie morari duos textores, quos & suo nomine notat, qui non solum tunicas, sine sutura, sola textura absolverint, sed & soccos, sive calceos lineos immo mappam cum suis floccis ad nares detergendas: ac parvulam casulam, vulgo planetam absque ulla acus ope, detexisse. Gratum forte erit benevolo & curioso lectori, ut quæ vir doctus de hisce habet, ipse legat, quare non piguit ea hic verbotenus apponere. Ita habet.

Johannes Ciampini Romani

Musiva opera Sacrarum profanarumque ædium Structura.

Pars Prima. cap. XIII. fol. 103. 104. 105.

„Hanc autem quæstionem quod Antiqui Romani habuerint tex„tas Vestes non acu consutas, jam movit Casaubonus ad Ælium „Spart. in Caracalla, ubi ait: *Plerasque omnes Veterum Vestes tex„tura solum confici solitas, sine opere textoris ulla, &, ut loquuntur „Evangelista*: ὑφαντὸς δι' ὅλου. Idem confirmat in exercitat. ad Ba„ron. 16. n. 117. *Hodie* (inquiens) *rarissime Vestis aliqua confi„citur sine Sarcinatoris opere, olim Vero parandarum Vestium alia „fuit ratio ... quam nova confectorem.* Fuse super hoc dubio dis„seruit Braunius *De.Vestitu Sacerdot. Heb. lib. 1. cap. 16. num. 10. „& seqq.* quem adeundum curioso Lectori relinquam.

„Hic idem auctor, occasione motæ quæstionis, luculentissime „disseruit de modo texendi Vestes in dicto cap. 16. Num. 19. ex „quo nonnulla delibavimus. Duo igitur apud Veteres texendi „genera fuere, unum sedendo, ac deorsum, id est tramam ad in„feriorem partem spata (a similitudine gladii sic dicta) loco pecti„nis nunc usitati, trudendo, unamque simplicem telam tantum„modo absolvebant, ut Videre est in Lib. XXXV. Fig. 2. Alterum „vero, quod apud nos in desuetudinem abiit, antiquis tamen „usitatissimum, erat hoc: illi qui texebant, stabant, telam per„ducebant ab uno latere ad aliud, tramam sursum, ab inferiori„bus ad superiora ducendo. Hujus texendi forma pulcerrimum ex„emplum est in Venerando antiquitatis Codice Virgiliano, mil-

„le,

„le, & quadringentorum circiter annorum, qui in Vaticana Bi-„bliotheca asservatur, ubi Visitur femina stans in perpendiculari „jugo textorio telam conficiens. Figuram ex eodem Codice de-„promptam gratum lectori facturus, & confirmaturus ea, quæ „Braunius in dicto capite affert, exhibeo in eadem Tabl. xxxv. „Fig. I.

„Nititur idem erudite demonstrare antiquam Vetustamque ar-„tem texendi Vestes præfatas in India coli adhuc; ac tunicam ex „bysso, sive Xylino subtilissimo ex Indiis ad Hollandos egregie „manicatam, ac undique clausam sine sutura, sine ulla acus vestigio „delatam fuisse, quo exemplo motus Veterem hanc texturam „ingeniosissimam sane, ac rarissimam, tot jam retro seculis „deperditam, ex Veterum tenebris in appricum protraxisse, & „bono publico, præsertim in literariæ Reipublicæ monimentum „Vulgasse; Prout in sequenti jugi textoris emblemate in eadem „tabula Fig. 2. apparet, cujus declarationem apud ipsum Brau-„nium Videre poteris.

„Dum hæc scriberem ad aures meas pervenit, hac in Urbe ar-„tificem degere, qui similia texeret. Diu ergo quæsitum inve-„ni, quem non solum mihi indicavit, Verum etiam domum „meam duxit eruditissimus Joannes Pastricius Collegii Urbani *de „Proparaganda Fide* Contraversiarum Lector, Græcæ Orienta-„liumque Linguarum supra fidem peritus, ac dignissimus a secretis, „sive Director, Collationis Ecclesiasticæ historiæ a me institutæ, „quæ in eodem Collegio quindeno quoque die fer. 2. habetur: „dixi, a me institutæ, quoniam aliqui palmam mihi arripere ten-„tarunt, aliis tribuendo. Textorem igitur interrogavi, an tuni-„cam, Vulgo indusium ulla sine sutura sciret intexere? Respondit „protinus; se talia elaborandi modum jam a triginta quatuor an-„nis excogitasse, suadente, ac premente nobili quodam Viro „Principis Thomasii Contubernali, Addiditque: *Quatuor jam ab „illo scuta acceperam, ut opificio manus imponerem; sedulamque „navabam operam, quum in manicis hæsi, veluti in sicco, & inchoata „perficere plane jam desperabam, Hinc maxime cogitabundus, ac „de pecunia restituenda solicitus, quam in familiæ sustentationem „impenderam, quadam nocte texere, somniavi, obicemque difficulta-„tis evincere. Prosilivi statim, & quod in somniis conceperam, „Vigil attentans, Voti compos effectus fui. Quatuor inde indusia*

 „*feci,*

,,*feci, quorum alterum in Hiſpaniam, duo in Sardiniam delata fue-*
,,*re. Quartum ſanc. mem. Clementi Papæ X. dono dedi, & in-*
,,*ſtante poſtmodum Eminentiſſ. Purpurato, ſoccos, ſeu calceolos li-*
,,*neos etiam texendi modum inveni.* Hæc ille. Quibus in fidem aſ-
,,ſtrueret, nondum abſolutum induſium oſtendit: Utque novum hoc
,,Artis inventum, ſeu Veteris reſtitutio magis, magiſque pateſce-
,,ret, publicæ illud Academiæ Phyſico-Mathematicæ, quæ do-
,,mi meæ pluribus ab hinc annis habetur, fideliter ſpectandum
,,propoſui, totque ſui teſtes, ac præcones habuit, quot ea die A-
,,cademiæ intervenerant.

,,Artificis nomen enim Franciſcus Maria Granchi, Natione Flo-
,,rentinus, novem jam ſupra quinquaginta annis in Urbe mo-
,,ratus, quo vix exacto novennio puer acceſſit: & quam ab eo
,,curioſus adhuc exquirens, qualis textoris jugi ad hæc opera for-
,,ma eſſet? ipſammet eſſe accepi, quæ ad pannum cujuſque gene-
,,ris adhibetur.

,,Poſt aliquot menſes fama per Urbem vulgaverat, inconſutile
,,induſium in præfata Academia oſtenſum fuiſſe. Unde quidam alius
,,ingenioſus artifex Franciſcus Guinot nomine, Natione vero
,,Burgundus, recurrit ad Dominum Abbatem Joſephum Pon-
,,thiam ejuſdem Academiæ a ſecretis, ut proprii ingenii in eadem
,,Academia pompam faceret in texendi non ſolum induſium,
,,verum & mattam cum ſuis floccis ad nares detergendas: Ac par-
,,vulam caſulam, vulgo Planetam abſque ulla ope, ſed ſola, &
,,ſimplici textura in ſolito jugo textorio propria ſcitaque Minerva
,,elaboratam protulit. Quare ex iterato molimine horum artificum;
,,quod bene, immo ultra ſpem cecidit, patet, quam ſit facile hu-
,,juſmodi tunicas inconſutiles texere. Si ergo apud antiquos mos
,,iſte vigeat in tunicis, quanto magis viguiſſe exiſtimandum eſt
,,in Palliis conficiendis, quæ non rotunda ut hodie, ſed quadrata
,,oblonga fuiſſe judico, & ab ea forma, nomen Palliorum qua-
,,dratorum ſumpſiſſe.

,,Singula tamen per ſe diſtincte texta fuiſſe arbitror, ut nunc
,,videmus Lectorum culcitas, quarum ſingulæ diviſione aliis te-
,,xuntur, habentque in altero ex angulis unam, vel duas literas
,,aut alium characterem, quo nomen artificis indicent, vel offi-
,,cinæ inſigne eſt. His ergo rationibus vel conjecturis allatis ab-
,,unde oſtenſum credo, literas, & alia ſigna laciniis Veſtium A-
,,po-

Pag. 283.

α

13
isi
m
ex

ה
τὸν
ta.
is.
u-
ti.
a.
bi-
'u.
&.
ro-
s-
όν.
la.
lo-
tia
if-

ferentia inter Tessellatam & laculatam vestem. Tessellata vestis unita, & aequalis, absque profunditate. Lacuata *profundas habet fossas, instar fundi annulli.* שבץ *quid? Versio Gallica Psalmo*

ſt.) His ergo rationibus vel conjecturis allatis ab-
credo, literas, & alia ſigna laciniis Veſtium A-
„po-

,, postorum, aliorumque Sanctorum, apposita nil aliud omnino; nisi ,, nomen Artificum indicare, seu notum insigne esse, in eorundem ,, officinis publico aspectui apponi solitum.

En ipsum Jugum, de quo apud Doctissimum Ciampinum ex Codice Virgiliano, litera α. β. γ. δ.

Atque hæc de ipsa *Textura* sufficient, nunc ad ornamenta.

Caput XVII.

DE שש משזר SCHESCH MOSCHZAR VARIIS LICIIS IN SACRO VESTITU. תשבץ TASCHBETZ, FUNDIS ET TESSELLIS. מעשה חשב OPERE ARTIFICIOSISSIMO. ET מעשה רקם OPERE PHRYGIONICO.

Quæ faciunt ad ornatum vestium sacrarum sunt תשבץ׳ השב׳ רקם ושש משזר *Variæ interpretationes* *&* תשבץ *Quid Græcorum* κοσυμβωτὸν *&* κόσυμβοι. *Epistola* I *Petri cap.* v. *allegata.* Tunica stricta. κροσσωτόν. *Error Diodati, qui habet* contrepointé. *fons erroris. Iosephus male intellectus. Explicatus.* Vetement broché *Pseaume* XLV. XIV. *Vulgatus, Galli & Lutherus a Græcis decepti.* תשבץ *non esse fimbrias. Est genus ornamenti. Certæ scil. figuræ. Belg.* **een Rock met oogkens**. Oculi *in vestibus quid? Orbiculi* ὀπωπαὶ, **Popjes / Gansen oogen**. תשבץ *non fit arte plumaria. Error Salmasii. Tessellatum.* τεσσάρα, *tessellæ*, κύβος. *pavimenta tessellata.* **Italiaensche-bloer.** *Vestes Constantinopolitanorum Imperatorum tessellatæ. Tabula Iudæ Leonis & Leusdenii de vestitu. Scutulata vestis. scutula.* pomelé, ὀπωρινόν. *Turnebus de Scutula.* rhombi, *Emplastrum oblongum scutula. virga. phalanga.* σκυτάλη. *Retis maculæ.* ῥαβδοειδὲς σχῆμα. *Gallorum* sagi. *Gallia inventrix scutulatæ vestis.* πλινθίον *Sententia Rabinorum de* תשבץ. Laculata *vestis.* Lacunar, πλινθίον. *Differentia inter Tessellatam & laculatam vestem. Tessellata vestis unita, & æqualis, absque profunditate.* Lacuata *profundas habet fossas, instar fundi annulli.* שבץ *quid? Versio Gallica Psalmo*

xlv. xiv. *laudata.* σφαγῖδες. *Iarchii* קשטונש. *An* כשורש chaſſures? Ciſta. ein kiſte. חשבן *Iudæis* gekaſtelt. חשבן *ſimile ſtomacho animalium ruminantium*, *Medicis* reticulum. *Tabula exhibens figuras* חשבן. *Locus* ii. *Sam.* i. ix. *explicatus. Tunica Schaulis* שבץ. רתיתא tremor. σκότος, vertigo. *Veſtes* חשבן *duræ. Belgarum interpretatio laudata.* **Een maille kolder.** *Diodati* une cotte de maille. *Lorica linea apud Veteres.* חשב *variæ interpretationes. Opus artificioſiſſimum.* Ingenieur, *quo ſenſu?* ποικιλτὸν, ποικίλον, ποικιλτοῦς *&c.* Variatum, variare, variator. *veſtes* coloreæ, pictæ. polymitum. πολύμιτον. Babylonicum. Plumarium, ψιλοβάφος. πλουμία. πλουμιστὰ, *&* ἐξεμπλωτά. Plumarium *a plumis avium. Ex freto Davis Fleſſingam advecta ejuſmodi plumata ex plumis.* רקם *variæ interpretationes.* ποικίλον *iterum & veſtis* picta. חשב *ſola textura pingitur.* רקם acu pictum. *Babylonica pictura. Polymita Alexandria.* De variantibus liciis *texere.* Ouvrage de tapiſſerie. **Tapijt-werck.** *Opera* Phrygionica. βελονοποικιλία, βελονοποικιλτής. Ouvrage de broderie, **geborduyrt.** חשב *majori fit artificio quam* רקם. *Figuram ab uno latere tantum repreſentat* רקם *Iarchii* פייטשא *tentatum. An* פייטשא ein peütſche. *Iudæis* cingulum. *Figura cherubinorum.* חשב *ab utraque latere pictum. Quo ſenſu* רקם *ab uno latere tantum. Quales figuræ in veſtimentis veterum.* Litteræ *in veſtibus.* Sigilla, Nomina, flores. *floridæ veſtes Palma veſtibus intexta. toga triumphalis* palmata. *In veſtibus* ſtellæ, *animalia. Belluata*, ζωγραφετόν. Alexander Magnus *veſtibus intextus*, *&* D. Conſtantinus. *De picturis elegantiſſimis in veſtibus Ovid. Metamorphoſ. l.* vi. *Picturæ quales in veſtitu ſacro? In velo tabernaculi Cherubini. Sententia Ioſephi. In Balteo flores. Ioſephus & Iſidorus allegati.* כתונת פסים *Ioſephi & Thamaris. Græcis* ποικίλον. *Variæ interpretationes. Arabs* قو ذي من. ديباج *Ionathanis*, *Bereſchit Rabba & Targum Ieruſalemitano* פרגודא paragauda. *Baal Turim & Bereſchit Rabbæ nugæ.* פסים *Aquila* καρπωτός. *Aquila contra Procopium defenditur* Talaris, manicata. פס planta *pedis*, *&* carpus, *aut* vola manus. *Rabinorum mens.* פס *&* פִּכְרֵי fruſtum, *Gallice* une piece. Paragauda. πεζοφόρος. πέζαι, περιπέζια. Limbi. Inſtitæ. πέζα **Paſſements** / *ab Hebræo* פס. *Inde* **Paſſementen kanten** / dentel-

dentelles, **Lÿsten.** Broder *a* Borduren, *a* bord, *&* boort, *ora*, פסים *in numero plurali*, *a multis loris.* Monolores. dilores. trilores, pentelores. une robe a une dentelle, ou passement, *a deux a trois* passemens. *&c. Sacerdotum vestimenta apud Ethnicos colorea, polymita &* ποικίλα. שש משזר *&* משזר *variæ interpretationes.* משזר *absque* שש *semel tantum Exodi* XXXXI. XXIV. *Observatio Masoræ.* שזר torquere. משזר retortum. πολύμιτα *ob varia licia.* ἑξάμιτον, dimitum, trimitum, bilices, trilices. *Germ.* zwilich / drilich. *Belg.* **gecheepert. pellen.** *Gall.* servietes. πολύμιτον de variantibus liciis textum, *& ex pluribus filis in unum tortis. Hippii tunica Neoptolemi lorica. Xylina* IV. *filorum &c. ex India.* Ferandin, bout-de soye. Camelot de Hollande. de six fils. **Ses draet.** *&c.* שש ἕξ sex, **ses.** שש βύσσος. שש משזר Byssus retorta, κεκλωσμένη. fin-lin retors. gezwirnt: שש משזר ἑξάμιτον. *Sententia Rabinorum & aliorum. Sola byssus* שש *retorta. An etiam lana? Fimbriæ in pallio P. M. an habuerint byssum, cum lana & auro?* Stamina *linea apud veteres.* Trama *ex lana, serico, auro &c.* Subserica. Aurum *in stamine nullum. Virgilius. Conjectura de vestibus sacerd. utrum stamina linea, an ex lana?* Baltei *stamen ex sola bysso. Sententia Josephi Quid de cæteris vestibus? Sententia Talmudis & aliorum Rabinorum, de* numero filorum *in qualibet veste.* Plagæ *quarum stamina* CL. *filorum.* Amasis *thorax* CCCXXV. *filorum. Locus Exodi* XXXIX. III. *explicatus. Hæc vestimenta dura sunt,* קשים. Textores *& artifices in re vestiaria.* Sapientes corde. רוח חכם. Repleti spiritu sapientiæ. *Mulieres nentes.* Bezelel *&* Oholiabus. *Præfecti vestium.* פנחס המלבוש *in Talmude.* conclave vestiarii *in templo. Apud Antiquos fœminæ texebant. Etiam viri. Lex de Gynæciariis.*

CCL. CUm vestimenta sacra pretiosissima esse debuerint & rari operis, nullum in iis negligi debuit ornamentum. Multa itaque memorantur, quæ faciunt ad eorum ornatum & firmitatem: qualia sunt חשב, שש׳ משזר׳, חשבן & רקם, de quibus etiam aliquid dicere operæ pretium erit. Et primum quidem ocurrit τὸ חשבן. Imprimis de *tunica* dicitur, jubet enim Deus fieri כתונת חשבן versu IV. cap. XXVIII. Exodi. Et versu XXXIX. ושבצת הכתונת שש. Hanc vocem varie exponunt Seniores. Versu IV. כתנת חשבן red-

 dunt

dunt χιτῶνα κοσυμβωτὸν, & versu xxxix. pro שבצת כתנת שש habent καὶ οἱ κόσυμβοι τῶν χιτώνων ἐκ βύσσου. Lutherus: Ein engen rock. Vulgatus: *Tunicam strictam*, Galli: *La chemise qui tienne serree*; & versu xxxix. *La chemise ioignante au corps*. Diodati *La Tunique contrepointee*. Junius & Tremellius *Tessalatam* habent. Chaldæus מרמצא.

CCLI. Ex his interpretationibus vix ullus verum & genuinum sensum eliciet. Quid enim Græcorum κοσυμβωτὸν & κόσυμβοι? An *tunica nodosa*, aut *nodis stricta*? Sane eo sensu à quibusdam exponi videtur: est enim κόσυμβος sive κόσσυμβος Hesychio ἐγκόμβωμα, καὶ πέζωμα Αἰγύπτιον. Suidæ est ἀνάδεσμος. Apud Apostolum Petrum Epistola 1. cap. v. significat *ornare*, aut etiam *cingere*, veluti quum dicit τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. *Humilitate ornati* aut *cincti estote*. Fortassis Græci existimarunt tunicam istam κοσυμβωτὸν *strictam* fuisse, quia balteo stringebatur. Et hæc interpretatio vulgatum, Lutherum & Gallos in errorem duxisse videtur. Sed ne ipsi quidem Græci sibi constant: non enim semper תשבץ illis est κοσομβωτὸν, sed & κροσσωτὸν *fimbriatum*, Psalmo xxv. xiv. Ideo & Suidas κόσυμβον exponit χιτῶνα κροσσωτὸν, *Tunicam fimbriatam*. Diodatum de hujus vocis significatione non satis fuisse edoctum, manifesto constat. Quid enim sibi vult per suum *contrepointee*, & per *ouvrage contrepointé*? Mirabilem sane dat explicationem hujus vocis in suis notis; esse scilicet vestimentum interius corpori adhærens: *composé de deux pieces de fin lin contrepointés*. id est, *factum ex duabus telis lineis acu ornatis*. Sed vehementer errat, cum in ejusmodi tunicis acu picti nihil conspiceretur. Sed non mirum est, optimum virum male exposuisse τὸ תשבץ, cum ad opinionem suam probandam adducat Josephum, qui ne γρῦ quidem habet de ejusmodi opere *contrepointé*. Subolfacio tamen quid illi ansam erroris dederit. *Antiquitatum lib.* iii. *cap.* viii. Josephus dicit: tunicam Sacerdotum fuisse ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. Hinc Diodatus expiscatus est proculdubio suum *deux pieces de fin lin*, & quidem non male: Sed suum *contrepointé* pessime addidit. Respexisse enim videtur Josephus ad genus texturæ, ut scil. *duæ telæ* δύο ῥάκη contextæ fuerint, de quibus nos satis fuse capite præcedenti, paragrapho ccxli. Quam dubio animo hanc vocem verterit Doctissimus Diodati, vel inde patet, quod eam non ubique eodem modo intellexerit: nam cum hic habeat *contrepointé*, Psalmo xlv. xiv. vertit *vestement broché*. Quid sibi velit per illud

lud *brocher*, fateor me ignorare. Scio equidem Gallis *brocher* idem esse ac *lacer*, id est binis prælongis acubus reticulatim unico & continuo filo integrum aliquod vestimentum conficere, quemadmodum fieri solent hodie nostra tibialia, & vestimenta alia nocturna. Sed si hæc fuit mens doctissimi viri, turpiter sibi imponi passus est, cum ars ista, ut ut hodie vulgatissima, plane ignoraretur apud veteres, quemadmodum id clarius demonstravimus capite præcedenti.

CCLII. Nec felicius Vulgatus, Galli & Lutherus *tunicam strictam* reddunt, fortassis decepti à Græcorum κονσυμβωτῷ quod ἀνάδεσμον aut etiam περίζωμα Αἰγύπτιον exponunt alii. At male, cum hic quæstio non sit de cingulis, nec de nodis, nec de ulla strictura, sed de certo genere ornamenti in vestibus, quod vel ex solo Psalmo xxv. vers. xiv. patet, ubi vestimentum Sponsæ Christi dicitur משבצות זהב. Quod non potest reddi: *auro strictum*, sed *auro ornatum*, certis quibusdam figuris ex auro intextis. Sane ipsi Seniores in Psalmo id de nodis aut strictura minime intelligunt, sed de certo aliquo genere ornamenti, ideo vocem κοσυμβωτὸν ibi non usurparunt, sed τὸ χροσωτὸν, aureis *fimbriis ornata*. Nequaquam tamen intelligendæ sunt fimbriæ, saltem ubi de vestibus Sacerdotum quæstio est: Nullum enim ornamentum habuere in fimbriis, præter P. M. pallium. Deinde Hebræis fimbriæ sunt ציצית non autem תשבץ & משבצות. Vix aliam vocem apud Hebræos reperies ad significandas fimbrias, nisi forte idem intelligant Rabini per Græcorum כרוספדין & Chaldæi אמראי.

CCLIII. Est itaque תשבץ *Taschbetz* genus aliquod ornamenti: certæ scilicet, sunt quædam figuræ, quæ vesti intexuntur, sive id fiat auro, sive alia materia. Sed quales figuræ fuerint quæritur? *Oculos* fuisse Belgæ crediderunt. Hinc כתנת תשבץ illis est **een Rock met ooghkens** / sive *ocellata*. Magnus Salmasius *ad Vopiscum in vita Carini*, eodem sensu exponit hanc vocem תשבץ *Hebrai*, inquit, *quoque maculas in vestibus rotundas acu plumarii intextas, ocellos vocitare consueverunt. hinc verbum שבץ, vestem oculare, & opere plumario oculos vestibus intexere, & תשבץ quod oculatum est, & oculis intextum.* Ejusmodi vestes ocellatas in usu fuisse apud Veteres facile demonstrari potest. Tertullianus *libr. de Pudicitia*, (quem locum etiam allegat Salmasius) *Sed enim plerosque interpretes parabolarum etiam exitus decipit, quem in vestibus*

bus purpura oculandis sæpissime evenire est. Per oculos in vestibus veteres intellexisse certos aliquos orbiculos, aut figuras rotundas instar oculi, aut instar clavi capitis, plurimis ibidem probat Salmasius, ut *ocellatæ vestes* nihil aliud fuerint quam vestes rotundis quibusdam maculis aut figuris distinctæ. Hinc & Pantherarum maculæ *oculi*, *orbiculi* & *oculati circuli* dicuntur Plinio & Solino. Græcis ὀπωπαὶ, uti videre est apud Opianum, *lib.* III. *Cyneg.* Est hodie certum aliquod genus lini notum apud Belgas, ex quo fiunt mappæ, mantilia & vestimenta quædam interiora & nocturna, quod Belgice vocamus **noppics** aut etiam **gansen oogen**/ *oculos anserinos*. Sed tale fuisse תשבץ non ausim adfirmare, immo nego. Deinde figuras istas in Sacerdotum tunicis fuisse rotundas instar oculi, tam facile demonstrari non potest. Sed crassum admodum errorem erravit Salmasius, cum dixerit שבץ *Hebræis esse maculas rotundas acu plumarii intextas*, si id intelligat de tunicis Sacerdotum, quæ textæ fuerunt ex lino tantum, nulla adhibita acu, nulla purpura aut arte plumaria. Id fortasse dici possit de ornatu sponsæ Christi Psalmo XLV. cujus vestimenta erant משבצות זהב *auro ornata* aut *ocellata*.

CCIV. Cæterum Hebræorum תשבץ figuras habuisse plane rotundas instar oculorum, nulla auctoritate probari puto. Angulos autem varios habuisse nullus dubito. Propius itaque accedunt Junius & Tremellius qui habent *Tunicam Tessellatam*. Voces istas *Tessellam* & *tesseram* Græcas esse & quamlibet figuram quadratam significare, vel ex τεσσάρα sive τετάρα satis constat. Tessellæ itaque in vestibus significant figuras quadratas intextas. Has Salaminii κύβους dixerunt. Hesychius οἱ Σαλαμίνιοι λέγουσι κύβον, τὸ τοῦ ἱματίου σημεῖον. Cubum quadratum esse sciunt illi qui sciunt quid sit cubus. Isidorus *Orig. lib.* XIX. *Tessellæ sunt e quibus domicilia sternuntur, a tesseris nominatæ, id est quadratis lapillis per diminutionem.* De ejusmodi *tesseris* sive *tessellis* in pavimentis multa & doctissima reperies apud Casaubonum *ad Suetonium in vita Iulii Cæsaris cap.* XLVI. Quid pavimentum tessellatum sit, neminem puto in Belgio ignorare, cum vix ulla domus reperiatur, aut rusticorum casa, quæ ejusmodi pavimenta non habeat ex terra figulina aut latere. Marmorea, multiplici figura & colore ornata non sunt rara Amstelodami; Belgis **Italiaensche vloeren**/ (a marmore scilicet ex Italia advecto) *pavimenta Italica.* Ejusmodi autem figuras quadratas

non

non raro fuiſse in veſtimentis veterum, præter auctores, manifeſto probari poteſt ex nummis Imperatorum, præſertim ex Conſtantinopolitanorum, *Juſtiniani*, *Fil. Germani*, *Theodoſii*, *Leonis*, *Theophobi*, *Manuelis . Commeni*, *Manuelis Junioris*, *Othonis W.* & aliorum. Tales quoque fuiſſe figuras in tunicis Sacerdotum multi tradiderunt, & inter Judæos Juda Leo, qui tabulas edidit *de veſtitu Sacerdotum*, & quem ſecutus eſt Leuſdenus, ſed male.

CCLV. Ejuſmodi veſtes a veteribus *ſcutulatas* vocatas fuiſſe nonnulli crediderunt. De *Scutulatis* veſtibus vide Plinium *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Iſtriæ, ac Liburnicæ lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis veſtibus alienam, & quam ſola ars ſcutulata textu commendat in Luſatia.* Et paulo poſt: *Scutulis dividere Gallia inſtituit.* Et *libro* XI. *cap.* XXIV. *Scutulatum rete* habet. Juvenális *Sat.* II.

——— *Scutulata & galbina raſa.*

Prudentius

——— *Scutulis perfundere corpus.*

De iiſdem vide *Cod. Theod. leg.* XI. de ſcenicis, *uti ſane hiſdem ſcutulatis, & variis coloris ſericis auroque ſine gemmis, collo brachiis, cingulo non vetamus.* Quales autem fuerint illæ figuræ ſcutulæ in veſtibus, inter Doctos diſcepatur. Sunt qui notas aut figuras rotundas eſse contendant. Inter hos agmen ducit Iſidorus *Orig. lib.* XII. *cap.* I. *Scutulatus vocatus propter orbes quos habet*, quod intelligit de equis, quos Galli *pomelés* pomelatos dicunt, a pomorum rotunda figura. Oppiano ὀπωρινὸν quaſi fructus autumnalis, qualia ſunt *poma* & ejuſmodi alia. Sic nulla eſset differentia inter ſcutulatam veſtem & ocellatam, de qua nos ſupra. Scutulas tamen in veſtibus non fuiſse figuras rotundas, ſed potius quadratas, optime docuit Turnebus *Adverſ. lib.* XXVII. *cap.* XXIV. Et revera *ſcutula eſt rhombus, quod latera paria habet, nec angulos rectos ſimiles ſcutulæ*, ut videre eſt ex *fragmentis Cenſorini.* Tales fuerunt veſtes Epheſiorum, quæ rhombos intextos habuere apud Athenæum *lib.* XII. περὶ δὲ ὧν τῶν ἰώνων .ἰοβαφῆ καὶ πορφυρᾶ, καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά. Eandem figuram ſcutulæ videtur adſcribere Vitruvius *lib.* VII. *cap.* I. *Nulli gradus in ſcutulis aut trigonis aut quadratis.* Et Palladius *lib.* I. *tit.* IX. *Vel teſtaceum accipiant pavimentum, vel marmora, vel teſſeras aut ſcutulas.* Ex hoc loco etiam videtur concludi poſ-

ſe, *ſcutulas* fuiſse *teſſellas*, & *ſcutulatas* veſtes, *Teſſellatas*. Saltem verum eſt, ſcutulas figuras eſse quadratas, ſive angulis rectis & lateribus paribus, ſive non rectis angulis, & lateribus paribus, ut rhombi, ſive etiam rectis angulis, ſed lateribus non paribus, ut paralellogramma. Ejuſmodi enim paralellogramma Plin. etiam ſcutulam appellat *lib.* XVII. *cap.* XVI. Vocat enim emplaſtrum quod eſt longum IV. & latum III. digitos, *ſcutulam*. Nec mirum, ſi *ſcutula* a ſcuto diceretur, cum ſcuta oblonga eſſe ſolerent. Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Aureliani & Carini* contendit *ſcutulas* proprie eſſe *virgas*: ut *ſcutulata* veſtes eædem ſint, quæ *virgata*. σκυτάλη, inquit, *idem eſt quod ῥαβδὸς*; putat enim ſcutulatas veſtes dici, non a *ſcuto*, ſed a Græco σκυτάλη, quod *phalangas* & *virgas* ſignificat, quæ ſubjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas & impellendas, de quibus Cæſar *de bello Civili lib.* III. Itaque ſecundum Salmaſium ſcutulata veſtis eſt, *qua pluribus virgis hoc eſt viis tranſverſim decuſſatimque ductis erat diſtincta, unde multa in medio quadrata nota relinquebantur, quales in retibus, aut reticulatis operibus apparent.* Doctiſſimo tamen Rubenio *lib.* I. *de Re veſt. cap.* XXV. Salmaſii opinio non placet, eo quod non omnis veſtis virgata ſcutulata fuerit. Sed licet omnem veſtem virgatam non fuiſſe ſcutulatam, certum tamen eſt, ſcutulatám etiam virgatam dici, ob virgas quæ tranſverſim & decuſsatim veſtem percurrunt; ideoque retis maculas aut ſcutulas revera repræſentant: habent enim maculæ retium ῥαβδοειδὲς σχῆμα ſi extendatur, teſte Polluce, quo reſpexiſse mihi videtur Plinius *lib.* XI. *cap.* XXIV. ubi rete *ſcutulatum* dicit. Et Gallorum ſagos ῥαβδωτὰς vocat Diodorus Siculus, quod proculdubio intelligit de Gallorum veſte ſcutulata, *Gallia enim ſcutulis dividere inſtituit.* Teſte Plinio *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. ſed addit Diodorus eos eſse πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένους, *crebribus laterculis variis floribus depictis diſtinctos*, quod non aliter eſt intelligendum, quam quod plura ſpatia fuerint inter ſingulas virgulas; quæ ſpatia πλινθία *laterculos* vocat, ob quadratam figuram inſtar teſſellæ. Utut ſit, in hoc conveniunt viri docti, ſcutulatam veſtem quadratas habuiſſe figuras, inſtar retis macularum, aut inſtar lancis & ſcutulæ, in qua ſententia eſt & ipſe Salmaſius; ut ab opinione Turnebi non recedat, niſi quoad Etymon vocis tantum: utrum ſcil. a Græcorum σκυτάλη, an vero a *Scuto*, an a *ſcutula*, aut a *lance* dicatur. Quicquid autem alii ſentiant de

Etymologia vocis *ſcutula*, ego valde ſuſpicor, eam deduci a *ſcuto* potius quam ab ulla alia. Saltem in illa opinione videtur fuiſſe Chaldæus, qui maculas pardi (qui *ſcutulati* dici poſſunt non minus quam Equi illi pomelati, ſcutulati dicti ab Iſidoro, uti ſupra monuimus) שלטי *ſcuta* vocat. Ezech. XXVII. XVI. שלט enim Hebræis & Chaldæis eſt ſcutum, unde proculdubio Germanis & Belgis ein ſchilde.

CCLVI. Tales fuiſſe figuras תשבץ in veſtibus Sacerdotum, ſcilicet inſtar plagæ retis, videntur crediddiſſe ii qui eas *teſſellatas* aut *ſcutulatas* dixerunt. Nec ab hac opinione plane alieni ſunt Hebræorum ſapientes. *Kimchius* ad verſum XVIII. capitis III. Eſaiæ, ad hæc verba: ביום ההוא יסיר אדני את הפארת העכסים והשביסים vocem שביסים eandem judicat cum voce תשבץ, putat enim ſcribendum eſſe ץ pro ם quaſi שביצים pro שביסים a radice שבץ. Nam ad vocem והשביסים hæc obſervat: כמו בצירי מן ושבצת את הכתנת שש׳ והוא כלי עשוי כמלאכת תשבץ: *Quaſi cum* צ *ſcriptum eſſet, quemadmodum & tunicam teſſellatam facies ex byſſo. Et hoc quidem eſt veſtimentum inſtar operis Taſchbetz.* Igitur שביסים & תשבץ idem eſt At vero Jarchius eodem loco illud שביסים putat eſſe ſpeciem retis ad ornandum caput מיני שבכה ait, לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ׳ שבים של שבכה: *Species retis, ad ornandum caput, reperitur ſæpe in Miſna Schebis Schibcha ad indicandum fila retis.* Ideo fortaſſis שביסים & שביצים reticulatum opus cenſetur a Jarchio, quia תשבץ multos habet πλινθίες & plagas inſtar retis.

CCLVII. Iſidorus *Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. mentionem facit veſtis *laculata. Laculata*, inquit, *eſt quæ lacus quadratos quoſdam cum pictura habet intextos aut additos acu.* Salmaſius *ad Vopiſcum in vita Carini*, *ſcutulatum* & laculatum unum idemque putat. Sed ſcribendum exiſtimat *lacuata* pro *laculata*; ut *lacuata tecta.* At ſive ſcribamus *laculata* ſive *lacuata*, utrumque a lacu derivatum videtur, & utrumque habet figuram *quadratam*, aut *lacus quadratos*, ut habet Iſidorus. Et *Lacunar* a lacu dici credibile eſt, ſed lacunar etiam πλινθίον dicitur a Vitruvio, ut obſervat Salmaſius loco modo laudato. πλινθίον autem eſt *ſcutula* ut ſupra oſtendimus. Non mirum igitur ſi veſtes teſſellatæ, ſcutulatæ, & lacuatæ confundantur, quaſi una eademque eſſet.

CCLVIII. Suſpicor tamen fuiſſe aliquam differentiam inter *teſſellatam* & *lacuatam* veſtem. Per *Teſſellatam* enim veteres nihil

aliud videntur intellexisse auctores, quam vestes illas quæ intextas habuerunt figuras quadratas instar tessellarum pavimentorum: sed ita ut figuræ illæ planæ & æquales fuerint, nulla apparente profunditate aut eminentia filamentorum in textura, prout & pavimenta tessellata plana & æqualia esse solent. Sed *laculata*, sive *lacuata*, ut existimo, non solum figuras quadratas habuit, sed tales quæ simul depressæ fuerunt & profundæ, ita ut maxima inæqualitas esset filorum in textura, quædam enim aliis eminebant, alia infra alia deprimebantur: ita quidem ut quodlibet quadratum sive πλινθίον profundius fuerit virgis & viis illis sive ῥάβδοις quæ texturam decussatim transcurrebant. Et hoc quidem optime convenit cum lacubus aut lacunari a quo *lacuata* sive *laculata* dicitur, solent enim *lacus* & *lacuaria* profunda & depressiora esse. Idem sane de scutulata veste intelligi potest, sive ita dicatur a scuto, sive a scutula, sive a lance, sive etiam a Græcorum σκυτάλη. Quis enim nescit scutulas & lances esse cavas & profundas, instar lacunaris. Martialis *lib.* 11.

Et leves scutulas cavasque lances.

Si scutulata vestis a σκυτάλη derivetur, idem plane dicendum erit. Cum enim σκυτάλη sit ῥάβδος, phalangæ sive virgæ quæ subjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas, & cum ejusmodi phalangæ necessario emineant supra terram, ita ut sub se habeant aliquam profunditatem, instar lacunaris aut cavæ lancis, in scutulata veste etiam concipi possunt virgæ istæ atque viæ ut eminentes supra reliquum texturæ, quæ virgæ & σκυτάλαι si transversim currant necessario πλινθία & lacunaria profunda intra se relinquunt, instar tot fundarum & annulorum palarum. Et sane quando propius examino vestimenta Imperatorum de quibus supra mentionem feci, mihi videntur omnino ejusmodi texturam representare: Præsertim *Fl. Justiniani*, *Fl. Germani*, *Flavii Theophobi*. *Michaelis* IX. *Manuelis Junioris*, &c. In pretiosioribus vestimentis lacus isti & πλινθία videntur fuisse ex lino, lana aut serico, sed non nunquam figuris & floribus ornata, quales fuisse Gallorum sagos ex Diodoro Siculo jam modo audivimus, erant enim πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένοι, Virgæ autem istæ, sive phalangæ ex alia erant materia. Aliquando forsan πλινθία ex auro, & phalangæ ex lana, aut serico, aut etiam phalangæ & virgæ ex auro, & πλινθία sive lacunaria ex lana aut serico. Et hoc fortassis intelligit

Psal.

Pſalmiſtes Pſalmo XLV. verſ. XIV. per משבצות זהב, quaſi diceres *lacuata* aut *ſcutulata auro.* Quod tamen non eſt intelligendum de omnibus veſtibus *laculatis* aut *ſcutulatis.* Fuerunt enim quæ nullum aurum, nullamque purpuram intextam habuerunt, ſed ex lino tantum, ita ut & profunditates & virgæ eminentes ſimul fuerint ex lino.

CCLIX. Quicquid alii cenſeant de veterum veſtibus ſcutulatis & laculatis, Sacerdotum tunicas tales fuiſſe quales eas jam jam deſcripſimus mihi eſt perſuaſiſſimum: Habuiſſe nempe vias & virgas eminentes quæ totam tunicam transverſim & decuſſatim decurrebant, ita ut depreſſas & cavas aliquas figuras, ſive quadratas ſive πολύγωνας, intra ſe relinquerent, inſtar lacunaris aut fundæ annuli, quibus includuntur gemmæ & lapides pretioſi. Et ſane verbum שבץ ſignificare *fundis includere*, & משבצות *fundas*, & משבצות זהב *fundas aureas* quibus gemmæ includuntur in Pectorali, & alibi in veſtibus Pontificis Maximi, nemo, qui Hebraica legit, eſt qui dubitet. Id clariſſime patet Exodi XXVIII. verſ. XI. XIII. XIV XX. XXV. & cap. XXXIX. verſ. VI. XIII. XVI. Optime itaque verſio Gallica Pſalmo XLV. verſ. XIV. ubi ſponſæ Chriſti veſtimentum dicitur; משבצות זהב *ſon vetement eſt ſemé d'enchaſſures d'or*, id eſt, *veſtimentum ejus conſutum eſt fundis aureis.* Ita omnino vertendus eſt locus iſte. Nec inſolens fuit apud Græcos ejuſmodi fundas annulorum attribui veſtibus: idem enim intellexiſſe mihi videntur per σημεῖα ſigna illa, quæ alias σφραγῖδες dicebantur. Heſychius σφραγῖδες αἱ ἐπὶ τῶν δακτυλίων καὶ τὰ τῶν ἱματίων σημεῖα. Hæc ſane de ejuſmodi fundis in veſtibus intelligit Salmaſius ad *Vopiſcum in vita Carini*; quod tamen doctiſſimus Rubenius *lib.* I. *de Re Veſt. cap.* X. intelligit de certis quibuſdam ſignis atque notis veſtibus intextis tamquam gentis inſignibus, veluti in ſigillis. Verum quidem eſt σφραγῖδες intelligi poſſe de ſigillis & alicujus gentis inſignibus, nec ſemper de annulorum fundis capi debere; nam & pardalis σφραγῖδας attribuit Opianus *Cyneg. lib.* II. quibus ſcilicet intelligit eorum maculas. Inde tamen concludi non poteſt, lacunaria & profundas figuras illas inſtar fundarum non dictas fuiſſe σφραγῖδας. Nec aliter explicant Judæi ſuum תשבץ in ſuis commentariis. Sic enim Jarchius ad verſum IV. capitis XXVIII. Exodi והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי, inquit, תשבץ עשוי משבצות למי
זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנא׳ באבני האפוד מוסבות משבצות זהב.

קשטוניש אותו קורין ובלע״ז זהב : *Taschbetz est opus Mischbezeth ad pulchritudinem. Et* משבצות *illa sunt quasi fossa qua facta sunt in annulis aureis quibus infiguntur lapides pretiosi & margarita, ut dictum est de lapidibus Ephodi* (Exodi XXVIII. XI.) *inclusi fundis aureis, quas barbare vocant* kastens. Sic vocem istam קשטוניש lego & interpretor: nempe kastens Germanice est enim ein kasten cista, (forte kasten Germnorum a Latinorum *Cista*, aut hoc ab illo) ita scilicet dicta funda cui inseruntur lapides pretiosi, quia est instar cistæ, tum quia in ea gemmæ servatur tanquam in cista, tum quia est cava & profunda instar cistæ. Hinc & ad hunc usque diem Judæi כתנת תשבץ vocant ein gekästelter Rock. Forte etiam scripsit Jarchius Gallice כשוריש *chassures* & non קשטוניש, Est enim Gallis *chassure* funda aut pala annuli.

CCLX. Hæc postquam ita examinassem, statim mihi venit in mentem certus quidam stomachus, qui reperitur in animalibus ruminantibus, quem, ni fallor, *reticulum* vocant Medicorum filii, ob figuras quæ retis maculis sunt valde similes, & ita quidem ut diceres totum stomachum annulorum fundis esse consitum. Hæc jam ante aliquot annos ita menti meæ sese obtulerunt, quod quemlibet facile ita concipere posse puto, modo sciat quid sit משבצות & quænam sit structura hujus stomachi. Sed hisce ita a me conceptis & chartis jam mandatis, expertus sum revera nihil dici, nihilque scribi, quod non sit dictum, & scriptum prius, etiamsi nobis videatur res inaudita, & novissime a nobis excogitata. Nam ecce eadem reperies apud Maimonida *Kele Hammikdasch cap.* VIII. *Sect.* XVI. ubi משבצות in tunicis sacris omnino comparat cum tali stomacho. הכותנות בין של כנ׳ בין של כהן הדיוט משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות כדרך שעושין האורגין׳ בגדים הקשים. *Tunica cum Sacerdotis Magni, tum cæterorum Sacerdotum, fundis consita erat, habuit enim multas domos in sua textura, quemadmodum stomachus quem reticulum dicunt, prout textores facere solent vestes duras,* Quum enim dicit Maimonides שהיא בתים בתים באריגתה perinde est ac si dixisset: *multos habet locos* (quales sunt annulorum fundæ) *intextos.* Et בית הכוסות ejusmodi stomachum significare, patet ex Codice *cholin. cap.* III. ubi ista vox occurrit, & quam Glossa ait esse סוף הכרס שקורין פניצא עשוי בית ככובע וקרוי הכוסות רג *Est inferior pars stomachi, quem vocant pence, & factus est instar Galea, vocant autem beth haccossoth, &c.* hunc stomachum Judæi Ger-

Pag. 295.

ב״ה קכוסות

Sive

RETICULUM id est STOMACHUS

Animalis ruminantis

Germani vocant ein kalle haub / id est *operimentum sponsæ.* De his plura reperies *Codice Sucah. cap.* II. Ex his patet quam male hæ figuræ, quæ תשבץ dicuntur, exprimi soleant à pictoribus, & iis qui hæc minus accurate examinarunt, qnam misere sibi imponi siverint; Præsertim doctissimus *Samuel Lee* Anglus, in suo Opere quod edidit Anglice, *de Templo Salomonis*, in quod nuper incidi, cum depingi curaverit Sacerdotem summum, vestitum tunica oculis humanis undique consita. Ut autem lector facilius hujusmodi Texturam in sacris tunicis capere possit, ejusmodi ביתיהכוסות sive *stomachum*, quem *Reticulum* vocant, depictum ob oculos hic ponere operæ pretium credidi.

CCLXI. Ex iis quæ jam dicta sunt manifesto constat, quid sit השבץ & משבצות. Unicus adhuc restat locus II. Samuelis cap. I. vers. IX. qvem silentio præterire non possum. Legimus ibi Schaulem, populo Israelitico jam in fugam acto, sibi manus inferentem, quod solus præstare non poterat, ad se vocasse puerum Amalekitam, quem forte ibi vagantem vidit, eumque rogasse ut se morte afficeret, additis his verbis: כי אחזני השבץ. vocem השבץ derivari a verbo שבץ, quemadmodum, תשבץ & משבצות nemo est qui dubitet. Sed varie accipitur ab interpretibus. Judæi habent רתת & Chaldæus רתיתא quod *tremorem* significat, quasi Schaul dixisset: *quia me prehendit tremor.* Hanc interpretationem secutus videtur Lutherus, ich bin bedrengt Umbher. & Galli: *Angoisse m'a saisy.* Rabini plerumque exponunt der Krampf / id est, *Spasmus.* Septuaginta σκότος tenebras habent. Ab hac interpretatione non recedit doctissimus Coccejus in suo Lexico, ubi שבץ *vertiginem* reddit. Kimchius etiam morbum significare docet. שבץ, inquit שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב. *Schabatz est nomen morbi, quo forte aliquis corripitur, si gladio percutiatur*, quod putat idem esse cum Chaldæi רתיתא. Sed quicquid dicant interpretes, cum voces שבץ, תשבץ & משבצות nusquam in S. Scriptura significent *morbum*, *tenebras*, *tremorem*, aut *vertiginem*, sed constanter *ornatum* in vestibus, quales sunt palæ & fundæ annulorum, nullam video rationem ob quam à nativa significatione hic recedam, cum eodem sensu plane, quo alibi exponitur, hic etiam intelligi possit. Erat itaque tunica illa Schaulis השבץ *scutulata* sive *lacunata*, ut vestimentum elegantissimum, quale decebat Regem Judæorum.

CCLXII. Atque sic non mirum si dicat אחזני השבץ *tunica illa scutulata me retinuit*, vel *impedivit*, quo minus me potuerim transfigere gladio. Erant enim ejusmodi vestimenta משבצות dura; ideo בגדים קשים *vestes duræ* vocantur a Maimonide, *Kele Hammikd. cap.* VIII. *sect.* XVI. Tales & ipsæ lineæ tunicæ fuere multo magis duræ erant Regum, quæ auro scutulatæ erant, prout & Virgilius *Æneid. lib.* I. *Pallam auro rigentem* dicit, quod scilicet *dura fuerit propter aurum, sicut & novas vestes videmus*, explicante *Servio*. Talis igitur tunica auro rigens & propter aurum dura, gladio restitit. Hoc sensu exposuit *Ralbag*, sive *Rabi Levi Ben Gerson* הרצון בזה:, inquit, לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה משובץ להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור: *Sensus, ut mihi videtur, horum verborum hic est: vestimentum, quo vestitus fuit, fuisse scutulis consitum, ad dandum ipsi robur, ne gladius tam facile penetraret, ut eum confoderet. Ideo dixit Saul, quod scutulata vestis impediverit, quo minus hasta in quam se conjecit, penetraret. Atque hanc ob causam non potuit seipsum confodere.* Belgæ hoc non ignorarunt, ideo **een maelje kolder** verterunt, & Diodatus *la cotte de maille.* Junius & Tremellius, *chlamys ocellata.* Quod videntur intellexisse de certis quibusdam annulis ferreis, instar ocellorum, quibus vestimenta militum solent consui, & quibus sese induere solent milites instante pugna, ne tam facile ab hostibus confoderentur. Si tale fuit vestimentum Saulis, ejusmodi scil. annulis consitum, quod *Maille* vocamus, tunc videtur dictum fuisse שבץ ob aliquam similitudinem: annulli enim isti fuerunt instar πλινθίων & retis macularum. qualis fortassis fuit lorica Neoptolomei apud Virg. *Æneid. lib.* III. quam dicit.

Loricam consertam hamis, auroque trilicem.

CCLXIII. Utut sit, tunicam Schaulis ibi intelligi per שבץ; non autem morbum, multos, & inter Hebræorum Magistros celeberrimos, credidisse, vel inde patet; quod putent id illi obvenisse ob peccatum quod commisit in Nôbo, cum occidi jusserit per Doeg octoginta quinque illos Sacerdotes, qui tunicis *scutulatis* sive משבצות vestiti erant. I. Sam. cap. XXII. XXVIII. Quid si diceremus totam lineam fuisse vestem illam *Schabatz* Schaulis, sed ad usum belli factam: fieri enim solebant tunicæ & loricæ lineæ quæ in aceto decoctæ, duritie ferrum & leonum pantherarumque dentes

dentes repellerent. Talis creditur lorica Imp. Galbæ, de qua vide Casaubonum. Et Ajacis apud Homerum *Iliad. B.* & illa quam Iphicrates instituit apud Nepotem. Eandem forsan intelligit Sil. Ital. *lib.* IV. *per multiplex linum.* quomodo autem multiplex dici possit docet Casaubonus ad Suet. in vita Galbæ. vide etiam Ferrarium *de Re vest. part.* II. *lib.* II. *cap.* XI. Ejusmodi etiam ex lana fiebant, teste Plinio *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. Nec silentio prætereundum quod Plin. *lib.* XIX. *capite* I. refert de thorace Amasis Ægypti Regis; de quibus infra plura. Igitur כתנת תשבץ ego verterem, *Tunicam scutulatam*, aut *tunicam lacuatam*, aut etiam *tunicam fundis consitam.*

CCLXIV. Secunda vox qua exprimitur ornamentum in sacro vestitu, præcipue Pontificis Maximi est חשב: dicitur enim: מעשה חשב. De *Ephodo* vide Exodi XXVIII. verf. VI. & cap. XXXIX. II. III. ועשית את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב: *Et facies Ephod ex auro hyacinthino, purpura, cocco, & bysso, opere choscheb.* De *cingulo* Ephodi Exodi XXVIII. VIII. וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב וגו׳ De *Pectorali* eodem cap. versu XV. ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד De utroque cum de Ephodo tum de Pectorali Exodi XXXIX. VIII. ויעש את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וגו׳ Sic & פרכת dicuntur חשב Exodi XXVI. I. XXXVI. & XXXVI. XXXV. Tandem & cherubimi Exodi XXXVI. VIII. Græci aliquando habent ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ ut Exodi XXVIII. VI. Et versu XV. ἔργον ποικιλτοῦ nulla facta mentione τοῦ ὑφάσματος. Capite XXXIX. VIII. ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίᾳ. Et verf. III. ejusdem capitis ἔργον ὑφαντόν. Et capite XXVIII. versu VIII. חשב אפדתו illis est ὕφασμα τῶν ἐπωμίδων nulla facta in illis locis mentione τοῦ ποικιλτοῦ. Sic Exodi cap. XXVI. I. ubi de velis Tabernaculi: ἐργασίᾳ ὑφάντου, & versu XXXI. ἔργον ὑφαντόν. Eadem reperies cap. XXXVI. verf. XXXV. Vulgatus: *variatum opere plumario, & opus polymitum,* & *opere polymitario.* Belgæ: **het alder kostelijckste werck.** Lutherus: künstlich, Galli: *Ouvrage exquis.* Diodati *ouvrage de dessein.* Junius: *Opus artificiosissimum.* Chaldeus, עובד אומן Arabs صناعة حاذق *Opus acuti viri*: est enim حذق *intuitus est acute vidit.*

CCLXV. Ergo מעשה חשב esse *opus artificiosissimum*, vel ex sola Etymologia probari potest; siquidem חשב est *meditari*, *Excogitare*, Etwas auß fünden/ *Inventer quelque chose.* Hinc & Machinæ illæ quas invenit *Uzzia* Rex II. Chron. XXVI. XV. dicuntur חשבנות · מחשבת חושב quasi diceres: *Excogitata cogitatione cogitantis*, quia erat opus ingeniosissime excogitatum. Hinc non male interpretes; *machina ingeniosissime excogitata*, aut *machina ingeniosissima ab artifice ingeniosissimo excogitata*; Galli dicerent *Des inventions tres-Ingenieuses*, *inventées par les plus exellens Ingenieurs* Est itaque חשב fere idem quod Gallis *un Ingenieur*, ita scilicet dictus ab *ingenio*, rebus novis excogitandis apto, nisi quod hodie *ingenieur* fere semper intelligatur, ubi de rebus bellicis quæstio est.

CCLXVI. At quæritur in quonam artificium illud consistat, & qua arte factum sit? Consistere autem in certis quibusdam figuris & varietate colorum, nemo est, quod sciam, qui dubitet. Hoc imprimis significant Græci per τὸ ποικιλτόν. Est enim ποικίλλειν *variare*, & ποικίλον *varium*, & ποικιλία *variatio*, & ποικιλτὴς *variator*. Igitur quidquid aliquam patitur varietatem, Græcis ποικίλον dicitur. Sic τῶν ὀνομάτων ποικιλία apud Hermogenem. Et ποικίλος λόγιος apud Appianum. Hinc Ælianus ποικιλίας ἱστορίας. Quin & Cantus ποικίλος, Et ποικιλῳδὸς dicitur is qui cantum variare peritus est. Hinc & composita ποικιλόβουλος, ποικιλόδορος & ποικιλομήχανος. Uno verbo. ποικίλον apud Græcos tam lato sensu sumitur, quam apud Latinos *varium*. Sed de vestimentis maxime intelligitur, ideo toties reperies ποικίλην ἐσθῆτα, ποικίλον περιβόλαιον & ποικίλοι χιτῶνες. Aliquando op varios colores tantum. Sic Pavones ob varios colores in plumis ποικίλοι ὄρνες dicuntur. Est & avis quædam quæ ποικιλὶς dicitur ab Aristotele *Hist. Animal. lib.* IX. *cap.* I. propter varios plumarum colores; & alia animalia quæ aliqua varietate notantur, ζῶα ποικίλα. Sic & vestimenta ob varios colores tantum ποικίλα sæpissime dicuntur, ut ποικίλα ἱμάτια idem sit quod Latinis *vestes colorea.* aut *varia vestis.* & ποικιλόχρωμα *varii coloris vestes.* Vide Terentium in Eunucho, Vopiscum *in vita Aureliani*, & alibi plurimis in locis. Sed vestes non tantum variis coloribus, etiam certis quibusdam figuris distinctæ, ποικίλοι dicuntur. Et quod Latinis est *vestis picta*, aut *toga picta* illis est ποικίλη ἐσθὴς, & ποικίλον περιβόλαιον. Maxime autem ποι-

κίλα

κίλα vestimenta, quæ non tantum colore variata, sed & pulchris quibusdam figuris, floribus, aut animalibus & varia materia picta & ornata sunt. Sic apud Herodianum *lib.* v. reperies: ἐσθῆτα χρυσῷ ἢ πορφύρᾳ πεποικιλμένην. *vestem auro & purpura pictam* aut *variatam*. In sacro Hebræorum vestitu, varias fuisse materias & colores, supra fuse demonstravimus: factæ enim erant sacerdotum vestes ex *bysso*, *lana* & *auro*, coloribus *albo hyacinthino*, *purpureo*, *coccino* & *aureo* variatæ & ornatæ; non mirum igitur si ποικίλαι dicuntur.

CCLXVII Sed a vulgato Hebræorum מעשה חשב aut Græcorum ποικιλτὸν *Opus polymitum* dicitur. Quid sit πολύμιτον Capite præcedenti Paragrapho CCXXVII. docuimus, nempe id quod plura habet licia, qualia sunt hodie varia genera pannorum ex serico & pilis caprarum, Gallis *Camelot de Hollande*, & id genus alia. Hoc sensu sumitur apud Plinium *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Plurimis vero liciis texere, quæ πολύμιτα appellant, Alexandria instituit.* Si vocis Etymologiam spectemus, *polymitum* nihil aliud significat, quam id quod multa fila tramæ habet, est enim μίτος *trama*, *licium filum*. Sed usus voluit ut & multa alia significaret; non tantum quod ex pluribus liciis constat, sed & id quod pluribus coloribus, & grata aliqua varietate colorum atque figurarum distinctum & ornatum est Isidorus *Origin. lib.* XIX. *cap.* XXII. *Polymita multicoloris. Polymitus enim textus multorum colorum est.* Sic veteres Glossæ *Babylonicum* ψιλὴν πολύμιτον reddunt. Et Hesychius ποικιλτὴν τέχνην ait πολυμιταρικὴν esse. Atque sic ποικιλτὸν est *polymitum* & ποικιλτὴς *polymitarius*. Hoc sensu sane vestimentum Pontificis Maximi *polymitum* dici potest. ,

CCLXVIII. Deinde & *plurimum* dicitur ab eodem vulgato. quod iterum significat ποικίλον: est enim *plumare* ποικίλλειν. In veteri Glossario *plumarius* πλιλοβάφος, aut potius ψιλοβάφος. Et secundum Glossas βασιλικῶν: πλυμία sunt ποικιλτὰ ὑφάσματα. Sic & opera Babylonica, quæ proprie ποικιλτὰ sive *picta* sunt, de quibus Martialis *lib.* I.

... Babylonica picta superbe
Texta Semiramia quæ variantur acu;

a Publico Syro *plumata* vocantur.

Plumata amictus auro Babylonico.

De eodem opere Lucanus

.... *Aut auro plumata nitet.*

Hieronymus *Epist.* cxxx. *chofcheb* etiam plumatum vocat. *In Exodo*, inquit, *cæterisque locis, ubi describuntur vestes plumaria arte contexta, opus cherubim, id est varium atque depictum esse describitur.*

De Plumatis vide etiam vopiscum *in vita Carini*: *Quid Tyrio & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles.* Plumaria jam inde a vetustissimis temporibus nota fuerunt Romanis. Nonnius; *Plumarium (a plumando) Varro Cato de liberis educandis: Etenim nulla qua non didicit pingere, potest bene judicare, quid sit bene pictum a plumario, aut textore in pulvinaribus plagis.* Ecce *plumarium* pingitur a plumario aut a textore, est itaque *vestis picta* sive ποικίλος. Recentiores Græci Latina voce eadem vocant πλυμία & πλυμιστά, ut & ἐξομπλωτά quasi *exemplata* quia variis exemplis atque figuris ornata erant, de quibus vide Eustathium. Et clavum Græcis vocari πλυμίον, docet Salmasius, atque probari putat ex Procopio περὶ κτισμάτων ἰυστιν. χιτὼν ἐκ μετάξης ἐγκαλλωπίσμασι χρυσοῖς πανταχόθεν ὡραϊσμένος, ἃ δὴ νενομίκασι πλυμία καλεῖν. Et illud χρυσᾶ πλυμία βασιλικά ex Fastis Græcis, scilicet ex *Chronico Alexandrino* vertit. Clavos aureos Regios intextos. Sic & Tunica Thamaris II. Reg. XII. a Procopio Gazæo opus πλυμαρικὸν dicitur, χιτὼν ἀστραγαλωτὸς, inquit, Σύμμαχος χειριδωτός. Ακυλας καρπωτὸς ἀντὶ τοῦ καρποὺς ἐνυφασμένους ἔχων οἱ νῦν δὴ αὐτὸν καλοῦσι πλυμαρικόν. *Tunica talaris; Symmacho manicata. Aquila* καρπωτὸς, *quia fructus habet intextos, hodie dicitur plumata.* Hoc autem genus ornamenti qualia sunt τὰ ποικίλα & πολύμιτα, *Plumaria* & *plumatum* dicuntur proculdubio a plumis avium variis coloribus, quasi eleganti arte distinctis. Hinc columbæ *argento & flavo auro tectæ* dicuntur, Psalmo LXVIII. XIV. Et *Aquila* (majori scilicet illi, quam χρυσαίετον vocat Ælianus *Hist. Animal. lib.* II. *cap.* XXXIX.) adscribitur הרקמה (nota רקמה etiam dici ποικιλτὸν & *plumarium*) *opus Phrygionicum.* Idem docet Prudentius.

—— *Hunc videas lascivas præpete cursu.*
Venantem tunicas, avium quoque versicolorum.
Indumenta novis texentem plumea pennis.

Cum itaque ποικιλτοὺς colores & totum ornatum in plumis avium imitetur, mirum non est, eum *Plumarium* & ejus opus *plumatum* dici.

dici. Constat etiam ex ipsis avium plumis, varia & elegantissima opera fieri, cum ad tegumenta hominum, tum ad eorum vestimenta. Qualia multa vidimus advecta ex Freto Davis Flessingam in Zelandia, anno CIↃ IↃCLVI. quorum quædam, ni fallor, adhunc usque diem possidentur a Nobilissimis Viris Lampsenio, La Portio & aliis. Et licet a gente Barbara facta & concinata, & pro spolio satis vili inde advecta habita fuerint, tanta nihilominus arte & pulcherrimorum colorum varietate, suavique ordine ac dispositione luserunt, ut etiam solertissimi Phrygionis manum superare viderentur. De ejusmodi operibus ex plumis, ideoque vere *plumatis*, plura observavit Fullerus in *Miscel. lib.* I. *cap.* XX. ex Cortesio, qui de Plumatis operibus Mexicanorum imperatoris hæc tradidit: *Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus sericis, acupictis, mirabiliora fieri possent.* Ac rursus alibi: *Ex plumis fabrefacta tam mirabilia habuimus, ut scriptis demonstrari non possent; nec eorum excellentia comprehendi videatur.*

CCLXIX. Tertia vox qua utitur Moses ad exprimendum ornatum in vestibus sacris, est רקם, Exodi cap. XXVIII. commate XXIIX. ואבנט תעשה מעשה רקם *Et balteum facies opere Rokem.* vide quoque capite XXXIX. XXIX. In sacro vestitu de solo *balteo* dicitur quod fuerit *Rokem.* Hinc Judæi והאבנט לבדו רקם *Et balteus solus est Rokem*; Ejusdem tamen operis fuerunt etiam *tegumenta portæ tentorii.* Exodi XXVI. XXXVI. & XXVII. XVI. & XXXVIII. XVIII. Sed & alia præter sacra dicuntur רקם. Judic. V. XXX. inter optima spolia etiam numerantur רקמה & רקמתים. Et Ezechielis XVI. X. ואלבישך רקמה Et *vstivi te Rikema.* videatur & versu XIII. & versu XVIII. ubi vestimenta & operimenta Idolorum dicuntur רקמה. Et sponsam Christi legimus vestitam לרקמות Psal. XLV. XV. Græci τὸ רקם iterum reddunt ἔργον ποικιλτόν. Vide Exodi XXVIII. XXXIX. & XXXIX. XXIX. Sic & XXVI. XXXVI. & alibi. Nulla igitur differentia inter חשב & רקם. vulgatus rursum quoque *opere plumarii*, & *arte plumaria*, Exodi XXVIII. XXXIX. ubi de balteo, & alibi. Sed Judic. cap. V. XXX. vestes diversorum colorum. Et Ezech. XVI. X. *discoloria.* Et vers. XVIII. *multicoloria.* Et vers. XIII. ejusdem capitis XXVII. XXIV. *polymitum* habet, & cap. XXVI. XVI. *Varia.* Galli *Ouvrage de broderie.* Diodati, *ouvrage de brodeur.* Belgæ *geborduurt.* Judic. V. XXX. **van verscheide verwen gestikt.** & illud רקמתים reddunt **van verscheide verwen.**

wen an beide syden gestikt. Ezech. XVI. X. XIII. XVIII. & XXVI. XVI. & XXVII. XXIV. Et Psalmo XLV. XV. & Exodi XXXVIII. XVIII. gestikt werck. Eodem plane modo quo Lutherus, qui fere semper habet gestickt. Ideo *balteus* illi dicitur ein gestickter gurtel. Exodi vero cap. XXVI. XXXVI. & XXVII. XVI. habet gewircket / & sic alibi Chaldæus עבד ציר quod nihil aliud significat quam τὸ ποικιλτὸν; est enim Chaldæis ציר *Pictor*, *formator*, ideoque idem ac *Acupictor*, & ציור *pictura* a ציר formare. Arabs صناعة راقم *Opus Rokem.* Itali τὸ *Rokem* retinent dicunt enim *recamata* pro *acupicto*, & *recamare* pro *acupingere.* Et Hispanis *Recamodura* est opus Phrygionicum. Ex his omnibus apparet חשב & רקם in eo convenisse, quod utrumque *vestem pictam* significaret, Græcis ποικίλον. Nam quemadmodum τὸ ποικιλτὸν significat quicquid variatum est, ita & רקם apud Hebræorum sapientes, eadem fere semper significat. Sic maculæ pardi Jeremiæ XIII. XXIII. dicuntur שלטי רקמתיה pro quo in Hebræo habetur חברברותיו. Et ovum *figuratum* illis est ריקמה vel המרוקמת *Cholin cap.* VII. in Misna ביצה השרץ המרוקמת טהור ניקבה כל שהו טמא: *Ovum animalis reptilis figuratum mundum est, si vero perforatum tantillum, immundum est.*

CCLXX. Differunt tamen חשב & רקם in eo quod חשב *textum* credatur, nulla adhibita acu, רקם autem *acupictum* sit. Sic in Codice *Ioma cap.* IX. חשב מעשה אורג *Choscheb est opus textoris.* Et *Iarchius* ad versum I. capitis XXVI. Exodi, ubi de cherubimis qui dicuntur מעשה חשב hæc ad τὸ *choscheb* adnotavit היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט *Pingunt eos* (cherubimos) *textu, non autem rekama quia hoc fit acu.* Huc, mea quidem opinione, respexerunt Græci, qui aliquoties habent ἔργον ὑφαντὸν, & ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ, & ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίας, ἐργασίας ὑφάντου, quemadmodum id supra, paragrapho CCLXIV. ostendimus. Aben Ezra tamen auctoritati suorum doctorum, & ipsi Talmudi (grande peccatum in Judæo!) sese opponere audet. Exodi XXXVI. v. I. מעשה חשב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח: *Opus choscheb non est opus Rokem, nec Textoris, sed tantum factum est eodem modo, quo fieri solent vestes sericeæ, ubi quis talem figuram efficit in aliqua tabula, prout ipsi cogitatio venit in mentem.* Textu tamen fieri, opinio est

eſt doctiſſimorum, & quidem ipſorum Gemaricorum. Sed opus *Rokem* acu pictum creditur, non autem textum, quod iterum docet *Codex Ioma dicto capite* IX. רוקם מעשה מחט *Rokum eſt opus acus*. Jarchius iterum quoque Exodi XXVI. quem locum jam modo allegavimus, ait רקמה eſſe מעשה מחט *Opus acus*, ſcilicet *acu pictum*. Et ad verſum XXXVI. רוקם הצורות עשויות בו מעשה מחט *Rokem eſt illud cujus figuræ fiunt opere acus*. Hinc Chaldæis עבד ציור מחט *opus acu pictum* Nec omnia veſtimenta, de quibus mentio fit apud veteres, eodem pingebantur. Quædam ſola textura variis figuris ornabantur, quædam autem acu. Hæ figuræ intextæ Ariſteneto *Epiſt*. XXVII. *lib*. I. αἱ ἀπὸ κερκίδος γραφαὶ, *picturæ per textorem* appellantur. De iiſdem Vitruvius *lib*. x. *cap*. I. ubi dicit; *connexum ſtaminis corpora ſubtemen, non modo a tegendo tueri, ſed etiam ornatus adjicere honeſtatem*.

CCLXXI. De figuris & imaginibus quæ ſola textura fiebant, dulciſſime canentem audi Ovidium. *Metamorph. lib*. VI. *fabula* I. & II. ubi de certamine Palladis & Arachnes. Talis eſt fortaſſis veſtis κατάστικτος de qua Pollux *lib*. VII. *cap*. XIII. ſiquidem χιτὼν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα *Eſt tunica habens animalia & flores intextos*. Tales ſunt *tunicæ* illæ & *limbi & penulæ matronales quæ Alexandri effigiem monſtrent*, non quidem acupictam aut acu adſutam, ſed *de liciis variantibus*, id eſt quæ texta erant. Vide Trebellium Pollionem *in vita Macrini*. De ejuſmodi opere ſolo textu *de variantibus liciis* picto, egregium locum ad hanc rem allegat Salmaſius, ex *Homilia de Lazaro Aſterii Amaſeæ Epiſcopi*: ἀλλὰ τινὰ καινὴν ὑφαντικὴν ἐξευρόντες περίεργον, ἥτις τῇ πλοκῇ τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην τῆς γραφικῆς μιμεῖται τὴν δύναμιν καὶ πάντων ζώων τοῖς πέπλοις τὰς μορφὰς ἐνσημαίνεσθαι τὴν ἀνθινὴν καὶ μυρίοις εἰδώλοις πεποικιλμένην φιλοτεχνοῦσιν ἐσθῆτα ἑαυτοῖς τε καὶ γυναιξὶ καὶ πᾶσιν. *Aliquam autem novam texturam curioſam invenientes, quæ connexu ſtaminis & ſubteminis pingendi artem imitatur, qua omnium animalium formas pingebant floribus mille figuris arte variabant veſtes, ſibi, uxoribus & aliis omnibus*. Ecce illa ſolo connexu ſtaminis & ſubteminis, ideoque ſola textura fiebant. Talia fuerunt opera Babylonica texta, etſi nonnunquam acupicta etiam Babylonica dicerentur. Ita quidem dicta quia Babylonia eorum inventrix erat, teſte Plino *lib*. VIII. C. XLVIII. *Diverſos colores picturæ intexere Babylon maxime celebravit, & nomen impoſuit*. Martialis,

Ba-

——— *Babylonica superbe*
Texta Semiramia quæ variantur acu.

Idem intelligit Plautus per *Babylonica peristromata.* Illa quæ textura sola picta erant, vera sunt πολύμιτα: *Polymita enim pluribus liciis texta sunt, quæ Alexandria instituit*, ut ex Plinio supra audivimus. Nam in texendis ejusmodi operibus necessario utendum erat plurimis liciis. Hæc sunt illa quæ Belgice diceremus **tapijtwerck**/ *Gallice ouvrage de tapisserie*; solent enim hodie tapetes, plurimam saltem partem, texi & pectine variari, non acu. Et hoc quidem est מעשה חשב. *Acupicta autem* id est illa quæ acu, non textu, fiebant *opera Phrygionica* & Phrygionia dici solent, quia Phryges eorum inventores creduntur, ut Plinius iterum docet: *lib.* VIII. *cap.* XLVIII. *Pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natæ. Acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellatæ sunt.* Varro apud Nonium: *Phrygio qui pulvinare poterat pingere Solios defigebat.* Plautus in *Menechmis*:

Pallam illam quam dederat dudum ad Phrygionem.
ut deferas,
Ut reconcinnetur, atque ut opera addantur quæ volo.

Hæc Græcis βελονοποικίλα dici possent. Est enim βελονοποικιλτὴς *accupictor.* ὁ τῇ ῥαφίδι ὕφη ποιῶν καὶ ζωγραφῶν *qui acu texturas facit & pingit*, ut habet Hesychius. Eadem & ῥαφιδευτὰ dicuntur, ab *acu*; est enim ῥαφὶς acus. Hæc Gallis *ouvrage de broderie*, Belg. **geborduyrt.** De utroque genere variationis & ποικιλίας, cum de *Babylonico* quod fit radio & pectine in tela, tum de *Phrigionico* quod post texturam acu ornatur, Tertullianus *de habitu Mulierbi. Age nunc si ab initio rerum & Milesii oves tonderent, & Seres arbores nerent, & Tyrii tingerent, & Phryges insuerent, & Babylonii intexerent.*

CCLXXII. Differunt etiam חשב & רקם eo quod חשב majori artificio fieret quam רקם, quod vel ex solo verbo חשב videtur colligi posse: significat enim *excogitare*, & solertiam hominum. Hinc opus *artificiosissimum* a Tremellio dicitur, & a Belgis **het alder kostelijckste werck**/ a Chaldæo עבד אומן *opus artificis*, quasi excellentiori sensu, quia omne aliud artificium superare videtur, cum רקם tantum dicatur עבד ציר *opus pictoris.* Capite præcedenti jam demonstravimus texturam omnem dici מעשה אומן, ob artifi-

cium & induſtriam, ſed quia חשב rariori fit induſtria & arte, ideo חשב quaſi *excogitatum* dicitur. Certe Babylonis *acum* pectine id eſt textura vinci, ſubtiliora ſcilicet & majori artificio facta eſſe, ea quæ ſolo textu pinguntur, quam quæ acu ornantur, diſcimus ex Martiali *in Epigrammate*, cui lemma *Cubicularia Polymita.*

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: victa eſt
Pectine Niliaco jam Babylonis acus.

Et ſane multo elegantiori artificio factum fuiſſe τὸ חשב quam רקם clamant omnes Hebræorum Doctores: Hoc enim figuram ab unico latere tantum repræſentabat, illud autem ab utroque, ideoque διπρόσωπον aut ἀμφιπρόσωπον dici poteſt. *Ioma cap.* IX.

רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות:

Rokem eſt opus quod fit acu, ideoque figuram unam (id eſt ab uno latere) *tantum habet; Choſcheb autem eſt opus Textoris, ideoque duas habet figuras:* id eſt ab utroque latere depictum eſt. Jarchius ad Exodi cap. XXVI. verſ. I. ad hæc verba מעשה חשב תעשה אתם ſic commentatur. כרובים (quæſtio enim eſt de *Cherubimis*) היו מצוירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין תגורות של משי שקורין בל״עז פיי״שיש״א: *Cherubimi figuras habent per texturam, non arte Phrygionum; quia hoc eſt opus acus, ſed per texturam, & quidem ab utraque parte, figuram ſcilicet ab hoc latere & figuram ab illo latere: veluti Leonem ab hac parte & Aquilam ab illa parte, ut texi ſolent cingula ſerica, quæ vocant barbare* ein peütſche. Sic expono vocem ein peütſche; puto enim Germanicam eſſe vocem, ideoque ſcribendum eſſe פיי״טשא pro פיי״שיש״א alias fateor me iſtam vocem non intelligere: At vero פיי״טשא, quod fit levi mutatione, Judæis ſignificat *cingulum*, ideo & cingulo pro loro uti ſolent in ſuis ſynagogis, quando penitentes cædere ſimulant. Niſi mavelis בורשא *bourſe, crumena*, ut corrupte ſcriberetur פיי״שיש״א. Aben Ezra eodem loco: מעשה חשב אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים ורוקם פרצוף אחד ונכון. הוא על דרך הפשט: *Opus Choſcheb, tradunt ſapientes noſtri ab utraque parte habere figuram; ſed Rokem ab una tantum, quod quidem ex ſenſu literali elicitur.* Sic & Maimonides Hilch. *Kele Hammikdaſch*, *cap.* VIII. *Sectione* XV.

כל מקום שנא׳ בתורה מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות בצריגה נראות

מצד אחר פני הארינה ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדין פנים ואחר: *Ubicumque in lege dicitur Opus Rokem, id intelligendum est, quod pictura, quæ fiunt in tela, ab unico latere telæ tantum conspiciantur. At opus Choscheb, quod figuræ conspiciantur ab utroque latere, ante & pone.* Rationes autem cur tradant Judæi opus *Choscheb* ab utroque latere telæ pone & ante habuisse figuras, videntur sumi a velo Tabernaculi, quod dividit Sanctum Sanctorum a Sancto. Exodi XXVI. XXXI. dicitur enim fuisse חשב. Et revera, quia conspici debuit, & tam in adyto quam extra adytum gloriam & Majestatem Dei repræsentare oportebat, indecorum enim fuisset habitaculo Dei si aliqua parte rude & sordidum opus apparuisset, qualia esse solent nostra peristromata & tapetia, quæ ab una parte tantum picta sunt dum in altera nihil conspicitur, præter ingrata quædam filamentorum segmenta. Jarchius ad istum locum videtur statuere, non tantum חשב sed & רקם habere picturas ab utraque parte exturæ, sed ita tamen ut hoc in utroque latere eandem repræsentet figuram: scil. si in Rokem conspicias florem ab uno latere, aut bovem, eundem florem aut bovem, etiam conspicies ab altero latere: at, si conspicias in חשב ab hoc latere, puta leonem, ab altero conspicies aquilam. Ita sane se explicat ad versum XXXI. כבר פירשתי שזה היא ארינה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אין דומין זה לזה *Antea jam exposuimus esse telam duorum parietum. Sed illius figuræ quæ a duobus lateribus apparent, sibi non sunt similes.* Sic ad versum I. cap. XXVI. ubi de Cherubimis, quem locum modo allegavimus, statuit fuisse ארי מצד זה ונשר מצד זה *leonem ab hoc latere & aquilam ab altero latere.* Rokem autem easdem figuras habuisse ab utroque latere, docet ad versum XXXVI. ejusdem capitis. רוקם inquit, הצורות עשויות בו מעשה מחט בפרצוף של עבר, זה כן פרצוף של עבר זה: *Rokem est cujus figuræ acu adpictæ sunt, & qualem figuram habet ab uno latere, talem etiam habet ab altero.* Ut ut sit, magna fuit differentia inter חשב & רקם.

CCLXXIII. In hoc autem conveniebant quod utrumque ποικίλον variis coloribus & figuris depictum & ornatum fuerit. Et sane ejusmodi ποικίλα, *varia*, *Polymita*, & *Plumata* variorum generum figuras habuisse, omnes auctores docent. Et aliquando quidem literas quasdam tantum intextas habebant. Suidas de τελβωνοφόρῳ. ὁ φορῶν στολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γραμμάτια, *Gerens stolam habentem signa ut literas*, ubi pro γραμμάτια quidam legunt

gunt γάμματα habentem ſigna gammæ Γ. Sed & plures aliæ litteræ intexebantur, ut obſervari poteſt in picturis veterum cœmiteriorum, quas exhibet Boſius *in Roma ſubterranea*, ubi ſæpe I litteram, aliquando τὸ H; ſæpe Υ, aut X, aut alias literas laciniis palliorum intextas videmus, ut Muſivo Triclinii Leoniani, in pallio D. Petri τὸ ⵊ, in aliorum paliis aliæ literæ rubro colore ſcriptæ ſunt. Ita Boëtius *lib.* I. *de Conſolatione de veſtibus Philoſophiæ*: *Harum in extremo margine* Π, *in ſupremo vero* Θ *legebatur intextum atque inter utraſque litteras in ſcalarum modum gradus quidam inſigniti videbantur, quibus ab inferiore elemento ad ſuperius eſſet aſcenſus.* Hæc ex Doctiſſimo Rubenio *De Re Veſt. lib.* I. c. x. exſcribi operæ pretium fore puto. Hinc etiam doctiſſimus vir ſuſpicatur Græcis in uſu fuiſſe, ſigilla aut monogrammatia patriæ aut gentis ſuæ tamquam inſigne palliis intexere, ut in bello & clypeis ſuis primariam patriæ ſuæ literam præferebant, quod ex Xenophonte conſtare putat *lib.* IV. *Hiſt. Græc.* Huc etiam referri putat Heſychii σφραγῖδες, de quibus & nos ſuperius. Sed & integra nomina aliquando intexebantur. Apocal. cap. XIX. com. XVI. occurrit Tunica Chriſti, in qua ſcriptum erat: REX REGUM, & DOMINUS DOMINORUM. Plinius XXXV. *cap.* IX. de Zeuxi. *Opes quoque tantas acquiſivit, ut in oſtentatione earum olympiæ aureis litteris in palliorum teſſeris intextum nomen ſuum oſtentaret.* Et vopiſcus in vita Carini: *Inſcriptum eſt adhuc in choraulæ pallio Tyrianthino, quo ille velut ſpolio nobilitatis exultat, Meſſallæ nomen & uxoris.* Plura vide apud eundem Rubeniũ, & *jam apud Ciampinum, in Muſivis ſacris.*

CCLXXIV. Aliquando floribus pictæ erant veſtes. Ejuſmodi picturas Græci ἀνθινὰ vocabant, ut ut & purpuram aliquando ἄνθος dixerint, prout fuſe ſatis demonſtratur a conſultiſſimo & literatiſſimo viro Cupero in doctis ſuis Obſervat. lib. III. cap. VIII. Hinc fortaſſis *Aquila* τὸ שש Ezech. XVI. X. ἀνθινὸν reddidit, de quo plura vide ſupra cap. VIII. Sic Sacerdos Herculis apud Plutarchum in *Problematicis Græcis* dicitur induiſſe ςολὴν ἀνθινὴν, *ſtolam floridam*. Sic & Caligula triumphavit in ἐσθῆτι ἀνθηραῖς *veſtibus floridis*. Dio *lib.* LIX. Illæ autem veſtes floridæ mulieribus erant propriæ. Artemidorus *lib.* II. *cap.* III. Γυναικὶ ἡ ποικίλη, ἢ ἀνθηρὰ ἐσθὴς συμφέρει. *Mulieri autem florida & variata veſtes conveniunt.* Et Meretrici attribuit floridas veſtes Suidas in voce ἑταῖρος. Ἑταιρῶν ἀνθινῶν. νόμος Ἀθήνησι, τὰς ἑταίρας ἄνθινα φορεῖν.

φορεῖν. *Meretrices ut haberent vestes floridas.* Hæc causa fuit proculdubio, quod rideretur ille qui in Theatro, vestibus coloriis & floridis conspiciebatur, apud Lucianum *in Nigrino*, cum dicerent spectatores: ἔαρ ἤδη, καὶ πόθεν ὁ ταὼς οὗτος, καὶ τάχα τῆς μητρός ἐστιν αὐτοῦ. *Ver est, & unde nobis pavo hic, & fortassis matris ipsius hæc est.* Illi autem flores crocei aliquando erant. Sic Euripides *Hecub.*

Ἐν δαιδαλέαισι ποικίλ',
Λοῦσ' ἀνθοκρόκοισι πήναις.
In artificiosis variegans,
Croceo flore decoris tapetibus.

Sed & nonnunquam *palmæ* intexebatur. Unde togæ palmatæ, tam celebris vestis, nomen. Isidorus *lib.* XIX. *cap.* XXIV. *Toga palmata dicebatur quam merebantur ii qui reportabant de hostibus palmis intextas haberet.* Et Festus: *Tunica palmata a latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc a genere picturæ* (scilicet palmæ) *appellatur.* Hæc erat toga triumphalis & consularis, quæ in nummis Augusti conspicitur satis clare: qualem etiam expressam reperies apud Rykium, *de Capitolio, cap.* XIX. Hæc antiquissimis temporibus erat tunica Jovis Capitolini, quam triumphantes inducebant, cum triumpharent. Sed & stellæ aliquando depictæ erant, de quibus Appianus *lib.* I. *Punicorum*; dicit enim illam fuisse πορφυρᾶν, ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. *purpuream habentem aureas stellas intextas.* De ejusmodi fortassis Euripides *Phœniss.*

Ἒ ἒ ὡς γαυρὸς, ὡς φοβερὸς
Εἰσιδεῖν, γίγαντι
Γηγενέτᾳ προσόμοιος
Ἀστερωπὸς ἐν γραφαῖσι.
Heu quam superbus, quam terribilis,
Aspectu, Giganti
Terrigenæ similis,
Syderis instar vultu splendens in picta veste.

CCLXXV. Et Animalia, ut bellua, intexebant. Græcis ζῶα & Plauto *Belluata*; talia fuerunt præcipue opera illa Polymita Alexandrina texta, non acu picta, de quibus Plautus in *Pseudolo*: *Neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia.* Hinc Hesychius ποικιλτὸν ἱμάτιον, reddidit ζωγραφητόν. De iisdem Pollux *lib.* VIII. *cap.* XIII. ὁ δὲ κατάστικτος χιτὼν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα.
quem

quem locum modo laudavimus, Vide etiam quod allegavimus supra, paragrapho CCLXX. ex Asterio Amaseæ Episcopo, ubi memorantur, pepli & vestes quibus intextæ erant, *variorum animalium formæ, flores & infinitæ aliæ imagines.* Ammianus *lib.* XIV. *ut longiores fimbriæ quæ perspicue luceant, varietate liciorum effigiata in species animalium multiformes.* Persarum Rex, teste Curtio *lib.* III. *pallam habuit auro distinctam aurei accipitres, velut rostro inter se corruentes.* Tandem & viros illustres depictos habebant in vestibus, quemadmodum *illæ tunicæ & limbi & penulæ matronales, quæ Alexandri Magni effigiem de liciis variantibus monstrabant*, ut testatur Trebellius Pollio *de Triginta Tyrannis.* De ejusmodi Ausonius *ad Gratianum: Palmatam, inquis, tibi misi in qua D. Constantinus parens noster intextus est.*

CCLXXVI Sed lubet Poetam dulcissime canentem adducere. Ovidium, *Metamorphos. lib.* VI. *Fab.* I. *&* II. ubi ut elegantissimam texturam, ita & in vestibus picturas, quæ omnem hominum captum longe superant describit, cum celebri ista pugna Palladis & Arachnes, cujus jam aliquoties mentionem fecimus:

Tela jugo juncta est: stamen secernit arundo:
Inseritur medium radiis subtemen acutis.
Quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum
Percusso feriunt insecti pectine dentes.
Utraque festinant &c.

Jam de tela Minervæ sic canit:

Cecropia Pallas scopulum Mavortis in arce
Pingit, & antiquam de terræ nomine litem.
Bis sex cœlestes medio Iove sedibus altis
Augusta gravitate sedent sua quemque Deorum
Inscribit facies: Iovis est regalis imago.
Stare Deum pelagi, longoque ferire tridente
Aspera saxa facit, medioque e vulnere saxi
Exiluisse fretum, quo pignore vindicet urbem.
At sibi dat clypeum, dat acutæ cuspidis hastam,
Dat galeam capiti, defenditur ægide pectus,
Percussamque sua simulat de cuspide terram
Edere cum baccis fœtum canentis olivæ,
Mirarique Deos: operis victoria finis.
Ut tamen exemplis intelligat æmula laudis

Quod pretium speret pro tam furialibus ausis,
Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore suo, brevibus distincta sigillis.
Threiciam Rhodopem habet angulus unus, & Æmum,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam,
Nomina summorum sibi qui tribuere Deorum.
Altera Pigmaea fatum miserabile matris
Pars habet. hanc Iuno jussit certamine victam
Esse gruem, populisque suis indicere bellum.
Pinxit & Antigonem ausam contendere quondam
Cum magni consorte Iovis, quam regia Iuno
In volucrem vertit: nec profuit Ilion illo,
Laomedonve pater, sumptis quid candida pennis
Ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro.
Qui superest solus Cynaram habet angulus orbum:
Isque gradus templi natarum membra suarum
Amplectens, saxaque jacens lachrymare videtur.
Circuit extremas aleis pacalibus oras.
Is modus est, operisque sua facit arbore finem.
Maeonis elusam designat imagine tauri
Europen: verum taurum, freta vera putares.
Ipsa videbatur terras spectare relictas,
Et comites clamare suas tactumque vereri
Assilientis aquae, timidasque recondere plantas,
Fecit & Asterien aquila luctante teneri.
Fecit olorinis Ledam recubare sub alis
Addidit ut Satyri celatus imagine pulchram
Iupiter implerit gemino Nycteida foetu.
Amphitryon fuerit, cum te Tirynthia cepit.
Aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis.
Mnemosynen pastor, variusque Deoida serpens.
Te quoque mutatum torvo Neptune juvenco.
Virgine in Aeolia posuit. tu visus Enipeus.
Gignis & Aloidas: aries Bisalpida fallis.
Et te flava comas frugum mitissima mater
Sensit equum: te sensit equum crinita colubris
Mater equi volucris: sensit delphina Melantho.
Omnibus his faciemque suam, faciemque locorum

Red-

Reddidit. est illic agrestis imagine Phœbus:
Utque modo accipitris pennas, modo terga leonis
Gesserit: ut pastor Macareida luserit Issen.
Liber ut Erigonem falsa deceperit uva.
Ut Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Ultima pars tela tenui circumdata limbo,
Nexilibus flores hederis habet intertextos.
Non illud Pallas, non illud carpere Livor
Possit opus. doluit successu flava virago. &c.

CCLXXVII. Ex his satis manifestum est, qualesnam fuerint picturæ istæ in veterum texturis atque vestibus. Sed quale genus picturarum vestimenta sacra habuerint, altum est in sacra Scriptura silentium. Quantum ad velum Tabernaculi כרובים *Cherubimos* intextos habuisse, docemur a Mose, Exodi XXVI. vers. XXXVI. quos Jarchius (ut jam supra ostendimus) tradidit habuisse formas ab altera parte *Leonis*, ab altera autem *Aquilæ*. Si Josepho fides adhibenda est, aliquid de picturis in velis Tabernaculi nos quoque docet *lib.* III, *Antiq. cap.* V. ὑφὸς ἦν πορφύρας φοίνικας σὺν ὑακίνθῳ καὶ βύσσῳ πεποιημένον πολλῶν αὐτῷ συνανθούντων καὶ ποικίλων ὁπόσα μὴ ζώων ἐξετυποῦντο μορφάς. *Contextum erat ex purpura, cocco hyacinthino & bysso, variis floribus pictum, aliisque ornamentis decoratum, præter animantum formas.* Hæc de velo extrinseco. Et paulo post: Ὡραῖον δὲ τὸ φᾶρος ἄνθεσι παντοίοις ὅσα γῆθεν ἀνέρχεται διαπεποικιλμένον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασι ἐνυφασμένον, ἃ κόσμος εἶναι ἔμελλον, πλὴν ζώων μορφῆς. *Fuit autem hæc tela omnis generis floribus, quæ terra fert, variata, omnibusque aliis ornamentis contexta, præter animantium formas.* De eodem velo inter Sanctum & Sancta Sanctorum loqui videtur; atque sic Cherubimi in hoc velo videntur stetisse inter mille flores aliasque picturas. Sed de hisce fusius alibi, ubi de Tabernaculo disputabimus. Cum hæc dicantur מעשה חשב & רקם a Mose, nisi nos fallat Josephus, concludi licet, vestimenta sacra ejusmodi picturas, flores scilicet aliaque ornamenta præter animalia, habuisse intextos, & acu adsutos. De *balteo* sive אבנט qui etiam מעשה רקם *opus Phrygionicum* est, idem Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. hæc tradit: Ἄνθη δ᾽ εἰς αὐτῶν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Flores illi intexti erant, ex cocco, scilicet purpura, hyacinthino & bysso variatus erat.* Isidorus *Orig. lib*, XIX. *cap.* XXI. *Abanem* (lege *abnet*) *cingulum*

sacer-

ſacerdotale rotundum polymita arte ex cocco, purpura, hyacinthinoque contextum, ita ut flores & gemmæ in eo videantur eſſe diſtincta.

CCLXXVIII. Hæc quæ jam dicta ſunt de חשב & רקם opere *plumario*, *polymito*, *vario*, & *ποικίλῳ* ſufficerent. Quia tamen in S. Scriptura mentio fit aliarum veſtium, quam earum, quæ ſunt חשב & רקם, quæ a Græcis etiam *ποικίλοι* dicuntur, quales ſunt veſtes Joſephi & Thamaris Geneſ. XXXVII. & III. & II. Samuelis XIII. XVIII. lectori non ingratum fore puto, ſi & illas ſub incudum revocemus; ut, quales proprie fuerint, examinaremus. Quantum igitur ad tunicas illas, utraque dicitur כתנת פסים Sed non eodem modo exponuntur a Græcis. Tunicam Joſephi Gen. XXXVII. III. exponunt *χιτῶνα ποικίλον*. Vulgatus quoque *polymitum*. Lutherus ein bunten rock. Belgæ **een veel-verwigen rock/** q. d. *coloream*, quod varios habuerit colores. Galli *Hoqueton* (quæ vox a כתנת originem ſumpſit) *bigaré*, & *cotte bigarée*. Junius, *verſicolorem*. Diodati *juppe Rayée*, & *robe rayée*. Arabs تونية من ديباج *Tunicam ex ſerico*, aut potius *tunicam pictam*, ſive ex picturis conſtans. Et ſane ديباج *pictum* videtur ſignificare potius quam *ſericum*; cum verbum دبج ſignificet *figuris ornare* aut *pingere*. Non igitur videtur ſericum ſignificare, ſaltem in hoc loco, (quemadmodum a quibuſdam exponitur) niſi ob figuras, & picturas, quod ſerici panni plerumque picti ſint. Ideo illud تونية من ديباج Belgice diceres **een rock van gebloemde stoffe/** Græce *χιτῶνα ποικίλον*, ſive *ἐκ τοῦ ποικίλου* Jonathan & Bereſchit Rabba פרגודא *paragaudam*. Clarius adhuc Targum Hieruſ. פרגוד מצויר *Paragaudam coloratam*, aut *pictam*. Nihil jam dicam de variis interpretationibus Bereſchit Rabba & Baal Turim, quam miſere hæc verba torqueant per Gematriam & Notariacon, ut more ſolito, populo nugas obtruderent. Nam quæcunque de tunica Joſephi dicuntur, dici etiam poſſent de Thamaris. Ex omnibus iſtis interpretationibus colligi deberet, tunicam iſtam coloream & pictam fuiſſe, non minus quam חשב & רקם. Aben Eſra כתונת כרוקמות *tunicam phrygionicam*. Non mirum igitur ſi a Græcis *ποικίλος* & a vulgato *polymitum* dicitur.

CCLXXIX. Cæterum כתונת פסים *chetunet paſſim* non ſemper *ποικίλος* a Græcis redditur, ſed & *καρπωτὸς*, ut Thamaris tunica, II. Sam.

II, Sam. cap. XIII. XVIII. Eodem modo & Aquilas. Sed Aquilas nihil aliud intellexit per ſuum καρπωτὸν quam ſeptuaginta per τὸ ποικίλον, putat enim ita dictam fuiſſe ἀπὸ τοῦ καρποῦ a *fructu*, quod ſcilicet fructus intextos habuerit. Ita ſane explicatur a Procopio Gazæo. Χιτὼν, inquit, ἀστραγαλωτός. Σύμμαχος χειριδωτός. Ἀκύλας καρπωτὸς ἀντὶ τοὺς καρποὺς ἐνυφασμένους, ἔχων οἱ νῦν δὲ καλοῦσιν πλουμάριον. *Tunica aſtragalotos, Symmachus Cheiridotos, Aquilas καρπωτὸς propter fructus, quos habet intextos, quod nunc plumarium dicitur.* Sane ſi hanc ob cauſam καρποτὸς diceretur, optimo jure etiam ποικίλος, & *plumata* & *polymitum* vocari deberet. Sed fallitur Aquilas, ſi hæc fuit illius mens. Suſpicor tamen Procopium hæc de ſuo addidiſſe. Doctior fuit Aquilas in Hebraicis, quam ut tam craſſum errorem erraret. Καρπωτὸς igitur dicitur a Septuaginta & Aquila, non propter intextos fructus, non, inquam, ut ſignificaretur fuiſſe polymitum, plumatum & ποικιλτὸν, ſed quod talaris fuerit, & manicata uſque ad carpum, ſeu volam manus. Sane ita deſcribitur à Poſidonio Stoico apud Athenæum *lib.* XII. ἐφ' ἧς χιτωνίσκον ἐνδεδυκὼς ποδήρη μέχρι καρπῶν χειρίδας ἔχοντα Nota hanc tunicam, quam dicit habuiſſe *manicas uſque ad carpum* vocari *talarem.* Scilicet quia καρπωτὸς & ποδήρης eſt eadem, cum talaris ſemper manicas habere ſoleret, & manicatæ plurimum talares fuerint. Hinc effeminati iſti Juvenes, qui in partibus Catilinæ erant, a Cicerone II. *Catil.* dicuntur veſtiti *manicatis & talaribus tunicis.* Hæc etiam ratio eſt, quod eadem tunica פסים *paſſim* Thamaris, ut a Septuag. dicitur καρπωτὸς, a vulgato *talaris* vertatur. Nemini, qui vel mediocriter verſatus eſt in Judæorum commentariis, mirum videbitur, tunicam פסים a Græcis, præſertim ab *Aquila*, qui inter Hebræos doctiſſimus fuit, verti καρπωτὸν, quaſi diceres *talarem & ad carpum manicatam.* Sic enim hanc tunicam explicare ſolent. *Bereſchit Rabba, Paraſch.* LXXXIV. שהיתה מגעת על פס היד: *quia pertingebat* (ſcilicet manicæ pertingebant) *ad carpum manus.* Et ſane non mirum, cum Hebræis פס *pas* ſignificet & volam, ſive carpum manus, & plantam pedis, ut optime & *talaris* ob plantam pedis, & *manicata* ob volam manus dici potuerit. Idem intellexiſſe videtur Baal Hatturim, cum dicat פסים per Gematriam eſſe פס יד לו, id eſt utriuſque literas facere cxc. Quod addit Bereſchit Rabba פסים dici שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנה בפס יד: *quia erat valde tenuis & levis, ut*

in vola manus abscondi potuerit, inter Judæorum suavia deliria numerandum est.

CCLXXX. Sed ne diutius inhæreamus aliorum interpretamentis, multo minus Rabbinorum nugis, dicam quid & ego sententiam de *tunica passim*. Manicatam & talarem, ideoque vere καρπωτὸν fuisse, vix dubito; tunicam etiam pictam fuisse, opus polyn itum, & ποικίλον, non ausim negare; immo talem fuisse eo facilius inducerer ut credam, quia tunica Thamaris regium vestimentum dicitur, aut saltem tale quod Regum prosapiam decebat. Sed totam constitisse ex ejusmodi polymito, etiam non habeo quod me plane persuaderem. Nullus igitur dubito פסים *passim* dictam fuisse ob præcipua ornamenta, quibus decorabatur, & quæ sunt ipsissima PASSIM. Hæc autem fuisse puto, non integram texturam, sed certas quasdam institas, sive limbos quos habuit assutos, quos etiam lora & paragaudas vocare solent veteres. Notum est פס & פִּסָּה Hebræis *frustum* esse, partem, ut Psalmo LXXII. XXVII. פסת בר *Particula frumenti*. Et hinc puto derivari Gallorum *piece*, *frustum*, aut *pars*. Hebræorum itaque כתנת פסים, ad verbum est, *Tunica frustorum*, Gallice *une robe de pieces*. Ita sane habet Chaldæus כתונא דפסי, quod aliter non potest verti, quam *tunica particularum*. Sed quando Latini ita non amant loqui, vertere mallem: *Paragaudam* cum Targum Hierosolymitano & Jonathane. Græci dicerent χιτῶνα πεζοφόρον, quod idem est ac si diceres *paragaudam*. Est enim *paraganda* vestis, pannis & institis variorum colorum & picturarum, prætexta, uti docet Salmasius *ad Vopiscum in vita Divi Aureliani*. Sic πέζαι & περιπέζια sunt *limbi* & *instita*; & πεζοφόρον quod ejusmodi limbos prætextos habet Pollux *lib.* VII. cap. XIII. τὸ δὲ ζῶμα, ἐστι μὲν ἐπιτήδειον ἔνδυμα. πέζας δὲ ἔχει ὡς Αἴσχυλος δηλοῖ πεζόφορα ζώματα ἀποκαλῶν. *Zoma est vestimentum commodum. Habet autem limbos, teste Æschylo, qui id vocat Zoma habens limbos*. Et *capite* XIV. ubi de paribus vestimentorum αἱ δὲ περὶ τὰς ὤας παρυφαὶ, καλοῦντες πέζαι καὶ πεζίδες, καὶ περίπεζα, τὰ οὕτω παρυφασμένα· οἱ δὲ πεζοφόροι χιτῶνες ἢ οἱ ποδήρεις, ἢ οἱ πέζας ἔχοντες, Ξενοφῶν ἔφη κάνδυν ὁλοπόρφυρον. *Quæ autem circa oras sunt prætexta, pezæ* (limbi) *vocantur, & limbi, & limbis ornata, qui ita prætexta sunt. At vero tunicæ limbiferæ sunt aut talares tunicæ, aut illæ quæ limbos habent. Xenophon Candyn totam purpuream vocat*. eodem sensu accipitur Hesychio, quem vide si placet.

PAS-

CCLXXXI. PASSIM itaque in tunicis Josephi & Thamaris, fuerunt πέζαι sive limbi & fimbriæ circa oras tunicis adsutæ. Ideo πέζαι a Polluce dicto loco inter μέρη τ̃ ἐσθητῶν numerantur. Audacter etiam ausim adfirmare vocem illam πέζαν Hebræam esse, eandem scilicet, cum פס פסה & Gallorum *piece*. Nota quæso semper idem significare quod Hebræorum פס *pas*, & פסה *pissa*. Non tantum ejusmodi institas, limbos & fimbrias in vestimentis, sed & *carpum* manus & *plantam* pedis. Ergo כתנת פסים est χιτὼν πεζοφόρος, quæ habet institas & limbos adsutos: de qua *Horatius*:

Quorum subsuta talos tegit instita veste.

Et cum πέζαι & פסים quoque significent talos pedum & carpum manus, non mirum si ejusmodi tunicæ dicantur, modo *talares*, modo *manicatæ*, eo magis ita dici possunt, cum ejusmodi tunicæ talares etiam manicatæ esse solerent, & institas, limbosque habere solitæ fuerint adsutos ad talos, ut ait Horatius, & ad carpum manus. Optime igitur Salmasius *ad Flavium Vopiscum, in vita D. Aureliani. Quemadmodum talares tunicæ circa extremitatem institis erant prætextæ, & fasciis versicoloribus, sic etiam circa manum, ubi manicæ variis & picturatis limbis variegatas & fimbriatas fuisse minime dubium est. Cæsar Julius, referente Suetonio, utebatur laticlavia tunica ad manus fimbriata. Vestis igitur illius Hebraicæ notio ex diversis pannis consutæ in Iosepho & Thamare, tam talari tunicæ quam manicatæ convenire potest.*

CCLXXXII. Ex his quæ jam dicta sunt facile colligi potest, unde originem sumpserint, nostra **passementen**/ ut Germanice & Belgice dicuntur, Gallice *passemens*. Ego minime dubito eadem esse ac Hebræorum PASSIM. Nam etsi hodie per *passemens* certum aliquod genus tantum fasciarum & fimbriarum ex argento, ex auro & serico, quibus vestes ornare solemus, intelligamus, commode tamen omnes *limbi*, *institæ*, *fimbriæ*, *fasciæ*, *lora*, *paragaudæ* & id genus alia, quibus vestes prætexi solent hodie, & quæ a nobis vocantur *Kanten*, Gallice *dentelles*, cum apud nos plerumque dentata esse soleant, & Germanorum **Leiste**/ *Passements* dici possunt, si respicias originem vocis, nempe פסים PASSIM. Silentio non est prætereundum, veteres tunicas, talares & manicatas præcipue, pinxisse & arte plumaria ornasse, circa oras ad talos & ad manus. Hinc Belgarum **borduren** plumare, a **boort** quod Belgis oram vestis significat, & ab hoc Galli suum sumpserunt,

runt, *brodé*, quasi *bordé*, a *bord* aut potius Belgarum **boozt**. Nota etiam vocem hanc in numero plurali ſumi פסים non autem פס, quia plura habuit ejuſmodi lora & limbos. Tales enim plerumque eſſe ſolent veſtes ornatiores, cum apud veteres tum apud nos, ad hunc uſque diem. Hinc *monolores* tunicæ, quæ unico loro aut limbo tantum ornatæ erant, aliæ *dilores*, *trilores* & *pentelores*, quaſi diceres: *une robe a une dentelle ou paſſement, à deux paſſements, à trois paſſements, & à cinq paſſements.* **Met een kante/ of paſſemente/ met twee/ met drie/ of met vijf paſſementen of kanten**; de quibus vide Vopiſcum *in vita D. Aureliani.* כתנת פסים igitur Joſephi & Thamaris nihil aliud fuit quam χιτὼν ποζοφορ@ limbis & loris prætexta, quam Germanice & Belgice diceres, Ein rock mit paſſementen. Gallice, *Une robe aux paſſements.*

CCLXXXIII. *Tunicam* Joſepi Patriarchæ, *tamquam* κειμήλιον *pretioſiſſimum, reſervari in Bibliotheca Bodleiana, mihi narravit Nobiliſſimus Ienkinſius, Magnæ Britaniæ Regis in Comitiis Neomagenſibus legatus*, anno CIƆIƆCLXXVIII. *Ejuſdem deſcriptionem a me deſiderari, cum audiviſſet, vir Excellentiſſimus, ut ex Anglia ſibi mitteretur, curavit, eamque, hiſce typis jam exaratis, mihi tradidit. Qualiſcumque illa tunica & in cujus uſum olim fuerit confecta, docto atque curioſo Lectori non fore ingratum confido, ſi & ejus Deſcriptionem, qualis mihi eſt exhibita, hic nunc addam. Patebit eam non male convenire, cum iis quæ de* TUNICA PASSIM *diximus, præſertim quæ obſervavimus de* ſruſtis, inſtitis & paragaudis. *En tibi ipſam Deſcriptionem.*

Inter Bibliothecæ Bodleianæ κειμήλια ſervatur variegata quædam Tunica, quæ vulgo Joſephi eſſe dicitur, longitudine quatuor pedes cum dimidio æquat, quaſi paulo infra genua vel ad medias ſuras promiſſa fuerit. Manicas habet laxiores ſed breves. Vix ultra brachii cubitum pertingentes. Nullas umquam habuit fibulas, nec quidvis aliud quo anteriora clauderentur: ſed aperta ſemper manebat ad modum veſtis quam Angli nuperis annis gerentes vocabant Tunicam, cujus etiam formam apprime æmulatur non enim corpori ſtricte adhæret, ſed paulo laxior dependet. Unde venerit, vel quis fuerit primus poſ-

poſſeſſor hodie ignotum. Conſtat ex pellibus agninis breviori lana aut villa tectis: quæ quidem pelles ſunt partim candidæ, partim vero ceruleæ & ſubfuſcæ, ea arte & curioſitate conſutæ, ut nihil eo in genere pulchrius fingi poſſit. Univerſa enim Tunica conſarcinata eſt ex parvis fruſtulis, egregia arte & ſummo labore compoſitis ſecundum varias figuras (non autem florum nec animalium) quæ alternatim eo ordine collocata ſunt, ut intuentibus haud parum delectationis afferat. Jam vero lacera eſt, aliquid a vetuſtate & contrectantium injuria paſſa. Ex libris rationum Academiæ conſtat, eam olim publicis impenſis refectam, ſub nomine Tunicæ Ioſephi.

CCLXXXIV. Quarta & ultima vox, quæ circa texturam & ornatum veſtimentorum ſacrorum explicanda nobis reſtat, eſt משזר. *moſchzar* aut שש משזר *ſcheſch moſchzar* Primum de Ephodo dicitur quod fuerit שש משזר Exodi xxviii. vi. & cap. xxxix. ii. Deinde de חשב אפדה cap. xxviii. viii. & xxxix. v. Tandem de חשן ſive pectorali. cap. xxviii. xv. & cap. xxxix. viii. Sed & de multis partibus Tabernaculi quoque legitur, ut de יריעות Exodi xxvi. i. & פרכת eodem cap. verſ. xxxi. & cap. xxxvi. xxxvii. Et מסך לפתח האהל: Exodi xxvi. xxxvi. Et xxxviii. xvi. Et קלעים. Exodi xxvii. ix. Et xxx. viii. ix. xvi. Et החצר Exodi cap. xxvii. xviii. Semel reperitur משזר abſque שש ut Exodi xxxix. xxiv. ubi de רמונים על שולי המעיל: *ſacris fimbriis in pallio* P. M. Obſervandum tamen eſt ibi Maſoram annotare חסר שש *Deficit* שש. Cenſet itaque ibi quoque legendum eſſe שש משזר ut ubique alibi. Et ſane fuiſſe Codices quoſdam in quibus vox שש juncta erat in iſto loco, cum משזר, concludere quis poſſet ex ſeptuag. qui habent βύσσον κεκλωσμένην, quemadmodum τὸ שש משזר ſemper exponunt. Habent tamen & βύσσον νενησμένην ut Exodi xxxvi. xxvi. xxxi. & cap. xxvii. xviii. Sed & hoc factum fuiſſe videtur incuria librariorum, nam in utroque loco coccinum dicitur κόκκινον κεκλωσμένον, cum alias νενησμένον diceretur. Videtur itaqne byſſo adſcribi, quod coccino attribuere ſolent Græci. Vulgatus habet *byſſum retortam*. Lutherus, gezwirnt. Galli, *fin lin retors*, Belgæ fijn getweernt linden. Chaldæus בוץ שזיר Arabs. كتانا مغزولا Omnes iſtæ in-

terpretationes eo redeunt; שש משזר *Schesch Moschzar* fuisse *byssum retortam.* Et optimo quidem jure: שזר enim significat *torquere.*

CCLXXXV. Supra jam ostendimus *polymita* dici, non tantum propter varietatem ornamentorum & colorum, sed & propter plurima licia, quæ genuina est significatio τ̃ πολυμίτȣ: est enim μίτ☉· filamentum. Ideo Plinius: *plurimis liciis texere quæ polymita appellant.* Hinc ἑξάμιτον, *sex liciorum*, & *dimita*, & *trimita. bilices* & *trilices*, ut & Germanis vox corrupta Zwilch & Trilch: quamvis ejusmodi telæ Germanis sic videantur dici, non quidem ob fila & licia retorta, sed propter licia variantia in jugo inter texendum, quo tela ornatior & densior firmiorque fieret, quod Belgæ **geklespert** vocare solent, quales sunt telæ lineæ illæ quas Belgæ **pellen**/ Galli *serviettes* appellant, & panni serici Gallis & Belgis *du satin.* Sic *variantibus liciis* varias picturas intexi solere, audivimus jam supra ex *Trebellio Pollione*, & ex *Ammiano.* Quamvis autem verisimile sit elegantissima illa polymita in vestitu sacro, ita texta fuisse de variantibus liciis, tamen non ausim adfirmare, hanc ob causam tantum dicta fuisse משזר aut משזר שש. Sed ideo quia fila ipsa duplicata & contorta fuerunt. Et sane licia ita sæpissime fuisse contorta, patet ex iis quæ jam jam attigimus, nempe ex ἑξαμίτοις *dimitis*, *trimitis*, *bilicibus*, & *trilicibus.* Tunicam ex triplici licio habuisse Hippium, legimus apud Apulejum *lib.* 11. *florid. Habebat tunicam interulam tenuissimo textu, triplici licio.* Sed & Neoptolemum habuisse, *Loricam consertam hamis, auroque TRILICEM*, supra ex Virgilio audivimus. Ex Indiis Orientalibus nobis quotannis advehuntur telæ ex Xylino subtilissimo, ex filis retortis, quorum singulum tribus aut quatuor filis constat. Tales sunt etiam plures panni serici quos *ferandin*, *bout de soye* vocamus, & nostrorum Hollandorum ex pilis caprarum panni, quos *Camelot de Hollande* dicunt Galli, quorum stamina esse solent ex filis binis aut tribus, subtemina ex tribus, IV. V. etiam VI. filis in unum retortis, adeo ut, si stamen sit duorum, subtemen autem quatuor filorum, id Gallis dicatur: *Camelot de six fils*, Belgis, **ses draet.** Si subtemen VI. filorum, id est sex duplum intexitur stamini duorum filorum, vocatur *huit fils*, **acht draet**/ i. e. octo filorum, & sic de reliquis. משזר idem omnino significat, id est texturam non tantum de variantibus liciis, sed & quorum stamina & subtemina ex pluribus filis retorta erant.

Sed

CCLXXXVI. Sed quot fuerint filorum singula licia, tam facile definiri non potest. Ex voce שש quæ semper cum משזר junćta reperitur, videtur posse colligi sextuplicia fuisse singula lina, שש enim *sex* significat, unde & Græcorum ἕξ & fere omnium populorum *sex*. Sed quoniam eadem vox materiam quoque significat, puta linum aut byssum, ut supra ostendimus capite sexto, videtur, magis debere intelligi de materia quam de certo aliquo numero. Ideo שש משזר significare videtur, non *sexduplo retortum*, sed *byssum retortam*. Hoc sensu sane sumitur a vulgato, Luthero, Gallis, Chaldæo, & a Græcis, ideo semper duas has voces copulant: βύσσος κεκλωσμένη בוצא שזיר *byssus retorta*, *du fin lin retors*, & Lutherus gezwirnte Seyde / ubi Lutherus tamen errat, cum habeat *sericum* pro *bysso*, quemadmodum id supra ostendimus. Quotuplicia autem fuerint fila illa inde non constat. Dicitur tantum שש משזר *byssus retorta*, sed quot fila in unum torta fuerint non exprimitur. Quoties illud משזר de bysso dicitur, verpuli volunt id sexduplum fuisse, id est sex fila in unum fuisse contorta; ut illis idem sit ac Græcorum ἑξάμιτον Gemarici *Ioma c.* VII. ת״ר דברים שנ׳ בהם שש חוטן כפול ששה. *Docent doctores nostri, res de quibus dicitur* ,שש, *de illis intelligendum est, fila sexdupla esse*. Et in *Codice Sevachim cap.* II. בגדים שני בה בד צריכין שיהו של בוץ חדשים שזורין שיהא חוטן כפול ששה. *Omnes vestes de quibus dicitur BAD, necesse est ut sint ex bysso, nova, retortæ ut sint ex sextuplici filo*. Hinc Maimonides *Kele Hammikd. cap.* VIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזר צריך שיהי החוט כפול ששה ומקום שנא׳ בד אם היה חוט אחד לבדו כשר ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה: *Ubicunque in lege reperitur* שש *aut* שש משזר *necesse est ut fila sint sexdupla. Et ubi dicitur bad, si sit unicum filum simplex, legitimum est. Sed preceptum de optimo requirit ut sit sexduplum.*

CCLXXXVII In tota sacra scriptura τὸ משזר nunquam dicitur, nisi de שש sive *bysso*, saltem quantum ego observavi. ideoque videtur solam *byssum* in S. Vestitu fuisse retortam, non autem lanam, quæ dicitur, תכלת ארגמן תולעת שני *hyacinthinum*, *purpura* & *coccinum*. Unicus tamen locus exstat ubi משזר reperitur absque שש, ideoque videtur hyacinthino, purpuræ & cocco quoque convenire: nempe Exodi XXXIX. XXIV. ubi de sacris fimbriis, in pallio P. M. quæ jubentur fieri ex תכלת ארגמן תולעת שני משזר *hyacinthino*, *pur-*

pura

& cocco retorto. Sed, quemadmodum jam modo observavimus, Masora ad locum istum adnotavit, ibi deficere שש, ita ut secundum Masoram, & ipsæ fimbriæ factæ fuerint, non tantum ex hyacinthino, purpura & cocco, sed & bysso, de qua proculdubio illud משזר *retortum* intelligi debet: de quibus fusius, ubi ad מעיל deventum fuerit. Et sane si de vestibus sacris & earum textura judicamus ex veterum arte, qua polymita & ποικίλα texi solebant, ego facile inducerer ut crederem, nulla fila sexdupla fuisse præter byssina; lanea non ita, nisi quod aurum fortassis filis laneis immixtum fuerit. Et cum hæc vestimenta fuerint שעטנז *duplicis materiæ*, ex lana & lino, videntur stamina eorum ex bysso sexduplum contorta subtemen autem ex lana & auro, constitisse, quamvis Judæorum Magistri nullam agnoscant differentiam inter stamen & subtemen, ratione contorsionis filorum, omnia enim eodem modo retorta fuisse, & stamina & subtemina docent, ut mox ostendemus. Sane stamina linea fuisse, quando linum miscebatur cum lana, serico, aut gossypio, varii auctores monent. *Pollux lib.* VII. *cap.* XVII. ubi de gossypio, docet ex eo subtemem fieri solere, sed stamen esse lineum, ἀφοῦ, inquit, κρόκη γίγνεται, τὸν δὲ στήμονα, ὑφιστᾶσιν αὐτῷ λινοῦν. Talia fuisse subserica, tempore primorum Imperatorum, quorum stamina fuerint linea, subtemen autem sericum, supra observavimus. In vestibus quibus aurum intextum fuit, aurum in subtemine tantum reperiebatur, non in stamine, siquidem aurum est durum & rigidum, quod cum stamine, quod tenax & molle esse debet, quo facilius moveretur inter texendum, convenire non potest. Ideo Virgilius *Æn. lib.* III. subtemini aurum adscribit.

Fert picturatas auri subtemine vestis.

Ad quem locum Servius optime annotavit *aurum in trama reperiri, in stamine non posse.* Suspicor itaque vestes Sacerdotum quoque habuisse stamina ex bysso senis filis retorta, subtemen autem ex lana & auro, ex quibus variantibus liciis inter texendum; ut & acu, variæ figuræ adpingebantur. Balteum stamen habuisse lineum, tramam autem laneam docet Josephus *Antiq. lib.* III. *cap.* VIII. ἄνθη δ' εἰς αὐτὴν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ καὶ ὑακίνθου, καὶ βύσσου πεποικιλμένα. στήμων δ' ἐστὶ μόνη βύσσος. Igitur variatus fuit quidem balteus laneis filis, coccineis scil. purpureis, & hyacinthinis, ex quibus per acum elegantissimi flores adpingebantur, sed stamini

byssino

byssino senis filis duplicato. Utrum idem non intelligat de omnibus vestibus, quæ ex lana & lino constabant; quales erant Ephod & pectorale, valde dubito, eo magis cum id tam expressis verbis addat, tunc cum primum vestimentum ex lana & bysso describit, *stamen autem byssus tantum est.*

CCLXXXVIII. Nihilominus si Hebræorum Magistris fides adhibenda est, non tantum byssus retorta fuit, sed & cætera filamenta omnia lanea, *hyacinthina*, *purpurea & coccinea.* Tradunt enim שש significare *sexduplum*, משזר *octo*, in pallio fuisse duodecim fila duplicata, in pectorali & Ephodo viginti octo. Sed ut eorum mentem clarius intelligamus, illos ipsos audiamus. *Ioma cap.* VII.

ת״ר דברים שנ בהם שש חוטן כפול ששה משזר שמנה מעיל שנים עשר פרכת
עשרים וארבעה חשן ואפוד עשרים ושמנה כפול ששה מנא לן דאמר קרא ויעשו
את הכתונת שש ואת מצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת מכנסי הבד שש
משזר חמשה קראי כתיבי הד לגופיה דכ״הנא ניהוו וחד שיהא חוטן כפול ששה
וחד שיהיו שזורין וחד לשאר בגדים שלא נאמר בהן משזר שמנה מנא לן דכתיב
עש וחד לשכב וגו ועשו על שולי המעיל רימוני תכלת וארגמן Et paulo post
ותולעת שני משזר ויליף משזר מפרוכת מה להלן כ״ד אף כאן כ״ד דהוה כל חד
וחד המני וגילף מחושן ואפוד מה להלן כ״ח אף כאן כ״ח דוין דבר שלא נאמר בו
זהב מדבר שלא נאמר בו זהב לאפוקי חושן ואפוד שנא׳ בהן זהב אדרבה דנין בגד
מבגד לאפיקי פרוכ׳ דאוהל הוא אלא דנין מאבנט ודנין בגד ודבר שלא נאמר בו
זהב מבגד ודבר שלא נא בו זהב ואין דנין דבר שאין בו זהב מדבר שיש בו זהב
רב מרי אמר תעשנו כתיב תעשנו לזה ולא לאחר רב אשי אמר ועשית כתיב שיהו
כל עשיות שוות ותיכי נעביד תלתא דעשרה הוו להו תלתין נעביד תרי דתשעה תשעה
וחד דעשרה אמר קרא ועשית שיהיו כל עשיות שוות מעיל שנים עשר מנא לן דכתיב
ויעשית את מעיל האפוד כליל תכלת ויליף תכלת תכלת מפרוכת מה להלן ששה אף כאן
שש׳ ונילף משוליו ורימוניו מה להלן שמונה אף כאן שמונה דנין כלי מכלי ואין
דנין כלי מהכש״ט כלי אדרבה דנין גופו ואין דנין גופו משלמא היינו דאמרינן לשאר
בגדים שלא נא בהן שש פרכת עשרין וארבעה דשיתא שיתא לא זינא
ולא דיינא חושן ואפוד עשרין ושמונה מנא לן דכתיב ועשית חושן משפט מעשה חושב
כמעשה אפד תעשנו זהב הכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ארבעה דשיתא שיתא
עשרין וארבעה זהב ארבעה הא עשרין והמניא ואימא זהב נמי ששה אמר רב אחא
בר יעקב אמר קרא וקצץ פתילין פתיל פתילים הרי באן ד׳ רב אסי אמר אמר קרא
לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן היכי ניעביד ניעביד ארבעה דתרי תרי הוו
להו תמניא ניעביד תרי דתרי תרי והרי וחד וחד ועשית שיהיו כל עשיות שוות:

Docent Doctores nostri: in rebus de quibus dicitur שש *oportet ut fila sena retorta reperiantur;* משזר *octona: Pallium filo duodeno constat:*

velum viginti quatuor : Pectorale & Ephod viginti octo. Unde autem discimus sena fila fuisse retorta? Quia Scriptura dicit : (Genes. xxviii) & facient tunicam שש, & tiaram שש, & ornamenta pileorum שש, feminalia linea משזר שש. *Quinque loca in Scriptura reperiuntur. unus propter vestimentum ipsum, quod deberet esse ex lino: unus ut essent fila sena; unus ut essent retorta. Unus propter catera vestimenta, de quibus שש non exprimitur; & unus ad impediendum* (scilicet ad indicandum, aliter fieri non posse sine piaculo.) *Unde discimus octona retorta? Ex eo quod scriptum est*, Genes. xxxix. & facient fimbrias pallii malogranata ex hyacinthino, purpura, & coccino retorto. *Quomodo fuerit retortum, docemur ex velo. Sed quid ibi observamus? viginti quatuor scil. constitisse filis, igitur & hic viginti quatuor reperiri debent, quia quodlibet filum* (quælibet species filorum, hyacinthinum, purpureum, & coccinum) *octo filis constabat. Sed discamus ex pectorali & Ephod. Quid? si ibi reperiuntur viginti octo fila, totidem itaque & hic reperiri deberent. Oportet judicari de re in qua non est aurum ex alia re qua non continet aurum, ut exciperentur Pectorale & Ephod qua constant ex auro. Multo magis judicandum est de vestimento ex alio vestimento, ad excipiendum velum Tentorii. Sed judicandum est ex balteo, ex veste & ex re de qua non dicitur aurum, secundum aliam vestem & rem de qua etiam non dicitur aurum. Non autem judicamus de re in qua non est aurum, secundum rem in qua non est aurum. Doctor Mare dicit legimus:* facies illud; *At* facies illud, *de hoc quidem scriptum est, non de alio. Doctor Asche dicit scriptum est:* Et facies, *ut omnia opera similia essent sibi. Sed quomodo faciemus? Sumamus ter decem, habebis triginta. Sumamus bis novem & semel decem. Scriptura dicit :* & facies, *ut omnia opera essent similia. Pallium duodeno filo constitisse, unde probatur? Quia scriptum est :* & facies Pallium Ephodi totum hyacinthinum. *Discimus hyacinthinum ex hyacinthino veli. Sed quid ibi reperies? Dicam ibi sex fuisse, ideo & hic sex fuisse. Igitur id discemus ex fimbriis & malogranatis. Quid ibi erat? Octo*, (scil. fila) *etiam hic sunt octo. Iudicamus vestes ex veste, non autem vestes ex ornamentis vestium. Multo magis judicamus rem ipsam*, (i. e. in qua est ornamentum) *non autem rem aliquam in genere. Et hoc est quod diximus de reliquis rebus, in quibus nulla reperitur byssus. Quantum ad vela, quod constiterint viginti quatuor filis, quater scilicet senis, nemo est qui dubitet.*

bitet. Sed unde probabimus Pectorale & Ephodum viginti octo constitisse? Quia scriptum est: & facies pectorale judicii, opus pectoralis facies ut opus Ephodi, ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & bysso retorta. *Quater sena facient viginti quatuor, & quatuor fila aurea, facient viginti octo. Sed dicam ego: sunt etiam sex fila aurea. Ad hac respondet Doctor Acha, filius Iacobi: Scriptura dicit*: (Exodi xxxix.) Et scindes filamenta, *filum ex filis binis; ecce erunt quatuor fila aurea. Doctor Asse dicit: Scriptura dicit*: erunt inter hyacinthinum, & inter purpuram. *Quomodo hoc fiet? Sumamus quatuor fila quæ ex binis constant, habebimus octo fila. Sumamus duo, quæ binis constant, & duo quæ unico tantum constant. Sed legimus*, facies, *ut omnia opera sibi essent similia*. Codice *Sevachim capite* II. בגדים שנא׳ בהם בד צריכין שיהו של בוץ חדשים שזורין שיהא חוטן ששה: *Vestimenta quæ dicuntur BAD, debent esse byssina, & nova, retorta senis filis*.

CCLXXXIX. Ex his cæteri Hebræorum Magistri desumpserunt ea quæ tradiderunt de sacro vestitu, imprimis Maimonides *Hilch. kele Hammikd. cap.* VIII. כל מקום שנא בתורה שש או שש משזר צריך שיהיה החוט כפול ששה ומקום שנא׳ בד אם היה חוט אחד לבדו כשרי ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה׳ ומקום שנא׳ בו משזר בלבד צריך שיהיה חוטן שמונה׳ *Ubicunque dicitur in lege* שש *aut* שש משזר *necesse est ut fila sint retorta sexdupla. Ubi autem dicitur BAD, legitimum est si unico filo tantum constet. Sed præceptum de Optimo requirit ut sit ex filo sexduplo; Et ubi dicitur* משזר *tantum, necesse est ut sit ex octo filis retortis*. Et *capite* IX. מעיל *pallium* docet factum ex filis duodecim duplicatis. המעיל כולו תכלת וחוטיו כפולין שנים עשר׳ *Pallium totum est hyacinthinum, & fila ejus retorta sunt ex duodecim filis.* Et paulo post ubi de fimbriis in pallio: מביא תכלת וארגמן והולעת שני כל מין משלשתן שזור שמונה לפי שנא׳ בשוליו משזר נמצאו חוטי השולים כ״ח׳ *sumit hyacinthinum, purpuram & coccinum, omnes tres illas species retortas octonis filis, quia dicitur de fimbriis* משזר, *sic reperiuntur in fimbriis viginti octo fila.* Et mox *Halac.* v. clarius docet qua ratione jungantur fila aurea, hyacinthina, purpurea & coccinea, ut fierent viginti octo fila. לוקח חוט אחד. זהב טהור ונוהנו עם ששה חוטין של תכלת וכופל השביזה חוטין כאחת׳ וכן הוא עושה חוט זהב עם ששה של ארגמן׳ וחוט אחד עם ששה של תולעת. שני וחוט עם ששה של פשתים׳ נמצאו ארבע חוטי זהב׳ ונמצאו כל החוטים שמנה ועשרים שנא׳. וירקעו את פחי הזהב וגומר לעשות בתוך תכלת

תכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת שני ובתוך השש מלמד שחוט זהב כפול בתוכן ׃
Sumunt filum aureum unum ex auro puro, & jungunt illud cum ſex filis hyacinthinis, & torquent ſeptem in unum. Sic etiam miſcent filum aureum cum ſex purpureis, & unum cum ſex coccineis, & unum cum ſex filis lineis: ita reperiuntur quatuor fila aurea; atque ſic reperiuntur in totum viginti octo; prout dicitur (Exod. xxxix. verſ. iii.) Et extenderunt bracteas auri, & inſerebant inter hyacinthinum & inter purpuram, inter coccinum & inter byſſinum. Unde docemur filum auri fuiſſe inter ea. Sed nemo clarius quam Jarchius ad cap. xxviii. verſ. viii. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים פתלים מהם וטווין אוהו חוט של זהב עם שש חוטין של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה ׃ *Quinque iſta ſpecies,* (hyacinthinum, purpura, coccinum, byſſinum & aurum) *ſingula torquentur ſeorſum in filum unum. Extendunt enim bracteas aureas, inſtar laminæ tenuis, & ſcindunt ex iis fila quædam, neniquе filum auri cum ſex filis hyacinthini, & filum auri cum ſex filis purpuræ. & ſic agunt cum coccino, cum byſſo, ut ſingula ſpecies conſtaret ex ſex filis, filumque auri miſcent cum ſingula ſpecie, deinde torquent omnia iſta fila in unum, atque ſic reperiuntur viginti octo fila in unum torta.* Hæc autem omnia probat ex Talmude & S. Scriptura. Sic enim mox addit: ובן כפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתולו הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳ ׃ *Atque ſic exponitur in Codice Ioma, doceturque ex hoc loco Scripturæ:* Et extendent laminas auri, & ſcindent fila ut miſcerent illa cum filis hyacinthinis, & cum filis purpuræ, &c.

CCXC. Ex his itaque docemur, fila in veſtibus ſacris non tantum retorta fuiſse, ſed etiam ex multis filis fuiſse retorta: & ſimul diſcimus quot fila adhibita fuerint in quolibet genere veſtimentorum. Sed utrum Magiſtrorum Judæorum argumenta procedant, docti viderint. Nobis ſufficiat illa indicaſse. Hoc ſaltem dicere auſim, illud argumentum quo probare conantur τὸ משזר octono filo retortum ſignificare in מעיל *pallio*, Exodi xxxix. verſ. xxiv. eſse plane ſtramineum, cum fortaſſis ibi plures ſpecies fuerint quam illi putant, ſcilicet non tantum purpura, coccinum & hyacinthinum, ſed & byſsus: ſiquidem Maſora ad locum iſtum animadvertit

tit (uti supra docuimus) ww חסר id est, *Schesch deficit*, quod eo magis verisimile est, cum Septuaginta vocem βύσσον non omiserint. Sane si vestimentorum illorum quædam constabant ex viginti quatuor, aut viginti octo filis in unum tortis, cum in stamine tum in subtemine, non possum comprehendere quomodo חשב & רקם id est polymitum, plumarium & variis floribus variatum opus, fieri potuerit: cum in ποικίλοις operibus eadem fila, & iidem colores, non ubique adhiberi possint, id enim nec per texturam nec per acum fieri potest, alias per totam telam ubique eosdem colores figurasque conspiceres. De variantibus itaque liciis id fieri potest, ut colores varient, & diversas figuras componant, cum scilicet nunc albus color adhibetur, nunc hyacinthinus, nunc purpureus, mox coccineus, tandem aureus. Quicquid igitur tradiderint Hæbræorum sapientes de XXIV. aut XXVIII. filis, id omne inter Rabbinorum suavia deliramenta numerandum videtur. Nec est quod id probent ex c. XXXIX. Exodi v. III. ubi aurum jubetur inseri inter hyacinthinum, inter purpuram, inter coccinum & inter byssum; hoc enim non significat, ut illi tradunt, omnes istas species ita debere jungi & in unum torqueri; sed tantum quod aurum adhibitum fuerit non minus quam cæteræ species, unumquodque suo loco & tempore, justa quadam concinnitate & ordine, prout ars plumaria id requirebat, in texendis aut suendis figuris ad vestium ornatum, alias nescio an ullas figuras habere potuerint absque miraculo. Deinde si filamenta ita erant duplicata & retorta, ut singula stamina & subtemina viginti octo filis constiterint, oportet sane ut vestimenta illa admodum dura & crassa fuerint, & forsan crassitiei palmæ, instar veli Tabernaculi, ut magistri docent, quam traditionem suo loco, ubi de Templo agemus, examinabimus: aut dicendum erit, fila ista subtilissima fuisse, & mira tenuitate neta. Fateor tamen illud tam mirandum non esse, si respiciamus ad subtilissima opera ista, de quibus Plinius *lib.* XIX. *cap.* I. ubi plagas memorat, quarum singula stamina centeno quinquageno filo constabant; & quod magis mireris, thoracem Amasis, cujus singula fila tot constabant filis, quot numerantur in anno dies. Ipsum Plinium audiamus: *Sed Cumanæ plagæ concidunt apros, & hæ cassesve ferri aciem vincunt. Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis transirent, uno portante multitudinem qua saltus cingerentur. Nec id maxime mirum, sed singula earum*

 sta-

stamina centeno quinquageno filo constare, sicut paulo ante Iulio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc, ignorantes in Ægyptii quondam Regis quem Amasin vocant, thorace in Rhodiorum Insula ostendi in Templo Minervæ CCCLXV. *filis singula fila constare.*

CCXCI. Utrum autem hanc ob causam, an ob aliam rationem, vestimenta sacra *dura* dicta fuerint a Talmudicis nescio. Hoc saltem scio, illorum esse traditionem vestes sacras esse קשים id est *duras*. Cum enim vetitum fuerit omnibus Judæis, non tantum Israelitis, id est Laicis, & Levitis, sed & ipsis Sacerdotibus, ne vestes שעטנז duplicis materiæ gererent, permissum tamen erat Sacerdotibus iis uti in Templo, etiam tunc cum Ministerio non vacabant, eo usque etiam ut iis noctu incubarent, uti traditur Codice *Tamid. cap.* III. & alibi. Quærunt itaque, causa quæ fuerit quod Sacerdotes vestibus mixtæ materiæ uterentur in templo, (etiam extra ministerium) cum tam severe prohibitum fuerit lege Dei, illud fieri extra Templum, etiam ipsis Sacerdotibus? Respondent sapientes, ut hanc difficultatem auferrent, id Sacerdotibus permissum esse, quoad vestes sacras, quia בגדי כהונה קשין הן *vestes Sacerdotum dura sunt:* ideoque illa non reputari inter כלאים vestes *duplicis materiæ.* Vide Cod. *Ioma cap.* VII. Glossa autem addit, vestes istas duras non debere pro vestibus mixtæ materiæ haberi, quia iis Sacerdotes non calefiunt. קשין הם ואינן מחממין לפיכך אין בהן משום כלאים: *Sunt duræ, nec in iis calefiunt, ideo non peccant in illis, ob duplicem materiam:* Eadem fere repetuntur in Tosephoth ad Codicem *Schab. cap.* VI. Hoc autem de Pontificis Maximi vestibus dici mirum non est, si cogitemus eas non tantum contextas fuisse ex tot filis in unum retortis, uti tradunt Hebræorum doctores, & de qua re satis fuse disputavimus, sed etiam quod auro & gemmis rigerent. Talem credo fuisse pallam illam, quam Virgilius I. Æneidos *gemmis auroque rigentem* dicit. Hanc enim Servius ad locum istum *duram* vocat, quasi dixisset קשה *Duram*, inquit, *propter aurum sicut & novas vestes videmus.* Idem fortassis fuit *Patagium.* Sic enim vocabatur, secundum quosdam, a *πατάσσω cum strepitu palpito*, aut potius a *παταγίζω strepo, fragorem edo*, quod ejusmodi vestimenta auro dura fuerint, ut strepitum ederent inter ambulandum. Ejusmodi vestes Belgice diceremus: **Stijf van gout.** Valde etiam dubito an non tales fuerint tunicæ illæ

illæ quas Græci vocabant σαδὶυς & σατὺς *ſtantes*, ideo ſcilicet quod rigore & duritie ultro ſtarent, (niſi aliter exponas cum Salmaſio in notis Ad Pallium Tertulliani) unde fortaſſis Germanorum Stadtlich: eſt enim illis veſtis pretioſa ein ſtadtlich Kleyt / ſtatlich proculdubio a ςατῷ aut a *ſtando*. Memini etiam me alicubi legiſſe veſtes Sacerdotum eſſe עומדים *ſtantes*. Hoc tamen de veſtibus Pontificis Maximi tantum, non debet dici: *Sed* & de veſtitu cæterorum Sacerdotum. Omnes enim veſtes, præſertim lacuatæ קשים dicuntur a Maimonide *Hilch. Kele Hammikd. cap.* VIII. *ſectione* XVI. הכותנות בין של כהן ג׳ בין של כהן הדיוט משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות בדרך שעושין האורגין בבגדים הקשים: *Tunica, ſive ſummi Pont. ſive minorum Sacerdotum, lacuata erant, id eſt multas habuerunt cavitates intextas, inſtar certi cujuſdam ſtomachi, quemadmodum textores facere ſolent in veſtibus duris.*

Cap. XVIII.

DE VESTIUM SACRARUM TEXTORIBUS, DEQVE IIS QVI IN CONFICIENDIS VESTIBUS OPERABANTVR.

Summa Capitis.

Lana & linum neri debebant. Id fiebat a Mulieribus. Qui in veſtitu operabantur erant חכמת לב *ſapientes corde, Exod.* 35: 25. *Opus mulierum.* Sardanapalus *muliere corruptior. Operabantur in S. Veſtitu & viri* חכמי לב *ſapientes corde, c.* 28: 3. Baal Hatturim *vana expoſitio. Artifex* חכם *ſapiens dicitur* Ἀρχιτέκτων 1. Cor. 3: 10. ארינה ὑφάντεια, מעשׂ אומן, opus πολυδαίδαλον. *Inter Iudæos periti fuerunt artifices, in Ægypto. Præcipui* Bezelel *&* Oholiabus. *Auctores rei veſtiariæ ſacræ. Magnus numerus Sacerdotum. An omnes veſtes ſacras geſſerint in Templo. Quot veſtes fuerint? Singulis annis novæ veſtes fiebant.* Pinchas *Rei veſtiariæ præfectus. Fœminæ nebant. Viri texebant veſtes ſacras.*

sacras. Fœminæ etiam texebant apud Græcos, & Romanos. Venus *filio* Priapo *vestem texuit. Textura* Penelopes. Minerva *&* Arachna *texebant.* Alexandri M. *soror.* Augusti *Imp. uxor, soror & neptes. Apud Ægyptios viri texebant. Apud Hebræos fœminæ.* 2. Reg. 23. 7. Prov. 31. Anna *filio* Samueli. 1. Sam. 2: 18. *Virgo* Maria *Tunicam Christo texuit. Sacerdotib. Hebræor. matres vestes conficiebant. Omni tempore fœminæ texebant, & hodie. Maxime in claustris Monachalium:* Hippias *vir texuit.* Gynæciarii *viri textores.* Cod. l. 11. tit. 8. Gynæciarii *tamen a mulierculis dicti Textores,* Limbolarii & Arcularii *apud Plautum. In vestitu sacro primi textrinorum Procuratores* Bezelel *&* Oholiabus. *Sub Templo secundo in ipso Templo erat Gynæcium. Ejus præfectus* Pinchasus. *Poterant tamen a mulieribus texi Vestes sacræ. Vestimentum a muliere detextum tradi debuit tali cœtui, & a Patribus sacerdoti. Idem intelligendum de omni supellectile sacra.*

CCXCII. HÆc de textura veterum, & de ornamentis per texturam in sacro vestitu dixisse sufficiat. Antequam ad alia procedamus, non puto fore inutile, si & de ipsis vestium sacrarum Textoribus, aliisque auctoribus, aliquid dicamus. In vestibus conficiendis itaque duo præcipue requiruntur. Primum ut materia præparetur, cum lanæ & lina nentur. Deinde ut fila connexione staminum & subteminum, arte Textoris telam conficiant in jugo. His addi possent ea quæ ornatum spectant, ut lanarum infectura, ars aurum ducendi, pretiosos lapides ordinandi & inserendi, ut & tota ποικιλτική. De lanis tingendis in sacra scriptura altum est silentium: ut minime dubitem, quin infectæ fuerint ab iisdem a quibus texta sunt vestimenta ipsa. Ante omnia oportuit lanam & linum neri. Hoc præstitum fuisse a mulieribus, traditur a Mose Exodi xxxv. v. xxv. וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש *Omnis fœmina sapiens corde manibus suis nevit, & attulit quod neverat, scilicet hyacinthinum, & purpuram, coccinum & byssum.* Illæ ipsæ etiam neverunt lanam ad constructionem tabernaculi, versu xxvi. Optime quidem hic verti solet τὸ חכמת לב *mulieres industriæ*: illud enim חכמת לב *sapientia cordis* nihil aliud significat, quam industriam in rebus raris artificiosis conficiendis necessariam. Est autem hic receptus

ceptus modus loquendi apud Hebræos, qui viros peritos, ſapientes & induſtrios הכמי לב *ſapientes corde* vocare ſolent. Et hoc quidem ſecundum vulgi opinionem apud veteres, qui לב *cor* ſedem mentis & animæ, in qua omnis ſapientia & induſtria ſita eſt, crediderunt. Nec mirum artem iſtam lanam & linum nendi attribui mulieribus, cum revera opus mulierum, potius quam virorum, fuerit: quod vel ex ſolo Juſtino ſatis conſtat *lib.* I. ubi Sardanapalum, *virum muliere corruptiorem*, docet fuiſſe inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, penſaque inter virgines partientem.

CCXCIII. Textura autem, cum toto opere Tabernaculi, ejuſque vaſis, iterum attribuitur viris induſtriis, quos Deus O. M. ſuis donis, quæ hiſce rebus neceſſaria erant, donavit. De his Moſes Exodi XXVIII. verſ. III. ואתה הדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי: *Et tu dices omnibus viris ſapientibus corde, quos replevi ſpiritu ſapientiæ ut faciant veſtes Aharonis* (id eſt Aharoni) *quibus conſecraretur & Sacerdotio mihi fungeretur.* De חכמי לב nihil dicam, cum ea jam modo explicaverimus. Notandum ſolummodo eſt, hic addi: אשר מלאתי רוח חכמה *quos replevi ſpiritu ſapientiæ*: quod perinde eſt ac ſi dixiſſet: *quos ſingulari induſtria atque arte donavi.* Significat enim ſæpiſſime רוח *Spiritus*, in ſacra Scriptura donum Dei, artem & induſtriam in rebus arduis & ingenioſis. Putida eſt interpretatio *Babalis Hatturim* ad hunc locum, qui contendit: verba חכמי לב אשר ſignificare בגימטריא idem quod יראת *timor*, cum utrumque faciat DCXI. ideoque הכמי לב אשר ſignificare: quos מלאתי יראת יהוה *replevi timore Dei*, prout dicitur ראשית חכמה יראת יהוה *Initium ſapientiæ eſt timor Domini.* רוח חכמה *Spiritus ſapientiæ* ſæpius quidem ſignificat ſapientiam illam, quæ in negotio Religionis requiritur, aut etiam in rebus politicis, quo ſenſu Chriſtus dicitur habere רוח חכמה Eſ. XI. II. Nec non ſcientiam ſublimiorem in rebus Philoſophicis, eorum qui naturam rerum perſcrutantur. Sed & artes Mechanicæ הכמה appellantur, ut ars lignaria & cæteræ: ut חכם *ſapiens* ſit *peritus in ſua arte, peritus artifex.* Ideo Ἀρχιτέκτων a Paulo I Cor. III. X. dicitur σοφὸς, id eſt חכם. Idem de ארינה ſive ὑφαντικὴ aut arte Texendi dici debet. Ideo Judæis eſt מעשה אומן, & Græcis opus πολυδαίδαλον. Sed quouſque artes mechanicæ a multis dictæ fuerint *Sapientia*, videre eſt apud Senecam *Epiſtola* XCI. Quando itaque dicit ar-

 tifices

tifices veſtimentorum ſacrorum fuiſſe חכמי לב, intelligit eos fuiſſe viros indultrios, in hac arte peritos. Sed quum addit: אשר מלאתי רוח חכמה quos replevi ſpiritu ſapientiæ, hoc indicat, ut mihi videtur, homines iſtos, quamvis alias hac arte edocti atque celebres fuerint, tamen hæc eorum dona Deum auxiſſe, eoſque repleviſſe induſtria quadam extraordinaria, & miraculoſa, ad præſentem uſum, in rebus ſacris præcipue, neceſſaria. Igitur quamvis induſtrii & periti fuerint in ſua arte, videntur tamen majori induſtria atque ſapientia opus habuiſſe, ut opera tam inſignia, in veſtitu ſacro, ut & in tota ſtructura Tabernaculi, efficerent, quam peritiam ſapientiamque Deus ipſis benigniſſime largitus eſt. Homo itaque non habet quod glorietur coram Deo, cum Deus eo non indigeat, imo cum homo omnia accepta habeat a Deo, *Patre luminum, & auctore omnis doni perfecti.* Jacob. cap. I. verſ. XVII. Cum itaque Hebræorum Magiſtri quærant, unde tanta ars tam elegantia opera conficiendi, artificibus iſtis Judæis, qui dura ſervitute in Ægypto ad lutum & latera coacti fuerunt, magis quam ad opera rerum pretioſarum, in purpura, hyacinthino, coccino, byſſo, auro & gemmis? facile reſponderi poteſt, Deum aliquos ex Hebræis in medio flagrantiſſimarum perſecutionum, duriſſimæque ſervitutis conſervaſſe, qui in ſubtilioribus artibus inſtruerentur; fieri namque potuit, ut, Deo moderatore, quidam inter Hebræos latuerint, qui in artibus liberalibus, uti vocari ſolent, cum in Philoſophicis tum in Mechanicis, inſtructi eſſent (quemadmodum & ipſe Moſes in omni arte Ægyptiorum edoctus fuit, teſte Stephano Act. VII.) quibus poſtea, ubi opus erat, artem & induſtriam per miraculum auxit.

CCXCIV. Quinam autem fuerint *Sapientes* illi *corde* & *repleti Spiritu Dei*, cap. XXVIII. Exodi, ubi de ſacro veſtitu tam luculenter agitur, non quidem expreſſis verbis dicitur: colligi tamen poteſt ex capite XXXI. ab initio uſque ad verſum XII. fuiſſe *Bezelelem*, filium Achiſamachi ex tribu Danis. Sic enim Deus ibi loquitur: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה׃ ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה׃ לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת׃ ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה׃ ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך׃ את אהל מועד וגו׳ *Ecce vocavi nomine Bezelelem filium Uri, filii Churi, ex tribu Iehudæ, & implevi*

plevi eum Spiritu Dei, sapientia & intelligentia, & industria in omni opere, ut excogitaret res ingeniosas, ad operandum in auro, in argento, & in are, & in opere gemmario, in sculpendo & inserendo, & in artificio lignario, ad operandum in omni opere. Et ecce dedi ei Oholiabum filium Achisamachi, ex tribu Danis, dedique omni animo sapienti corde, sapientiam, ut facerent quacunque tibi pracepi. Tentorium conventus, &c. Sed iisdem opus in re vestiaria sacra quoque demandatum fuit; ideo versu x. addit: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן: *Et vestes ministerii, & vestes sacras Aharonis Sacerdotis, & vestes filiorum ejus ad fungendum Sacerdotio.* Quod attinet opus Tentorii, de eo alibi, ubi de Tabernaculo & de Templo agemus. Sufficit ex hoc loco demonstrasse Bezelelem cum Oholiabo fuisse auctores vestitus sacri. Non quod propria manu ipsi omnia confecerint, (id enim fieri non potuisset) sed quod fuerint præfecti operis; alias ex hoc ipso loco; non minus quam ex aliis satis clare constat, eos sub se habuisse multos artifices, qui ejusmodi opera confiecerent: ideo postquam de Bezelele & Oholiabo verba fecisset, statim addidit ובלב כל חכם לב נתתי חכמה *Et omni animo sapienti corde, dedi* (id est auxi) *sapientiam* sive *industriam.* Fuerunt igitur duo illi viri *Bezelel* & *Oholiabus* hujus operis præfecti ac moderatores. Atque hi fuerunt primi auctores tempore Mosis rei vestiariæ sacræ.

„ *CCXCV.* Cum Sacerdotium Aharonis primum institueretur, „ pauci fuerunt Pontifices, ut non multæ faciendæ fuerint vestes. „ At circa tempora Davidis proles Aaronis valde fuit aucta: ut „ pius Rex, ne multitudo pareret confusionem, eos in viginti quatuor „ distinxerit ἐφημερίας, quarum singulis hebdomadibus una mini„ sterium perageret. I. Chron. cap. XXIV. Multo fuit auctior „ circa tempora Christi, Rep. Judaica vergente ad interitum. In„ gens fuit Sacerdotum numerus jam tempore Regis Joasi, circa „ captivitatem Babylonicam; nam si Talmudicis credimus, ob Za„ chariam filium Summi Sacerdotis Jehojadæ trucidatum, de quo „ legimus II. Chron. cap. XXIV. (jam non examinabo an fuerit „ *Zacharias filius Barachia*, de quo Servator Math. XXIII. com. „ XXXV. an idem de quo Josephus, *de bello Jud. lib.* V. *cap.* XV.) „ Nebuzaradan supremus militum Nebucadnezaris præfectus, cru„ delissimam in Sacerdotes fratricidas exercuit vindictam: octo„ ginta enim millia juvenum Sacerdotum, ob cruentum scelus in

,,virum innocentem, interfecit. Gemara Hierus. cod. *Taanith*
,,*cap.* IV. אמר רבי יוחנן שמונים אלף פירחי כהנים נהרגו על דמו של זכריה וגו'
,, *Dixit Rabbi Iohannes, Octoginta millia juvenes Sacerdotum truci-*
,, *darunt propter sanguinem Zachariæ* &c. Animadverti debet maxi-
,, me, quod dicantur פירחי כהנים *flores Sacerdotum*, quos Hebræo-
,, rum sapientes, in suis (uti dici solent) Glossis, exponunt כהנים
,, בחורים שמתחילין זקנם לפריח *Sacerdotes juvenes, quibus incipit barba*
,, *crescere.* Si tot millia, istis temporibus, fuerunt sacerdotum
,, juvenum, quantus fuit numerus, si addantur provectioris ætatis
,, viri atque senes? Fortassis hic, uti solent Hebræorum sapientes,
,, de magnis majora loquuntur. Ingentem tamen jam istis tem-
,, poribus Sacerdotum fuisse numerum, inde colligendum esse
,, puto.

,, CCXCVI. Admodum accrevit Aharonis progenies circa tem-
,, pora Fl. Josephi. Si enim vera docet, *Contra Apionem libro*
,, *secundo*, pauciores istis temporibus non fuerunt, quam tempore
,, Joasi. Tradit scilicet ibi, quatuor fuisse tribus Sacerdotum, qua-
,, rum quælibet constat ex quinque millibus: Hac computatione
,, ultra viginti millia Sacerdotum non fuerunt. At multo fuisse
,, plures nullatenus dubito. Verba Josephi ita sese habent Latine:
,, *Licet enim sint tribus quatuor Sacerdotum, & harum tribuum sin-*
,, *gula habeant hominum plusquam quinque millia.* At quid intelli-
,, gat per *Sacerdotum tribus*, nescio. Multo minus capio, quæ sint
,, *quatuor* Sacerdotum *tribus*. *Duodecim* totius populi Israelitici,
,, ex duodecim Jacobi filiis, fuisse *tribus*, cuilibet notum est. Ne-
,, mo etiam nescit, præterea fuisse *tribum Levi*, ex qua oriundi
,, sunt Sacerdotes. De *tribu* vero *Sacerdotum*, aut de eorum tri-
,, buum numero, non memini alibi quidquam legi. Dolendum
,, est, in Josephi opere Græco tantum exstare hiatum. Vix dubi-
,, to quin aliter scripserit Josephus, si Græca integre ad nos per-
,, venissent. Viginti quatuor Sacerdotum fuisse ἐφημερίας jam in-
,, de a temporibus Davidis, ex cap. XXIV. prioris libri Chronico-
,, rum antea monuimus. Verum est memorari quatuor Sacerdotum
,, Classes aut Familias, quæ ex Captivitate redierunt, nempe *Ie-*
,, *daja, Harim, Paschur, & Immeri.* At nemo, qui Hebræo-
,, rum Antiquitates prioribus attigit digitulis, ignorat quamlibet
,, divisam fuisse in sex ἐφημερίας, sive Classes, eodem numero ex-
,, stitisse notasque fuisse a reditu ex captivitate usque ad Reip. Ju-
,, daicæ

„ daicæ eversionem; ut non persuadere mihi possim Josephum ad „quatuor istas respexisse familias. Ipse sane Josephus, quoties „ agit de Sacerdotum ordinibus, viginti quatuor enumerat, eas- „que vocat εἴκοσι τέσσαρας πατριάς, *viginti quatuor cognationes.* „ *Antiquit libro* VII. *cap.* XI. Et *in vita sua*, ab initio, ἐφημε- „ρίδες εἰκοσιτέσσαρες. De *quatuor* autem *Tribubus*, quantum scio, „ nihil habet. *Viginti quatuor* Josephum scripsisse *cognationes*, vel „ *classes*, certum est, si recte legit Sigonius. Ita enim ille, *De Rep.* „ *Hebr. lib.* V. *cap.* III. *Licet sint viginti quatuor Classes Sacerdo-* „ *tum*, *quarum singulæ plus quam* V. *millia hominum habeant.* Qua- „ lem Sigonius habuerit Codicem, in quo talia legantur, scire ve- „ hementer desidero. Genevensis, quo utor, aliter habet. Doctissimus „ Seldenus, *De Successione in Pontif. Hebræor. lib.* I. *cap.* I. locum „ qui apud Josephum contra *Apionem lib.* II. corrigendum putat „ ex loco, a nobis jam modo allegato, *De vita ejus*, ac pro „ *quatuor Sacerdotum Tribus*, legendum esse: *Tribus viginti qua-* „ *tuor.* Non renuo; lubentius tamen legerem *cognationes*, vel „ *ordines*, quam *tribus.*

„ CCXCVII. Si autem viginti quatuor intelligat ordines, qua- „ rum quælibet habeat hominum ultra quinque millia, ingens sane „ istis temporibus Sacerdotum fuit numerus, centum scilicet & „ viginti millia minimum. Id tamen incredibile nemini videri de- „ bet, si verum est, quod docet Codex *Thaanith*, tempore „ Joasi fuisse octoginta millia פרחי כהנים *Sacerdotum juvenum.* „ Cum igitur quælibet Classis constiterit ex quinque minimum mil- „ libus hominum, colligi inde debet, in Templo (si omnes totius „ Classis fuerunt præsentes) semper tot fuisse Sacerdotes, præter „ Levitas & Israelitas. At vero omnes adfuisse, dici non potest: „ cum multi non solum per totam Terram Canaan, sed & per „ Asiam, Africam & Europam dispersi, sua hebdomada raro se „ præsentes stiterint Hierosolymis.

„ CCXCVIII. Legimus in Codice *Thaanith cap.* IV. *sect.* II. „ Sacerdotes, Levitas & Israelitas, qui suis vicibus sacris vaca- „ rent, ex ipsa civitate Hierusolymitana atque Jerichunte locisque „ vicinis accessisse, reliquos per totam Terram Israelis, & in aliis „ Regionibus, domi remansisse Deumque in suarum urbium Sy- „ nagogis, non solum precibus & lectione alicujus sectionis ex le- „ ge, sed & die Lunæ, Martis, Mercurii & Jovis jejuniis Deo

 „ sup-

„ supplicasse, ut fratrum suorum, qui in Templo sacra faciebant, „ sacrificia atque oblationes gratas haberet. Ita enim habet Misna:

התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד
בירושלם של כהנים של לוים ושל ישראלים הגיע זמן המשמר לעלות כהנים ולוים עולים
לירושלם וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהם וקורין במעשה בראשית :

„ *Ordinarunt priores prophetæ viginti quatuor vigilias,* (classes, ἐφη- „ μερίας) *Qualibet vigilia habebat stationarios Hierusolymis ex Sa-* „ *cerdotibus, ex Levitis & ex Israelitis. Appropinquante tempore* „ *vigiliæ alicujus, ut Sacerdotes & Levitæ ascenderent Hierusolymas,* „ *Israelitæ istius Classis* (scilicet qui procul habitabant) *conveniebant* „ *in Synagogis suarum civitatum & legebant in opere creationis.* Ad „ hunc locum utraque Gemara, cum Hierusolymitana, tum Baby- „ lonica, docet eos qui in templo sacra curabant plurimam partem „ domicilia sua habuisse in ipsa civitate Hierusolymitana, Jerichunti, „ ac in locis vicinis; ex iis autem qui in locis remotioribus, per „ Terram Canaan & extra Terram habitabant, paucos accessisse. „ Ex quibus manifesto patet, integram cohortem (non solum Le- „ vitarum & Israelitarum, sed ne ipsorum quidem Sacerdotum) „ in Templo non fuisse. Non singulis hebdomadibus ibi fuisse „ quinque millia Sacerdotum, sed multo pauciores.

„ CCXCIX. Sed quotquot fuerint, etiamsi tot millia adfuissent in „ Templo, tamen non multis opus habuissent vestimentis sacris. „ Nemo enim iis induendus fuit, nisi cui forte Templi ministerium „ demandatum fuit circa altare. Absque altaris ministerio, in ip- „ so etiam Templo, habebantur זרים *peregrini*, id est homines „ ordinarii, ut & reliqui omnes Levitæ & Israelitæ, vestibusque „ incedebant suis ordinariis, quibus & extra Templum induti fue- „ runt. Hinc axioma in Talmude notissimum: בזמן שבגדיהם עליהם כהונתן עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם : *Quo tempore vestiti sunt* „ *vestibus suis, Sacerdotes reputantur, vestibus autem suis non induti;* „ *Sacerdotes non reputantur.* Gemara Babyl. *Sevachim cap.* II. „ vide & *Thosephot ad cap.* VII. *Ioma,* & Maimon. *Hilch. kele Ham-* „ *mikdasch. cap.* X. quæ loca inferius allegamus libro II. cap. XXV. „ Sed & illi ipsi qui forte ad ministeria altaris fuerunt destinati, „ vestimenta sacra deponebant, resumptis vestibus ordinariis, quam- „ primum ministerio suo fuerunt functi. Verum quidem est, con- „ cessum fuisse aliquem sacrarum vestium usum, etiam peracto mi- niste-

„ niſterio, poterant enim iis in Templo veſtiti incedere tota eadem „ die; tamen deponendus erat balteus, propter שעטנז *materiam* „ *mixtam*. At vero hoc nomine dicebatur מחוסר בגדים *deficiens ve-* „ *ſtibus*, ut Sacerdos non exiſtimaretur, ſed ut זר homo gregarius „ haberetur. Si quis veſtes ſacras toto die retinuiſſet, tamen no- „ ctu deponendæ fuerunt, ac capiti eas ſupponere poterat.

„ CCC. Quot veſtiti fuerint veſtibus ſacris, colligi poteſt ex „ numero eorum, qui ſortibus ad miniſteria altaris fuerunt deſtina- „ ti, de quibus Miſna Codice *Tamid. cap.* III. *Sect.* I. Fuſius & cla- „ rius *Codice Ioma cap.* II. Sacrificium juge mane offerri ſolebat „ per novem Sacerdotes: Veſpertinum per undecim. In Sabba- „ tho & die feſto per duodecim. Narratur Codice *Tamid. cap.* „ IV. quo ordine ſteterint, qui partes animalis ad altare aſporta- „ runt, & quo ritu attulerint membra agni, cum ſimila, frixis „ & vino. Horum enumerantur novem, quibus addendi ſunt, „ qui mactaret victimam, qui ſanguinem ſpargeret, qui altare exte- „ rius purgaret, qui ab altari interiori cineres auferret, qui lu- „ cernas curaret, & tandem qui ſuffitum adoleret in loco ſancto „ ad altare aureum, erunt quindecim. *Codice Ioma. Capite* „ II. quatuor numerantur ſortes. *Prima* erat, quis altare exte- „ rius purgaret. *Secunda*, tredecim eligebantur; quis mactaret; „ quis ſpargeret ſanguinem, quis cineres ab altari interiori aufer- „ ret; quis lucernas purgaret; præterea novem, qui membra ani- „ malis, ſimilam, frixa & vinum ad altare portarent. *Tertia* ſors „ erat, quis ſuffitum faceret; & *quarta*, quis portaret membra a gra- „ dibus ad altare. Hi omnes ſi jungantur, erunt numero ſedecim. „ Eodem die Aries offerendus fuit, ubi XI. operabantur Sacerdo- „ tes. Vide ibidem *Ioma cap.* II. *ſect.* VI. Et Juvencus eodem „ die oblatus fuit a XXIV. viris. ibidem *ſect.* VII. Omnibus his jun- „ ctis, ſedecim, undecim & viginti quatuor, exſurget numerus „ quinquaginta Sacerdotum præter unum. Sedecim enim opera- „ bantur circa ſacrificium juge, undecim circa arietem, & viginti qua- „ tuor circa juvencum; eoſdem enim ſedecim & undecim fuiſſe in- „ ter viginti quatuor, (quamvis alias מוספים *ſacrificiorum addita-* „ *menta* quæ aliquando offerebantur ultra תמידים *jugia*, fierent ab „ iiſdem qui jugia ipſa offerrebant) non exiſtimo, cum illo die om- „ nia fuerint magnifica magnoque apparatu fieri ſolerent. Quam- „ vis feſta ſemel in anno celebrarentur, ut ſingulis annis unica

Claſſis

,,Classis tantum tot haberet opus, tamen cum sequentibus annis
,,& in alias Classes incidere potuerit, dubitari non potest, quin
,,omnes Classes eundem habuerint numerum vestimentorum.
,, CCCI. Præter hos magno numero alios fuisse vestibus sacris
,,indutos, non est credibile. Reliqui qui Templum custodiebant;
,,illud verrebant, purgabant, cibos coquebant, Musici qui vel
,,ore, vel instrumentis cantabant cantica, omnia illa vestibus præ-
,,stare poterant ordinariis: cum a quolibet Israelita fieri potue-
,,rint, & nonnulla ab iis facta fuerint, adeoque sine vestibus sa-
,,cris.
,, *CCCII.* Nihil jam dicam de Templi Principibus, quales fue-
,,runt סגן S. Pontificis *Vicarius*; duobus קתוליקין *Katholikin*, *præ-*
,,*fectis thesauri*; septem אמרכלים *Amarcalim*, *Principibus custo-*
,,*dum Templi*; tribus גזברים *Gisbarim*, *vicariis Amarcalim*; De
,,ראש המשמר *Principe Classis* & ראש בית אב *principe familiarum*; qui
,,omnes fuerunt numero quindecim. Nihil addam de xv. aliis
,,ממונים *Templi præfectis*, qui curam habebant sigillorum, libami-
,,num, sortium, turturum, ægrotorum, fontium & canalium,
,,de Præcone, qui curabant portas, flagellationes, cymbalos,
,,cantores, pisturas, suffitus, vela, & tandem ipsa vestimenta.
,,Non examinabo utrum omnes fuerint Sacerdotes, utrum omnes
,,habuerint vestes sacras, an non ordinariis in Templo semper om-
,,nia præstiterint? Utrum non aliquando Sacerdotio, sive mini-
,,sterio altaris functi sint, & utrum tunc peculiares sibi habuerint
,,vestes, an non eisdem vestiti fuerint, quibus & alii ad ministe-
,,rium forte electi? Silentio etiam prætereo, utrum non aliquot ex
,,illis singulis hebdomadibus, ex nova ἐφημερίᾳ, prioribus remo-
,,tis, accesserint, an vero iidem semper eadem dignitate gavisi
,,sint? quemadmodum vix dubito, quin ממונים *præfecti* isti quin-
,,decim, quos statim recensuimus, in officio suo ad vitam reman-
,,serint, cum quilibet proprio suo indicatus fuerit nomine. Om-
,,nia hæc, inquam, cum hujus loci non sint, jam fuse non exa-
,,minabo. Sufficit ostendisse, in qualibet Classe LI. minimum
,,fuisse vestes.
,, *CCCIII.* Quamlibet tamen ἐφημερίαν plures habuisse, quam
,,quinquaginta unam vestes, existimo. Lacerari aliquando poterant,
,,vel sorditie inquinari. paratas itaque alias habere debebant ad
,,manus, quibus, si ejusmodi quid accidisset, uterentur. Quod
de

„ de reliquis in templo sacris dicitur instrumentis, id proculdubio
„ etiam est intelligendum de sacro vestitu, cum & vestes Pontifi-
„ cum dicantur כלים *Kelim*, *instrumenta*, non minus quam reli-
„ qua. At omnia כלים *instrumenta* sive *vasa sacra* bina in tem-
„ plo, vel trina habebant, ne in necessitate deessent. Codice *Cha-*
„ *gigah. cap.* III. *Misna* VIII. כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים
„ ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהם *Omnia vasa quæ*
„ *sunt in Templo; sunt bina, vel trina, ut si sordida facta fuerint,*
„ *adferant alia pro iis.* Excipiuntur tamen altaria. vide ibidem.
„ Nihilominus etiamsi quælibet Classes LI. tantum habuisset, non
„ exiguus earum fuisset numerus, tot enim fuissent vigesies quater,
„ quot fuerunt Classes. Fuerunt itaque mille ducentæ viginti qua-
„ tuor. si bis vel ter numeres, habebis minimum duo millia qua-
„ dringentas quinquaginta. Tot feminalia, tot tunicæ, tot baltei tot-
„ que pilei: Poterat itaque (ut & hoc notem) Pontifex Max. se-
„ cum ad Alexandrum Magnum ducere, mille ducentos viginti qua-
„ tuor sacerdotes. Si non plures, fere usque ad tria millia.

„ CCCIV. Auctor *Schilte Haggiborim*, *capite* LXVII. enumerat
„ viginti quatuor Sacerdotes, ad sacrificium juge matutinum, sed,
„ iis de quibus diximus, additis duobus qui cornu canebant, ad
„ mensam adipis, qui panes coquebant aliaque præstabant. Immo
„ enumerat quadraginta sex; præsertim die Sabbatho, nisi tamen
„ essent qui duo peragunt ministeria. Maximum numerum Sacer-
„ dotum, putat postulasse מוספים sacrificia jugibus addita, festi
„ Novilunii, ubi multa offerenda fuerunt sacrificia, juvenci duo,
„ aries unus, & agni septem, omnia holocausta, & hircus pro pec-
„ cató. Numeror. XXVIII. Quot autem Sacerdotes adhibiti fuerint,
„ fatetur se ignorare. Putat itaque tunc in sortitione matutina plu-
„ res fuisse electos, quot nempe sufficiebant. Fatetur tamen Mai-
„ monidem existimasse, eos qui mane destinati fuerunt sorte, ad
„ offerendum sacrificium juge, etiam offerre potuisse מוספים *addi-*
„ *tamenta*; cui se nolle contradicere addit. Sane si multi requi-
„ rebantur ad sacrificia addita in festo Novilunii, non puto pau-
„ ciores operatos fuisse diebus reliquis festis, præsertim tribus fe-
„ stis רגלים *Regalim*, Paschatis, Pentecostes & Festo Tabernaculo-
„ rum. Die *Paschatis* eadem sacrificia jugibus addebantur, quæ
„ & in Noviluniis, duo juvenci, aries unus, agni septem & hæc
„ quoque omnia holocausta. Ut totidem requisiti fuerint sacerdo-

,,tes, minimum, quot ad ſacrificia Novilunii. De quo vide Mai-
,,mon, *Tmidim Umuſaphim. cap.* VII. *Par.* III. Die Penteco-
,,ſtes plura oblata fuerunt. Nam præter ea quæ Noviluniis immo-
,,labantur, ſeptem agni immaculati, vitulus unus, arietes duo,
,,hircus pro peccato, & duo agni anniculi. Levit. XXIII. &
,,Numer. XVIII. Deut. XVI. Maimon. Codice jam modo allega-
,,to, *cap.* VIII. *Par.* I. præter duo jugis ſacrificia immolatos
,,fuiſſe docet juvencos tres, tres arietes, quatuordecim agnos, ho-
,,ſtias quadrupedes numero viginti, omnes in holocauſta, tum hir-
,,cos duos in hoſtias pro peccato comedendas, & agnos duos in
,,victimas pacificas, quæ comedebantur. Primo die Tiſri, ſi for-
,,te incidiſſet in Sabbatum, non pauciora immolanda fuiſſent. Præ-
,,ter jugia, ea quæ requirebat feſtum, Sabbathum & Calendæ.
,,Decimo die Tiſri, die ſcilicet ſolennis Expiationis iterum multa
,,offerrebantur. Sed omnium feſtorum plurima offerenda fuerunt
,,feſto Tabernaculorum, ſpacio octo dierum: uno ſcilicet die,
,,præter jugia, triginta, viginti octo, viginti ſeptem, quotidie
,,unum diminuendo, uſque ad diem octavum. Levit. XIII. Numer.
,,XXIX. *Maimonid. Tmidim Umuſſaphim*, *cap.* X. Hæc paucis
,,Sacerdotibus viginti ſcilicet, vel viginti quatuor potuiſſe præſtari,
,,non facile credo, cum non totus dies fuerit impendendus, ſed
,,certæ tantum horæ. Nunquam tamen, uti puto, plures addeſſe
,,debebant Sacerdotes, quam die Paſcatis. Nam ut non repetam
,,ſacrificia addita jugibus ſacrificiis iſtius diei, de quibus modo
,,diximus, incredibilis multitudo agnorum circa veſperam immo-
,,landa fuit. Tradit Joſephus *De bello Iud. lib.* VII. *cap.* XVII. ultimis
,,fatis Reip. Judaicæ, tempore Ceſti, feſto Paſchatis, immolatos
,,fuiſſe *agnorum ducenta quinquaginta ſex millia, & quingentos.*
,,Hæc autem paucis horis fieri debebant. Fateor quemlibet Iſrae-
,,litarum, ſi fuiſſet mactandi peritus, ſuum potuiſse mactare ag-
,,num in Atrio Templi. Levitas idem quoque præſtare potuiſse. Non
,,etiam ignoro, mactationem non fuiſse עבודה *Avodah*, miniſte-
,,rium a ſolo ſacerdote peragendum. Tamen ſanguis cujuſlibet
,,agni erat excipiendus, & ad altare ſpargendus: quod non niſi a
,,Sacerdotibus fieri poterat. Ideo ordo multorum Sacerdotum a
,,loco mactationis, uſque ad altare ſtabat, alter alteri vas ſangui-
,,ne repletum porrigebat uſque ad altari proxime adſtantem, qui
,,ad altare ſpargebat. Deinde adeps & inteſtina in altari combu-

,, renda fuerunt; eo autem deferenda fuerunt per ſacerdotes veſti-
,, bus ſacris ornatos. Et cum hæc omnia fieri debuerint בין הערבים
,, *inter duas veſperas*, id eſt ab hora, uti hodie inter nos numera-
,, mus, ſecunda pomeridiana, uſque ad ſextam, ſpatio, præter
,, propter, quatuor horarum, ſane magnum ſacerdotum numerum
,, adfuiſse, neceſsario colligendum eſse puto.

,, CCCV. Si Maimonidi credimus, tota Familia Sacerdotum qui in
,, Templum aſcenderant, ſingulis diebus veſtita fuit veſtibus ſacris,
,, eodem momento. *Hilchoth Tmidim Umuſaphim cap.* IV. *ab initio*,
,, docet, omnes ſacerdotes familiæ iſtius diei intrarunt in conclave la-
,, pidibus ſtratum, dictum הגזית *Haggaſſith*, ibique veſtiebantur veſti-
,, bus Sacerdotii. Accedit הממונה *Hammemonah* præfectus, ſortitur qui-
,, nam iſto die operaturi ſint, & quale miniſterium cuilibet ſit obeun-
,, dum. Hoc peracto, illi quibus ſorte miniſterium deſtinatum fuit, ad
,, ſua opera progrediebantur; quibus ſors minus favebat, veſtibus ſa-
,, cris illico exuebantur, veſteſque ſuis locis reponebantur. Ex
,, hiſce patet manifeſtiſſime, plures fuiſse veſtes ſacras, quam ſa-
,, cerdotes, qui ſingulis diebus operabantur. Immo tot paratas
,, fuiſse, quot fuerunt ſacerdotes in qualibet familia. Et ut hæc
,, clariora fiant, notandum eſt, quamlibet Claſsem, ſive ἐφημερίαν
,, in plures fuiſse diſtinctam familias; non enim in qualibet Claſ-
,, ſe idem fuit numerus Familiarum. Fuerunt claſses quæ quinque,
,, aliæ ſex, aliæ ſeptem, aliæ octo, aliæ novem habebant familias.
,, De hiſce legat, cui datum eſt; Gemara *Thaanith. Ieruſale-*
,, *mit. cap.* IV. Enimvero, ſi quævis claſſis minimum habebat
,, quinque millia ſacerdotes viros, uti ſupra ex Joſepho notavimus,
,, facile colligetur plures fuiſse familias. Ex quot autem viris, ſub
,, Templo ſecundo, quælibet familia conſtiterit, ignoratur. Si ta-
,, men claſſis quinque, ſex, ſeptem, octo, vel novem habuit fa-
,, milias, & ſi quælibet Claſſis quinque millibus conſtabat viro-
,, rum; ſequitur familias plures fuiſse quingentorum, ſexcentorum,
,, fere uſque ad mille virorum. Sed & hoc notum eſt, ex iis quæ
,, diximus, non omnes ſacerdotes quotidie fuiſse præſentes, ſed
,, quoſdam ſolummodo; eorum qui Hieruſolymis, Jerichunti &
,, in locis vicinis habitabant. Quotquot fuerint, cum ſacerdotes
,, plurimam partem ſatis fuerint diligentes in peragendis rebus ſa-
,, cris, ut eorum ſapientes glorientur, vix credibile eſt, infra
,, millenos adfuiſse, præſertim diebus feſtis ſolennioribus, qualia

 erant

„ erant tria רגלים *Regalim* festa Paschatis, Pentecostes & Taber-„ naculorum, quibus omnis masculus, decimum quartum agens „ annum, ex omnibus Israelitis, multo magis ex Sacerdotibus, „ addesse debebat. Istis diebus, si integra Classis adfuit in Tem-„ plo, quælibet familia proculdubio constabat ex pluribus quam ex „ quingentis viris. Credibile est fuisse minimum mille virorum. Utrum „ autem quilibet suam habuerit vestem sacram, non ausim adfirmare. „ Si id adfirmetur, quælibet classis habuisset, quingentas mini-„ mum, usque ad mille vestes. Cum autem XXIV. fuerint classes, „ sequeretur inde viginti quatuor, aut duodecim millia minimum „ fuisse vestimentorum sacrorum. Ex hisce quæ dicta sunt, certis-„ sime constat, vestimentorum sacrorum magnum fuisse numerum: „ ut si aliquot millia dicam, me errare non putem.

CCCVI. Cum tantus fuerit numerus Sacerdotum, qui in sacris operabantur, & sacris vestibus indigebant, proculdubio quotidie aliquot conterebantur, quæ postea lacerabantur & lucernis in Sanctuario destinabantur, quemadmodum id infra demonstrabitur. Opus itaque erat post tempora Mosis ejusmodi artificibus, qui novas conficerent. Hoc autem ita factum fuisse exsertis verbis nos docent Talmudici (*Cod. Schekalim cap.* V. ubi inter quindecim Præfectos Templi numeratur etiam פינחס על המלביש *Pinchas super vestitum.* Quod Glossa sic exponit: פינחס המלביש היה מלביש הכהנים בגדיהם הוה מתעסק בהצנעתן ובעשייתן: *Pinchas vestiarius, erat is qui Sacerdotes vestiebat vestimentis suis, & qui curam habuit ut deponerentur, & conficerentur*, (scil. novæ, in locum tritarum) *vestes.* Eo respexit, mea opinione, *Codex Middoth cap.* I. ubi Doctores mentionem faciunt cellæ cujusdam in porta Nicanoris, quæ dicitur: לשכת פנחס המלביש (*Conclave Pinchasii vestiarii.* Bartenora quidem locum istum exponit de eo tantum, qui Sacerdotes tempore ministerii vestiebat, deinde eos exuebat, qui vestes reponebat & custodiebat. Sed Maimonides id omnino intelligit de eo qui conficiendis vestibus præfectus erat. *Hilchot Kele Hammikd. cap.* VII. sectione ultima. זה הממונה על מעשה בגדי כהנים שעוסק בעשיית בגדי כהנים הדיוטים ובגדי כהן גדול ובאריגתן ומתחת ידו נעשה הכל ולשכה היה לו במקדש: *Hic est Præfectus super opus vestium Sacerdotum, qui occupatus est in conficiendis vestibus Sacerdotum, cum Minorum, cum Sacerdotis Magni, & in earum textura: illius autem cura omnia fiunt, habet etiam suum conclave in Templo,*

CCCVII. Fœ-

CCCVII. Fœminæ itaque neverunt byssum & lanam, hyacinthinum scilicet, coccinum & purpuram: sed vestes ipsæ textæ & variegatæ fuerunt a viris sapientibus atque industriis, quorum solertiam atque industriam D. O. M. donis suis auxit. Omnia autem facta fuerunt curantibus Belzele & Oholiabo. Fœminas lina & lanas nevisse apud veteres, ut fieri solet apud nos ad hunc usque diem, supra jam attigimus. Sed easdem quoque texuisse, etiam moris erat, ut totam vestem perficerent nendo & texendo. Capite præcedenti ex Homero *Odyss. E.* jam ostendimus Nympham ἱϛὸν ἐποιχομένην *telam percurrentem*, quod Virgilius *Æn. lib.* VII. conjugi etiam attribuit.

Arguto conjunx percurrens pectine telam.

Artemidorus *lib.* III. *cap.* XXXVI. de textura verba faciens, eam mulieribus proprie attribuit, nulla facta mentione de viris. Καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες τὸν τοιοῦτον ἱϛόν. *Ejusmodi telam mulieres sedendo texunt.* Hesiodus *Ascræi dies. Vers.* 779.

Τῇ δ' ἱϛὸν ϛήσαιτο γυνή.

Hac telam ordiatur mulier.

Platonem & Ciceronem de mulieribus texentibus sæpissime loqui; patet ex iis quæ capite præcedenti ex eorum *libris de legibus* allegavimus. Venus filio suo Priapo dicitur texuisse vestem; teste Cassiodoro *lib.* VI. *cap.* XXI. Textura Penelopes imprimis celebris est apud Homerum. Capite præcedenti fuse disputavimus ex Ovidio, de certamine, ob texturam inter Minervam & Arachnen. Alexander Magnus veste indutus fuit, quæ erat, *sororum non tantum donum sed & opus*, ut habet Curtius *libro* V. Suetonius *in vita Augusti cap.* LXXIII. testatur: Augustum *veste domestica non alia usum fuisse, quam ab uxore & sorore & filia neptibusque confecta*, quod a Carolo Magno etiam observatum est, si *Eginhardo* fides adhibenda est. Principes itaque fœminæ Deæque texuerunt. Non omittendus est locus Tibullli, qui de fœmina Coa texente mentionem facit:

Illa gerat vestes tenues quas fœmina Coa
Texuit.

CCCVIII. Adeo verum est mulieres texuisse apud veteres: ut Herodotus *lib.* II. *cap.* XXXV. doceat, apud Ægyptios, quorum pleraque instituta plane erant contraria & toto cœlo a cæteris nationibus diversa, morem fuisse fœminis negotiari & cauponari; ἀγο-

ἐργάζειν καὶ καπηλεύειν, *Viros* autem κατ' οἴκους ὑφαίνειν, *intra domos texere.* Quasi dixisset: *alibi fœminæ texunt, apud Ægyptios viri.* Apud Hebræos texuisse, Sacra Scriptura manifesto docet. Nihil jam dicam de fœminis ædicula texentibus, quæ memorantur II. Reg. XXIII. VII. Prov. XXXI. summopere laudatur uxor diligens, quæ vestimentorum mariti totiusque familiæ curam habet, & quæ ipsa עשתה סדין. *vestimenta pretiosa facit.* Celebris est locus I Samuelis cap. II. XVIII. ubi legimus Annam filio suo Samueli fecisse מעיל קטן *palliolum.* quod non aliter intelligo, quam eam ipsam palliolum istud filio suo texuisse propria manu. Antiqua traditio est, tunicam Christi inconsutilem textam fuisse ab ejus matre Beata Virgine Maria. Idem docetur *Codice Ioma cap.* III. ubi tradunt Gemarici, licitum esse Sacerdoti vestem induere & unius diei ministerium in ea obire, si mater ei vestem fecerit. Simul exempla allegantur, de *Sacerdotibus*, *Ismaele*, & *Eliezere*, quibus matres vestes fecerunt. Sed de his plura suo loco. Morem istum, quod fœminæ texerent, viguisse ad tempora Chrysostomi usque, patet ex ejus *Homilia* XXXIV. *prioris ad Corinthios*, ubi sæculo suo convitium dicit, quod propter mulierum mollitiem, hoc institutum a fœminis transiret ad mares. Quis nescit ad hunc usque diem ubique locorum reperiri mulieres quæ texunt lineas telas, maxime autem in Cœnobiis? Non tamen solæ fœminæ texebant apud veteres, sed & ipsi viri. Audivimus jam modo ex Herodoto, apud *Ægyptios viros texere.* Hippias, ut erat homo *multiscius*, uti loquitur Apulejus *Florid lib.* II. *tunicam interulam, tenuissimo textu, triplici licio, purpura duplici, ipse solus domi texuit.* Temporibus B. Chrysostomi artem texendi a mulierculis ad viros jam fuisse derivatam, ex ipso Chrysostomo jam modo audivimus. Id ipsum in usu fuisse tempore Constantini, patet ex *Codice lib.* XI. *tit.* VIII. *De Murilegulis & Gynaeciariis. Gynaeciarii* sunt viri textores, & non fœminæ. Non possum quin hic observem, textores *Gynaeciarios*, & textrinum, sive officinam textorum, *Gynaecium* dici, ἀπὸ τῆς γυναικὸς *a muliere*: ideo scilicet quod apud antiquos, ejusmodi munera mulieribus magis quam viris demandata fuerint. Sed dubitare neutiquam possum, viros texuisse jam ante tempora Julii Cæsaris; cum ipse Plautus mentionem faciat de *Textoribus, limbolariis & arculariis.* Vide *Aul. Sc.* V. *act.* III. Et Cicero *pro Plancio*: *Si* (mancipium) *pro fabro*

aut

aut textore emimus. Vide etiam Juvenalem, *Satyrâ* IX. & alios Apud Hebræos.

CCCIX. Sacerdotales vestes non a fœminis, sed a viris contextas fuisse, colligi potest, ex iis quæ jam diximus. Fuerunt itaque primi textrinorum Procuratores (liceat ita loqui cum Theodosio & Valentiniano Imperatoribus, *Cod. l.* XI. *tit.* XI.) *Belzelel* & *Oholiabus.* Deinde sub Templo secundo, in ipso Templo, scilicet ad dextrum portæ Nicanoris, suum habuerunt Gynæcium sive Textrinum, ubi vestes sacræ, cum velis aliisque texturis ad Sacerdotium necessariis, detexebantur: cujus Textrinæ Præfectus, aut Procurator celeberrimus fuit quidam *Pinchasus.* Hoc tamen non est ita intelligendum, quasi Sacerdoti non fuerit integrum suum obire ministerium in alia veste, quam quæ in Templi Textrina detexta fuit. Nihil refert in quo loco, & a quibus hominibus confecta fuerit, modo materia formaque, & figuris ad legem Dei fuerit. Ita legimus Massechet *Joma cap.* III. (quem locum modo allegavimus) matres filiis suis Sacerdotibus Ismaeli & Eliezeri tunicas pretiosissimas fecisse, quibus ministerio functi erant magno die piaculari decimo Tisri. Hæc tamen conditio requirebatur, ut ejusmodi vestimenta prius traderentur toti cœtui, atque ut sic a cœtu Sacerdotibus darentur. Vestes enim sacræ, ut omnia vasa & sacra supellex, publicis sumptibus fieri debebant, non autem privatis. Sed si quis privatus aliquid dare volebat in usum publicum sacrum, permissum erat ut reciperetur & ut eo in sacris uterentur, hac tamen lege, ut toti cœtui primum fuerit traditum, a quo ad Sacerdotes deferretur, & ministerio consecraretur. Sed de hisce postea, ubi de pretio & sumptibus vestium sacrarum: quod fiet libro secundo, Cap. XXIV. postquam de singulis vestibus seorsum egerimus.

FINIS LIBRI PRIMI.

INDEX RERUM
LIBRI PRIMI.

Paragraphi notantur.

D.

E.

K.

L.

N.

Num-

O.

P.

Stol.

T.

nu

X.

Z.

I N D E X

Vocum Hebræarum & aliarum linguarum Orientalium,

Quæ in primo libro citantur, explicantur, aut illustrantur.

INDEX

I N D E X

vocum Græcarum.

A.

B.

Γ.

Δ.

A.

E R.

E R R A T A

Libri Primi.

PAg. 4. linea 2. *Fastuli.* lege *Fasciculi.*
Ibid. lin. 33. lege [illegible].
Ibid. lin. 36. leg. adulatione
Pag. 6. lin. 17. leg. eo magis id credo.
P. 14. l. 8. כרנא l. בחנא
P. 18. l. 12. albæ l. albis.
P. 23. l. 21. leg. sed quia utrumque capitis tegumentum erat, quamvis nomine & forma diversum, ut unica &c
P. 30. l. 31. uti, leg. ea uti.
P. 41. l. 11. cumi, l. cum.
P. 44. l. 31. leg. discalceatum.
P. 55. l. 1 [illegible] חיצי lege חיצן
P. 56. l. 7. CCLXV. l. CCCLXV.
P. 66. l. 19. רפ l. פר
P. 79. l. 10 quem l. quam.
P. 88. l. 6. quem l. quam.
P. 93. l. 22. XCIC. l. XCIX.
P. 102. l. 28 lege ורוצה לאכול
Ibid. l. 29. dele [illegible]
P. 105. l. 8. l. [illegible]
P. 115. l. 20. l. ipsam, pro ipsa.
P. 121. l. 16. [illegible] l. [illegible]
P. 135. l. 11. *pellere.* l. cum [illegible], sed [illegible] pro *pellere*
Pag. 148. l. 15. l. [illegible] nota [illegible]

P. 159. l. 23. l. exquirentem.
P. 196. l. 28. l. ac purpuram.
P: 224. l. ult. l. dote.
P. 237. l. 16. faciunt. l. facimus
P. 238. l. penult חשני l. חשני
P. 243. l. 18. [illegible] l. [illegible]
P. 253. l. 3. l. paxilli
P. 256. l. 12. l. fartoris
P. 257. l. 9. l. suppellectilia
P. 280. l. 5. ucus l. acus.
P. 283. l. 1. l. postulorum
P. 293. l. ult. כוכבות l. מיכבות
P. 319. l. 26. מטה l. משה
P. 321. l. 16. & 17. deletis duobus integris illis lineis, sic lege

[illegible]
[illegible]
Et paulo post [illegible]
[illegible]
[illegible]

Ibid. lin. 33. וקצין lege וקצין.
P. 322. l. 23 dele ultimum *non.*
P. 331. l. 3 *juvener.* l. *juvenum.*
Ibid. l. 18. [illegible] l. [illegible]

Caetera leviora B. lector ipse corriget.

